

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1954

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1957

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Εὐεργέται	ε΄
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1954—1956...	ς΄
Ἐπίτιμος πρόεδρος	ζ΄
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	ζ΄
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	ζ΄
Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	η΄—θ΄
Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ι΄
Τακτικοὶ ἑταῖροι	ια΄—ιδ΄
Γενικὴ ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ἔτος 1954	1— 40
1. Ἀνασκαφὴ παρὰ τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισοῦ (Συμπληρωματικὴ ἔκθεσις περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Παγκράτους) ὑπὸ Ἰ. Μηλιάδη	41— 49
2α. Ἀνασκαφὴ νεκροταφείου Ἐλευσίνος ὑπὸ Γεωργ. Ε. Μυλωνᾶ	50— 65
2β. Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσίνι ὑπὸ Ἰωάννου Τραυλοῦ	66— 71
3. Μυκηναῖκοι τάφοι Ἀλυκῆς Γλυφάδας ὑπὸ Ἰωάννου Πα- παδημητρίου	72— 88
4. Ἀνασκαφὴ μυκηναϊκῶν τάφων Περατῆς ὑπὸ Σπυρίδωνος Ἰακωβίδου	89—103
5. Ἀνασκαφὴ ἐν Ἀραφῇνι ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη ...	104—113
6. Ἀνασκαφὴ νεολιθικοῦ συνοικισμοῦ ἐν Νέᾳ Μάκρῃ (Ἀττι- κῆς) ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη	114—122
7. Συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς παρὰ τὴν Βραυρῶνα παλαι- οχριστιανικῆς βασιλικῆς ὑπὸ Εὐσταθίου Γ. Στίκα	123—128
8. Ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγοσθένων ὑπὸ Ἀναστα- σίου Κ. Ὁρλάνδου	129—142
9. Ἀνασκαφαὶ ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ ὑπὸ Γεωργίου Ἀ. Σωτηρίου	143—152
10. Ἀνασκαφὴ Φαρσάλου ὑπὸ Νικολάου Μ. Βερδελῆ	153—159
11. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Ἀβδήροις ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Λαζαρίδου	160—172
12. Ἀνασκαφὴ μεγάλου μακεδονικοῦ τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης ὑπὸ Φωτίου Μ. Πέτσα	173—187
13. Ἀνασκαφὴ ἐν Λαοδυνείῳ ὑπὸ Δημητρίου Εὐαγγελίδου	188—193
14. Ἀνασκαφὴ εἰς τὸ Γλυκὺ τῆς Παραμυθιάς (Συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς καὶ δοκιμαστικαὶ ἔρευ- ναι) ὑπὸ Δημητρίου Πάλλα	194—200

15. Ἀνασκαφή εἰς Κασσώπην Πρεβέζης ὑπὸ Σωτηρίου Ἰ. Δάκαρη	201 - 209
16. Ἀνασκαφή ἐν Παλαιᾷ Κορίνθῳ ὑπὸ Δημητρίου Πάλλα	210 - 218
17. Ἀνασκαφή Σικυνῶνος ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου	219 - 231
18. Ἀνασκαφαὶ Ναυπλίας ὑπὸ Σεραφεῖμ Ἰ. Χαριτωνίδου	232 - 241
19. Ἀνασκαφαὶ ἐν Μυκῆναις ὑπὸ Ἰωάννου Παπαδημητρίου	242 - 269
20. Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα κατὰ τὴν Ἀνάληψιν ὑπὸ Κωνσταντίνου Ἀ. Ρωμαίου	270 - 286
21. Ἀνασκαφή ἐν Αἰγίῳ ὑπὸ Νικολάου Φ. Γιαλούρη	287 - 290
21Α. Ἀνασκαφή εἰς Μπάμπες Μακρυσίων ὑπὸ Νικολάου Φ. Γιαλούρη	290 - 298
22. Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ ὑπὸ Σπυρίδωνος Ν. Μαρινάτου	299 - 316
23. Ἀνασκαφή Κρατήγῳ Μυτιλήνης ὑπὸ Ἀνδρέου Κ. Βαβρίτσα	317 - 329
24. Ἀνασκαφή ἐν Νάξῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος	330 - 338
25. Ἀνασκαφή ἐν Χίῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος	339
26. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου (IV) ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Κοντῆ	340 - 360
27. Ἀνασκαφαὶ περιοχῆς Σητείας ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος	361 - 368
28. Ἀνασκαφαὶ ἐν Κατσαμπᾷ ὑπὸ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου	369 - 376
29. Ἀνασκαφή Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν Ρεθύμνης ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος	377 - 382
31. Αἱ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐκτελεσθεῖσαι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων ὑπὸ Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου	383 - 394
32. Ἐκθεσις περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 5ου Συνεδρίου Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου	395 - 397
33. Ἐκθεσις περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 2ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Κλασσικῶν Σπουδῶν ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου	398
34. Συνελεύσεις τῶν ἐταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1954	399 - 400
35. Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1954	401 - 406
36. Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1954	407 - 417
37. Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1954	418 - 425
38. Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1954	426 - 428
39. Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	429 - 433

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
BENIAMIN ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
A. E. H. GOEKOOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1954 - 1956

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

(† 31/5/1954)

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

(μέχρι 2/6/54)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Σ Υ Μ Β Ο Υ Λ Ο Ι

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ (2/6/1954)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ (μέχρι 2/6/54)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΛΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΕΠΠΑΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΟΥΖΗΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ
Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΑΥΛΟΣ Ο Α΄

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Charles Picard. — 16 Av. de l'Observatoire, Paris VIe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῶς Ἀδόλφος.

Waldemar Deonna. — Chemin des Fourches, par Chêne, Genève, Suisse.

Charles Dugas. — 72 rue Pasteur, Lyon VII, France.

Sam Eitrem. — Gimle Terrasse 3, Oslo, Norvège.

Georg Karo. — Lambertusstr. 12, Freiburg i. Breisgau, Deutschland.

Pierre de la Coste-Messelière. — École des Hautes Études, Sorbonne, Paris.

A. Merlin. — 5, rue de Villiers, Neuilly s/Seine, France.

† Biagio Pace.

Roberto Paribeni. — Via dei Prefetti 22, Roma, Italia.

Gaetano De Sanctis. — Via Santa Chiara 61, Roma, Italia.

René Vallois. — 7, rue Walter Poupot, Bordeaux.

Otto Walter. — Kreuzbergpromenade 9, Salzburg-Parsch, Österreich.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

- Carlo Anti.**— R. Università, Padova, Italia.
- Sir John Davidson Beazley.**— 100 Holywell, Oxford, England.
- Helmuth Berve.**— Historisches Seminar der Universität, Erlangen, Deutschland.
- Robert de Billy.**— 56, rue de Boulainvilliers, Paris, France.
- Friedrich Wilhelm Frhr von Bissing.**— Oberaudorf am Inn (Bavarn), Deutschland.
- Carl William Blegen.**— University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.— Πλουτάρχου 9, Ἀθήναι.
- Ernst Buschor.**— Archäol. Seminar d. Universität, München, Deutschland.
- Veselin Čaikanović.**— Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.
- Rhys Carpenter.**— Bryn Mawr College, Bryn Mawr, Penna, U.S.A.
- † **R. M. Dawkins.**
- Léopold Dor.**— 39 rue Scheffer, Paris XVIe, France.
- George W. Elderkin.**— Haslet Ave. Princeton N. J., U.S.A.
- Sir John Forsdyke.**— 13 Sandringham Road, London, N. W. 11, England.
- Stanislaw J. de Gasiorowski.**— Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.
- Henri Grégoire.**— 45 rue des Bollandistes, Bruxelles, Belgique.
- Edouard Herriot.**— Chambre des députés, Paris, France.
- Bert Hodge Hill.**— ὁδὸς Πλουτάρχου 9, Ἀθήναι.
- Hâmit Zübeyr Kösay.**— T. C. Kültür Bakanliğı, Ankara, Turquie.
- Scarlat Lambrino.**— Università di Coimbra, Portogallo.
- Louis E. Lord.**— Bureau of University Travel, 11 Boyd St., Newton, Mass. U. S. A.

Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.

Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.

Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.

Kurt Müller. — Dahlmannstr. 10, I, Göttingen, Deutschland.

Martin P. Nilsson. — Bredgatan 25, Lund, Suède.

David Moore Robinson. — University, Mississippi, U.S.A.

John D. Rockefeller Jr. — Rockefeller Center, New York City, N.Y., U. S. A.

Otto Rubensohn. — Dufourhaus, Dufourstrasse 42, Basel, Schweiz.

Henri-Arnold Seyrig. — Institut français, Beyrouth, Syrie.

† Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κόριος Σπορίδων.

Gorham Phillips Stevens. — Ὁδὸς Τσακάλωφ 6, Ἀθῆναι.

Hiddenaka Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.

Lincoln Mac Veagh. — 68 Av. Alfonso Henriques, Estoril, Portugal.

Alan John Bayard Wace. — British School of Archaeology, Athens.

Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin-Lichterfelde, Deutschland.

Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells, Sussex, England.

Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.

Gerard Mackworth-Young. — Burleigh Court, Stroud, Glos., England.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry.—Av. de la Marseillaise 6, Strasbourg, France.

Richard David Barnett.—British Museum London, W. C. 1.

Oscar Broneer.—University of Chicago, Illinois U.S.A.

Henri Ducoux.—37 avenue de Versailles, Paris, France.

† **Thomas J. Dunbabin.**

Karl Kübler.—Linsenbergstrasse 25, Tübingen-Lustnau, Deutschland.

Paul Lemerle.—École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.

Ibraim Noshy.—Egyptian University of Cairo, Egypt.

Iwan Velkoff.—Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1954

Σημ. - Οί δι' άστερίσκου σημειούμενοι έταῖροι εἶναι ισόβιοι.

1. * Αγγελόπουλος Θεόδωρος	29. Γεωργούλης Κ. Δ.
2. * Αἰγινήτης Βασίλειος	30. Γιαλούρης Νικόλαος
3. * Αλεξανδρῆς Κωνστ.	31. Γιαννακόπουλος Γεώργιος Π.
4. * Αλεξίου Στυλιανός	32. * Γιαννόπουλος Δημήτριος
5. * Αλεξόπουλος Θεοφάνης	33. Γιαννουλάτου Ἀρτεμισία
6. * Αλεξόπουλος Νικόλαος Κ.	34. Δάκαρης Σωτήριος
7. * Αλιβιζᾶτος Ἀμίλκας	35. * Δέγλερης Ἀλέξανδρος
8. * Αναγνωστόπουλος Ἰωάννης	36. * Δηλιγιάννης Ἐπαμεινώνδας
9. * Αναστασιάδης Ἀναστάσιος	37. Δημαρᾶς Ἰωάννης
10. Ἀνδρόνικος Ἐμμανουήλ	38. Δημητρακάκης Δημητρ. Κωνστ.
11. Ἀντωνιάδης Ἰωάννης	39. * Δημητριάδης Χρῖστος
12. * Αποστολάκη Ἄννα	40. Δημητριάδου Ἰσῖς
13. * Αποστολίδης Χρῆστος	41. * Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας
14. Ἀποστολόπουλος Ἰωάννης	42. * Διαμαντόπουλος Διονύσιος
15. Βαβρίτσας Ἀνδρέας	43. * Διαμαντόπουλος Ἡρακλῆς
16. * Βαλάσης Θωμᾶς	44. * Διαμαντοπούλου Ἀγνή
17. Βάλληνδας Πέτρος Γ.	45. Λοντᾶς Γεώργιος Σπ.
18. * Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.	46. * Δόσιος Κωνσταντῖνος
19. Βασσενχόβεν Λουδοβίκος	47. * Δουκάκη Εὐανθία
20. * Βελουδίου Μαρία	48. Δραβίλλας Γεώργιος Θ.
21. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	49. * Δραγάτης Ἀθανάσιος Ἰακ.
22. Βερδελῆς Νικόλαος	50. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
23. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος	51. Δρανδάκης Νικόλαος
24. * Βιζουκίδης Περιελῆς	52. * Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος
25. Βογιατζῆς Νέστωρ	53. * Εὐαγγελίδης Δημήτριος
26. * Γαλανός Σπυρίδων	54. * Ζέγγελης Κωνσταντῖνος
27. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος	55. Ζυγαδινός Νικόλαος Ε.
28. * Γεωργόπουλος Μελέτιος	56. * Ζωγράφος Κωνσταντῖνος

57. Ἡλιόπουλος Γεώργιος
58. Θανασουλόπουλος Ἰωάννης
59. Θανασουλοπούλου Αἰκατερίνη
60. * Θεοδωράκης Γεώργιος Α.
61. * Θεοφανείδης Βασίλειος
62. Θεοχάρης Δημήτριος
63. * Θρεψιάδης Ἰωάννης
64. Ἰακωβίδης Σπυρίδων
65. * Ἰγγλέσης Σωτήριος
66. Ἰωακείμ Ἰωάννης
67. * Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.
68. Ἰωαννίδου-Μπαρμπάρη Μ.
69. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος
70. * Καλιτσουνάκης Ἰωάννης
71. Καλκάνης Μιχαὴλ Ἰ.
72. Καλλιγᾶς Μαρίνος
73. Καλλιπολίτης Βασίλ.
74. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
75. * Καντᾶς Ἡλίας
76. * Καντιάνης Νικόλαος
77. * Καπερώνης Νικόλαος
78. * Καπρουλᾶς Γεώργιος
79. * Καραγιαννόπουλος Γεώργιος
80. * Καραθανάσης Δημήτριος
81. * Καρανδρέας Ἀπόστολος
82. * Καρούζος Χρῖστος
83. * Καρούζου - Παπασπυρίδου Σέμνη
84. * Καστόρης Δημήτριος
85. * Κάτσανος Νικόλαος
86. Kent John
87. * Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος
88. Κόλλας Περικλῆς
89. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη
90. Κοντολέων Νικόλαος
91. Κοντῆς Ἰωάννης
92. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος
93. Κορρές Στυλιανὸς
94. * Κοσμόπουλος Δημήτριος
95. * Κοτζιάς Νικόλαος
96. * Κουγέας Σωκράτης
97. * Κούζης Ἀριστοτέλης
98. * Κουκουλῆς Φαίδων
99. Κουρμούλης Γεώργιος
100. Κούρνιας Κωνσταντῖνος
101. * Κρητικὸς Εὐάγγελος
102. * Κριεζῆς Ἀνδρέας
103. Κριεζῆς Ἀντώνιος
104. * Κριεζῆς Ἐμμανουὴλ
105. * Κριμπᾶς Ἀθανάσιος
106. * Κριμπᾶς Βασίλειος
107. * Κριμπᾶς Ἡλίας
108. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
109. * Κυριαζῆς Σπυρίδων
110. * Κυριακὸς Ἰωάννης Π.
111. Κωνσταντίνου Ἰωάννα
112. * Κωττάκης Λεωνίδας
113. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
114. * Λάππας Γεώργιος
115. * Λιβιεράτος Σπυρίδων
116. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
117. * Μαγιάσης Σωτήριος
118. * Μακαρόνας Χαράλαμπος
119. Μανούσας Μανούσος
120. Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
121. * Μαντζούφας Γεώργιος
122. * Μαντούδης Μιχαὴλ
123. * Μαριδάκης Γεώργιος
124. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
125. Μαρκεζίνης Σπυρίδων
126. * Μαρκόπουλος Βασίλειος
127. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
128. Μαυρομάτης Κ. Γ.

129. * Μαυρούλιας Ἰωάννης
130. * Μέγας Γεώργιος
131. * Μεσολωρᾶς Παναγιώτης
132. * Μηλιάδης Ἰωάννης
133. * Μητσόπουλος Χρῖστος
134. Μιράσγετζης Δημοσθένης
135. Μιτσὸς Μάρκελλος
136. * Μιχαλίδης Μιχαήλ
137. Μιχελῆς Παναγιώτης
138. * Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος
139. Μπακαλάκης Γεώργιος
140. * Μπαλῆς Γεώργιος
141. Μπάργλα Χαρίκλεια
142. Μπιτζιλέκης Ἐλευθέριος
143. Μπουφίδης Νικόλαος
144. * Μυλωνᾶς Γεώργιος
145. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
146. * Νικολαΐδης Λουδοβίκος
147. * Νομικὸς Μᾶρκος
148. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
149. * Οἰκονόμος Ἀλέξανδρος Ἀρ.
150. * Οἰκονόμου Ἀγγελος
151. * Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
152. * Πάλλας Δημήτριος
153. * Παμπούκας Ἀπόστολος
154. Πανοῦτσος Γεώργιος
155. Πανταζόπουλος Νικόλαος Γ.
156. * Παντελίδης Ἐμμανουήλ
157. Παπαγιαννόπουλος-Παλαῖς Α.
158. * Παπαδάκης Κωνσταντῖνος Ν.
159. * Παπαδημητρίου Ἰωάννης
160. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
161. * Παπαηλιοῦ Χαράλαμπος
162. * Παπαθανασίου Πάνος
163. * Παπαῖωάννου Γεώργιος
164. * Παπαῖωάννου Ἰωάννης
165. * Παπαῖωάννου Κωνσταντῖνος
166. * Παπαῖωάννου Πάνος
167. * Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
168. * Παπαμιχαήλ Γρηγόριος
169. Παπανικολάου Σταῦρος Κ.
170. * Παπαντωνόπουλος Νικόλαος
171. * Παπαστράτος Εὐάγγελος
172. * Παπαστράτος Ἰωάννης
173. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
174. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
175. Πελεκανίδης Στυλιανὸς
176. * Πελεκίδης Εὐστράτιος
177. * Πέππας Ἀριστοτέλης
178. * Πεσματζίου Γεώργιος
179. * Πετρακόπουλος Θεόδωρος
180. * Πετρόπουλος Γεώργιος
181. Πέτσας Φώτιος
182. * Πίστης Νικόλαος
183. Πλάτων Νικόλαος
184. * Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος
185. Πολίτης Λῖνος Ν.
186. Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
187. * Πουλίτσας Παναγιώτης
188. * Πουλόπουλος Ἀπόστολος
189. * Πουρῆς Μιλτιάδης
190. * Πρινάρης Κίμων
191. * Ράλλης Γεώργιος Δ.
192. * Ράλλης Γεώργιος Μιλτ.
193. * Ρινόπουλος Μιχαήλ
194. * Ροζάκης Σταμάτιος
195. * Ρουμπάνης Γεώργιος
196. * Ρούνιος Κωνσταντῖνος
197. * Ρωμαΐδης Ἰωάννης
198. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
199. * Σακελλαρίου Γεώργιος
200. * Σάρρον Αἰμιλία

201. * Σεργόπουλος Ἰωάννης	220. * Τεγοπούλου-Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα
202. * Σκάσσης Ἑρρῖκος	221. Τοῦλ Χάρης
203. * Σκοτίδας Εὐάγγελος	222. * Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.
204. * Σούλης Γεώργιος	223. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
205. Σπυριδάκης Γεώργιος	224. * Τσακαλῶτος Ἀθανάσιος
206. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης	225. * Τσακαλῶτος Πολύβιος
207. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης	226. Τωμαδάκης Νικόλαος
208. * Σταθάτος Ἀντώνιος	227. * Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος
209. * Στάμος Ἰωάννης	228. Φιλιππάκη Βαρβάρα
210. * Σταμούλης Μιλτιάδης	229. * Φουντούλης Δημήτριος
211. * Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.	230. * Χαβιαρᾶς Νικήτας
212. * Σταυρόπουλλος Φοῖβος	231. * Χαρίτος Ἰωάννης
213. * Στεργιόπουλος Δημήτριος	232. Χαριτωνίδης Σεραφεῖμ
214. Στίκας Εὐστάθιος	233. Χατζηδάκης Ἐμμανουήλ
215. Συνοδινὸς Ἐλευθέριος	234. Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Δ.
216. * Σφήκας Δημήτριος	235. Χατζηνικολάου Ἄννα
217. * Σωτηρίου Γεώργιος Α.	236. * Χόνδρος Δημήτριος
218. Σωτηρίου Μαρία	237. Χρήστου Χρῦσανθος
219. * Τεγόπουλος Στυλιανὸς	238. * Χριστόπουλος Μιχαήλ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1954

*Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι,
Κυρίες καὶ Κύριοι,*

Ἠλπίσαμεν πέρυσιν, ὅτι ἡ ἐφετινὴ λογοδοσία θὰ ἐγίνετο εἰς τὸ νέον μέγαρον τῆς Ἑταιρείας. Δυστυχῶς ἡ ἐλπίς ἡμῶν ἐκεῖνη ἀπεδείχθη φρούδη· διότι ναὶ μὲν τὸ καλλιμάρμαρον νέον κτήριο ἐπεραιώθη ὀλοσχερῶς ἐξωτερικῶς, ὥς θὰ ἀντελήφθητε διερχόμενοι πρὸ αὐτοῦ, πλὴν ὅμως ἐσωτερικῶς ἡ μεγάλη αἴθουσα τῶν διαλέξεων τοῦ θὰ εἶναι μετ' ὀλίγους μόνον μῆνας ἐτοίμη. Τούτου ἕνεκα συνεκαλέσαμεν ὑμᾶς καὶ πάλιν ἐνταῦθα, ἐπινεύσει τοῦ φιλαρχαίου πρυτάνεως κ. Θρ. Βλησίδη, πρὸς τὸν ὅποῖον τὸ Συμβούλιον ἐκφράζει καὶ ἐντεῦθεν θερμότητας τὰς εὐχαριστίας τοῦ διὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τῆς Πανεπιστημιακῆς ταύτης αἰθούσης.

Τῆς ἐκθέσεως τῶν πεπραγμένων θὰ προτάξωμεν καὶ ἐφέτος, κατὰ καθῆκον ἱερόν, μνημόσυνον σπονδὴν πρὸς τοὺς ἐκλιπόντας ξένους καὶ Ἑλληνας ἐταίρους, οἵτινες συνεδέθησαν μεθ' ἡμῶν διὰ κοινῆς ἐργασίας ἢ διὰ τῆς ἐπιδιώξεως τοῦ αὐτοῦ εὐγενοῦς ἐπιστημονικοῦ σκοποῦ.

Ἐκ τῶν ξένων ἐπιτίμων ἐταίρων τῆς ἀπώλεσεν ἡ Ἑται-

ρεία ἐφέτος τὸν ἐπιφανέστατον ἱστορικὸν τῆς τέχνης, ἄλλοτε καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg καὶ ἐπὶ μακρὰ ἔτη διευθυντὴν τοῦ ἐν Ρώμῃ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, Ludwig Curtius.

Σπουδαιοτάτη ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης, μάλιστα δὲ τῆς πλαστικῆς καὶ τῆς ζωγραφικῆς, εἰς τὸ πεδίον τῶν ὁποίων ἀνεδείχθη αὐθεντία. Μὲ χαλκέντερον φιλοπονίαν συνέταξεν ὁ Curtius πολυαρίθμους μελέτας, τὰς ὁποίας διακρίνει μεγάλη ὀξύνοια καὶ θαυμαστὴ πολυμάθεια καὶ ἀκριβολογία.

Πλὴν δὲ τῆς καθαρῶς ἐπιστημονικῆς του δράσεως ὑπῆρξεν ὁ Curtius καὶ ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκονομικῆς ἐνώσεως καὶ ἄλλων παρομοίων κινήσεων ὑπὲρ τῆς Ἐνοποιήσεως τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Δυτικοῦ πολιτικοῦ κόσμου.

Ἀξία τέλος πάσης τιμῆς ὑπῆρξεν ἡ στάσις του κατὰ τε τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου πολέμου καὶ μετ' αὐτόν.

Ὁ Sir John Myres, μέλος τῆς Βρετανικῆς Ἀκαδημίας καὶ καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων τοῦ Liverpool καὶ τοῦ Oxford, ἀπέθανε πλήρης τιμῶν εἰς ἡλικίαν 85 ἐτῶν. Κύριον πεδίον δράσεως τοῦ καλοκάρδου πρεσβύτου ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικωτάτη Κύπρος, μὲ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν τῆς ὁποίας ὡς καὶ μὲ τὴν κλασσικὴν ἱστορίαν καὶ τέχνην τῆς ἡσχολήθη ἀπὸ τοῦ 1894. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον ἐπέδειξεν ὁ Myres καὶ διὰ τὴν ἄλλην ἑλληνικὴν μεγαλόνησον, τὴν Κρήτην, ὡς μαρτυρεῖ ὁ τὸ 1952 δημοσιευθεὶς καὶ τόσον ἀναμενόμενος 2ος τόμος τῶν *Scripta Minoa*, τὸν πρῶτον τόμον τῶν ὁποίων εἶχε γράψει, ὡς γνωστόν, ὁ στενὸς τοῦ Myres φίλος, Sir Arthur Evans. Ἀλλὰ καὶ γενικωτέρων περὶ τῶν Ἑλλήνων πονημάτων ὑπῆρξε συγγραφεὺς ὁ εὐρυμαθέστατος καὶ ἐγκυκλοπαιδικώτατος Myres. Τεσσαράκοντα ὅλων ἐτῶν σπουδῆς καὶ δημιουργικῆς σκέψεως καρποὶ του εἶναι πλὴν ἄλλων τὸ περὶ τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων βιβλίον του, ὡς καὶ τὸ ποῖοι ἦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἡ ἐσχά-

τως ἐκδοθεῖσα Γεωγραφικὴ Ἱστορία του τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐτίμησε τὸν ἄνδρα διὰ τοῦ Ταξιάρχου Γεωργίου τοῦ Α΄ οὐ μόνον διὰ τὴν ἐπιστήμην του ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσέφερε κατὰ τὸν Α΄ παγκόσμιον πόλεμον, τοῦ ὁποίου, καίπερ ὑπερπεντηκοντούτης, ἐνεργῶς μετέσχεν ὡς ἑφεδρος ἀξιωματικὸς τοῦ Βρετανικοῦ ναυτικοῦ.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, τῆς ὁποίας ὁ μεταστὰς ὑπῆρξεν ἐπίτιμος ἐταῖρος, θὰ διατηρήσῃ ζωηροτάτην τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἐξαιρέτου καὶ φιλέλληνος ἀνδρός.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ὀδυνηρὰ ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀπολλωνείου ποτὲ κάλλους Henry Lamar Crosby, διατελέσαντος ἐτησίου μὲν καθηγητοῦ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν κατὰ τὸ ἔτος 1926-27, Διευθυντοῦ δ' αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1938-39. Ὅπως ὁ Myres οὕτω καὶ ὁ Crosby διεπνέετο ὑπὸ θερμῶν φιλελληνικῶν αἰσθημάτων, δι' ὃ καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ Ταξιάρχου Γεωργίου τοῦ Α΄. Ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων τοῦ Crosby ἰδιαιτέρου λόγου ἀξία εἶναι ἡ ἔκδοσις καὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν μετάφρασις Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐταίρων μετ' ἀληθοῦς θλίψεως ἐν τοῖς πρώτοις ἀναφέρομεν τὸν ἐπὶ μακρὸν διατελέσαντα Σύμβουλον τῆς Ἑταιρείας διαπρεπὴ καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκὸν Θεόφιλον Βορέαν.

Ἀφορμηθεὶς ἀπὸ στερεῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεῦνης ἐμνήθη ὁ Βορέας ἐν Γερμανίᾳ τὴν φιλοσοφίαν, μαθητὴς γενόμενος καὶ μεταλαβὼν τοῦ πυρὸς τοῦ μεγάλου τῆς φιλοσοφίας ἱεροφάντου Wundt. Ἐπανελθὼν δ' εἶτα εἰς τὴν γενέτειραν εἰσήγαγε πρῶτος τὴν ἀκριβολογίαν καὶ ἐπιστημονικότητα εἰς τὸ μάθημα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας, ὅπερ ἐδίδαξεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀπὸ τοῦ 1912. Ἰδρύσας μετὰ ταῦτα τὸ Ψυχολογικὸν Ἑργαστήριον ἀπέδειξεν ὁ Βορέας πολύτιμον συγγραφικὴν καὶ

ἐρευνητικὴν δρᾶσιν, ἧς τρανὰ δείγματα πρόκεινται τὰ τρία μνημειώδη συστηματικὰ ἔργα του: ἡ Ψυχολογία, ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν.

«Ἡὺς τε μέγας τε» ὁ Βορέας ἦτο προικισμένος καὶ μὲ ἐξαιρετικὴν δύναμιν μνημονικοῦ, μὲ διαύγειαν κρίσεως καὶ φαντασίαν ἱκανὴν νὰ πλάσῃ ὑψηλὰ πνευματικὰ νοήματα. Ἐπέδρασε τούτων ἕνεκα τὰ μέγιστα παρ' ἡμῖν οὐ μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας του καὶ τῶν συγγραφῶν του ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀκτινοβολίας τῆς προσωπικότητός του, Ἕλληνες δὲ καὶ ξένοι ἀνεκήρυσξαν αὐτὸν ὡς τὸν κορυφαῖον διανοητὴν φιλόσοφον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ Βορέας δὲν ἦτο μόνον βαθὺς μελετητὴς τῶν ψυχικῶν φαινομένων· ἦτο προικισμένος καὶ μὲ λεπτὴν ποιητικὴν εὐαισθησίαν, ἣτις διαφαίνεται εἰς 3 τόμους ποιημάτων του ἐπιγραφομένους οἱ Ρυθμοὶ τῶν Ἀθανάτων.

Τοιούτου ὑπερόχου ἀνδρὸς καὶ διδασκάλου, ὅστις μεγάλως καὶ διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς σπουδὰς ἐνδιεφέρθη, θρηνεῖ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὴν ἀπώλειαν.

Ὁ Χαρίτων Χαριτωνίδης, Ἀκαδημαϊκός, ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων ἔκλεισεν ἀποτόμως, ἐν ἡλικίᾳ 80 ἐτῶν, ἔνδοξον ἐπιστημονικὸν καὶ διδακτικὸν βίον ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς τὴν προαγωγὴν τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι. Πεπροικισμένος μὲ ἀσυνήθη ὀξύτητα κρίσεως καὶ ὥπλισμένος μὲ ἐδραιωτάτην γνῶσιν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας καὶ φιλολογίας ἐγένετο ἄξιος διάδοχος τοῦ διδασκάλου του Κ. Κόντου. Αἱ πολυάριθμοι ἐργασίαι του μάλιστα δ' αἱ διορθώσεις του εἰς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς παρέχουσιν ἀδρότατα δείγματα τῆς γλωσσικῆς καὶ φιλολογικῆς αὐτοῦ ἐρευνητικότητος καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβολογίας.

Μεταξὺ τῶν ἐκλιπόντων φιλαρχαίων ἐξέχουσιν θέσιν καταλαμβάνει καὶ ὁ ἀείμνηστος πολιτικὸς ἀνὴρ Ἰωάννης Μακρό-

πουλος, ὅστις καὶ ὡς Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ ὡς Πρόεδρος τῆς Βουλῆς ὑπηρετήσε τὴν Πατρίδα. Ἀνὴρ κατ' ἐξοχὴν ιδεολόγος ὁ Μακρόπουλος ἐπέδειξε καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον πεφωτισμένην στοργὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν καὶ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον πρὸς πᾶν ἀρχαιολογικὸν ζήτημα, ἰδιαίτερος δ' ἐτίμα καὶ ἐπροστάτευε τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὡς ἀπέδειξεν ἡ μέριμνα αὐτοῦ διὰ τὴν ψήφισιν νόμου, δι' οὗ ἀνεγνωρίζοντο τὰ δικαιώματα τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν κερδῶν τοῦ λαχείου.

Ὁ θάνατος ἔκλεισε τὴν ζωὴν καὶ τοῦ σεβασμοῦ ἰσοβίου ἐταίρου ἡμῶν Ἱπποκράτους Καραβία, ὅστις ὡς Πρόεδρος ἰδίᾳ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἔδρασεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη μετ' ἐξαιρετικοῦ ζήλου καὶ ἐνθουσιώδους πίστεως εἰς τὰ ὑψηλὰ ἰδανικὰ τῆς ἡμετέρας πατρίδος, συνέγραψε δὲ καὶ πολλὰς ἐκλαϊκευτικὰς ἐργασίας συχνάκις ἀπτομένας καὶ ἀρχαιολογικῶν θεμάτων.

Ἐξέλιπον ὡσαύτως κατὰ τὸ 1954 ὁ τακτικὸς ἐταῖρος καθηγητῆς τῆς Ἀνατομίας Γ. Σκλαβοῦνος καὶ ὁ Ἰωάννης Παπαφλέσσας, ἀμφότεροι μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος παρακολουθήσαντες τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Τῶν Ἑλλήνων νεκρῶν τὴν χορείαν καθιστᾷ πενθιμωτέραν ἐφέτος τὸ βαθὺ τραῦμα τὸ ὁποῖον ὁ θάνατος ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὸ τὸ Συμβούλιον ἀρπάσας τὸν ἐκλεκτὸν αὐτοῦ, ἐπὶ 24 ὅλα ἔτη πρόεδρον Ἀντώνιον Μπενάκην.

Συνενῶν ἐν ἑαυτῷ εὐγένειαν ψυχῆς καὶ ἀπαράμιλλον ἀβρότητα τρόπων, εὐαίσθητον δὲ καὶ συναισθηματικὴν καρδίαν, ἀπέβη νεαρὸς ἤδη ὁ Μπενάκης ἐξαίρετος προστάτης καὶ προβιβαστὴς τῶν ἐθνικῶν ἐκείνων ἐκδηλώσεων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν γνῶμονα τοῦ ἠθικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Ἑθνους. Συνεχιστὴς τῆς πατροπαραδότου οἰκογενειακῆς φιλοπατρίας δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναχθῇ διὰ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ πράξεων καὶ τῆς πολυπλεύρου κοινωνικῆς αὐτοῦ δράσεως εἰς ὄντως Ἑθνικὸν Εὐεργέτην.

Ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον πράγματι ἀφιέρωσεν ὁ Μπενάκης εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἔργων ἀφορώντων εἰς τὸ γενικὸν καλὸν τοῦ τόπου, μάλιστα δὲ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης. Ἡ δὲ πατριωτικὴ του ἰδεολογία εὔρε κατ' ἐξοχὴν τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνυπολογίστου ἀξίας συγκρότησιν καὶ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος προσφορὰν τοῦ ὁμωνύμου μουσείου, τοῦ ὁποίου τὸ πολύτιμον περιεχόμενον εἰς ἔργα ἀρχαίας, βυζαντινῆς καὶ μουσουλμανικῆς τέχνης, εἰς κειμήλια καὶ ἐνθύμια τοῦ ἀγῶνος τοῦ 21 καὶ ἰδίᾳ εἰς ἀντικείμενα τῆς Ἑλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης αὐτοπροσώπως ὄχι μόνον συνέλεξεν ἀλλὰ καὶ ἐπεμελήθη νὰ κατατάξῃ καὶ καλαισθητικῶς ἐκθέσῃ.

Ὁ Ἀντώνιος Μπενάκης ὑπῆρξε γνήσιος ἐκπρόσωπος τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἀλλ' ἐμποτισμένων μὲ ὑψηλὰ ἰδεώδη ἀνδρῶν τῆς παλαιότερας γενεᾶς. Ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἀρχοντικὰς ἐκείνας φυσιογνωμίας, αἱ ὁποῖαι τόσον σπανίζουσι σήμερον.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἥτις ἠτύχησε νὰ τὸν ἔχῃ ἐπὶ μακρὸν Πρόεδρον, αἰσθάνεται βαθύτατα τὴν ὀδυνηρὰν ἀπώλειάν του καὶ μετ' εἰλικρινοῦς πόθου ἀναπολεῖ τὴν εὐγενεσιάνην του ὕπαρξιν.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ὅπερ κατὰ τὸ 1954 ὑπῆρξε λίαν ἔντονον καὶ πλούσιον εἰς εὐρήματα.

1. Ἀθῆναι. Διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀκροπόλεως κ. Μηλιάδῃ συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ παρὰ τὸν Ἴλισὸν ἱεροῦ τοῦ Παγκράτους, ὅπερ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐφέτος πλὴν τοῦ καθ'αυτὸ ἱεροῦ ἀπεκαλύφθησαν καὶ λείψανα οἰκιῶν τῶν ἐσχάτων ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς τὰ ὅποια ἦσαν ἐντειχισμένα νέα ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφαὶ ἀνήκουσαι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Παγκράτους.

Μεταξὺ τῶν ἀναγλύφων τούτων ἄξια ἰδιαίτερου λόγου εἶναι δύο, ἐπεὶδὴ παρίσταται εἰς αὐτὰ κεφαλὴ προβάλλουσα ἐκ τῆς

γῆς, ἣτις ἀποδεικνύει τὴν χθονίαν φύσιν τοῦ ἐν τῷ ἱερῷ λατρευομένου ἥρωος Παγκράτους, ὅστις ἄλλωστε ρητῶς ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν, ἣτις λέγει *Πείθων εὐχὴν Παγκράτει*. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἄλλα ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα ἀναφέρεται Ἑρακλῆς Παγκράτης, καὶ εἰς αὐτὸ δὲ τὸ μνημονευθὲν ἐνεπίγραφον ὁ ἥρωος παρίσταται ὑπὸ μορφὴν Ἑρακλέους μὲ τὴν λεοντὴν καὶ τὸ ρόπαλον, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Παγκράτης θὰ ἦτο μία ὑποκατάστατος μορφή Ἑρακλέους, Ἑρακλέους ὅμως χθονίου, πολὺ ἀπέχοντος τοῦ δωρικοῦ παλαιστρίτου, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι τὸ προκείμενον ἱερὸν σχετίζεται πρὸς τὸ Ἑράκλειον τοῦ Κυνοσάργους. Παραπλησία ὑποκατάστατος μορφή χθονίου Ἑρακλέους ἦτο καὶ ὁ *Παλαίμων*, ὅστις ἀναφέρεται εἰς ἄλλο ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον ὡς συλλατρευόμενος ἥρωος.

Σημαντικὴ προσφορὰ τῆς παριλισίου ἀνασκαφῆς εἶναι ὅτι διὰ τῆς εὐρέσεως ἱεροῦ τοῦ Παγκράτους λύεται ὀριστικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐτυμολογίας τῆς συνοικίας Παγκράτη, περὶ τῆς ὁποίας πολλὰ ἐλέχθησαν μέχρι τοῦδε.

2. Ἑλευσίς. α) *Νεκροταφεῖον*. Τὸ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον παρὰ τὴν ἀπὸ Ἑλευσίνος πρὸς τὰ Μέγαρα ὁδόν, τὸ ὁποῖον ἀνασκάπτεται ἀπὸ τοῦ 1952 διὰ τοῦ Ἑλλήνος καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Washington τοῦ St Louis κ. Γ. Μυλωνᾶ, ἀπεδείχθη πλουσιώτατον εἰς τάφους προϊστορικοὺς καὶ ἱστορικοὺς.

Πέρουσι μία ἰδιαίτερα ὁμὰς προϊστορικῶν τάφων, περικλειομένη ὑπὸ τοίχων, ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τοὺς ἐπὶ ἀρχηγοὺς τοὺς ἐκστρατεύσαντας ἐναντίον τῶν Θηβῶν, οἵτινες, κατὰ τὸν Πausanias, ἐτάφησαν ἔξω τῆς Ἑλευσίνος παρὰ τὴν πρὸς τὰ Μέγαρα ὁδόν.

Ἐφέτος συνεχιζομένης τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ νεκροταφείου, ἐκ τῶν πολλῶν τάφων, οἱ ὁποῖοι ἀπεκαλύφθησαν (35 προϊστο-

ρικῶν καὶ 55 τῶν ἱστορικῶν χρόνων) σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἀνήκοντες εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Εἶναι ὀλίγοι τάφοι ἐνηλίκων ἐντὸς σαρκοφάγων, κεραμοσκεπῶν κατασκευασμάτων ἢ ἀπλῶν λάκκων καὶ πολλοὶ παιδικοὶ τάφοι κυρίως ἐντὸς ἀγγείων. Ἐκ τῶν τελευταίων αὐτῶν προέρχονται δύο σπουδαιότατοι ἀρχαῖκοι ἀμφορεῖς. Ὁ εἰς εἶναι ὠραῖον δείγμα ἀνατολίζοντος Ἀττικοῦ ρυθμοῦ ὃ δὲ ἄλλος ἔχει μνημειώδεις διαστάσεις (ὑψ. 1.42) καὶ διακόσμησιν ἐκ μυθολογικῶν σκηνῶν, ὅπως ἡ τύφλωσις τοῦ Πολυφήμου καὶ ὁ μῦθος τοῦ Περσέως καὶ τῶν Γοργόνων.

Εἰς τὸν δεύτερον τοῦτον ἀμφορέα αἱ παραστάσεις ἔχουσιν ἀποδοθῆ με ζωηρότητα καὶ εὐχέριαν, εἶναι δὲ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο μοναδικὸν παράδειγμα ἀμφορέως πρωτοαττικοῦ ρυθμοῦ τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος. Ὡς ἀπέδειξαν αἱ ἀπὸ ἐτῶν ἐνεργούμεναι ἐν Ἐλευσῖνι ἀνασκαφαί, ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ταφῆς, δηλαδὴ τῆς ἀποθέσεως τῶν λειψάνων ἐντὸς ἀμφορέων ἢ ἄλλων πιθοσκήμων ἀγγείων, ἦτο ἐν συνεχεῖ χρήσει εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων μέχρι καὶ τῶν ρωμαϊκῶν.

Εὐρέθη ἐπίσης ἐντὸς πωρίνου κύβου καὶ χαλκῇ κάλπη τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος μὲ ὑπολείμματα ὀστέων καὶ τέφραν νεαροῦ ἀνδρός.

β) *Ἱερὸν τῆς Δήμητρος*. Ἡ ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος ἔρευνα, ἡ ὁποία ἐνεργεῖται ἀπὸ τοῦ 1952 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ, συνεχίζοντος τὰς παλαιότερας ἀνασκαφὰς τοῦ Φιλίου καὶ τοῦ Κουρουνιώτη, ἔχει ἀποδώσει μέχρι τοῦδε σημαντικὰ ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴν τοπογραφικὴν ἑξακριβώσιν καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διαμόρφωσιν τοῦ διασήμεου Ἱεροῦ.

Κατὰ τὴν περυσινήν ἀνασκαφικὴν περίοδον καθωρίσθησαν τὰ πραγματικὰ ὄρια τοῦ Ἱεροῦ πρὸς Δ. τῶν Μεγάλων Προπυλαίων διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἀποχωρίζοντος τὸ Ἱερὸν ἀπὸ τῆς πόλεως τείχους καὶ τῆς ταυτίσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπὸ Ἐλευσινιακῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἀναφερόμενον «*διατείχισμα*».

Προσετέθη οὕτω ἰκανή περιοχὴ εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ζωὴ αὐτῆς ἤρχιζεν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἤδη γνωστὸν καὶ διὰ τὸ ὑπόλοιπον ἱερὸν.

Ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε τὸ νέον αὐτὸ τμήμα τοῦ ἱεροῦ παρὰ τὸ «διατείχισμα», ἀνεφάνησαν δὲ πράγματι τοῖχοι μικρῶν οἰκιῶν ὁμοίων πρὸς τὰς κειμένας πρὸς Ἀνατ. τῶν Μεγάλων Προπυλαίων. Ἡ ἀνασκαφὴ προχωρήσασα εἰς βάθος μέχρι τῶν δαπέδων τῶν οἰκιῶν αὐτῶν ἀπέδωσε πολλὰ θραύσματα ἀγγείων καὶ μερικὰ νομίσματα χρονολογούμενα μέχρι τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, ὁπότε φαίνεται ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη ἐγκατελείφθη.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπόλοιπον τμήμα, τὸ πρὸς Δ. τῶν Μεγάλων Προπυλαίων, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασκαφῇ παλαιότερον, ἐκαθαρίσθη ἀπὸ τῶν ξένων πρὸς αὐτὸ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ ἀπεδείχθη, ὅτι ἀπετέλει βοηθητικὸν χώρον τοῦ ἱεροῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐντοπισθῶσι καὶ νὰ ταυτισθῶσι τὰ οἰκήματα τῶν ἱερέων καὶ τὰ διοικητικὰ κτήρια, τὰ ἀναφερόμενα εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. ἥτοι ἡ οἰκία τῆς ἱερείας, τὸ ἐπιστάσιον, τὸ νεωκόριον, τὸ ὀπτάνιον, ἡ κρήνη, ἡ οἰκία τοῦ δαδούχου, τὸ ἐσχαρεῖον καὶ ἡ ἱματιοθήκη. Μεταξὺ τῶν νέων εὐρημάτων ἐξέχουσιν θέσιν κατέχει ἐφηβικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 333-332 π. Χ., ἀναφέρουσα μέγαν ἀριθμὸν ὀνομάτων, ὅπως τοῦ ἄρχοντος, τῶν δύο στρατηγῶν, τοῦ σωφρονιστοῦ, τοῦ ταξιάρχου, τῶν 5 λοχαγῶν καὶ 2 διδασκάλων, μετὰ τοὺς ὁποίους ἔπονται τὰ ὀνόματα τῶν ἐφήβων.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι σημαντικὴ τόσο διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐφηβείας, ὅσον καὶ διὰ τὴν προσωπογραφίαν τῆς Ἀττικῆς.

3. Βούλα. Ἀλυκὴ. Προϊστορικοὶ θαλαμοειδεῖς τάφοι (Υστεροελλαδικῆς III περιόδου) ἀνεσκάφησαν ἐφέτος παρὰ τὴν Ἀλυκὴν τῆς Βούλας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Παπαδημητρίου, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δ. Θεοχάρη.

Οἱ τάφοι αὐτοὶ εἶναι σημαντικοί, ὥς κείμενοι πλησίον τοῦ

προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Ἀγ. Κοσμά παρὰ τὴν Γλυφάδαν, καὶ οὐχὶ μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν, μερικοὶ δ' ἐξ αὐτῶν διατηροῦνται εἰς καλὴν κατάστασιν. Ἐντὸς αὐτῶν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων κτερισμάτων (ἐξ ὧν σπανίζουν τὰ μετάλλινα) εὐρέθησαν ἀξιόλογα μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται μικρὰ πρόχους μετὰ παραστάσεως γυναικὸς ἐν μέσῳ δύο δένδρων.

4. Περαιτή. Ὁ μικρὸς λιμὴν τοῦ Πόρτο-Ράφτη θὰ ἤκμαζε κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ μέγα νεκροταφεῖον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, τὸ κείμενον εἰς τὸ Β. ἄκρον αὐτοῦ καὶ τὸ ὁποῖον περιέχει ἑκατοντάδας τάφων.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν σύλησιν τῶν τάφων ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων καὶ ἵνα συνεχίσῃ παλαιάν της ἔρευναν, γενομένην διὰ τοῦ ἀειμνήστου Β. Στάη, ἀνέλαβε νέαν ἀνασκαφὴν διὰ τοῦ τέως ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Σπ. Ἰακωβίδη, καθ' ἣν εὐρέθησαν σημαντικὰ κτερίσματα.

Οἱ ἀνασκαφέντες τάφοι εἶναι μικροὶ θαλαμοειδεῖς καὶ πλούσιοι εἰς ὑστερομυκηναϊκὰ ἰδίως ἀγγεῖα, μὲ ὠραίαν διακόσμησιν ἐξ ὀκταπόδων, πτηνῶν, ἰχθύων κλπ.

Εἰς παιδικοὺς τάφους εὐρέθησαν καὶ πήλινα εἰδώλια ζώων, καὶ γενικῶς πολλὰ κοσμήματα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ὥς π.χ. μαχαιρίδιον μετὰ λαβῆς ἐν σχήματι κεφαλῆς νήσσης. Μεταξὺ αὐτῶν εὐρέθησαν καὶ Αἰγυπτιακοὶ σκαραβαῖοι πέρυσι δὲ καὶ Συροχιτιτικὸς σφραγιδοκύλινδρος, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ παρὰ τὸ Πόρτο-Ράφτη μυκηναϊκὸς αὐτὸς συνοικισμὸς θὰ ἦτο εἰς ζωηρὰν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ ἐξωτερικὸν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος.

5. Ραφήνα. Ἡ περιοχὴ τῆς Ραφήνας, ἀνασκαπτομένη ἀπὸ διετίας διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δ. Θεοχάρη, ἀπέδωσε παρὰ τὸν λιμένα αὐτῆς σημαντικὰ προϊστορικὰ λείψανα, ὥς π.χ. δύο τῶν ἀρχαιοτέρων ἐν Εὐρώπῃ χαλκουργικῶν ἐργαστηρίων (2800-2000 π.Χ.) καὶ πλησίον αὐτῶν πρωτοελλαδικὸν συνοικισμὸν. Ἐκ

τῶν γενομένων εὐρημάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Ραφήνα ὑπῆρξε σπουδαῖον κέντρον προῖστορικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Ἐφέτος ἀνεσκάφη εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν καὶ εἰς τὸ βραχῶδες ἀκρωτήριο τοῦ Ἀσκηταριοῦ προῖστορικὴ ἀκρόπολις πλήρης λειψάνων πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ, ἥτοι πολλὰ μικρὰ οἰκήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται μία οἰκία πρωτοελλαδικῶν χρόνων τοῦ μεγαροειδοῦς τύπου, μὲ τὰ τρία χαρακτηριστικὰ διαμερίσματα τοῦ μεγάρου δηλ. θάλαμον, αἵθουσαν καὶ πρόδομον μὲ ἐστίαν. Ἀλλὰ καὶ μυκηναϊκὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα εὐρέθησαν εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἀκροπόλεως.

Πλουσία πρωτοελλαδικὴ κεραμεικὴ ἦλθεν ἐπίσης εἰς φῶς. Μεταξὺ τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων ἰδιαίτερου λόγου ἄξιος εἶναι κρατὴρ μὲ ἐρυθρὰν γεωμετρικὴν διακόσμησιν, ἐκ τῶν ὠραιότερων πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων τὰ ὅποια γνωρίζομεν, ὥς καὶ μία πρόχους γραπτὴ μαρτυροῦσα κυκλαδικὴν ἐπίδρασιν. Ἡ ἀκρόπολις ἦτο ὠχυρωμένη διὰ τείχους, ἀποτελεῖ δέ, λόγῳ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῆς, τὴν πρώτην γνωστὴν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἣτις διετηρήθη ἀμετάβλητος μέχρι τῶν χρόνων μας, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σημαντικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν μελέτην αὐτῆς.

Τέλος εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Ραφήνας ἀνεκαλύφθησαν λείψανα ἐνὸς ἄλλου νεολιθικοῦ συνοικισμοῦ καὶ δὴ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου.

6. Νέα Μάκρη. Ὀλίγον νοτιώτερον, παρὰ τὴν παραλίαν τῆς Νέας Μάκρης, εὐρέθησαν ἐπίσης, δι' ἀνασκαφῆς τοῦ αὐτοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Θεοχάρη, λείψανα ἐκτεταμένου προῖστορικοῦ συνοικισμοῦ ἀνήκοντος εἰς τοὺς νεολιθικοὺς χρόνους, παλαιότερους καὶ νεωτέρους.

Τοῦ συνοικισμοῦ τούτου, ἀπὸ μὲν τὴν ἀρχαιοτέραν νεολιθικὴν περίοδον ἔχομεν μόνον λαξευτὰ δάπεδα καλυβῶν, ἀπὸ δὲ τὴν νεωτέραν λείψανα εὐθυγράμμων λιθοκτίστων οἰκημάτων.

Πλουσία κεραμεικὴ εὐρέθη καὶ ἐνταῦθα ἐκ χονδροειδῶν,

ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλὰ καὶ ἐκ λεπτοτέρων καὶ καλυτέρας ποιότητος ἀγγείων.

Τὰ ἀγγεῖα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μονόχρωμα μὲ ἐπιφάνειαν συχνὰ ἐστιλβωμένην. Τὰ συνηθέστερα σχήματα εἶναι ἡμισφαιρικοὶ σκύφοι μελανοί, φέροντες εὐθύγραμμον διακόσμησιν πληρουμένην διὰ λευκῆς ὕλης. Συγγενεύουσιν ὡς πρὸς τοῦτο πρὸς τὰ ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας νεολιθικῆς περιόδου τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

7. Βραυρών. Ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ Μαρκοπούλου ἀνέσκαψεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχιτέκτονος κ. Εὐστ. Στίκα μεγάλην τρίκλιτον παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν μετὰ διπλοῦ νάρθηκος πρὸς δυσμὰς καὶ κυκλικοῦ βαπτιστηρίου προσηρτημένου κατὰ τὴν νοτίαν αὐτῆς πλευρὰν, τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι ἀποκαλυφθέντος κυκλικοῦ βαπτιστηρίου, πολὺν ὁμοιάζοντος πρὸς τὸ τῆς Djemila τῆς Β. Ἀφρικῆς. Ἐκ χρυσοῦ νομίσματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εὑρεθέντος πέρυσιν εἰς τὴν πρὸ τοῦ νάρθηκος αὐλήν, ἡ βασιλικὴ αὕτη ἐχρονολογήθη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ἔκτου αἰῶνος. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν σκαφὴν ἀπεκαλύφθη α) τετράγωνον περίπου οἰκοδόμημα μετὰ προστώου ἐκ δύο κίωνων, ὅπερ θὰ ἦτο πιθανῶς τὸ ξενοδοχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον, κατὰ τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς, ὁ πρωτοδιάκονος ἐδέχετο τοὺς ξένους. Ἐμελετήθη ἐπίσης ἐφέτος καὶ ἡ γυψίνη διακόσμησις τῶν τοίχων τοῦ βαπτιστηρίου, συνισταμένη ἐκ ρυθμικῶς τοποθετημένων ραβδωτῶν παραστάδων καὶ καρδιοσχημῶν ἐμβλημάτων ἐντὸς τετραγώνων πλαισίων. Εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην ἐγένοντο καὶ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι, περὶ τῶν ὁποίων θὰ κάμω λόγον κατωτέρω.

8. Αἰγόσθυνα. Ἐντὸς τοῦ ἄριστα διατηρουμένου ἀρχαίου τείχους τοῦ Πόρτο-Γερμενοῦ ἦτοι τῶν ἀρχαίων Αἰγιοσθένων, κειμένων εἰς τὸν ἀνατολικὸν μυχὸν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὅπισθεν τοῦ ὑπερκειμένου εἰς τὸ Λουτράκι ὄρους, ἀνεσκάφη

ὑπὸ τοῦ ὁμιλοῦντος πεντάκλιτος παλαιοχριστιανική, μετὰ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου νάρθηκος, βασιλική διαστάσεων 25 × 20 μ., φέρουσα πρὸς ἀνατολὰς ἡμικυκλικὴν κόγχην ἱεροῦ, ἣτις διασφύζει ἐσωτερικῶς μίαν βαθμίδα τοῦ ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου. Εὐθὺς πρὸ τῆς ἀψίδος ταύτης τοῦ ἱεροῦ ἐκτίσθη ἀργότερον ὁ κομπὸς τρίκογχος, βυζαντινὸς ναῖσκος τῆς Παναγίας, ὁ ὁποῖος καὶ σφύζεται μέχρι σήμερον.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ μέσον κλίτος καὶ τὸν νάρθηκα τμήματα ψηφιδωτῶν δαπέδων τοῦ 6ου μ.Χ. αἰ. μετὰ γεωμετρικῶν καὶ φυτικῶν κοσμημάτων, εἰς δὲ τὸ μέσον τοῦ νάρθηκος καὶ ἔμβλημα μὲ παράστασιν πτηνῶν. Ἐξω καὶ κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἦλθεν εἰς φῶς τετράγωνον βαπτιστήριον μετὰ προθαλάμου καὶ δεξαμενῆς καὶ καλῶς σφωζομένης τετραγώνου ἐξωτερικῶς καὶ ὀκταγωνικῆς ἐσωτερικῶς κολυμβήθρας ἐπενδεδυμένης διὰ μαρμάρου.

Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς βασιλικῆς εὐρέθησαν πολὺ ὀλίγα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον εἶναι διάτρητον μαρμάρινον θωράκιον μὲ δικτυωτὸν σχέδιον καὶ τινα λίθινα ἰωνικὰ μετ' ἐπιθήματος κιονόκρανα. Ἐκ τῶν βάσεων τῶν κιόνων μία μόνον εὐρέθη κατὰ χώραν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τοῦ βορείου κλίτους, τούτου δ' ἔνεκα δὲν δύναται εἰσέτι νὰ ὁρισθῇ ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν κιόνων, τοὺς ὁποίους ἔφερεν ἑκάστη τῶν τεσσάρων κιονοστοιχιῶν τοῦ ναοῦ. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης ἐντετειχισμένη εἰς τὸν ναῖσκον καὶ ἄλλη, ἄγνωστος μέχρι τοῦδε, ἀναθηματικὴ τοῦ δήμου τῶν Αἰγιοσθένων ἐπιγραφή, ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς βασιλικῆς, καταστραφείσης πιθανῶς τὸν 7ον μ.Χ. αἰῶνα, ἐκτίσθη κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, ὡς συνάγεται ἐξ εὐρεθέντος νομίσματος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, μικρὰ μονή, τῆς ὁποίας κατωρθώθη νὰ ἐξακριβωθῇ σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ σχέδιον. Ταύτης δὲ πάλιν τῆς μονῆς, καταστραφείσης ἄγνωστον πότε καὶ χρησιμοποιηθείσης ἀργότερον ὡς νεκροταφείου, ὁ σφωζόμενος εἰσέτι ναῖσκος ἀπετέλει τὸ καθολικόν.

9. Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας (Ν. Ἀγχιάλος).

Εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν πόλιν τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ μακροῦ ἐξερευνᾷ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, ἀνεσκάφη ἐφέτος μέγα τμῆμα τῆς βασιλικῆς Γ, ἡ ὁποία παρουσίασε μεγαλοπρεπὲς αἶθριον φέρον πέριξ στοὰς ἐκ κιόνων μὲ πτυχωτὰ κιονόκρανα, ἐστρωμένον δὲ μὲ ψηφιδωτὰ δάπεδα καὶ ἐφωδιασμένον μὲ προσκτίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν εἶναι ἐργαστήριον ψηφιδωτῶν, ἐπειδὴ διασφρίζει ἡμικυλινδρικὸν κλίβανον μὲ ἐμφανῇ ἵχνη καύσεως καὶ ἰδίᾳ ἐπειδὴ εὗρέθη ἐν αὐτῷ πλῆθος παντοιοχρῶμων ψηφίδων, καταλλήλων διὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα καὶ δι' ἐντοίχια μωσαϊκά.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω λείψανα δεικνύουν τὴν μεγάλην ἀκμὴν τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ 5ου μέχρι καὶ τοῦ τέλους τοῦ 7ου μ. Χ. αἰ. Δευτέρα σκαφή, γενομένη πλησίον τῆς βασιλικῆς Α, ἀπεκάλυψεν εὐρείαν, πλακόστρωτον ὁδὸν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀρχαῖον ὁχετὸν καὶ φρέαρ.

Συνεπληρώθη ἐπίσης ἐφέτος καὶ ἡ ἀνασκαφὴ ἐνὸς μεγάρου παρὰ τὴν ὑποτιθεμένην ἀγορὰν τῆς ἀρχαίας πόλεως. Τοῦτου προσδιωρίσθη ἡ εἴσοδος, ἡ αὐλὴ καὶ ὁ περίβολος. Τὸ οἶκημα περικλείεται ἐντὸς ἀκανονίστου περιβόλου, τὸ δὲ κατὰ τὴν Β.Α. γωνίαν τοῦ περιβόλου τούτου κυκλικὸν κτίσμα εἶναι πιθανώτατα ληνός. Ἡ εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ μεγάρου εἴσοδος ἐγίνετο διὰ τριβήλου, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ προθαλάμου εὗρέθη φιάλη ἐξ ἀτρακίου λίθου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ ἐπισκοπικοῦ μεγάρου τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος, ὅπερ εἶχε διάταξιν μὲ στοιχεῖα ἑλληνιστικῆς οἰκίας καὶ ἦτο διώροφον. Εἰς τὸ μέγαρον τοῦτο ἀνήκει καὶ ἡ εὐρεθεῖσα πλουσία γλυπτικὴ διακόσμησις ὡς καὶ ψηφιδωτά.

10. Φάρσαλος. Εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Φαρσάλου εἶχεν ἀποκαλυφθῆ καὶ ἀνασκάπτεται ἀπὸ τοῦ 1951 διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Βερδελῆ τύμβος καλύπτων θολωτὸν τάφον καὶ κάτωθεν αὐτοῦ θαλαμωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος.

Τὸ σημαντικὸν αὐτὸ νεκρικὸν μνημεῖον περιεβάλλετο ὑπὸ κρηπιδώματος, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη ἐφέτος, καθὼς καὶ ὁ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ χώρος.

Ὀλίγον ἔξω τοῦ κρηπιδώματος εὐρέθησαν σαρκοφάγοι τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἅλλαι μὲν περιέχουσαι ἐλάχιστα κτερίσματα, ἅλλαι δὲ συλημέναι. Ἐξωθεν μιᾶς ἐξ αὐτῶν ἦλθον εἰς φῶς δύο λεπτότατοι μελαμβαφεῖς σκύφοι καὶ ἄλλα ἀγγεῖα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ὡς καὶ πῆλινα εἰδώλια πτηνῶν, χοίρων κλπ.

Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν θραυσμάτων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ, τὸ θολωτὸν μνημεῖον κατεσκευάσθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, θεμελιωθὲν ἐπὶ προηγουμένων ταφῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνέρχονται μέχρι τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ἐξηκολούθησε δὲ νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ ταφᾶς μέχρι καὶ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ἀλλὰ καὶ ἡ γειτονικὴ περιοχὴ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν εὐρεθέντων τάφων ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς νεκροταφεῖον τῆς μυκηναϊκῆς Φθίας — πρὸς τὴν ὁποίαν θὰ πρέπει νὰ ταυτισθῇ, κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα, ἡ Φάρσαλος — ἐξηκολούθησε δὲ νὰ εἶναι ἐν χρήσει καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα.

11. Ἀβδηρα. Τὰ ἀρχαῖα Ἀβδηρα, πόλις σπουδαιοτάτη, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ πατρὶς τῶν φιλοσόφων Λευκίππου, Δημοκρίτου καὶ Πρωταγόρου, ἐρευνᾶται ἀνασκαφικῶς ἀπὸ διετίας διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Δημ. Λαζαρίδη. Διὰ τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς ἦλθεν εἰς φῶς νέον οἰκοδομικὸν τετράγωνον ἐλληνιστικῶν χρόνων, κείμενον πλησίον μεγάλου συγχρόνου κτηρίου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασκαφῇ κατὰ τὰ ἔτη 1950 καὶ 1952.

Ἡ διάταξις τῶν δύο αὐτῶν οἰκοδομικῶν συγκροτημάτων φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ ὠρισμένον πολιοδομικὸν σύστημα. Εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς πόλεως εὐρέθησαν λείψανα καὶ τρίτου, κατεστραμμένου δυστυχῶς, ἐλληνιστικοῦ κτηρίου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψεν ἐπίσης καὶ δύο ῥωμαϊκὰ κτίσματα ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν εἶναι οἰκία καὶ τὸ ἄλλο πιθανώτατα θέρμαι

μὲ ἀψιδωτὴν αἵθουσαν, ἴσως τὴν αἵθουσαν τοῦ λουτροῦ.

Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω ἡρευνήθη καὶ μεγάλη ἔκτασις εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς ἀρχαίας πόλεως. Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην εὐρέθησαν διὰ πρώτην φορὰν ὅστρακα ἀγγείων παλαιότερων τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἡ αὐτὴ ἀνασκαφὴ ἀπέδωκεν ἐπίσης καὶ πολλὰ πήλινα εἰδώλια, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ ἀρίστης τέχνης, ὡς καὶ ἀρκετὰ ἀργυρὰ νομίσματα καὶ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ τέλος τεμάχια δύο ἐπιγραφῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἀναθηματικῶν εἰς Διόνυσον καὶ Δία Ἐλευθέριον.

12. Λευκάδια Ναούσης. Εἰς τὴν σειρὰν τῶν χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν τυμβοειδῶν τάφων, τῶν ὁποίων λαμπρὰ δείγματα παρέσχον μέχρι τοῦδε τὸ Δίον, ἡ Πύδνα, ἡ Βεργίνα κλπ., ἦλθεν ἐφέτος νὰ προστεθῇ νέος «μακεδονικοῦ» τύπου τάφος, ἀποκαλυφθεὶς τυχαίως παρὰ τὰ Λευκάδια Ναούσης. Τὸ σπουδαῖον αὐτὸ μνημεῖον ἀνεσκάφη διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Πέτσα, ἀποτελεῖται δ' ἀπὸ καμαρωτὸν προθάλαμον καὶ θάλαμον. Ὁ τελευταῖος ἔφερεν εἰς τὸ ἐσωτερικόν του ἀρχιτεκτονικὴν διακόσμησιν συνδυαζομένην πρὸς γραπτὴν.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι κυρίως ἡ ἐν μέρει ἀποκαλυφθεῖσα διώροφος μετ' ἀετώματος πρόσοψις τοῦ τάφου, εἰς τὴν ὁποίαν συνυπάρχουν δωρικά (κάτω) καὶ ἰωνικά (ἄνω) ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα μὲ ἄριστα διατηρουμένην γραπτὴν διακόσμησιν.

Ὁ κάτω ὄροφος διακοσμεῖται ἀπὸ τέσσαρας δωρικοὺς ἡμικίονας καὶ δύο παραστάδας, τὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων κλειστὰ μετακίονια ἔφερον γραπτὰς παραστάσεις μὲ ἐπιγραφὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., μνημονεύουσας χθονίους ἥρωας καὶ θεοὺς: τὸν Ραδάμανθυ, τὸν Αἰακόν, τὸν Ἑρμῆν κλπ.

Εἰς τὸν ἄνωθεν τῶν δωρικῶν ἡμικιόνων θριγκὸν αἱ μὲν μετόποι ἔφερον γραπτὰς παραστάσεις κενταυρομαχίας, αἱ δὲ τρίγλυφοι ἐκαλύπτοντο διὰ βαθυκυάνου χρώματος, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται ζωηρῶς.

Ἡ μεταξὺ τοῦ κάτω καὶ τοῦ ἄνω ὀρόφου παρεμβλλομένη ζωφόρος μετ' ἀναγλύφου καὶ ἐγχρώμου παραστάσεως μάχης πεζῶν καὶ ἐφίππων διέτρεχεν ὀλόκληρον τὴν πρόσοψιν, οἱ δὲ ἰωνικοὶ ἡμικίονες τοῦ ἄνω ὀρόφου εἶχον κλειστὰ μετακίονια μιμούμενα θυρώματα.

Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ τμήματα τοῦ αἰτώματος, τὸ ὁποῖον διεκοσμεῖτο δι' ἐγχρώμων ἀναγλύφων ἐπὶ τοῦ τυμπάνου καὶ γραπτῆς σήμης κατὰ τὰς κεκλιμένας πλευράς. Ὁ σπουδαιότατος οὗτος τάφος θὰ ἀποκαλυφθῇ τελείως κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

13. Ἡ πειρος. α) Δωδώνη. Εἰς τὸ πανάρχαιον ἱερὸν τῆς Δωδώνης, τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακροῦ ἐρευνᾷ ἡ Ἑταιρεία, ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφή, γενομένη διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Εὐαγγελίδη, διεφώτισε τὴν διάταξιν καὶ τὰς διαδοχικὰς περιόδους μεγάλου τετραγώνου κτηρίου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἐρευνηθῇ καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Καραπάνου. Ἐφέτος ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ ἀρχικὸν κτήριο εἶναι ναῖσκος τοῦ 4ου ἢ 5ου π.Χ. αἰ., τοῦ ὁποίου θεμέλια φαίνονται κάτω τοῦ ἐκ βορρᾶ εἰσχωροῦντος μεγαλυτέρου ναοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων ρωμαϊκῶν χρόνων. Περὶ τὸν ναῖσκον ἐκτίσθη ἰσοδομικὸς περίβολος σφζόμενος καλῶς καὶ ἐντὸς τούτου ὑπῆρχε περίστυλος αὐλή. Κατὰ τὴν Δ. πλευρὰν προσετέθη, ἴσως συγχρόνως μὲ τὸν εἰσχωροῦντα ναόν, πρόπυλον. Οὕτω τὸ κτήριο εἶναι παρεμφερὲς πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Διὸς Σωτῆρος ἐν Μεγαλοπόλει.

Ἡ κεντρικὴ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ θέσις τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ κτηρίου καὶ ἡ συνεχὴς ἀνοικοδόμησις του ἀποδεικνύουν τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ. Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι ἐκεῖ θὰ ἐτελοῦντο τελεταὶ καὶ ἱεραὶ πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸ μαντεῖον καὶ ὅτι τὸ κτήριο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἀναφερομένην ἱερὰν οἰκίαν.

Πρὸς Α. καὶ Δ. τοῦ κτηρίου αὐτοῦ ἀνεσκάφησαν δύο μικροὶ ναῖσκοι, ὅπου μεταξὺ ἄλλων εὐρημάτων ἦλθον εἰς φῶς καὶ χαλκοῦν ἀγαλμάτιον καθυμένον ἐπὶ ἐλλείποντος θρόνου ἀνδρὸς τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος ὡς καὶ ψηφίδες ἐξ ὀρείας κρυστάλλου σφαιρικαί,

πλήν μιᾶς μὲ ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν, ἐφ' ἧς ὑπάρχει παράστασις Χιμαίρας τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἡ γενομένη στρωματογραφικὴ ἔρευνα τοῦ ἐδάφους ἔφθασε μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ προϊστορικοῦ στρώματος. Εἰς τὸ ἱστορικὸν στρῶμα εὐρέθησαν μεταξὺ ἄλλων καὶ πολλὰ ἀναθήματα, ὡς περιτίμητον χαλκοῦν ἔλασμα εἰκονίζον Πήγασον μὲ ἐγγαράκτους τὰς ἐσωτερικὰς λεπτομερείας, τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, χαλκῇ στρεπτῇ λαβῇ οἰνοχόης μὲ γυναικείαν προτομήν κ.ἄ.

14. β) Γλυκὺ. Μία μεγάλη τρίκλιτος βασιλικὴ εἶχεν ἀποκαλυφθῇ καὶ ἀνασκαφῇ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Εὐαγγελίδη κατὰ τὸ 1953 εἰς τὸ Γλυκὺ τῆς Παραμυθιάς, ὅπου τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία Εὐροία.

Ἐφέτος ἡ ἀνασκαφή, συνεχισθεῖσα διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δ. Πάλλα, ἔδωσε πληρεστέραν εἰκόνα τῆς διατάξεως τῆς ἐκκλησίας. Ἐξηκριβώθη δηλαδὴ ὅτι ἐκάστη ἐσωτερικὴ κιονοστοιχία ἔφερεν ἀνὰ τρεῖς κίονας καὶ ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐγκάρσιον κλίτος. Ἡ στέγη ἦτο κατεσκευασμένη μὲ κτιστὰς κυλινδρικὰς καμάρας.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν σκαφὴν εὐρέθησαν καὶ λείψανα τοῦ μαρμαρίνου ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς, ἣτις χρονολογεῖται μὲν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος, ἐπεσκευάσθη ὁμως ῥιζικῶς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα.

15. γ) Κασσώπη. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Κασσώπην τῆς Ἡπείρου, παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Καμαρῖνα, ἀνασκάπτεται ἀπὸ τοῦ 1952 διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Δάκαρη μέγας ἐκατόμπεδος ξενὼν (καταγώγιον) τοῦ τέλους τοῦ 5ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Ὁ ξενὼν οὗτος ἔχει τὸ σύνηθες σχέδιον τῶν ξενόνων (Ἐπιδάυρου Ὀλυμπίας κλπ.), ἀποτελεῖται δηλαδὴ ἀπὸ μεγάλην κεντρικὴν ὀρθογώνιον αὐλήν, τὴν ὁποίαν περιβάλλουν δωρικοῦ ρυθμοῦ στοαὶ μὲ ὀκταγώνους κίονας. Ὅπισθεν τῶν στοῶν ὑπάρχουσι δωμάτια. Ἐφέτος ἀπεκαλύφθη σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ ξενὼν, διεπιστώθη δ' ὅτι εἶχε δύο ὀρόφους κατὰ τὰς τρεῖς τοῦλάχιστον

πλευράς του. Ἡ εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἀνάβασις ἐγένετο διὰ ξυλίων κλιμάκων, ὧν εὐρέθησαν εἰς τὰ γωνιαῖα διαμερίσματα τῆς Β. πλευρᾶς τὰ λίθινα βάθρα.

Ἐντὸς τῶν δωματίων εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος λείψανα τραπεζῶν καὶ ἐστὶαι πρὸς χρῆσιν τῶν ἐνοίκων, καθὼς καὶ μία ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ τέλους τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος, ἡ ὁποία μετὰ μιᾶς ἄλλης εὐρεθείσης τὸ 1952 βεβαιώνει τὴν ἐν Κασσώπῃ λατρείαν τοῦ Διὸς Σωτῆρος καὶ τῆς Ἀφροδίτης. Ἀξίαι λόγου εἶναι αἱ εὐρεθεῖσαι κέραμοι στέγης, ἀνθεμωτοὶ ἡγεμόνες καλυπτῆρες κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων, μὲ παράστασιν ἀρπαγῆς τοῦ Γανυμήδους ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐν μορφῇ ἀετοῦ, ὡς καὶ νομίσματα, σκευὴ κ.ἄ. Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ἡ εὐρεσις κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου ἐνὸς τῶν δωματίων σειρᾶς τριῶν μεγάλων πλακῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἦτο σήκωμα, ἥτοι ἀγορανομικὸς μετρητὴς ὕψων, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν διαφόρου χωρητικότητος ἡμισφαιρικῶν κοιλοτήτων, τὰς ὁποίας φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς. Νοτίως τοῦ καταγωγίου ἀπεκαλύφθη καὶ μακρὰ στοά.

16. Παλαιὰ Κόρινθος. Ἐξω τῶν τειχῶν καὶ πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου (εἰς τὴν θέσιν Σκουτέλα), ἀνασκάπτεται ἀπὸ πέρυσι διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δ. Πάλλα, μία μεγάλη, τρίκλιτος παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος. Ἐφέτος προσδιωρίσθη τὸ μῆκος αὐτῆς 60 περίπου μ. καὶ ἀπεκαλύφθησαν δύο βοηθητικοὶ χώροι παρὰ τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ εἰς τὰ ἀνατολικά πέρατα τῶν πλαγιῶν κλιτῶν, ἀποχωριζόμενοι διὰ τοίχων, πιθανῶς παστοφόρια.

Ἡ ἐκκλησία φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν αἵθριον, εἶναι ὅμως ἐφωδιασμένη πρὸς Ν. διὰ βαπτιστηρίου, εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου εὐρέθη κτιστὴ σταυρόσχημος κολυμβήθρα μὲ μαρμαρίνην ἐπένδυσιν. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ κιόνες, θωράκια καὶ τμῆμα τοῦ ἄμβωνος. Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς διαστάσεις καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς, ἡ βασιλικὴ αὕτη θ' ἀπετέλει σπουδαῖον λατρευτικὸν κέντρον κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους.

17. Σικυών. Ἡ περιοχὴ τῆς Σικυῶνος ἐκτὸς τῶν σπουδαίων ἐρειπίων τῆς ἐλληνιστικῆς πόλεως, ἅτινα ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον τοῦ Κιάτου ὁροπεδίου τοῦ Βασιλικοῦ, μᾶς ἐχάρισε καὶ ἓν ἀξιόλογον χριστιανικὸν μνημεῖον, κείμενον οὐχὶ μακρὰν τῆς παραλίας, παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν τοῦ Κιάτου.

Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ μεγάλη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, ἐπισημανθεῖσα καὶ ἀνασκαφεῖσα ἐν μέρει τὸ 1933 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου, ἠρευνήθη ἐν συνεχείᾳ ἐφέτος ὑπὸ τοῦ ἰδίου βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Πάλλα. Ἡ μεγάλων διαστάσεων βασιλικὴ ἐξηκριβώθη ἐφέτος, ὅτι εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαίου πωρίνου δωρικοῦ ναοῦ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν εἰς δόμος τῆς στορᾶς καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (σφόνδυλοι κιόνων, κιονόκρανα κλπ.).

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ ἀπεκαλύφθη, δυστυχῶς κενόν, τετράγωνον μαρμαρεπένδυτον ἐγκαίνιον (0.20 × 0.20), λείψανα τῆς πλακὸς τῆς ἀγίας τραπέζης καὶ διατρήτων θωρακίων τοῦ τέμπλου, παρὰ δὲ τὴν βόρειον κιονοστοιχίαν καὶ ὁ κτιστὸς καὶ βαθμιδωτὸς ἄμβων, φέρων ἐξωτερικῶς μαρμαρίνην ἐπένδυσιν καὶ ἐστραμμένος πρὸς νότον. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης εὐθύς πρὸ τοῦ φράγματος τοῦ ἱεροῦ ὀρθογώνιον διαμέρισμα, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τὸν σολέαν. Τέλος νεωτέρα ἔρευνα, γενομένη εἰς τὸ πρὸς νότον παρεκκλήσιον ἢ διακονικὸν τῆς βασιλικῆς, ἐξηκρίβωσεν, ὅτι ἡ ὁλόσωμος ἀγία τράπεζα αὐτοῦ ἔφερεν εἰς τὸ κέντρον τῆς βάσεως αὐτῆς τετράγωνον μαρμαρεπένδυτον βόθρον (θάλασσαν), προοριζόμενον νὰ δέχεται τὰ ἐκ τῆς ἀπονίψεως τῶν κληρικῶν προερχόμενα ὕδατα, ἅτινα πρέπει νὰ ἀπωχετεύοντο περαιτέρω, ἀφ' οὗ ὁ πυθμὴν τοῦ βόθρου δὲν ἦτο ἐστρωμένος διὰ μαρμάρου, ὡς αἱ κατακόρυφοι αὐτοῦ παρειαί.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς κυρίας ἀψίδος ὡς καὶ τῆς μικρᾶς ἀψίδος τοῦ διακονικοῦ ἀπεκαλύφθησαν μεταγενέστεροι πλακοσκεπεῖς τάφοι ἄνευ κτερισμάτων, φέροντες ὑπεράνω τῶν καλυ-

πτηρίων πλακῶν των κυλινδρικὸν ἐκ κονιάματος κάλυμμα, διαμορφωμένον ἐν εἵδει μομμίας. Ἄλλοι τάφοι εὐρέθησαν ἐπίσης κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς.

18. Ναυπλία. Κτιζομένου νέου συνοικισμοῦ παρὰ τὴν Πρόνοιαν τοῦ Ναυπλίου ἀπεκαλύφθη γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον, ὅπερ ἀνεσκάφη ἐν μέρει πέρυσι διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Χαριτωνίδη. Ἡ προβαλλομένη παρέχει ἐν τῶν σπουδαιοτέρων εὐρημάτων τῆς περυσινῆς ἀνασκαφῆς, μέγαν τριποδικὸν γεωμετρικὸν ἀμφορέα.

Ἐφέτος, συνεχιζομένης τῆς ἀνασκαφῆς, ἀπεκαλύφθησαν τάφοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς πίθων, τῶν ὁποίων τὰ στόμια ἦσαν ἐστραμμένα πρὸς Δ.

Ἐτι βαθύτερον ἀνεσκάφη παλαιότερος κτιστὸς τάφος (τοῦ 8ου π. Χ. αἰ.) ἐντὸς ὀρύγματος, παρεμφερῆς πρὸς τοὺς λακκοειδεῖς τῶν Μυκηνῶν. Εἰς τὰ γεμίσματα τοῦ ὀρύγματος εὐρέθησαν μετὰ ἄλλων καὶ θραύσματα σημαντικοῦ γεωμετρικοῦ ἀγγείου. Ὁ τάφος οὗτος εἶχε κτερίσματα, ἐνῶ ἄλλοι ἀνοιγμένοι εἰς τὸ ἔδαφος ἦσαν ἀκτέριστοι, θὰ ἀπετέλουν δὲ πολυάνδριον.

Τὸ νεκροταφεῖον φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη μέχρι καὶ τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς.

19. Μυκῆναι. Πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀπεκαλύφθη ὀλίγον ἔξω τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν καὶ ἀνασκάπτεται ἔκτοτε διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Παπαδημητρίου κυκλικὸς ταφικὸς περίβολος, περιέχων λακκοειδεῖς σκαπτοὺς τάφους. Ὁ νέος περίβολος, τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Schliemann εὐρεθέντα ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, δύναται νὰ συναφθῇ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Πausanίου ἀναφερομένην παράδοσιν, καθ' ἣν εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν τειχῶν καὶ ἐκτὸς αὐτῶν ἐτάφησαν ὁ Αἰγισθος καὶ ἡ Κλυταιμνήστρα. Οἱ μέχρι σήμερον ἀνασκαφέντες τάφοι ἀπέδωσαν πλούσια κτερίσματα: πολύτιμα κοσμήματα

καὶ πῆλινα ἀγγεῖα, χρονολογούμενα ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς λεγομένης μεσοελλαδικῆς καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ὑστεροελλαδικῆς ἢ μυκηναϊκῆς περιόδου. Κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφὰς εἰς ἓνα τάφον, τὸν ὀνομασθέντα τάφον Ο ἢ κρυστάλλινον τάφον, ἐκτὸς τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κοσμημάτων καὶ ὠραίων ἀγγείων εὐρέθησαν πολλὰ ἀντικείμενα ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὠραιότατη φιάλη εἰς σχῆμα νήσσης (πάπιας).

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐφέτος ἀπέδωσε νέους, καθέτους, λακκοειδεῖς τάφους, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων εἶναι πτωχοὶ εἰς κτερίσματα, ἐκτὸς ἑνὸς μεσοελλαδικῶν ΙΙΙ χρόνων, ὅπου ἐκτὸς τῶν ἀγγείων καὶ ἄλλων κτερισμάτων εὐρέθησαν πλησίον ἑνὸς ἀμφορέως πέντε περόναι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἔχει κεφαλὴν ἐξ ὀρείας κρυστάλλου μὲ ἔγγλυπτον διακόσμησιν.

Ἐπερατώθη οὕτω ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ταφικοῦ περιβόλου, ὃ ὁποῖος ἀπεδείχθη, ὅτι περιεῖχε 25 μικροὺς καὶ μεγάλους τάφους, ἐξ ὧν οἱ νεώτεροι καὶ μεγαλύτεροι εἶναι πλουσιώτεροι εἰς εὐρήματα. Πρὸς Β. τῆς ὁμάδος τῶν παλαιότερων ἐφετινῶν τάφων σφύζεται κυκλικὸς τοῖχος παλαιότερων μεσοελλαδικῶν χρόνων, ἴσως οἰκίας τινός, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε καὶ ὁ ἀνευρεθεὶς πέρυσιν ἱπνὸς καὶ ἡ ἐστία. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ἱπνοῦ εὐρέθησαν ἐφέτος ὅστᾳ ζώων καὶ πέρυσιν σκελετὸς χελώνης ἐντὸς λεκάνης. Τὰ εὐρήματα αὐτὰ δεικνύουσιν ἴσως τὸν λατρευτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἱπνοῦ συνδεόμενον πρὸς ταφικὰ ἔθιμα, ἡ παρουσία δὲ ἐδῶ τῆς χελώνης δύναται, κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα, νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ περιφήμου χρησιμοῦ τῆς Πυθίας πρὸς τὸν Κροῖσον, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος 1,27.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως ἐφετινὸν εὕρημα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ κύκλου ἑνὸς τάφου μοναδικοῦ τύπου διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ τάφος οὗτος, δηλούμενος ἐπὶ τῆς κατόψεως διὰ τοῦ γράμματος Ρ, εἶναι κτιστὸς θαλαμοειδὲς κατεσκευασμένος κατὰ τὸν ἐκφορικὸν ἐν μέρει τρόπον καὶ μὲ

σαμαρωτὴν στέγην, ἐκτισμένος δὲ ἐντὸς λάκκου (βάθος τάφου 4.18, μῆκος 6.88, πλάτος 3.10 μ.). Ἀποτελεῖται ἀπὸ δρόμον ἐν εἵδει προθαλάμου καὶ θάλαμον, τοῦ ὁποίου ἡ θύρα καταλήγει ἄνω εἰς τριγωνικὸν τόξον.

Ἐξωτερικῶς ἡ πρόσοψις καλύπτεται διὰ κονιάματος μετ' ἐρυθροῦ χρώματος καὶ οἱ ἄρμοι δὲ τῶν λίθων καλύπτονται ἐπίσης δι' ἐπιχρίσματος μελανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος.

Ὁ τάφος εὐρέθῃ κενός. Μερικὰ μόνον φύλλα χρυσοῦ εὐρέθησαν εἰς τὸν δρόμον καὶ ἐντὸς τοῦ θαλάμου, ὥς καὶ μικρὸς σφραγιδόλιθος. Ἐκ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἀνευρεθέντων ὀστράκων ἀμφορέων τοῦ λεγομένου ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ ὁ τάφος χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ περιόδου, εἶναι δηλαδὴ σύγχρονος περίπου πρὸς τὸν λεγόμενον τάφον τοῦ Αἰγίσθου.

Ὁ τύπος τοῦ ἐφέτος εὐρεθέντος τάφου συναντᾶται εἰς Ras - Shamra (ἀνασκαφὴ Cl. Schaeffer) μὲ μικρὰς διαφορὰς, ἡ εὐρεσις ὅμως τοῦ ὑστεροελλαδικοῦ αὐτοῦ τάφου εἰς τὴν Ἑλλάδα θέτει ἐκ νέου τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ τύπου.

Ἄλλη σκαφή, γενομένη πρὸς Α. τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ λεγομένου τῆς Κλυταιμνήστρας, ἀπεκάλυψεν ἐρείπια ὑστεροελλαδικῶν οἰκιῶν, ἐντὸς δὲ τῶν ἐπιχώσεων, τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ τάφου αὐτοῦ πρὸς τὰ νότια τοῦ κύκλου, εὐρέθησαν δύο σφραγιδόλιθοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς φέρει θαυμασίαν παράστασιν θεᾶς καθημένης ἐπὶ γρυπὸς καὶ διασχιζούσης τὴν δι' ἐπαλλήλων ἡμικυκλίων δηλουμένην θάλασσαν. Παρομοίαν παράστασιν, συνδεθεῖσαν πρὸς τὸν μῦθον τῆς Εὐρώπης, ἔχομεν ἐπὶ σφραγίσματος ἐξ Ἀγ. Τριάδος τῆς Κρήτης καὶ ἐπὶ ἐλασματίων ἐξ ὑαλομάξης ἐκ Δενδρῶν τῆς Ἀργολίδος.

20. Μεθόρια Τεγεάτιδος καὶ Λακεδαίμονος.

Ἐπειδὴ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀλλὰ καὶ τώρα ἀκόμη ἀνευρίσκονται εἰς τὸν λόφον τῆς Ἀναλήψεως, μεταξὺ Βούρβουρα καὶ Ἀράχοβας, πολλὰ θραύσματα ἀγγείων μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ μεγάλων κρατήρων, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐπεχείρησε διὰ τοῦ καθηγητοῦ

κ. Κ. Ρωμαίου ἀνασκαφὴν καὶ κατὰ τὸ 1950 καὶ ἐφέτος. Κατὰ ταύτην ἀπεκαλύφθησαν λείψανα προϊστορικά, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχει μέγας θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος σύγχρονος πρὸς τὸν τάφον τοῦ Αἰγίσθου τῶν Μυκηναίων. Ἐντὸς τοῦ τάφου αὐτοῦ εὐρέθησαν θραύσματα σπουδαίων, ἐγγχωρίου ὥς φαίνεται κατασκευῆς, τριῶτων ἀμφορέων τοῦ πρωίμου ἀνακτορικοῦ ὀρθοῦ, μὲ πλουσίαν καὶ πρωτότυπον διακόσμησιν.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀπροσδόκητα καὶ σημαντικώτατα εἶναι τὰ θραύσματα δύο μεγάλων ἐρυθρομόρφων κρατῆρων τῶν μέσων τοῦ 5ου π. Χ. αἰ. Εἰς τὸν ἓνα ἐξ αὐτῶν εἰκονίζεται εἰς μεγαλειώδεις εἰκόνας ἡ γέννησις τῆς Ἑλένης, ἡ σπουδαιότερα μέχρι τοῦδε γνωστὴ τοῦ θέματος αὐτοῦ παράστασις, καὶ εἰς τὸν ἄλλον σκηνὴ σχετικὴ μὲ τὸν Τριπτόλεμον.

21. Αἶγιον. Ἀνασκαφή, ἐνεργουμένη ἐν Αἰγίῳ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Γιαλούρη, ἀπέδωκεν ἐφέτος λείψανα δύο ἀρχαίων κτηρίων εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς πόλεως.

Ἐκ τούτων τὸ ἓν εἶναι τετράγωνον κτίσμα ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων, κατεσκευασμένον δι' ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5ου π. Χ. αἰ., ἀνηκόντων εἰς κτήριο, τὸ ὅποιον θὰ ἔκειτο ἐκεῖ που πλησίον. Τὸ ἕτερον κτήριο εἶναι συγκρότημα δωματίων τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π. Χ. αἰ., ἀλλὰ καὶ μεταγενεστέρων χρόνων. Λείψανα ὑδραγωγείων καὶ ταφῶν εὐρέθησαν ὡσαύτως ἐκεῖ.

Ἐπεσημάνθη ἐπίσης καὶ ἡ θέσις τοῦ νεκροταφείου τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου οἱ θηκοειδεῖς τάφοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον συλημένοι. Τὸ μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον εὐρίσκεται ὀλίγον ὑψηλότερον (παρὰ τὰ Ψηλὰ Ἀλώνια) καὶ ἀποτελεῖται ἐκ θαλαμοειδῶν τάφων, καὶ αὐτῶν δυστυχῶς συλημένων.

22. Μάμπες Μακρυσίων. Εἰς μικρὸς δωρικὸς ναὸς ἀπεκαλύφθη δι' ἀνασκαφῆς ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Γιαλούρη ἐπὶ ἐνὸς λόφου τοῦ ὄροπεδίου Μάμπες, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας

περίπου ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Ὁ ναῖσκος αὐτὸς 8.5×4.50 εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἦτο δὲ ἀφιερωμένος εἰς τὸν Δία, ὡς μαρτυρεῖ ἐπιγραφὴ εὐρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ σηκοῦ αὐτοῦ. Δυστυχῶς δὲν ἀνευρέθη ἐντὸς αὐτοῦ βωμὸς ἢ ἀποθέτης.

Εἰς χαμηλοτέραν ἀπὸ τοῦ λόφου θέσιν ἦλθον εἰς φῶς λείψανα ιδιωτικῶν κατοικιῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς πόλιν, ὡς φαίνεται ἐξ ἄλλων οἰκοδομικῶν λειψάνων, τὰ ὁποῖα ἐπεσημάνθησαν οὐχὶ μακρὰν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τοπογραφικὴν ἔρευναν τῆς ἐπαρχίας Ὀλυμπίας ἐπεχείρησε, δαπάναις πάντοτε τῆς Ἑταιρείας, ὁ αὐτὸς ἐπιμελητὴς, καθ' ἣν ἐσημειώθησαν λείψανα κτηρίων, τειχῶν καὶ τάφων εἰς πλείστας περιοχὰς τῆς Ἡλείας. Ἐπίσης ἐγένοντο ἐργασίαι συγκολλήσεως καὶ καθαρισμοῦ πολλῶν κινητῶν εὐρημάτων, προερχομένων ἐκ προηγουμένης ἀνασκαφῆς δύο ὑστερομυκηναϊκῶν τάφων καὶ ἐνὸς ἀποθέτου παρὰ τὸν Ἀλφειὸν μὲ πῆλινα ἀνάγλυφα καὶ ἀγγεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν λήκυθος τοῦ «ζωγράφου τοῦ Bowdin» εἰκονίζουσα ἱπταμένην Νίκην καὶ ἕτερον πίθος ἀρχαϊκὸς μὲ παράστασιν ἱππέως. Ὅμοίως μέγας ἀριθμὸς μελαμβαφῶν ἀγγείων τοῦ τύπου τῶν ἡλειακῶν, πηλίνων προτομῶν ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς. Ἀξίον δὲ ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι πῆλινον ἀρχαϊκὸν ἀνάγλυφον εἰκονίζον κατακεκλιμένην μορφήν μὲ σκύφον καὶ λύραν. Ἐκ τῶν δύο ὑστερομυκηναϊκῶν τάφων ἄξια μνείας εἶναι πλακίδια ἐξ ὑαλομάζης ἀνήκοντα εἰς περιδέραιον καὶ 3 τρίωτοι ἀμφορεῖς.

23. Πύλος. Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τομέα τῶν ἐν Πύλῳ Ἑλληνοαμερικανικῶν ἀνασκαφῶν, ἀνασκάπτονται ἀπὸ τοῦ 1952 διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Μαρινάτου προϊστορικοὶ τάφοι πλούσιοι εἰς ἀγγεῖα καὶ ἄλλα κτερίσματα.

Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν ἀπεκαλύφθησαν νέοι θαλαμοειδεῖς τάφοι εἰς τὸ σημαντικὸν μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον, τὸ καίμενον παρὰ τὰ Βολιμιδία τῆς Πύλου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν οἰ τάφοι οὗτοι ἔχουν λάκκους ἢ κόγ-

χας, ὅπως καὶ οἱ τῶν προηγουμένων ἐτῶν, μερικοὶ δὲ εἶναι συλημένοι. Γενικῶς τὰ εὐρήματα — ἀγγεῖα καὶ ἄλλα κτερίσματα — εἶναι ὑστεροελλαδικῶν ΙΙΙ χρόνων. Ἐκ τούτων λίαν ἰδιότυπον τυγχάνει ρυτόν, ἐφωδιασμένον μὲ ὁπὰς καὶ προτομὰς ἐλάφων καὶ βοός.

Πλὴν τοῦ ἐντὸς τῆς Πύλου νεκροταφείου ἡ ἔρευνα τοῦ κ. Μαρινάτου ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Πυλίας, ἣλθον δὲ καὶ κατ' αὐτὴν εἰς φῶς πολλὰ προϊστορικά λείψανα, τὰ ὁποῖα πείθουσιν ὅτι εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσσηνίαν ἤκμαζεν ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμός.

Οὕτω θαλαμοειδεῖς τάφοι εὐρέθησαν εἰς τὴν θέσιν Ἁγίος Ἡλίας, ἄλλοι θολωτοὶ εἰς τὸ χωρίον Παπούλια, εἰς δὲ τὴν τοποθεσίαν Τραγάνες λείψανα μυκηναϊκοῦ οἰκοδομήματος.

Εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἁγ. Ἰωάννης εὐρέθη τύμβος μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Οὗτος διατηρεῖ ὕψος 2.50 καὶ ἔχει διάμετρον 14 μ. περιβάλλεται δὲ ἀπὸ μίαν κρηπίδα ἐκ πλακωτῶν λίθων, ἐμφανίζει δὲ κατὰ διαστήματα πελωρίους πίθους μέχρι 2.20 μῆκος, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦσαν τεθειμένοι ἀνὰ 1 ἢ 2 νεκροὶ εἰς ὀκλάζουσιν στάσιν. Ἐπεὶ δ' εἰς τὸ στήθος ἐνὸς τῶν νεκρῶν εὐρέθη αἰχμὴ βέλους ἐξ ὀψιανοῦ συμπεραίνει ὁ κ. Μαρινάτος ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ πολυανδρίου θανόντων πολεμιστῶν.

Τοιοῦτου εἵδους τύμβους ἔχομεν πολλοὺς εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσσηνίαν, δὲν ἔχουσιν ὅμως ἀκόμη ἐρευνήθη.

24. Λέσβος. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀεροδρομίου Κρατήγου Μυτιλήνης εὐρέθησαν τυχαίως ὁμοῦ πολλὰ καὶ διάφορα μεταλλικὰ ἀντικείμενα, ἥτοι χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα (δακτυλίδια, σχολαρίκια, βραχιόλια, ζῶναι, πόρπαι) καὶ νομίσματα τοῦ 7ου μ.Χ. αἰῶνος, ὡς καὶ ἐκκλησιαστικὰ σκεύη (δισκάρια, λαβίδες, κοχλιάρια, κηροπήγια, κανδηλαί), μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται διὰ τὴν λεπτὴν ἐργασίαν τοῦ ξν, ὅπερ φέρει κατὰ τὴν λαβὴν ἐγγάρακτον γυναικεῖαν μορφήν. Λόγῳ τοῦ σπουδαίου τούτου εὐρήματος ἐνηργήθη ἀνασκαφὴ διὰ τοῦ ἐπι-

μελητοῦ κ. Ἀ. Βαβρίτσα εἰς τὸ ἐκεῖ ναῦδριον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, παρὰ τὸ ὁποῖον ἐγένετο τὸ εὖρημα. Κάτωθεν τοῦ ναυδρίου αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη δεύτερος μεγαλύτερος μονόκλιτος ναὸς καὶ ἐν συνεχείᾳ τρίτος ἀρχαιότερος τρίκλιτος, διαστάσεων 20×14 μ., μεθ' ἁψίδων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν τάφοι καὶ πολλὰ ὄστρακα τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος καθὼς καὶ νεωτέρων χρόνων.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ ναοὶ εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν προερχομένων ἐκ προχριστιανικῶν κτισμάτων. Δὲν εἶναι διὰ τοῦτο ἀπίθανον νὰ ἔκειτο ἐκεῖ πλησίον ὁ ναὸς τοῦ Μολόεντος Ἀπόλλωνος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρουσιν ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Στράβων. Ἐντὸς τοῦ τρικλίου ναοῦ εὐρέθησαν τάφοι ἄνευ κτερισμάτων.

25. Νάξος. Εἰς τὴν Νάξον, πλησίον τοῦ χωρίου Σαγγρί, διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1954 γενομένης ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Κοντολέοντος, ἦλθεν εἰς φῶς νέον κέντρον λατρείας τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης.

Τὸ ἱερὸν αὐτὸ κτήριον, ἀρχαϊκῶν χρόνων, εἶναι τετράγωνον σώζονται δὲ μόνον τὰ θεμέλια τῶν τοίχων του, δὲν διακρίνεται ὅμως καὶ ἡ διάταξις αὐτοῦ, ἐπειδὴ μετεβλήθη εἰς χριστιανικὴν βασιλικήν. Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς μεγάλης ἀλλοιωσεώς του διεσώθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος ὡς π.χ. βάσεις καὶ σφόνδυλοι ἀρραβδῶτων κιόνων, κιονόκρανα κλπ.

Νοτίως τοῦ ἱεροῦ εὐρέθη ὀρθογώνιος βόθρος, παλαιότερον δὲ εἶχεν εὐρεθῇ ἐκεῖ πλησίον μία ἐπιγραφή ἀναφέρουσα τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρην. Τὰ εὐρήματα αὐτά, καθὼς καὶ τὸ τετράγωνον σχῆμα τοῦ ἱεροῦ, ἀποδεικνύουσιν ὅτι πρόκειται περὶ Τελεστηρίου τῆς Δήμητρος τοῦ 6ου π. Χ. αἰ. Ἡ λατρεία ἄλλωστε τῆς θεᾶς αὐτῆς ἦτο πολὺ διαδεδομένη εἰς τὰς νήσους.

Ὀλίγα ἀγγεῖα τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος εὐρέθησαν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς, τεμάχια δ' ἀρχαϊκῶν γλυπτῶν π.χ. κεφα-

λῆς κούρου δεικνύουσιν ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν θὰ ὑπῆρχον πολλὰ ἀναθήματα.

Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας Α. τοῦ ἱεροῦ ἀνευρέθη κιονίσκος φέρων ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Εἶναι ὅμως ἀμφίβολον ἂν ὁ κιονίσκος αὐτὸς προέρχεται ἐκ τοῦ ἰδίου ἱεροῦ.

26. Χίος. Κατὰ τὸ 1954 ἡρευνήθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Κοντολέοντος διάφορα σημεῖα ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Χίου καθὼς καὶ τῆς ὑπαίθρου.

27. Ρόδος. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐρευνῶνται ἀνασκαφικῶς διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Κοντῆ αἱ ἀρχαῖαι ὀχυρώσεις τοῦ λιμένος τῆς πόλεως τῆς Ρόδου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Καὶ πέρυσι μὲν ἀπεκαλύφθη τμῆμα τῆς ἀρχαίας ὀχυρώσεως τοῦ μεγάλου λιμένος μετὰ πεταλοσχήμου πύργου, κειμένου μεταξὺ τοῦ νοσοκομείου τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος, ἐφέτος δὲ συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ τείχους καὶ ἦλθεν εἰς φῶς πύλη αὐτοῦ φέρουσα εἰς τὸν λιμένα.

Ἀνασκαφαὶ ἐξετελέσθησαν ὡσαύτως καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς πόλεως, ὅπως π.χ. ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου ἀνευρέθη ὑστεροελληνιστικὸν διμερὲς ἱερὸν. Ὅμοίως εἰς τὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς πόλεως ἀνεφάνη καὶ ἀνεσκάφη κατὰ διαστήματα μεγάλη ὁδικὴ ἀρτηρία. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένετο καὶ ἡ τοπογραφικὴ καὶ πολιοδομικὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων λειψάνων καὶ ὁδῶν τῆς πόλεως Ρόδου.

Σημαντικὸν νέον εὑρημα ὑπῆρξεν ἡ παραπλεύρως εἰκονιζομένη ἐπιτυμβία, ἐλληνιστικῶν χρόνων, στήλη προερχομένη ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ἐλληνιστικῆς νεκροπόλεως.

28. Κρήτη. Περιοχὴ Σητείας. Μία μινωικὴ ἔπαυλις παρὰ τὴν πόλιν τῆς Σητείας ἀνασκάπτεται ἀπὸ δύο ἐτῶν διὰ τοῦ ἐφόρου Κρήτης κ. Ν. Πλάτωνος.

Ἐφέτος ἀπεκαλύφθη τελείως ἡ διαρρύθμισις αὐτῆς μὲ δωμάτια καὶ μακροτάτας κλίμακας καθὼς καὶ ἡ μετὰ προβλή-τος πρόσοψις τῆς πρὸς τὸν ποταμόν, ὃ ὁποῖος φαίνεται ὅτι θὰ ἦτο σημαντικὸς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Τὰ εὐρεθέντα ὀλίγα θραύσματα ἀγγείων βεβαιώνουν, ὅτι ἡ ἔπαυλις ἐκτίσθη περὶ τὰ τέλη τῆς μεσομινωικῆς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ὑστερομινωικῆς περιόδου.

Ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Σητείας ἀνεκαλύφθησαν τυχαίως καὶ ἡρευνήθησαν λείψανα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἀφ' ἐτέρου εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς περιοχῆς τῆς Σητείας εὐρέθησαν ἐν ταφικὸν σπήλαιον μινωικῶν καὶ ἄλλο γεωμετρικῶν χρόνων, λείψανα μεσομινωικῶν οἰκοδομημάτων καθὼς καὶ ὑπαίθριον ἱερὸν ἱστορικῶν ἐλληνικῶν χρόνων (6ου π.Χ. αἰ.), ὡς συνάγεται ἐκ γενομένων πολλῶν μικρῶν εὐρημάτων.

Μεταξὺ Συκιᾶς καὶ Ἀδρομύλων Σητείας ἀνεσκάφησαν θολωτοὶ τάφοι γεωμετρικῶν χρόνων. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦσαν, πλὴν ἑνός, συλημένοι οἱ τάφοι οὗτοι ἀπέδωσαν ἀγγεῖα καὶ ὄπλα, ἐργαλεῖα, κοσμήματα καὶ σφραγιδολίθους ἐξαιρετικῆς τέχνης. Λείψανα τάφων μὲ κτερίσματα εὐρέθησαν εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Σητείας, ὡς καὶ ἄγνωστος ἐλληνικὴ ἀκρόπολις μὲ τεῖχη καὶ πύργους.

29. Κρήτη. Κατσαμπᾶς. Τὸ ἀνατολικῶς τῆς πόλεως Ἡρακλείου ὑστερομινωικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Καιράτου, τὸ ὁποῖον ἀνασκάπτεται ἀπὸ ἐτῶν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Ἀλεξίου, ἔχει παράσχει μέχρι τοῦδε πλείονα εὐρήματα. Καὶ κατὰ μὲν τὸ 1951 εὐρέθη ἐντὸς τάφου, μεταξὺ ἄλλων, εἰς σπουδαῖος ἀλαβάστρινος αἰγυπτιακὸς ἀμφορεὺς Τουθμῶσιος τοῦ Γ', πέρουσι δὲ λαμπρὰ ἀγγεῖα τοῦ λεγομένου ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς σπουδαιότατος ἀμφορεὺς μὲ παράστασιν κρανῶν ἐξ ὀδόντων ἀγριοχοίρου.

Εἰς τὸν πλησίον τοῦ νεκροταφείου λόφον ἀπεδείχθη ἀπὸ τὰ εὐρεθέντα ἐφέτος ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα, ὅτι ἔχομεν νεολι-

θικὸν συνοικισμόν, ὃ ὁποῖος ἐξετείνεται μέχρι καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ νεκροταφείου.

Μεταξὺ τῶν ἐπὶ τοῦ λόφου κτισμάτων διακρίνονται δύο κύρια ἐπιμήκη δωμάτια ἐντὸς ὀρθογωνίου περιβόλου ὥς καὶ μικρότεροι κατασκευαὶ διὰ κατοικίδια ζῶα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ὀστᾶ, τὰ ὅποια εὗρέθησαν ἐκεῖ. Εὗρέθησαν ἐπίσης καὶ λίθινα ἐργαλεῖα, ὥς καὶ θραύσματα νεολιθικῶν ἀγγείων.

Πρόκειται ἐπομένως περὶ σημαντικοῦ νεολιθικοῦ συνοικισμού κειμένου παρὰ τὴν παραλίαν.

30. Κρήτη. Γουλεδιανὰ Ρεθύμνης. Ἡ ἀνεξάντλητος εἰς προϊστορικὰ μνημεῖα γῆ τῆς Κρήτης ἀπέδωσε καὶ ἐφέτος πλουσίους καρπούς, οὐ μόνον τῶν προϊστορικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Οὕτω δι' ἀνασκαφῆς ἐνεργηθείσης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος, ἐξ ἀφορμῆς τυχαίως εὗρεθέντων πίθων τῆς ἀνατολιζούσης γεωμετρικῆς περιόδου, ἀπεκαλύφθησαν ἐφέτος λείψανα μεγάλων ἀρχαϊκῶν οἰκιῶν (τοῦ τέλους τοῦ 7ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.) εἰς τὴν θέσιν Ὀνυθέ, πλησίον τοῦ χωρίου Γουλεδιανῶν Ρεθύμνης. Φαίνεται ἐπομένως ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἄγνωστος ἀρχαία πόλις, τὴν ὁποίαν ἐταύτισαν τινὲς πρὸς τὴν Ὀσμίδαν.

Αἱ οἰκίαι ἔχουν πολλὰ καὶ εὐρύχωρα δωμάτια καὶ εἶναι αἱ μεγαλύτεραι μέχρι σήμερον γνωστᾶ εἰς Κρήτην. Ἐντὸς αὐτῶν εὗρέθησαν πολλοὶ πίθοι ἀνατολιζούσης ἐποχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τεμάχια ἐνὸς μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἐκ γρυπῶν, σφιγγῶν, ἐλάφων καὶ λεόντων, καθὼς καὶ μερικὰ οἰκιακὰ σκεύη λεπτῆς ἐργασίας.

Πλὴν δὲ τῶν οἰκιῶν ἐμελετήθησαν καὶ ἄλλα μνημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὥς τὸ ἀρχαϊκὸν φρούριον τῆς ἀκροπόλεως, ἀρχαία κρήνη κ.ἄ. Ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως φαίνεται ὅτι προέρχεται καὶ τὸ παραπλεύρως εἰκονιζόμενον τμῆμα λαμπροῦ χαλκοῦ κράνους τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. μετ' ἐλαφρῶς ἀναγλύπτου παραστά-

σεως ἄρματος, ἀποκειμένου σήμερον εἰς τὸ μουσεῖον Ρεθύμνης καὶ ἀποτελοῦντος ἐν τῶν καλυτέρων δειγμάτων τῆς ἑλληνικῆς τορευτικῆς.

Ἡ ζωὴ τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν εὐρεθέντων λειψάνων μιᾶς μεγάλων διαστάσεων βασιλικῆς ἐστρωμένης μὲ ἀξιόλογα ψηφιδωτά, ἣ ὁποία ἀπεκαλύφθη εἰς ἄλλο σημεῖον αὐτῆς. Δυστυχῶς τῆς βασιλικῆς ταύτης ἐχάθησαν τὰ κύρια ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ὡς καὶ ὁλόκληρος ὁ γλυπτὸς διάκοσμος.

Μεταξὺ τῶν περισυλλεγέντων ἐκ τῆς περιοχῆς Ἐλευθερῶν ἀρχαίων ἐνδιαφέρον εἶναι μαρμάρινον ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων σύμπλεγμα Διονύσου διατελοῦντος ἐν μέθῃ καὶ Σατύρου ὑποβαστάζοντος αὐτόν.

Ἐπικουροῦσα εἰς τὸ Κράτος, ὅπερ διαθέτει δι' ἀναστηλώσεις σχετικῶς γλίσχρα κονδύλια, ἀνέλαβεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὴν δαπάνην δραχμῶν 307.000 διὰ τὰ κάτωθι ἀναστηλωτικὰ ἔργα, γενόμενα διὰ κρατικῶν ὀργάνων εἰς τὰ ἑξῆς μέρη:

1) Ἐν Μυκῆναις, αἵτινες εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἐγκαταλειφθῆ, εἰργάσθη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα εἰς τρία σημεῖα ἦτοι: α) εἰς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως μέγαρον β) εἰς τὰ νοτίως τῆς πύλης τῶν λεαινῶν τεῖχη καὶ γ) εἰς τὸν ἔξω τῶν τειχῶν πρὸ τριετίας ἀποκαλυφθέντα δεύτερον κυκλικὸν ταφικὸν περιβόλον.

Καὶ εἰς μὲν τὸ μέγαρον, τοῦ ὁποίου τὸ νότιον ἥμισυ εἶχε κρημνισθῆ ἐντὸς τῆς παρακειμένης χαράδρας, κατεσκευάσθη κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς νότον ἰσχυρὸν ἀνάλημμα, ὅπερ συνεκράτησε τὰ χῶματα τοῦ συμπληρωθέντος ὀρθογωνίου χώρου τοῦ μεγάρου. Ἐπειτα συνεπληρώθησαν ἐν μέρει καὶ ἐστερεώθησαν πάντες οἱ τοῖχοι τῆς αὐ-

λῆς καὶ τοῦ μεγάρου, οἵτινες ἠπείλουν πτώσιν ἢ εἶχον σχεδὸν τελείως ἀποσαθρωθῆ. Ἐκαθαρίσθησαν ὡσαύτως καὶ ἐστερεώθησαν σωζόμενά τινα τμήματα τοῦ δαπέδου ἐξ ἐγχρώμου κοινιάματος καὶ ἀλαβάστρου καὶ συνεπληρώθησαν πύργοι τινὲς τῆς δυτικῆς προσβάσεως τοῦ μεγάρου.

Ἀπὸ τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τῶν λεαινῶν τεῖχη ἀφῆ-
ρέθη ἡ μεγάλη ἐπίχωσις, ἣτις τὰ ἀπέκρυπτε, προερχομένη κυ-
ρίως ἐκ τῆς ἀπορρίψεως τῶν χωμάτων, τῶν ἐσωτερικῶς τοῦ
τείχους κατὰ καιροὺς γενομένων ἀνασκαφῶν. Τὸ εἰρημένον τεῖ-
χος ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος ἄνω τῶν 100 μέτρων καὶ εἰς ὕψος
κυμαινόμενον ἀπὸ 5 μέχρις 7 μέτρων. Καὶ τμήματα μὲν αὐ-
τοῦ, ἰδίᾳ τὰ κατώτερα εἶναι κατασκευασμένα κατὰ τὸ κυκλώ-
πειον σύστημα, ἄλλα δὲ πάλιν μέρη του, προερχόμενα ἐξ ἐπι-
σκευῆς γενομένης κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους, εἶναι ἐκτι-
σμένα κατὰ τὸν πολυγωνικὸν τρόπον. Καθ' ὅμοιον τρόπον
εἶναι ἐκτισμένος κατὰ τὴν Β.Δ. αὐτοῦ ἀπόληξιν καὶ ὁ δεξιᾷ
τῷ εἰσερχομένῳ πύργος τῆς πύλης, ὅστις πρὸ τῆς ἐκτελέσεως
τῶν ἐργασιῶν ἦτο τελείως κεκαλυμμένος ὑπὸ ἀτάκτων λίθων
ἢ χωμάτων πλὴν τῆς βάσεως τοῦ Δ. ἄκρου αὐτοῦ, ἣτις, ἐκτι-
σμένη διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων λίθων, συνεπληρώθη κατὰ δύο
ἀκόμῃ δόμους διὰ λίθων εὐρεθέντων ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως. Μετὰ
τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως ὁ περίβολος τῆς ἀκροπόλεως ἀπέ-
κτησε κατὰ μέγα μέρος, τὸν ἀρχαῖον, ἡρωικόν του χαρακτῆρα.

Τέλος εἰς τὸν ἔξω κυκλικὸν ταφικὸν περίβολον ἐστερεώθη-
σαν οἱ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου ἀποκαλυφθέντες
λακκοειδεῖς τάφοι, τῶν ὁποίων ἐξησφαλίσθη καὶ ἡ στεγανότης,
ἐκαλύφθη δὲ διὰ δικλινοῦς στεγάσματος ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυ-
ροκονιάματος, ἀποκρυβέντος διὰ χώματος, ὁ μετὰ δρόμου καὶ
θαλάμου κεκαλυμμένου κατὰ τὸν τριγωνικὸν ἐκφορικὸν τρόπον
σπουδαιότατος τάφος, ὃν προηγουμένως ἀνέφερα (σ. 22).

2) Ἐν τῇ Μονῇ Ὁσίου Λουκᾶ τῆς Φωκίδος ἐξετελέ-
σθησαν ἐφέτος εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τοῦ
καθολικοῦ καὶ στερεώσεως τῶν καταρρεόντων σπουδαιοτάτων

ψηφιδωτῶν αὐτοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐστ. Στίκα τῇ συμπράξει τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου καὶ τοῦ ἐφόρου Βυζ. ἀρχαιοτήτων Μ. Χατζηδάκη. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξεφράχθησαν πάντα τὰ παράθυρα τῆς νοτίας, δυτικῆς καὶ βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, τὰ ὅποια εἶχον φραχθῇ διὰ πλινθοδομῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21, ὅποτε τὸ καθολικὸν ἐχρησίμευσεν ὡς ἀμυντήριον. Τὰ ἀνοιχθέντ' ἀπαράθυρα συνεπληρώθησαν συμφώνως πρὸς σωζόμενα μικρὰ τμήματα τινῶν ἐξ αὐτῶν, κάτω μὲν διὰ μαρμαρίνων ἀναγλύπτων θωρακίων ἄνω δὲ διὰ κιονίσκων καὶ διατηρήτων, κατακόσμων βυζαντινῶν φεγγιτῶν ἐκ λευκοῦ σιμέντου σχεδιασθέντων συμφώνως πρὸς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Διὰ τῆς κατασκευῆς τῶν νέων ὑαλοστασίων τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθολικοῦ κατέστη πολὺ φωτεινότερον, δύναται δέ τις πλέον νὰ διακρίνῃ ἀκόπως τὰς κοσμούσας τοὺς τοίχους καὶ τοὺς θόλους τοῦ ἐσωτερικοῦ σπουδαιοτάτας ψηφιδωτὰς παραστάσεις.

Πλὴν δὲ τῆς πρὸς τὰ παράθυρα φροντίδος ἡ προσοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐστράφη καὶ περὶ τὴν στερέωσιν τῶν ψηφιδωτῶν, ἰδίᾳ τῶν τοῦ νάρθηκος, ἅτινα εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἀποκολληθῇ καὶ ἐν μέρει κατέρρεον. Οὕτω δι' εἰδικοῦ συνεργεῖου ἐστερεώθη κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ὑπὲρ τὴν βασιλῆιον πύλην ψηφιδωτὴ προτομὴ τοῦ Χριστοῦ, ἔπειτα τὰ κατὰ τὴν ἄντυγα τῶν τόξων κοσμήματα καὶ παραστάσεις καὶ τέλος ἡ κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον σύνθεσις τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, ἥτις παρουσίαζε, μέγα διαγώνιον ρῆγμα, ὅπερ φραχθὲν συνεπληρώθη τελείως.

3) Ἐν Βεῤῥαυρῶνι παρὰ τὸ Μαρκόπουλον τῆς Ἀττικῆς ἀνελήφθησαν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τοῦ 6ου μ.Χ. αἰ. διὰ τοῦ αὐτοῦ κ. Στίκα, ὅστις πρὸ τριετίας καὶ τὴν ἀπεκάλυψε. Τῆς βασιλικῆς ταύτης ἀνεστηλώθησαν εἰς τὰς οἰκείας θέσεις δύο μαρμαρίνοι κίονες τοῦ βορείου στυλοβάτου ἥτοι αἱ βάσεις, οἱ κορμοὶ καὶ τὰ μετ' ἐπιθήματος ἰωνικὰ κιονόκρανα. Ἀνεστηλώθησαν

περαιτέρω οἱ πέντε ἐκ τῶν ἑξ μικρῶν κιόνων τοῦ ἐξωνάρθηκος, τῶν ὁποίων αἱ μὲν βάσεις εὐρέθησαν εἰς τὴν παλαιάν των θέσιν, οἱ δὲ κορμοὶ ἐντὸς τῶν χωμάτων κατακεκλιμένοι ἕκαστος πρὸ τῆς οἰκείας βάσεως. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἔτυχον καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ τε κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ πρὸς νότον προσηρημένου βαπτιστηρίου, οἵτινες ἐσώζοντο ἢ συνεπληρώθησαν εἰς ὕψος φθάνον ἑνιαχοῦ τὰ 3 μ. Οὕτω διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τοίχων ἀνεδείχθη ἀνάγλυφος ὁ χῶρος τῆς βασιλικῆς, ἣτις δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἀριώτερον μέχρι σήμερον σωζομένην ἐκ τῶν ἀνασκαφεισῶν ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

4) Ἐν Μυστρᾷ ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου τὴν ἀναστήλωσιν τῶν μνημείων τῆς σημαντικωτάτης νεκρᾶς πόλεως τῶν Καντακουζηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων. Οὕτω κατὰ τὸ 1954 συνετελέσθη ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ἐν Κάτω Χώρα ἡρειπωμένου ναῦσκου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, κειμένου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἣτις ἄγει ἀπὸ τῆς Μαρμάρας πρὸς τὴν Περίβλεπτον. Τοῦ μονοκλίτου τούτου ναῦσκου ἀποκατεστάθη ἡ καλύπτουσα αὐτὸν κυλινδρική μετὰ σφενδονίων (arcs doubleaux) καμάρα, ἣτις ἐφωτίζετο μόνον διὰ δύο ὑψηλὰ κειμένων καὶ διεισδύνοντων εἰς τὸν κύλινδρον τῆς καμάρας τοξωτῶν παραθύρων. Ἀνεστηλώθησαν ὡσαύτως καὶ οἱ θόλοι τοῦ κομποῦ νοτίου παρανάρθηκος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐγένετο καὶ ἡ εἴσοδος, ἡνοίχθη δὲ καὶ τὸ δίλοβον πρὸς νότον καὶ τὸ μονόλοβον πρὸς ἀνατολὰς παραθύρον αὐτοῦ.

Πλὴν δὲ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἤρξατο καὶ ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ἐπὶ τοῦ δρόμου, ὅστις ἄγει ἀπὸ τῆς Μαρμάρας εἰς τὴν Μητρόπολιν, εὐρισκομένου, μονοκλίτου ὡσαύτως, ναῦσκου τοῦ Ἀγ. Χριστοφόρου, περιέχοντος ἐνδιαφερούσας τοιχογραφίας τοῦ 14ου αἰῶνος, αἵτινες ἐκινδύνεον νὰ καταστραφῶσιν ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

5) Ἔργασίαι συντηρήσεως καὶ στερεώσεως ἐγένοντο ὡσαύτως καὶ εἰς τινὰ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ νομοῦ Ἀρ-

της διὰ τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ἡλία Χουλιάρα, κατόπιν ὁδηγιῶν τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου. Οὕτω εἰς τὸν ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Ἀρτης βυζαντινὸν ναὸν τῆς Παρηγορητίσσης ἔγιναν στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς τρουλλίσκους τῆς στέγης, ὡς καὶ εἰς τὰ τόξα τῶν παραθύρων, τὸν νάρθηκα καὶ τὸ Β. παρεκκλήσιον. Ἐφράχθη ὡσαύτως δι' ὑαλίνης ὀροφῆς καὶ ὁ κάτωθεν τοῦ κιονοστηρίκτου τρουλλίσκου τῆς προσόψεως χῶρος, οὕτω δὲ παρημποδίσθη ἡ εἴσοδος τῶν ὀμβρίων ὑδάτων εἰς τὸ ὑπερῶν τοῦ νάρθηκος, ἥτις τοσοῦτον εἶχε μέχρι τοῦδε βλάβει τὸ σεβάσμιον μνημεῖον. Ἐκτὸς δὲ τῆς πόλεως Ἀρτης ἐγένοντο εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς Παναγίας Βελλᾶς (65 χιλμ. ἀπὸ τῆς Ἀρτης) ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ ἀνασυνθέσεως κατεστραμμένων τμημάτων τοῦ ναοῦ, καθὼς καὶ ἀνακεραμώσεως τῆς στέγης.

Ἐπίσης ἐκαθαρίσθησαν καὶ συντηρήθησαν αἱ ἀγιογραφίαι τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου τοῦ Κατσούρη, κειμένου πρὸς νότον τῆς πόλεως Ἀρτης, πέραν τῆς ἱστορικῆς γεφύρας.

6) Ἐν Κρήτῃ ἐκτελοῦνται ἀπὸ διετίας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος, δαπάναις τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας, στερεωτικαὶ καὶ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὰ τρία μινωικὰ οἰκήματα τῆς Τυλίσου. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἀποκατεστάθη ἐφέτος σημαντικὸν τμῆμα τῶν οἰκιῶν Α, Β καὶ Γ, τόσον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν. Εἰς τὴν οἰκίαν Α συνεπληρώθη ἡ κλιμαξ ἐπικοινωνίας τῶν ἀποθηκῶν μὲ τὴν Δ. πτέρυγα καὶ ὠλοκληρώθη τὸ δάπεδον τῆς εἰσόδου. Εἰς τὴν οἰκίαν Β ἀποκατεστάθη τὸ διαχώρισμα τοῦ κυρίως μεγάρου. Τέλος εἰς τὴν οἰκίαν Γ ἀποκατεστάθη ἡ ὁδὸς προσπελάσεως, τὸ δωμάτιον τῆς ἱερᾶς κρύπτης καὶ τὸ πρόσθετον ἐξωτερικὸν δωμάτιον, ἔνθα συνεπληρώθη τὸ πολύθυρον μέγαρον, τὸ συναφὲς πρὸς αὐτὸ λουτρὸν καὶ τὸ τριπλοῦν παράθυρον τοῦ γειτονικοῦ δωματίου. Ἐστερεώθησαν ἐπίσης τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιχρισμάτων τῶν τοίχων καὶ ὑπεστηρίχθη τὸ μέγα, μεταγενέστερον κατώφλιον.

Κατὰ τὰς γενομένας εἰς τὰ ἔξωθεν τῶν οἰκιῶν πλακό-στρωτα ἐργασίας ἀπεκαλύφθησαν καὶ νέοι ἐκτεταμένοι πλακό-στρωτοι χῶροι, ἐκτεινόμενοι δυτικῶς καὶ βορειῶς τῆς πλατείας τοῦ βωμοῦ, καθὼς καὶ μικρὰ στοὰ παρὰ τὴν αὐτὴν πλατεῖαν.

Αἱ ἐργασίαι αὐταὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἀρχαιολογικὸς χῶρος τῆς Τυλίσου νέαν αἴγλην καὶ ἀκριβεστέραν ὄψιν.

7) Τέλος προφυλακτικὸν στέγασμα κατεσκευάσθη καὶ ὑπεράνω τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος τάφου τῶν Λευκαδίων Ναούσης πρόκειται δ' ἐφέτος νὰ ἐπιληφθῇ ἡ Ἑταιρεία δι' εἰδικοῦ συντηρητοῦ καὶ τῆς στερεώσεως τῶν ἐν αὐτῷ ἀποκαλυφθεῖσων τοιχογραφιῶν καὶ πλαστικῶν διακοσμήσεων, περὶ τῶν ὁποίων εἵπομεν ἀνωτέρω (σ. 16-17).

Ζωηρῶς ἐνδιαφερομένη διὰ τε τὴν ἀρτίαν κτηριακὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀρχαιολογικῶν μουσείων καὶ διὰ τὴν εὐπρεπῆ καὶ συγχρονισμένην ἀνίδρυσιν καὶ παρουσίαν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχαίων ἦλθεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ εἰς τὸ πεδίον τοῦτο ἀρωγὸς πρὸς τὸ Κράτος δαπανήσασα κατὰ τὸ 1954 τὰ κάτωθι ποσά:

1) Δρχ. 250.000 διὰ τὴν ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος (beton armé) ἀνακατασκευὴν ὁλοκλήρου τῆς σαπείσης ξυλίνης στέγης τοῦ μουσείου Σπάρτης, γενομένην ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ νομομηχανικοῦ Λακωνίας καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Χρ. Χρήστου.

2) Δρχ. 50.000 διὰ τὴν ἐπανίδρυσιν τῶν ἀρχαίων τοῦ μουσείου Ἀκροπόλεως, γενομένην ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀκροπόλεως κ. Ἰ. Μηλιάδη.

3) Δρχ. 30.000 διὰ τὴν ἐπὶ τῶν βάθρων τῶν ἀνατοποθέτησιν τῶν ἀρχαίων τοῦ μουσείου τῆς Κῆ καὶ τὴν συγκόλλησιν τῶν ἐν αὐτῷ ἀγγείων, ἐκτελεσθεῖσαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου κ. Ἰ. Κοντῆ.

4) Δρχ. 30.000 δι' ἐργασίας ἐσωτερικῆς διαρρυθμίσεως

τοῦ ὡς μουσείου ἸΑρτιης χρησιμοποιουμένου ναοῦ τῆς Παρηγορητίσσης, ἐκτελεσθείσας κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ὀρλάνδου καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ἡλία Χουλιάρα.

5) Δρχ. 6.445 δι' ἐργασίας τοῦ μουσείου Ν. Ἀγχιάλου (Χριστ. Θηβῶν) γενομένης κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου.

6) Δρχ. 10.000 διὰ τὴν κατασκευὴν νέων ξυλίνων προθηκῶν πρὸς ἔκθεσιν τῶν προϊστορικῶν ἀντικειμένων τῆς ἀνασκαφῆς Διμηνίου καὶ Σέσκλου τοῦ Ἑθν. Ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ κ. Χρ. Καρούζου.

7) Δρχ. 3.000 διὰ τὴν ἐπανέκθεσιν τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Χαλκίδος, γενομένην ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἐφόρου Δ^{ος} Ἰωάννας Κωνσταντίνου.

8) Δρχ. 100.000 διὰ τὴν εἰς ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον μετατροπὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Δήμου ἸΑργους δωρηθείσης εἰς τὸ Δημόσιον οἰκίας Καλλέργη, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου καὶ τὴν τεχνικὴν ἐποπτείαν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Σ. Στίκα.

9) Δρχ. 10.000 διὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Ἐλευσίνος ὑπὸ τῶν κυρίων Μυλωνᾶ καὶ Παπαδημητρίου.

10) Δρχ. 30.000 δι' ἐνίσχυσιν τῆς συγκροτήσεως τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης Μουσείου Ἱστορικῶν Μελετῶν.

Τέλος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ὁρμωμένη ἀπὸ ζωηροῦ αἰσθήματος συμπαθείας καὶ συμπαραστάσεως πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν σεισμῶν πληγέντας ἀδελφοὺς Ἑπτανησίους, ἀπεφάσισεν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν δαπάνην τῆς ἐν καιρῷ ἀνοικοδομήσεως τῶν ἀρχαιολογικῶν Μουσείων Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης, ἀνεκοίνωσε δ' ἐπισήμως τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ταύτην εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Ἀφ' ἐτέρου ἵνα μὴ μείνωσιν ἀφύλακτοι καὶ ἄρα ἔρμαια εἰς βανδαλισμοὺς καὶ κλοπὰς 23 ἀρχαιολογικοὶ χῶροι (Ἀκροπό-

λεως, Ἀμφιαρείου, Ἀφαίας, Βασιλικοῦ, Μεσσήνης, Δελφῶν, Δήλου, Ἐλευσίνος, Ζακύνθου, Ἡραίου Ἱερογυρίου, Ἡρακλείου Κρήτης, Θέρμου, Θυρρείου, Καισαριανῆς, Κασσώπης, Κεραμεικοῦ, Μαλλίων, Ὀλυμπίας, Σουνίου, Φαρῶν, Χαιρωνείας, Χίου καὶ Χλουμουτισίου), τῶν ὁποίων οἱ φύλακες, καταληφθέντες ὑπὸ τοῦ ὁρίου τῆς ἡλικίας, ἀπελύθησαν καὶ ἔπρεπε ν' ἀποχωρήσωσιν, ἀνέλαβεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὴν ἐπὶ τρίμηνον μισθοδοσίαν τῶν ἐξερχομένων φυλάκων μέχρι διορισμοῦ τῶν νέων, ἔδαπάνησε δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δρχ. 60.000.

Κατέβαλεν ὡσαύτως ἡ Ἑταιρεία δι' ἀπαλλοτριώσεις ἀρχαιολογικῶν χώρων ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου δραχμὰς 193.800. Ὁμοίως διὰ περισυλλογὴν ἀρχαίων εἰς τὴν συλλογὴν τῆς κωμοπόλεως Μαρκοπούλου δρχ. 3.000 καὶ ἐκ διαφόρων ἀνασκαφῶν δρχ. 10.500 καὶ τέλος διὰ τοπογράφειν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ρόδου δρχ. 10.000.

Παραλλήλως πρὸς τὰ πρακτικὰ ἐπιστημονικὰ καθήκοντα αὐτῆς ἦτοι τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς φροντίδος περὶ τὴν ἀναστήλωσιν καὶ τὴν συντήρησιν τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν μουσείων ἐπεμελήθη ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία καὶ τῶν μορφωτικῶν, πνευματικῶν σκοπῶν αὐτῆς, ἦτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῆς προελθόντων εὐρημάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐκδόσεως γενικωτέρων ἐπιστημονικῶν ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων, μεγάλως συμβαλλόντων εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Οὕτως ἐξέδωκεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1954 τὰ ἑξῆς ἐπιστημονικὰ ἔργα: α) τὸν ἐξ 700 περίπου σελίδων σχήματος 8ου τόμον τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 1952, περιέχοντα τὰς λεπτομερεῖς ἐκθέσεις τῶν ἐκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, δαπάναις τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας, ἀνασκαφάντων Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων β καὶ γ) δύο τόμους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἦτοι τὸν τοῦ ἔτους 1952 ἐκ σελίδων 240 σχήματος 4ου καὶ τὸν τοῦ 1953 - 54, Α' Μέρους ἐκ σελίδων 317 ὁμοίως 4ου σχήματος. Ὁ

δεύτερος οὗτος τόμος ἀφιερώθη εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου τέως Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας καθηγητοῦ Γεωργίου Π. Οἰκονόμου († 1951). Ἀμφότεροι οἱ τόμοι περιέχουσιν ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς πραγματείας περὶ παντοίων ἀρχαιολογικῶν θεμάτων συνταχθείσας τὰς μὲν τοῦ πρώτου ὑπὸ Ἑλλήνων τὰς δὲ τοῦ δευτέρου ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ ξένων ἀρχαιολόγων, προθύμως σπενσάντων νὰ ἀποτίσωσι φόρον τιμῆς καὶ εὐλαβείας εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος ἐπιφανοῦς ἐπιστήμονος Γ. Οἰκονόμου. Ἐξεδόθη τέλος δ) ὁ Β' τόμος τοῦ περὶ τῆς Ἑυλοστέγου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης συγγράμματος τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου, ἐκ σελίδων 368 σχήματος 4ου.

Ἡ δαπάνη διὰ τὰ ἀνωτέρω 4 ὀγκώδη δημοσιεύματα ἀνῆλθεν εἰς δραχμὰς περίπου 450.000. Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω μεγάλων δημοσιευμάτων ἡ Ἑταιρεία ἐξέδωκε καὶ μικρὸν τεῦχος ἐξ 72 σελίδων περιέχον εἰκονογραφημένην τὴν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἀναστηλώσεων τοῦ 1954 ἀνακοίνωσιν τοῦ Γραμματέως. Τὸ τεῦχος τοῦτο ἐχορηγήθη δωρεὰν εἰς τοὺς ἐταίρους καὶ ξένους ἀρχαιολόγους ὥς καὶ εἰς πάντα φιλόρχαιον ἐπιθυμοῦντα νὰ τὸ ἀποκτήσῃ.

Πλὴν δὲ τοῦ ἀνωτέρου ποσοῦ διέθεσεν ἡ Ἑταιρεία καὶ δραχ. 12.000 δι' ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια τῶν ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων καὶ δραχ. 14.850 δι' ἀντιπροσώπευσιν αὐτῆς εἰς ἀρχαιολογικὰ συνέδρια, ἐτέρας δὲ δραχ. 34.000 πρὸς πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς δι' ἀγορᾶς 168 τόμων ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης δράσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1954 δύναται τις νὰ συμπεράνῃ μετὰ πόσης πίστεως πρὸς τὴν μεγάλην ἡμῶν παράδοσιν εἰργάσθῃ ἡ Ἑταιρεία καὶ μετὰ πόσου ζήλου ἔπραξε τὸ καθήκον της ἀπέναντι τῶν μνημείων τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας. Καταφαίνεται δ' ἐπίσης καὶ πόσον ἡ ὑπόθεσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶναι ὑπόθεσις καὶ ὁλοκλήρου τοῦ Ἕθνους, πρὸς δόξαν τοῦ ὁποίου

κατατείνουνσι πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτῆς. Ὑπάρχουσι βεβαίως καί τινες οἱ ὅποιοι ὀρμώμενοι ἀπὸ καθαρῶς ὑλιστικῶν ἰδεῶν, θεωροῦσιν ὥς εἰδός τι πολυτελείας ἀμφιβόλου χρησιμότητος τὴν περὶ τὴν πάτριον ἱστορίαν καὶ τέχνην ἐνασχόλησιν, ἥτις κατ' αὐτοὺς δύναται νὰ ὑποχωρήσῃ ἔναντι πρακτικωτέρων ἔργων. Ἀλλ' οἱ ταῦτα πρεσβεύοντες ὄχι μόνον παραγνωρίζουσι τὴν μορφωτικὴν ἀξίαν τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν — μία τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιολογία — ἀλλ' ἀγνοοῦσι καὶ αὐτὴν τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ ἀρχαιολογία εἰς τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν τῆς χώρας μας. Ἐὰν θέλωμεν πράγματι ν' ἀποβῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς τῶν σπουδαιότερων περιηγητικῶν τόπων πρέπει ὅλην τὴν προσπάθειαν ἡμῶν νὰ στηρίξωμεν ἐπὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς καὶ τῆς μνημειακῆς ἐν γένει ἀξιοποιήσεως. Διὰ ταῦτα ἡ περὶ τὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος ἐνασχόλησις δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται ὥς ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ἀργοσχόλου τινὸς περιεργείας, ἀλλὰ νὰ ἐξετάζεται ὑπὸ τὸ διπλοῦν πρῶσμα, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς τοῦ πνευματικοῦ ἐξοπλισμοῦ μας, τὸν ὁποῖον κερδίζομεν ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἐρεύνης τῶν ἀρχαίων, καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ πρακτικῶς ὠφελίμου σκοποῦ τῆς τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῶν ἀθανάτων μνημείων τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος. Καὶ εἰς τὸν διττὸν τοῦτον σκοπὸν ἀποβλέπουσιν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ Κράτος καὶ αἱ προσπάθειαι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΚΟΙΤΗΝ ΤΟΥ ΙΛΙΣΟΥ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΟΥ ΠΑΓΚΡΑΤΟΥΣ

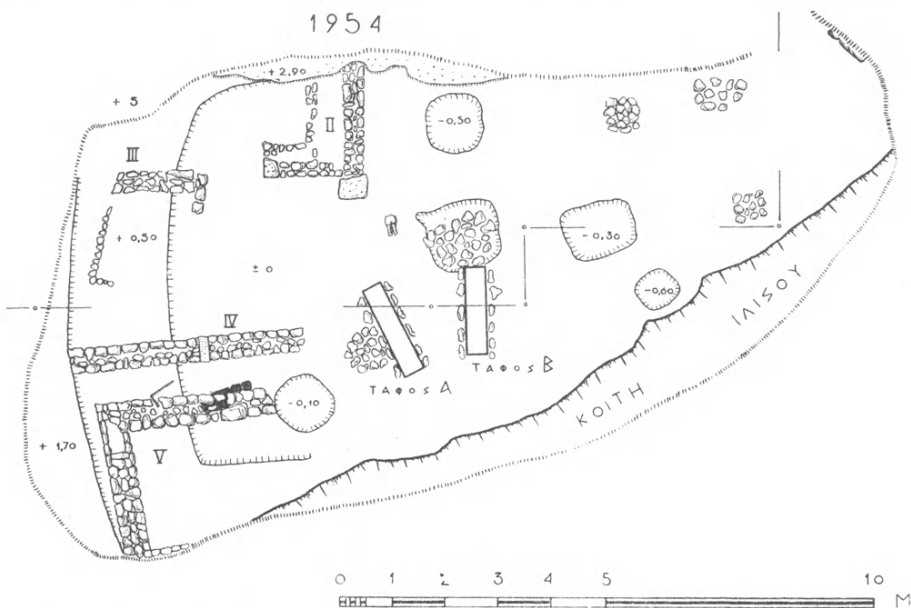
Μόλις κατὰ Μάρτιον τοῦ 1954 κατέστη δυνατόν νὰ συνεχίσωμεν τὴν ἔρευναν τοῦ παριλίου ἱεροῦ τοῦ Παγκράτους (βλ. Π.Α.Ε. 1953, σ. 47 κ. ἑ.). Τὰ ἐκτελούμενα ἐκεῖ ἔργα ἀποφράξεως τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ ἐπεσώρευσαν ἐπὶ τοῦ ὑπὸ ἐξερεύνησιν τομέως, δηλαδὴ ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως ἀπὸ τοῦ διδύμου μεγάλου ἀγωγοῦ, πρὸς Β. μέχρι τῆς κοίτης, μεγίστην ἐπίχωσιν, τὴν ὁποίαν ἀπεμακρύναμεν διὰ μηχανικῶν μέσων, ὡς μὴ παρουσιάζουσιν οὐδὲν ἐνδιαφέρον. Τὸ δημοσιευόμενον τοπογραφικὸν διάγραμμα¹ παρουσιάζει κάτωψιν τοῦ ἐφετινοῦ τομέως, ὅστις κεῖται βορείως καὶ ἀνατολικῶς τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐρευνηθέντος. Φθάνει δὲ οὗτος μέχρι τοῦ χείλους τῆς ὄχτης τοῦ ποταμοῦ. Αὐτὸ τοῦτο τὸ πρᾶνὲς τῆς ὄχτης ἐπρεπεν ἐπίσης νὰ ἐρευνηθῇ· διότι ἐκεῖθεν πρέπει νὰ ἐξησφαλίετο ἡ ἀνοδος πρὸς τὸ ἱερόν. Δυστυχῶς ὅμως τὸ ἐγχείρημα ἦτο ἀκατόρθωτον· διότι εἰς τὴν κοίτην εἶχεν ἤδη σχηματισθῇ ἐπίχωσις 15–20 μέτρων.

Ἀπὸ τὴν συμπληρωματικὴν ταύτην ἔρευναν δὲν ἀνεμένομεν ἐντυπωσιακὰ εὐρήματα. Ἐπετύχομεν ὅμως νὰ συμπληρώσωμεν τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν καὶ νὰ λάβωμεν πληρεστέραν ἐποπτείαν τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ. Ἀγαθὴ δὲ τύχη μᾶς ἐφίλευσεν, ἀπερχομένους τοῦ ἱεροῦ, καὶ μὲ κινητὰ τινα εὐρήματα, λίαν εὐπρόσδεκτα, διότι καταθέτουν τὴν ἀψευδῇ ἐξ ἀντικειμένου μαρτυρίαν των περὶ τῆς φύσεως τοῦ λατρευομένου ἥρωος. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιαστικώτερον τῆς παριλίου ταύτης ἐρένης κέρδος.

Προσεκτικὴ στρωματογραφικὴ παρατήρησις γενομένη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπεβεβαιώθη ἐκ νέου ἐφέτος· ὁλόκληρον τὸ ὑπαίθριον τοῦτο ἱερὸν εὐρίσκεται ὑπὸ διπλῇ ἐπίχωσιν—πλὴν τῆς ἐσχάτως προστεθείσης καὶ ἀφαιρεθείσης διὰ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆς (μπολτόζας)—τῆς ὁποίας τὸ μὲν ἀνώτερον στρώμα, βάθους 2–3 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ Βασιλέως Γεωργίου Β', ἀποτελεῖται ἀπὸ φερτὰ χρώματα ἀνευ τοῦ παραμικροῦ ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τὰ χρώματα ταῦτα ἀσφαλῶς μετεφέρθησαν ἐκεῖ κάποτε ἄλλοθεν καὶ ἐκάλυψαν τὸ ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐσχηματισμένον στρώμα τῆς κυρίως ἀρχαιολογικῆς ἐπιχώσεως, ἣτις ἀποτελεῖται ἀπὸ συμπεπρισμένην ἄμμον τοῦ ποταμοῦ, κοκκινωποῦ χρώματος. Τὸ δεύτερον τοῦτο στρώμα εὐρέθη καὶ πέρυσι καὶ ἐφέτος ἀπολύτως ἀδιατάρακτον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἐγένοντο ἅπαντα τὰ εὐρήματα.

¹ Τὸ σχέδιον ὀφείλεται εἰς τὸν τότε Ἐπιμελητὴν κ. Σπ. Ἰακωβίδην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν συνδρομὴν του.

Τὸ στρῶμα τοῦτο εἶναι ὁπωσδήποτε μεταγενέστερον τοῦ τρίτου ἢ τετάρτου αἰ. μ.Χ. Τὸ βάθος του ἐμετρήθη εἰς τὸν περυσινὸν τομέα, κείμενον νοτιώτερον τοῦ ἐφετινοῦ, εἰς 3-2 μέτρα, εἰς δὲ τὸν ἐφετινὸν εἰς 1.50-1 μ., βαθύτερον πρὸς ἀνατολὰς καὶ ρηχότερον πρὸς δυσμὰς τοῦ τομέως. Ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατεῖ ἡ ἐπίχωση, εἶναι ὀριζοντίως σχεδὸν ἐπίπεδον, ὁ σχηματισμὸς τῆς ἐπιχώσεως δίδει τομὴν ὁμαλῶς μειουμένην, ἐφόσον πλησιάζει πρὸς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ. Ὁ τοιοῦτος σχηματισμὸς τῆς ἐπιχώσεως δὲν εἶναι τυχαῖος· ὀφείλεται εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ τομέως τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ 1954.

Ὁ Β. εἶναι πρὸς τὰ κάτω, ἥτοι πρὸς τὴν κοίτην.

ἔδαφους. Διότι εἶναι μὲν ἐπίπεδος ἡ πλατεῖα τοῦ ὑπαιθρίου τούτου ἱεροῦ, ἀλλὰ καὶ πέρυσι καὶ ἐφέτος παρετηρήθη ὅτι αὕτη εἶναι λαξευμένη ἐπὶ τῆς μαλακῆς κιμιλιᾶς τοῦ τόπου, τερματίζεται δὲ κατὰ τὰ τρία τέταρτα τῆς περιφερείας της ὑπὸ περιχειλώματος φυσικοῦ μὲν, τοῦ ἔδαφους, φέροντος ὅμως τεχνητάς, σκαλιστάς, ἀναδιπλώσεις ἐν εἵδει ἀκανονίστων ἀμφιθεατρικῶν βαθμίδων.

Τὸ φυσικὸν τοῦτο περιχέλωμα τῆς κιμιλιᾶς εἶναι ὑψηλότερον πρὸς Ν. καὶ καταπίπτει εἰς τὸ μηδὲν πρὸς Β., ἥτοι πρὸς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ. Συνεπῶς ἡ ἐπίπεδος πλατεῖα τοῦ ἱεροῦ ἦτο βαθυτέρα πρὸς Ν. καὶ ἐλευθέρα πρὸς τὴν κοίτην. Ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ τέλος τοῦ ἱεροῦ, πάν-

τως τὴν τελευταίαν λέξιν τὴν εἶπεν ὁ ποταμός, ὅστις ἐπλημύρισε κάποτε τὴν αὐλὴν καὶ ἀπέθεσε τὴν μεγαλητέραν ποσότητα τῆς ἰλύος αὐτοῦ εἰς τὴν πρὸς νότον κόγχην, ἣτις ἠδύνατο νὰ τὴν συγκρατήσῃ. Ἐσχηματίσθη τότε μία ἀπολύτως ὁμοιογενής, ἀλλ' ἀνομοίου ὕψους ἐπίχωσις, ἣτις ἐκάλυψε καὶ διέσωσε πᾶν ὅ,τι ἐσώζετο ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ εἰς οἶαν κατὰστασιν ἀκριβῶς ἐσώζετο.

Ἡ ἐφετινὴ ἐπέκτασις τῆς ἐρεῦνης πρὸς Β. μᾶς ἐπέτρεψε νὰ διορθώσωμεν μίαν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν τὴν ὁποίαν ἐσχηματίσαμεν πέρυσι σχε-

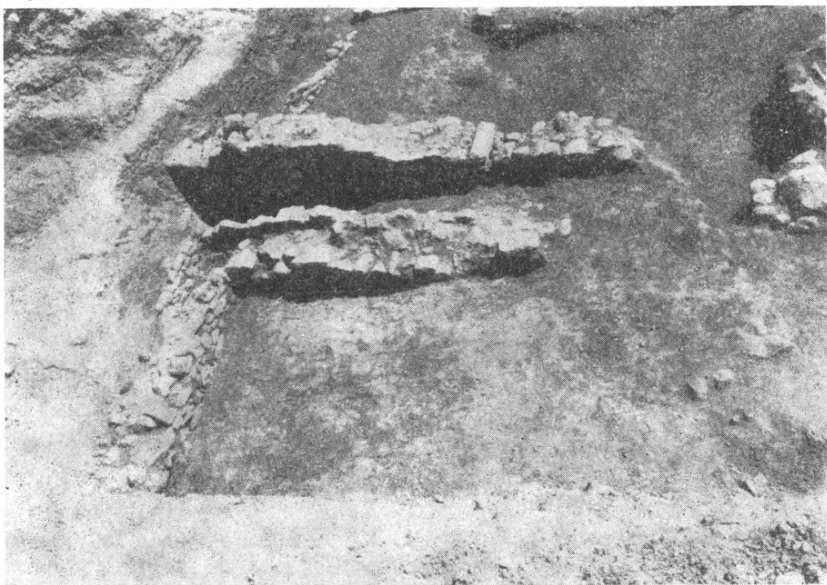

Εἰκ. 2. Τὸ πρὸς Α. τέρμα τῆς αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ καὶ ἡ ἀναδίπλωσις τῆς κιμιλιᾶς.

Ἡ φωτογραφία ἐλήφθη μετὰ τὴν καθαίρεσιν διαφόρων τοιχαρίων.

τικῶς μὲ τὸν προσανατολισμὸν τῆς πλατείας τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν πρόσβασιν εἰς αὐτό. Τὸ περιχεῖλωμα τῆς κιμιλιᾶς, τὸ ὁποῖον περιβάλλει τὴν πλατεῖαν τοῦ ἱεροῦ — ὕψους μεταξὺ 1—2 μ.—, παρατηρήθη πέρυσι κατὰ τὴν νοτίαν καὶ ἐν μέρει τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς αὐλῆς. Ἐπίστευσα δὲ τότε ὅτι ἡ αὐλὴ θὰ ἦτο ἀνοικτὴ πρὸς ἀνατολὰς. Τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον. Ἡ ἐφετινὴ ἐρευνα ἀπέδειξεν ὅτι τὸ περιχεῖλωμα τῆς κιμιλιᾶς τερματίζει τὴν αὐλὴν πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς κοίτης. Εἰς τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον διάγραμμα (εἰκ. 1) σημειοῦται μάλιστα καὶ ἡ πρώτη ἀναδίπλωσις τοῦ ἐδάφους, πρὸς ἀνατολὰς, ἣτις εἶναι ὕψους 0.50 μ. καὶ ἡ δευτέρα, ἣτις ὑψοῦται μέχρι τοῦ

1.70 μ. (βλ. καὶ εἰκ. 2). Συνεπῶς εἶναι βέβαιον πλέον ὅτι ἡ αὐλὴ τοῦ ἱεροῦ ἦτο ἀνοικτὴ πρὸς Β. ἤτοι πρὸς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ, ἀφ' ὅπου καὶ μόνον ἦτο βατὸν τὸ ἱερόν, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀπέναντι πλευράν, τὴν νοτίαν, ἐσχηματίζετο κόγχη τις διὰ τῆς ἀνυψώσεως τῆς φυσικῆς κιμιλιάς μέχρι τῶν 2 μέτρων. Διὰ τοῦ νέου προσανατολισμοῦ ἀποβαίνει στενότερος ὁ σύνδεσμος τοῦ ἱεροῦ μετὰ τοῦ ποταμοῦ, ὅπως ἦτο φυσικὸν νὰ συμβαίνη. Ὑπολογίζω τὸ ὑπαίθριον τοῦτο ἱερὸν ἀκανόνιστον κύκλον διαμέτρου περὶ τὰ 17 μ.,

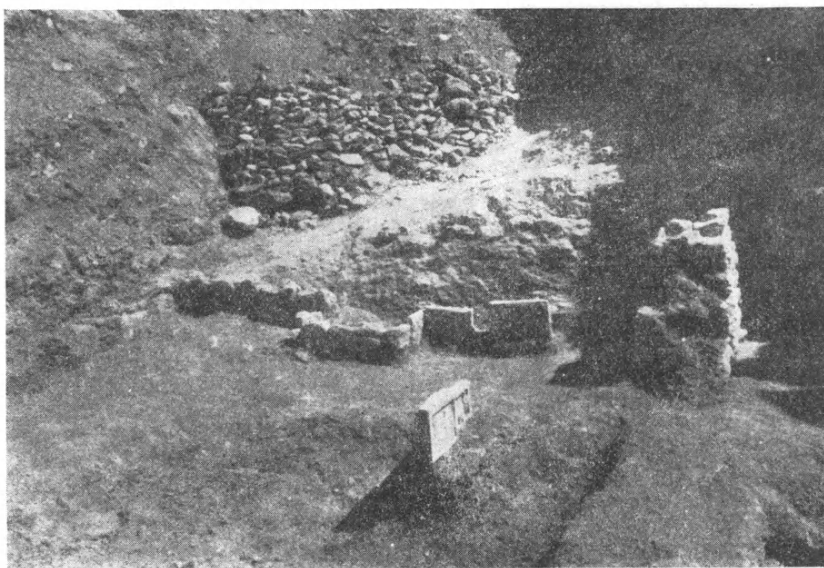
Εἰκ 3. Τὰ τοιχάρια IV καὶ V βαίνοντα ἐπὶ τοῦ τεχνητοῦ δαπέδου τῆς πατημένης κιμιλιάς.

τοῦ ὁποίου τὰ τρία τέταρτα περίπου ἡρευνήθησαν, τὸ δὲ τέταρτον κατεστράφη ὑπὸ τῶν μηχανικῶν ἐκσκαφῶν πρὸ τῆς ἡμετέρας ἐπεμβάσεως. Περισυνελέγησαν ὅμως καὶ τὰ εἰς τὸ καταστραφέν τμήμα εὐρεθέντα κινητὰ ἀρχαῖα, ἐνῶ δυνάμεθα νὰ εἰμεθα ἡσυχοὶ ὅτι «οἰκοδομήματα» δὲν ὑπῆρχον οὔτε εἰς τὸ τμήμα ἐκεῖνο.

Ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ, τοῦ σημειουμένου εἰς τὸ τοπογραφικὸν διάγραμμα διὰ τοῦ ± 0 . Εἶναι κατεσκευασμένον ἀπὸ τριμμένην καὶ πατημένην κιμιλίαν, τὴν ἰδίαν κιμιλίαν τοῦ τόπου, ἐπὶ τοῦ στρώματος δὲ τούτου ὑπῆρχε χονδροειδὲς ψηφίδωμα ἐξ ἀργῶν λίθων ἢ χαλίκων, τοῦ ὁποίου ἔχνη μόνον διεσώθησαν. Τοιαῦτα

δάπεδα, ἀναγόμενα εἰς τοὺς ὑστεροαυτοκρατορικοὺς χρόνους, συναντῶνται συχνὰ ἐν Ἀθήναις καὶ εἶναι ἀπατηλοὶ μάρτυρες· διότι ἐκ πρώτης ὄψεως δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ φυσικοῦ ἐδάφους, ἐνῶ καλύπτουν ἐνίοτε παλαιότερα στρώματα. Οἱ νέοι ἀνασκαφεῖς ἅς μὴ παραλείπουν νὰ τὰ διατρυποῦν. Προσωπικῶς μοῦ ἔτυχεν ἄλλοτε ὑπὸ τοιοῦτο τεχνητὸν δάπεδον νὰ εὕρω πρωτογεωμετρικὰς ταφάς.

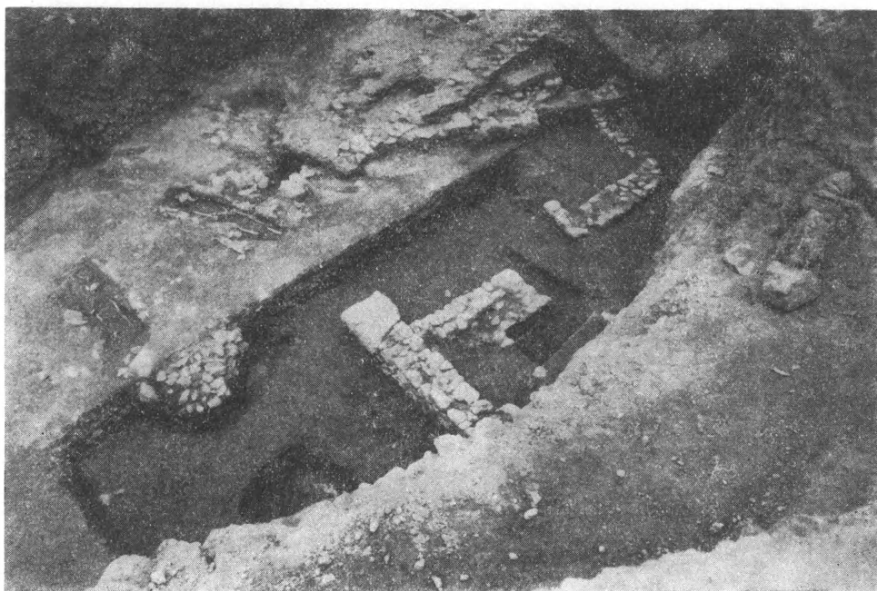
Τὰ τοιχάρια, τὰ ὁποῖα σημειοῦνται εἰς τὸ τοπογραφικὸν διάγραμμα

Εἰκ. 4. Ἐντοιχισμένα ἀνάγλυφα, φωτογραφούμενα κατὰ χῶραν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν τοιχαρίων.

ὑπὸ τὰς ἐνδείξεις III, IV καὶ V, πατοῦν ἐπὶ τῆς ἀναδιπλώσεως τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους καὶ προχωροῦν πρὸς τὸ πατημένον δάπεδον, χωρὶς νὰ θεμελιῶνται ἐντὸς αὐτοῦ. Εἶναι λοιπὸν τὰ τοιχάρια ταῦτα (πρβ. εἰκ. 3) μεταγενέστερα τοῦ δαπέδου καὶ κατὰ τὰς συγκεντρωθείσας ἐνδείξεις πρέπει ν' ἀνάγωνται τοῦλάχιστον εἰς τὸν 3ον αἰ μ.Χ. Ἀκόμη νεώτεροι εἶνε δύο χριστιανικοὶ στενόμακροι τάφοι (2 μ. × 0,50 μ.) ἐκ κεραμίδων, οἵτινες μόλις βυθίζονται ἐντὸς τοῦ πατημένου δαπέδου. Εἶχον τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ πρὸς Β. καὶ ὥς μόνον κτέρισμα ἔφερον ἀνὰ ἓν οἰκιακὸν ἄγγειον παρὰ ταύτην. Τὰ ἀναφερθέντα τοιχάρια οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ ἱεροῦ, ἀνήκουν δὲ εἰς μικροσυνοικισμόν, ὅστις ἰδρῦθη ἐντὸς τῆς αὐλῆς του, ὅταν ἡ λατρεία εἶχεν ἤδη ἐκπνεύσει ἐν αὐτῇ.

Δύο ἀποδείξεις ὑπάρχουν τούτου : πρώτη ὅτι εἰς τὰ τοιχάρια ταῦτα ἦσαν ἐντοιχισμένα περὶ τὰ δέκα περίπου ἀναθηματικά ἀνάγλυφα τοῦ ἱεροῦ, δι' ὃ καὶ ἠναγκάσθημεν νὰ τὰ καθαιρέσωμεν. Ἡ εἰκὼν 4 παρουσιάζει κατὰ χώραν τὰ ἐντοιχισμένα ἀνάγλυφα, μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῶν τοίχων. Δευτέρα ἀπόδειξις εἶναι ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ δάπεδον τῆς πατημένης κιμιλιάς δὲν εἶναι τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τοῦ ἱεροῦ. Περὶ τούτου ἐβεβαιώθημεν, ὅταν ἐτρυπήσαμεν τὴν πατημένην κιμιλιάν καὶ εἶδομεν ὅτι ἐκάλυπτεν ἓν στρώμα

Εἰκ. 5. Εἰς τὸ κέντρον διαγωνίως τὸ φυσικὸν ἔδαφος μετὰ τοῦ τοιχαρίου Π ἐγκαταστάτως. Ἀριστερὰ τὸ ἐπὶ τοῦ στακτοχώματος δεύτερον δάπεδον τῆς πατημένης κιμιλιάς.

στακτοχώματος πάχους 0,20—0,30 μ., τὸ ὁποῖον ἔβαινε ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πλέον ἑδάφους τῆς κιμιλιάς. Κατελάμβανε δὲ τὸ στρώμα τοῦτο ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τῆς αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὗρέθησαν δύο ἀνάγλυφα. Ἡ εἰκὼν ἀρ. 5 παρουσιάζει ἀριστερὰ μὲν, διαγωνίως, τὸ πρῶτον (ἐκ τῶν ἄνω) δάπεδον τῆς πατημένης κιμιλιάς (ὅπου τὰ τοιχάρια καὶ οἱ δύο τάφοι), δεξιὰ δὲ τὸ κατὰ 0,30 μ. βαθύτερον φυσικὸν ἔδαφος. Ἡ τομὴ φανερώνει τὸ πάχος τοῦ στακτοχώματος.

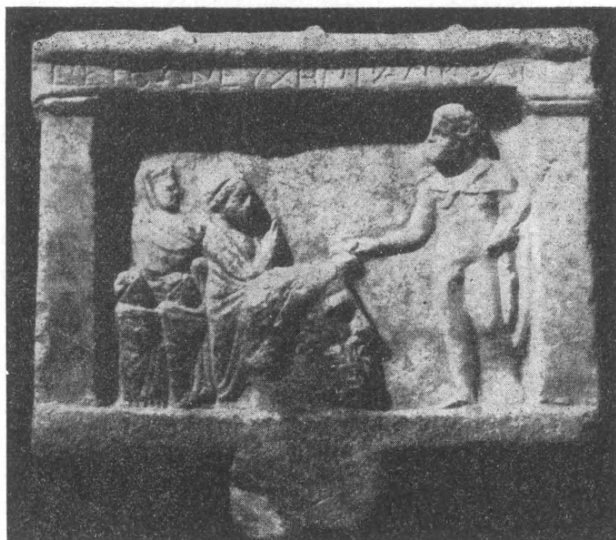
Ὁ τοίχος ποὺ ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἑδάφους, μόνος αὐτὸς ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων, εἶναι ὁ ὑπὸ ἐνδειξιν Π τοῦ σχεδιαγράμματος. Φερόμενος ἀπὸ Ν. πρὸς Β. ἔχει σωζόμενον μῆκος 2.45 μ. ἀσφαλῶς δὲ ἡ πρὸς Ν.

προέκτασις του κατεστράφη ὑπὸ τῶν ἀνασκαφέων τῆς ἀναδόχου τῶν ἔργων Ἑταιρείας. Εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς αὐλῆς, ὅπισθεν δὲ αὐτοῦ, πλησίον, ὑπῆρχε τὸ χάσμα, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν. Ἄν καὶ εἶναι ἀσφαλῶς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς δὲν φέρει ἐντοιχισμένα ἀνάγλυφα καὶ εἶναι ὁ μόνος ἴσως σημειωθεὶς τοῖχος, ὅστις ἐθεμελιώθη λειτουργοῦντος ἀκόμη τοῦ ἱεροῦ. Μήπως ἀποτελῇ ἐπισκευὴν ἢ διασκευὴν τοῦ θεμελίου τοῦ βωμοῦ τοῦ ἥρωος; Τὸ λέγω τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ μαρμαρίνη ἐπίστεψις μεγάλου βωμοῦ, ἡ εὐρεθεῖσα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος καὶ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν «ΠΑΓΚΡΑΤΕΙ ΣΤΡΑΤΩΝ ΣΙΔΩΝΙΟΣ» (βλ. Π.Α.Ε. 1953, σ. 57 εἰκ. 8), εὐρέθη ἀκριβῶς νοτίως καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ τοιχαρίου τούτου, ἂν καὶ τὸ ἐνεπίγραφον τοῦτο μάρμαρον εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ τοιχαρίου.

Τέλος πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ τὰ κατὰ τὴν περυσινήν ἔρευναν καθαρισθέντα τοιχάρια κατὰ τὸ Ν.Δ. τέρμα τῆς πλατείας τοῦ ἱεροῦ, ἐλέγχονται σήμερον ὡς ἀπολύτως ὅμοια μὲ τὰ ἐφετινά, τὰ βαίνοντα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς πατημένης κιμιλιᾶς καὶ συνεπῶς εἶναι μεταγενέστερα τῆς καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ καὶ ἄμοιρα οἰασθήποτε θρησκευτικῆς σημασίας. Τὰ ἐντὸς εὐρεθέντα ἀνάγλυφα ἦσαν ἀσφαλῶς ἐντοιχισμένα εἰς τὰ μεταγενέστερα ταῦτα τοιχάρια. Ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦ στακτοχώματος καὶ ἐπὶ τῆς φυσικῆς κιμιλιᾶς ἐκαθαρίσθησαν τέσσαρες μικροὶ λάκκοι, βάθους ἀπὸ 0,10 ἕως 0,60 μ., οἵτινες δὲν περιεῖχον τίποτε ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον. Ἀγνοῶ τὴν χρησιμότητά των.

Ἐὰν τὸ στρῶμα τοῦ στακτοχώματος εἶναι στρῶμα «καταστροφῆς» δὲν τὸ γνωρίζω ἀκόμη, διότι δὲν συνεπληρώθη ἡ μελέτη τῶν πολλῶν μικροεργημάτων τοῦ στρώματος. Πάντως ἐν εἶναι βέβαιον: ὅτι οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐπάτησαν τὴν κιμιλιὰν διὰ νὰ καλύψουν τὸ στρῶμα τοῦτο καὶ νὰ δημιουργήσουν ἐν νέον δάπεδον, οὐδὲν κτιστὸν οἰκοδόμημα ἐκάλυψαν, ἔστω καὶ μικρόν, παρὰ ἴσως-ἴσως μόνον τὸ ὑποτιθέμενον θεμέλιον τοῦ βωμοῦ. Οὐδὲ ἵχνος οἰκοδομήματος ὑπῆρχεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἱεροῦ, ἐφόσον ἐγίνετο ἐκεῖ λατρεία. Καὶ ὅμως εἰς ἥρως ἐλατρεύετο ἐκεῖ ἐπὶ ἔξ ἢ ἐπὶ συν-απτοῦς αἰῶνας, ἥτοι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. μέχρι τοῦ 3ου αἰ. μ. Χ., ὅπως μαρτυρεῖ μία μεγάλη σειρὰ ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων καὶ ἀρκετὰ τιμητικὰ ψηφίσματα κατὰ χώραν εὐρεθέντα. Παράμερον, βεβαίως, ἦτο τὸ ἱερὸν τοῦτο, ἐντελῶς ἀσήμαντον ὅμως καὶ οὕτως εἰπεῖν λαθρόβιον, ἀσφαλῶς ὄχι. Ἡ σημασία του ἐνέκειτο ἀκριβῶς εἰς τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τοῦ λατρευομένου ἥρωος, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡσθάνετο ἰδιαιτέραν ἔλξιν θιάσος τις πιστῶν. Διαιωνίζων τὴν ὑπαρξίν του ὁ θιάσος οὗτος, διαιωνίζει καὶ τὴν μνήμην τοῦ μικροῦ χθονίου ἱεροῦ. Διότι, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἐν τῷ χώρῳ αἰσθητὴ ἡ παρουσία τῶν συμβόλων τοῦ Ἡρακλέους, ἐν εἶναι ἀναμ-

φισβήτητον : ὅτι τὸ ἱερὸν δὲν ἐπιζῇ ὡς «Ἡράκλειον», ἀλλ' ὡς «παγκράτιον». Αὕτῃ ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τοῦ ἐξασφαλίζει τὴν ὑπαρξιν, παρὰ τὰ μεγάλα «Ἡράκλεια» τῶν Ἀθηνῶν. Εἶναι δὲ ἀξιολύπητον σφάλμα νὰ ὑπάρχῃ ἔστω καὶ εἰς ἀρχαιολογῶν, ταυτίζων τὸ προκείμενον ὑπαίθριον καὶ ἀσφαλῶς χθόνιον ἱερὸν πρὸς τὸ Ἡράκλειον ἐν Κυνοσάργει, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν παλαιστρίτην Ἡρακλέα. Ὅπουδῆποτε ἄλλοῦ δύναται ν' ἀναζητηθῇ τὸ Κυνόσαργες, ἔστω καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀκόμῃ, ἀλλ' ἀσφαλῶς ὅχι ἐδῶ, ὅπου ὁ λατρευόμενος Ἡρακλῆς προσφωνεῖται Παγ-

Εἰκ. 6. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ λατρευομένου ἥρωος προβάλλουσαν ἐκ τῆς γῆς.

κράτης καὶ Παλαίμων πεισμόνως καὶ μέχρις ἐξαφανισμοῦ τοῦ κυρίου ὀνόματός του.

Διὰ νὰ μὴ ὑπάρξῃ δὲ πλέον καμμία ἀμφισβήτησις διὰ τὴν χθονίαν φύσιν τοῦ ἐνταῦθα λατρευομένου ἥρωος, ἡ ἐφετινὴ ἔρευνα μᾶς προσέκομισε δύο ἀκόμῃ ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα, εἰς τὰ ὁποῖα εἰκονίζεται ἡ κεφαλὴ τοῦ λατρευομένου ἥρωος προβάλλουσα ἀπὸ τὴν γῆν (εἰκ. 6 καὶ 7). Περίεργος ὁμως ἐστάθῃ ἡ τύχη μας κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἐρεύνης. Διότι ὀλίγην μόνον ὥραν πρὶν ἐγκαταλείψωμεν ὀριστικῶς τὸ ἱερὸν τοῦ Παγκράτους, ἔπεσεν εἰς χεῖράς μας ὡς ἀναπάντεχον δῶρον ἐν τελευταῖον ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον — τὸ μόνον διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπιγραφικῶς καθορίζεται ὁ λατρευόμενος ὡς ΗΡΑΚΛΗΣ — ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ.

Ἡ πληροφορία τῆς τελευταίας στιγμῆς δὲν εἶναι ἀσήμαντος. Ἐπιβεβαιώνει κάτι, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν εἰκονογραφίαν εἶχομεν συμπεράνει : ὅτι ὑποκατάστατον τοῦ Ἡρακλέους εἶναι ὁ Παγκράτης. Ἐπισημοποιεῖ ὁμως καὶ καταξιώνει τὴν δυάδα ΗΡΑΚΛΗΣ — ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ παρὰλληλον πρὸς τὴν προῦ-

Εἰκ. 7. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ λατρευομένου ἥρωος προβάλλουσαν ἐκ τῆς γῆς.

πάρχουσιν ΗΡΑΚΛΗΣ — ΠΑΛΑΙΜΩΝ. Οὕτω αἱ ἐνταῦθα τιμώμεναι δύο ἡρωϊκαὶ μορφαί, τοῦ Παγκράτους, νῦν τὸ πρῶτον καθισταμένης γνωστῆς, καὶ τοῦ Παλαίμονος, γνωστῆς παλαιόθεν, πλησιάζουν — παρὰ τὴν διαφορὰν τῶν συμβόλων των — ἀλλήλας διὰ τῆς κοινῆς ἀναγωγῆς των εἰς τὸν Ἡρακλέα καὶ ἀποδεικνύονται μετέχουσαι τῆς αὐτῆς χθονίας φύσεως.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ πρὸς τὰ Μέγαρα νεκροταφείου τῆς Ἐλευσίνης συνεχίσθη κατὰ τὸν Μάϊον καὶ Ἰούνιον τοῦ 1954 δαπάναις τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Washington University ἐν St. Louis¹. Σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς προσπαθείας ἦτο ἡ πλήρης ἀνασκαφή καὶ μελέτη τοῦ τομέως, εἰς τὸν ὁποῖον εὑρέθησαν οἱ λεγόμενοι «Τάφοι τῶν Ἑπτά», ἡ κατὰ τὸ δυνατόν ἐξακριβώσεις τοῦ δυτικοῦ ὁρίου τοῦ νεκροταφείου καὶ ἡ μερικὴ ἐξερεύνησις τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος αὐτοῦ. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπετεύχθη πλήρως.

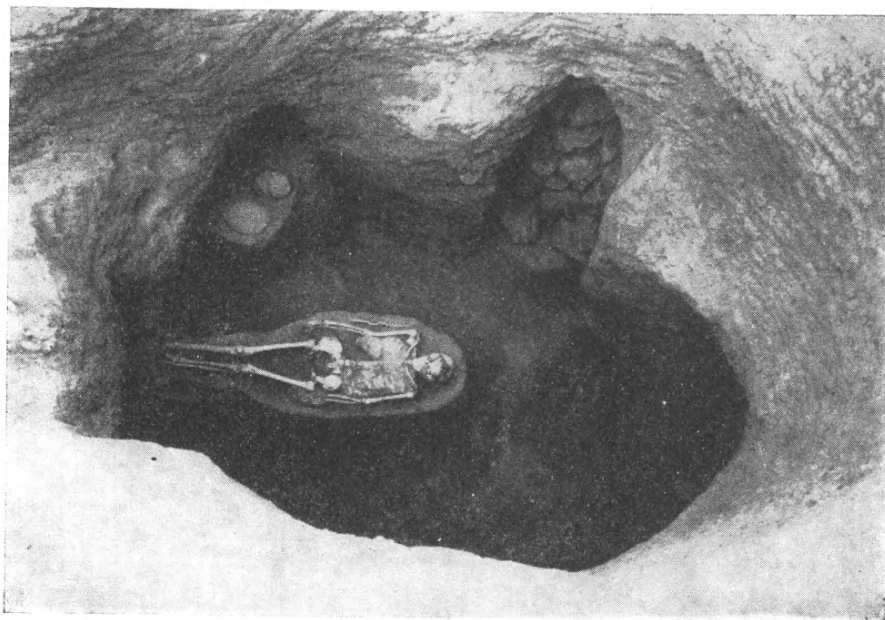
Ἡ μελέτη καὶ ἡ πληρεστέρα σκαφή τῶν τομέων Α—Μ διεπίστωσεν ὅτι ἡ συστάς τῶν προϊστορικῶν τάφων τῶν ἀναγνωρισθέντων ὡς τῶν Ἑπτά, εἶναι ἰδιαίτερα ὁμάς, ὅτι ὁ χώρος των, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λοιπὴν ἔκτασιν τοῦ νεκροταφείου, δὲν ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὅτι οἱ τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι τὸν περικλείουν, ἐκτίσθησαν εἰς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους καὶ ὅτι εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους οἱ περισσότεροι τῶν τάφων ἡρευνήθησαν καὶ ἐπληρώθησαν καὶ πάλιν διὰ λιθαρίων καὶ χαλίκων². Αἱ διαπιστώσεις αὗται ἐνισχύουσι τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ ὁμάς τῶν τάφων τούτων εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων δεικνυομένη συστάς τῶν «Τάφων τῶν Ἑπτά.»

Ἀμέσως πρὸς βορρᾶν τοῦ χώρου «τῶν Ἑπτά» ἀπεκαλύφθη θαλαμοειδὴς τάφος τοῦ γνωστοῦ μυκηναϊκοῦ τύπου, ἀλλ' ἐσκαμμένος εἰς χῶμα. Καθ' ὅσον γνωρίζω πρώτην ἤδη φορὰν συναντᾶται τάφος τοῦ τύπου τού-

¹ Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχ.Ἑταιρείας καὶ τὴν Πρυτανείαν τοῦ Washington University καὶ πάλιν ὀφείλονται εὐχαριστίαι διὰ τὴν χορηγίαν, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἀνασκαφῆς. Ἰδιαίτεραι εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τὸν Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας συνάδελφον κ. Ἀ. Ὁρλάνδον διὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου, ὡς καὶ εἰς τὸ United States Educational Foundation in Greece διὰ τὴν χορηγίαν, ἡ ὁποία κατέστησε δυνατὴν τὴν ἐπιστροφὴν καὶ παραμονὴν μου εἰς Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1954. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν καὶ μελέτην τῶν εὐρημάτων μετέσχον ὁ ἀνθρωπολόγος καθηγητὴς Dr. G. Lawrence Angel, ὁ Δημήτριος Κακάμπουρας, οἱ ἀρχιτέκτονες Γεώργιος Ζέρβας καὶ Ἀργύρης Πετρονώνης, αἱ Δίδες Νίκη Μυλωνᾶ, Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου καὶ Πηνελόπη Κοντοδήμου. Καὶ πάλιν ὁ ἀρχιεργάτης Ἰωάννης Καραμήτρος συνέβαλε μεγάλως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ ἔργον τοῦ συγκολλητοῦ ἐξετέλεσε λίαν ἐπιτυχῶς, ὡς συνήθως, ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Τριαντάφυλλος Κοντογεώργης, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Σταύρου Κασσανδρῆ. Αἱ φωτογραφαίαι, αἱ παρεχόμεναι εἰς τὴν παρούσαν ἔκθεσιν, ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Γεωργ. Τσίμα καὶ τοῦ Β. καὶ Ν. Τομπάζη. Εἰς ὅλους τοὺς συνεργάτας τούτους ὡς καὶ εἰς τὸ ἐργατικὸν προσωπικόν, τὸ ὁποῖον εἰργάσθη μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ, ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας.

² Ὅρα ΠΑΕ 1953 σ. 81—86.

του ἔσκαμμένος καθ' ὁλοκληρίαν εἰς χῶμα¹. Ἡ στέγη του φαίνεται ὅτι εἶχε καταπέσει εἰς ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν, ἀλλ' ἡ εἴσοδος του εὐρέθῃ κεκλεισμένη διὰ τοῦ συνήθους ἐκ λίθων ξηροτοίχου (εἰκ. 1). Ὁ δρόμος του, πλάτους 0.72 μ. κατὰ τὸ δάπεδον, ἔσκάφη μόνον εἰς μῆκος 5 μ. διότι συνεχίζεται κάτω τοῦ σημερινοῦ δρόμου καὶ ἀρχικῶς θὰ κατέληγεν εἰς τὸν

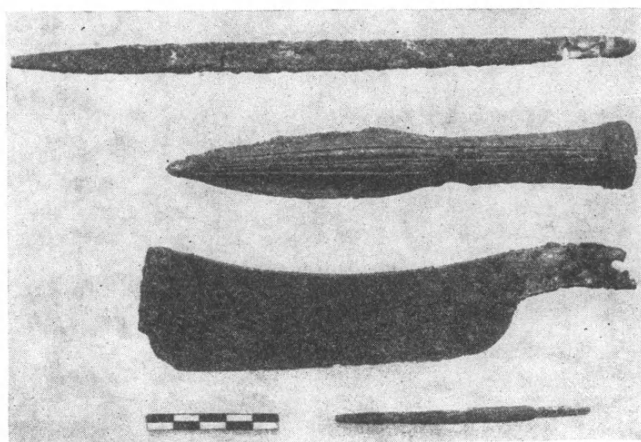

Εἰκ. 1. Γεωμετρικὴ ταφὴ εἰς τὸν θάλαμον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2
θαλαμοειδοῦς τάφου.

χῶρον, ὁ ὁποῖος ἀνεσκάφη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατὰ τὴν κατοχὴν. Ἀνωθεν τῆς περιοχῆς τοῦ θαλάμου καὶ περὶ τὸ ἐν μέτρον κάτωθεν τῆς σημε-

¹ Καὶ οἱ θαλαμοειδεῖς τοῦ νεκροταφείου τῆς Βούλας, οἱ σκαφέντες ὑπὸ τοῦ Παπαδημητρίου καὶ τοῦ Θεοχάρη, εἶναι ἔσκαμμένοι μερικῶς εἰς τὸ χῶμα, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τὸ ἄνω αὐτῶν τμήμα, τὸ εἰς τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους κείμενον, εἶναι βράχος. Καὶ οἱ τάφοι τῆς Βούλας καὶ οἱ Ἐλευσινιακοὶ ἔχουν σκαφῇ εἰς ἐπίπεδον χῶρον καὶ οὐχὶ εἰς τὰ πλάγια λόφων, ὡς συνήθως. Ἴσως καὶ οἱ ὑστεροελλαδικοὶ τάφοι τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ νὰ εἶναι ἔσκαμμένοι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς ἐπίπεδον χῶρον καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἀνεύρεσίς των μέχρι τοῦδε. Τοῦτο θὰ ἐξακριβωθῇ μόνον διὰ τάφων εἰς τὴν περὶ τὸ Ἀκρωτήριον ἔκτασιν, δηλαδὴ διὰ δαπανηρᾶς ἐργασίας. Ἐκτὸς ἐάν καὶ πάλιν ἡ Τύχη ἔλθῃ ἐπίκουρος, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ νεκροταφείου τῆς Βούλας.

ρινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθη χῶρος μήκους 2 μ. καὶ πλάτους 1.30 μ. πλήρης χαλίκων καὶ λιθαρίων ὁμοίων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπλήρουν τοὺς ἐρευνηθέντας «Τάφους τῶν Ἑπτά.» Μεταξὺ τῶν λιθαρίων αὐτῶν εὐρέθησαν πολλὰ ὄστρακα τῶν ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων ὡς καὶ ὁ λαιμὸς ὑστερογεωμετρικοῦ ἀμφορέως. Κάτω τοῦ στρώματος τῶν χαλίκων καὶ ἐντὸς τοῦ θαλάμου τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου, οὐχὶ ὅμως ἐπὶ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ, εὐρέθη σκελετὸς μετὰ κτερισμάτων τῶν ἰδίων χρόνων (εἰκ. 1). Περὶ τὰ 0.70 μ. κάτωθεν τοῦ σκελετοῦ εὐρέθη τὸ δάπεδον τοῦ θαλαμοειδοῦς, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἴσως πρὸ τῆς ἐκ νέου χρήσεώς

Εἰκ. 2. Χαλκᾶ ἀντικείμενα ἐκ τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου ὑπ' ἀριθ. 2.

του κατὰ τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους¹. Διότι ὄστρακα τῶν χρόνων ἐκείνων εὐρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν καὶ μέχρι τοῦ στρώματος τοῦ δαπέδου τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου. Ἐλάχιστα ὑπολείμματα ὀστέων καὶ ὄστρακα εὐρέθησαν εἰς τὸ δάπεδον ἐκεῖνο ὡς καὶ μικρὰ τεμάχια σύρματος ἐκ μολύβδου, ὁμοίου πρὸς τεμάχια σύρματος γνωστὰ ἐξ ἄλλων μυκηναϊκῶν τάφων². Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ θαλάμου καὶ ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου εὐρέθησαν ὀλίγα χαλκᾶ ἀντικείμενα μυκηναϊκῶν χρόνων, ἥτοι ξυρὸς, αἰχμὴ δόρατος, ταινία καὶ περόνη (εἰκ. 1 καὶ 2).

¹ Ὁ θάλαμος ἔχει σχῆμα τραπεζίου καὶ ἡ μεγίστη του διάμετρος ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν εἶναι 3.50 μ. ἐν ᾧ ἡ μεγίστη διάμετρος ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, ἀπὸ τῆς θύρας πρὸς τὴν ἑναντι πλευράν, ἀνέρχεται εἰς 2.40 μ.

² A. E. 1888, σ. 142 καὶ 1895, σ. 208 ἐξ. A. J. B. WACE, Chamber Tombs at Mycenae, σ. 110 καὶ 195. C. W., BLEGEN, Prosymna, σ. 255. Ἡ χρῆσις τοῦ μολυβδίνου σύρματος παραμένει προβληματική.

Ἐξω τοῦ θαλάμου, εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου καὶ παρὰ τὸν δρόμον, ἀπεκαλύφθη καὶ δευτέρα ταφή ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων, ἐν ᾗ εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ δρόμου ἀνευρέθη ταφή ὑστερωτέρων χρόνων, πιθανῶς τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Καὶ δεύτερος θαλαμοειδὴς τάφος, ἐσκαμμένος εἰς τὸ χῶμα, εὐρέθη εἰς μικρὰν τοῦ πρώτου ἀπόστασιν, ἀλλὰ δυστυχῶς μέρος μόνον αὐτοῦ διεσώθη. Ἀποδεικνύει ὅμως ὅτι ὁ τύπος οὗτος ἦτο συνήθης εἰς Ἐλευσίνα.

Ἡ μελέτη τοῦ πρώτου θαλαμοειδοῦς τάφου ἄγει εἰς τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις: 1) Ἡ κάλυψις τάφου διὰ χαλίκων καὶ λιθαρίων χαρακτηρίζει τὰς ταφὰς τῶν ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων. 2) Ἡ χρησιμοποίησις ἀρχαιοτέρων τάφων διὰ τὴν ταφὴν νεκρῶν τῶν ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων δὲν ἀπεφεύγετο ἀλλὰ ἦτο συνήθης. 3) Θαλαμοειδεῖς τάφοι ὅμοιοι πρὸς τοὺς λαξευτοὺς ἐσκάπτοντο εἰς τὸ χῶμα καὶ εἰς ἐπιπέδους ἐπιφανείας. Αἱ δύο πρῶται παρατηρήσεις ἐνισχύουσι τὴν ἀναγνώρισιν τῶν «Τάφων τῶν Ἑπτὰ», διότι θὰ παραμείνῃ ἄλλως ἀνεξήγητον, διατὶ οἱ τάφοι ἐκεῖνοι δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους, ὅποτε καὶ ἡρευνήθησαν, ὥς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὀστράκων καὶ τοῦ σωροῦ τῶν λιθαρίων καὶ χαλίκων, ἐν ᾗ ἐχρησιμοποιήθη ὁ παρ' αὐτοὺς θαλαμοειδής. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ προγονολατρεία καὶ ἡ ἡρωολατρεία ἐγένετο συνήθης καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ ἀπόδοσις ἀρχαιοτέρων τάφων εἰς μυθικὰ πρόσωπα σχετιζόμενα μὲ τὴν παράδοσιν μιᾶς περιοχῆς¹.

Πρὸς δυσμὰς τῆς περιοχῆς τῶν «Τάφων τῶν Ἑπτὰ» καὶ εἰς τὸν τομέα Μ—Ν ἀνεσκάφησαν ἀκόμη 12 προϊστορικοὶ τάφοι, ἀλλὰ πρὸς τὴν κατεϋθύνσιν ἐκείνην οἱ τάφοι ἀρχίζουν νὰ σπανίζουν, φαίνεται δ' ὅτι εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ τομέως Ν ἔχομεν τὸ δυτικὸν ὄριον τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου².

Εἰς τὸν τομέα I, καὶ παρὰ τὸ λιθοτριβεῖον Κριεκούκη, ἀνεσκάφη τμήμα ναοσκήμου κτίσματος τοῦ τετάρτου αἰῶνος π. Χ. (εἰκ. 3). Κεῖται ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ Μέγαρα ἀγούσης ὁδοῦ, ἔχνη τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν εἰς τοὺς τομεῖς Ζ, Η, Θ, I καὶ Κ· δυστυχῶς ὅμως μόνον ἡ νοτία αὐτοῦ πλευρὰ διεσώθη. Πρὸς τούτοις ἡ περὶ τὸ κτίσμα περιοχὴ ἔχει τόσον καταστραφῇ, ὥστε οὐδεμίαν διεφύλαξε μαρτυρίαν σχετικὴν πρὸς τὴν χρῆσιν

¹ Πρὸβλ. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑ, *The Cult of the Dead in Helladic Times*, Studies Presented to David M. Robinson I, σ. 102 ἐξ.

² Ταφαὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καὶ δι' τῶν τελευταίων, Ἑλληνιστικῶν καὶ ἐξῆς, εὐρίσκονται καὶ πέραν τοῦ τομέως Ν καὶ καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν μέχρι τοῦ σημείου ὅπου ἡ ἀρχαία πρὸς Μέγαρα ὁδὸς ταυτίζεται πρὸς τὴν σημερινήν. Ἀλλὰ μόνον σποραδικαὶ ταφαὶ καὶ ἰδίᾳ παιδικαὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἑκτασιν ἐκείνην.

του. Θὰ ἦτο ὄντως σπουδαιότατον ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὸ κτίσμα τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ μνημονευόμενον ἱερὸν τῆς Μεταναίρας, τὸ ὁποῖον ἦτο ἰδρυμένον εἰς τὴν περιοχὴν τῶν «Τάφων τῶν Ἑπτὰ»¹. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ τοιαύτη ἀπόδοσις, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διασωθέντων στοιχείων, εἶναι ἀδύνατος.

Εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν τοῦ νεκροταφείου ἀνεσκάφησαν πλήρως οἱ τομεῖς Η καὶ Ζ, εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν μερικῶς οἱ τομεῖς Β καὶ Γ. Οἱ

Εἰκ. 3. Θεμέλια κτίσματος παρὰ τὸ λιθοτριβεῖον Κριεκούκη.

ἀνασκαφέντες προϊστορικοὶ τάφοι εἰς τοὺς τομεῖς τούτους ἀνάγονται εἰς τοὺς τελευταίους μεσοελλαδικούς χρόνους καὶ εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν, παρουσιάζουσι δὲ τύπους γνωστοὺς ἐκ τῶν προγενεστέρων ἀνασκαφῶν. Μεταξὺ αὐτῶν καταλέγονται καὶ πέντε τοῦ νέου τύπου Γ, τοῦ περιγραφέντος εἰς τὰ Πρακτικά τοῦ 1953. Οἷτοι ἔχουσι μακρὸν καὶ στενὸν θάλαμον καὶ πλάγιον διάδρομον καὶ εἴσοδον εἰς τὸ ἄκρον τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν. Καλύπτονται συνήθως ὑπὸ μεγάλων πλακῶν καὶ ἡ εἴσοδος των κλείεται ὑπὸ πλακός. Ὁ τάφος Βπ1 εἶναι τὸ σπουδαιότερον δεῖγμα τοῦ τύπου τούτου. Εἶναι ἐκτισμένος διὰ σχετικῶς μικρῶν λίθων τεθειμένων εἰς ὀριζοντίους

¹ Ἀττικά, 39, 2.

δόμους καὶ ἔχει θάλαμον μήκους ἕξ μέτρων περίπου καὶ πλάτους, κατὰ τὸ δάπεδον, περὶ τὰ δύο μέτρα. Εἰς τὴν ΒΑ. ἄκρον τοῦ ἔχει διάδρομον μήκους δύο μέτρων καὶ πλάτους, κατὰ τὸ δάπεδον, 1.15 μ. Ἡ εἴσοδος τοῦ, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ διαδρόμου εὐρέθῃ κεκλεισμένη διὰ ξηροτοίχου καὶ πλακός. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι οἱ τοῖχοι τοῦ θαλάμου συγκλίνουνσι πρὸς τὰ ἄνω, εἶναι ἐκτισμένοι δηλαδὴ κατὰ τὸν ἐκφορικὸν τρόπον, καὶ οὕτω τὸ ἄνοιγμα τοῦ τάφου εἶναι κατὰ 0.60 μ. στενότερον τοῦ πλάτους τοῦ δαπέδου τοῦ. Τὸ ἄνοιγμα τοῦτο ἀρχικῶς ἐκλείετο διὰ πλακῶν, οὐδεμία τῶν ὁποίων διεσώθη μέχρις ἡμῶν.

Δυστυχῶς ὁ τάφος οὗτος εἶχε συληθῇ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ διαταραχθῇ. Ἡ πληροῦσα αὐτὸν ἐπίχωσις ἦτο μεστὴ ὀστέων καὶ ὑστερογεωμετρικῶν ὀστράκων, τὰ ὅποια ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἀρχικῶς ὁ τάφος ἐκενώθη κατὰ τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους. Εἰς τὸ δάπεδόν τοῦ ὅμως εἶχον ἀφεθῇ ὑπολείμματα ὀστέων, ὀλίγα ὑστεροελλαδικὰ ΙΙΙ ὀστρακα ὡς καὶ μυκηναϊκὸν εἰδῶλιον τύπου Κουροτρόφου. Ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἀρχικῶς ὁ τάφος ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοὺς ὑστέρους μυκηναϊκοὺς χρόνους. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐχρησιμοποιήθη καὶ πάλιν κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ τῆς δευτέρας ταύτης χρήσεως τὰ λείψανα ἐσυλήθησαν καὶ ἡ ἐπίχωσις τῶν ἐκ νέου ἐταράχθη¹. Τέλος εἰς βάθος 0.40 μ. ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ τάφου εὐρέθῃ ταφὴ τοῦ 3ου αἰῶνος, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ δύο νομισμάτων εὐρεθέντων παρὰ τὰ ὀστᾶ². Ἡ μελέτη τῆς ἐπιχώσεώς τοῦ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ τάφος Βπ1 τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιήθη εἰς ὑστεροελλαδικούς ΙΙΙ χρόνους, ὁπότε καὶ ἐκτίσθη καὶ ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου εἰς τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους καὶ εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα.

Οἱ ἄλλοι τάφοι τοῦ τύπου τούτου ἔδωσαν σημαντικώτερα δεδομένα. Εἶναι μικρότεροι εἰς διαστάσεις καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐχρησιμοποιήθησαν πλάκες κατακορύφως τεθειμέναι. Τὰ ἐντὸς τῶν θαλάμων τῶν καὶ μετὰ τῶν ὀστέων εὐρεθέντα κτερίσματα ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἦσαν τάφοι οἰκογενειακοὶ ἐν χρήσει κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ διαδρόμου τῶν καὶ κάτωθεν τῶν ὑστεροελλαδικῶν δαπέδων εὐρέθησαν ὀρύγματα πλήρη συσσωρευμένων ὀστέων καὶ κτερισμάτων. Μεταξὺ τῶν τελευ-

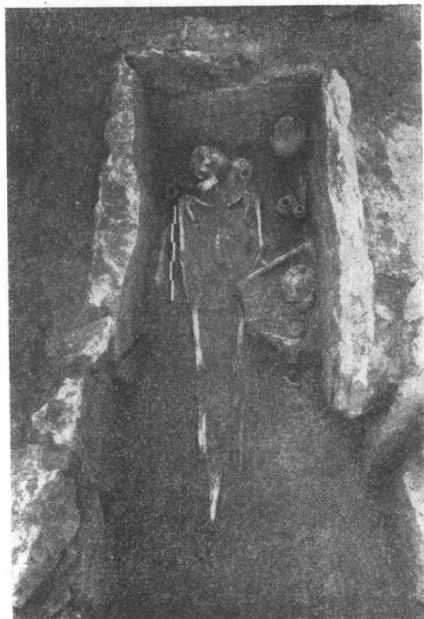
¹ Εἰς τὴν ἐπίχωσιν εὐρέθησαν πολλὰ λιθάρια καὶ χάλικες, οἱ ὅποιοι ἀσφαλῶς θὰ ἐκάλυπτον τὸν χώρον τῆς ὑστερογεωμετρικῆς ταφῆς, κατὰ τὸ ἔθιμον τῆς ἐποχῆς, καὶ οἱ ὅποιοι διεσκορπίσθησαν, ὅτε τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου ἐσυλήθη ἐκ δευτέρου.

² Ἡ κ. Εἰρήνη Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου μοὶ ἐγνώρισεν ὅτι τὸ ἐν τῶν νομισμάτων εἶναι τῆς Σαλαμίνας καὶ ἀνάγεται εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, τὸ δὲ ἕτερον τῶν Μεγάρων τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ. Εἰς τὴν Καν Χριστοδουλοπούλου ὀφείλω χάριτας διὰ τὴν συμβολὴν τῆς ταύτης. Ὡς γνωστὸν τὸ νεώτερον τῶν εὐρημάτων χρονολογεῖ τὸν τάφον, εἰς τὸν ὅποιον εὐρέθη.

ταίων καταλέγονται μινύεια ἀγγεῖα καὶ ἄλλα φέροντα ἀμαυρόχρωμον διακόσμησην. Ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι εἶχον κτισθῇ εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μινύεια καὶ τὰ ἀμαυρόχρωμα ἀγγεῖα ἦσαν ἀκόμη ἐν χρήσει, τοῦλάχιστον ὥς κτερίσματα, καὶ ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν τοῦ τύπου τούτου εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀκόμη ὑποδεικνύουσιν ἴσως ὅτι αἱ αὐταὶ οἰκογένειαι παρέμενον εἰς Ἐλευσίνα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν μινυείων μέχρι τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ἀσφαλῶς, ἐπιβεβαιοῦσι τὴν παρατήρησιν τὴν γενομένην τῷ 1953, ὅτι οἱ τάφοι τοῦ τύπου Γ ἐξελιχθῆσαν ἐκ τῶν μετὰ πλαγίας εἰσόδου μεσοελλαδικῶν¹.

Οἱ τάφοι τοῦ τύπου Γ δὲν ἀντικατέστησαν πλήρως τοὺς μετὰ πλαγίας εἰσόδου, διότι παραδείγματα καὶ τοῦ τύπου τούτου ἀνεσκάφησαν εἰς τοὺς τομεῖς Η καὶ Ζ. Ὁ Ηπ10, παραδείγματος χάριν, εἶναι χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τοῦ μετὰ πλαγίας εἰσόδου τάφου (εἰκ. 4). Πλάκες ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν του καὶ ὥς συνήθως ἡ εἴσοδος ἀφέθη εἰς τὸ ἄκρον τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν, εἰς τὸ ἄκρον τῆς βορείας πλευρᾶς εἰς τὸ δείγμα τοῦτο. Παρὰ τὴν πλευρὰν ταύτην εὐρέθησαν παραμερισμένα ὀστά, ἐν ᾧ ὁ σκελετὸς τοῦ τελευταίου νεκροῦ ἔκειτο εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ τάφου καὶ περιεστοιχίζετο ἀπὸ τὰ κτερίσματά του. Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουσιν εἰς τὸν παραμερισμένον νεκρὸν, καταλέγεται καὶ χαλκοῦν ἐγγχειρίδιον ἀρίστης κατεργασίας (εἰκ. 5).

Εἰς τὸν τομέα Γ ἀνεσκάφησαν πολλὰ παραδείγματα κιβωτισσῶν τάφων, φαίνεται δ' ὅτι ἅπαντα ἀνάγονται εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς².

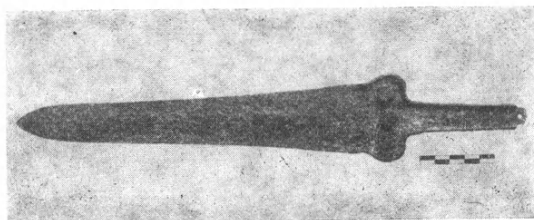

Εἰκ. 4. Τάφος Ηπ10 μετὰ πλαγίας εἰσόδου.

¹ Ὅρα ἔκθεσίν μου εἰς τὰ ΠΑΕ 1953, σ. 80.

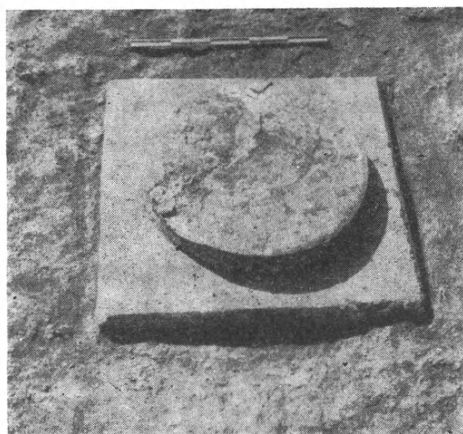
² Διὰ περιγραφὴν τοῦ τύπου τούτου ὄρα ΜΥΛΩΝΑ - ΤΡΑΥΛΟΝ, ΠΑΕ 1952, σ. 59 ἐξ.

Οἱ τάφοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ ἀνασκαφέντες εἰς τοὺς τομεῖς Η Ζ καὶ Γ, ἀνέρχονται εἰς 55 παρουσιάζουσι δὲ πολὺ ἐνδιαφέρον. Ἐκ τούτων σχετικῶς μικρὸς ἀριθμὸς ἀνήκει εἰς ἐνήλικας ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀποδεικνύει ὅτι ταφὴ καὶ καῦσις ἦτο ἐκ παραλλήλου ἐν χρήσει κατὰ τὸν πέμ-

Εἰκ. 5. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον ἐκ τοῦ τάφου Η π 10.

πτον καὶ τοὺς ἀκολούθους αἰῶνας. Παράδειγμα ταφῆς ἐνηλίκων ἐντὸς σαρκοφάγου μᾶς παρέχει ὁ τάφος Ζ2, ἐνῶ ὁ Γ13 εἶναι ἀξιοσημεῖωτον δεῖγμα καύσεως. Ὁ Γ13 εἶναι πωρίνη σαρκοφάγος, τετράπλευρος ἐξωτερικῶς —

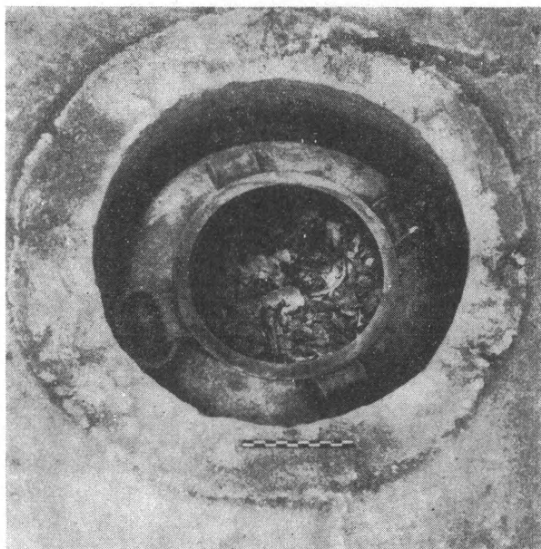
Εἰκ. 6. Σαρκοφάγος Γ13 ὡς εὐρέθη.

κυλινδρική ἐσωτερικῶς, μικρῶν διαστάσεων¹. Ἐκαλύπτετο ὑπὸ στρογγύλου, πωρίνου πάματος (εἰκ. 6). Ἐντὸς τοῦ κυλίνδρου εἶχεν ἀποτεθῆ χαλκὴ κάλπη, θαυμασίως διατηρουμένη, ἀλλ' ἄνευ διακοσμήσεως. Τὸ στόμιον τῆς

¹ Αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις εἶναι 0.68×0.65 μ. Ἡ διάμετρος τοῦ κυλινδρικοῦ ἀνοίγματος ἀνέρχεται εἰς 0.42 μ.

κάλπης ἐκαλύπτετο ὑπὸ χαλκοῦ πώματος. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν τὰ ὑπολείμματα τῶν ὀστέων τοῦ νεκροῦ (εἰκ. 7), οὐδὲν ὅμως κτέρισμα. Ἡ ὁμοιότης τῆς κάλπης πρὸς τὴν ἀνευρεθεῖσαν τῷ 1953 εἰς τὸν τομέα Ζ¹ πείθει ὅτι ἡ καῦσις καὶ ἡ σαρκοφάγος ἀνάγονται εἰς τὰ μέσα τῆς πέμπτης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Οἱ περισσότεροι τῶν τάφων τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀνήκουσιν εἰς παιδία καὶ εἰς νήπια. Πράγματι τόσαι παιδικαὶ ταφαὶ ἀπεκαλύφθησαν εἰς τοὺς

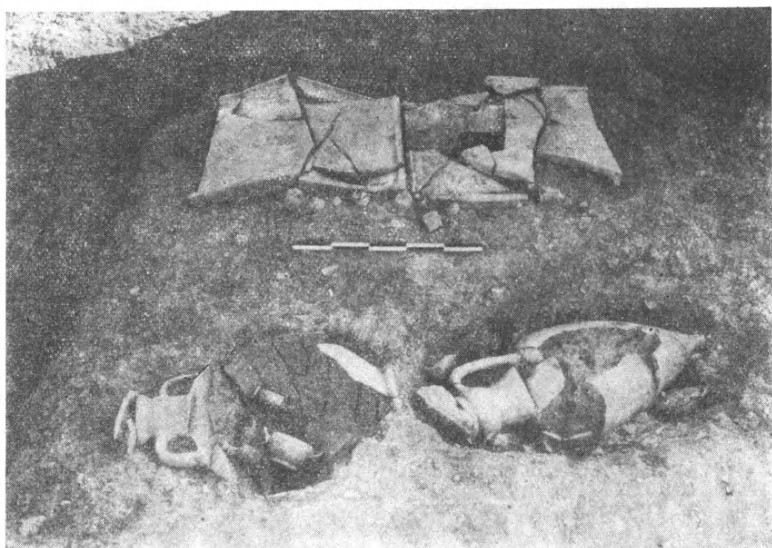
Εἰκ. 7. Χαλκῇ κάλπη σαρκοφάγου Γ13.

τομεῖς Η, Ζ καὶ Ε, ὥστε ἐπιβάλλουσι τὴν ὑπόθεσιν ὅτι εἰδικὸν μέρος τοῦ νεκροταφείου ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὴν ταφὴν παιδίων καὶ νηπίων. Ὁ συνηθέστερος τρόπος ταφῆς φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ ἐντὸς ἀμφορέων ἢ καὶ ἄλλων ἀγγείων ἐνθεσις τοῦ νεκροῦ (εἰκ. 8). Ἀλλὰ καὶ ταφαὶ ἐντὸς πηλίνων λαρνάκων, λιθίνων σαρκοφάγων, ξυλίνων φερέτρων, ἀκόμη δὲ καὶ ἀπλῶν λάκκων ἐσκαμμένων εἰς τὸ χῶμα, ἦσαν συνήθεις. Εἰς μίαν περίπτωσιν, τάφος Γ12, ἐγένετο χρῆσις ὑστεροελλαδικοῦ τάφου, ἀφ' οὗ προηγουμένως τὸ περιεχόμενον του ἀφηρέθη πλήρως (εἰκ. 9).

Ἡ χρῆσις ἀγγείων διὰ τὴν ταφὴν νηπίων καὶ μικρῶν παιδίων φαίνεται, τοῦλάχιστον εἰς Ἐλευσίνα, ὅτι ἤρχισεν εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρό-

¹ Ὅρα ἐκθεσίν μου εἰς ΠΑΕ 1953, σ. 81.

νους, συνεχίσθη δὲ καὶ μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν. Ἡ ταφή Γ11 παρέχει δείγμα ἐκ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Τὸ λείψανον μικροῦ παιδίου ἐτέθη ἐντὸς πίθου, τούτου δὲ τὸ στόμιον ἐκαλύφθη διὰ γεωμετρικοῦ κρατήρος κορινθιακοῦ τύπου (εἰκ. 10)¹. Παρὰ τὸ στόμιον τοῦ κρατήρος ἐτέθησαν ὡς κτερίσματα δύο πυξίδες καὶ μικρὰ πρόχους. Διὰ τὴν ἐξευρεθῆ ἡ γωνία τοῦ τάφου Γπ6. Πολλὰ παραδείγματα ταφῆς νηπίων ἐντὸς ὀξυπυθμένων ἀμφορέων ἰδία, ἀναγόμενα

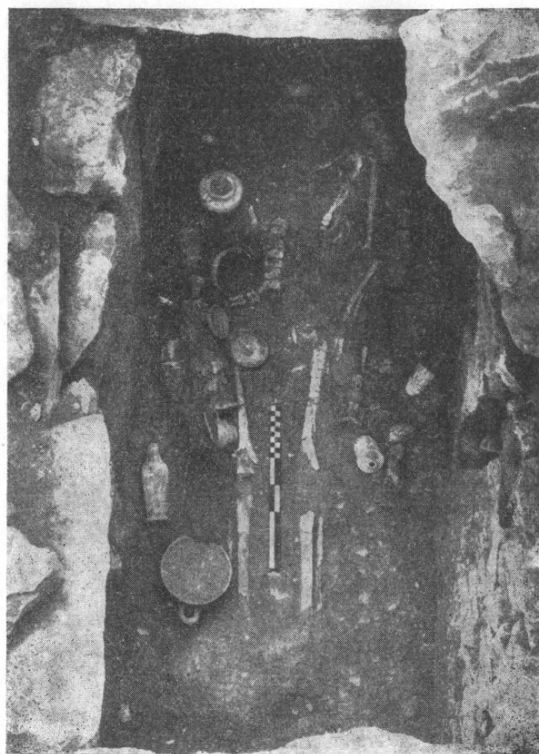
Εἰκ. 8. Παιδικαὶ ταφαὶ ἐντὸς ἀμφορέων (H 18 καὶ 24) καὶ ὀρύγματος (H19).

εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, εὑρέθησαν εἰς τοὺς τομεῖς H καὶ Z (ὄρα εἰκ. 8). Ἀλλὰ καὶ δείγματα ἐκ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, μολονότι πολὺ ὀλιγώτερα, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἐφετινὴν σκαφήν. Τούτων τὰ σπουδαιότερα εἶναι ὁ τάφος Z21 καὶ ὁ Γ6.

Μικροσκοπικὰ τεμάχια ὀστέων, εὑρεθέντα εἰς τὸν ἀμφορέα τοῦ Z21, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ ἄγγεϊον ἐκεῖνο ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ταφήν νηπίου. Ὁ ἀμφορεὺς εἶναι λαμπρὸν παράδειγμα τοῦ ἀνατολίζοντος ἀττικοῦ ὀυθμοῦ (εἰκ. 11), φέρει δὲ ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας ὄψεως σφίγγα, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας λέοντα. Εἰς τὸν λαιμὸν ἔχομεν πάνθηρα γεγραμμένον κατ' ἐνώπιον

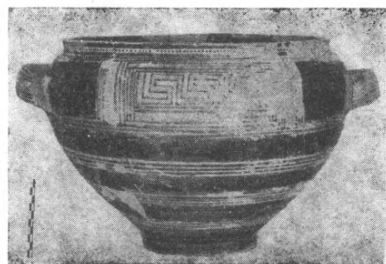
¹ Πρβλ. S. WEINBERG, Corinth VII - I, The Geometric and Orientalizing Pottery, πίναξ 12, 74.

ἢ πάνθηρα καὶ λέοντα ἀντωπούς. Εἰς τὸν ἀγγειογράφον τῆς Χιμαίρας πρέπει ἴσως νὰ ἀποδοθῇ ὁ πρωτοαττικὸς οὗτος ἀμφορεὺς.

Εἰκ. 9. Περιεχόμενον τάφου Γ12.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν ἀνήκει καὶ ἡ ταφὴ Γ6. Καὶ πάλιν ἀμφορεὺς ἐχρησιμοποιήθη ἀντὶ φερέτρου, εὗρέθη δὲ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς του μόλις 0.25—0.30 μ, ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἔδαφους. Ἡ μικρὰ ἐπίχρσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὰ ἄροτρα τὸ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν μέρος τοῦ ἀγγείου καὶ τοῦτο τὸ μέρος δυστυχῶς κατεστράφη. Ἐντὸς τοῦ ἀμφορέως εὗρέθη σκελετὸς

Εἰκ. 10. Γεωμετρικὸς κρατὴρ ταφῆς Γ11.

παιδίου 10—12 ἐτῶν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν πυθμένα καὶ τοὺς πόδας πρὸς τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου, οὐδὲν δὲ κτέρισμα. Ὁ μνημειώδης καὶ μοναδικὸς ἀμφορεὺς τῆς 'Ελευσίνος ἔχει ὕψος 1.42 μ. καὶ μεγίστην περίμετρον 2.41 μ. Ἡ διάμετρος τῆς βάσεώς του εἶναι μόλις 0.20 μ. ἐν ᾧ ἡ τοῦ στομίου του ἀνέρχεται εἰς 0.54 μ. (εἰκ. 12). Σπείραι καὶ κυματοειδεῖς ταινίαι καταλήγουσαι εἰς ἄνθη καλύπτουσι τὸ ὀπίσθιον προφανῶς τμήμα τοῦ ἀγγείου

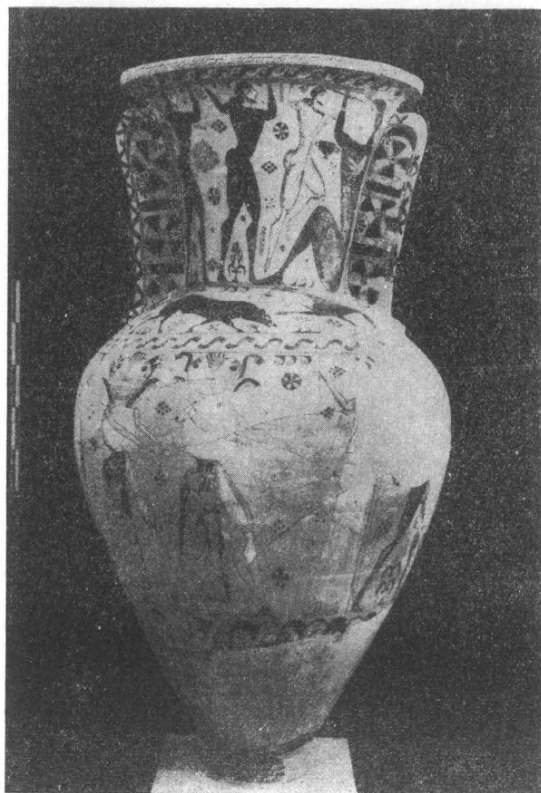
Εἰκ. 11. Ἀμφορεὺς ἀνατολίζοντος ῥυθμοῦ ταφῆς Ζ 21.

ἐν ᾧ ἡ κυρία του ὄψις καλύπτεται ὑπὸ παραστάσεων μυθικῶν γεγονότων.

Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἔχει γραφῇ ἡ τύφλωσις τοῦ Κύκλωπος Πολυφήμου ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ δύο τῶν ἐταίρων του (εἰκ. 13). Προφανῶς ὁ ἀγγειογράφος εἶχεν ὑπ' ὄψει του τὴν Ὀμηρικὴν περιγραφὴν¹, μολονότι εἰς λεπτομερείας τὴν μεταβάλλει διὰ νὰ τὴν προσαρμόσῃ πρὸς τὸν διακοσμούμενον χώρον. Εἰς τὸν ὦμον ἔχει γραφῇ θαυμαστὴ παράστασις λέοντος προσβάλλοντος κάπρον, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ εἰκονίζεται ὁ μῦθος τοῦ Περσέως

¹ Ὀδύσσεια ι (9) στ. 371 ἐξ.

καὶ τῶν Γοργόνων. Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς παραστάσεως ταύτης κατέκειται τὰ ἀκέφαλον σῶμα τῆς Μεδούσης. Μετ' αὐτὸ ἔχομεν δύο Γοργόνας, αἱ ὁποῖαι βαίνουνσι πρὸς τὰ δεξιὰ. Φαίνεται ὅτι αἱ Γοργόνες καταδιώκουσι τὸν Περσέα (εἰκ. 14). Ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐκείνου παρεντίθεται ἡ αὖστηρὰ καὶ δίκην ξοάνου μορφή τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ὁποία ἐμποδίζει τὴν πε-

Εἰκ. 12. Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος.

ραιτέρῳ καταδίωξιν τοῦ ἥρωος. Τοῦ Περσέως μόνον οἱ πόδες διεσώθησαν, ἀλλὰ τὰ περωτὰ του ὑποδήματα ἀσφαλῶς τὸν χαρακτηρίζουν. Πρὸς τὸν Περσέα ἵπταται πτηνόν, ἴσως ἀετός. Μεταξὺ τῶν μορφῶν ἔχουσι γραφῇ διάφορα διακοσμητικὰ στοιχεῖα, ἐν ᾧ ζῶναι πλοχμῶν διακρίνουσιν ἀλλήλων τὰς διακοσμουμένας ζώνας. Ἀκτῖνες μελανοῦ καὶ λευκοῦ χρώματος καλύπτουσι τὴν περιοχὴν τοῦ πυθμένος.

Τὴν διακόσμησιν χαρακτηρίζει φαντασία καὶ ἀξιοθαύμαστος καλλιτε-

χνική πνοή καὶ ἱκανότης. Ἀκόμη καὶ ὁ χρωματισμὸς τοῦ ἀγγείου εἶναι εὐ-
 χάριστος. Ἀμαυρὸν μελανὸν χρῶμα ἐχρησιμοποιήθη κυρίως διὰ τὴν γρα-
 φὴν τῶν μορφῶν· πλὴν τούτου ὅμως ἐγένετο μεγάλη χρῆσις λευκοῦ χρώ-
 ματος ὅχι μόνον διὰ τὰς γυναικείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἀνδρικὰς μορφὰς
 ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος εἶναι
 ἡ προσπάθεια τοῦ ἀγγειογράφου νὰ παραστήσῃ τὴν μυϊκὴν διάπλασιν τοῦ

Εἰκ. 13. Λεπτομέρεια διακοσμήσεως τοῦ πρωτοαττικοῦ ἀμφορέως τῆς Ἐλευσίνος.
 Ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ σύντροφοί του τυφλώνουν τὸν κατήμενον Κύκλωπα.

σώματος τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ ἡ φαντασμαγορικὴ ἀπεικόνισις τῶν κεφαλῶν
 τῶν Γοργόνων. Ἀσφαλῶς ὁ ἀγγειογράφος οὗτος θὰ ἦτο εἷς τῶν σπουδαιο-
 τέρων τῆς ἐποχῆς του, ἡ ἐλευθερία δὲ μὲ τὴν ὁποίαν χειρίζεται τὸν χρω-
 στῆρά του καὶ ἡ εὐρύτης τῆς συνθέσεως πλησιάζουσι τὸ ἔργον του πρὸς
 τὴν μεγάλην ζωγραφικὴν.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ὀλίγαι παρατηρήσεις εἶναι δυναταί. Ὁ ἀμ-
 φορεὺς τῆς Ἐλευσίνος ἀνήκει εἰς τὸν πρωτοαττικὸν ὄυθμόν καὶ ἀνάγεται
 εἰς τὰ μέσα τῆς ἐβδόμης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος ἢ καὶ ὀλίγον προγενέστε-

ρον. Καλλιτεχνικῶς νομίζω ὅτι εἶναι τὸ τελειότερον γνωστὸν παράδειγμα τοῦ ῥυθμοῦ ἐκείνου, ἴσως δὲ καὶ τὸ σπουδαιότερον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε ἔχει ἀνακαλυφθῆ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν περιοχὴν. Ὁ ἀγγειογράφος του παραμένει ἄγνωστος, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἦτο μεγάλης ἱκανότητος, ἀποδεικνύεται δὲ διάφορος τοῦ γνωστοῦ «ζωγράφου τῶν κριῶν», ἂν καὶ ἴσως εἶναι

Εἰκ. 14. Γοργόνες, Ἀθηνᾶ καὶ Περσεὺς ἐπὶ τοῦ πρωτοαττικοῦ ἀμφορέως τῆς Ἑλευσίνος.

σύγχρονος ἐκείνου¹. Ἐὰν εἰς τὸν ἀγγειογράφον τοῦ ἀμφορέως τῆς Ἑλευσίνος δύνανται νὰ ἀποδοθῶσιν ἄλλα γνωστὰ δείγματα τοῦ πρωτοαττικοῦ

¹ Διὰ τὸν πρωτοαττικὸν ῥυθμὸν ἐν γένει ὄρα T. D. BEAZLEY, *The Development of Attic Black Figure*, σ. 5 ἐξ. καὶ J. COOK, *Protoattic Pottery*, B.S.A. 35 (1934-1935) σ. 165 ἐξ. Ἡ κ. Σ. Καρούζου εὐγενῶς μοι ἐγνώρισεν ὅτι πραγματεία της διὰ τὸν «ζωγράφον τῶν κριῶν» ἐκτυπῶται εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα τοῦ 1952.

θύθμοῦ, θὰ ἀποδείξῃ ἡ πληρεστέρα μελέτη τοῦ ἀγγείου. Κατόπιν ἐντατικῆς καὶ ἐμπνευσμένης προσπάθειας τοῦ ἀρχιτεχνίτου συγκολλητοῦ Τριανταφύλλου Κοντογεώργη καὶ τοῦ ἀρχιεργάτου Ἰωάννου Καραμήτρου κατέστη δυνατὴ ἡ ἐντὸς τριῶν ἐβδομάδων συγκόλλησις καὶ συμπλήρωσις τοῦ ἀγγείου καὶ ἡ ἐκθεσίς του εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἐλευσίνος.

Τὸ τμῆμα τοῦ τομέως Λ—Μ, τὸ περιλαμβάνον τοὺς «Τάφους τῶν Ἑπτά», ἠγοράσθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας καὶ περιεκλείσθη διὰ συρματοπλέγματος. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν καὶ ἕτερον σπουδαῖον τμῆμα τοῦ πρὸς τὰ Μέγαρα νεκροταφείου τῆς Ἐλευσίνος διεσώθη καὶ θὰ παραμείνῃ ὡς ἀρχαιολογικὸν μνημεῖον ἀλλὰ καὶ ὡς δεῖγμα τῆς πρὸς τὰ ἀρχαῖα στοργῆς καὶ μερίμνης τῆς Ἑταιρείας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

2β. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙ

Μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν πραγματικῶν ὁρίων τοῦ ἱεροῦ πρὸς δυσμὰς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων, διὰ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου τοῦ χωρίζοντος τὸ ἱερὸν ἀπὸ τὴν πόλιν¹, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ παρόντος ἔτους σκοπὸν εἶχε τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τοῦ νέου τούτου τμήματος τοῦ ἱεροῦ, μέχρι τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου, τοῦ διατειχίσματος, ὅπως ὀνομάζεται εἰς μίαν Ἑλευσινιακὴν ἐπιγραφὴν².

Εἰκ. 1. Τὸ ἀνασκαφὲν νέον τμήμα τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἔφετινῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ ἀνασκαφὴ διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 6ης Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 23ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1954³, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ αὐτῆς ἀπεμακρύνθη μέγας ὄγκος χωμάτων, καταλαμβάνων ἑκτασιν 12 × 30 μ. μὲ ὕψος 3 μ. περίπου (εἰκ. 1).

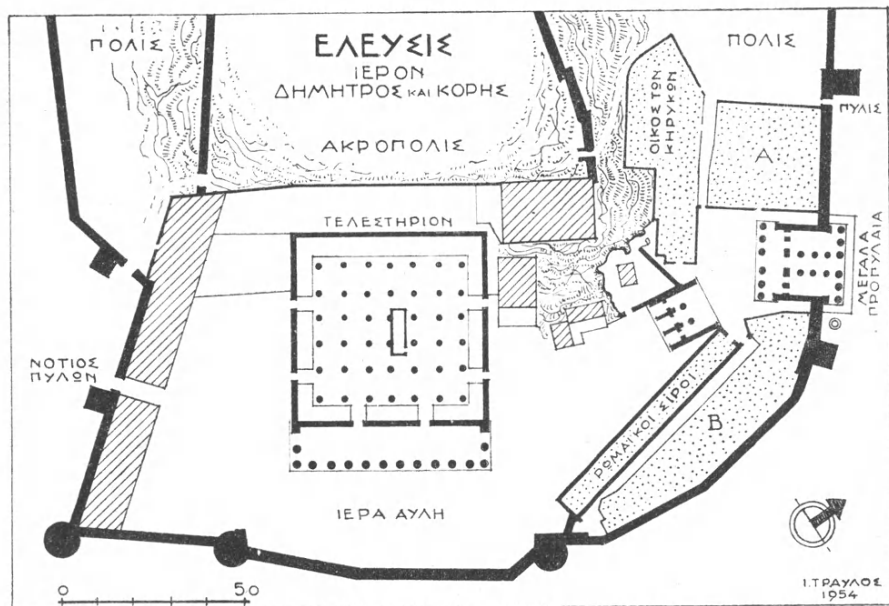
¹ Ι. ΤΡΑΥΛΟΥ, Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἑλευσίνι, ΠΑΕ 1953, σελ. 72.

² Ι. ΤΡΑΥΛΟΣ, The Topography of Eleusis, Hesperia XVIII, 1949, σελ. 140.

³ Καὶ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἀνασκαφὴν διαδοχικῶς ὡς βοηθοί μου αἱ ἀρχαιολόγοι κ. Μ. Φιλίνη καὶ δις Ἑ. Ραυτοπούλου.

Τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα ἀπετέλει τὸ 1:3 περίπου τοῦ χώρου Α (εἰκ. 2), συγχρόνως ὅμως ἀφηρέθη μεγάλη ἐπίχωση καὶ ἐκ τοῦ ὑπολοίπου μέρους καὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ ὅλου τοῦ χώρου πολλοὶ ὀγκόλιθοι καὶ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη προερχόμενα ἐκ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων. Ταῦτα εἶχον συσσωρευθῇ ἐνταῦθα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων ἀνασκαφῶν τοῦ Φιλίου.

Οὕτω τὰ ἐρείπια καὶ τοῦ νέου αὐτοῦ τμήματος τοῦ ἱεροῦ παρουσιάζονται σήμερον εἰς τὸν ἐπισκέπτην τελείως ἐλεύθερα (εἰκ. 3), τὸ κυριώτερον ὅμως εἶναι ὅτι, διὰ πρώτην φορὰν τώρα ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν τῆς

Εἰκ. 2. Σχέδιον τοῦ Ἱεροῦ τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνι περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος.

Ἐλευσῖνος, τὸ 1882, ἔχομεν πλήρη καὶ σαφῇ εἰκόνα ὁλοκλήρου τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἱεροῦ.

Ἀκριβῶς τὴν εἰκόνα ταύτην παρέχω εἰς τὸ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα σχέδιον, ἐνθα δεικνύεται ἡ μορφή τοῦ ἱεροῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

Παρατηροῦμεν λοιπὸν ὅτι καὶ τότε, ὅπως καὶ κατὰ τὰς παλαιότερας περιόδους τῆς ἱστορίας του, τὸ ἱερὸν ἐχωρίζετο εἰς δύο διακεκριμένα τμήματα: εἰς τὸ κυρίως δηλαδὴ ἱερὸν τὸ περιλαμβάνον τὸ Τελεστήριον, καὶ εἰς τὸν πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ βοηθητικὸν χῶρον, τὸν περιλαμβάνοντα τὰ οἰκήματα τῶν ἱερέων καὶ τὰ κτήρια τῆς διοικήσεως τοῦ ἱεροῦ.

Τὰ οἰκοδομήματα τοῦ βοηθητικοῦ χώρου πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ἑκατέρωθεν τῆς μεταξὺ τῶν Μεγάλων καὶ τῶν Μικρῶν Προπυλαίων σχηματιζομένης μικρᾶς αὐλῆς. Ἦδη ἔχομεν προσδιορίσει τὸν οἶκον τῶν Κηρύκων καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς σιρούς, παραμένουν δὲ πρὸς ταύτισιν μόνον οἱ χώροι Α καὶ Β, ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὰ ὑπὸ τῆς Ἑλευσινιακῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 329/28 π.Χ. μνημονευόμενα κτήρια: τὴν οἰκίαν τῆς ἱερείας, τὸ ἐπιστάσιον, τὸ νεωκόριον, τὸ δπτάνιον, τὴν κρήνην, τὴν οἰκίαν τοῦ δαδούχου, τὸ ἐσχαρεῖον καὶ τὴν ἱματιοθήκην.

Εἰκ. 3. Ὁλόκληρος ὁ χώρος Α, ὡς φαίνεται σήμερον μετὰ τὰς ἀνασκαφάς.
Ἀποψὺς ἐκ τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου Α παρουσιάσθησαν διάφοροι τοῖχοι ἀνήκοντες προφανῶς εἰς μικρὰς οἰκίας, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι καὶ αἱ οἰκίαι ἐντὸς τοῦ χώρου Β. Ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ καὶ μελέτη τῶν ἐρειπίων τούτων ἐλπίζομεν ὅτι θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ταυτίσωμεν καὶ ἐν ἑκαστῷ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευομένων οἰκοδομημάτων.

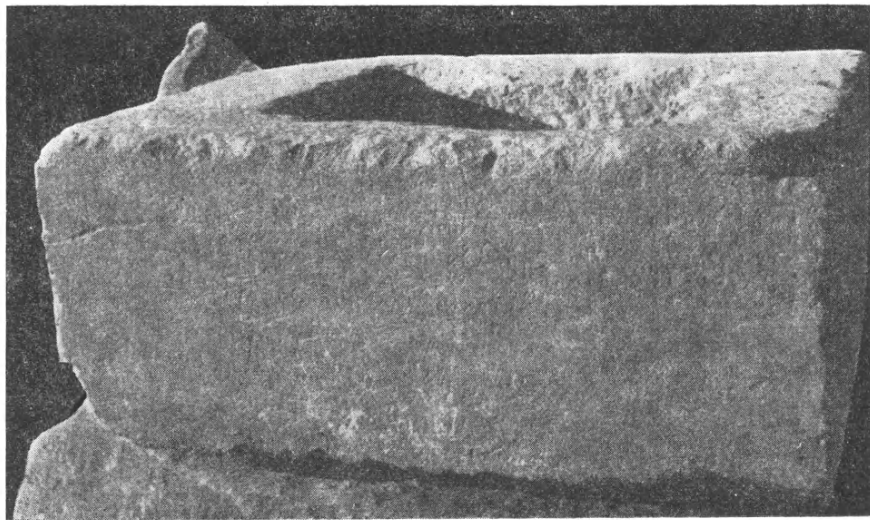
Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωκεν ἐφέτος καὶ ἀρκετὰ εὐρήματα: μίαν ἐφηβικὴν ἐπιγραφὴν, διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀνήκοντα εἰς τὰ Μεγάλα Προπύλαια, δύο μικρὰ τεμάχια γλυπτῶν, πολλὰ θραύσματα ἀγγείων καὶ λύχνων καὶ περὶ τὰ 35 νομίσματα¹.

¹ Τὰ νομίσματα ταῦτα μετὰ τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνευρεθέντων παρεδόθησαν εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον, ἢ Διευθύντρια τοῦ ὁποίου κ. Εἰρήνη Βαρούχα

Ἡ ἐπίχωσις μέχρι βάθους ἑνὸς περίπου μέτρου ἦτο νεωτέρα, πιθαν-

Εἰκ. 4 καὶ 5. Ἀρχαῖκή κεφαλὴ ἀνδρὸς ἐξ Ἐλευσινιακοῦ λίθου.

Εἰκ. 6. Ἐφηβικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Κεκροπίδος φυλῆς τοῦ ἔτους 333/32 π. Χ.

νῶς τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, βαθύτερον ὅμως, μέχρι τῆς συνέταξε καὶ μοὶ παρέδωσε πλήρη χρονολογικὸν κατάλογον αὐτῶν. Τὴν κ. Βαρούχα θερμῶς εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα διὰ τὴν πολýτιμον βοήθειάν της.

ἐπιφανείας τῶν δαπέδων τῶν διαφόρων οἰκημάτων, αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐντὸς αὐτῆς εὐρεθέντων ἀγγείων καὶ νομισμάτων χρονολογεῖται εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Βεβαίως ἡ ζωὴ τοῦ ἱεροῦ ἐξηκολούθησε καὶ πέραν τοῦ 3ου αἰῶνος, τὸ πρὸς δυσμὰς ὅμως τῶν Μεγάλων Προπυλαίων τμῆμα αὐτοῦ, τὸ περιλαμβάνον τὸν οἶκον τῶν Κηρύκων καὶ δλόκληρον τὸν χώρον Α, φαίνεται ὅτι ἐγκατελείφθη ἐνωρίτερον, τὸ δὲ ἱερὸν περιορίσθη πρὸς τὴν πλευρὰν αὐτὴν διὰ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ μέχρι σήμερον μεταξὺ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων καὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως σωζομένου τείχους.

Συγχρόνως μὲ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τείχους ἐγένετο τότε καὶ γενικὴ ἐπισκευὴ ὁλοκλήρου τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἱεροῦ. Τμῆμα μάλιστα αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν μεγάλων Προπυλαίων καὶ τοῦ στρογγύλου Περικλείου πύργου εὐρισκόμενον, ἐνισχύθη διὰ νέου τείχους, τοῦ ὁποῖου ἡ κατασκευὴ ὁμοιάζει μὲ τὴν τοῦ προαναφερομένου τείχους¹. Τότε φαίνεται ὅτι ἐκλείσθη διὰ παχυτάτου τοίχου καὶ ἡ ἐξωτερικὴ δωρικὴ κιονοστοιχία τῶν Μεγάλων Προπυλαίων καὶ κατεσκευάσθη ἡ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς μεγάλη θύρα, σαφὴ ἵχνη τῆς ὁποίας σώζονται μέχρι σήμερον.

Ἡ ἐνίσχυσις τοῦ περιβάλλοντος, ὁ πρὸς δυσμὰς περιορισμὸς τοῦ ἱεροῦ διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου τείχους καὶ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν Μεγάλων Προπυλαίων πρέπει νὰ συσχετισθοῦν, πιστεύω δὲ ὅτι ἀνήκουν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόγραμμα ἐνισχύσεως τῆς ὀχυρώσεως τῆς Ἐλευσίνος, τὸ ὁποῖον ἐπέβαλεν ὁ κίνδυνος τῆς εἰσβολῆς τῶν Γότθων καὶ τῶν Ἑρούλων (267 μ. Χ.). Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐπισκευὴ αὕτη ὀφείλεται εἰς αὐτὴν τὴν μέριμναν τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεριανοῦ (252—262 μ. Χ.), ὅστις τότε προέβη εἰς τὴν ὀχύρωσιν πολλῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν².

Ἐκ τῶν ἐφετινῶν εὐρημάτων ἰδιαιτέρως ἀναφέρω ἐνταῦθα τμῆμα ἀρχαϊκῆς κεφαλῆς γενειοφόρου ἀνδρὸς ἐξ Ἐλευσινιακοῦ λίθου (εἰκ. 4—5) καὶ τὴν σπουδαιότατην ἐφηβικὴν ἐπιγραφὴν τῆς Κεκροπίδος φυλῆς τοῦ ἔτους 333/32 π.Χ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη (εἰκ. 6) διατηρεῖται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, μόνον δὲ ὁ πρῶτος στίχος καὶ δύο ὀνόματα πρὸς τὸ τέλος τῆς ἔχουν τελείως ἐξαφανισθῆ. Ἀλλὰ τὸν πρῶτον στίχον, ἐκεῖ ὅπου θὰ ἀνεγράφετο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποκαταστήσωμεν. Εἰς τὸν 4ον καὶ 5ον στίχον ἀναφέρονται ὁ στρατηγὸς τοῦ Πειραιῶς Κόνων Τιμοθέου Ἀναφλύστιος καὶ ὁ ἐπὶ τῇ χώρᾳ Σώφιλος Ἀριστοτέλους Φυλάσιος.

¹ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ, Ἀνασκαφὴ Ἐλευσίνος 1934, ΑΔ 1934—1935, σελ. 2.

² ΖΩΣΙΜΟΣ Ι, 29. ΖΩΝΑΡΑΣ ΧΙΙ, 23.

Ἀμφότεροι μνημονεύονται καὶ εἰς ἄλλας δύο ἐφηβικὰς ἐπιγραφάς, τῶν φυλῶν, Λεοντίδος¹ καὶ Πανδιονίδος², ἐκ τῶν ὁποίων μανθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 333/32 π. Χ. διατελέσαντος ἄρχοντος Νικοκράτους.

Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν μας ἀναφέρονται ἐν συνόλῳ, ὡς ὑπολογίζω, περὶ τὰ 58 ὀνόματα· ἦτοι τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, τῶν δύο στρατηγῶν, τοῦ σωφρονιστοῦ, τοῦ ταξιάρχου, τῶν ἐπὶ λοχαγῶν, τῶν δύο διδασκάλων καὶ 44 ἐφήβων, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ λίθου ἐξαφανισθέντα δύο ὀνόματα. Τὴν πολύτιμον αὐτὴν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐφηβείας καὶ τὴν προσωπογραφίαν τῆς Ἀττικῆς Ἐλευσινιακῆν ἐπιγραφὴν θὰ δημοσιεύσω προσεχῶς εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

¹ Hesperia XI, 1940, σελ. 62.

² American Journal of Philology LXVI, 1945, σελ. 234.

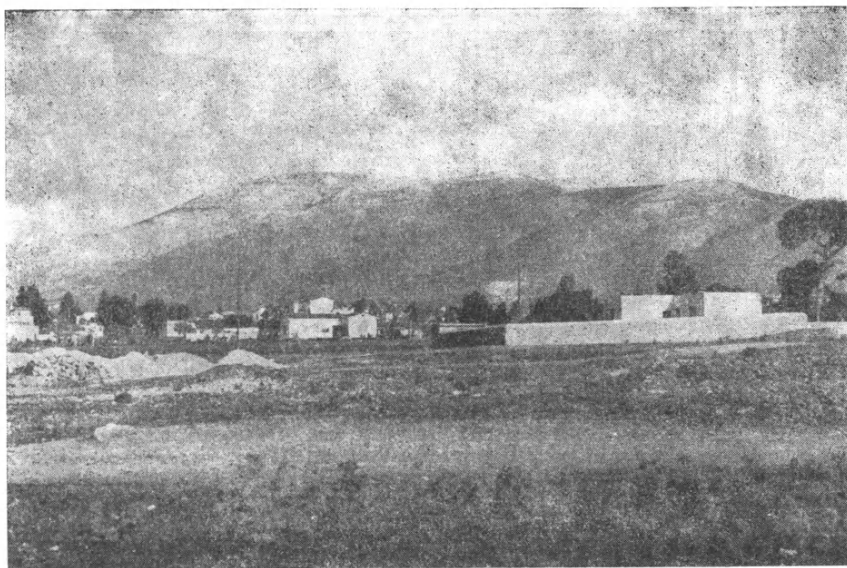
3. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΑΛΥΚΗΣ ΓΛΥΦΑΔΑΣ

Ἄλυκῃ δὲν εἶναι ἡ σημερινὴ ὀνομασία τοῦ τόπου. Ἀπὸ τοῦ 1880 ὅτε ἀνευρέθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν ἐκεῖ ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων οἱ πρῶτοι μυκηναϊκοὶ τάφοι καὶ ἡ θέσις, γνωστὴ τότε ὡς Ἄλυκῃ Γλυφάδας, προσέλαβεν ἐντελῶς διάφορον ὄψιν καὶ ἡ ὀνομασία αὐτῆς σχεδὸν ἐλησμονήθη ὥστε σήμερον μόνον ὑπὸ τῶν γεροντοτέρων νὰ εἶναι οὕτω γνωστὴ. Τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα παραθαλάσσια ἔλη, αἱ ἄλυκαί, ἐξηφανίσθησαν καὶ ἐπεχώσθησαν, ἐπαύλεις καὶ ἀγροικίαι τοῦ συνοικισμοῦ Ἀμφιάλης ἐκτίσθησαν πρὸς τὰ ἀνατολικά τῆς ὁδοῦ καὶ τελευταίως ἐδημιουργήθη παρὰ τὴν θάλασσαν διὰ προσχώσεων καὶ ἰσοπεδώσεων ἡ μεγάλη κοσμικὴ λουτρόπολις τῆς Γλυφάδας (εἰκ. 1).

Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο εἶναι σήμερον εὐκόλον νὰ καθορισθῇ ἀκριβέστερον ἢ θέσις, κειμένη εἰς τὰ σύνορα τῶν δύο παραλίων δήμων Γλυφάδας καὶ Βούλας κατὰ τὸ 18ον χιλιόμετρον τῆς μεγάλης παραλιακῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγοῦσης ἀπ' Ἀθηνῶν πρὸς Σούνιον. Εἰς ἀπόστασιν 500 μέτρων ἀνατολικῶς ταύτης ἀνευρέθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1953 κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων πρὸς ἀνοικοδόμησιν οἰκίας καὶ ἐν τῷ οἰκοπέδῳ τοῦ ναυτικοῦ μηχανικοῦ Ἰωάννου Νικολοπούλου ὁ θάλαμος μυκηναϊκοῦ τάφου, μὴ γενόμενος ἀντιληπτὸς ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου ἀλλ' ἐπισημανθεὶς ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἐκεῖ πλησίον κατοικούντων καὶ ἐμπείρων περὶ ταῦτα ἐκ Κορωπίου ἀρχαιοκαπήλων τοῦ Ἐμμανουὴλ Νταϊγεώργη καὶ τοῦ Χρήστου Σκουρλῆ. Τὴν ἰδίαν νύκτα ἀνεσκάφη ὑπὸ τούτων διὰ διανοίξεως ὁπῆς ἐκ τῆς στέγης ὁ θάλαμος τοῦ τάφου ἀλλὰ διὰ συντόνου ἐνεργείας τοῦ τε ἰδιοκτῆτου καὶ τῆς Ἀστυνομίας Γλυφάδας ἀνεκαλύφθησαν οἱ βέβηλοι οὗτοι ἀνασκαφεῖς καὶ κατεσχέθησαν τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀφαιρεθέντα 10 περίπου πήλινα ἀγγεῖα καὶ 2 εἰδώλια.

Οὕτως ἀπεκαλύφθη ὁ πρῶτος τάφος συληθεὶς καὶ καταστραφεὶς ἐν μέρει, τὴν δὲ περαιτέρω ἔρευναν ἀνέλαβον εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Δ. Θεοχάρη ἐντολῇ καὶ δαπάναις τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Καὶ κατὰ πνευματικὴν κυριότητα δύναμαι τώρα νὰ προσθέσω. Διότι ἀπὸ τοῦ 1880 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἠγόρασεν ἐκ τοῦ ἐμπορίου μυκηναϊκά τινα ἀγγεῖα προερχόμενα ἐξ Ἀλυκῆς Γλυφάδας, ἐνῷ ἄλλα τινα ἐκ τῆς ἰδίας θέσεως ἐπωλήθησαν εἰς ἰδιωτικὰς συλλογὰς καὶ τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου, περιγραφόμενα ὑπὸ τῶν AD. FURTWAENGLER καὶ G. LOESCHKE ἐν *Mykenische Vasen* σ. 37 κ. ἐ. Δημοσιεύεται δὲ ἐκεῖ καὶ ἑλλιπὴς περιγραφὴ τῶν λαθραίως ἀνασκαφέντων τάφων, γενομένη κατὰ τὸ 1881

ὑπὸ τοῦ H. G. Lolling, ὅστις ὀρίζει τὴν θέσιν ὡς κειμένην πλησίον τῶν ἐρειπίων τῶν Ἀλῶν Αἰξωνίδων «κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀποξηρανθείσης λιμνοθαλάσσης, ἡ ὁποία ἐξικνεῖται ἀπὸ τὴν μικρὰν χερσόνησον Πούντα (νησί) πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Εἰς ἀπόστασιν 10' τῆς ὥρας πρὸς τὸν Ὑμηττὸν κεῖται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Νικολάου». Τοὺς τάφους δὲ τούτους ἐπεσήμανε κατὰ τὸ 1919 καὶ ὁ ΑΝΤ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ (ΠΑΕ, 1919, 33 κ.ἐ.), ὅστις ἀναφέρει μάλιστα ὅτι ἀνεῦρε συστάδα «σπηλαιωδῶν Μυκηναϊκῶν τάφων περὶ τοὺς πεντήκοντα» σεσυλημένων ἀπὸ μακροῦ καὶ «ματαίως ἀνε-

Εἰκ. 1. Ὁ Ὑμηττὸς ἀπὸ τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς.

ζήτησεν ἀσύλητόν τινα». Εὐτυχεστέρα ὅμως ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῶν νέων ἀνασκαφῶν· διότι ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων κατὰ τὸ 1953—54 ὀκτὼ θαλαμοειδῶν τάφων, λελαξευμένων ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ ἰζηματογενοῦς ἐδάφους, οἱ πολλοὶ εὐρέθησαν ἀσύλητοι καὶ πάντων ἐξηκριβώθη ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀξιόλογα στοιχεῖα διὰ τὴν γνῶσιν τῆς μορφῆς τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῆς Ἀττικῆς, τῆς τελευταίας, μάλιστα, Ὑστεροελλαδικῆς περιόδου III b—c.

Τὸ ἔδαφος, ἐνθα εὐρέθησαν οἱ τάφοι, εἶναι σχεδὸν ἰσόπεδον καὶ οὐδεμία ἢ ἐλαχίστη παρατηρεῖται τυμβοειδὴς ἔξαρσις. Ἐρμακές τινες ἐκ λίθων μικρῶν, εὐρισκόμενοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κατὰ τὴν περιοχὴν, φαίνεται ὅτι εἶναι μεταγενέστεροι, τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ

Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ (ἑ. ἄ.). Οἱ δρόμοι τῶν τάφων εἶναι ἐσκαμμένοι λοξῶς πρὸς τὰ κάτω ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου, τοῦ ὁποίου ἡ ἰζηματογενὴς ὑφὴ ὀλίγον διαφέρει τῶν χωματοειδῶν στρωμάτων. Ἐξ οὗ καὶ δυσχερεστάτη εἶναι ἡ ἀνεύρεσις τῶν τάφων, τῶν ὁποίων ὁ προσανατολισμὸς δὲν εἶναι καθωρισμένος. Διότι ἄλλων μὲν οἱ δρόμοι ἄρχονται ἀπὸ δυσμῶν διευθυνόμενοι πρὸς ἀνατολὰς ἄλλων δὲ διευθύνονται ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον. Εὐρίσκονται δηλαδὴ ἐσκαμμένοι κατὰ τὴν βορείαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν τῆς πρὸς ΝΑ. χαμηλῆς τοῦ ἐδάφους φυσικῆς ἐξάρσεως, ἣτις προφανῶς κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἦτο ὑψηλότερα.

ΤΑΦΟΣ 1.

Ἐκ τῶν τάφων ὁ πρῶτος ἀνασκαφεὶς εἶχεν, ὥς εἵπομεν, συληθῆ μερικῶς καὶ τοῦ θαλάμου ἡ στέγη εἶχε καταστραφῇ. Ἄλλ' ἀνεσκάφη συστηματικῶς ἐκ νέου καὶ καθωρίσθη ἀκριβῶς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτοῦ μορφή. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου εἶχε κατεύθυνσιν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς μετὰ μικρᾶς ἀποκλίσεως, $7-8^\circ$, πρὸς νότον. Ἐχει μῆκος 9 περίπου μέτρων καὶ πλάτος κατὰ τὴν ἀρχὴν μὲν 0.60 μ. εὐρυνόμενος, ἔφ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς τὴν εἴσοδον, μέχρι πλάτους 1.23 μ. Τὸ ἔδαφος αὐτοῦ εἶναι ἀρκούντως μὲν κατωφερὲς κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπίπεδον δὲ σχεδὸν ἀπὸ τοῦ μέσου μέχρι τῆς εἰσόδου. Κατὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ εἰς βάθος 1.15 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.20 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ στομίου εὐρέθη κόγχη λελαξευμένη ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ κλειομένη δι' ἰσχυρᾶς ξηρολιθιάς. Ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο δαπέδου τοῦ δρόμου ὁ πυθμὴν τῆς κόγχης ἀπέειχεν 0.37 μ. περίπου. Τὸ μῆκος αὐτῆς ἦτο 1.25 μ. περίπου, τὸ ὕψος 0.82 μ. τὸ δὲ πλάτος 0.90 μ. Ἦτο δὲ αὕτη πλήρης νεροχωμάτων καὶ μόνον μικρὸν μέρος κατὰ τὴν ΒΑ. ἄνω γωνίαν περρέμενε κενόν. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη σκελετὸς ὠρίμου μετὰ συνεσταλμένων τῶν σκελῶν (δεξιὸς πούς ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ) καὶ εἰς πλαγίαν στάσιν μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς νότον καὶ στηριζομένην ἐπὶ δύο λίθων ἐν εἵδει προσκεφαλαίου. Οὐδὲν ἀνευρέθη κτέρισμα ἐντὸς τῆς κόγχης πλὴν μονώτου κυαθίου (0.14 διαμέτρου) πηλοῦ ἐρυθροῦ καὶ μελανῆς βαφῆς. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δρόμου ἦτο κατὰ τὸ βαθύτερον αὐτοῦ σημεῖον πλησίον τῆς εἰσόδου πλέον τῶν 3.20 μ. Ἐξ αὐτῆς τὰ ἄνω χῶματα μέχρι βάθους 0.50 μ. ἦσαν μαλακὰ ἐκ τῆς καλλιιεργείας τὰ δὲ ἄλλα πεπιεσμένα πηλοειδῆ, ἀποτελεσθέντα ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ λευκοφαίου μαλακοῦ βράχου (ἀσπρόχωμα). Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων δὲ τούτων εὐρέθησαν ὅστρακά τινα τῆς τελευταίας ΥΕ περιόδου.

Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου εἶχε λαξευθῇ ἐντὸς μικρᾶς ἐσοχῆς, 0.14 μ. περίπου ἐπὶ τῆς καθέτου ἐπιφανείας τῆς προσόψεως, τῆς ὁποίας αἱ πλευραὶ

ἀπὸ τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας συνέκλινον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω μέχρι τῆς ἐπιφανείας (εἰκ. 2). Εἶχε δὲ κάτω ἢ πρόσοψις πλάτος 1.23 περίπου καὶ εἰς τὸ κέντρον περίπου ταύτης εἰς ἀπόστασιν (0.27 — 0.32) ἕξ ἐκατέρων τῶν πλευρῶν, εὐρίσκετο ἡ εἴσοδος. Αὕτη ἐκλείετο δι' ἰσχυροῦ τοίχου (ξηρολιθιάς), καταλαμβάνοντος ὁλόκληρον τὸ βάθος τοῦ στομίου (1.15 μ.) καὶ ἔχοντος ὕψος 1.10 μ. καὶ πλάτος 0.64, εὐρυνομένη ἐλαφρῶς 0.75 μ. κατὰ τὸν θάλαμον. Τὸ ἀνώφλιον τῆς εἰσόδου εἶναι εὐθύγραμμον Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου εἶχεν, ὥς εἴπομεν, ἀναταραχθῇ κατὰ τὸ πολὺν ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων, οἵτινες ἀφήρεσαν μερικὰ τῶν κτερισμάτων. Ἦσαν δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς :

1. Πρόχους, ὕψ. 0.24, μεγ. διαμ. 0.10, ἐκ πηλοῦ κεραμόχρου καὶ ὑπερύθρου ἐπιχρίσματος. Ἡ διακόσμησις ἀποτελεῖται ἐκ 2 ὁμάδων ζωνῶν ἐκ 3 καὶ 2 παχειῶν γραμμῶν κατὰ τὸν κορμόν, συνεχοῦς δὲ ἀπλῆς ἑλικος κατὰ τὸν ὄμρον.

2. Εὐρύστομος पिθοειδὴς ἀμφορίσκος ἀβαθὴς ἐκ πηλοῦ κεραμόχρου καὶ ὑποκιτρίνου ἐπιχρίσματος, ὕψ. 0.13 καὶ διαμέτρου 0.13, ἄνευ διακοσμήσεως.

3. Κύλιξ ὑψίπους δίωτος, ὕψ. 0.16 μ. καὶ διαμ. χείλους 0.14 μ., ἐκ πηλοῦ κεραμόχρου καὶ ὑποκιτρίνου ἐπιχρίσματος. Ὁ ποὺς κοσμεῖται διὰ τριῶν παχειῶν ζωνῶν ὃ δὲ κορμὸς διὰ τριῶν γραμμῶν καὶ τοῦ γνωστοῦ σιγμοειδοῦς κοσμήματος.

4. Μόνωτος ἀλαβαστροειδὴς πυξὶς πηλοῦ κεραμόχρου, γανώματος ὑποκιτρίνου μετὰ διακοσμήσεως παραλλήλων ζωνῶν καὶ κοσμήματος ἐκ συνδεομένων κύκλων ἐν εἴδει ὄρμου.

5. Δίδυμοι ἀλαβαστροειδεῖς πυξίδες συνδεόμεναι κατὰ τὸ μέσον διὰ λαβῆς μετὰ διακοσμήσεως καλαθοειδοῦς, πηλοῦ κεραμόχρου καὶ ὑπερύθρου

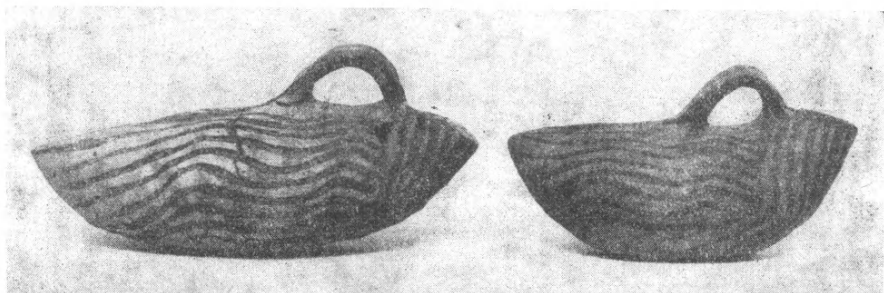

Εἰκ. 2. Πρόσοψις τοῦ τάφου 1 μετὰ τμήματος τοῦ δρόμου καὶ τῆς ἀριστερὰ τούτου κόγχης.

ἐπιχρίσματος (ὑψ. ἀγγείων 0.06 μετὰ τῆς λαβῆς 0.11, πλάτ. 0.14) μετὰ δικτυωτῆς διακοσμῆσεως καὶ χιαστῶν ἢ καθέτων παραλλήλων γραμμῶν. Ἐκαστον τῶν ἀγγείων φέρει ἀνὰ δύο καθέτους λαβὰς.

6. Ἀμφορίσκος τρίωτος πηλοῦ ὑποκιτρίνου μετ' ὁμοχρώμου ἐπιχρίσματος, διαμ. 0.13 καὶ ὑψ. 0.15. Τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ κοσμεῖται διὰ ζωνῶν ἐκ διπλῶν γραμμῶν, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ὤμου ὑπάρχει δικτυωτὸν κόσμημα.

7. Φιάλη δίωτος ἐκ πηλοῦ ὑπολεύκου καὶ μελonoκαστανῆς διακοσμῆσεως ἐκ γραμμῶν καὶ συνεχοῦς ἀπλῆς σπείρας. Τὸ χεῖλος καὶ τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι βεβαμμένον· ὑψ. 0.105 διάμ. χεῖλους 0.15.

Εἰκ. 3. Ἀσκοειδῆ ἀγγεῖα ἐκ τοῦ 3ου τάφου.

8. Ἀσκοειδὲς ἀγγεῖον πηλοῦ ἐρυθροῦ καὶ ὑποκιτρίνου ἐπιχρίσματος μετὰ λαβῆς ἐπὶ τῆς ῥάχεως. Διακοσμεῖται δι' ἀλλεπαλλήλων γραμμῶν (εἰκ. 3).

9. Ἐκτὸς δὲ τούτων κατεσχέθησαν ὄστρακα ἐκ μικρᾶς μονώτου φιάλης καὶ μικροῦ ψευδοστόμου ἀμφορέως, ἀμφοτέρων ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ, καθὼς καὶ δύο εἰδῶλια τοῦ τύπου Ψ, τῶν ὁποίων ἐλλείπουν αἱ κεφαλαί.

Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀναταραχὴν τῶν χωμάτων καὶ τὴν μερικὴν καταστροφὴν τῶν τοιχωμάτων καὶ μάλιστα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἠδυνήθημεν νὰ καθαρίσωμεν ἐπιμελῶς τὸν θάλαμον καὶ νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ ὁποσοῦν ἀντίληψιν τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Οὕτως ἡ δυτικὴ πλευρὰ κατὰ τὸ στόμιον ἦτο σχεδὸν εὐθύγραμμος ἐνῶ αἱ λοιπαὶ ἦσαν καμπύλαι. Τὸ μῆκος τοῦ θαλάμου ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ τόξου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἶναι 2.50 μ. τὸ δὲ πλάτος ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον 3.10 μ. περίπου. Τὸ ὕψος κατὰ προσέγγισιν μόνον δύναται νὰ ὑπολογισθῇ, διότι μεγάλοι ὄγκοι ἐκ τοῦ μαλακοῦ βράχου τῆς ὀροφῆς εἶχον ἀποσπασθῇ καὶ ἐπλήρουν εἰς ἀρκετὸν ὕψος τὸν θάλαμον. Εἶναι ὅμως φανερὸν ὅτι ἡ κάλυψις ἦτο θολωτή, τὸ δὲ ὕψος ἦτο περίπου 2.30 μ. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν 6 τοιῶτάχιστον ταφαί, ἐξ ὧν μία ἀσφαλῶς ἦτο παιδός. Παρ' αὐτὴν

δὲ εὐρέθησαν τρία πήλινα εἰδώλια, ἐξ ὧν τὰ δύο τοῦ Ψειδοῦς τύπου τὸ δὲ ἄλλο τοῦ τύπου Φ. Παρὰ τοὺς σκελετοὺς εὐρέθησαν καὶ ἑτερα ἑξ ἄγγεῖα (2 ἀσκοειδῆ, 1 κύπελλον, 1 ψευδόστομος ἀμφορίσκος, δίωτος σκύφος καὶ μόνωτον ποτήριον) ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἵδους τοῦ πηλοῦ — κεραμόχρου ἢ ὑπολεύκου — τῆς αὐτῆς δὲ τεχνικῆς καὶ διακοσμήσεως ὥς τὰ ἀνωτέρω λεπτομερέστερον περιγραφόμενα. Οὕτω τὸ σύνολον τῶν εὐρημάτων τοῦ τάφου τούτου ἀνῆλθεν εἰς 22 πήλινα ἄγγεῖα καὶ εἰδώλια.

ΤΑΦΟΣ 2.

Ὁ δεύτερος τῶν τάφων ἀνεσκάφη εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν πρὸς νότον. Ὁ δρόμος καὶ τοῦ τάφου τούτου εἶχε περίπου τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν μὲ μεγαλυτέραν ὅμως ἀπόκλινσιν πρὸς νότον, διηυθύνετο δηλαδὴ ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι τὸ μέγα μῆκος αὐτοῦ, 12.35 μέτρων, ἐνῶ τὸ πλάτος εἶναι 0.55 μ. περίπου εἰς τὴν ἀρχήν, ἐξικνούμενον μέχρις 1.30 μ., κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ θαλάμου. Ἀνάλογον πρὸς τὴν κατωφύρειαν τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου εἶναι τὸ ὕψος αὐτοῦ αὐξάνον ἀπὸ 0.40 μ. κατὰ τὴν ἀρχὴν εἰς 2.70 μ. κατὰ τὸ μέσον, εἰς 3.40 μ. κατὰ τὸ τέρας. Καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐπίχωσις ἦτο σχετικῶς μικρά (0.19 μ. κατὰ τὴν ἀρχήν, 0.67 μ. κατὰ τὸ τέρας) καὶ τὸ ἀνώτερον αὐτῆς στρῶμα κατελάμβανον τὰ ἐλαφρῶς μελανὰ χρώματα τῆς καλλιεργείας. Κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ δρόμου καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως εὐρέθη κόγχη λελαξευμένη καὶ κλειομένη διὰ ξηροτοίχου. Εἶχε μῆκος μὲν 0.85 μ., ὕψος 0.60 μ. καὶ βάθος περίπου τὸ αὐτὸ καὶ περιεῖχε συσσωρευμένα τὰ ὅστ' αὐτῶν δύο παῖδων, πλησίον τῶν ὁποίων εὐρέθησαν δύο μικροὶ πρόχοι.

Ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου ἔχει ὀλίγον πλάτος ἐπὶ τοῦ δαπέδου 1.24 μ. καὶ κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς ὑπάρχει ἡ εἴσοδος εἰς ἀπόστασιν 0.30 μ. ἀπὸ ἑκατέρας τῶν πλευρῶν τοῦ δρόμου. Τὸ ὕψος τῆς εἰσόδου, ἣτις καὶ αὐτὴ ἔχει εὐθύγραμμον ἀνώφλιον, εἶναι 1.07 μ. τὸ δὲ πλάτος 0.70 μ. μειούμενον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω. Ἐκλείετο καὶ αὐτὴ ὑπὸ παχέος τοίχου καταλαμβάνοντος ὀλόκληρον τὸ βάθος τοῦ στομίου (1 μ. περίπου), ὅπερ ἡρῴννετο ὀλίγον κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου. Τὸ σχῆμα τούτου εἶναι ἀνωμάλως ἡμικυκλικὸν καὶ σπηλαιῶδες καὶ ἐκ τῆς ὀροφῆς εἶχον ἀποσπασθῆ, ὥς καὶ εἰς τὸν πρῶτον τάφον, μεγάλα τμήματα ἐκ τοῦ μαλακοῦ βράχου. Τὸ μέγεθος αὐτοῦ ὥς ἐκ τούτου κατὰ προσέγγισιν ἦτο δυνατόν νὰ καθορισθῇ εἰς 4 περίπου μέτρων πλάτους καὶ 2.20 μ. μήκους.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν 2 μὲν σκελετοὶ ἐκτάδην in situ 3 δὲ ἄλλοι παραμερισμένοι καὶ πλησίον αὐτῶν 11 ἄγγεῖα διάφορων σχημάτων, κύλικες, ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι κ.λ.π., ἀναλόγων πρὸς τὰ τοῦ πρώτου τά-

φου κατὰ τε τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν διακόσμησιν, τῆς αὐτῆς δὲ ΥΕ IIIb—c περιόδου. Πολλὰ τούτων ὡς καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν κατωτέρω περιγραφομένων τάφων δὲν ἔχουσιν ἀκόμη συγκολληθῆ, διότι εὐρέθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐθραυσμένα.

Γενικῶς ὁ τάφος οὗτος, καίτοι εὐρέθη ἄθικτος, ἦτο ἐκ τῶν πτωχοτέρων.

ΤΑΦΟΣ 3.

Βορείότερον τοῦ πρώτου τάφου καὶ εἰς ἀπόστασιν 3—4 μέτρων ἀνεσκάφη ὁ 3ος τάφος, τοῦ ὁποίου ὅμως καὶ ὁ δρόμος καὶ ὁ θάλαμος εἶχον κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν καταστραφῆ κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν θεμελίων καὶ τὴν

Εἰκ. 4. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ 3ου τάφου.

ἄρσιν τῶν χωμάτων καὶ ἡ στέγη τοῦ θαλάμου εἶχε καταρρεύσει. Εἶχε δὲ ὁ δρόμος τοῦ τάφου διεύθυνσιν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς μῆκος 9.20 μ. περίπου καὶ πλάτος κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου 1.15 μ.

Ἡ εἴσοδος ἦτο κεκλεισμένη, ἔχουσα πλάτος κάτω 0.65 μειούμενον ἄνω μέχρι 0.54 καὶ ὕψος 1.20 μ. περίπου διὰ τοῖχον ἰσχυροῦ, σχηματιζομένου ἄνωθεν ἐλαφρῶς καμαρωτοῦ ὑπερθυρίου.

Ὁ θάλαμος εἶχε καὶ αὐτὸς ἀνωμάλως κυκλικὸν σχῆμα καὶ μεγίστας διαστάσεις 2.46 μ. μῆκος καὶ 2.80 μ. περίπου πλάτος. Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπῆρχον 6 ταφαί, ἐξ ὧν δύο παίδων ἄλλ' οἱ σκελετοὶ εἶχον ἰσχυρῶς βλαβῇ ἐκ τῆς πτώσεως τῆς στέγης. Ὑπῆρξε δὲ ὁ τάφος οὗτος ὁ πλουσιώτερος πάντων τῶν ἀνασκαφέντων τάφων τῆς ἐφετινῆς περιόδου καὶ διὰ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα κτερίσματα καὶ τὴν σημαντικότητά τινων ἐκ τούτων.

Οὕτως εὐρέθησαν 26 ἐν ὅλῳ πήλινα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν 4 κύπελλα, 4 κύλικες, 6 πρόχοι, 3 ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, 4 ἀμφορεῖς, 1 ἀλαβαστροειδὲς

ἄγγειον, 1 θήλαστρον, 1 ἀρύταινα, 1 σφαιροειδὲς πεπιεσμένον καὶ 1 ἕτερον ἰσχυρῶς τεθραυσμένον.

Ἐκ τούτων ἄξιον νὰ περιγραφῇ καὶ ἐνταῦθα εἶναι προχοΐσκη (εἰκ. 5), μεγ. ὕψους μετὰ τῆς λαβῆς 0.07 μ. καὶ διαμέτρου 0.058 μ., ἐκ πηλοῦ κεραμόχρου, ἔχουσα λαβὴν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ χεῖλους, αἰρομένην ὑπὲρ αὐτὸ καὶ καταλήγουσαν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ.

Ὁ κορμὸς τοῦ ἄγγείου εἶναι σφαιρικός, ἡ βάσις ἐπίπεδος καὶ ὁ λαιμὸς χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ὤμου διὰ μελανοβαφοῦς δακτυλίου. Δι' ἐλαφρῶς στιλπνοῦ γανώματος, καστανοῦ ἢ ἐρυθροῦ, περιγράφεται τὸ χεῖλος, ὁ δακτύλιος τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ βάσις καὶ ἀποδίδεται ἡ παράστασις ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ ἄγγείου.

Τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως, συμπίπτει πρὸς τὴν ἀντίθετον τοῦ χεῖλους πλευρὰν τοῦ ἄγγείου, καταλαμβάνει ἀνθρωπίνη μορφή, ἀποδιδομένη κατὰ πρωτόγονον καὶ στοιχειώδη τρόπον. Παρίσταται ὀρθία γυνή, κατ' ἐνώπιον, ἐνδεδυμένη διὰ ποδηγούς χειριδωτοῦ χιτῶνος, ἀποδιδομένου διὰ τεσσάρων καθέτων γραμμῶν πρὸς δῆλω-

Εἰκ. 5. Προχοΐσκη ἐκ τοῦ 3ου τάφου.

σιν προφανῶς τῶν πτυχῶν. Τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχει ἐκτεταμένην ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω μὲ ἀνοικτοὺς τοὺς δακτύλους, ἐνῶ διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ ἄνθος κρηνοειδές, ὃπερ φέρει διὰ νὰ τὸ μυρίσῃ πρὸς τὴν ρίνα. Ἡ κεφαλὴ παρίσταται κατὰ κρόταφον (de profil) καὶ στοιχειωδῶς ἀποδίδονται τὰ χαρακτηριστικά. Διὰ κυκλικῆς γραμμῆς περιγράφεται τὸ πρόσωπον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δηλοῦται κυρίως ὁ ὀφθαλμὸς διὰ μελανοῦ στρογγυλοῦ δισκαρίου. Ἐξαίρεται ἐπίσης ἡ ρίς, τῆς ὁποίας ἡ ἀκμὴ δὲν εἶναι γωνιώδης ἀλλ' ἀποδίδεται διὰ καμπύλης γραμμῆς, ὡς π. χ. τῆς γυναικείας μορφῆς τοῦ ἄγγείου τῶν πολεμιστῶν ἐκ Μυκηνῶν. Ἡ κόμη δηλοῦται διὰ μελανῆς βαφῆς καὶ ὀπισθεν αὐτῆς δι' ἀπλῆς γραμμῆς ὁ πλόκαμος.

Ἡ γυναικεία αὕτη μορφή εὐρίσκεται μεταξὺ δύο δένδρων, ἐξ ὧν τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ εἶναι φοινικοειδές. Μεταξὺ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ δένδρου παρίσταται ἑλλειψοειδές τι ἀντικείμενον (εἶδος ἀσπίδος),

σχηματιζόμενον ἐκ δύο ἀλλεπαλλήλων ἐκατέρωθεν ἡμικυκλίων (εἰκ. 6).

Προσπάθεια τοῦ τεχνίτου εἶναι νὰ δώσῃ ἐνταῦθα ζωγραφικὴν παράστασιν δασώδους τοπίου, ἄλσους, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κινεῖται ἡ γυναικεῖα μορφή, δρέπουσα ἄνθη καὶ ἀγαλλομένη ἐκ τῆς εὐωδίας αὐτῶν, ὡς ὑποδεικνύει ἡ ἔκτασις τῆς δεξιᾶς χειρὸς. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι αἱ ἄνω ἀριστερὰ τοξοειδεῖς γραμμαὶ παριστοῦν τὸν ἥλιον ἢ τὴν σελήνην διὰ νὰ ἑξαρθῇ παραστατικώτερον ἡ ἔκφρασις τοῦ ὑπαιθρίου περιβάλλοντος. Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν παράστασιν ὡς εἰλημμένην ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου, σημαίνουσαν δηλαδὴ ἀπλῶς γυναῖκα ἐντὸς κήπου δρέπουσαν ἄνθη, διότι δυσκόλως θὰ ἀνεξήτει τις παρομοίας εἰκονογραφικὰς (pittorresques) παραστάσεις εἰς τὴν Ὑστεροελλαδικὴν III b—c ἐποχὴν, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ ἄγγειον,

Εἰκ. 6. Ἀνάπτυγμα τῆς παραστάσεως τῆς προχοΐσκης τῆς εἰκ. 5.
Θεὰ μετὰξὺ δύο δένδρων.

γνωστὴν διὰ τὴν σχηματοποίησιν τῶν φυσιοκρατικῶν διακοσμητικῶν στοιχείων.

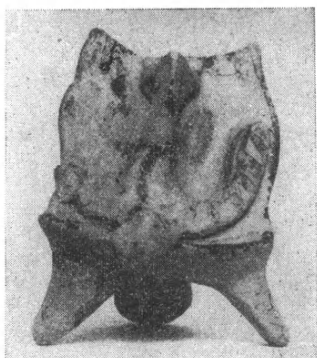
Ἀντιθέτως διὰ τὸν λατρευτικὸν χαρακτῆρα τῆς παραστάσεως συνηγορεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦ ἄγγείου, ἀποτελοῦν, ὡς πιστεύω, ἐξελικτικὴν μορφήν τῆς γνωστῆς ἐκ κρητικῶν καὶ μυκηναϊκῶν ζωγραφιῶν καὶ σφραγιδολίθων πρόχου, τῆς ὁποίας τὸν ἱερὸν σπονδικὸν χαρακτῆρα ἐτόνισε κυρίως ὁ M. NILSSON¹.

Τὸ χεῖλος εἶναι βεβαίως στρογγύλον καὶ στερεῖται τῆς συνήθους χαρακτηριστικῆς προχοῆς, ἔχει ὅμως ὑψηλὴν λαβὴν ἄγνωστον εἰς τοιαύτης μορφῆς ἄγγεῖα. Εἶναι διὰ ταῦτα πιθανὴ ἡ ἀπόδοσις τελετουργικοῦ χαρακτῆρος καὶ εἰς τὴν παράστασιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ παριστωμένη γυνὴ θὰ ἔδει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἡ μεγάλη μήτηρ θεᾶ, ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῆς ὡς θεᾶς τῆς βλαστήσεως, ὡς ἡ τῶν ἱστορικῶν χρόνων *ἱεροκῆπις* Ἀφρο-

¹ M. NILSSON, *The Minoan - Mycenaean Religion* κ.λ.π. σ. 147 κ.έ. Παρομοία πρὸς τὴν ἀγνυρᾶν πρόχου τοῦ IV τάφου τοῦ ταφικοῦ περιβόλου τοῦ Schliemann ἀνευρέθη καὶ εἰς τὸν A τάφον τοῦ νέου κύκλου τῶν Μυκηνῶν, G. KARO, *Schachtgrab* σ. 110 ἀριθ. 511 εἰκ. 40, ΠΑΕ 1951 σ. 201 εἰκ. 6.

δίτη ἐν Πάφῳ ἢ ἐν κήποις εἰς τὰς Ἀθήνας, τῆς ὁποίας τὸ σύμβολον ἦτο ἢ περιστερὰ ἢ τὸ ἄνθος. Ἐν ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶναι ἀληθῆς τὸ ἀγγεῖον ἀποκτᾷ ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς προϊστορικῆς λατρείας ἐκ τῶν τελευταίων προϊστορικῶν χρόνων εἰς τὴν μετὰ ταῦτα ἱστορικὴν ἐποχὴν¹.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀγγείων εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου 5 εἰδώλια, ἐξ ὧν τὸ ἐν παριστᾷ μορφὴν καθημένην ἐπὶ θρόνου² (εἰκ. 7) τὰ δὲ λοιπὰ εἶναι τοῦ γνωστοῦ Ψοειδοῦς τύπου (εἰκ. 8), 10 ἐκ στεατίου κομβία καὶ τινὰ ἄλλα μικρότερα κτερίσματα, ὡς ψηφίδες ἐξ ὑαλομάξης καὶ στεατίτου κλπ.

Εἰκ. 7. Εἰδώλιον ἐκ τοῦ 3ου τάφου παριστῶν μορφὴν καθημένου ἐπὶ θρόνου.

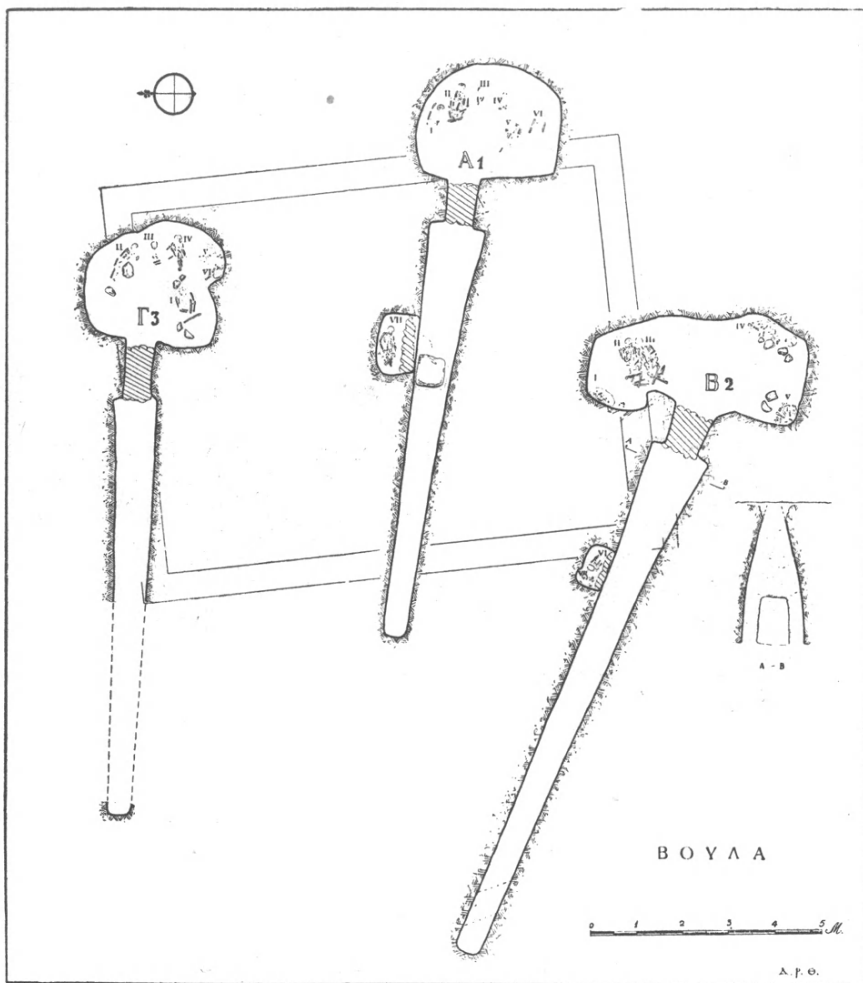
Κατὰ τὸν μῆνα Ἀπρίλιον 1954 ἐξηκολούθησεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου, διότι καὶ νέοι κίνδυνοι καταστροφῆς ἢ συλῆσεως τῶν τάφων ἀνεφάνησαν (εἰκ. 9). Ἀνεσκάφη δὲ συστάς τάφων εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν νοτιοδυτικῶς, ἔνθα εἶχεν ἀνοικοδομηθῇ εὐμεγέθους βάσις ξυλίνου οἰκίσκου ἐκ τσιμέντου καὶ μάλιστα ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ θαλάμου τοῦ 7ου κατὰ σειρὰν ἐκ Β. πρὸς Ν. τάφου. Τοῦ τάφου τούτου ἀνεσκάψαμεν τὸν δρόμον, ὅστις μερικῶς μόνον εἶχε καταστραφῇ.

Εἰκ. 8. Ψειδὲς εἰδώλιον ἐκ τοῦ 3ου τάφου.

¹ M. NILSSON, ἔ. ἀ. σ. 394 κ. ἑ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ ἐν ΑΕ 1937 σ. 290.

² Ὁ Μ. NILSSON δὲν παραδέχεται τὸν λατρευτικὸν χαρακτήρα τοῦ τύπου τούτου τῶν εἰδωλίων, ἔ.ἀ. σ. 305 κ. ἑ.

Εἰκ. 9. Σχεδιάσμα τῶν ἀνασκαφέντων τριῶν πρώτων τάφων 1, 2, 3.

ΤΑΦΟΣ 7.

Τὸ μῆκος τούτου ἦτο 4.30 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ ἐκ τιμέντου κτίσματος καὶ φαίνεται ὅτι βαθύτερον ἀκόμη, πιθανώτατα 1.25 μ. ἔκειτο τὸ στόμιον, ἔχει δὲ πλάτος 0.82—0.90 μ. καὶ μέγιστον ὕψος 2.85 μ., περίπου¹.

Εἰς βάθος 1.48 ἀπὸ τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.70 μ. ἀπὸ τοῦ

¹ Ἡ στρωματογραφία τῶν ἐπιχώσεων εἰς πάντας τοὺς ἀνασκαφέντας τάφους ἦτο ἡ αὐτὴ πρὸ τὴν περιγραφεῖσαν τοῦ 1ου τάφου.

στομίου εὐρέθη κατὰ τὴν δεξιὰν δυτικὴν πλευρὰν κόγχῃ κλεισμένη στερεῶς διὰ πετρῶν. Τὸ μῆκος αὐτῆς ἦτο 1.02 μ. τὸ ὕψος 0.94 μ. καὶ τὸ βάθος 0.42 μ. περίπου.

Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη σκελετὸς ἐνηλίκου μὲ τὰ σκέλη συνεσταλμένα καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς νότον. Τὰ κτερίσματα ἦσαν 5 ὥραϊα ἀγγεῖα (φιάλῃ μετὰ προχοῆς, 3 πρόχοι, ἕξ ὧν ἡ μία μετὰ προχοῆς, καὶ μικρὸν ἀλαβαστροειδὲς ἀγγεῖον) καὶ κομβίον ἐκ στεατίτου.

ΤΑΦΟΣ 4.

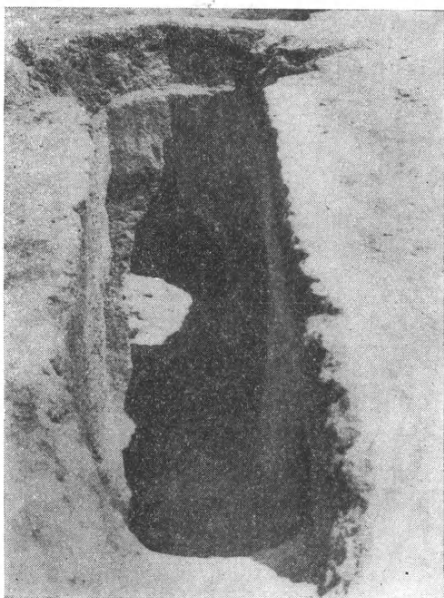
Ἄλλος τάφος ὁ 4ος ἀνεσκάφη εἰς ἀπόστασιν 7 μέτρων ἀπὸ τοῦ δρόμου τοῦ 2ου, νοτιοδυτικῶς. Ἀλλ' οὗτος εὐρέθη κατεστραμμένος καὶ σεσυλημένος ἢ μᾶλλον συστηματικῶς ἀνεσκαμμένος, διότι οὔτε ὄστρακα οὔτε ὀστᾶ εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ. Καὶ τὰ τοιχώματα δὲ τοῦ τε θαλάμου καὶ τοῦ δρόμου εἶχον καταρρεύσει καὶ ἀδύνατος ἦτο πᾶσα αὐτοῦ περιγραφὴ. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἦτο ὁ μνημειωδέστερος ὅλων, ὥς εἶναι δυνατόν τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ πλάτους τοῦ δρόμου.

ΤΑΦΟΣ 5.

Νοτιώτερον τούτου ἀνεσκάφη ὁ 5ος τάφος, ὁ μικρότερος πάντων (εἰκὼν 10). Ἡ διεύθυνσις τούτου ἦτο ΒΔ. πρὸς ΝΑ. ἠκολούθει δηλαδὴ τὴν στροφὴν τοῦ χαμηλοῦ ὑψώματος. Τὸ μῆκος τοῦ δρόμου ἦτο 4.25 μ. καὶ τὸ πλάτος ἐξικνεῖτο ἀπὸ 0.47 μ. κατὰ τὴν ἀρχὴν εἰς 1.05 μ. περίπου κατὰ τὴν εἴσοδον, πλησίον τῆς ὁποίας τὸ ὕψος φθάνει τὰ 2.50 μ. περίπου. Ἡ ἐπιχωσις ἐντὸς τοῦ δρόμου ἦτο παρομοία πρὸς τοὺς λοιπούς, ἐνδιαφέροντα ὅμως ὄστρακα κυλίκων κλπ. εὐρέθησαν μετὰ διακοσμήσεως ἐκ μεγάλων σπειρῶν τῆς ΥΕ III b περιόδου.

Εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου εὐρέθησαν κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς δύο κόγχαι ἢ μία ἔναντι τῆς ἄλλης. Ἐκ τούτων ἡ Α, ἡ κατὰ τὴν βορείαν ἀριστερὰν πλευρὰν ἀπέχουσα 1.27 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου, εἶχε μῆκος 0.70 μ. ὕψος 0.62 μ. καὶ βάθος 0.47 μ., ἐφράσσετο δὲ διὰ δύο πλακῶν ἐξ ἀμμολίθου καὶ περιεῖχε δύο σκελετοὺς παίδων εἰς συνεσταλμένην στάσιν μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὸν δρόμον πρὸς ΝΔ. δηλαδή. Ἡ ἑτέρα κόγχη, ἡ Β, ἡ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν εὐρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 1.10 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου εἰς βάθος 0.88 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ὥς καὶ ἡ Α. Τὸ μῆκος αὐτῆς ἦτο 0.79 μ., τὸ ὕψος 0.72 μ., τὸ βάθος 0.86 μ. ἐφράσσετο δὲ διὰ τοίχου καὶ τὸ δάπεδον αὐτῆς εὐρίσκετο εἰς βαθύτερον, κατὰ 0.08—0.10 μ., ἐπίπεδον τοῦ δρόμου. Περιεῖχε τὸν σκελετὸν νέου ἀνθρώπου μὲ τοὺς πόδας συνεσταλμένους, τὰς χεῖρας ἔμ-

προσθεν ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ τὴν κεφαλὴν βλέπουσαν πρὸς τὰ ἄνω. Ἀλλὰ καὶ αἱ δύο κόγχαι δὲν περιεῖχον κτερίσματα. Ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου εἶχεν, ὡς εἵπομεν, πλάτος 1.05 μ. καὶ κατὰ τὸ κέντρον αὐτῆς ἠνοίγετο ἡ εἴσοδος πλάτους 0.62 μ., ὕψους 1.58 μ. καὶ πάχους 0.75 μ. Εἶχε δὲ τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι αἱ πλευραὶ αὐτῆς μέχρι μὲν ὠρισμένου ὕψους ἦσαν εὐθύγραμμοι, συγκλίνουσαι ἐκεῖθεν ἐντόνως πρὸς τὴν κορυφὴν καὶ σχηματίζουσαι τρίγωνον. Τὴν ἀρχιτεκτονικὴν δὲ ταύτην ἰδιορρυθμίαν παρατηροῦμεν

Εἰκ. 10. Δρόμος καὶ πρόσοψις τοῦ 5ου τάφου.

εἰς θαλαμοειδεῖς τάφους τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου¹. Ὁθάλαμος (1.90 μ. × 1.65 μ.) εὐρέθῃ κατεστραμμένος καὶ πλήρῃς χωμάτων, περιεῖχε δὲ 4 σκελετοὺς ἰσχυρῶς διαλυμένους. Τὰ κτερίσματα ἦσαν ἐλάχιστα ἀγγεῖα, ἅτινα δὲν ἐκαθαρίσθησαν καὶ δὲν συνεκολληθήσαν εἰσέτι.

ΤΑΦΟΣ 6.

Ὁ 6ος τάφος κατὰ σειρὰν πρὸς δυσμὰς ὑπῆρξε πλουσιώτερος καὶ σημαντικώτερος. Εἶχε μακρότατον δρόμον 14 περίπου μέτρων μήκους, πλάτους κατὰ τὴν εἴσοδον 1.22 μ. καὶ ὕψους 3.22 μ. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου ἐπίπεδον ἦτο καὶ πῶς χαμηλότερον καὶ ὑποθέτω ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι ὑπῆρχε

λίθος, σῆμα, κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ τάφου, ὡς παρατηρήθη καὶ κατὰ τὸν Ε τάφον. Καὶ ἐνταῦθα ὁ δρόμος ἦτο στενότερος κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ κατωφερῆς, ἐπιπεδούμενος δὲ ἐφ' ὅσον ἐπλησίαζε πρὸς τὴν εἴσοδον.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς βορείας πλευρᾶς εὐρέθῃ, εἰς ἀπόστασιν 7.25 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου εἰς βάθος 0.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς ὕψος 1.25 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου, κόγχῃ, μήκους 1.06 μ. ὕψους 0.52 μ. καὶ βάθους 0.85 μ., φρασσομένη διὰ πετρῶν καὶ περιέχουσα σκελετὸν ὀρίμου ἀνδρὸς εἰς συνεσταλμένην στάσιν ἔχοντος τὴν κε-

¹ Πρβ. C. BLEGEN, *Prosymna* I σ. 239 καὶ 128, 133 τάφοι XXXIII καὶ XXXIX.

φαλὴν πρὸς νότον. Παρὰ τὰ ὁστὰ τῶν ποδῶν εὐρέθη ὑψίπους μελανοβαφὴς κύλιξ. Ἀλλὰ καὶ τὴν δεξιὰν τοῦ δρόμου πλευρὰν ὑπῆρχε διπλὴ κόγχη, ἣτις ὅμως εἶχε καταστραφῇ κατὰ τὸ ἄνω μέρος. Ἐκεῖτο δὲ αὕτη εἰς ἀπόστασιν 8 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν ἀριστερὰν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἀλλ' ὁ φράσσων αὐτὴν τοῖχος εἶχε κατὰ μέγα μέρος καταστραφῇ καὶ δὲν κατέστη δυνατὴ συστηματικὴ αὐτῆς σκαφή, πλησίον ὅμως ταύτης ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τοῦ δρόμου εὐρέθη εἰδώλιον μετὰ τῶν χειρῶν πλαστικῶς ἀποδιδομένων ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ λεγομένου τύπου T καὶ πιθανῶς τοῦτο ἀπετέλει κτέρισμα νεαροῦ παιδὸς ἐκ τῆς κόγχης.

Ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.35 μ. ἀπὸ ἑκατέρως τῶν πλευρῶν ἠνοιγέτο τετράπλευρος εἴσοδος φρασσομένη δι' ἰσχυροῦ τοίχου, ὅστις εὐρέθη ἄθικτος καταλαμβάνων ὁλόκληρον τὸ βάθος τοῦ στομίου 1.30 μ. περίπου. Διαλυομένου δὲ τοῦ τοίχου τούτου εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν πετρῶν μικρὸς ἀκέραιος ψευδόστομος ἀμφορεὺς εἰς ὕψος 0.80 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου καὶ μικρὰ πρόχους ἀμφότερα ἕξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ μετὰ στιλπνοῦ ἐπιχρίσματος καὶ ἀπλῆς γραπτῆς καστανῆς διακοσμήσεως. Τὸ ὕψος τῆς θύρας ἦτο 1.22 μ. καὶ τὸ πλάτος αὐτῆς 0.55 μ. γενικῶς δὲ αἱ πλευραὶ ἦσαν ἀκανόνιστοι καὶ κάπως ἀμελῶς λελαξευμένοι.

Ἀφαιρεθέντος τοῦ τοίχου τῆς εἰσόδου εὐρέθησαν εὐθὺς ἀμέσως κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὸν θάλαμον δύο ἀγγεῖα, πρόχους καὶ κύλιξ, ἀμφότερα μετὰ στιλπνοῦ ὑποκιτρίνου ἐπιχρίσματος ἀλλ' ἄνευ γραφῶν.

Ἡ ἀνεύρεσις τῶν ἀγγείων τούτων κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ ἐντὸς τοῦ τοίχου αὐτῆς ὑποδεικνύει τελετουργικόν τινα προορισμὸν κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐκάστοτε ἐνταφιασμῶν. Ὁ θάλαμος εἶχεν ἀκανόνιστον ἡμικυκλικὸν σχῆμα (ἀπὸ τῆς εἰσόδου μέχρι τοῦ ἀπωτέρου βάθους πρὸς νότον 3.31 μ., μεγίστη διάμετρος ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς 3.02 μ.) καὶ περιεῖχεν 11 σκελετοὺς, τινὲς τῶν ὁποίων ἔκειντο ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ ἄλλων τὰ ὁστὰ ἦσαν παραμερισμένα. Ἀνῆκον δὲ οὗτοι εἰς ὥριμους καὶ παῖδας. Πλησίον δὲ σκελετοῦ παιδὸς κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν εὐρέθη ἀγγεῖον σχήματος πτηνοῦ καὶ ὥραϊον τρίμορφον εἰδώλιον τοῦ τύπου Φ (εἰκ. 11). Εὐρέθησαν ἐπίσης 2 ἔτερα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας πρὸς τὰ ἄνωθεν περιγραφέντα τῶν λοιπῶν τάφων, μετὰ τῶν ὁποίων 4 κύλικες, 4 πρόχοι, 4 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, 1 μικρὸς ἀμφορεὺς, 4 κύπελλα, 3 ἀλαβαστροειδῆ ἀγγεῖα, 1 θήλαστρον, 1 ποτήριον καὶ ἓν ἀσκοειδὲς ἀγγεῖον.

ΤΑΦΟΣ 8.

Ὁ 8ος ἀνασκαφεὶς τάφος ἦτο ὁ ἔσχατος πρὸς Δ. τοῦ χαμηλοῦ ὑψώματος. Καὶ ὁ τάφος οὗτος εἶχε μακρὸν δρόμον 10.70 μ. ὁ δὲ θάλαμος

αὐτοῦ ἐν μέρει εἶχε καταστραφῇ, καταλήγων εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς ἐκ τσιμέντου βάσεως. Εἰς ἀπόστασιν 1.70 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὁ δρόμος ἐφράσσεται διὰ τοίχου, ὅστις κατὰ τὸ κάτω μὲν μέρος ἦτο ἐκτισμένος διὰ κοινῶν λίθων κατὰ δὲ τὸ ἄνω μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους διὰ πλακῶν ἐξ εὐθραύστου σχιστολίθου, εἰλημμένων ἐκ λατομείου κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὑμηττοῦ. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι καὶ τοῦτο ὅτι δύο τῶν πλακῶν εὐρέθησαν καθέτως τοποθετημέναι οἷονεὶ ὥς στῆλαι. Τὸ πλάτος τοῦ δρόμου ἄρχεται ἀπὸ 0.65 μ. εἰς τὴν ἀρχήν, ἐξικνούμενον μέχρις 1.09 μ. κατὰ τὸ

Εἰκ. 11. Τμῆμα τοῦ θαλάμου τοῦ 6^{ου} τάφου, ἔνθα διακρίνεται τὸ ἀνευρεθὲν τριμορφον εἰδῶλιον.

στόμιον. Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων εὐρέθησαν ὅστρακά τινα πάντοτε τῆς ΥΕ ΠΙ ἐποχῆς, μετὰ τῶν ὁποίων ἐν μετὰ φοιιδωτοῦ κοσμήματος, ποῦς ἐκ κύλικος κλπ. Δύο κόγχαι εὐρέθησαν ἐσκαμμέναι εἰς ἑκατέραν τῶν πλευρῶν τοῦ δρόμου. Τούτων ἡ Α, τῆς πρὸς ἀνατολὰς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, εὐρίσκειτο εἰς ἀπόστασιν 4.40 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου εἰς βάθος δὲ 0.70 μ. ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους καὶ εἰς ὕψος 0.42 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Μῆκος εἶχεν 1.15 μ., ὕψος 0.55 μ., βάθος 0.60 μ. Ἐφράσσεται διὰ τοίχου σχηματιζομένου ἐξ ἐνὸς μεγάλου λίθου κατὰ τὸ κέντρον καὶ μικροτέρων ἑκατέρωθεν καὶ περιεῖχε τοὺς σκελετοὺς δύο ἐνηλίκων ἄνευ κτερισμάτων. Ἡ ἑτέρα Β κόγχη, τῆς δεξιᾶς δυτικῆς πλευρᾶς, ἠνοίγετο εἰς ἀπόστασιν 2.55 μ. περίπου ἀπὸ

τῆς εἰσόδου εἰς βάθος 1.25 μ. ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους καὶ τὸ δάπεδον αὐτῆς ἐφήπτετο τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου. Τὸ μήκος αὐτῆς 1.30 μ., μέσον ὕψος 0.75 μ. καὶ βάθος 0.60 μ. περίπου. Περιεῖχε δὲ δύο σκελετούς, ἔξ ὧν ὁ εἰς μικροῦ παιδίου ἦτο σχεδὸν διαλελυμένος. Ὁ ἕτερος εἶχεν ἰσχυρῶς συνεσταλμένα τὰ σκέλη μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς δεξιὰ. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν ἀσκοειδὲς ἀγγεῖον, κομβίον ἐκ στεατίτου καὶ Ψειδὲς εἰδώλιον.

Ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου, ἐχούσης πλάτος 1.09 μ., ἠνοίγετο οὐχὶ ἀκριβῶς κατὰ τὸ κέντρον ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς ἀποκλίσεως πρὸς τὰ ἀριστερά, τετράπλευρος εἰσοδος ἔχουσα πλάτος 0.66 μ. μετὰ μικρᾶς μειώσεως αὐτοῦ κατὰ τὸν θάλαμον ὕψος 1.14 βάθος (στόμιον) 0.85—1.00 μ. Ὁ δὲ φράσσων αὐτὴν τοῖχος εὐρέθη ἐν μέρει κατερειπωμένος, σωζόμενος μόνον μέχρις ὕψους 0.55 μ. Ὁ θάλαμος ἦτο σχεδὸν τετράγωνος ἔχων μήκος ἀπὸ τῆς εἰσόδου μέχρι τοῦ ἔναντι σημείου τῆς νοτίας πλευρᾶς 2.60 μ. περίπου καὶ περιεῖχεν ἑννέα σκελετούς, ἔξ ὧν οἱ τρεῖς εἶχον συσσωρευθῆ ἐντὸς κοιλότητος, βάθους 0.38 μ., μήκους 0.68 μ. καὶ πλάτους 0.40 μ., εὐρισκομένης εἰς ἀπόστασιν 0.65 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν 37 ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, 8 πρόχοι, 2 κύλικες, 7 κύπελλα, 5 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, ἀλαβαστροειδὲς πυξίς, φιάλη καὶ τινα ἄλλα μικρὰ ἀγγεῖα ἔτι δὲ καὶ Ψειδὲς εἰδώλιον.

Γενικώτερα συμπεράσματα περὶ τῶν εὐρημάτων καὶ τῆς μορφῆς τῶν τάφων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσωμεν ἐνταῦθα πρὸ τῆς πλήρους συγκολλήσεως καὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν ἀγγείων καὶ τῆς περαιτέρω σκαφῆς καὶ ἄλλων τάφων, οἵτινες ἀνεφάνησαν ἤδη πλησίον πρὸς τὰ δυτικά. Ἀλλ' οἱ ἀνευρεθέντες ἤδη παρουσιάζουν ἐξαίρετον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῆς Ἀττικῆς, ἐν ᾗ πολλὰ εὐρέθησαν καὶ κατὰ τὴν παραλίαν καὶ τὴν μεσόγειον χώραν, δεικνύοντες ἀχμαῖον πολιτισμὸν καὶ πυκνὴν κατοίκησιν αὐτῆς κατὰ τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρόνους. Οἱ μέχρι σήμερον ἀνευρεθέντες ἐν Ἀττικῇ θαλαμοειδεῖς τάφοι ἀνήκουν εἰς τοὺς ΥΕ III χρόνους, τῶν ὁποίων μάλιστα ἡ τελευταία περίοδος ΥΙ IIIb—c ἀντιπροσωπεύεται πληρέστερον. Εἰς τοὺς τελευταίους δὲ τούτους χρόνους ἀνήκουν καὶ τὰ εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας νῦν τάφους ἀγγεῖα. Τὸ μέγιστον πλῆθος τούτων εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ λεπτοκόκκου κεραμοῦ πηλοῦ, ἐλάχιστα δὲ εἶναι ἐκ λευκοπρασίνου ἢ ὑπολεύκου οὐχὶ κοινοῦ ἐν Ἀττικῇ καὶ εἰσαχθέντα πιθανῶς ἐκ τῆς γειτονικῆς Αἰγίνης ἢ τῆς Κορίνθου.

Πάντα φέρουν λεπτὸν ἐπίχρισμα καὶ κοσμοῦνται διὰ στιλπνοῦ γανώματος αἱ δὲ διακοσμήσεις διαφέρουν πολλάκις κατὰ τὸ χρῶμα οὔσαι ἐρυθραὶ ἢ μελαναὶ ἢ κασταναί, ἀναλόγως βεβαίως τῆς περισσοτέρας ἢ ὀλιγω-

τέρας ὀπτήσεως καὶ τῶν χρησιμοποιουμένων μεθόδων.

Ἡ τυπολογία τῶν ἀγγείων τῆς Ἀττικῆς μᾶς εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς ἐμπεριστατωμένης μελέτης τοῦ F. H. STUBBINGS¹ καὶ ἐλάχιστα σχήματα ἀγγείων εὐρέθησαν, ἅτινα δὲν ἔχουν ἐν αὐτῇ ταξινομηθῇ. Ὡς παράδειγμα δὲ φέρω τὴν τοῦ τρίτου τάφου ἀνωτέρω περιγραφομένην λατρευτικὴν πρόχουν. Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ διὰ τὴν διακόσμησιν, ἣτις ἐξελίσσεται εἰς ἐντελῶς γραμμικὴν καὶ ἀφηρημένην.

Δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη τὸν προϊστορικὸν συνοικισμόν ἢ πόλιν εἰς ἣν ἀνῆκε τὸ ἐκτεταμένον τοῦτο νεκροταφεῖον. Διότι λείψανα προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ δὲν παρητήρησα οὔτε ἀνατολικῶς κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὑμητοῦ² οὔτε καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς δυσμὰς χερσονήσου, θὰ ἦτο δὲ πολὺ νὰ σκεφθῶμεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Ἀγ. Κοσμᾶ μυκηναϊκὸν οἰκισμόν ἀπέχοντα πλέον τῶν 5 χιλιομέτρων. Ἀλλ' ἡ θέσις πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν περιοχὴν τῶν «Ἀλῶν Αἰξωνίδων» τῆς Κεκροπίδος φυλῆς, δήμου κειμένου ἀσφαλῶς κατὰ τὴν παραλίαν³. Ἡ ἀνεύρεσις δέ, νομίζω, μυκηναϊκῶν χρόνων νεκροταφείου καὶ ἄλλων λειψάνων τῆς αὐτῆς περιόδου καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν ἀπὸ τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ μέχρι τῆς Βαρκίζης, ὅπου εὐρέθησαν τελευταίως θαλαμοειδεῖς τάφοι, δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς δωδεκάτης πόλεως τῆς Ἀττικῆς ἣτις δὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Φιλοχόρου παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ IX, 397 συμπληροῦται δὲ διὰ τοῦ Φαλήρου ἢ τῆς Αἰξωνῆς⁴.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

¹ Εἰς BSA XIII, 1947, σ. 12 κ. ἐ.

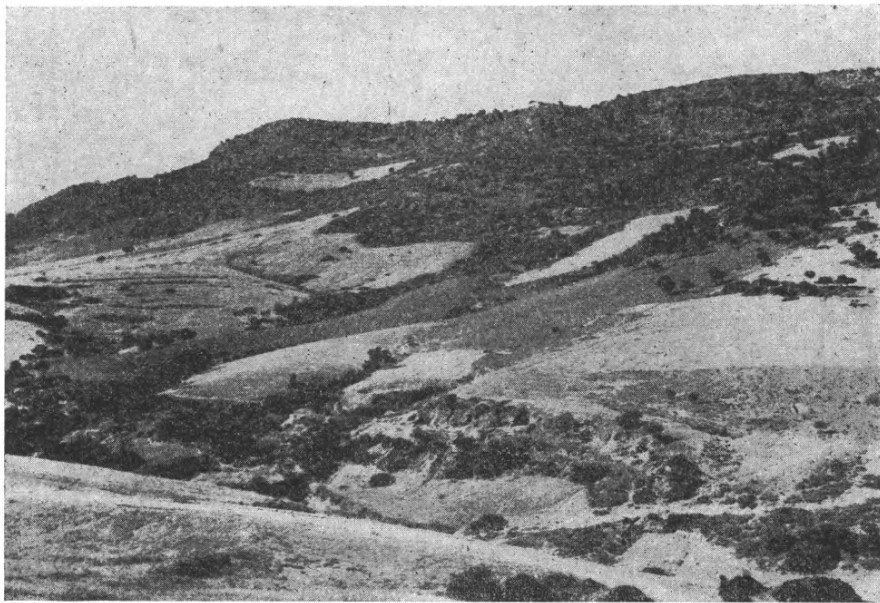
² Ὁ Α. Α. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ παρητήρησε «πολυαριθμούς οἰκίας... Μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ», ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς Γλυφάδας ὑψωμάτων, Πολέμων Α, 1929, σ. 192. Ταύτας ὅμως ἐγὼ δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω.

³ Πρβ. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΑΝ, ΠΑΕ, 1919 σ. 33 κ. ἐ. Α. Α. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΝ, ἔ. ἀ. ὑποσ. 123 σ. 172. R. LOEPER, A. M. XVII σ. 378 κ. ἐ. 410, Karten von Attica πίν. VIII κείμ. III - VI, 18

⁴ U. VON WILAMOWITZ - MÖLLENDORF, Aristoteles u. Athen, II 143, 34. Α. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, Πολέμων Ε, 1955, σ. 183 κ. ἐ.

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΝΑΪΚΩΝ ΤΑΦΩΝ ΠΕΡΑΤΗΣ

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου τοῦ κειμένου παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Περαιτῆς¹ συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀνεσκάφησαν ἐν ὅλῳ 26 ἀσύλητοι τάφοι (οἱ ὑπ' ἀριθμ. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15α, 15β κ.ο.κ. μέχρι καὶ τοῦ 29) καὶ ἐκαθαρίσθησαν 12 συλημένοι (οἱ Σ 6 – Σ 17). Ἐξ αὐτῶν, οἱ 26, 27, Σ 16 καὶ

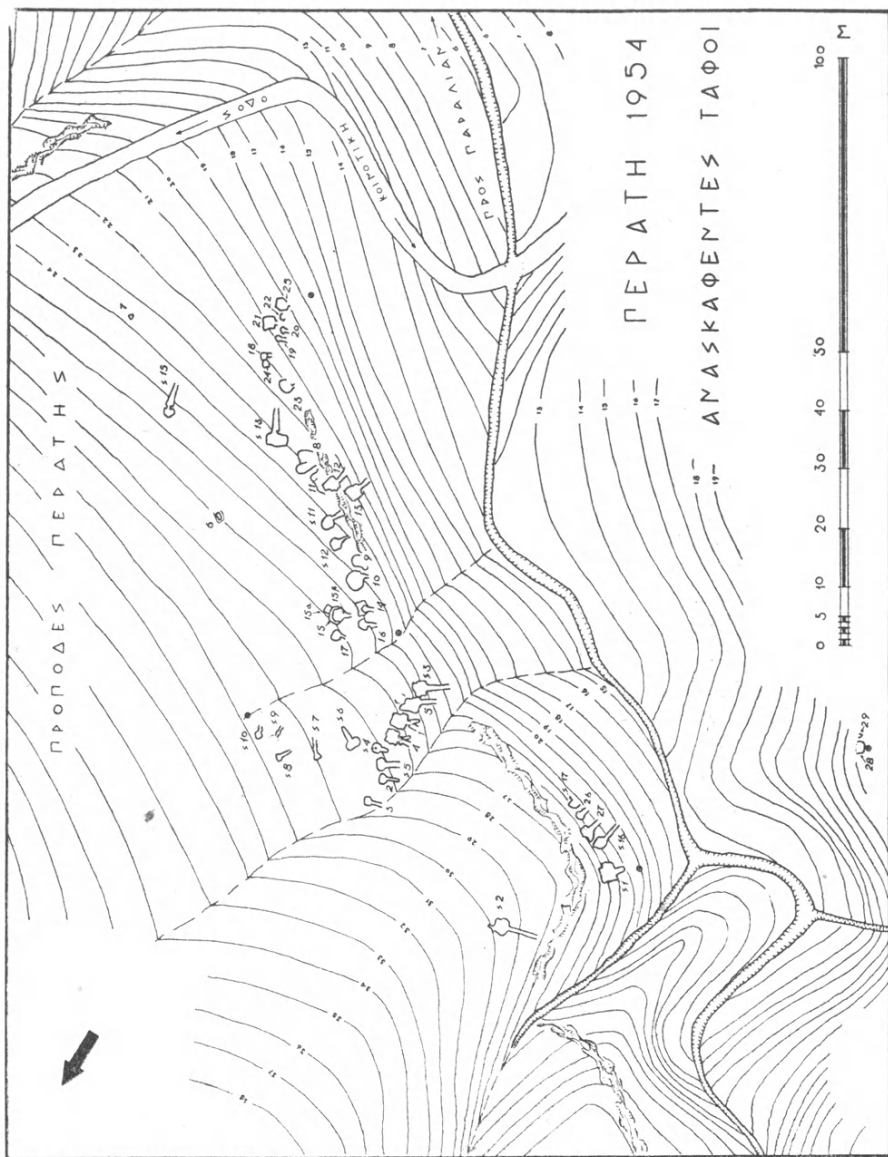
Εἰκ. 1. Τὸ τοπίον τῆς ἀνασκαφῆς. Εἰς τὸ βάθος ἡ λοφοσειρὰ τῆς Περαιτῆς.

Σ 17 εὐρέθησαν πλησίον τοῦ τάφου Σ 1, τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, οἱ 28 καὶ 29 κεῖνται ἐπὶ τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς τῆς χαράδρας, οἱ Σ 6 – Σ 10 εἶναι οἱ ὑπόλοιποι τῆς περυσινῆς συστάδος, τῆς ὁποίας ἡ ἔρευνα οὕτω συνεπληρώθη, οἱ ἄλλοι δὲ ὅλοι εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ γειτονικοῦ πρὸς Ν. ὑψώματος (σχεδιογρ. I, εἰκ. 1).

Γενικῶς οἱ τάφοι εἶναι θαλαμοειδεῖς καὶ ὄχι ἰδιαιτέρως μεγάλοι. Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν δύο ἐξ αὐτῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι κοινοὶ λακκοειδεῖς. Αὐτοὶ

¹ Βλ. Π.Α.Ε., 1953, σ. 80 – 102. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς με ἐβοήθησε καὶ ἡ φοιτήτρια τῆς ἀρχαιολογίας δις Μαρία Παντελίδου.

εἶναι ὁ 6, ὅστις εὗρέθη μεμονωμένος, καὶ ὁ 15β, ὅστις εἶχεν ἀνοιχθῇ εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου 15, προφανῶς μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς

Σχεδιογράφημα I.

θόλου τοῦ τελευταίου τούτου. Καὶ οἱ δύο* ἦσαν κεκαλυμμένοι διὰ λιθίνων πλακῶν. Ἀναλόγου κατασκευῆς εἶναι καὶ οἱ 28 καὶ 29. Ἄν καὶ ἡ ἀποχω-

μάτως, εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο λόγῳ τῆς ἀποτόμου κατωφερείας εἶναι μεγάλη καὶ ἡ πυκνὴ φυτεία ἐκ θάμνων ἔχει ἐπιφέρει ἀρκετὰς παραμορφώσεις, φαίνεται ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρόκειται περὶ λακκοειδῶν, ἢ μᾶλλον περὶ λακκοειδοῦς (τοῦ 28), διότι ὁ 29 εἶναι ζήτημα ἐὰν ἐν γένει εἶναι τάφος. Εἰς τὸν 28, ρηχότατον τετράπλευρον ὄρυγμα, τὰ ὅσα εὐρέθησαν καταπλακωμένα ὑπὸ λίθων, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν τὴν μορφὴν πλακῶν, εἶναι δὲ σχεδὸν βέβαιοι ὅτι αὐτοὶ εἶχον χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ τάφου καὶ τὴν συγκράτησιν τῶν ὁστῶν καὶ ὄχι διὰ τὴν συστηματικὴν κάλυψίν του.

Πέρυσιν ἤδη εἶχε παρατηρηθῇ, κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὴν Περαιτὴν παρειᾶς τῆς χαράδρας, ἡ ὑπαρξίς ἰχνῶν μυκηναϊκῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὠδήγει πρὸς τοὺς τάφους. Ἐφέτος διεπιστώθη ὅτι οἱ μεγαλύτεροι, ἐπιμελέστερον κατεσκευασμένοι καὶ πλουσιώτεροι εἰς εὐρήματα τάφοι εἶναι οἱ εὐρισκόμενοι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς καὶ ἀντιθέτως ὅτι οἱ τάφοι οἱ κείμενοι μακρὰν αὐτῆς εἶναι κατὰ κανόνα προοδευτικῶς μικρότεροι καὶ πτωχότεροι. Τοῦτο ἰσχύει σχεδὸν ἄνευ ἐξαιρέσεων.

Οἱ τάφοι ὅλοι εἶναι ἐσκαμμένοι ἐντὸς ἐνὸς ψαμμολιθικοῦ στρώματος μαλακοῦ καὶ πολὺ εὐθρύπτου. Βαθύτερον ὅμως συναντᾶται στρώμα ὁμοιον ὡς πρὸς τὴν σύστασιν, σκληρότερον ὅμως καὶ ἀνθεκτικώτερον, τὸ ὅποιον εἰς μερικὰ σημεῖα (π.χ. πρὸς Α. τῶν τάφων 6 καὶ Σ 13) φθάνει μέχρι τῆς ἐπιφανείας καὶ εἶναι ἀσφαλῶς κατὰ πολὺν προσφορώτερον διὰ τὴν ἀνόρυξιν θαλαμοειδῶν τάφων. Ἐν τούτοις, ὅχι μόνον ἐλάχιστοι ἔχουν σκαφῇ ἐντὸς αὐτοῦ (ὁ Σ 15 καὶ ἓνας ἄλλος, συλημένος, μὴ ἐρευνηθεὶς ἐφέτος, παραπλεύρως αὐτοῦ) ἀλλὰ καὶ διεπιστώθησαν δύο ἀπόπειραι ἀνορύξεως τάφων ἐγκαταλειφθεῖσαι προφανῶς λόγῳ τῆς σκληρότητος τοῦ πετρώματος. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν, πρὸς Α. τῶν τάφων Σ 15 καὶ 7, εἶχε προχωρήσει μόνον μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ εἶχε σκαφῇ εἰς ὅλον του τὸ μῆκος ὁ δρόμος τοῦ τάφου, εἰς ἐλάχιστον ὅμως βάθος. Ἡ ἄλλη εὐρέθη παρὰ τὸν τάφον 6. Καὶ ἐδῶ φαίνεται σκαφὴν τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου τμήμα τοῦ δρόμου, ἡ προσπάθεια ὅμως ἐγκατελείφθη ἀμέσως μόλις συννητήθη τὸ σκληρότερον πέτρωμα. Εἶναι προφανές ὅτι ἀπέφευγον τότε συστηματικῶς νὰ σκάψουν εἰς ἔδαφος, τὸ ὅποιον ἐν τούτοις δὲν παρουσιάζει καμμίαν ἰδιαιτέραν δυσκολίαν οὔτε σκληρότητα, ἐφόσον ὑπῆρχεν ἀκόμη μαλακώτερον, παρ' ὅλον ὅτι τοῦτο ἦτο πολὺ περισσότερον ἀκατάλληλον καὶ προεκάλεε συνεχῶς τὴν βύθισιν τῶν θόλων καὶ τὴν ἀχρήστευσιν τῶν τάφων ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος, ἴσως ὀλίγων ἐτῶν.

Ἡ κατάρρευσις αὐτῆ τῶν θόλων ἀποτελεῖ γενικόν, οὕτως εἰπεῖν, φαινόμενον. Ὡς ἐκ τούτου παρατηρεῖται εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἡ κατασκευὴ δευτέρου (τ. 10, 11 — 12, 14) εἰς μίαν δὲ καὶ τρίτου τάφου (τ. 15 — 15α —

15β) ὑπεράνω τοῦ βυθισθέντος προηγουμένου καὶ ἐν μέσῳ τῶν πεσμένων τεμαχίων τοῦ πετρώματος. Ἐξ ἄλλου ἡ φυσικὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων ἀποχωμάτωσις ἔχει ἐπιφέρει πολλὰς ζημίας εἰς τοὺς τάφους, μερικῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει παρασυρθῇ πρὸς τὴν κατωφέρειαν τῆς κλιτύος ὁλόκληρον τὸ τμῆμα τῆς εἰσόδου (τ. 8, 9, 11).

Πολὺ ὀλίγοι τάφοι εὐρέθησαν ἐντελῶς κενοί, καὶ αὐτοὶ φαίνονται μᾶλλον κενωθέντες παρὰ παραμείναντες ἀχρησιμοποίητοι. Οἱ πλεῖστοι περιεῖχον μίαν ἢ περισσοτέρας ταφάς, ἀρκεταὶ τῶν ὁποίων ἦσαν κατὰ χώραν. Εὐρέθησαν ὅμως καὶ τάφοι περιέχοντες μόνον ἀνακομιδὰς καὶ παραμερισμένας ταφάς (εἰς αὐτοὺς συγκαταλέγονται καὶ δύο ἐκ τῶν μεγαλυτέρων καὶ πλουσιωτέρων εἰς εὐρήματα, οἱ 12 καὶ 13), εἶναι δὲ καταφανὲς ὅτι ἡ τελευταία διατάραξις ἐγένεν ὀλίγον προτοῦ βυθισθῆ ἡ θόλος των, ἢ, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ ἀρχικῶς πεσόντα χώματα δὲν ἐκάλυψαν ὁλόκληρον τὸν τάφον, ἀλλ' ἄφησαν μέρος αὐτοῦ, καὶ ἰδίως τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου του, κενόν, ὀλίγον κατόπιν.

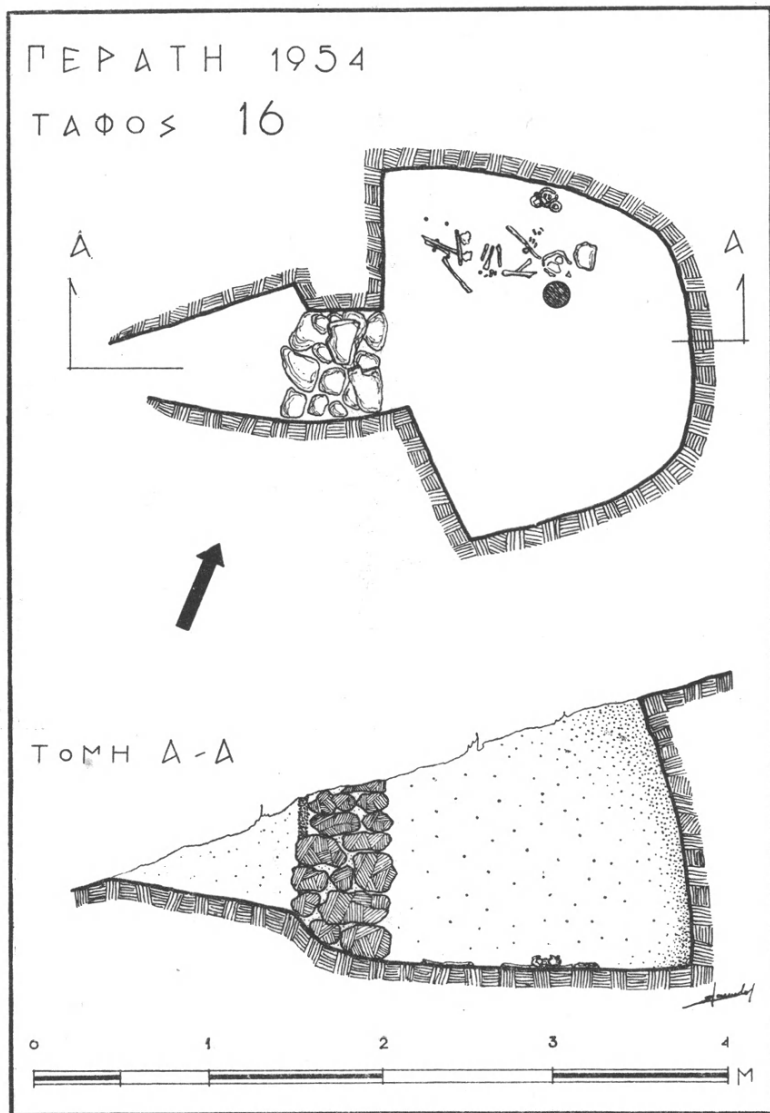
Οἱ νεκροὶ κεῖνται συνήθως κεκλιμένοι ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ, μὲ τὰ σκέλη λυγισμένα, τὴν μίαν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὑπογαστροῦ καὶ τὴν ἄλλην κάτωθεν τῆς κεφαλῆς ἢ παρὰ τὸν λαιμόν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ταφαὶ ὕπτια, αἱ δὲ χεῖρες παρουσιάζουν ἀρκετὴν ποικιλίαν ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησίν των. Τὰ κτερίσματα, ἃν καὶ συνηθέστερον εὐρίσκονται εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς, δὲν ἔχουν ὠρισμένην θέσιν.

Ἐκτὸς ἑνὸς παιδικοῦ τάφου (τοῦ 7), ὁ ὁποῖος ἔκειτο μεμονωμένος, εὐρέθη εἰς τὸ ΝΑ. ἄκρον τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς ὁμὰς ἀποκλειστικῶς παιδικῶν τάφων, μὲ ποικίλον ἀριθμὸν ταφῶν διαφοροτρόπως κτερισμένων (οἱ ὑπ' ἀριθ. 18, 19, 20, 21, 24 καὶ 25). Οἱ τάφοι αὐτοί, ἃν καὶ ἐν κατόψει, παρουσιάζονται κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς συνήθεις θαλαμοειδεῖς μὲ δρομίσκους βραχεῖς καὶ ἀβαθεῖς, φαίνονται ἐκ τῆς ἐν γένει διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐσκάφησαν, ὅτι ἦσαν ἀπομιμήσεις θαλαμοειδῶν μᾶλλον καὶ ὅτι εἶχον κατασκευασθῇ ἐντὸς ἀβαθῶν κοιλοτήτων τοῦ πετρώματος ἄνευ πραγματικῆς θόλου.

Ἡ ὑπαρξὶς ὅμως αὐτῆς τῆς συστάδος παιδικῶν τάφων οὐδόλως σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουν παιδικαὶ ταφαὶ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Τόσον ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὁστῶν ὅσον καὶ ἐκ τῶν κτερισμάτων προκύπτει ὅτι παιδία εἶχον ταφῇ καὶ εἰς-τινας τῶν ὑπολοίπων τάφων (ὡς π.χ. εἰς τὸν Σ 16, ὅπου ἀνευρέθη θήλαστρον).

Ἡ περιγραφὴ ἑνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων τάφων ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς παρουσίης ἐκθέσεως. Περὶ ἑνὸς ὅμως ἐξ αὐτῶν, τοῦ 16, πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος, διότι ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν παρατηρήσεων προκύπτει ὅτι ἡ ἐντὸς αὐτοῦ μοναδικὴ ταφὴ ἔμεινε, προφανῶς λόγῳ τῆς τα-

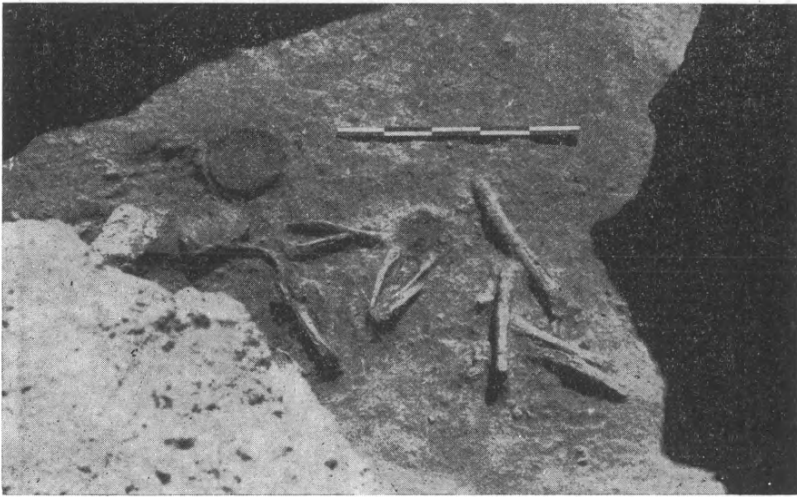
χείας βυθίσεως τῆς θόλου, ἐντελῶς ἄθικτος, οὕτω δὲ καὶ τὰ ὀστᾶ ἄλλα καὶ τὰ κτερίσματα οὐδέποτε ἐθίγησαν ἢ μετεκινήθησαν, διατηρηθέντα εἰς τὴν

Σχεδιογράφημα II.

ἀρχικὴν τῶν θέσιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι, ἀτυχῶς, πολὺ σύνηθες (εἰκ. 2, σχεδιογρ. II).

Ὁ τάφος αὐτός, μᾶλλον μικρός, ἀλλὰ διαθέτων ἐπαρκῇ χώρον διὰ δύο τοῦλάχιστον ταφάς, ἔχει σχῆμα πεταλοειδές, μὲ τὴν εἵσοδον εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς χορδῆς τοῦ τόξου καὶ δρόμον βραχὺν καὶ ὄχι πολὺ κανονικόν. Ἡ εἵσοδος ἦτο φραγμένη διὰ τῆς συνήθους λιθοδομῆς. Ἐσωτερικῶς, τὰ τοιχώματά του, μέχρι τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον διατηροῦνται, συγκλίνουν ἐλαφρῶς διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς θόλου. Κατὰ μῆκος τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ τάφου (ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου) εὗρέθη κατὰ χώραν ὁ σκελετὸς μικροσώμου γυναικός, κείμενος ὕπτιος μὲ κλίσιν πρὸς τὸ ἀριστερὸν πλευρόν.

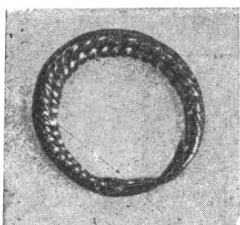
Εἰκ. 2. Ἡ κατὰ χώραν ταφή τοῦ τάφου 16.

Ἡ κεφαλὴ ἐστηρίζετο ἐπὶ μικρᾷ ἐπιπέδου λιθίνης πλακὸς δίκην προσκεφαλαίου. Ὁ δεξιὸς βραχίον ἦτο λυγισμένος κατὰ τὸν ἀγκῶνα, ἡ δὲ χεὶρ εὗρίσκετο πρὸ τοῦ στομάχου. Ὁ ἀριστερὸς βραχίον ἦτο παράλληλος πρὸς τὸ στῆθος, εἰς τὸν ἀγκῶνα ὅμως κάμπτεται κατ' ὀξείαν γωνίαν, ἡ δὲ ἀριστερὰ χεὶρ διήρχετο κάτωθι τῆς δεξιᾶς μασχάλης. Ἐκ τῆς θέσεως τῶν ὀστέων τῶν σκελῶν φαίνεται ὅτι ἡ νεκρὰ εἶχε ταφῇ μὲ τοὺς πόδας ἐφαπτομένους, συνεσταλμένους καὶ ὀλίγον ὑψηλά.

Πρὸ τοῦ κρανίου εὗρέθη κυκλικὸν χαλκοῦν κάτοπτρον τοποθετημένον εἰς τοιαύτην θέσιν ὥστε νὰ ἀντικατοπτρίζῃ τὸ πρόσωπον τῆς νεκρᾶς. Εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔφερεν ἓνα χρυσοῦν δακτύλιον καὶ ἓνα ἀργυροῦν, τὸν τελευταῖον τοῦτον πιθανῶς ἐπὶ τοῦ ἀντίχειρος. Τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐκόσμουσαν τρεῖς ἀργυροὶ δακτύλιοι, ἐξ ὧν οἱ δύο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δακτύλου. Εἰς τὸ ὕψος

τοῦ ὧμου χρυσοῦς σφηκωτῆρ συνεκράτει, καθὼς φαίνεται, τὴν κόμην. Μεταξὺ τῶν ὀστέων τῶν ποδῶν εὐρέθησαν βελόναι καθὼς καὶ μικρότατα δισκάρια ἐξ ἔλεφαντοστοῦ μὲ ἐγχαράκτους σπείρας καὶ ρόδακας. Εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἐπίσης, καὶ οὐδαμοῦ ἄλλου, ἔκειντο καὶ τὰ ἀπαραίτητα «κομβία» ἐκ στεατίτου, ἑνδεκα τὸν ἀριθμὸν. Τέλος, παρὰ τὸ τοίχωμα τοῦ τάφου καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς εὐρέθησαν καὶ τρία ἀγγεῖα, συντετριμμένα ἐκ τῆς πτώσεως τῆς θύλου: ψευδόστομος ἀμφορεὺς καὶ πρὸ αὐτοῦ δύο μικροὶ ἀμφορίσκοι.

Ὁ τάφος αὐτός, ἂν καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἀπολύτως τυπικὸν παράδειγμα τῶν τάφων τῆς Περαιτῆς, δίδει ὅπωςδῆποτε μίαν ἰδέαν τοῦ τι περίπου διακιοῦται κανεῖς νὰ ἀναμένῃ ἀπὸ αὐτοῦς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ κτερίσματα. Πράγματι οἱ τάφοι εὐρέθησαν περιέχοντες διάφορα χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, χάλ-

Εἰκ. 3. Χρυσοῦς δακτύλιος τοῦ τάφου 9.

Εἰκ. 4. Χρυσὴ ψήφος τοῦ τάφου 11.

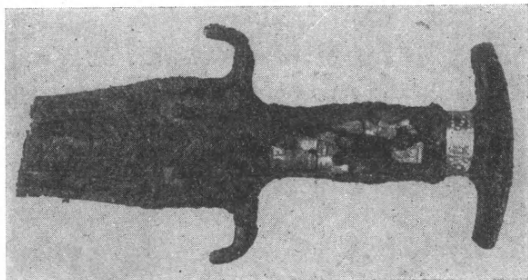
κινα, ὀστέϊνα, ἔλεφάντινα, λίθινα καὶ ἄλλα εὐρήματα ὑπὸ μορφὴν δακτυλίων, ψήφων, κομβίων, κατόπτρων, κτενῶν, ἐργαλείων καὶ ποικίλων ἄλλων ἀντικειμένων. Φυσικὰ εἶναι ἀδύνατον ὅλα αὐτὰ νὰ ἀπαριθμηθοῦν, διὰ μερικὰ ὅμως, τὰ ὁποῖα διακρίνονται εἴτε λόγῳ τοῦ ἐπιστημονικοῦ των ἐνδιαφέροντος, εἴτε λόγῳ τῆς ἀρίστης των ποιότητος, πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερα μνεῖα. Εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Χρυσοῦς δακτύλιος τοῦ τάφου 9 (εἰκ. 3). Εὐρέθη μεταξὺ τῶν ὀστέων σκελετοῦ παραμερισμένου εἰς τὸ βάθος τοῦ τάφου. Ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων συρμάτων μὲ ἐγχαράκτους κοχλιοειδεῖς ἐγκοπάς, τῶν ὁποίων τὰ ἄκρα, λεπτότερα, εἶναι συγκολλημένα ἐκατέρωθεν σχηματίζοντα οὕτω ἀνὰ ἐν λεπτὸν στελέχος. Τὰ δύο αὐτὰ στελέχη εἶναι συμπεπλεγμένα μεταξύ των, δίδοντα οὕτω εἰς τὸν δακτύλιον διάμετρον 17 χιλιοστών.

β) Χαλκοῦς κοπεὺς ἢ σμίλη τοῦ τάφου 10. Εὐρέθη παρὰ τὸ κρανίον κατὰ χώραν κειμένου σκελετοῦ, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἀνήκει εἰς αὐτόν. Δὲν φέρει εἰς τὸ ἄνω ἄκρον του ἵχνη κτυπημάτων, ἄρα κατετέθη ἀμεταχείριστος εἰς τὸν τάφον. Ἔχει μῆκος 19 ἐκ. Τόσον εἰς τὰς διαστάσεις,

ὅσον καὶ εἰς τὸ σχῆμα ἐν γένει συμφωνεῖ ἀπολύτως πρὸς τὰ σήμερον χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῶν σιδηρουργῶν «σταυροκόπιδα».

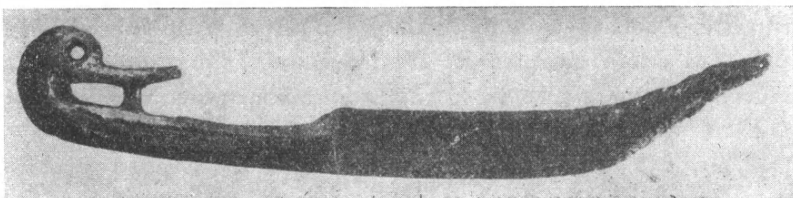
γ) Χρυσῇ ψῆφος ἀμυγδαλόσχημος τοῦ τάφου 11 (εἰκ. 4). Εὐρέθη μαζὶ μὲ 5 μικροτάτας σφαιρικὰς ψῆφους μεταξὺ τῶν ὀστέων ἀνακομιδῆς εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ τάφου. Εἰς τὸ ἄνω μέρος εἶναι ὀριζοντίως διάτρητος. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς διακοσμεῖται διὰ λεπτοτάτων χρυσῶν ἀναγλύ-

Εἰκ. 5. Λαβὴ τοῦ χαλκοῦ ξίφους ἐκ τοῦ τάφου 12.

φων ταινιῶν καὶ κοκκιδίων, σχηματίζουσιν μικρὰς σπεῖρας ἀντιθετικὰς ἐπὶ μακρῶν στελεχῶν, τοῦ συνόλου ὁμοιάζοντος κάπως πρὸς ἰωνικὸν κίονα.

δ) Χαλκοῦν ξίφος εἰς δύο τεμάχια πολὺ κατιωμένα, τοῦ τάφου 12. Ἐπὶ τῆς λεπίδος κοσμεῖται διὰ λεπτῶν χαρακτῶν γραμμῶν παραλλήλων πρὸς τὴν κόψιν. Ἡ λαβὴ (εἰκ. 5) σώζει ἀκόμη μερικὰ τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ἦτο ἐπενδεδυμένη, καθὼς καὶ δακτύλιον ἐκ λεπτοῦ φύλ-

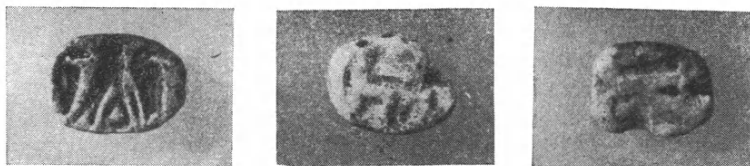
Εἰκ. 6. Χαλκοῦν μαχαίριδιον τοῦ τάφου 12.

λου χρυσοῦ, ὅστις τὰ συνεκράτει. Εὐρέθη παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου, πλησίον ἑνὸς ὀστοῦ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ μετακινήθεντος σκελετοῦ. Πλησίον αὐτοῦ ἔκειτο τὸ ἐν συνεχείᾳ περιγραφόμενον,

ε) Χαλκοῦν μαχαίριδιον (εἰκ. 6). Διατηρεῖται σχεδὸν ἀκέραιον εἰς کاملὴν κατὰστασιν. Ἡ λεπίς του ἔχει τὸ ἄκρον καμπύλον καὶ κοσμεῖται κατὰ μῆκος τῆς ἀμβλείας τῆς ἀκμῆς δι' ἐναλλήλων γωνιῶν. Ἡ λαβή, ὀκταγωνι-

κῆς τομῆς καὶ κοσμουμένη διὰ τεθλασμένων γραμμῶν, καταλήγει εἰς κεφαλὴν νήσσης μὲ διαμπερῇ ὀπὴν εἰς τὴν θέσιν τῶν ὀφθαλμῶν. Ἔχει σωζόμενον μῆκος 0.205 μ.

ς) Τέσσαρες αἰγυπτιακοὶ σκαραβαῖοι (εἰκ. 7), λευκοῦ χρώματος, ἐκ φαγεντιανῆς, ἡ ὁποία σώζει ἐλάχιστα ἔχνη πρασινωπῆς ὑαλώσεως. Ὁ καλύτερον διατηρούμενος ἔχει μῆκος 16 χιλ. Εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀριστερὰν γωνίαν τοῦ βάθους τοῦ τάφου 13 μαζί μὲ ἄλλα διάφορα μικροαντικείμενα, κάτωθι ἀγγείων καὶ ὀστῶν προερχομένων ἐξ ἀνακομιδῶν. Ἕνας διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν, ἄλλος τόσον, ὥστε νὰ διαφαίνεται ἡ ἐπιγραφὴ εἰς τὴν βάσιν του, οἱ δὲ δύο ὑπόλοιποι εἶναι τελείως κατεστραμμένοι. Ὅμοιοι πρὸς τοὺς δύο πρώτους δημοσιεύονται ὑπὸ τοῦ PENDLEBURY, (Aegyptiaca, ἀρ. 67 καὶ 68, σελ. 40, πίν. I) καὶ ἀποδίδονται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν 18ην καὶ 19ην δυναστείαν.

Εἰκ. 7. Αἰγυπτιακοὶ σκαραβαῖοι ἐκ τοῦ τάφου 13.

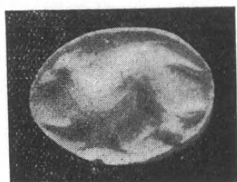
ζ) Ψῆφος ἐκ μαλαχίτου χρώματος πρασίνου ἢ κυανίζοντος κατὰ τόπους, ἐκ τοῦ τάφου 13. Εὐρέθη μαζί μὲ τοὺς σκαραβαῖους. Ἔχει σχῆμα σχηματοποιημένου βουκρανίου καὶ εἶναι εἰς τὸ ἄνω μέρος ὀριζοντίως διάτρητος. Διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν.

η) Περόνη χαλκῇ τοξοειδοῦς σχήματος ἐκ τοῦ τάφου 19. Ἀπετέλει μαζί μὲ δύο κομβία ἐκ στεατίτου τὰ μόνα κτερίσματα τοῦ παραμερισμένου παιδικοῦ σκελετοῦ. Τὸ ἄνω, τοξοειδές, τμήμα της ἀποτελεῖται ἀπὸ σχετικῶς πλατὺ ἔλασμα, ἀκόσμητον.

θ) Ἀλιευτικὸν ἄγκιστρον χαλκοῦν, πολὺ καλῆς διατηρήσεως, ἐκ τοῦ τάφου 21. Εὐρέθη εἰς τὴν δεξιὰν γωνίαν τοῦ βάθους τοῦ τάφου, μεταξὺ τῶν ὀστῶν καὶ κτερισμάτων ἀνακομιδῆς, πλησίον τεμαχίων χαλκοῦ μαχαριδίου. Εἰς τὸ ἄνω ἄκρον φέρει χαράγματα διὰ νὰ προσδένεται τὸ νῆμα.

ι) Σφραγιδόλιθος ἐκ πρασίνου στεατίτου, κομβιόσχημος, ἐκ τοῦ τάφου 24 (εἰκ. 8). Ἐλλιπὴς εἰς τὸ ἄνω μέρος. Εὐρέθη παρὰ τὸ κρανίον τοῦ κατὰ χώραν κειμένου σκελετοῦ. Φέρει ἐγγράρακτον παράστασιν ζώου μὲ δύο κεφαλὰς, ἀντιθετικῶς διατεταγμένας εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ σώματος, δίκην παιγνιοχάρτου. Ἡ ἐργασία εἶναι μᾶλλον χονδροειδῆς. Ἔχει μῆκος 15 χιλ. καὶ πλάτος 10 χιλ.

ια) Λίθος (αἱματίτης), σχήματος φακοειδοῦς καὶ χρώματος βαθέος ἐρυθροῦ, τοῦ τάφου 24, ὀριζοντίως διάτρητος (εἰκ. 9). Εὐρέθη μεταξὺ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ τοῦ κρανίου τοῦ κατὰ χώραν κειμένου σκελετοῦ, μαζί μὲ διαφόρων εἰδῶν ψήφους, μετὰ τῶν ὁποίων ἀπετέλει περιδέραιον. Ὅλιγον ἀποσαθρωμένος, φέρει πολλὰς θραύσεις καὶ ἀπολεπίσεις, φαίνεται δὲ ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ἐπὶ μακρὸν διότι ἔχει ἀρχετὰ ἀποτριβῇ. Ἐνεπίγραφος ἐπὶ

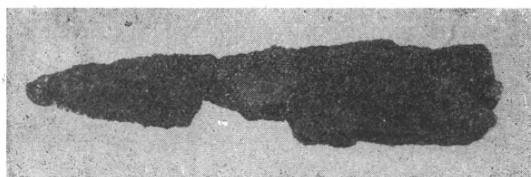

Εἰκ. 8. Σφραγιδόλιθος ἐκ τοῦ τάφου. Γύψινον ἐκμαγεῖον.

Εἰκ. 9. Ἐνεπίγραφος αἱματίτης τοῦ τάφου. Γύψινον ἐκμαγεῖον.

ἀμφοτέρων τῶν ὀψεῶν του φέρει ἐπὶ ἐκάστης κεντρικὸν σύμπλεγμα ψηφίων περιβαλλόμενον κυκλικῶς ἀπὸ σειρὰν μικροτέρων κατὰ μῆκος τῆς περιφέρειας. Ἡ χάραξις τῶν ψηφίων δὲν εἶναι ἰδιαιτέρως ἐπιμελής, ἡ δὲ κατάστασις τοῦ λίθου δὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν διατήρησίν των. Τὰ ψηφία παρουσιάζουν ὁμοιότητα πρὸς τὰ τῆς Κυπρομινωικῆς γραφῆς. Ἔχει διάμετρον 0.025 – 0.026 μ.

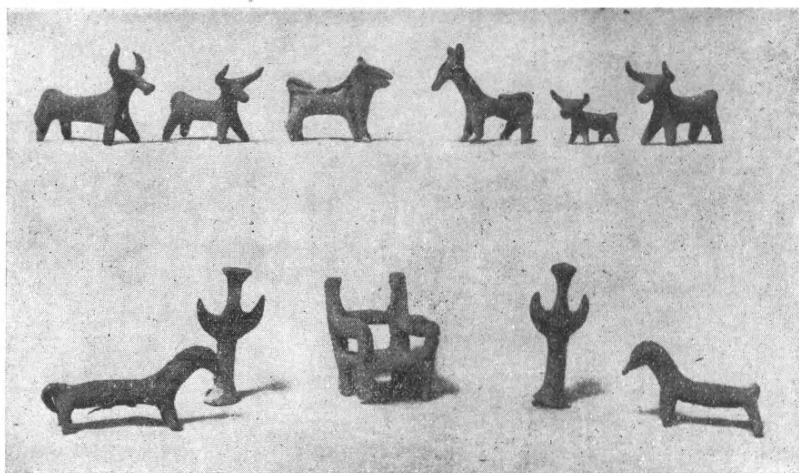
Εἰκ. 10. Σιδηροῦν μαχαίριδιον τοῦ τάφου 28.

ιβ) Σιδηροῦν, βραχὺ καὶ μαῖλλον πλατὺ μαχαίριδιον ἐκ τοῦ τάφου 28 (εἰκ. 10). Σώζεται ἡ λεπίς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς λαβῆς. Εὐρέθη μαζί μὲ μερικὰ ὀστᾶ εἰς τὸ πρὸς τὴν κατωφέρειαν ἄκρον τοῦ τάφου. Εἶναι πολὺ ὠξειδωμένον καὶ συγκολλημένον ἐκ τεσσάρων τεμαχίων. Ἐπὶ τῆς λαβῆς σώζεται ἥλος χάλκινος. Ἔχει σωζόμενον μῆκος 0.107. μ.

Εἰδώλια πῆλινα ἀπέδωσε καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφή. Συγκεκριμένως, δύο ἀνθρωπόμορφα σχήματος Ψ εὐρέθησαν εἰς τὸν τάφον Σ 11. Ὁ παιδικὸς τάφος 21 εὐρέθη περιέχων ἕξ εἰδώλια ζώων (βοῶν, μόσχων κλ.), εἰς δὲ τὸν

25 ἔκειντο δύο εἰδῶλια ἵππων καὶ μικρὸς πῆλινος θρόνος, προφανῶς ἄθυρμα (εἰκ. 11).

Ἰδιαιτέρως ἀποδοτική ὑπῆρξεν ἡ ἐφετινὴ ἔρευνα εἰς ἀγγεῖα (εἰκ. 12 καὶ 13). Πράγματι, μετὰ τὴν συγκόλλησιν καὶ μερικὴν συμπλήρωσιν καὶ τῶν ὀστράκων, τὰ ὁποῖα συνελέγησαν ἀπὸ τοὺς συλημένους τάφους, συνέκεντρώθησαν 222 ἀγγεῖα, ἅπαντα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς (ΥΕ ΙΙΒ—ΥΕ ΙΙΓ καί, εἰδικώτερον, ἀνήκοντα κατὰ πλειοψηφίαν εἰς τὸν πυκνὸν ρυθμὸν—Close Style—καὶ τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος—Granary Style). Ἐξ αὐτῶν τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν ἀποτελοῦν οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ἐκ τῶν

Εἰκ. 11. Πήλινα εἰδῶλια.

ὁποίων εὐρέθησαν 79, ἀκολουθοῦν οἱ πιθόσχημοι ἀμφορίσκοι (34) καὶ ἔπονται αἱ πρόχοι καὶ τὰ προχοῖδια (ἀνὰ 20). Τὰ ἄλλα ἀγγεῖα (κύπελλα, σκύφοι, ἀλάβαστρα, θήλαστρα κλπ.) ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ ὀλιγώτερα δείγματα. Πλὴν ὀλίγων (μιας ὑδρίας, δύο πιθοσχήμων ἀμφορέων καὶ 1-2 κωδωνοσχήμων) δὲν εἶναι μεγάλα, μερικὰ δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ μικρότατα, ἰδίως τὰ συνοδεύοντα παιδικὰς ταφάς. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἀριθμὸς κυαθίσκων ἐκ πηλοῦ κιτρινωποῦ, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἐξωτερικῶς καὶ πρὸς τὰ κάτω ἐπιφανείας ἡμιελλειψοειδεῖς βαμμένας διὰ ἐρυθροῦ χρώματος, αἵτινες, ὑπερπηδῶσαι τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου, συνεχίζονται ἀντιστοίχως καὶ πρὸς τὰ μέσα (εἰκ. 13, ἄνω, μεταξὺ τῶν ἀγγείων 280 καὶ 175).

Κατὰ τὰ ἄλλα, τόσον ὥς πρὸς τὸ σχῆμα, ὅσον καὶ ὥς πρὸς τὰ διακοσμητικὰ θέματα, οὐδὲν τὸ νέον προστίθεται εἰς τὰ ἤδη γνωστά. Ὑπάρχουν ὁμως ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα, ὥς ἐκ τῆς ποιότητος τῆς κατασκευῆς των καὶ

τῆς ἀρίστης τέχνης τῆς διακοσμήσεώς των, ἀποτελοῦν λαμπρότατα δείγματα τῆς κεραμικῆς τῆς ἐποχῆς των. Τοιοῦτος, π.χ., εἶναι ὁ ψευδόστομος ἀμφορεὺς τοῦ τάφου 15β, φέρων δύο ἐσχηματοποιημένους ὀκτάποδας, οἱ ὅποιοι καλύπτουν τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου ἐνῶ τὰ μεταξύ των κενὰ πληροῦνται διὰ πτηνῶν καὶ ἰχθύων (εἰκ. 12, ἀρ. 261). Ἀναλόγου διακοσμήσεως εἶναι ἄλλοι δύο ψευδόστομοι ἀμφορεῖς: Ὁ τοῦ τάφου 10 φέρων ὠραιότατον θαλάσσιον πολὺποδα μὲ θαλασσίους ὄφεις καὶ ἰχθὺς μεταξύ τῶν πλοκάμων του

Εἰκ. 12. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

(εἰκ. 12, ἀρ. 152) καὶ ὁ τοῦ τάφου 27, φέρων ὀκτάποδας ἐπίσης μὲ ρόδακας εἰς τὰ μεταξύ των κενὰ (εἰκ. 12, ἀρ. 319). Ἀξιοσημεῖωτοι ἐπίσης εἶναι ἄλλοι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ὥς ὁ τοῦ τάφου 12, φέρων ἀδρότατα σχεδιασμένον ὀκτάποδα καλύπτοντα ὁλόκληρον τὸ ἀγγεῖον (εἰκ. 12, ἀρ. 198), ἐνῶ τὰ κενὰ πληροῦνται διὰ ροδάκων, τροχῶν καὶ διακοσμητικῶν θεμάτων πιθανώτατα ἐμπνευσμένων ἐξ ὑφασμάτων, ὁ τοῦ τάφου 8 φέρων ἐπὶ τῆς κοιλίας μὲν τὰς συνήθεις εἰς τὴν ἐποχὴν ζώνας μὲ τὸ θέμα τῶν λεγομένων τριγλύφων καὶ μετοπῶν τῆς Τίρυνθος μεταξύ αὐτῶν, δύο πτηνὰ δὲ ἐπὶ τοῦ ὤμου (εἰκ. 12, ἀρ. 127) καὶ ὁ τοῦ τάφου 13, τὴν κοιλίαν τοῦ ὁποίου καλύπτουν δύο μεγάλοι ἐσχηματοποιημένοι ὀκτάποδες (εἰκ. 12, ἀρ. 248). Ἀξία μνηίας εἶναι καὶ μία πρόχους τοῦ τάφου 21, φέρουσα λαβὴν

στρεπτήν καὶ προχοὴν ἐπὶ τοῦ ὤμου, ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ὑγρὸν περιεχόμενον τοῦ ἀγγείου ἔρρεε μέσῳ τεσσάρων ὀπῶν, δίκην ἡθμοῦ, ἀνοιγμένων ἐπὶ τοῦ τοιχώματος τοῦ ἀγγείου. Πρὸς τὴν προχοὴν αὐτὴν κύπτουν, τρόπον τινὰ ἐν τῇ προσπαθείᾳ των ὅπως πίνουν ἐξ αὐτῆς, αἱ κεφαλαὶ δύο ὄψεων, τῶν ὁποίων τὰ σώματα, ὑπὸ μορφὴν κυματοειδοῦς γραμμῆς, διακοσμοῦν τὸ ἀγγεῖον ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ ὤμου (εἰκ. 13, ἀρ. 280). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου προέρχεται καὶ ἐν ἰδιότυπον δακτυλιόσχημον ἀγγεῖον μὲ καλαθοειδῆ λαβὴν, φέρον διακόσμησιν ἐξ ἡμιροδᾶκων (εἰκ. 13, ἀρ. 286).

Εἰκ. 13. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὰ ἀγγεῖα εἶναι κατεσκευασμένα κυρίως ἐκ δύο εἰδῶν πηλοῦ, κιτρινωποῦ ἢ ἐρυθροῦ, ὅχι πάντοτε ἰδιαιτέρως καθαροῦ. Ἰδίως τῶν μεγαλυτέρων ἀγγείων ὁ πηλὸς εἶναι χονδροειδῶς μόνον καθαρισμένος. Ἡ ἐπιφάνειά των κατὰ κανόνα καλύπτεται ὑπὸ ἀραιᾶς πηλαλοιφῆς, ἥ ὁποία προσδίδει εἰς αὐτὰ λείαν καὶ σχετικῶς στιλπνὴν ἐπιφάνειαν καὶ εἶναι εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ἐκ τοῦ ἰδίου πηλοῦ ὅπως καὶ τὸ ἀγγεῖον. Αἱ ὀλίγαι ἐξαιρέσεις εἰς τὸν κανόνα αὐτὸν παρατηροῦνται μόνον εἰς ἀγγεῖα ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, τὰ ὁποῖα εἶναι κεκαλυμμένα μὲ λευκοῦ χρώματος πηλαλοιφήν. Τὸ ἀντίστροφον δὲν παρατηρήθη.

Ἡ ὀπτησις διαφέρει κατὰ κατηγορίας ἀγγείων. Οἱ ψευδόστομοι ἀμ-

φορεῖς, π.χ., παρουσιάζουν τὴν καλυτέραν καὶ ἐπιμελεστέραν. Εἰς τὰ ἄλλα ποικίλλει, εἰς δὲ τὰς πρόχους εἶναι, ἀνεξαιρέτως σχεδόν, πλημμελής.

Ἡ διακόσμησις, ὡς πρὸς τὸ χρησιμοποιούμενον βερνίκιον, παρουσιάζει καὶ αὐτὴ ἀρκετὴν ποικιλίαν. Ὑπάρχουν μερικά — ὀλίγα — τὰ ὅποια εἶναι διακοσμημένα μὲ βερνίκιον χρώματος ὁμοιομόρφως ἐρυθροῦ, μὴ ἔχοντος οὐδεμίαν σχεδὸν στιλπνότητα. Τὰ ὑπόλοιπα ἐμφανίζουν βερνίκιον χρώματος πορτοκαλόχρου, ἐρυθροφαίου ἢ καὶ μαύρου, ἢ ποικιλία ὅμως αὐτὴ ὀφείλεται καταφανῶς εἰς τὴν ὄπτησιν, δεδομένου ὅτι αἱ ἀποχρώσεις αὐταὶ παρουσιάζονται πολλάκις ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἀγγείου διαφέρουσai κατὰ τοὺς αὐτοὺς τόνους εἰς τὰ αὐτὰ σημεία του. Χρήσις λευκοῦ χρώματος δὲν παρατηρήθη. Τὸ βερνίκιον, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου παρουσιάζεται εἰς τοὺς ἀνοικτοὺς τόνους, δὲν εἶναι πολὺ σταθερὸν καὶ εὐκόλως ἀπολεπίζεται. Ὅπου εἶναι μαύρον διατηρεῖται καλύτερον καὶ εἶναι ἀρκετὰ στιλπνόν. Ὑπάρχουν μάλιστα δύο — τρία ἀγγεῖα τόσον καλὰ διατηρημένα, ὥστε φαίνονται ὡς ἐὰν χθὲς μόλις ἐξήχθησαν ἀπὸ τὸν κλίβανον τοῦ κατασκευαστοῦ των.

Ἡ κυριώτερα ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἀφήνουν τὰ εὐρήματα τῆς Περαιῆς εἶναι ἡ ἐντύπωσις τοῦ πλούτου, τῆς οἰκονομικῆς εὐμαρείας τῶν ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι ἐτάφησαν ἐκεῖ. Ὅλοι οἱ τάφοι, ἀκόμη καὶ οἱ συλημένοι, εἶναι πλούσιοι εἰς κτερίσματα καὶ μεγάλη εἶναι ἡ ἀναλογία τῶν χρυσῶν κοσμημάτων. Ἀναμφιβόλως ἔχομεν ἐδῶ ἐν ἀκμάζον ἐμπορικὸν κέντρον, ἕνα λιμένα, ὃ ὁποῖος, καθὼς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ξένης προελεύσεως εὐρήματα, ἐπεκοινώνει ζωηρῶς καὶ ἐπικερδῶς μὲ τὰς χώρας τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπωφελοῦνται τῆς ἀκμῆς του καὶ οἱ κοινοὶ ἄστοί. Ἀσφαλῶς δὲ τοιαύτη οἰκονομικὴ δραστηριότης δυσκόλως συμβιβάζεται μὲ ἐποχὴν ξένων ἐπιδρομῶν καὶ πολεμικῶν περιπετειῶν.

Χρονικῶς οἱ τάφοι, οἱ ὅποιοι πυκνῶς κατεσκευάζοντο καὶ ταχέως ἡχρηστεύοντο λόγῳ τοῦ πετρώματος, εἶναι ζήτημα ἐὰν καλύπτουν διάστημα μεγαλύτερον τῶν δύο (τὸ πολὺ τριῶν) γενεῶν. Τὰ εὐρήματα εἶναι ὅλα σύγχρονα, ἀνήκοντα εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ΥΕ IIIB περιόδου, κυρίως δὲ εἰς τὴν ΥΕ IIIG. (Ἐξαίρεσιν ἴσως ἀποτελεῖ ὁ τάφος 28, ὃ περιέχων τὸ σιδηροῦν μαχαίριδιον, τὰ ἀγγεῖά του ὅμως εἶναι ἀτυχῶς ἐλάχιστα, ἄγραπτα καὶ μὴ ἐπιδεχόμενα ἀπολύτως ἀσφαλῆ χρονολόγησιν. Ἐπιπλέον εὐρέθη μακρὰν τῶν ὑπολοίπων καὶ ἡ περιοχὴ του δὲν ἡρευνήθη ἀκόμη ὥστε νὰ συγκεντρωθῇ ὕλικὸν ἐπιτρέπον τὴν ἀναμφισβήτητον χρονολογικὴν των κατάταξιν).

Ἡ ἀπόλυτος ἀφ' ἑτέρου χρονολόγησις τοῦ νεκροταφείου καὶ τῶν εὐρημάτων του εἶναι, βεβαίως, δυσχερεστέρα. Ἐὰν ὅμως ἡ χρονολόγησις τῶν σκαραβαίων ὑπὸ τοῦ Pendlebury εἶναι ὀρθή, τότε θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἤλθον ἐξ Αἰγύπτου κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 19ης δυναστείας.

Ἐάν, ὅπως εἶναι τὸ φυσικώτερον νὰ ὑποτεθῇ, ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τριῶν, ἔστω, διαδοχικῶν γενεῶν, πρέπει νὰ ἐτέθησαν εἰς τὸν τάφον περὶ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνος π.Χ. ἢ ὀλίγον βραδύτερον. Ὡστε ἐκεῖ θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ καὶ ἡ ἀκμὴ τοῦ ΥΕ ΙΙΙΓ ρυθμοῦ, τοῦλάχιστον ὥς πρὸς τὴν Ἀττικήν.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΡΑΦΗΝΙ

Ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1951 συνεχιζομένη ἀνασκαφή τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ραφήνας (πρβ. ΠΑΕ 1941, 77 ἑξ., 1952, 129 ἑξ. καὶ 1953, 105 ἑξ.) περιορίσθη ἐφέτος εἰς τὴν συστηματικὴν ἔρευναν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου «Ἀσκηταριό», δύο χιλιόμετρα πρὸς νότον τῆς Ραφήνας, πρωτοελλαδικῆς ἀκροπόλεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας πέρυσιν εἶχε διενεργηθῇ ἐπιτυχὴς δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Ἡ ἀκρόπολις, καταλαμβάνουσα τὸν ἐπίπεδον τριγωνικὸν χώρον τῆς κορυφῆς τοῦ ἀκρωτηρίου, ἐκτάσεως πέντε περίπου στρεμμάτων, ἔχει πλευρὰς μήκους ἑκατὸν καὶ πλέον μέτρων· ἑξ αὐτῶν ἡ βορειοδυτικὴ καὶ ἡ ἀνατολική, ἀποτόμως καταπίπτουσαι πρὸς τὴν θάλασσαν — πρὸς τὸν ὁμώνυμον πρὸς Β. ὄρμον ἡ πρώτη καὶ πρὸς ἕτερον βραχῶδη ὀρμίσκον ἡ δευτέρα — καθιστοῦν ἀδύνατον τὴν προσπέλασιν, ἐνῶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν ἐπιμήκης καὶ στενὸς αὐχὴν ἀποκόπτει τὴν ἀκρόπολιν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς.

Ἐπὶ τῆς φύσει ὀχυρᾶς ταύτης θέσεως ἤκμασεν εἰς ἕκ τῶν σπουδαιότερων πρωτοελλαδικῶν συνοικισμῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος καθ' ὅλον.

Ι. ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΑ

Ἡ ἐπίχωσις ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου εἶναι, φυσικὰ, λεπτή, ποικίλλουσα ἀπὸ ὀλίγων ἑκατοστομέτρων μέχρις 1.50 μ., ἀλλὰ κατὰ μέσον ὅρον ὑπερβαίνει τὸ μέτρον, εἰς τὰς θέσεις τοὐλάχιστον ὅπου ἀνεσκάφησαν οἰκήματα.

Ὁ συνοικισμὸς φαίνεται ὅτι ἐγκατελείφθη ἢ κατεστράφη κατὰ τὸ τέλος τῆς ΠΕ. περιόδου καὶ μόνον κατὰ τὰ μέσα τῆς ὑστεροελλαδικῆς περιόδου κατῳικήθη καὶ πάλιν ἡ θέσις, ὥς μαρτυροῦν λείψανα μυκηναϊκῶν οἰκημάτων εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς ἐπιχώσεως. Ἐκτοτε ἡ θέσις ἠρημώθη καὶ τίποτε δὲν ἐτάραξε τὴν ἐρημίαν τοῦ χώρου.

Ἡ πρωτοελλαδικὴ ἐπίχωσις χωρίζεται εἰς τρία στρώματα, οὐχὶ πανταχοῦ εὐκρινῇ, οὐδὲ συνοδευόμενα πάντοτε (τοὐλάχιστον προκειμένου περὶ τῆς παλαιότερας φάσεως) ὑπὸ ἀντιστοιχῶν οἰκοδομικῶν λειψάνων. Συμβατικῶς ἀποκαλοῦμεν τὰς τρεῖς ταύτας φάσεις ΠΕ. Ι, ΙΙ, ΙΙΙ.

Ἡ κεραμικὴ τῆς πρώτης φαίνεται ριζικῶς διάφορος τῶν δύο ἐπομένων, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν ἄπειρα κοινὰ στοιχεῖα καὶ ὁμαλὴν ἐξέλιξιν.

II. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

Τοῦ τελευταίου ΠΕ. στρώματος (ΠΕ. III) ἀνεσκάφησαν ἐφέτος πλήρως ἢ ἐν μέρει ἐπτὰ οἰκήματα (οἰκίαι Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ, Η), κείμενα παρὰ τὸν κρημνὸν κατὰ τὸ μέσον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως.

Τὰ οἰκήματα εἶναι γενικῶς εὐθυγράμμου κατόψεως, πυκνῶς παρ' ἄλληλα διατεταγμένα καὶ μικρῶν διαστάσεων. Οἱ τοῖχοι εἶναι λιθόκτιστοι, μέχρις ὕψους 0.50 ἕως 0.60 μ., ὁπόθεν ἤρχιζε βεβαίως ἡ πλινθοδομή, τὸσον δὲ εἶναι καὶ τὸ πάχος τῶν θεμελίων. Ἀντὶ μεσοτοιχίας συχνὰ παρατηροῦνται διπλοὶ τοῖχοι ἐφαπτόμενοι. Τὰ δάπεδα ἀποτελοῦνται ἐκ γῆς φορητῆς, σπανιότερον δὲ εἶναι λιθόστρωτα. Ἐπάλληλοι στρώσεις δαπέδων, προσθῆκαι τοίχων καὶ ἀποφράξεις θυρωμάτων μαρτυροῦν περὶ τῆς μακρᾶς ζωῆς τῶν οἰκημάτων. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς στεγάσεως δὲν ἔχομεν ἐνδείξεις, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ στέγαι ἦσαν καὶ ἐδῶ ὀριζόντιαι· κεράμων τῆς στέγης μόνον δύο τεμάχια ἐσώθησαν.

Ἡ πλήρως ἀνασκαφεῖσα Οἰκία Α παρυσιάζει καταφανῆ τὰ στοιχεῖα τοῦ «μεγαροειδοῦς» τύπου οἰκήματος: τρία κατὰ μῆκος τεταγμένα δωμάτια, ἥτοι θάλαμος, μήκους 4 μ. καὶ πλάτους 3.50 μ., προθάλαμος στενομήκης πλάτους 1.70 μ. καὶ ἀνοικτὸς ἐμπρὸς πρόδομος ἢ ἐστεγασμένη αὐλή, σχηματιζομένη μεταξὺ δύο παραστάδων, ὧν ἡ δυτικὴ ἐκυρτώθη καὶ ἐπεξετάθη, ἵνα περιλάβῃ τὸν ἱππὸν τῆς οἰκίας.

Καὶ ἡ κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ τομέως ἀνασκαφεῖσα οἰκία Γ ἀποτελεῖται ἐπίσης ἐκ τριῶν δωματίων, ἀλλ' ὁ πρόδομος αὐτῆς εἶναι κλειστός.

Ἄλλης οἰκίας Ε ἀνεσκάφη πλήρως μόνον ὁ θάλαμος, εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὁποίου εὐρέθη ἡ ἐστία, ἀποτελουμένη ἐκ πηλίνου «πλαθάνου», σχήματος ἐπιμήκους πετάλου, ἐντεθειμένου ἐντὸς τοῦ δαπέδου, φέροντος δὲ ἔχνη ἰσχυρᾶς πυρακτώσεως.

Τὴν αὐτὴν θέσιν κατεῖχεν ἡ ἐστία ἐντὸς τοῦ θαλάμου τῆς παρακειμένης οἰκίας Ζ. Ἡ θέσις τῆς ἐστίας ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ θαλάμου (ἡ ἀπουσία της ἐκ τῆς οἰκίας Α ἴσως δέον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν πλακόστρωσιν τοῦ δαπέδου) εἶναι στοιχεῖον ἄξιον προσοχῆς.

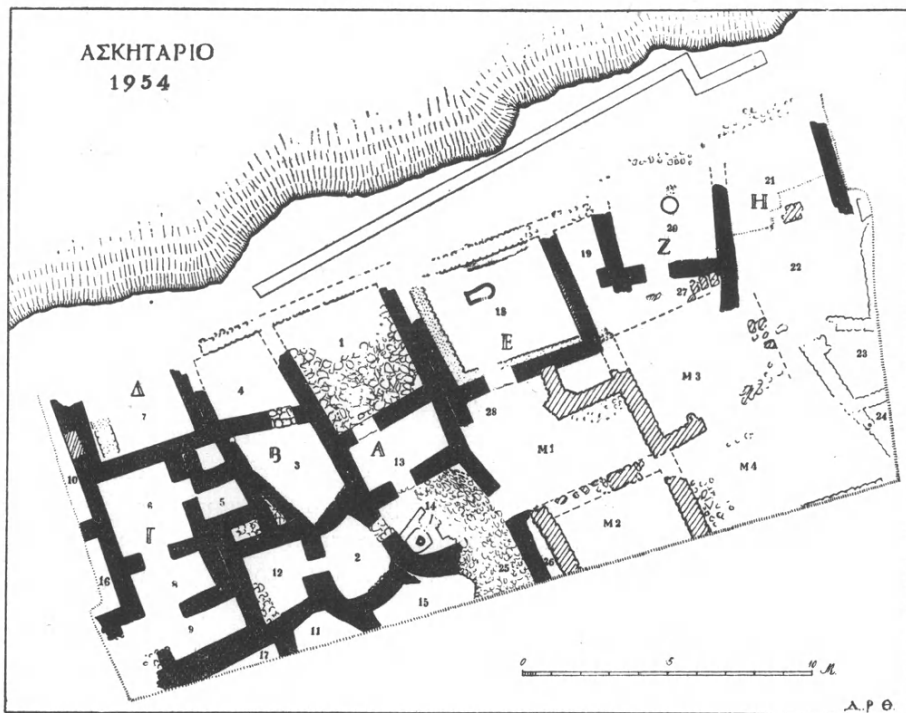
Πλὴν τῶν εὐθυγράμμων αὐτῶν οἰκημάτων, εἰς τινὰ δευτερεύοντα κτίσματα (ἀποθήκας πιθανῶς κτλ.) παρατηροῦνται καὶ καμπύλοι τοῖχοι, τὸ ἥμισυ δὲ πεταλοσχήμου κτίσματος ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸ μέσον τῆς ΝΔ. πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως.

Δοκιμαστικὴ σκαφή εἰς θέσιν ἀπέχουσαν 500 περίπου μέτρα δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως ἔφερεν εἰς φῶς τὰ λείψανα ἀψιδωτῆς καλύβης, ἄνευ λιθίνου θεμελίου, πιθανῶς δὲ ἐκ κλάδων ἢ ὁμοίας ὕλης κατασκευασθείσης.

Ὅδων λείψανα μικρὰ μόνον εὐρέθησαν, ὥς τὸ λιθόστρωτον πρὸ τῆς οἰκίας Α καὶ στενὴ δίοδος μεταξὺ τῶν οἰκημάτων Ε καὶ Ζ.

Τὸ τεῖχος. Εἰς τὸν ΠΕ. ΙΙΙ συνοικισμὸν τῆς Ραφήνας ἐπεσημάνθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀττικῇ τεῖχος τῆς περιόδου ταύτης (πρβ. ΠΑΕ, 1952, 129 ἐξ., σελ. 140). Τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀσκηταριοῦ εἶναι τὸ δεύτερον παράδειγμα, ὑποδεικνύον, ὅτι ἡ τέχνη τῆς ὀχυρώσεως δὲν ἦτο μόνον εἰς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων (Κυκλάδες, Αἴγινα) γνωστή.

Τὸ τεῖχος σφύζεται εἰς συνεχὲς τμήμα μήκους εἴκοσι καὶ πλέον μέτρων κατὰ τὴν μόνην προσιτὴν, τὴν νοτιοδοτικὴν, πλευράν, ἀποτελεῖ δὲ

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τῶν ἀνασκαφέντων οἰκημάτων ἐπὶ τοῦ Ἀσκηταριοῦ.

φυσικὰ τὸ λίθινον μόνον θεμέλιον τῆς πλινθίνης ἀνωδομίας. Τὰ πάχος αὐτοῦ ὑπερβαίνει ἐνιαχοῦ τὰ 2.50 μ.

Διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ὀχυρώσεως θὰ ἦτο ἀπαραίτητος ἡ ὕπαρξις τείχους καὶ κατὰ τὰς ἄλλας, καίτοι ἀπροσίτους, πλευράς· ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν μέχρι στιγμῆς ἐνδείξεις. Εἶναι ἄλλως πιθανόν, ὅτι θέσιν τείχους ἐπεῖχον οἱ ἀκραῖοι τοῖχοι τῶν οἰκημάτων.

Ἡ ἀκρόπολις τοῦ «Ἀσκηταριοῦ» ἀποτελεῖ τὸ πρωιμώτερον δεῖγμα ὀχυρωμένου ἀττικοῦ πολισματος καὶ δίδει σαφῇ ἰδέαν τῆς μορφῆς, τὴν ὁποίαν

θὰ εἶχε καὶ αὐτὴ ἡ 'Ακρόπολις τῶν 'Αθηνῶν κατὰ τὴν πρώϊμον Χαλκοκρατίαν.

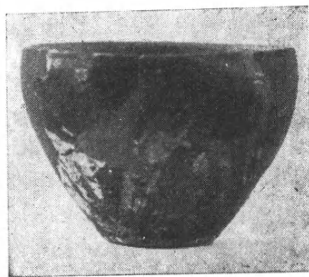
Δοκιμαστικαὶ τάφροι ἔδειξαν ὅτι ὁλόκληρος ὁ χώρος τῆς ἀκροπόλεως καλύπτεται ὑπὸ οἰκημάτων. Ἡ ἀποκάλυψις αὐτῶν θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ μελετήσωμεν τὴν διάταξιν τῶν οἰκημάτων, τὸ πολεοδομικὸν σύστημα καὶ ἐν γένει τὴν μορφήν μιᾶς πλήρους «πόλεως» τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου.

III. ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Μέγας ἀριθμὸς ἀγγείων ἤλθεν εἰς φῶς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν· ἐξ αὐτῶν ὑπὲρ ὀγδοήκοντα εἶναι τὰ πλήρη ἢ ἀσφαλῶς συμπληρούμενα ἀγγεῖα, ἀναγόμενα, ὡς εἰκός, εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν (ΠΕ. III) τῆς περιόδου.

Ἡ πλουσία αὕτη συλλογὴ, μέρος τῆς ὁποίας ἐξετέθη ἤδη εἰς τὰς προθήκας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, προωθεῖ σημαντικῶς τὰς γνώσεις μας περὶ τῆς ΠΕ. κεραμεικῆς καθ' ὅλου, μάλιστα δὲ τῆς Ἀττικῆς. Διότι καὶ νέα σχήματα περιλαμβάνει, ἄλλων δὲ γνωστῶν παρέχει τὰ πληρέστερα καὶ κάλιστα δείγματα.

ΠΕ. I κεραμεική. Ἐκ τοῦ κατωτάτου στρώματος προέρχονται ἀγγεῖα μονόχρωμα ἀποκλειστικῶς καὶ ἐστιλβωμένα, σαφῶς «νεολιθικοῦ» χαρακτῆρος. Ὁ πηλὸς περιέχει ἄμμον καὶ λιθάρια, εἶναι δὲ συνήθως τεφρὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τοιχωμάτων· ἡ ὀπτησις εἶναι ἀνομοιομερὴς καὶ συχνὰ ὁ χρωματισμὸς τῆς ἐπιφανείας παραλλάσσει ἐντόνως κατὰ τόπους.

Εἰκ. 2. ΠΕ. I φιάλη.

Σύνηθες σχῆμα εἶναι ὁ σκύφος καὶ ἡ ἀνοικτὴ καὶ βαθεῖα φιάλη, πατούσα ἐπὶ ἰσοπεδωμένου πυθμένος (εἰκ. 2). Ἐνίοτε αἱ φιάλαι ἔχουν τὴν χαρακτηριστικὴν τῆς ὠρίμου ΠΕ. κεραμεικῆς κύρτωσιν τῶν χειλέων πρὸς τὰ ἔσω. Σπάνια εἶναι τὰ στενόλαιμα ἀγγεῖα.

Γενικῶς ἡ τεχνικὴ ὁμοιάζει περισσότερον πρὸς τὴν νεολιθικὴν ἢ πρὸς τὴν μετέπειτα ΠΕ. κεραμεικὴν, μερικὰ δὲ ὅστρακα φέροντα στιλβωτὴν κόσμησιν (ὡς τὰ ἐξ Αἰγίνης) δεικνύουν, ὅτι αἱ πρῶται ἐπὶ τοῦ Ἀσκηταριοῦ ἐγκαταστάσεις ἐγένοντο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς νεωτέρας νεολιθικῆς περιόδου.

Τὰ ἀγγεῖα τεχνικῶς ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὰ ἀρχαιότατα Κυκλαδικὰ (τῆς Νάξου καὶ Σύρου ἢ καὶ πρὸς τὰ τῆς «ομάδος τοῦ Πηλοῦ» τῆς Μήλου) καὶ ἀσφαλῶς εἶναι σύγχρονα αὐτῶν. Ἡ ἀπουσία ἐξ ἄλλου τῶν χαρακτηριστικῶν νεωτέρων νεολιθικῶν κατηγοριῶν (ἰδίως τῶν μελανῶν) ἀπο-

δεικνύει πόσον ἀστήρικτος εἶναι ἡ θεωρία τῆς χρονικῆς συμπτώσεως τῶν δύο αὐτῶν περιόδων, τοῦλάχιστον διὰ τὴν Ἀττικὴν.

ΠΕ. II κεραμική. Καὶ ἡ μέση ΠΕ. φάσις εἶναι ἐλλιπῶς γνωστή, διότι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ λείψανα αὐτῆς ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὴν νεωτέραν φάσιν, ὅποτε τὰ οἰκήματα ἐκτίσθησαν διὰ τοῦ ὕλικου τῶν παλαιότερων καὶ ἐπ' αὐτῶν.

Τὰ ἀγγεῖα χαρακτηρίζει ἤδη ἡ γενίκευσις τῆς χρήσεως τοῦ γνωστοῦ γανώματος (Urginis), ἀντὶ τοῦ ἐστιλβωμένου ἐπιχρίσματος τῆς προγενεστέρως φάσεως. Τὸ γάνωμα εἶναι στερεὸν καὶ συχνὰ λαμπρόν, ὥς τὸ τῶν κλασσικῶν ἀγγείων, ὁ πηλὸς καθαρὸς καὶ ἡ ὄπτησις τελεία.

Μεταξὺ τῶν σχημάτων ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον ἡ βαθεῖα μετὰ προχοῆς φιάλη (sauce - boat), ὁμοῦ μετὰ τοῦ χαρακτηριστικοῦ μικροῦ κυάθου (bowl).

Πρὸς τὰ μέσα τῆς φάσεως ταύτης ἐμφανίζονται καὶ γραπτὰ ἀγγεῖα (συνήθως τοποθετούμενα — ἐπὶ τῇ βάσει οὐχὶ ἀσφαλῶν στρωματογραφικῶν δεδομένων — εἰς τὴν ἐπομένην φάσιν). Ταῦτα ὁμοιάζουν καταπληκτικῶς πρὸς τὴν γραπτὴν κεραμικὴν τῆς Σύρου καὶ τῆς Νάξου.

ΠΕ. III κεραμική. Ἡ φάσις αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς πρωτοελλαδικῆς κεραμικῆς, ἰδίᾳ κατὰ τὸ παλαιότερον τμήμα τῆς.

Τὰ σχήματα χαρακτηρίζει ποικιλία, εὐγραμμία καὶ κομψότης ἀξιοθαύμαστος. Ἀντὶ τοῦ βαθυχρόου γανώματος τῆς μέσης φάσεως, γενικεύεται ἤδη ἡ χρῆσις τοῦ ἀνοικτοῦ (ὑπερύθρου ἢ τεφροῦ), ὕδαροῦς καὶ στιλπνοῦ ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπιχρίσματος, ὅπερ καλύπτει τὸ σύνολον τοῦ ἀγγείου. Ἡ ὄπτησις εἶναι τελεία καίτοι οὐχὶ ἰσχυρά, τὰ τοιχώματα λεπτά καὶ κωδονίζοντα.

Κατὰ τὸ πρωιμότερον τμήμα τῆς φάσεως πολλὰ ἀγγεῖα καλύπτονται ἐν μέρει καὶ ὑπὸ βαθέος γανώματος (partially glazed ware). Ἡ ΠΕ. III κεραμικὴ διακρίνεται εἰς α) Λεπτὰ ἀγγεῖα, περιλαμβάνοντα μονόχρωμα ἢ μερικῶς διὰ γανώματος ἐπειλημμένα καὶ γραπτὰ ἢ ἐγχάρακτα καὶ β) χονδροειδῆ ἀγγεῖα (coarse ware), ἀποκλειστικῶς σχεδὸν μονόχρωμα καὶ ἐλάχιστα γραπτὰ ἢ ἐγχάρακτα.

Α. ΛΕΠΤΑ ΑΓΓΕΙΑ

Τὰ συνηθέστερα σχήματα τῶν μονοχρώμων εἶναι φιάλαι μικραὶ μετὰ χειλέων πρὸς τὰ ἔσω νευόντων καὶ μικρᾶς δακτυλιοειδοῦς βάσεως, ἐνίοτε ὑψηλῆς, φιάλαι ἄνευ βάσεως (σπανιώτεροι), «ραμφόστομα» ἀγγεῖα (sauce - boats), πρόχοι, σφαιρικά σικνόμορφα ἀγγεῖα μεθ' ὑψηλῆς ἀπὸ τοῦ χείλους ἀρχομένης λαβῆς κ. ἄ.

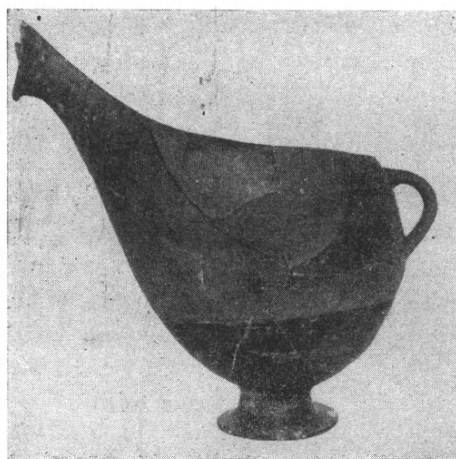
Τὸ μόνον προσδιορισθὲν σχῆμα τῶν μερικῶς ἐπειλημμένων διὰ γα-

νώματος ἀγγείων (partially glazed) εἶναι ἡ φιάλη μετὰ προχοῆς (sauce-boat). Τρία πλήρη δείγματα — τὰ κάλλιστα τῆς τεχνικῆς ταύτης καθ' ὅλου

Εἰκ. 3. Βαθεῖα ραμφόστομος φιάλη.

(εἰκ. 3, 4) — εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ παλαιότερου δαπέδου τοῦ θαλάμου τῆς οἰκίας Ε.

Εἰκ. 4. Βαθεῖα ραμφόστομος φιάλη.

Τὰ γραπτά εἶναι ἐλάχιστα ὄστρακα, ἀνήκοντα εἰς φιάλας καὶ sauce boats.

Β. ΧΟΝΔΡΟΕΙΔΗ ΑΓΓΕΙΑ

Ὁ πηλὸς περιέχει ἄμμον καὶ λιθάρια καὶ εἶναι ἰσχυρῶς ὥπτημένος.

Μεταξὺ τῶν σχημάτων τῶν μονοχρόμων καταλέγονται φιάλαι ἄνευ λαβῆς, μετὰ ταπεινῆς δακτυλοειδοῦς βάσεως ἢ μετὰ ταινιοειδοῦς λαβῆς καὶ ἄλλαι φέρονσαι ὀριζοντίους ἀποφύσεις.

Εἰκ. 5. ΠΕ. ἄγγειον μετὰ προχοῆς καὶ καλαθοειδοῦς λαβῆς.

Εἰκ. 6. Ἀμφορεῦς.

Ἀπαντοῦν ἐπίσης βαθεῖαι φιάλαι, πιθανῶς χρησιμοποιούμεναι ὡς χύτραι, πρόχοι σφαιρικά, σπανιώτερον δὲ πυξίδες, ἄγγεῖα σφαιρικά μετὰ προχοῆς καὶ καλαθοειδοῦς λαβῆς (εἰκ. 5) καὶ πόματα.

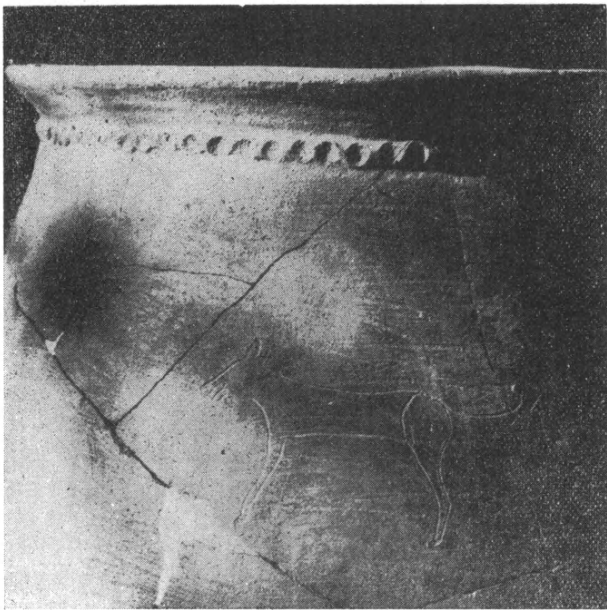
Εἰκ. 7. Ἀμφορεῦς μεθ' ὑψηλοῦ ποδός.

Ἀφθονα εἶναι τὰ ἀποθηκευτικά ἄγγεῖα, ἰδίως οἱ ἀμφορεῖς, διακρινόμενοι εἰς πλείονας τύπους. Ὁ συνηθέστερος τύπος ἔχει σχῆμα φοειδές, φέρει δὲ δύο λαβὰς καὶ λαιμὸν στενούμενον κατὰ τὸ μέσον (εἰκ. 6), προφανῶς ἵνα διευκολύνεται ἡ πρόσδεσις αὐτοῦ.

Τὰ ὠραιότερα ὅμως δείγματα ἀνήκουν εἰς ἀμφορεῖς μετὰ βάσεως, τῶν ὁποίων τὸ σῶμα διακρίνει κομψότης ἀξιοσημείωτος· φέρουν δύο ταινιοειδεῖς καθέτους λαβὰς κατὰ τὴν εὐρυτέραν διάμετρον καὶ δύο ὀριζοντίους (εἰκ. 7).

Σπάνια σχήματα εἶναι ἄωτοι ἀμφορεῖς μετὰ σωληνωτῆς προχοῆς καὶ λεκάναι.

Οἱ πίθοι εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημείωτοι, ἰδίως ὁ ἐντὸς τοῦ θαλάμου τῆς οἰκίας Ε εὗρεθεῖς, ὅστις φέρει *οκιαγραφίαν κυνός*, χαραχθεῖσαν πρὸ τῆς ὀπτήσεως. Τὸ ζῶον ἀπεδόθη μὲ καταπλήσσουσαν λιτότητα καὶ φυσιοκρατικὴν ἀντίληψιν, ἡ παρουσία του δὲ ἐπὶ τοῦ πίθου, ὡς φύλακος τροπὸν τινὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ ταμιεύματος, εἶναι ἐπίσης εὖστοχος καὶ γραφικὴ (εἰκ. 8).

Εἰκ. 8. Τὸ ἄνω μέρος ΠΕ. ΙΙΙ πίθου μετὰ παραστάσεως κυνός.

Περὶ τοῦ ἂν ἡ παράστασις ἐπέχη θέσιν ἰδεογράμματος δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ.

Ἀπὸ τὰ ἄλλα σχήματα οἰκιακῶν ἢ μαγειρικῶν σκευῶν σημειοῦμεν *τήγανα* (pans) καὶ ἰδιόμορφα *τετραποδικὰ σκεύη*, τῶν ὁποίων ὁ προορισμὸς παραμένει προβληματικός.

Μοναδικὸν εἶναι τὸ γραπτὸν ἄγγειον τῆς εἰκόνης 9. Ὑψος ἔχει 0.30 μ. καὶ μεγίστην διάμετρον 0.24 μ. Εἶναι κρατηρόσχημον ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως καὶ φέρει γραμμικὴν κόσμησιν, γεγραμμένην δι' ἄμαυρου ἔρυθρου χρώματος ἐπὶ ὑπολεύκον ἐπιχρίσματος. Τὰ στοιχεῖα τῆς διακοσμήσεως ἀνακαλοῦν τὴν κυκλαδικὴν κοσμητικὴν, τεχνικῶς ὅμως τὸ ἄγγειον φαίνεται ἐντόπιον προϊόν, ἐνθυμίζον τὰ ἀττικὰ νεολιθικὰ Α3β, ἀλλὰ καὶ τὰ μεσοελ-

λαδικὰ ἀμαυρόχρωμα. Ὅπωςδὴποτε εἶναι ἐν τῶν ὠραιότερων γραπτῶν πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων.

Τὰ ἐγγράρακτα ὄστρακα εἶναι ἐλάχιστα. Ἐπέισακτον δέ, κυκλαδικὸν ἀσφαλῶς, εἶναι τεμάχιον ἀγγείου, προερχόμενον ἐκ στρώματος τῆς ἀρχῆς τῆς ΠΕ. ΙΙΙ περιόδου. Ὁ πηλὸς εἶναι τεφρός, ὥς εἰς τὰ ἐκ τῆς Σύρου

Εἰκ. 9. Γραπτὸν ἀγγεῖον τοῦ Ἀσκηταρίου (ΠΕ. ΙΙΙ).

γνωστὰ ὅμοια δείγματα, περιέχει δὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν κυκλαδικῶν ἀγγείων ψήγματα ἀργυροῦ μαρμαρυγίου.

IV. ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Τὰ ἀξιολογώτερα εἶναι τὰ μετάλλινα, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνεται μία καρφὶς ἐκ καθαροῦ χαλκοῦ καὶ μία χελώνη μολύβδου εἰς σχῆμα φύλλου δάφνης. Σημειωτέα, τέλος, μία μήτρα ἐκ σχιστολίθου (μήκους 0.125 μ.), προοριζομένη διὰ τὴν ἔγχυσιν αἰχμῶν μετὰ στελέχους.

Ἀπὸ τὰ λίθινα, πλὴν τῶν ἀφθόνων λεπίδων καὶ πυρήνων ὀψιανοῦ σημειοῦμεν μυλολίθους καὶ τριπτήρας, λιθίνην ὀξίνην ἐστιλβωμένην, τμῆμα μαρμαρίνου δίσκου καὶ μαρμαρίνου εἰδωλίου τοῦ βιολοσχήμου τύπου.

ΤΑ ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ κεραμικὰ λείψανα τῆς ὑστεροελλαδικῆς περιόδου, εὐρεθέντα σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, εἶναι πενιχρά. Ἡ κεραμικὴ ἀνάγεται εἰς τὴν ΥΕ. ΙΙ καὶ ΙΙα περίοδον. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τμῆμα ἀμφορέως τοῦ λεγομένου «ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ».

Εὐτελεῖ ὑπολείμματα τοίχων καὶ δαπέδων ἐκ πηλοῦ μαρτυροῦν, ὅτι ἡ ἔξοχος θέσις τοῦ Ἀσκηταριοῦ κατῳικήθη καὶ πάλιν κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ἀλλὰ μέχρι στιγμῆς δὲν ἔχομεν ἐνδείξεις περὶ τῆς παρουσίας ἀξιολόγου τινὸς μεγάρου.

Ἡ πρωτοελλαδικὴ ἀκρόπολις τοῦ Ἀσκηταριοῦ μετὰ τοῦ γείτονος συγχρόνου συνοικισμοῦ τῆς Ραφήνας δύνανται ἤδη νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὁ ἀρχαιότατος πυρὴν τοῦ δήμου Ἀραφῆνος τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Φαίνεται δὲ λογικόν, ἐπὶ τῆς δεσποζούσης καὶ ὀχυρᾶς θέσεως τῆς ἀκροπόλεως νὰ ἐγκατεστήθησαν τὸ πρῶτον οἱ ἐπὶ ἡλυδες φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Χαλκοῦ, οἱ ὅποιοι μετὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἄκρας ἐδραΐωσίν των ἐπεξέτειναν τὸν οἰκισμὸν καὶ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ μικροῦ ὄρμου τῆς Ραφήνας, ὁ ὅποιος ἀπετέλει σπουδαίαν διέξοδον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΥ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΥ ΕΝ ΝΕΑΙ ΜΑΚΡΗΙ (ΑΤΤΙΚΗΣ)

Δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἡρεύνθησα δοκιμαστικῶς κατὰ Μάϊον 1954 τὴν περιοχὴν τοῦ μεγάλου προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, ὅστις ἀνεκαλύφθη ὑπ' ἐμοῦ τελευταίως κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Νέας Μάκρης, εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ἱστορικοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος.

Ὁ συνοικισμὸς ἀπλοῦται εἰς ἑκτασιν ἑκατοντάδων στρεμμάτων, ἔχει δὲ σχετικῶς βαθείας καί — τὸ σπουδαιότερον — ἀδιαταράκτους ἐπιχώσεις. Ἡ γενομένη ἔρευνα τῶν ἐπιχώσεων αὐτῶν εἰς τρία κυρίως σημεία τοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἄλλαι νεώτεραι σκαφαὶ καὶ παρατηρήσεις, ἔφεραν εἰς φῶς σημαντικώτατα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ κεραμικὰ λείψανα, παρέσχον δὲ ἐπὶ πλεόν ἀκριβῆ στρωματογραφικὰ δεδομένα, διὰ τῶν ὁποίων ἀποσαφηνίζεται ἡ εἰκὼν τῆς ἐξελίξεως τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνατολικῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς περιόδου μέχρι τοῦ τέλους τῆς Νεωτέρας.

Ἡ πλήρης δημοσίευσις τῶν πορισμάτων τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν δὲν εἶναι φυσικὰ δυνατὴ εἰς τὸν στενὸν χώρον τῶν «Πρακτικῶν». Κατ' ἀνάγκην θὰ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς μίαν σύντομον περίληψιν ἐκτενοῦς ἐκθέσεως, ἡ ὁποία ἐδόθη πρὸς δημοσίευσιν ἄλλαχοῦ*.

Ι. ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ νεολιθικὴ ἐπίχωσις, ἀρχομένη 0.30 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, κυμαίνεται εἰς βάθος μεταξὺ 1.60 μ. ἕως 2.80 μ., εἰς τινὰς θέσεις ὅμως παρὰ τὴν ἀκτὴν φαίνεται νὰ ὑπερβαίνει τὰ τρία μέτρα.

Μόνον εἰς ἓν σημεῖον τῶν δοκιμαστικῶν σκαφῶν (κτῆμα Τσιλάβη), τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀκτὴν, εὐρέθησαν σαφῶς χωρίζόμενα διὰ μελανῆς ἀνθρακούχου στρώσεως, ἐπάλληλα στρώματα τῆς Νεωτέρας καὶ τῆς Ἀρχαιοτέρας Περιόδου.

Εἰς τὰ ἄλλα δύο σημεία μόνον τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου λείψανα ἀνεκαλύφθησαν. Πιθανῶς ὁ νεώτερος νεολιθικὸς συνοικισμὸς δὲν εἶχε τὴν ἑκτασιν τοῦ ἀρχαιοτέρου ἢ ἔκειτο πλησιέστερον πρὸς τὴν θάλασσαν.

* Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν εἰς τὴν περιοχὴν Νέας Μάκρης ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας προσέφερεν ὁ κ. Νικόλαος Καραβασίλης, πεπειραμένος βοηθὸς καὶ ἐπιστάτης τῶν ἐν Μαραθῶνι ἀνασκαφῶν τοῦ ἀειμνήστου Γ. Σωτηριάδου.

Περιορισμένη δοκιμὴ κατὰ τὴν παρυφὴν τῆς ἀκτῆς ἔφερεν εἰς φῶς λείψανα τῆς *Πρωτοελλαδικῆς* περιόδου. Δυστυχῶς φαίνεται, ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τῶν λειψάνων τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ παρεσύρθη ὑπὸ τῶν κυμάτων τοῦ ἀνοικτοῦ πόντου.

Ἡ νεολιθικὴ ἐπίχωσις χωρίζεται εἰς πλείονα στρώματα, δύο δὲ ἐξ αὐτῶν, τὰ κατώτερα, ἀνάγονται εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον καὶ τρία εἰς τὴν νεωτέραν. Ἀλλὰ τὰ ἀντίστοιχα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα δὲν εἶναι σαφῶς καθωρισμένα διὰ τὴν νεωτέραν περίοδον.

II. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

1. *Ἀρχαιοτέρα Νεολιθικὴ*. α) Εἰς τὸ κατώτατον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως, τὸ ἀναγόμενον εἰς τὸ πρῶτον μῆμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, οὐδαμοῦ ἀνεκαλύφθησαν λείψανα λιθοκτίστων οἰκημάτων. Τὰ οἰκήματα ἦσαν *ὀρύγματα* ἐντὸς τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ἄλλοτε ὅπωςδήποτε εὐθύγραμμα καὶ εὐρύχωρα (ἐν εἶχε μῆκος μεγαλύτερον τῶν ἐξ μέτρων), ἄλλοτε δὲ μικρά, πιθανῶς κυκλικὰ καὶ πυκνῶς διατεταγμένα παρ' ἄλληλα, ἐνθυμίζοντα τὰς καλύβας τοῦ Σέσκλου, ἔτι δὲ καὶ τοὺς «*σιρὸς*» τῆς πρῶτου Χαλκολιθικῆς περιόδου τῆς Μεσσηνίας.

Τὰ πρωτόγονα ταῦτα λαξεύματα ἀποτελοῦν τὸν ἀρχαιότερον γνωσθέντα μέχρι τοῦδε τύπον οἰκήματος ἐν Ἀττικῇ.

β) Εἰς τὸ ὑπερκείμενον στρώμα τῆς ὀψίμου φάσεως τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς Περιόδου τὰ οἰκήματα εἶναι λιθοκτίστα, εὐθύγραμμα καὶ ἐπιμελῶς κατεσκευασμένα. Τὰ θεμέλια ἔχουν πάχος 0.35—0.40 μ. καὶ εἶναι ἐκτισμένα διὰ μικρῶν λίθων· διὰ τὰς γωνίας ὅμως ἐπελέγησαν μεγαλύτεροι, μᾶλλον ἐπιμήκεις λίθοι.

2. *Νεωτέρα Νεολιθικὴ*. Καίτοι διεκρίθησαν τρεῖς ἐπάλληλοι στρώσεις, ἀνήκουσαι εἰς τὴν περίοδον ταύτην, μόνον τῆς τελευταίας κατέστη δυνατὸν ν' ἀνασκαφοῦν οἰκήματα. Ἀπὸ τὴν δευτέραν φάσιν ἔχομεν μόνον ἓν δάπεδον, ἀποτελούμενον ἐκ στρώσεως χαλίκων καὶ πηλοῦ πεπατημένου. Τῆς πρώτης φάσεως διεσώθη ἡ λιθίνη βάσις ξυλίνου κίονος.

Οἱ τοῖχοι τῶν οἰκῶν τῆς τελευταίας φάσεως εἶναι λιθοκτίστοι, πάχους 0.45 μ., διατηροῦνται δὲ μέχρις ὕψους τριῶν ἑως τεσσάρων δόμων ὑπεράνω τοῦ δαπέδου. Τὰ οἰκήματα φαίνονται καὶ πάλιν μικρά (ἐνὸς δωματίου τῆς οἰκίας Β τὸ μῆκος εἶναι μ. 4.60 καὶ τὸ πλάτος 3.85 μ.), ἀποτελοῦνται δὲ ἐκ δύο δωματίων καὶ αὐλῆς, ἐνίοτε ἐστρωμένης διὰ χαλίκων.

Ἐντὸς τοῦ ἐσωτέρου δωματίου, τοῦ θαλάμου, εὐρίσκεται ἡ ἐστία, ἄλλοτε ἀπλῶς διὰ χαλίκων ἐστρωμένη, ἄλλοτε δὲ περιοριζομένη διὰ λίθων, ἐμπεπηγμένων ἐντὸς τοῦ δαπέδου.

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ συνοικισμοῦ, ὅπουδήποτε γίνεται τυχαία

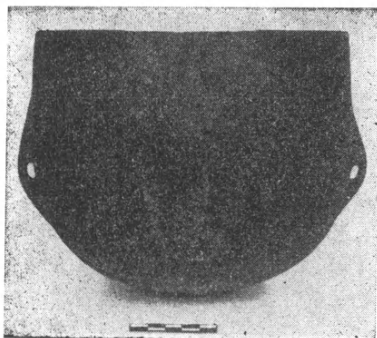
σκαφή, ἀποκαλύπτονται τοῖχοι νεολιθικῶν οἰκημάτων. Πραγματικὸς ἀρχιτεκτονικὸς θησαυρὸς κρύπτεται εἰς μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας βάθος.

Δυστυχῶς φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι θὰ κατανοηθῇ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποκαλύψεως τῶν οἰκημάτων αὐτῶν, τὰ ὅποια ἔχουν ἰδιαιτέραν ἀξίαν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς νεολιθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Ἀττικῆς, *προτοῦ ἢ ἔκτασις τοῦ συνοικισμοῦ καλυφθῇ ὑπὸ τῶν συνεχῶς πληθυνομένων νέων οἰκοδομῶν*..

III. ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

1. **Ἀρχαιοτέρα Νεολιθική:** α) Εἰς τὸ κατώτατον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἐντὸς τῶν δαπέδων τῶν λαξευτῶν οἰκημάτων ἡ κεραμεικὴ εἶναι ἀποκλειστικῶς σχεδὸν μονόχρωμος.

Τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν ὄστράκων ἀνήκει εἰς ἄγγεϊα χονδροειδῇ μὲ πηλὸν περιέχοντα λιθάρια καὶ μαρμαρυγίαν καὶ τοιχώματα παχέα, ἀλλὰ συνήθως ἐστιλβωμένα. Τὰ σχήματα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον σφαιρικά καὶ στενόλαιμα, ἢ ἡμισφαιρικά. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι συνήθως σκοτεινὴ, καστανή, τεφρὰ ἢ ἐνίοτε κεραμόχρους, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ συχνὰ εἶναι μελανή. Ἀπαντοῦν μόνον χαμηλαὶ δακτυλοειδεῖς βάσεις, ἀντὶ λαβῶν δὲ ἀποφύσεις, ἄτρητοι ἢ τετρημένοι, διατεταγμένοι ὑπὸ τὰ χεῖλη ἢ κατὰ τὴν εὐρυτέραν διάμετρον. Τεχνικῶς τὰ ἄγγεϊα ταῦτα ὁμοιάζουν τεχνικῶς πολὺ πρὸς τὰ Α2 τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰ σύγχρονα πρὸς αὐτὰ μονόχρωμα.

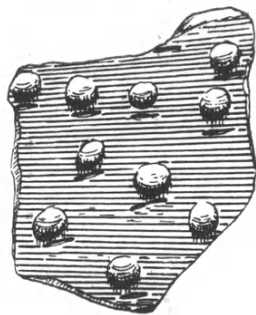
Εἰκ. 1. Μελανὸν ἄγγειον τῆς ἀρχαιοτάτης νεολιθικῆς φάσεως.

Ἐκλεκτοτέρας ποιότητος εἶναι τὰ μελανὰ ἄγγεϊα (δυνάμενα νὰ παραληλισθοῦν πρὸς τὰ Α 5α), ἅτινα ἐμφανίζονται σποραδικῶς εἰς τὸ κατώτατον στρώμα. Ὁ πηλὸς αὐτῶν περιέχει εἰς μεγάλην ποσότητα ψήγματα ἀργυροῦ μαρμαρυγίου (mica), τὰ τοιχώματα εἶναι λεπτά καὶ τὰ συνήθη σχήματα ἡμισφαιρικά (εἰκ. 1) ἢ μετὰ χαμηλῆς δακτυλοειδοῦς βάσεως.

Ἄλλα ὄστρακα παραλλάσσουν ἐντόνως κατὰ τὸν χρωματισμὸν τῆς ἐπιφανείας (rainbow ἢ variegated ware), ἀνήκουν δὲ εἰς ἡμισφαιρικοὺς σκύφους. Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν ἐπιφάνεια εἶναι συνήθως μελανή.

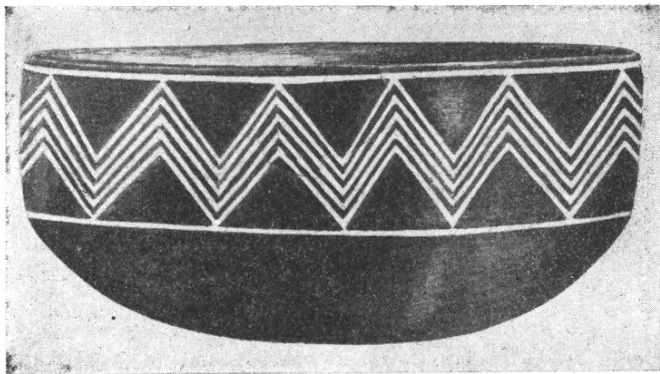
Μερικὰ ὄστρακα κοσμοῦνται μὲ κάθετα πλαστικὰ ραβδία ἢ δίσκους καὶ μὲ «κεφαλὰς ἥλων», πυκνῶς καὶ ἄνευ τάξεως διατεθειμένας, σπανιώτατα δὲ καὶ δι' ἐντυπώσεων διὰ τοῦ ὄνυχος (ὥς εἰς τὰ Θεσσαλικά Α2) (εἰκ. 2).

Τέλος σποραδικῶς ἐμφανίζονται καὶ ἐγγράρακτα ὄστρακα, ἀνήκοντα εἰς ἀνοικτὰς φιάλας μετὰ καθέτων τοιχωμάτων. Αἱ ἐγγαράξεις — μᾶλλον ἐμπιέσεις — πληροῦνται διὰ λευκῆς ὕλης καὶ εἶναι κανονικώταται, τὰ δὲ σχέδια αὐστηρῶς γεωμετρικά — παράλληλοι τεθλασμένοι γραμμαί, συνήθως ἢ ρόμβοι (εἰκ. 3). Κεραμεικὴ τοῦ «*ρυνθοῦ τῆς Νέας Μάκρης*» τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν Ἑλλάδι εἰς εὐρεῖαν κλίμακα. Ἡ εὐθύγραμμος κόσμησις εἶναι σπανιωτάτη εἰς τὴν ἐγγάρακτον κεραμεικὴν (Α 2) τῆς Θεσσαλίας, ἀλλὰ σχετικῶς ὁμοία διάταξις τῆς διακοσμήσεως εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἀρχαιότεραν ἐγγάρακτον νεολιθικὴν κεραμεικὴν τῆς Στερεᾶς (Χαιρώνεια, Ὁρχομενός), καὶ προπάντων τῆς Νεμέας (Blegen).

Εἰκ. 2. Ὅστρακον φέρον πλαστικὰ μαστίδια καὶ ἐντυπώσεις διὰ τοῦ ὄνυχος.

Πολὺ μεγαλυτέρας ὁμως ὁμοιότητος παρουσιάζει ἡ ἐγγάρακτος κεραμεικὴ τῆς πρῶτου Χαλκολιθικῆς περιόδου τῆς Μερσίνης. Ὅσονδήποτε καὶ ἂν φαίνεται παρακεκινδυνευμένη, ἡ παραβολὴ ἀποδεικνύει, ὅτι πολλὰ εἶναι τὰ κοινὰ στοιχεῖα μεταξὺ τοῦ ἀρχαιοτάτου νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Νοτίου Μικρᾶς Ἀσίας.

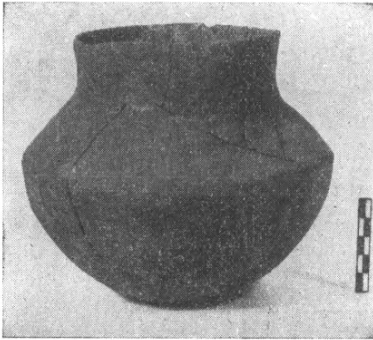
Εἰκ. 3. Μελανὸν ἐγγάρακτον ἄγγειον (ἀναπαράστασις). Ἀρχαιότερα² Νεολιθικὴ.

Πιθανῶς ἀνήκοντα εἰς τὴν περίοδον ταύτην, ἀλλὰ στρωματογραφικῶς ἀβέβαια, εἶναι ἐλάχιστα ὄστρακα λευκῶν ἄγγείων (Α⁵4) καὶ δύο γραπτά (Α 3β, Α 3γ). Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐντὸς τῶν λαξευτῶν οἰκημάτων δὲν εὗρέθη γραπτὴ κεραμεικὴ, τὰ ἐλάχιστα δὲ γραπτά τῆς περιόδου ταύ-

τῆς εἶναι ἐντελῶς διάφορα, πολὺ μᾶλλον πρωτόγονα, τῶν Θεσσαλικῶν.

β) Εἰς τὸ ὑπερκεῖμενον στρῶμα τῆς ὀψίμου φάσεως τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς κατηγορίας τινὲς ἀγγείων τῆς προηγουμένης φάσεως, ὡς τὰ χονδροειδῆ ἐστιλβωμένα, ἐξαφανίζονται, ἐνῶ τὰ ποικιλόχρωμα (rainbow) γίνονται σπανιώτατα. Τὰ μελανὰ (Α 5α) γίνονται συχνότερα, ὡς καὶ τὰ ἐγγάρακτα, τὰ ὁποῖα ὅμως συνεχῶς ἐκφυλίζονται καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου παρουσιάζονται ἀμελέστερον διακεκοσμημένα.

Τὸ πρῶτον ἐμφανίζονται ἐρυθρὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα (Α 1), ὁμοιάζοντα κάπως κατὰ τὰ σχήματα πρὸς τὰ παλαιότερα δείγματα τῆς κεραμεικῆς τῆς Χαιρωνείας. Τὸ συνηθέστερον σχῆμα εἶναι τὸ τοῦ σφαιρικοῦ ἀώτου ἀμφορέως μετὰ θλαστοῦ λαιμοῦ καὶ τὸ τῆς ἀνοικτῆς φιάλης μετὰ χαμηλῆς δακτυλιοειδοῦς βάσεως.

Εἰκ. 4. Ἀγγεῖον τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς Περιόδου (ἐκ τῆς οἰκίας Α).

Γενικῶς τὸ χρῶμα τῶν ἀγγείων εἶναι τώρα ἀνοικτότερον καὶ ἡ ὀπτησις γίνεται ὁμοιομερεστέρα. Αἱ λαβαὶ ἐλλείπουν παντελῶς, ἀντ' αὐτῶν δὲ συνεχίζεται ἡ χρῆσις τῶν διατρήτων ὀγκωμάτων.

Τὰ γραπτὰ εἶναι σπάνια, ἀνήκουν δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν ρυθμὸν Α 3γ καὶ Α 3β. Ἀλλὰ τὰ κοσμήματα εἶναι ἀμαυρά. Μόνον ἐν ὄστρακον Α 3α εὐρέθη. Ἡ διακόσμησις σύγκειται ἐκ δικτυωτοῦ ἢ παραλλήλων τεθλασμένων γραμμῶν. Ἐκ τῶν λευκῶν ὄστράκων (Α 4) κατωρ-

θώθη νὰ ἀνασυσταθῇ τὸ σχῆμα μιᾶς βαθείας φιάλης μετὰ δακτυλιοειδοῦς βάσεως. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον τῆς κατηγορίας ταύτης ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

2. *Νεωτέρα Νεολιθική.* Ὅλαι σχεδὸν αἱ κατηγορίαι τῆς ἀρχαιοτέρας κεραμεικῆς ἐξαφανίζονται ἀποτόμως. Μόνον τὰ μελανὰ ἀγγεῖα συνεχίζονται, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διαφέρουν τῶν παλαιότερων καὶ κατὰ τὴν ποιότητα (ἡ ὀπτησις εἶναι πολὺ ἰσχυρότερα), τὸ σχῆμα (εἶναι ἄγνωστος νῦν ἡ τυπικὴ φιάλη μετὰ δακτυλιοειδοῦς βάσεως) καὶ τὴν διακόσμησιν, ἡ ὁποία εἶναι ἄλλοτε *σιλβωτή* (Γ 1α2), ἄλλοτε δὲ *πλαστική* ἢ *στολιδική* (Γ 1α3). Μεταξὺ τῶν νέων σχημάτων πρέπει νὰ σημειώσωμεν τὰ καρποδοχεῖα (fruit-stands) καὶ τὰς φιάλας μετὰ γωνιωδῶς θλωμένων τοιχωμάτων (εἰκ. 4).

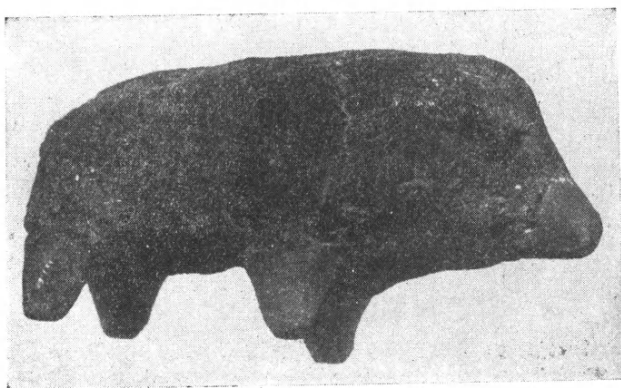
Ἡ σπουδαιότερα τῶν ἤδη ἐμφανιζομένων κατηγοριῶν εἶναι τὰ λεγόμενα «*Νεολιθικὰ Urfirnis*». Ταῦτα ἀπαντοῦν ἤδη ἀπὸ τοῦ μελανοῦ «στρώ-

ματος τῆς καταστροφῆς», εἶναι δὲ κατ' ἀρχὰς συνήθως μονόχρωμα, φέροντα καστανόν, μελανόν ἢ καστανόξανθον γάνωμα, ἀλλ' ἀμέσως κατόπιν ἀπαντοῦν καὶ γραπτά, διακεκοσμημένα διὰ λεπτῶν ἢ παχυτέρων παραλλήλων γραμμῶν.

Τὰ «Νεολιθικά *Urfirnis*» συνεχίζονται μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου.

Τὰ τεφρά ἀγγεῖα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς παραλλαγή τῶν μελάνων, παραλλήλως πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν. Μέχρι τοῦδε ἦσαν γνωστὰ κυρίως ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἤδη ἐμφανίζονται καὶ εἰς τὴν Στερεάν (Ἀττική, Εὐβοία).

Ἀφθονα εἶναι τὰ χονδροειδῆ, ἀμελῶς πεπλασμένα ἀγγεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται σκύφοι καὶ ἀμφορεῖς, ὡς καὶ πίθοι.

Εἰκ. 5. Πήλινον εἰδῶλιον χοίρου. (Ἀρχαιοτ. Νεολιθική).

Τὰ γραπτά ἀγγεῖα εἶναι σπάνια. Μόνον ἓν ὄστρακον τοῦ ρυθμοῦ Β 3α ἀνεκαλύφθη. Γενικῶς δὲ ἡ κεραμικὴ καὶ μάλιστα ἡ διακοσμητικὴ τοῦ Διμηγίου εἶναι παντελῶς ἄγνωστος ἐν Νέᾳ Μάκρῃ. Τὰ πλεῖστα τῶν γραπτῶν ὄστράκων φέρουν δι' ἀμαυροῦ μελανοῦ (σπανιώτατα ἰώδους) χρώματος ἀπλὴν γραμμικὴν κόσμησιν, ὁμοιάζουν δὲ πρὸς τὴν κεραμικὴν τῆς Στερεᾶς (Ὁρχομενὸς κλπ.) καὶ ἴσως πρὸς τὰ Β 3ε τῆς Θεσσαλίας. Ἡ γενικὴ ἐντύπωσις εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς προδρομικῆς μορφῆς τῶν ἀμαυροχρῶμων (matt - painted) ἀγγείων τῆς Μεσοελλαδικῆς Περιόδου.

IV. ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

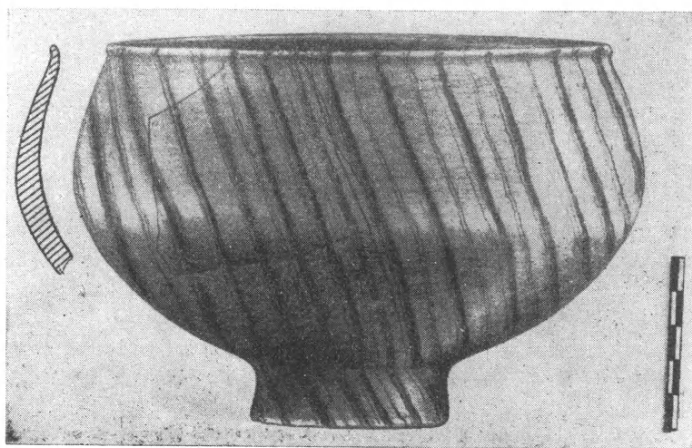
Εἰδῶλια : Μόνον πήλινα, ζῶν κυρίως (εἰκ. 5), ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου. Δύο τμήματα ποδῶν εἰδωλίων ἀνθρώπων, ὧν τὸ ἓν ἐγγάρακτον.

Πεσσοὶ σφενδονῶν: Πήλινοι, λίαν μικροί, τοῦ τυπικοῦ σχήματος, ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου.

Λίθινα ἀγγεῖα: Λεῖψανα εἴκοσι καὶ πλέον ἀγγείων, ὧν πολλὰ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἄλλα δὲ ἐκ γυψολίθου, ψαμμολίθου καὶ σκληροτέρων λίθων. Κατὰ τὰ σχήματα μιμοῦνται τὰ πήλινα ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, ἐνίοτε δὲ φέρουν μαστίδια καὶ εἶναι μετ' ἀξιοθανυμάστου ἐπιμελείας κατεσκευασμένα (εἰκ. 6). Ἐν φέρει ἐγχάρακτον κόσμησιν, ἄλλα δὲ εἶναι χονδροειδῆ, ἐνθυμίζοντα τὰ λίθινα ἀγγεῖα τῆς Κύπρου.

Ἀξίναι καὶ σμίλαι εὐρέθησαν ἄφθονοι, ὥς καὶ ὀστεῖνα ἐργαλεῖα (ὀπτεῖς, λεπίδες κλπ.).

Ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ ἀπαντοῦν λεπίδες ὀφριανοῦ, ἰδίως εἰς τὰ ἀρχαί-

Εἰκ. 6. Λίθινον ἀγγεῖον (ἀναπαράστασις). Ἀρχαιот. Νεολιθική.

τερα στρώματα. Ἐσημειώθησαν ἔχνη ἐπιτοπίου κατεργασίας τοῦ ὀφριανοῦ ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου.

V. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ κεραμικὴ τῆς πρωίμου φάσεως τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς παρουσιάζεται περισσότερον πρωτόγονος τῆς κεραμικῆς τοῦ λεγομένου «πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου» καὶ προφανῶς εἶναι παλαιότερα, σύγχρονος πρὸς τὸν τελευταίως προσδιορισθέντα καὶ στρωματογραφικῶς ἐν Θεσσαλίᾳ ἀρχαιότατον νεολιθικὸν πολιτισμόν, ὅστις ἀπεκλήθη «Προ - Σέσκλον» ἢ «Πρωτο - Σέσκλον» (Milojic - Schachermeyr).

Ὡς ὀρθῶς εἶχε παρατηρηθῇ ὑπὸ τοῦ Weinberg, καὶ εἰς τὴν ἀρ-

χαιοτέραν νεολιθικὴν κεραμεικὴν τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου ὥρισμένοι κατηγορίαι (τὰ «ποικιλόχρωμα» - rainbow ἢ variegated) ἀντιπροσωπεύουν μίαν φάσιν παλαιοτέραν τοῦ τυπικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλον.

Τὰ παλαιότερα μονόχρωμα τῆς ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς τῆς Ν. Μάκρης φαίνονται ἔτι πρωιμώτερα τῆς κατηγορίας αὐτῆς καὶ μόνον μὲ τὰ Θεσσαλικά Α 2 καὶ τὰ σύγχρονα πρὸς αὐτὰ καὶ παλαιότερα μονόχρωμα δύνανται νὰ παραλληλισθοῦν τεχνικῶς. Ἀφ' ἑτέρου, τὰ ἐγγράμματα τοῦ ἰδιόζοντος «ρυθμοῦ Ν. Μάκρης» ἀποδεικνύονται σχετιζόμενα πρὸς τὰ τῆς Μικρασιατικῆς κεραμεικῆς τοῦ τέλους τῆς Νεολιθικῆς περιόδου καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Χαλκοκρατίας (Early Chalcolithic), ἀφοῦ ἐν Μερσίνη (πρβλ. J. GARSTANG, Prehistoric Mersin, 1953, εἰκ. 35 καὶ πίν. XI.b πρὸς ἡμετέραν εἰκόνα 3. Πρβ. καὶ SCHACHERMEYER, Prähist. Kulturen Griech., 78) ἀπαντοῦν τὰ αὐτὰ θέματα καὶ ἡ αὐτὴ τεχνική.

Δι' αὐτῶν ὅμως δὲν νομίζω ὅτι ἐνισχύεται ἡ θεωρία τῆς Μικρασιατικῆς προελεύσεως τῶν φορέων τοῦ ἀρχαιοτέρου νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διὰ πραγματικῶν τεκμηρίων. Ἀπλῶς ἐπισημαίνεται ἡ ἐπικοινωνία καὶ ἡ παράλληλος ἐξέλιξις.

Χρονικῶς λοιπὸν ἡ ἀρχαιοτέρα φάσις τῆς Νεολιθικῆς περιόδου ἐν Ν. Μάκρῃ συμπίπτει πρὸς τὸ λεγόμενον «Πρωτο-Σέσκλον»¹.

Ἡ ἔρευνα εὐρίσκειται ἀκόμη εἰς τὰ πρῶτα βήματα καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν ἀπὸ τοῦδε ἂν ἔχουν εὐρεθῇ αἱ ἀρχαὶ τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀττικῆς. Ὅπωςδὴποτε, νομίζω, ὅτι ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἡ Νέα Μάκρη προσφέρει ἀπεράντους δυνατότητας ἐρεύνης, ἐλπίζω δὲ ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως ἡ σημασία τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ κέντρου τῆς ἀττικῆς προϊστορίας. Ἡ ἰδιαιτέρα σημασία αὐτοῦ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἀφ' ἑνὸς εἶναι ὁ ἀρχαιότατος παράλιος νεολιθικὸς συνοικισμός, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέχει διὰ πρῶτην φορὰν εἰς τὴν Νοτιωτέραν Ἑλλάδα ἀδιαταράκτους ἐπιχώσεις τῆς ὅλης Νεολιθικῆς Ἐποχῆς.

Ὁ νεώτερος νεολιθικὸς πολιτισμὸς τῆς Ν. Μάκρης παρουσιάζει τὴν τυπικὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν ἐξ ἄλλων θέσεων τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὰς ὁποίας δὲν εἰσέδυσαν στοιχεῖα τοῦ «Πολιτισμοῦ τοῦ Διμηνίου». Διὰ τὴν χρονικὴν κατάταξιν τῶν «Νεολιθικῶν Ur-firnis» αἱ στρωματογραφικαὶ παρατηρήσεις ἐν Ν. Μάκρῃ περὲςχον τὴν ἀπόδειξιν τῆς πρωιμότητος τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης

¹ Ὁ ὅρος δὲν φαίνεται ἐπιτυχής, διότι ἡ ἔννοια αὐτοῦ εἶναι τοπικῶς περιορισμένη. Προτιμότερα εἶναι ἡ διαίρεσις εἰς Ἀρχαιοτέραν Νεολιθικὴν, ὑποδιαφορυσμένην εἰς δύο ὑποπεριόδους, πρῶτον (= Πρωτο-Σέσκλον) καὶ ὄψιμον («Σέσκλον») καὶ εἰς Νεωτέραν Νεολιθικὴν, εἰς δύο ἐπίσης τμήματα διαιρουμένην.

διαρκείας τῆς. Ἐν Ἀττικῇ ἤδη, πλὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ κεραμεικὴ αὕτη εὐρέθῃ ἐσχάτως καὶ εἰς τὸ πεδῖον τῶν Μεσογείων (Βραυρῶν, Πούσι Καλογέρι).

Σημαντικὴ εἶναι ἐπίσης ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἀμυγῶς χαρακτῆρος τοῦ νεωτέρου νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις ἐμφανίζεται αὐτοτελῆς, ἄνευ ἀναμείξεως πρωτοελλαδικῶν I στοιχείων.

Ἡ σύγκρισις τῶν εὐρημάτων τῆς Ν. Μάκρης πρὸς τὰ νεολιθικὰ τῶν Ἀθηνῶν γεννᾷ προβλήματα, κυρίως λόγῳ τῆς σπάνιως στρωματογραφικῶν δεδομένων εἰς τὸ ὕλικόν τῶν Ἀθηνῶν.

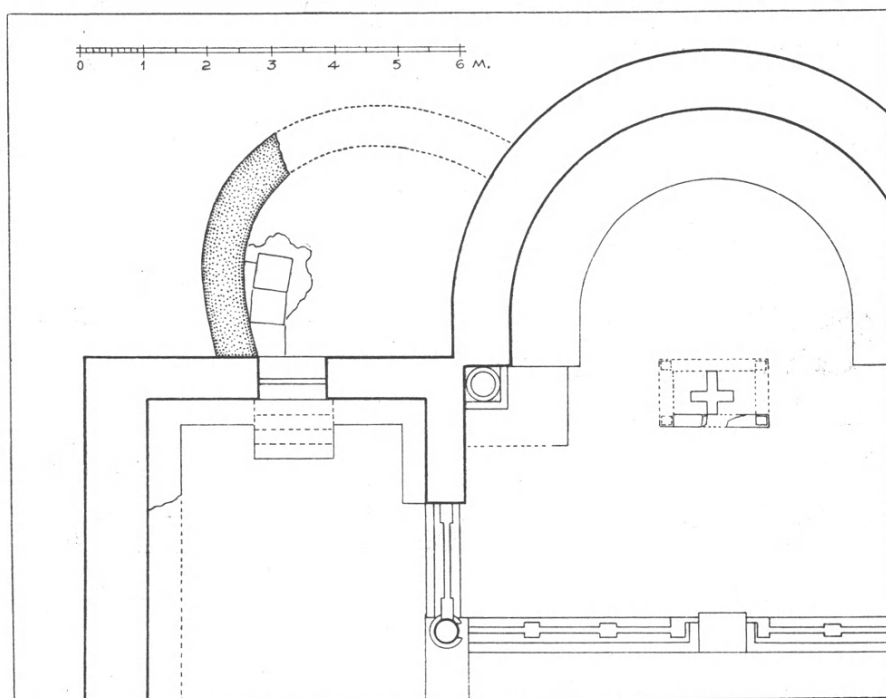
Ἀντιθέτως, εἰς πλείστας ἄλλας θέσεις τῆς ἀνατολικῆς Ἀττικῆς παρατηρεῖται πλήρης ὁμοιότης καὶ σχεδὸν ταυτότης. Ὡστε διὰ τὴν περιοχὴν αὐτὴν τοῦλάχιστον δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ἐνὸς ὁμοιογενοῦς «Πολιτισμοῦ τῆς Ν. Μάκρης».

Δυστυχῶς ἡ ἔρευνα τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς σπουδαιότερας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος καθυστέρησε μέχρι τοῦδε ἀπελπιστικῶς καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ κατονοηθῇ εἰσέτι ἡ ἀνάγκη τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ. Καθ' ὅσον δὲ ἡ χώρα θὰ οἰκοδομῇται καὶ θὰ καλλιεργῇται διὰ μηχανικῶν μέσων, ὅλον ἐν θὰ περιορίζωνται αἱ δυνατότητες ἐπανορθώσεως μιᾶς παραλείψεως, ἡ ὁποία θὰ βαρύνῃ τὴν Ἑλληνικὴν κυρίως ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

7. ΣΥΝΕΧΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΒΡΑΥΡΩΝΑ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

Κατὰ τὸ 1954 ἐξετελέσθησαν ἐργασίαι ἀποκαλύψεως ὁλοκλήρου τοῦ πρὸς δυσμὰς αἰθρίου, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν εὗρέθη τι τὸ ἀξιόλογον. Ἐν συνεχείᾳ προέβην εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ παρὰ τὴν Β.Α. γωνίαν τοῦ ἱεροῦ νεωτέρου προσκτίσματος (εἰκ. 1).

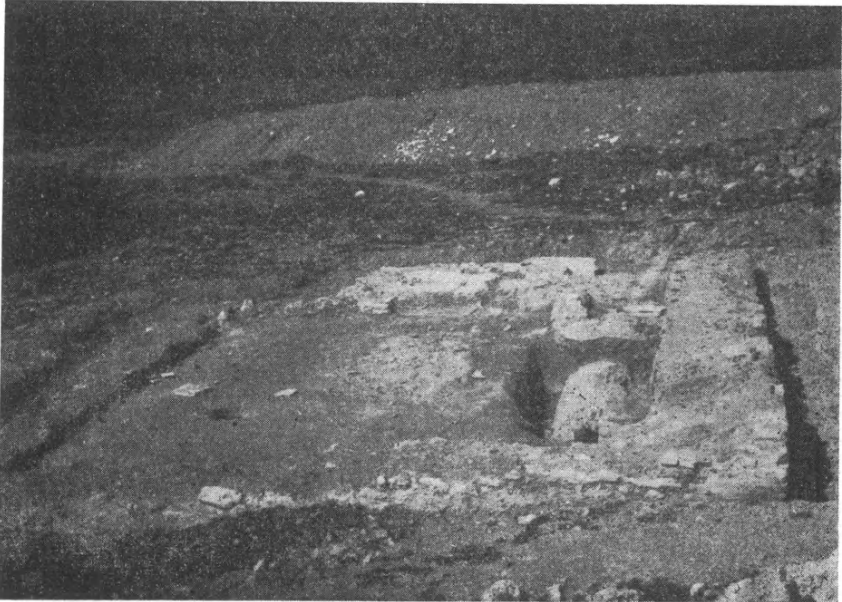
Εἰκ. 1. Λεπτομέρεια τοῦ κατὰ τὴν Β.Α. γωνίαν τῆς βασιλικῆς προσκτίσματος.

Τὸ κτίσμα τοῦτο ἦτο καμπυλόπλευρον μὲ τοιχώματα πάχους 0.65 καὶ ἐχρησιμοποίει ἐξωτερικῶς τμῆμα τῆς κεντρικῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ καὶ μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ βορείου κλίτους. Ἦτο ἐστρωμένον διὰ παχέος κονιάματος (κουρασάνι) καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔφερε τετραγώνους πλινθίνας πλάκας διαστ. 0.50×0.50 μ. Ἐπειδὴ τὸ δάπεδον τοῦ προφανῶς βοηθητικοῦ τούτου διαμερίσματος εὗρίσκετο εἰς ὑψηλότεραν στάθμην ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν ἢ ἐπικοινωνία πρὸς τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐγίνετο διὰ κλίμακος κατασκευα-

σθείσης εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Β. κλίτους, μετατραπέντος τοῦ ὑπάρχοντος ἐκεῖ παραθύρου εἰς θύραν.

Τὸ πρόσκτισμα τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ μεταγενέστερον τῆς βασιλικῆς, διότι ὁ τρόπος τῆς δομῆς του καὶ ἡ διάταξις τῆς πλακοστρώσεώς του εἶναι παραπλήσιοι τῶν ἄλλων προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς.

Κατόπιν ἀνεσκάφη καὶ ἐκαθαρίσθη τελείως τὸ εἰς τὴν Ν.Δ. γωνίαν εὑρεθὲν ἀνεξάρτητον τετράγωνον οἰκοδόμημα¹, ὃπερ ἔφερε πρὸς δυσμὰς

Εἰκ. 2. Τὸ πρὸς νότον τῆς βασιλικῆς τετράγωνον διαμέρισμα μὲ τοὺς ἀποκαλυφθέντας τάφους.

εἴσοδον καὶ πρὸ αὐτῆς τετράγωνον θεμέλιον δικιονίου προστόφου. Τὸ οἶκημα τοῦτο ὑπετέθη κατ' ἀρχάς, ὅτι ἦτο ὁ ξενών, ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴν τελικὴν σκαφὴν του εὑρέθησαν ἐν αὐτῷ πολλοὶ πλινθόκτιστοι, καμαροσκεπεῖς, τάφοι, μεγάλοι πίθοι καὶ πολλὰ ὀστᾶ, ἴσως νὰ ἐχρησίμευεν ὡς χῶρος ταφῆς ἢ ὀστεοφυλάκιον (εἰκ. 2). Πάντως βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐστεγάζετο διὰ κτιστοῦ πλινθίνου θόλου, ὡς ἀποδεικνύουσι πολλὰ τεμάχια αὐτοῦ ἐκτισμένα μὲ ἀκτινηδὸν βαינוύσας πλίνθους.

Τέλος ἐμελετήθη ἡ διακόσμησις τῶν τοίχων τοῦ πρὸς νότον τοῦ κυρίως ναοῦ εὑρισκομένου βαπτιστηρίου.

¹ Ὅρα τὴν ἐν ΠΑΕ τοῦ 1953 σ. 104 εἰκ. 2 δημοσιευθεῖσαν κάτοψιν (στοιχεῖον Ν).

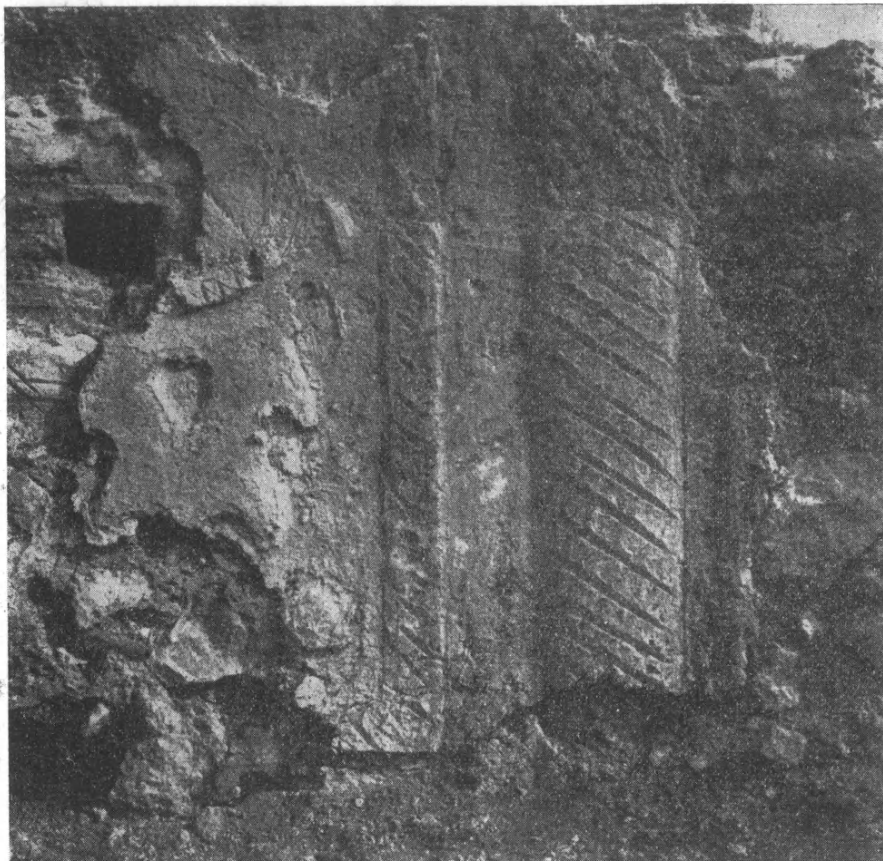
Τὸ βαπτιστήριον τοῦτο εἶναι κυκλικὸν διαμέρισμα, διαμέτρου 6.60 μ., τὸ ὁποῖον περιβάλλεται ὑπὸ κυκλοτεροῦς διαδρόμου πλάτους 2.20 μ. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν του διεπιστώθη, ὅτι οἱ τοῖχοί του ἔφερον εἰς μὲν τὸ κάτω μέρος των μαρμαρίνην ἐπένδυσιν μέχρις ὕψους 0.70, ἄνωθεν δὲ αὐτῆς

Εἰκ. 3. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ βαπτιστηρίου μετὰ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν κάτω καὶ τὴν γυψίνην διακόσμησιν ἄνω.

ὑπῆρχεν ὥραία γυψίνη διακόσμησις συνισταμένη ἐκ ρυθμικῶς διατεταγμένων ραβδωτῶν παραστάδων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ὀρθογώνια κυματοφόρα πλαίσια, διήκοντα καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῶν παραστάδων, καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων αὐτῶν ἄλλα μικρότερα ὀρθογώνια καὶ κυκλικά πλαίσια καὶ καρδιόσχημα τεμάχια ἐγχρώμων μαρμάρων (εἰκ. 3). Ἡ παρουσία γυψίνης

διακοσμήσεως δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίσῃ, δεδομένου ὅτι τοιαύτη ἐσημειώθη καὶ εἰς τὸν κυρίως ναὸν βασιλικῶν, ὡς π. χ. εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ Παρεντίου καὶ τὸν Ἁγ. Ἀπολλινάριον τῆς Ραβέννας (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης σ. 370 εἰκ. 334)

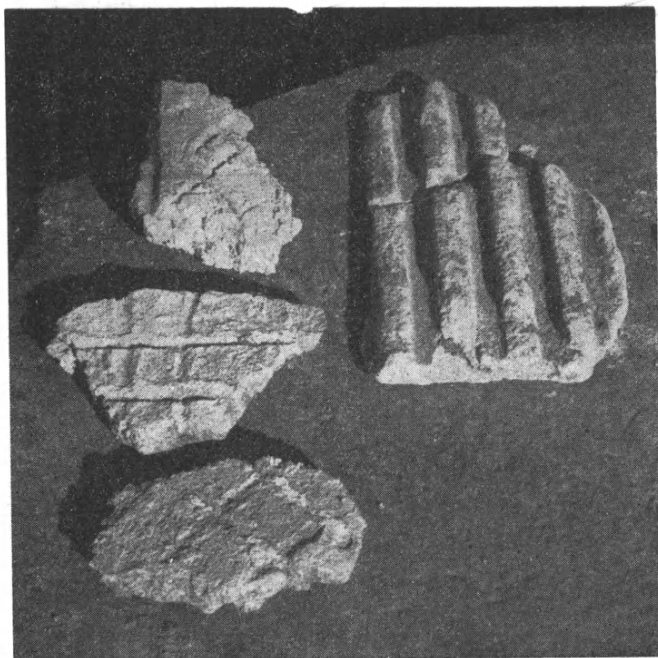

Εἰκ. 4. Λεπτομέρεια τοῦ ὑποστρώματος τῆς γυνψίνης διακοσμήσεως.

καὶ εἰς βαπτιστήρια, ὡς π. χ. εἰς τὸ τῶν Ὁρδοδόξων τᾶς Ραβέννας (CH. DIEHL, Ravenne σ. 33).

Ἡ εἰκὼν 4 παρουσιάζει λεπτομέρειαν τοῦ ἐκ κονιάματος μετὰ διαγωνίων (χάριν καλυτέρας προσφύσεως τῶν γυνψίνων διακοσμήσεων) χαραγῶν ὑποστρώματος, εἰς τὸ ὁποῖον διαφαίνονται σαφῶς αἱ παραστάδες καὶ τὰ ὀρθογώνια καὶ κυκλικὰ κυματοφόρα πλαίσια ὡς καὶ τὰ καρδιόσχημα τεμά-

χια, ἡ δὲ εἰκὼν 5 ὑπολείμματα τῶν γυψίνων διακοσμήσεων φυλασσόμενα σήμερον εἰς τὴν συλλογὴν Μαρχοπούλου, ἔνθα καὶ τὰ μικρὰ κινητὰ εὐρήματα τῶν προηγουμένων ἐτῶν. Ὀλόκληρος ἡ μεταξὺ τῶν παραστάδων διακόσμησις ἦτο ἐγγρωμος μὲ θαυμάσια ἐρυθρὰ καὶ ὑποκίτρινα ζωηρὰ χρώματα, διότι τὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὸ βαπτιστήριον, ἦσαν πλήρη θραυσμάτων κονιάματος, τὰ ὁποῖα ἔφερον ἐγγρώμους τοιχογραφίας.

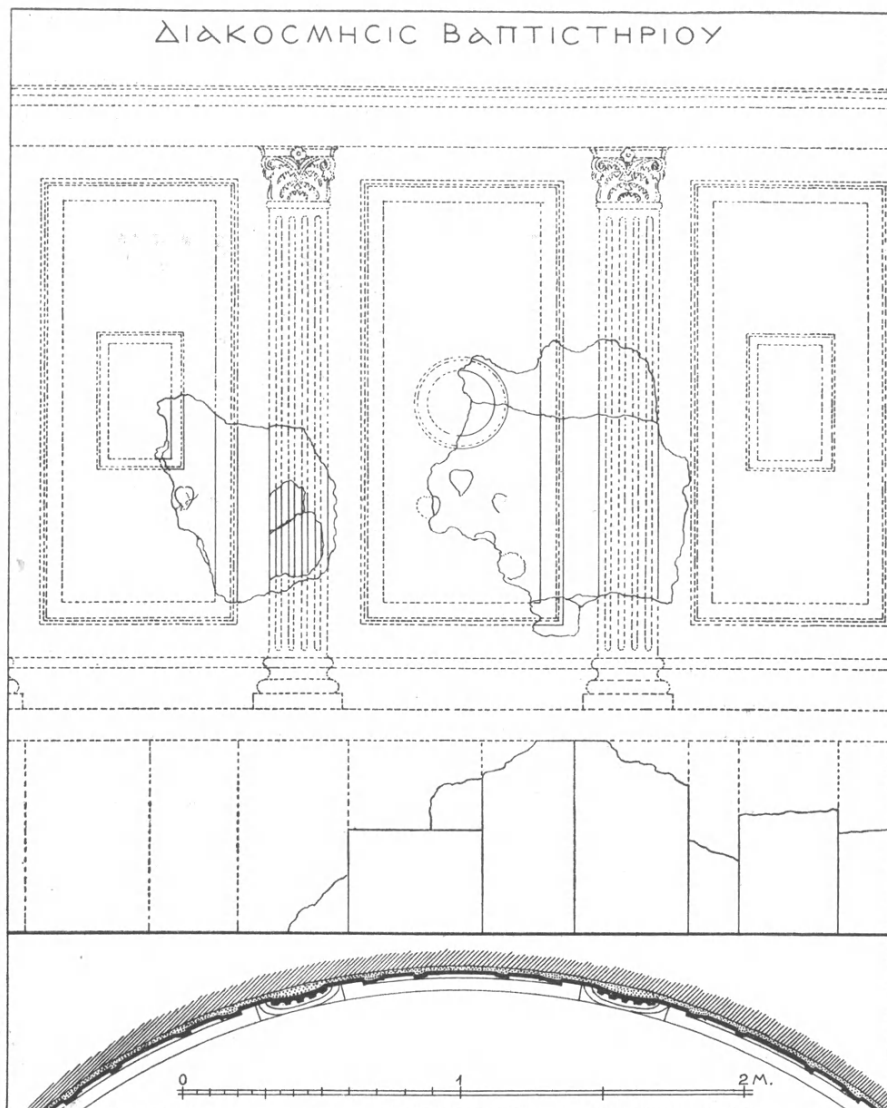

Εἰκ. 5. Τεμάχια ἐκ τῶν ραβδωτῶν παραστάδων τῆς γυψίνης διακοσμήσεως τοῦ βαπτιστηρίου τῆς βασιλικῆς τῆς Βραυρῶνος.

Ἡ εἰκὼν 6 παρουσιάζει ἀναπαράστασιν τῆς διακοσμήσεως τῶν τοίχων τοῦ βαπτιστηρίου, ἣτις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σαφῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ὑποστρώματος τῆς γυψίνης καὶ τῆς μαρμαρίνης διακοσμήσεως, αἱ δὲ παραστάδες ἐσχεδιάσθησαν μὲ ἰωνικὰς βάσεις ὁμοίας μὲ τὰς βάσεις τῶν σωζομένων παραστάδων τῶν νωπογραφιῶν τοῦ κυρίως ναοῦ, αἵτινες ἐκάλυπτον τὸν Β. καὶ τὸν Δ. τοῖχον τοῦ κυρίως ναοῦ¹.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν στέγην τοῦ βαπτιστηρίου, αὕτη ἦτο θολωτὴ ἡμι-

¹ Ε. ΣΤΙΚΑΣ, Π.Α.Ε. 1953, σ. 104 εἰκ. 2.

Εἰκ. 6. Ἀναπαράστασις τῆς γυψίνης διακοσμήσεως τῶν τοίχων τοῦ βαπτιστηρίου μετὰ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν κάτω καὶ μετὰ τὰς ραβδωτὰς παραστάδας καὶ ὀρθογωνικὰ κυματοφόρα πλαίσια ἄνω.

σφαιρική ἐκτισμένη διὰ πλίνθων, εὐρέθησαν δὲ ταύτης κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τεμάχια μετὰ ἀκτινιδὸν διευθυνομένας πλίνθους.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΣΤΙΚΑΣ

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΩΝ ΑΙΓΟΣΘΕΝΩΝ

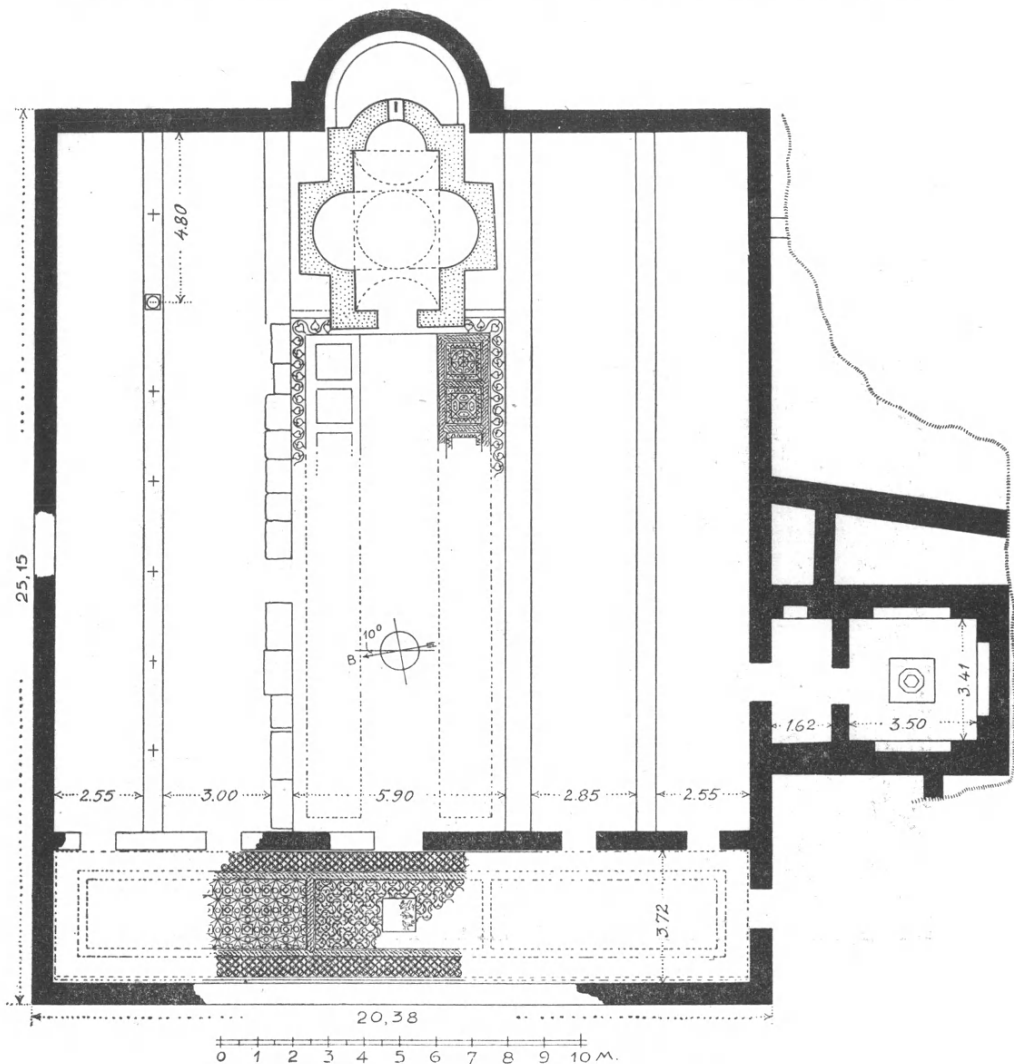
Ὅκτὼ μέτρα πρὸς νότον καὶ παραλλήλως τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν βαίνοντος σκέλους τοῦ ἄριστα κατὰ τὸν ἀνατολικὸν μυχὸν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου διατηρουμένου ἀρχαίου ἐλληνικοῦ τείχους τῶν Αἰγοσθένων ἐκτίσθη κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους βασιλική, τῆς ὁποίας ἦσαν ἀνέκαθεν

Εἰκ. 1. Ὁ ἐντὸς τοῦ βήματος τῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγοσθένων τρίκογχος βυζαντινὸς ναῖσκος.

δρατά· α) ἡ ἡμικυκλικὴ κόγχη τοῦ ἱεροῦ καὶ β) τμῆμα τοῦ βορείου μακροῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου. Εὐθὺς πρὸς δυσμὰς τῆς εἰρημένης κόγχης κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους κομψὸν τρίκογχον ναῦδριον (εἰκ. 1), ἀφιερωμένον εἰς τὴν Παναγίαν. Ἡ ἀνασκαφὴ τὴν ὁποίαν ἐνήργησα κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1954, ἐντολῇ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐκ τῆς παρὰ νότον ὑπὸ τῶν νεωτέρων Αἰγοσθενιτῶν ἀποπείρας οἰκοδομῆς νάρθηκος

κατὰ προέκτασιν τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ παλαιοῦ ναΐσκου¹, καθ' ἣν οἰκοδομὴν ἀπεκαλύφθη τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου, ἀπεκάλυψεν ὁλόκληρον τὸ

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγιοσθένων.

περίγραμμα καὶ τὰς ἐσωτερικὰς διαιρέσεις μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, εἰς τῆς ὁποίας τὴν περιγραφὴν καὶ προβαίνω κατωτέρω.

¹ Τὴν παράνομον οἰκοδομίαν τοῦ νεωτέρου νάρθηκος κατήγγειλεν εἰς τὸ Ὑπουργ-

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

Ὡς βλέπει τις ἐκ τῆς παρατιθεμένης κατόψεως (εἰκ. 2), ἡ βασιλικὴ τῶν Αἰγοσθένων διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη: τὸν τετράγωνον κυρίως ναὸν καὶ τὸν πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ στενομήκη νάρθηκα, λόγῳ τῆς προσθήκης τοῦ ὁποίου τὸ ὅλον σχῆμα τοῦ ναοῦ ἀποβαίνει ὀρθογώνιον, πλάτους μὲν 20.38 μέτροις δὲ 25.15 μ. Πῶς ἀκριβῶς ἦτο διαμορφωμένη ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἤτοι ἡ πλευρὰ προσπελάσεως τοῦ νάρθηκος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω διότι τὸ τμήμα τοῦτο εἶχε πολὺ διαταραχθῇ ἕνεκα ἀθρόων ἐκεῖ μεταγενεστέρων ταφῶν. Τοῦναντίον ἐξηκριβώθη ἀσφαλῶς, ὅτι ὁ νάρθηξ συνεκoinώνει πρὸς τὸν κυρίως ναὸν διὰ πέντε θυρῶν, μιᾶς κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ καὶ ἀνὰ δύο μικροτέρων ἐκατέρωθεν αὐτῆς. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι ἐν ᾧ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μικρῶν σχετικῶς καὶ ἀκανονίστων ἀσβεστολιθικῶν πετρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρενεβάλλετο κατ' ἀποστάσεις περίπου ἑνὸς μέτρου μία καὶ μόνη στρῶσις ὀριζοντίων ὀπτοπλίνθων, ὁ χωρίζων τὸν ναὸν ἀπὸ τοῦ νάρθηκος τοῖχος εἶναι κατεσκευασμένος διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων λίθων, εἰλημένων ἐκ τοῦ ἀρχαίου τείχους τῶν Αἰγοσθένων¹, τοποθετημένων δὲ ὀρθίως κατ' ἀποστάσεις (εἰκ. 3) καὶ σχηματίζοντων ἰδίᾳ τοὺς σταθμοὺς τῶν θυρῶν, τῶν μετὰξὺ αὐτῶν διαστημάτων πληρουμένων διὰ κοινῆς τοιχοποιίας μετ' ἀφθόνου κονιάματος.

Ἡ ὑπαρξίς πέντε θυρῶν ἐπὶ τοῦ χωρίζοντος τὸν νάρθηκα ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ τοῖχου ὑπεδήλου καὶ τὴν εἰς πέντε κλίτη διαιρέσιν τοῦ κυρίως ναοῦ· πράγματι δὲ προοιούσης τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες στυλοβάται, ἐξ ὧν οἱ δύο μέσοι, ἐκ μεγαλυτέρων κανονικῶν παρολίθων κατεσκευασμένοι, ἀπέχουσιν ἀλλήλων ἐσωτερικῶς 5.90 μ. (εἰκ. 2) οἱ δὲ δύο ἄκροι, στενότεροι, ἀπέχουσιν ἀπὸ μὲν τοῦ μέσου 2.85 ἕως 3.00 μ. ἀπὸ δὲ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων 2.55 μ. Οἱ στυλοβάται δ' οὗτοι ἔβαινον συνεχῶς ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ τοῖχου, εἰς μικρὰν ὁμῶς ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου ἀπόστασιν συνήντησαν τὸν σκληρὸν φυσικὸν βράχον, τοῦ ὁποίου δὲν ἐπεχειρήθη ἡ λάξευσις ἢ ἡ ἰσοπέδωσις.

Ἐχομεν λοιπὸν πρὸ ἡμῶν μίαν πεντάκλιτον, ἑλληνιστικοῦ τύπου βα-

γείον τῆς Παιδείας ὁ τότε ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Δ. Θεοχάρης, ὅστις καὶ παρηγγέλθη ὑφ' ἡμῶν ὅπως ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν κατεδάφισιν αὐτοῦ, ὅπερ καὶ ἔπραξε μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν εὐσυνειδησίαν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐκφράζω εἰς αὐτὸν τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας.

¹ Ὁμοία περίπτωσις χρησιμοποίησεως λίθων τοῦ ἀρχαίου τείχους παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰς δύο βασιλικὰς τῶν Ἐλευθερῶν (Πανάκτου), ἔνθα ἐφηρομόσθη καὶ τὸ αὐτὸ σύστημα δομῆς· ββλ. Ε. ΣΤΙΚΑΝ ἐν Π.Α.Ε. 1939, σ. 51 εἰκ. 7.

σιλικήν, δηλαδή περίπτωσιν σπανίαν διὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα¹. Δυστυχῶς ἐκ τῶν κιόνων οἵτινες ἔβαινον ἐπὶ τῶν στυλοβατῶν εὐρέθη κατὰ χώραν μία μόνη ἰωνικὴ βάσις (εἰκ. 2) ἀπέχουσα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου κατὰ 4.80 ἤτοι ἀπόστασιν, ἣτις προϋποθέτει τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ εἰρημένου τοίχου παρεμβολὴν ἑνὸς μόνου κίονος, ὅποτε ποριζόμεθα ὡς μεταξόνιον 2.40 μ., ὅπερ χωρεῖ πέντε φορὰς εἰς τὴν ἀπὸ τῆς κατὰ χώραν εὐρεθείσης βάσεως μέχρι τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀπόστασιν. Κατὰ ταῦτα ἐφ' ἑκάστου πλαγίου στυ-

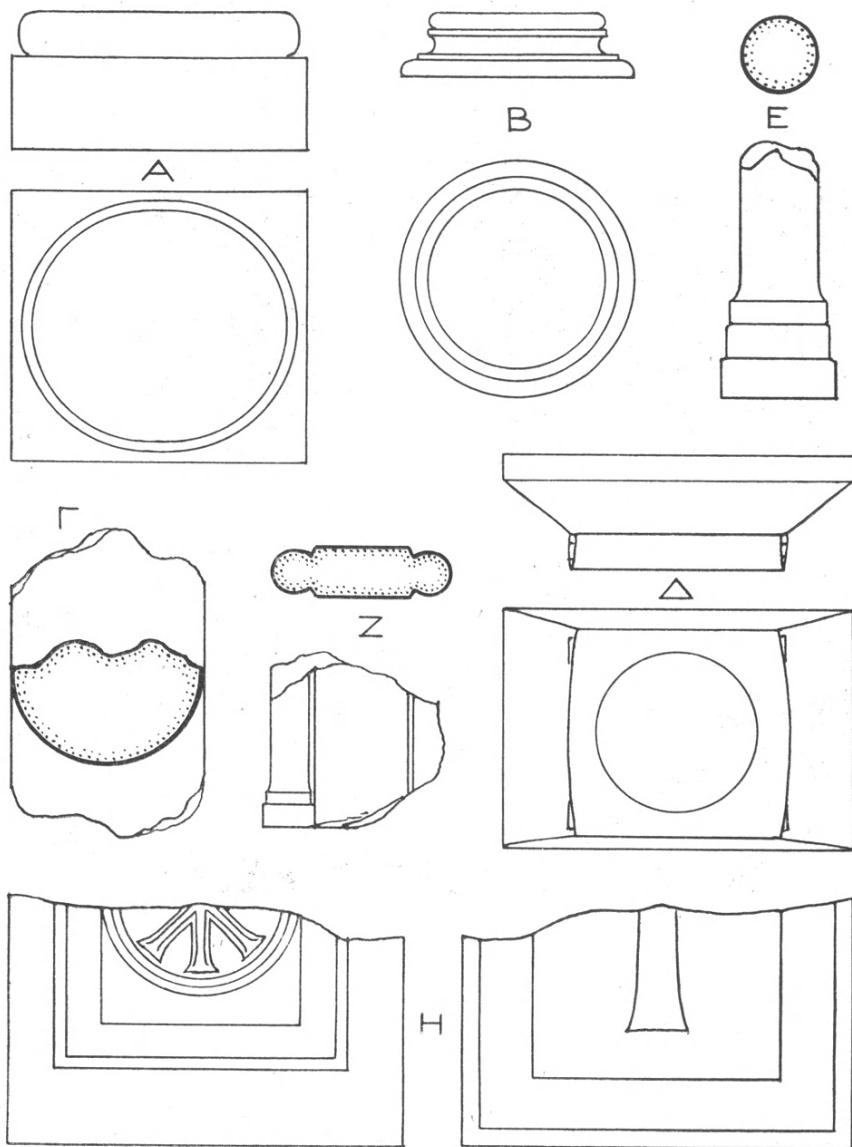

Εἰκ. 3. Σύστημα δομῆς τοῦ χωρίζοντος τὸν κυρίως ναὸν ἀπὸ τοῦ νάρθηκος τοίχου.

λοβάτου, πιθανώτατα δὲ καὶ τοῦ κεντρικοῦ, θὰ ὑπῆρχον ἑπτὰ ἐν ὅλῳ κίονες. Τῶν μαρμαρίνων κιόνων τούτων ἡ μὲν βάσις (εἰκ. 4, β) παρουσιάζει τὴν συνήθη ἄττικὴν ἰωνικὴν μορφήν μὲ κάτω σπείραν τομῆς τετάρτου κύκλου, ὁ δὲ κορμός, τοῦ ὁποίου εὐρέθη μικρὸν μόνον ἕξ ὑποκύνου μαρμάρου τμήμα, ἦτο ἀρράβδωτος, διαμέτρου 0.33 μ., (εἰκ. 4, γ) καὶ τέλος τὸ κιονόκρανον (εἰκ. 4, δ) θὰ ἦτο ἀρχικῶς μὲν μαρμαρίνον, ἰωνικὸν μετ' ἐπι-

¹ Ὅραϊον παράδειγμα πεντακλίτου ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς ἔχομεν τὸ τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου. Ὅρα τὴν κάτοψιν αὐτῆς ἐν σ. 157 εἰκ. 119 τοῦ περὶ τῆς Ξυλοστέγου βασιλικῆς τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης ἔργου μου.

θήματος, ὅπερ ὅμως ἀργότερον ἀντικατεστάθη δι' ἀμελοῦς ἐργασίας λιθίνου, τοῦ ὁποίου καὶ διεσώθησαν δύο τεμάχια (εἰκ. 4, Δ).

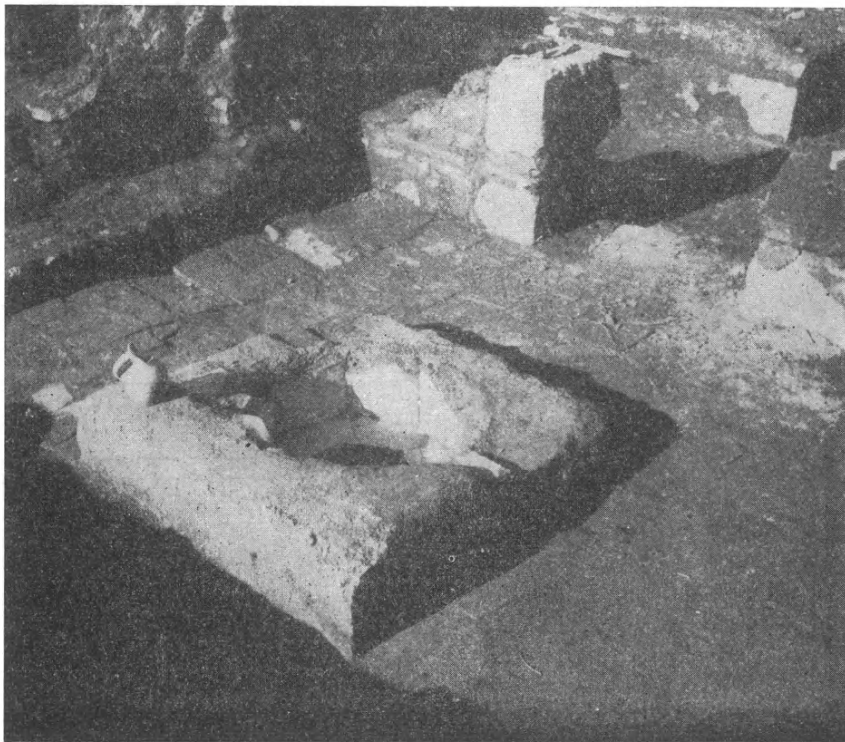

Εἰκ. 4. Ἀρχιτεκτονικά καὶ διακοσμητικά μέλη τῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγοσθένων.

Τέλος ἡ ἡμικυκλικὴ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ, φέρουσα ἐκατέρωθεν τῆς χορδῆς

αὐτῆς δύο ὤμους (εἰκ. 2), παρουσιάζει σχετικῶς μικρὸν πάχος (0.60) φέρει δ' ἐσωτερικῶς κτιστὸν πεζούλλιον, πλάτους 0.34 καὶ ὕψους 0.55 μ.

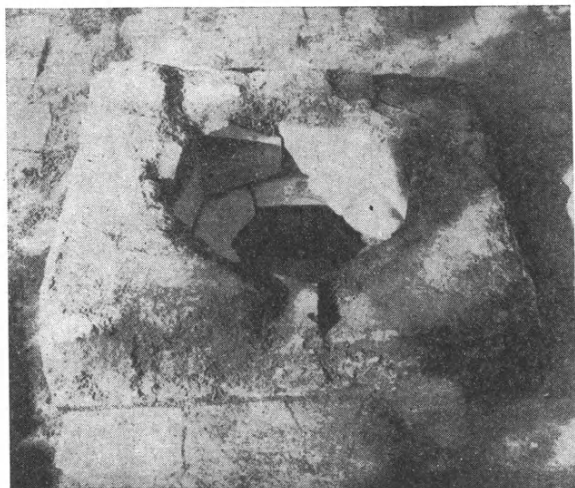
Ὁ κυρίως ναὸς ἔφερε πιθανῶς πρὸς βορρᾶν θύραν (ἐξοδὸν κινδύνου) ἐκεῖ ὅπου σήμερον παρατηρεῖται κενὸν εἰς τὸν βόρειον τοῖχον· δι' ἑτέρας δὲ θύρας, εὐρισκομένης εἰς τὸ νότιον κλιτὸς του, συνεκoinώνει πρὸς ὀρθογώνιον βαπτιστήριον (εἰκ. 2), ἀποτελούμενον ἐκ στενοῦ (1.65) προθαλάμου ἢ

Εἰκ. 5. Ἡ κολυμβήθρα τοῦ βαπτιστηρίου τῶν Αἰγισθένων.

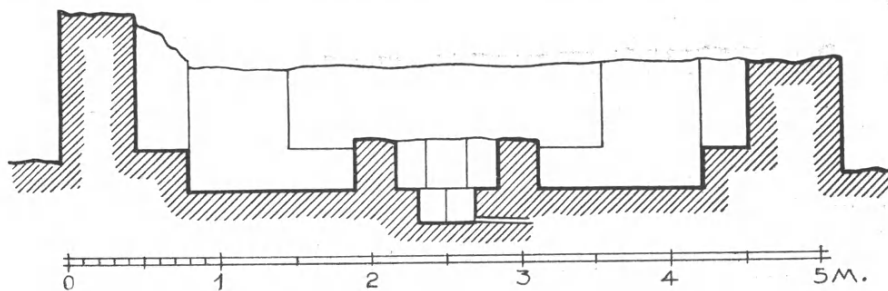
φωτιστηρίου καὶ τετραγώνου κυρίως χώρου τοῦ βαπτίσματος, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3.40×3.50 μ., εἰς τοὺς τρεῖς τοίχους τοῦ ὁποίου ἠνοίγετο ἀνὰ μία τυφλὴ ἡμικυκλικὴ ἄψις, βάθους 0.35 μ. (εἰκ. 2 καὶ 7). Ὁ τετράγωνος χώρος τοῦ βαπτιστηρίου θὰ ἐκαλύπτετο ἀναμφιβόλως διὰ τυφλοῦ ἡμισφαιρικοῦ θόλου. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἦτο κατεσκευασμένη κτιστὴ κολυμβήθρα (εἰκ. 5), ἐξέχουσα κατὰ 0.50 μ. τοῦ δαπέδου, τετράγωνος ἐξωτερικῶς (1.25×1.25), ἐσωτερικῶς δὲ ὀκτάγωνος (εἰκ. 6), διαμέτρου 0.70 μ., καὶ ἔτι ἐσωτέρω ἀλλὰ χαμηλότερον ἐξάγωνος, διαμέτρου 0.38 μ. καὶ ὕψους 0.22 μ. (εἰκ. 5). Τὰ κατακόρυφα

ἔσωτερικὰ καὶ ἔξωτερικὰ τοιχώματα τοῦ τε ὀκταγώνου καὶ τοῦ ἑξαγώνου τμήματος τῆς κολυμβήθρας ἦσαν ἐπενδεδυμένα δι' ὑποφαίων μαρμαρίνων πλακῶν, πάχους 0.022 μ. Εἰς τὸν μαρμαρίνον πυθμένα τῆς κολυμβήθρας ὑπῆρχεν ὁπὴ ἀποχετεύσεως τοῦ ὕδατος, χάριν τῆς ὁποίας εἶχε τοποθετηθῇ

Εἰκ. 6. Ἡ κολυμβήθρα τοῦ βαπτιστηρίου τῶν Αἰγοσθένων.

σωλὴν μολύβδινος, διαμ. 0.03 μ., σωζόμενος εἰσέτι (εἰκ. 7). Τὸ δάπεδον τοῦ βαπτιστηρίου θὰ ἦτο ἀρχικῶς ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ, τμήματα τοῦ ὁποίου σώζονται εἰσέτι παρὰ τὴν θύραν τοῦ προθαλάμου, ἀργότερον

Εἰκ. 7. Κατὰ πλάτος τομὴ τοῦ βαπτιστηρίου τῶν Αἰγοσθένων.

ὅμως τοῦτο ἀντικατεστάθη διὰ στρώσεως ἐξ ὀρθογωνίων πλίνθων φερουσῶν χιαστὰς χαραγὰς. Δύο ἢ τρεῖς αἰῶνας ἀργότερον ἐπὶ τοῦ βορείου τμήματος τοῦ προθαλάμου τοῦ βαπτιστηρίου κατεσκευάσθη ὀγκώδης ὀρθογώνιος τά-

φος ἐξέχων τοῦ ἐδάφους κατὰ 1.20 μ., ὅστις ἐκαλύπτετο διὰ πλακῶν. Οὗτος ἀνοιχθεὶς εὐρέθη περιέχων μόνον τὸν σκελετὸν τοῦ νεκροῦ ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος. Ἐνδιαφέρον εὗρημα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ βαπτιστηρίου ἐγένετο πηλίνη πρόχους (εἰκ. 5), ὕψ. 0.20 μ., σχεδίου ὁμοίου πρὸς τὴν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου¹ ἀποκειμένην καὶ τὴν ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ τῆς βασιλικῆς τῆς Βραυρῶνος εὐρεθεῖσαν², φέρουσα καὶ αὐτὴ ὀριζοντίας χαραγὰς κατὰ τὴν κοιλίαν.

Εἰκ. 8. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγιοσθένων.

Παραπλεύρως τοῦ βαπτιστηρίου ἀπεκαλύφθη πρὸς ἀνατολὰς διμερὲς τραπεζιόσχημον διαμέρισμα (εἰκ. 2), τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι καλύπτονται δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος, ἕως δεξαμενὴ πρὸς ἀποθήκευσιν τοῦ διὰ τὸ βάπτισμα προοριζομένου γλυκέος ὕδατος. Σημειωτέον ἐν τέλει, ὅτι διὰ κονιάματος καλύπτονται καὶ τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων τοῦ βαπτιστηρίου, ἰδίᾳ τὰ τῶν τριῶν τυφλῶν κογχῶν αὐτοῦ.

¹ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ, Δελτίον Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρ. Περ. Β', τόμ. Α' σ. 33 δεξιᾷ.

² Ε. ΣΤΙΚΑΣ, ΠΑΕ 1951, σ. 76 εἰκ. 30.

Η ΨΗΦΙΔΩΤΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Τὰ δάπεδα τοῦ τε νάρθηκος καὶ τοῦ μέσου κλίτους τοῦ κυρίως ναοῦ ἐκαλύπτοντο διὰ ψηφιδωτῶν. Καὶ τοῦ μὲν στενομήκους νάρθηκος ἡ ἐπιφάνεια διηρεῖτο εἰς τρία ὀρθογώνια διαμερίσματα (διάχωρα), ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔφερε πλαίσιον ἐκ διατεμνομένων κύκλων (εἰκ. 8), ἔχωρίζετο δὲ ἀπὸ τοῦ γειτονικοῦ δι' ἀλυσσοειδοῦς πλέγματος (εἰκ. 8). Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ ἐσωτερικὸν θέμα ἑκάστου διαχώρου, τοῦτο εἰς μὲν τὸ βόρειον ἀπετελεῖτο

Εἰκ. 9. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγοσθένων.

ἐκ συνδυασμοῦ ρόμβων καὶ τετραγώνων ¹ (εἰκ. 8) εἰς δὲ τὸ μέσον ἐκ τοῦ λεγομένου σχεδίου ἀσπίδων Ἀμαζόνος (πέλτης) (εἰκ. 9) ² διακοπτομένου ἐν τῷ κέντρῳ ὑπὸ τετραγώνου ἐμβλήματος, διαστάσεων 0.85 × 1.10 μ., ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰκονίζοντο πτηνὰ ραμφίζοντα καρπούς, ὧν σώζονται μόνον τὰ τρία τοῦ νοτίου ἡμίσεος (εἰκ. 10). Τοῦ νοτίου διαμερίσματος δὲν

¹ Ὁμοίον κόσμημα εὑρεθαι εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἁγ. Ἰσιδώρου τῆς Χίου (ORLANDOS, Mon. byz. de Chios πίν. 5) καὶ τὴν ἀδημοσίευστον εἰσέτι βασιλικὴν Δ τῆς Νικοπόλεως.

² Τὸ θέμα τοῦτο συναντᾶται ἐπίσης εἰς τὸ λεγόμενον ἐπισκοπικὸν μέγαρον τῆς Νικοπόλεως.

ἀνεσκάφη τὸ δάπεδον εἰσέτι. Πρέπει δ' ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νάρθηκος εὐρέθη εἰς πολλὰ σημεῖα κατεστραμμένον λόγῳ διανοίξεως μεταγενεστέρων τάφων, τινὲς τῶν ὁποίων ἠνοίχθησαν καὶ εἰς τὸν κυρίως ναόν, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποίου καὶ μεταβαίνομεν.

Τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ ψηφιδωτῶν ἐκαλύπτετο, ὡς εἵπομεν, μόνον τὸ μέσον κλίτος. Τούτου ἡ ὅλη ἐπιφάνεια διηρεῖτο εἰς δύο τμήματα, ἐν μικρότερον ἀνατολικόν, καταλαμβάνον τὸ πρεσβυτέριον, σήμερον δὲ κατεστραμμένον, λόγῳ τῆς ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομῆς τοῦ βυζαντινοῦ ναυδρίου, καὶ ἐν δυτικὸν μεγαλύτερον. Τούτου ἱκανὰ τμήματα ἀπεκαλύφθησαν παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ναυδρίου καὶ παρὰ τὴν βασιλείον πύλην, ἐξ ὧν προκύπτει, ὅτι ἡ

Εἰκ. 10. Πτηνὰ ἐκ τοῦ μέσου ἐμβλήματος τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγιοσθένων.

ὅλη ἐπιφάνεια αὐτοῦ παρῆχε τὴν εἰκόνα μεγάλου τάπητος, ὅστις ἐπλαισιοῦτο περίεξ διὰ πλαισίου, πλάτους 0.45 μ., ἐκ κυματοειδοῦς βλαστοῦ μετὰ μεγάλων φύλλων κισσοῦ (εἰκ. 2) χρώματος ἐναλλάξ ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου. Ἡ ἐσωτερικῶς τοῦ πλαισίου τούτου εὐρισκομένη ὀρθογώνιος ἐπιφάνεια διηρεῖτο εἰς μικρὰ τετράγωνα (πλευρᾶς 1.03 μ.), χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων δι' ἄλυσσοειδοῦς πλέγματος, πλάτους 0.18 - 0.20 μ. (εἰκ. 2). Δύο τῶν τετραγώνων τούτων (τῶν ἄκρων ἀνατολικῶς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου) διεσώθησαν καὶ τὰ

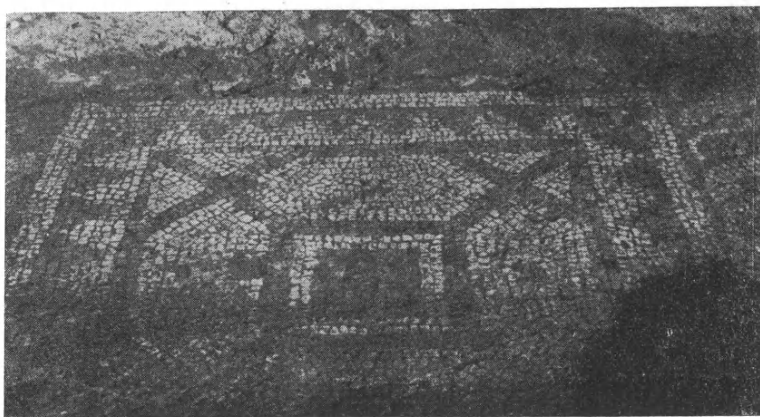
διακοσμητικὰ θέματα (εἰκ. 2), ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐμφανίζει ἐντὸς πλαισίου ἐκ συνεχῶν βαθμιδωτῶν τριγώνων κύκλον ἐγγεγραμμένον ἐντὸς τετραγώνου καὶ διηρημένον εἰς δώδεκα τομεῖς καταλήγοντας εἰς ἡμικύκλια, κεχρωσμένους δ' ἐναλλάξ διὰ κιτρίνου καὶ φαιοῦ χρώματος, τὸ δ' ἕτερον, φέρον καὶ αὐτὸ ὅμοιον ἐξ ὀδοντωτῶν τριγώνων πλάισιον, κοσμεῖται διὰ κεντρικοῦ τετραγώνου περιβαλλομένου ὑπὸ ἐξαγώνων σχεδίων (εἰκ. 11).

Ἡ τεχνотροπία τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγιοσθένων δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος.

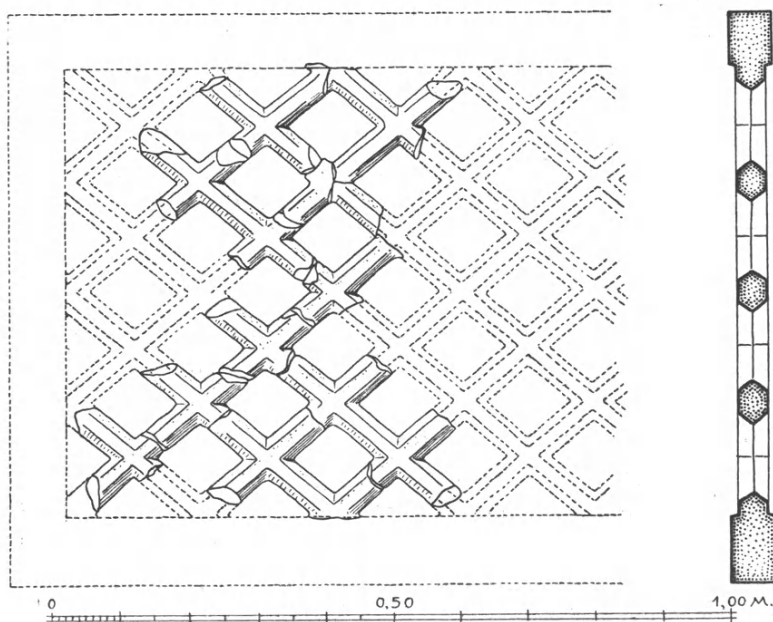
Η ΓΛΥΠΤΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ

Ἐκ τῆς γλυπτῆς διακοσμῆσεως τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν γενικῶς ἐλάχιστα

τεμάχια ἢτοι α) τμῆμα μαρμαρίνου διαχωριστικοῦ κιονίσκου διλόβου παραθύρου (εἰκ. 4, z) β) τεμάχιον κυλινδρικοῦ ποδὸς τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς (εἰκ. 4, ε)

Εἰκ. 11. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς τῶν Αἰγοσθένων.

Εἰκ. 12. Διάτρητον μαρμάρινον θωράκιον τοῦ τέμπλου (ἀναπαράστασις καὶ τομή).

γ) τεθραυσμένον τεμάχιον θωρακίου ἐκ τοῦ τέμπλου, ἀμφίγλυφον, εἰκονί-

ζον ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς αὐτοῦ κύκλον περιβάλλοντα τὸ χρῖσμα (εἰκ. 4, η) ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας σταυρόν, τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον ἡ μία κεραία (εἰκ. 4, η) καὶ δ) πολλὰ τεμάχια, διατρήτου μαρμαρίνου θωρακίου μὲ δικτυωτὸν σχέδιον ἀρίστης ἐργασίας καὶ πάχους 0,05 μ. Τούτου ἠδυνήθην μετὰ πολλοῦ κόπου νὰ ἀνασυγκροτήσω τὸ σχέδιον (εἰκ. 12). Ἐξαιρέσει τοῦ τελευταίου τούτου τεμαχίου, ὅπερ φαίνεται ἀνήκον εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, πάντα τὰ λοιπὰ ἀνήκουσιν εἰς τὸν 6ον.

ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ ΤΥΧΑΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

Ἐπὶ τῶν παλαιῶν τοίχων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοιχοβατῶν κατεσκευάσθησαν αἰῶνας τινὰς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς βασιλικῆς διάφορα κτίσματα ἐμφαινόμενα εἰς τὸ παραπλεύρως σχέδιον (εἰκ. 13), ὅπερ δὲν εἶναι πλήρες, διότι μέγα μέρος τοῦ νοτίου ἡμίσεος τῆς βασιλικῆς δὲν ἀνεσκάφη τελείως. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντων τμημάτων του συνάγεται ἀσφαλῶς, ὅτι περίξ τοῦ ναυδρίου τῆς Παναγίας συνεπήχθη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μονή, ἣτις, συμφώνως πρὸς εὐρεθέντα χαλκᾶ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου τοῦ Θ' ¹ (1025-1028) καὶ Μανουὴλ Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1143-1180) ², θὰ ἦτο ἐν λειτουργίᾳ κατὰ τὸν 11ον καὶ τὸν 12ον αἰῶνα, εἰς οὓς ἀνάγεται καὶ τὸ κομψὸν τρίκογχον σταυρόμορφον ναῦδριον, τύπου ὁμοίου πρὸς τὸ ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Μονῆς τοῦ Σαγματᾶ εὐρισκόμενον παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγ. Νικολάου ³. Λεπτομερῆ ἐξέτασιν τοῦ ναυδρίου τούτου, ὡς καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς γειτονικῆς ράχews, ἐντὸς τοῦ ἀρχαίου τείχους κατασκευασθέντος, θέλομεν παράσχει ἐν ἰδιαιτέρᾳ ἡμῶν μελέτῃ.

Ε Π Ι Γ Ρ Α Φ Α Ι

Τὸ ναῦδριον τῆς Παναγίας εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκτισμένον δι' ἀρχαίου ὕλικού καὶ ὀπτοπλίνθων, φέρει δ' ἐνεκτισμένας καὶ τινὰς ἀρχαίας ἐπιγραφάς, δημοσιευθείσας ἤδη εἰς τὸ Corpus ⁴.

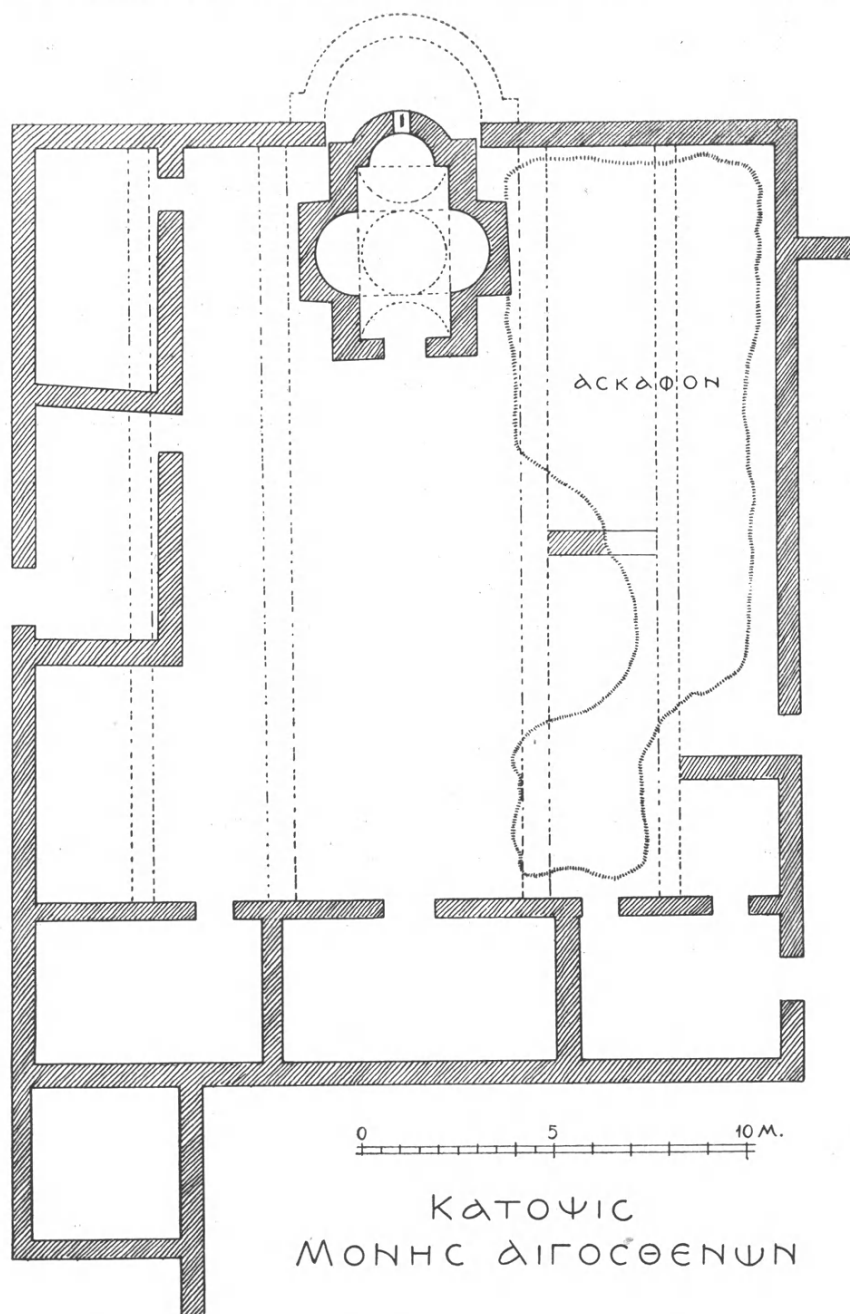
Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν Β.Α. γωνίαν τοῦ ναυδρίου καὶ νέα ἄγνωστος εἰσέτι ἐπιγραφή. Εἶναι δ' αὕτη κεχαραγμένη ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς μαρμαρίνου βάθρου χαλκοῦ ἀνδριάντος, τοῦ ὁποίου διακρίνονται ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τὰ διὰ τὰ διεστηκότα πέλματα

¹ Ὁμοῖος τύπος ἐν Br. Mus. Cat. πίν. LIX, 7.

² Ὁμοῖος τύπος παρὰ SABATIER πίν. LVI, 11 καὶ Br. Mus. Cat. LXX, 18-19.

³ Ὅρα τὸ σχέδιον τούτου ἐν Ἀρχ. τῶν Βυζ. Μνημ. τῆς Ἑλλάδος τ. Ζ' (1951) σ. 109, εἰκ. 35.

⁴ IG VII, 225 καὶ 232.

Εἰκ. 13. Τὰ διασωθέντα λείψανα τῆς βυζαντινῆς μονῆς τῶν Αἰγοσθένων.

τῶν ποδῶν λαξεύματα. Αἱ διαστάσεις τοῦ λίθου εἶναι $0.92 \times 0.38 \times 0.52$. Τὰ γράμματα εἶναι ἀμελῶς μάλλον λαξευμένα.

Τὸ κείμενόν της ἔχει ὡς ἑξῆς :

*Τὸν μέγιστον καὶ θεϊότατον αὐτοκράτορα
Φλάβ(ιον) Κλαύδιο[ν Κωνστ]αντ[εῖ]νον τὸν Κύριον
ἡ πόλις Αἰγοσθενειτῶν*

Πρόκειται ἐπομένως περὶ ἀναθήματος τῆς πόλεως τῶν Αἰγοσθένων εἰς τὸν Φλάβιον Κλαύδιον Κωνσταντῖνον, υἱὸν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὁ νεώτερος Κωνσταντῖνος, φέρων συχνότατα τὸ ὄνομα Claudius, ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἑξῆς λατινικὰς καὶ ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς : H. DESSAU, *Inscriptiones Latinae selectae* ἀριθ. 712, 713, 721, 722, 724 καὶ 6091. R. CAGNAT, *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas pertinentes* τ. IV ἀρ. 612 (C. I. Gr. 3883 b) καὶ 750 (C. I. L. III 14199, 10).

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω ρωμαϊκῆς ἐπιγραφῆς κατέγραψα ἐν τῷ μικρῷ γειτονικῷ χωρίῳ τοῦ Πόρτο Γερμενοῦ τὰς ἑξῆς δύο ἄλλας, ἀδημοσιευτούς ἐπιθυμῖους ἐπιγραφάς ἑλληνικῶν χρόνων : α) Στήλη μαρμαρίνη μετ' ἀετώματος :

*Μυρτῶ
Ἑρμῶνος
τὰν σορὸν κέχρηται (= ἔχει τὴν χρῆσιν τοῦ τάφου).*

Διαστάσεις : ὀλίκον ὕψος 0.65, πλάτος 0.38, πάχος 0.10 μ.

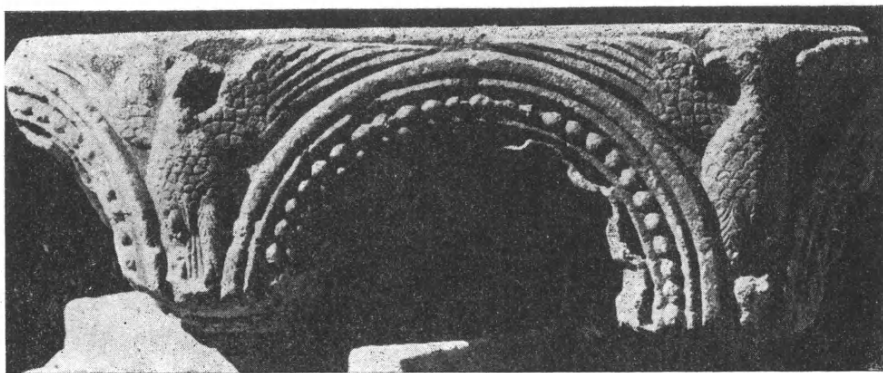
Ὑψ. γραμμάτων 0.02 μ. Εὐρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ οἰκήματος τῆς Χωροφυλακῆς Αἰγοσθένων.

β) Ὁρθογώνιος πλάξ πλάτους 0.45, ὕψ. 0.70 καὶ πάχους 0.31 μ., εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁποίας ἡ ἐπιγραφή :

*Πύθιλλα
Ἡρέα*

Ὑψ. γραμμάτων 0.03 μ. Εἶναι ἐντετειχισμένη εἰς τὸν ἀριστερὸν σταθμὸν τῆς θύρας εἰσόδου τοῦ ἐλαιοτριβείου τῶν Αἰγοσθένων.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Εἰκ. 1. Τμήμα μαρμαρίνου Ἀμβωνος, τοῦ 6ου αἰ. μ. Χ., βασιλικῆς Ν. Ἀγχιάλου.

9. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΝΕΑΙ ΑΓΧΙΑΛΩΙ

Σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν ἦτο: 1ον) ἡ ἀποκάλυψις κατὰ τὸ δυνατόν μεγαλυτέρων τμημάτων τῆς βασιλικῆς Γ, τοῦ μεγαλοπρεπεστέρου μνημείου τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας, μέρη τοῦ ὁποίου — τοὺς Νάρθηκας καὶ τμήμα τοῦ Αἰθρίου — εἶχον ἀνασκάψει ὁ ἴδιος παλαιότερον, καὶ 2ον) ἡ συμπλήρωσις τοῦ σχήματος ἀξιολόγου οἰκήματος ἀναφανέντος ἐπὶ τῆς ὑποτιθεμένης Ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας πόλεως. Καὶ τοῦ μὲν δευτέρου μνημείου συνεπλήρωσα τὴν μελέτην, ἐκ τοῦ πρώτου ὅμως ἀνέσκαψα μόνον τοὺς ἐλευθέρους χώρους τοῦ ἀπαλλοτριωθέντος οἰκοπέδου Ζορμπᾶ, καθ' ὅσον δὲν ἐπέτυχον τὴν ἀπαλλοτριώσιν τοῦ ἀριστερὰ τῆς βασιλικῆς ἐκτεινομένου οἰκοπέδου Βεῖνόγλου, προσκρούσας εἰς ὑπερβολικὰς ἀξιώσεις τοῦ κατόχου.

Α'. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Γ.

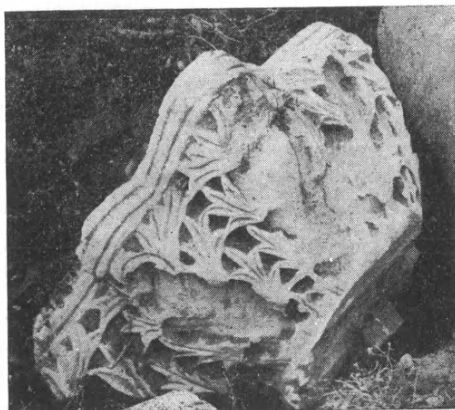
Ἐνήργησα ἀνασκαφὰς εἰς δύο σημεῖα: εἰς τὸ δυτικῶς τοῦ ναοῦ Αἵθριον καὶ εἰς τμήμα τοῦ δεξιοῦ κλίτους καὶ τοῦ ἔξωθεν τούτου χώρου.

1) **Αἶθριον.** Ἀπεκάλυψα ὁλόκληρον τὸν κεντρικὸν ὑπαιθρον χώρον καὶ μέρος τῆς ἀριστερᾶς στοᾶς (τὴν δεξιὰν στοὰν εἶχον παλαιότερον ἀποκαλύψει) ἀνεφάνησαν δύο ἐκ τῶν πέντε ἰωνικῶν βάσεων τῆς στοᾶς, ἥτις δὲν εἶχεν ἐντοιχισθῇ, ὥς ἡ δεξιὰ (βλ. ἐρμηνείαν τῆς ἐντοιχισθείσης στοᾶς εἰς Π.Α.Ε. 1940, σελ. 18 κ.ἐ.) καὶ τὰ κυριώτερα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (τεμάχια τῶν κυλινδρικῶν κορυμῶν καὶ κιονοκράνων ὥς καὶ θωρακίων, ὁμοίων τῶν ἐν Α. Ε. 1937 — τόμος Ἑκατονταετηρίδος Α' — σ. 171 κ. ἐ. δημοσιευθέντων, προερχομένων προφανῶς ἐκ τῆς καταστραφείσης Φιάλης τοῦ Αἰθρίου).

Τὸ δάπεδον τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἦτο πλακόστρωτον· ἐλάχιστα μαρ-

μάριναί πλάκες ἔχουν ἀπομείνει. Ἀτυχῶς αἱ εἰσοδοὶ τοῦ Αἰθρίου κρύπτονται εἰς τὸ συνεχόμενον οἰκόπεδον τοῦ Ἀσλάνογλου, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν μοῦ ἐπετράπη νὰ ἀνασκάψω (πρβλ. γενικὴν κάτοψιν τῶν ἀνισκαφέντων μερῶν τῆς βασιλικῆς ἐν εἰκ. 3).

2) **Δεξιὸν κλίτος καὶ ὁ ἔξωθεν τούτου χώρος.** Τὸ εἰς τὴν διάθεσίν μου ἐλεύθερον τμῆμα τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ ναοῦ ἠρεύνησα ἐπιμελῶς καὶ ἐξεκαθάρισα τὸ ψηφιδωτὸν αὐτοῦ δάπεδον (εἰκ. 5), συνιστάμενον κατὰ τὸ μέσον ἐκ ρομβοειδῶν διακοσμήσεων πληρουμένων διὰ στεφάνων μετὰ πλοχμῶν καὶ κεντρικοῦ τετραφύλλου ἢ δι' ἀγκυλωτοῦ διακόσμου μετὰ σταυροειδοῦς πλοχμοῦ, ἔχον δὲ ὡς παρυφὰς τριπλᾶς διακοσμήσεις μὲ ὅμοια περίπου θέματα. Ἡ τέχνη τοῦ ψηφιδωτοῦ τούτου διακόσμου εἶναι τοῦ 7ου αἰῶνος.

Εἰκ. 2. Ἀνευρεθὲν κιονόκρανον τοῦ Τριβήλου τῆς βασιλικῆς Γ.

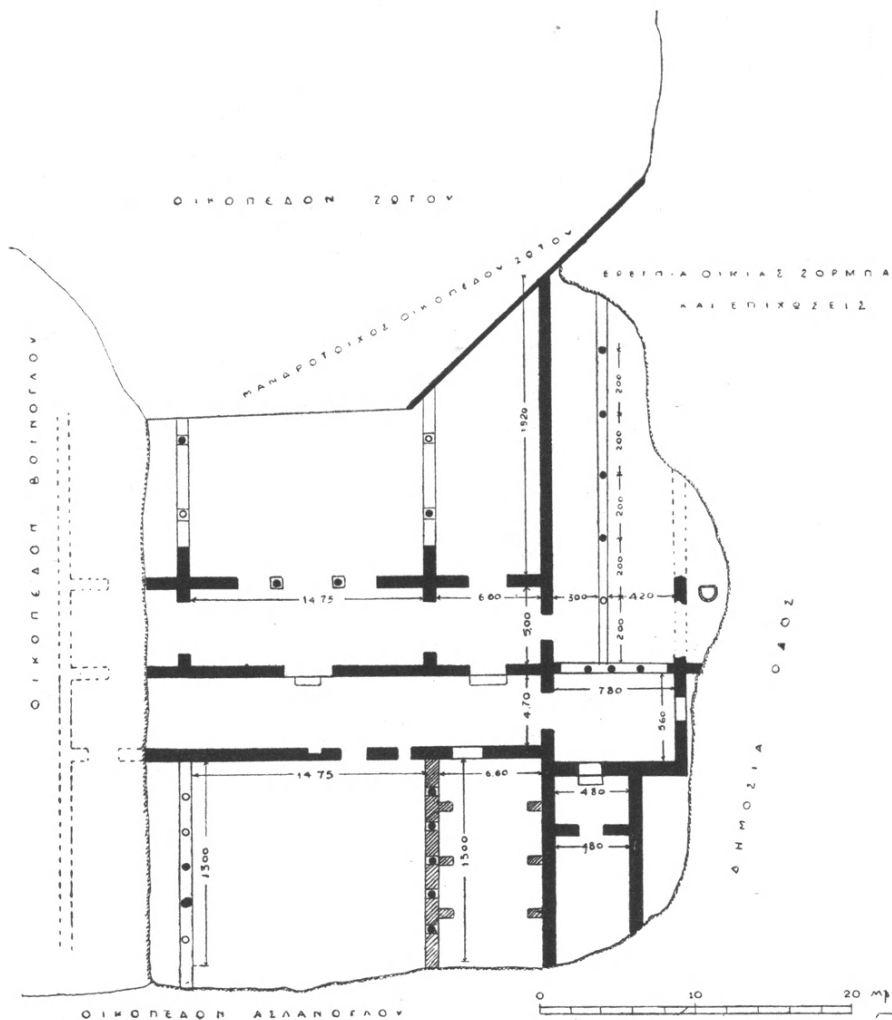
Τὴν ἀνασκαφὴν ἐπεξέτεινα βορειότερον προσδιορίσας καὶ τὸ Τριβήλον τοῦ ναοῦ (βλ. εἰκ. 3) μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπεκταθῶ περαιτέρω, καθ' ὅσον ὁλόκληρον τὸ βόρειον τμῆμα κρύπτεται εἰς τὸ οἰκόπεδον Βεῖνόγλου. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ Τριβήλου ἀνευρέθη ἐν τῶν ἀναδιπλουμένων κιονοκράνων του (εἰκ. 2), λαμπρὸν δεῖγμα τῆς μεγαλοπρε-

πείας τοῦ ναοῦ. Ἡ ἔξωθεν τοῦ δεξιοῦ πλαγίου κλίτους ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε παρὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ τοίχου παλαιότερον μωσαϊκὸν δάπεδον, καθαρῶς γεωμετρικόν, ἐφ' οὗ βαίνει ὁ τοίχος τοῦ κλίτους, ὅπερ δεικνύει ἢ ὅτι ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναοῦ ρωμαϊκὸν κτίσμα ἢ πιθανώτερον — ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν τέχνην τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ κλίτους καὶ τὸν διπλοῦν νάρθηκα — ὅτι ὑπῆρχε παλαιότερος χριστιανικὸς ναὸς καὶ κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα ἐγένοντο ριζικαὶ ἀνακαινίσεις αὐτοῦ. Τὸ παλαιότερον τοῦτο ψηφιδωτὸν ἀνεφάνη καὶ εἰς τομὴν, ἣν ἐνήργησα παλαιότερον εἰς μέρος τοῦ δεξιοῦ κλίτους (βλ. ΠΑΕ 1936, σ. 33, εἰκ. 4).

Εἶτα συνέχισα τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὸν ἔξωθεν τοῦ δεξιοῦ κλίτους χώρον. Ἀνεῦρον μέγα μέρος πλαγίας στοᾶς καὶ τρεῖς ἰωνικὰς βάσεις κατὰ χώραν (βλ. εἰκ. 3), ἀκεραίους δὲ κυλινδρικοὺς κορμούς· οὐδὲν κιονόκρανον ἀνευρέθη.

3) **Ἑργαστήριον μωσαϊκῶν.** Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς πλαγίας ταύτης στοᾶς ἠρεύνησα λεπτομερέστερον τὸ ἀναφανέν παλαιό-

τερον (ΠΑΕ 1929, σ. 68) καὶ καθορισθὲν ὡς ἐργαστήριον τῶν μωσαϊκῶν. Τοῦτο εὐρίσκεται ἔξω τῆς ἀνωτέρω ἀνευρεθείσης ἐφέτος στοᾶς τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς ἐντὸς περιβόλου, μὴ δυναμένου νὰ καθορισθῇ λόγῳ

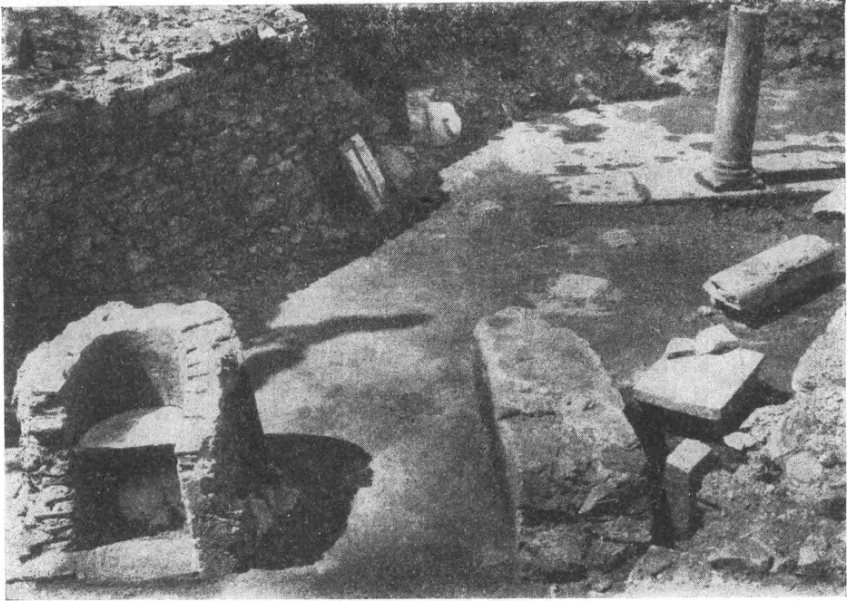

Εἰκ. 3. Γενικὴ κάτοψις τῶν ἀνασκαφέντων μερῶν τῆς βασιλικῆς Γ.

τῆς δεξιᾶ ἐκτεινομένης δημοσίας ὁδοῦ τῆς κωμοπόλεως, ἀριστερὰ δὲ ἕνεκα τοῦ ἐρειπωμένου οἰκήματος Ζορμπᾶ. Ἡ κατεύθυνσις μόνον διασωθέντος τμήματος τοίχου (πάχ. 0.75 μ.) δεικνύει ὅτι ἦτο περικεκλεισμένον ἐντὸς τετρα-

γώνου πλακοστρώτου διαμερίσματος, ἱκανῶς εὐρυχώρου, ἐπικεκολλημένου εἰς τὸ πρόπυλον τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς. Τὰ διασωθέντα ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου εἶναι τὰ ἑξῆς:

Εἷς ἡμικυλινδρικός κλίβανος (σφζόμενον ὕψος 0,65 μ.), ἔχων ἐν τῷ μέσῳ μαρμαρίνην πλάκα καὶ ἐμφανῇ ἴχνη καύσεως (εἰκ. 4). Κατὰ τὴν πρώτην ἀνέυρεσιν αὐτοῦ ἦσαν σεσωρευμένα πέριξ τοῦ κλιβάνου τούτου ὄγκοι ἐξ ἄμμου, χρώματος κυανοῦ καὶ πορφυροῦ, πλάκες ὑαλοσυμπαγεῖς,

Εἰκ. 4. Ὁ ἀνευρεθεὶς κλίβανος (ἀριστερά) ἐργαστηρίου μωσαϊκῶν, ἀποκαλυφθεὶς δεξιὰ τῆς βασιλικῆς Γ'.

πολύχρωμοι καὶ εὐθρυπτοι καὶ πλῆθος ψηφίδων (κυανῶν, πορφυρῶν καὶ χρώματος ὄχρας) ἐκ τῶν συνήθων πρὸς κατασκευὴν μωσαϊκῶν δαπέδων, ἀλλὰ καὶ διὰ ἐντοίχια μωσαϊκά.

Τὰ περισυλλεγένητα, ὥς καὶ τὰ ἐφέτος ἀνευρεθέντα, φυλάσσονται εἰς τὸ Μουσεῖον Νέας Ἀγχιάλου, δείγματα δὲ τούτων ἔχω μεταφέρει εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, ἅτινα εὐρίσκονται ἐκτεθειμένα εἰς προθήκην τῆς δεξιᾶς πτέρυγος. Παρόμοιον εὔρημα δὲν γνωρίζω ἂν ὑπῆρχεν ἄλλαχοῦ.

Ἀτυχῶς ἢ πρὸ αὐτοῦ δημοσία ὁδὸς καὶ αἱ ἀνατολικῶς ἐκτισμένοι οἰκίαι δὲν ἐπιτρέπουν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἐργαστηρίου μωσαϊκῶν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης περιγραφῆς τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν τῆς βασιλικῆς Γ γίνεται φανερόν ὅτι περαιτέρω ἔρευνα ἀποκλείεται, ἂν δὲν γίνῃ ἀπαλλοτριώσεις καὶ τοῦ οἰκοπέδου Ζώτου, ὅπου ἐκτείνεται τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς (βλ. εἰκ. 3, ὅπου σημειοῦνται τὰ περιβάλλοντα τὴν βασιλικὴν Γ οἰκόπεδα τῶν Βεῖνόγλου, Ἀσλάνογλου καὶ Ζώτου).

Ὡς γενικὴν παρατήρησιν περὶ τῆς βασιλικῆς ταύτης ἀναφέρω ὅτι τὰ

Εἰκ. 5. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς Γ.

μέχρι τοῦδε εὐρεθέντα διαφωτίζουν πληρέστερον τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἐνῶ δηλονότι καὶ εἰς τὰς δύο βασιλικὰς Α καὶ Β ἔχομεν γλυπτικὸν διάκοσμον μιᾶς ἐποχῆς (τοῦ 5ου αἰῶνος) καὶ μαρμάρινα δάπεδα (δὲν ὑπάρχουν μωσαϊκά) εἰς τὴν βασιλικὴν Γ ἐπάλληλα μωσαϊκὰ δάπεδα, ἐντοίχισις μερῶν τοῦ μνημείου, προσθήκη τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος, γλυπτὰ δύο ἐποχῶν τοῦ 5ου καὶ 7ου αἰῶνος, προσηρηθέντων ἐργαστήριον μωσαϊκῶν, μαρτυροῦν μεγάλην ἀκμὴν τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ μετὰ τὸν 5ον αἰῶνα μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 7ου, ὅτε ἐπέρχεται γενικὴ καταστροφή ἔνεκα βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἔξαφανίζεται ἡ ζωὴ τῆς πόλεως. Ὅμοια περίπου γνωρίσματα ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν Δ, ὡς δει-

κνύουν τὰ παρατιθέμενα τμήματα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου (εἰκ. 7, 8, 9). Βυζαντινῶν χρόνων δείγματα (ἀγγεῖα κ. λ. π.) οὐδαμοῦ ἀνευρέθησαν, φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν μετατοπίζεται ἡ ζωὴ εἰς τοὺς μαρτυρουμένους δύο Ἀλμυρούς (παρὰ τὸ Τσιγκέλι καὶ τὴν Κεφάλωσιν — τὴν ἀρχαίαν Ἄλω), ὅπου ἀνευρίσκονται μαρμάρινα γλυπτὰ, μετακομισθέντα ἐκ τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν καὶ περισυλλεγένητα ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Γιαννοπούλου εἰς τὸν ἰδρυθέντα εἰς τουρκικοὺς χρόνους σημερινὸν Ἀλμυρόν, ἀποκείμενα δὲ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν ἐν Ἀλμυρῷ συλλογὴν.

Ἄν καταστῇ δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς αὐτῆς θὰ εὗρεθῶσι καὶ ἰδιάζοντα λατρευτικὰ γνωρίσματα (διάφορος δηλονότι διάταξις τοῦ ἱεροῦ Βήματος κ. ἄ).

Β'. ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΦΑΝΕΝΤΟΣ ΜΕΓΑΡΟΥ

Περιγραφὴν τοῦ οἰκοδομήματος τούτου παρέχω εἰς τὰ Π.Α.Ε. τοῦ ἔτους 1937 σ. 53 κ.έ. καὶ ἰδίως τοῦ ἔτους 1939 σ. 53 - 60.

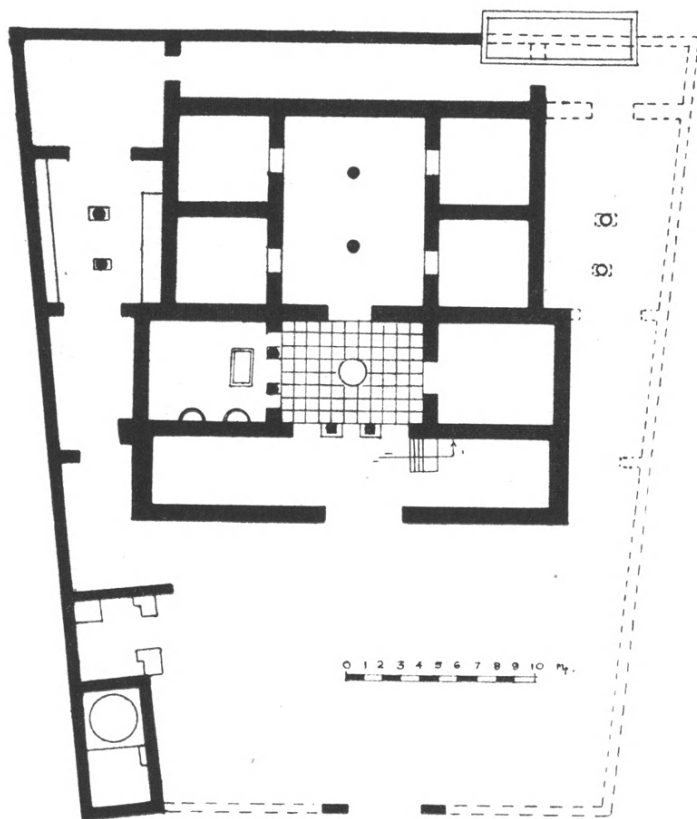
Ἐφέτος ἐξήτησα νὰ προσδιορίσω τὴν εἴσοδον, τὴν αὐλὴν καὶ τὸν περίβολον, ὡς δηλοῦται εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 6. Τὸ ἔχον πρὸς Α. τὴν πρόσοψιν αὐτοῦ διόροφον (ὡς δεικνύει ἡ ἀναφανεῖσα κλῖμαξ) οἶκημα τοῦτο περικλείεται ἐντὸς ἀκανονίστου περιβόλου, ὅπου σχηματίζονται διαμερίσματα, καὶ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν κυκλικὸν κτίσμα (πιθανῶς λινός). Ἡ διάταξις τῶν διαμερισμάτων του ἔχει ἱκανὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνιστικοῦ τύπου μέ τινας παραλλαγάς, ὀφειλομένας εἰς τὴν χρῆσιν του (πιθανῶς πρόκειται περὶ ἐπισκοπικοῦ μεγάρου). Αὐτὴ πλακόστρωτος ὁδηγεῖ εἰς προθαλάμον, εἰς ὃν εἰσέρχεται τις διὰ τριβήλου ἀνοίγματος· ἐν τῷ μέσῳ τοῦ προθαλάμου τούτου ἀνευρέθη φιάλη ἐξ ἀτρακίου λίθου. Ἐκτέρωθεν τοῦ προθαλάμου ἐκτείνονται συμμετρικὰ τετράγωνα διαμερίσματα, ἐξ ὧν τὸ ἀριστερὰ κοσμεῖται δι' ἐτέρου τριβήλου. Ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ διαμερίσματος τοῦ προθαλάμου εἰσέρχεται τις εἰς μέγα ὀρθογώνιον διαμέρισμα, ἔχον εἰς τὸν ἄξονα αὐτοῦ δύο κίονας καὶ ἐκτέρωθεν αὐτοῦ ἀνὰ δύο τετράγωνα δωμάτια, συγκοινωνοῦντα πρὸς τὴν αἵθουσαν δι' ἀνοιγμάτων.

Τὸ δάπεδον τοῦ οἴκου, πλὴν τῆς μεγάλης αἰθούσης, ἣτις εἶναι πλακόστρωτος, ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μωσαϊκῶν, τμήματα δὲ αὐτοῦ περισυνελέγησαν ἀναμειγμένα μετὰ χωμάτων. Ἀτυχῶς οὐδὲν ἀξιόλογον τμήμα διεσώθη κατὰ χώραν. Κατὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ οἴκου τούτου ἐγένοντο μεταγενέστεραι προσθήκαι (ἀνευρέθησαν δύο ἐστίαι). Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν οἶκον ἐγένετο πιθανῶς ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ περιβόλου, ὅστις κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἔχει τελείως καταστραφῇ.

Κατὰ τὰ ἔτη τῆς ξενικῆς κατοχῆς τὰ θεμέλια αὐτοῦ εἶχον ὑποστῇ ἱκανὰς ἀλλοιώσεις, ἐκτίσθη δὲ ἐπὶ τοῦ βορειοδυτικοῦ τμήματος τοῦ περιβό-

λου οἶκῳ καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω τὴν μορφήν τοῦ περιβόλου κατὰ τὸ μέρος τοῦτο. Εἰς τὸ παρατιθέμενον σχέδιον ἔχει σημειωθῇ ὑποθετικῶς ἡ ἔκτασις αὐτοῦ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος.

Ἐκ τοῦ πλουσίου γλυπτοῦ διακόσμου του πολλὰ διεσώθησαν, ὅσα εἶχον μεταφέρει εἰς τὸ Μουσεῖον, περιγραφὴν δὲ τούτων παρέχω εἰς τὰ

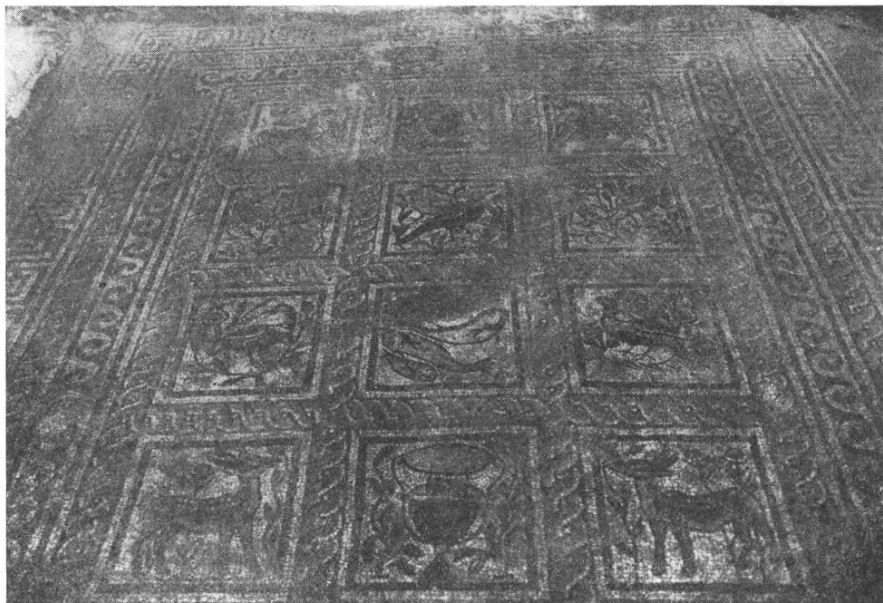

Εἰκ. 6. Κάτοψις τοῦ ἐπισκοπικοῦ (·) μεγάρου παρὰ τὴν νομιζομένην Ἀγορὰν τῆς ἀρχαίας πόλεως.

ΠΑΕ 1939, σ. 58 (ὑπέρθυρα, περιθυσώματα, θωράκια, πάντα μετὰ χριστιανικῶν διακοσμήσεων, ὡς καὶ πλάκες ὀρθομαρμαρώσεως). Ἡ χρονολόγησις του προσδιορίζεται ἐκ τῶν γλυπτῶν καὶ τῶν μωσαϊκῶν. Τὰ πλεῖστα τούτων ἀνάγονται εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος, τινὰ ὅμως ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ τοῦ 7ου αἰῶνος. Συμπεραίνομεν ὅτι εἰς τὸ ἀρχικὸν κτήριον ἐγένοντο κατὰ καιροὺς ἐπισκευαί.

Γ'. ΕΡΕΥΝΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ Α.

Πλὴν τῶν δύο τούτων σημείων ἠρεύνησα καὶ τὰ περίξ τῆς βασιλικῆς Α. Ἀνατολικῶς αὐτῆς ἀνευρέθη τμήμα πλακοστρώτου εὐρείας ὁδοῦ, βαινούσης ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἐχούσης πλάτος 4.50 μ. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀνεφάνησαν τὰ θεμέλια σειρᾶς τετραγώνων οἰκημάτων (8 × 8.60 μ. καὶ πάχους τοίχων 0.75 μ.), πιθανῶς μαγαζίων· μεταξὺ δὲ τούτων

Εἰκ. 7. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς βασιλικῆς Δ.

πεσοὶ ἢ βάσεις κιονοστοιχίας, ἐξ ἧς διεσώθησαν ἐνιαχοῦ μαρμάρειναι βάσεις.

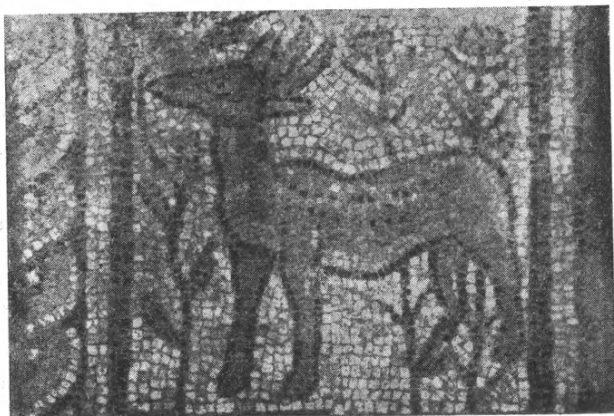
Δεξιὰ τῷ ἀνερχομένῳ ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ὑπάρχει φρέαρ προστατευόμενον ἀπὸ οἰκήματος πλάτους 3 μέτρων, ἡ εἴσοδος τοῦ ὁποίου διατηρεῖ τὸ λίθινον κατώφλιον. Περὶ τὸ φρέαρ διασώζεται λιθίνη λεκάνη μήκους 1.30 μ. καὶ παραπλεύρως αὐτῆς πήλινος ὀχετὸς διαμέτρου 0.22 μ. ἐκτισμένος καθέτως εἰς τοιχίσκον. Τέλος ἔξωθεν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς ἀνευρέθη ὁ μέγας ὀχετὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως πλάτους 0.90 μ. πλακόστρωτος, καλυπτόμενος ἀπὸ μεγάλην πλάκα πάχους 0.20 μ.

Ἡ ἀνεύρεσις τῆς ὁδοῦ αὐτῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως φθάνει μέχρι τῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου Ἀλμυροῦ, φαίνεται δὲ ὅτι συνεχίζετο. Ἐπίσης κατὰ

τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς ἀνεφάνησαν θεμέλια μεγάλων οἰκοδομημάτων, συνεχομένων μετὰ τοῦ νοτίου τοίχου αὐτῆς, μὴ ἐρευνηθέντα, ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπιχωματώσεως κατὰ τὸ μέρος τοῦτο. Τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἀξιολόγου τούτου τμήματος θὰ ἐρευνήσω βραδύτερον.

Δ'. ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΓΛΥΠΤΩΝ

Τέλος ἐνήργησα καὶ περισυλλογὴν τῶν διεσπαρμένων γλυπτῶν, συγκεντρώσας καὶ ταῦτα εἰς τὸ ἴδρυθὲν ὑπ' ἐμοῦ παρὰ τὴν βασιλικὴν Ἀ Μουσεῖον τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν. Ἐκ τούτων σπουδαιότερον εἶ-

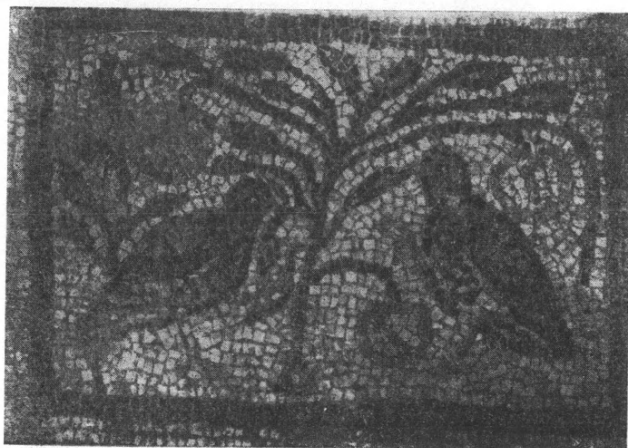
Εἰκ. 8. Λεπτομέρεια τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς εἰκ. 7.

ναι τμήμα μαρμαρίνου Ἀμβωνος, προερχόμενον ἐκ μιᾶς τῶν βασιλικῶν. Διεσώθη ἐξ αὐτοῦ τὸ κεντρικὸν τόξον καὶ τὰ ἡμίση τῶν δύο πλαγίων. Ἐκατέρωθεν τοῦ διασωθέντος τόξου, κοσμουμένου διὰ γλυφῶν καὶ σταγόνων, ὑπάρχουν δύο ἀνάγλυφοι ἱπτάμενοι αἰετοί, ὁ ἰσχυρὸς διακοσμητικὸς χαρακτήρ τῶν ὁποίων προδίδει τέχνην τοῦ βου μ. Χ. αἰῶνος (βλ. εἰκ. 1). Ἐπίσης συνελέγησαν πολλὰ μαρμάρινα τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν καὶ διακοσμητικῶν γλυπτῶν, ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί, δημοσιευθέντα ἤδη εἰς τὰ ΠΑΕ καὶ στρεπτοὶ κιονίσκοι. Ταῦτα ἐταξινομήθησαν καταλλήλως εἰς τὸ Μουσεῖον, ἀπηρτίστη δὲ ἐν αὐτῷ καὶ τμήμα τῶν ἀνευρεθέντων ἐν τῇ περιοχῇ ρωμαϊκῶν ἐπιτυμβίων πλακῶν καὶ ἀγαματίων, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ διασωθὲν ἀκέφαλον ἀγαλμα Περσεφόνης, δημοσιευθησόμενον ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου κ. Βερδελῆ, ὅστις καὶ πολλαχῶς μὲ ἐβοήθησεν εἰς τὴν ταξινομήσιν τοῦ Μουσείου. Ὅμοίως κατεσκευάσθησαν προθῆκαι μετὰ ὑαλοπινάκων, ὅπου ἀπετέθησαν τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς πῆλινα ἀγγεῖα, λύχνοι, νο-

μίσματα κ.λ.π. καὶ ἀνεγράφησαν ἐπ' αὐτῶν αἱ σχετικαὶ ἐπιγραφαί.

Οὕτω τὸ Μουσεῖον Νέας Ἀγχιάλου παρουσιάζει νῦν τὴν ὅψιν ἄλλοις Μουσείου πρωτοτύπου εἰς τὸ εἶδος του καὶ διδακτικὸν διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσουν τὴν παλαιοχριστιανικὴν τέχνην ὠρισμένης περιοχῆς.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

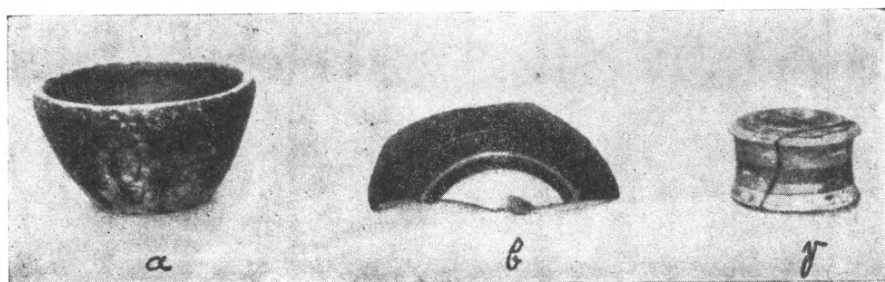

Εἰκ. 9. Λεπτομέρεια τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς εἰκ. 7.

10. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΑΡΣΑΛΟΥ

Κατὰ τὸ τρέχον ἔτος συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ περικλειομένου ὑπὸ τοῦ κυκλικοῦ κρηπιδώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου, ἐπεξετάθη δὲ ἔπειτα καὶ εἰς τὴν γειτονικὴν περιοχὴν.

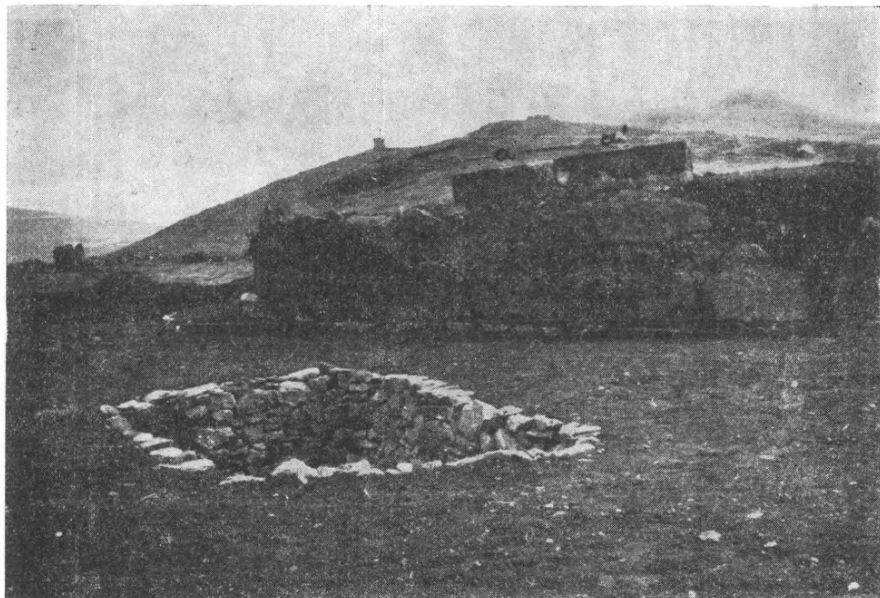
1) Ἐντὸς τοῦ χώρου μεταξὺ τοῦ κρηπιδώματος καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου ἐνήργησα δύο κατακορύφους τομάς (sondages), τὴν μίαν δυτικῶς καὶ τὴν ἄλλην νοτιοανατολικῶς τοῦ τελευταίου. Ἀμφότεραι ἔφθασαν εἰς βάθος 3 μ., ὅσον ἦτο καὶ τὸ βάθος τοῦ ἀποκαλυφθέντος πέδου ὑπὸ τὸ βόρειον θεμέλιον τῆς θόλου θαλαμοειδοῦς μυκηναϊκοῦ τάφου, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἠκολούθουν στρώματα ἐκ καθαρᾶς ποταμίας ἄμμου.

Εἰκ. 1. Ἀγγεῖα εὑρεθέντα εἰς τὴν τομὴν νοτιοανατολικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου.

Ἡ πρώτη τομὴ ἐπὶ διαστάσεων 2×6 μ. οὐδὲν ἀπέδωκεν. Εἰς τὴν δευτέραν, μὲ διαστάσεις 3×4 μ., εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν ὑψηλοτέρων στρωμάτων ἄνωθεν τοῦ σωζομένου χείλους τοῦ τοίχου τῆς θόλου τὰ ἐν εἰκ. 1, α-β ἄγγεῖα, ἀνήκοντα εἰς τὸν 4^{ον} π. Χ. αἰ. καὶ προερχόμενα ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου. Ἐκεῖθεν τὰ πρὸς τὰ κάτω στρώματα μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῆς βάσεως τῶν θεμελίων τῆς θόλου ἦσαν καθαρά, διεκρίνοντο δὲ σαφῶς — ὅπως ἄλλως τε καὶ εἰς τὴν προηγούμενην τομὴν — αἱ στρώσεις τῆς ἐπισωρευθείσης γῆς πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ἐπικαλύπτοντος τύμβου. Ἐνδεικτικὴ διὰ τὸν τρόπον τῆς ἀπορρίψεως τῶν γεμισμάτων ἦτο ἡ διαμόρφωσις τῶν στρώσεων τούτων: ὀριζόντιοι εἰς τὰ χαμηλότερα ἐπίπεδα καθίσταντο ὅλον ἐν καὶ περισσότερον ἐπικλινεῖς ἐφόσον ἀνέρχοντο ἐκ τῆς τοιαύτης κλίσεως τὰ μεταξὺ τῶν χωμάτων λιθάρια κυλιόμενα πρὸς τὰ κάτω κατὰ τὴν ἀπόρριψιν συνεκεντροῦντο πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ περιβάλλοντος τὸν τύμβον λιθίνου κρηπιδώματος. Εἰς βάθος 0.30 μ. ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν θε-

μελίων τῆς θόλου καὶ παραπλεύρως αὐτῆς εὐρέθη ἡ ἐν τῇ εἰκ. 1, γ κορινθιακὴ πυξίς, τῶν μέσων περίπου τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰ. Εἰς τὸ ἴδιον στρώμα κάτωθεν τῆς φλοιᾶς τῆς εἰσόδου τῆς θόλου εἶχον εὐρεθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁμοία πυξίς καὶ τὸ ἄνω τμήμα κορινθιακῆς ἢ κορινθιαζούσης ληκύθου (παχὺς πλαστικὸς δακτύλιος κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ), ἐνῶ ὑπὸ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον αὐτῆς καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον εὐρέθη μεμονωμένον ἀνθρώπινον κρανίον ἀνῆκον προφανῶς εἰς σύγχρονον πρὸς τὰ ὡς ἄνω ἀγγεῖα

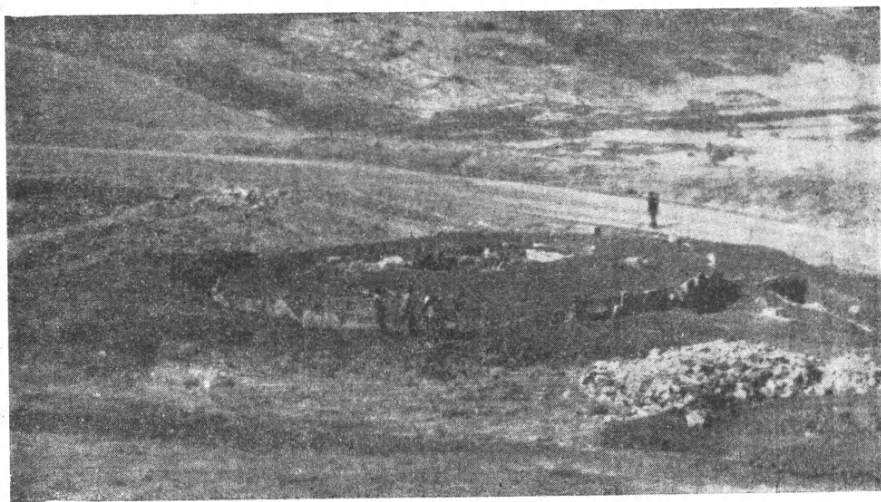
Εἰκ. 2. Τὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ θολωτοῦ μνημείου μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

ταφήν. Ἐκ τῆς στρωματικῆς θέσεως τῶν ἐν λόγῳ ἀγγείων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ θολωτοῦ μνημείου δὲν δύναται νὰ εἶναι προγενεστέρα τῶν μέσων τοῦ 6 π. Χ. αἰ. Τὰ χαμηλότερα, ἔπειτα, στρώματα ἐγγὺς τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἀπέδωσαν ἀριθμὸν τινα πενιχρῶν θραυσμάτων ἐκ μυκηναϊκῶν ἀγγείων καὶ ἐγχωρίων ἀπλῶν χειροποιήτων, συγχρόνων πιθανώτατα πρὸς τὰ προηγούμενα. Ἰχνη συγχρόνων ταφῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἀνεφάνησαν, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι τὰ ἐντεῦθεν κεραμικὰ θραύσματα προέρχονται ἐκ τῆς συλήσεως παρακειμένων μυκηναϊκῶν τάφων, οἱ ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη εἰς τὴν ἐγγὺς περιοχὴν.

2) Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἔρευναν προέβην εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ βορειοδυτικοῦ τμήματος τοῦ κρηπιδώματος, ὅπερ μόνον ἐξηκολούθει νὰ παρα-

μένη εἰσέτι κεκαλυμμένον. Συμπληρωθείσης οὕτω τῆς ἀποκαλύψεως ὁλοκλήρου τῆς περιφερείας αὐτοῦ, τὸ ὅλον μνημεῖον κατέστη ἐμφανὲς πανταχόθεν καὶ προσέλαβεν ἰδιαιτέραν ἐπιβλητικότητα (εἰκ. 2-3).

Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χωμάτων εἰς τὴν προκειμένην θέσιν εὐρέθησαν οἱ ἐν τῇ εἰκόνι 2, α-α' πώρινοι κυβόλιθοι, σχηματίζοντες ἑλαφρὰν καμπύλην κατὰ τὸ διάγραμμα αὐτῶν καὶ φέροντες ἀναθύρωσιν εἰς τὰς στενὰς πλευράς των. Δυσκολεύομαι νὰ πιστεύσω ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς ὀροφῆς τῆς θόλου, ὑποθέτω δὲ μᾶλλον ὅτι ἐσχημάτιζον ἐπίστεψιν τοῦ κρηπιδώματος, πρὸς τὸν κύκλον τοῦ ὁποίου συμφωνεῖ ἡ καμπυλότης τούτων. Διὸ ἐτοποθέτησα αὐτοὺς εἰς ἣν θέσιν δείκνυται ἐν τῇ εἰκόνι.

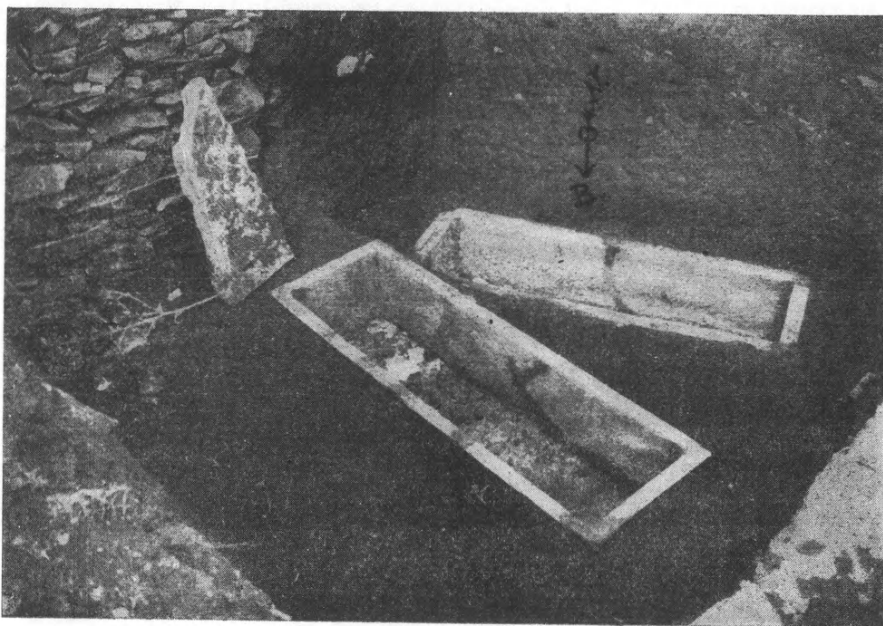
Εἰκ. 3. Τὸ θολωτὸν μνημεῖον ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ ἐκ ΝΑ.

Ἐκ τοῦ ἰδίου σκάμματος συνεκεντρώθησαν θραύσματα μυκηναϊκῶν ἀγγείων, ἅτινα προέρχονται προφανῶς ἐκ τοῦ συληθέντος παραπλεύρως θαλαμοειδοῦς μυκηναϊκοῦ τάφου. Πλὴν τούτων εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ μεταγενέστερα ἀγγεῖα, ὥς καὶ δύο ἐνδιαφέροντα θραύσματα, ἕξ ὧν τὸ ἐν ἀνήκει ἴσως εἰς ἰωνικὸν ἀγγεῖον, τὸ ἕτερον εἰς ἀττικὴν κύλικα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ. Προέρχονται ἀσφαλῶς ταῦτα ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου, τὰ δύο δὲ τελευταῖα τεμάχια ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὰ εὑρεθέντα κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἐν τὸς τῆς θόλου ὀρίζουσι τὸ χαμηλότερον χρονικὸν ὄριον τῆς κατασκευῆς τοῦ μνημείου, οὐχὶ πέραν τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

3) Ἐξωθι καὶ βορειῶς τοῦ μνημείου ἐνήργησα βαθεῖαν σταυρικὴν τομὴν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ περιλαμβανομένου μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς παραπλεύρως διερχομένης δημοσίας ὁδοῦ.

Ἡ διενεργηθεῖσα αὕτη τομὴ ἀπεκάλυψε περὶ τὰ 10 μ. βορειοανατολικῶς τοῦ θολωτοῦ μνημείου πωρίνην σαρκοφάγον μὲ κατεύθυνσιν ἔξ Α. πρὸς Δ. Ἦτο ἡμικατεστραμμένη καὶ ἄνευ περιεχομένου, ἐλάχιστα δὲ μόνον τεμάχια ἐκ μελαμβαφῶν ἀγγείων τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἱ εὐρέθησαν ἔξωθεν αὐτῆς. Διαστάσεις σαρκοφάγου: μῆκος 1.64 μ., πλάτος 0.58 μ., σωζόμενον ὕψος 0.23 μ., πάχος πλευρῶν 0.09 μ.

Περὶ τὰ 11 μ. δυτικώτερον καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον τῆς συμβολῆς τῶν δύο σκελῶν τῆς ἐνεργηθείσης τομῆς εὐρέθησαν δύο ὁμοιοὶ πρὸς τὴν προ-

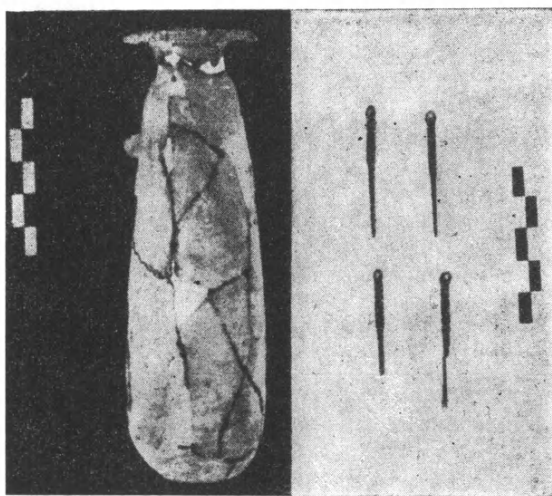
Εἰκ. 4. Πώρινοι σαρκοφάγοι ἔξωθεν καὶ βορείως τοῦ θολωτοῦ μνημείου.

ηγουμένην σαρκοφάγον, μὲ τὸν αὐτὸν ὥς καὶ ἐκείνη προσανατολισμόν, τοποθετημέναι δὲ ἐλαφρῶς λοξῶς ἢ μία παρὰ τὴν ἄλλην (εἰκ. 4). Διαστάσεις: τῆς πρὸς Β.: μῆκος 1.90, πλάτος 0.56, ὕψος 0.42, πάχος πλευρῶν 0.08 μ. τῆς πρὸς Ν.: μῆκος 1.83, πλάτος 0.53, ὕψος 0.41, πάχος πλευρῶν 0.08 μ.

Ἀμφότεραι ἦσαν ἄθικτοι, καλυπτόμεναι ἐκάστη ὑπὸ τριῶν πωρίνων πλακῶν. Ὁ σκελετὸς εἰς ἐκατέραν τούτων εὐρέθη ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει, ἔκειντο ὅμως ἀμφότεροι οἱ σκελετοὶ εἰς στάσιν ὑπτίαν καὶ ἔβλεπον πρὸς Δ. Εἰς τὴν θέσιν τῆς κατερχομένης δεξιᾶς χειρὸς ἐκάστου τῶν σκελετῶν ἔκειτο ἀνὰ ἐν μικρὸν ἀλάβαστρον ἔξ ἀλαβάστρου μὲ λεπτότατα τοιχώματα (εἰκ. 5), ἔξ

οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι ἀμφότεραι αἱ σαρκοφάγοι ἀνήκον εἰς γυναῖκας. Ἐκτὸς τοῦ ἀλαβάστρου εἰς τὴν πρὸς Ν. σαρκοφάγον εὐρέθησαν ἐπὶ πλεον παρὰ τοὺς ὅμους τῆς νεκρᾶς τέσσαρες μεταλλικαὶ καρφίδες, χρησιμεύουσαι προφανῶς πρὸς πόρπωσιν τοῦ χιτῶνος, παρὰ τοὺς πόδας δ' αὐτῆς ἀφθονοὶ χονδροὶ πυρῆνες σταφυλῆς καὶ εἰς μόνον κόκκος σίτου.

Εἰς ἀπόστασιν 8 μ. δυτικώτερον ἀπεκαλύφθη τετάρτη ὁμοία σαρκοφάγος, μὲ τὸν αὐτὸν καὶ αἱ προηγούμεναι προσανατολισμὸν καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἐπίπεδον (εἰκ. 6). Ἐκαλύπτετο ὡσαύτως διὰ τριῶν πωρίνων πλακῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως ἡ μεσαία εἶχε μετατοπισθῇ ὑπὸ τυμβωρύχων. Ἡ σαρκοφάγος

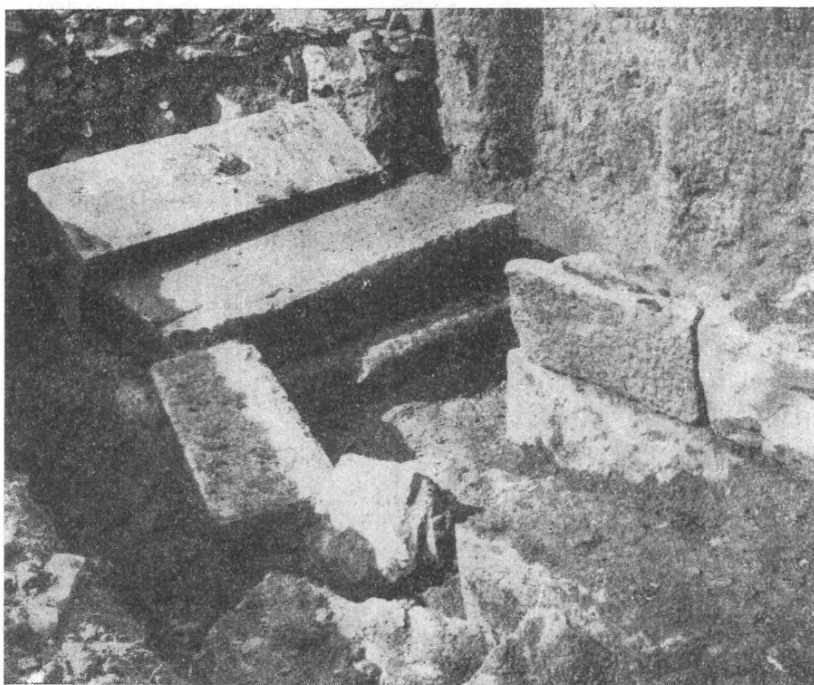
Εἰκ. 5. Περιεχόμενον τῆς πρὸς Ν. σαρκοφάγου τῆς εἰκ. 4.

οὐδὲν περιεῖχεν, ἀλλ' ἔξωθεν αὐτῆς παρ' ἑκατέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς εὐρέθη ἀνὰ εἰς μελαμβαφῆς σκύφος τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος (βλ. Τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1954, σ. 22, εἰκ. 23).

4) Ἐτέραν τομὴν ἐνήργησα εἰς τὸν ἀνατολικῶς τοῦ θολωτοῦ μνημεῖου χώρον καὶ εἰς ἀπόστασιν 15 μ. ἀπ' αὐτοῦ. Κατ' αὐτὴν ἀπεκαλύφθησαν, ἐν μέρει μόνον, τὰ θεμέλια ταφικοῦ οἰκοδομήματος (εἰκ. 7), τοῦ ὁποίου τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν ἀφῆκα διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Οἱ τοῖχοι τοῦ ταφικοῦ τούτου κτίσματος εἶναι κατεσκευασμένοι ἐξ ὀρθογωνίων ἀσβεστολίθων, ἀδρῶς εἰργασμένων, ἡ δυτικὴ ὅμως πλευρὰ αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι θὰ ἔκειτο καὶ ἡ εἴσοδος πρὸς τὸ μνημεῖον, ἦτο ἐπιμελέστερον ἐκτισμένη, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν πρὸ αὐτῆς εὐρεθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἐν τῶν ὁποίων μὲ ὑπολείμματα ἀγκῶνων ἀπετέλει πιθανώτατα τμήμα στυλοβάτου.

Εἰκ. 6. Σαρκοφάγος ΒΔ. τοῦ θολωτοῦ μνημείου.

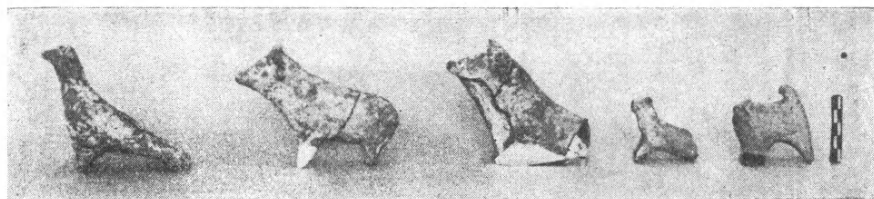

Εἰκ. 7. Τμήμα ταφικοῦ οἰκοδομήματος 15 μ. ἀνατολικῶς τοῦ θολωτοῦ μνημείου.

Ἐξωθεν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ εὐρέθησαν τὰ ἐν εἰκ. 8 πλήρη ἄγγεῖα, ὡς καὶ τὰ ἐν εἰκ. 9 πήλινα εἰδώλια. Πλὴν τούτων εὐρέθησαν καὶ ἄρκετὰ θραύσματα ἄγγείων, ἐξ ὧν τινὰ ἀνήκουσιν εἰς σκύφον λεπτοτάτων τοιχωμάτων μετὰ χαλκᾶς λαβᾶς εἰς πάχος δακτυλιδίου, ἕτερον δὲ προέρχεται ἐκ λαβῆς κανθαροειδοῦς σκύφου διακεκοσμημένης μετὰ πλαστικὴν κεφαλὴν σειληνοῦ. Ἐκ τῶν ἀντικειμένων τούτων δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὸ παρὸν ταφικὸν οἰκοδομήμα εἰς τὸν 4^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

Εἰκ. 8. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ταφικοῦ οἰκοδομήματος.

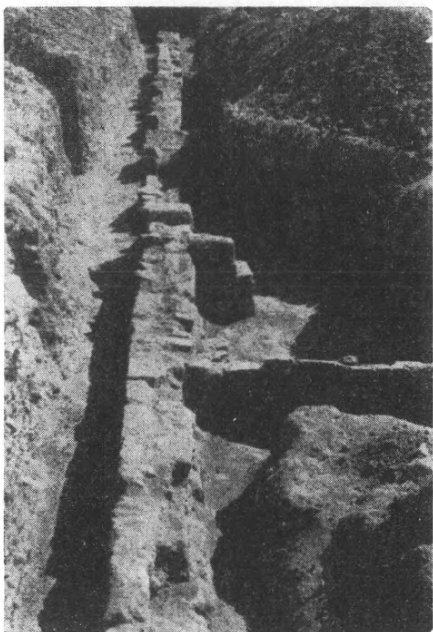

Εἰκ. 9. Πήλινα εἰδώλια ἐκ τοῦ ταφικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἡ ἀποκάλυψις δευτέρου ἐπιβλητικοῦ μνημείου παραπλεύρως τοῦ θολωτοῦ καὶ ἡ περαιτέρω πρὸς Α. ἀνασκαφή κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ὁμοίων κτισμάτων κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τῆς δημοσίας ὁδοῦ, ἅτινα ὅμως εὐρέθησαν τελείως κατεστραμμένα ἐκ τῆς συνεχοῦς χρησιμοποίησεως τοῦ χώρου, ἀποδεικνύουν ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἐκεῖ περιοχὴ περιελάμβανε σημαντικὰ ταφικὰ οἰκοδομήματα τοῦ 5 - 4 π. Χ. αἰ., εἶναι δὲ δυστύχημα ὅτι ἡ βαθμιαία ἐπέκτασις τῆς κωμοπόλεως πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἐπιτρέπει συστηματικὴν ἐξερεύνησιν τῆς περιοχῆς, ἐξ ἧς πολλὰ ἐνδιαφέροντα θὰ ἠδύναντο νὰ προκύψωσιν.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Ἀβδήρων κατὰ τὸ ἔτος 1954 ἤρξαντο τὴν 14ην Σεπτεμβρίου καὶ ἐτεροματίσθησαν τὴν 14ην Ὀκτωβρίου. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἔτους τούτου ἐπεδιώχθησαν δύο σκοποὶ: ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀνασκαφὴ τῶν γνωστῶν ἐκ τῶν προηγουμένων ἐρευνῶν ἀρχαίων κτηρίων, ἀφ' ἑτέρου

δὲ ἡ διὰ σειρᾶς δοκιμαστικῶν τάφρων ἔρευνα διαφόρων τμημάτων τῆς ἀρχαίας πόλεως. Διὰ τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ δευτέρου τούτου σκοποῦ ἐγένοντο 50 περίπου δοκιμαστικαὶ τάφροι διαφόρων διαστάσεων. Κατωτέρω ἐκτίθενται τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν.

Εἰκ. 1. Θεμέλια κτηρίου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

ἀνασκαφῶν (εἰκ. 1). Τὰ δύο κτήρια χωρίζει ὁδὸς πλάτους 5.60 μ. Λόγῳ τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως, ἣτις κυμαίνεται μεταξὺ 0.30 μ. καὶ 1 μ., οἱ τοῖχοι τῆς οἰκοδομῆς δὲν διατηροῦνται καλῶς, ἀλλ' εἰς πολλὰ σημεῖα εἶναι κατεστραμμένοι μέχρι τῶν θεμελίων. Διεπιστώθη, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ νέου κτηρίου διατηρεῖται ἐπὶ 19.20 μ., τὸ δὲ διατηρούμενον πλάτος τούτου εἶναι 10.25 μ. Παραμένουν ὡς ἐκ τούτου ἄγνωστοι αἱ ὀλικαὶ διαστάσεις.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν κεφαλαὶ καὶ τμήματα εἰδωλίων (εἰκ. 2, κάτω δεξιὰ), λύχνοι, τμήματα μελαμβαφῶν ἀγγείων καὶ μεγαρικῶν σκύφων, ὡς καὶ τινὰ χαλκᾶ νομίσματα. Τὰ εὑρήματα ταῦτα συμφωνοῦν

1. Ἀποσκοπῶν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς περιοχῆς δυτικῶς τοῦ μεγάλου ἑλληνιστικοῦ κτηρίου, τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὰ ἔτη 1950 καὶ 1952 (Π.Α.Ε. 1950, σελ. 294 - 300 καὶ 1952, σελ. 260 - 266), διήνοιξα τάφρους πρὸ τῆς προσόψεως τούτου, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια νέας οἰκοδομῆς, παραλλήλου μὲ τὴν γνωστήν ἐκ τῶν προγενεστέρων μου

διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν καὶ πιθανώτατα εἰς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα. Ἡ διαπίστωσις προσέτι, ὅτι τοῦτο εἶναι παράλληλον πρὸς τὸ προηγουμένως ἀνασκαφὴν οἰκοδομικὸν συγκρότημα καὶ προφανῶς σύγχρονον, μοὶ ὑπέβαλε τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὸν χρόνον τοῦτον τῶν 'Αβδήρων ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν κανονικὸν σχέδιον πόλεως μὲ εὐθείας ὁδοὺς καὶ παράλληλα οἰκοδομικὰ τετράγωνα κατὰ τὸ «ἱπποδάμειον» σύστημα. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσίς μου αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἡ ἀνεύρεσις τῆς νέας οἰκοδομῆς εἶναι λίαν σημαντικὴ διὰ τὴν ἑξαγωγήν συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὴν πολεοδομικὴν τῶν 'Αβδήρων κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

2. Ἡ ἀνευρεθεῖσα κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1952 οἰκία ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς (Π.Α.Ε. 1952, σελ. 274-275, εἰκ. 23) ἀνεσκάφη καθ' ὁλοκληρίαν (εἰκ. 3, σχεδιογρ. Ι). Αὕτη ἔχει μῆκος 25.30 μ. καὶ διατηρούμενον πλάτος 19.90 μ. εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ 20.80 μ. εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν. Τὸ ὀλικὸν πλάτος τῆς δὲν εἶναι γνωστὸν, διότι ἡ βορρεια πλευρὰ ἔχει καταστραφῇ καθ' ὁλοκληρίαν, λόγῳ τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως. Διεπιστώθη ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς ἐξωτερικῆς εἰσόδου, πλάτους 2.04 ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ δὴ παρὰ τὴν Ν.Α. γωνίαν τοῦ κτηρίου.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς, διαστάσεων 5.70 μ. × 5.93 μ., φέρει πλακόστρωσιν ἀνισομεγέθων πλακῶν, παρὰ τὴν Β.Α. δὲ γωνίαν τοῦ στυλοβάτου αὐτῆς εἶναι διηυθετημένον τὸ στόμιον φρέατος. Πέριξ τῆς αὐλῆς καὶ δὴ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς βορείας, ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς εἶναι διατεταγμένα δωμάτια, ἐνῶ ἐπὶ τῆς νοτίας δὲν ὑπάρχουν τοιαῦτα.

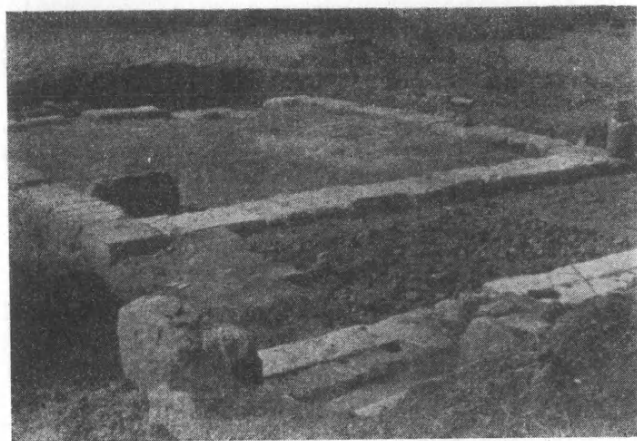
Νοτίως τῆς οἰκίας καὶ συνεχόμενον πρὸς αὐτὴν ὑπάρχει καὶ ἕτερον κτήριο ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη ἐν μέρει μόνον.

Λίαν πενιχρὰ ἦσαν τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ 32 χαλκᾶ νομίσματα, τὰ περισσότερα ῥωμαϊ-

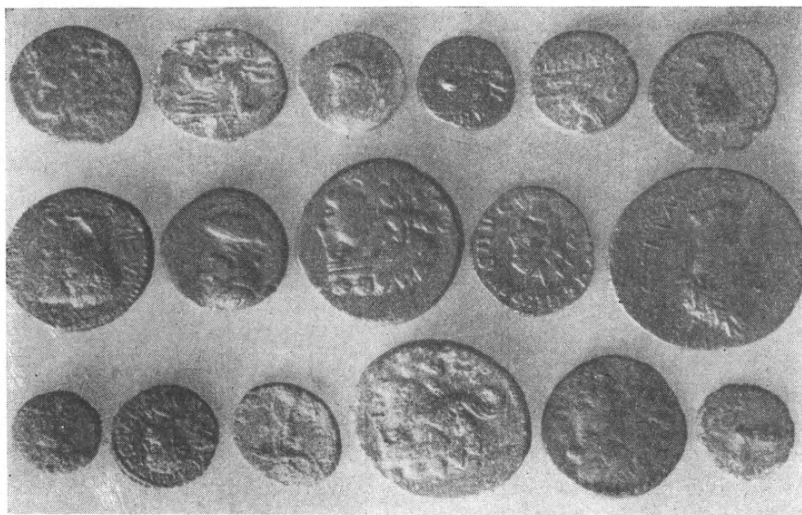
Εἰκ. 2. Κεφαλαὶ εἰδωλίων γυναικῶν ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἐξ 'Αβδήρων.

κῆς ἐποχῆς (εἰκ. 4). Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων δύο εἶναι τοῦ Κλαυδίου, ἓν τοῦ Ἀδριανοῦ, ἓν τοῦ Μ. Κων/τίνου, ἓν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν

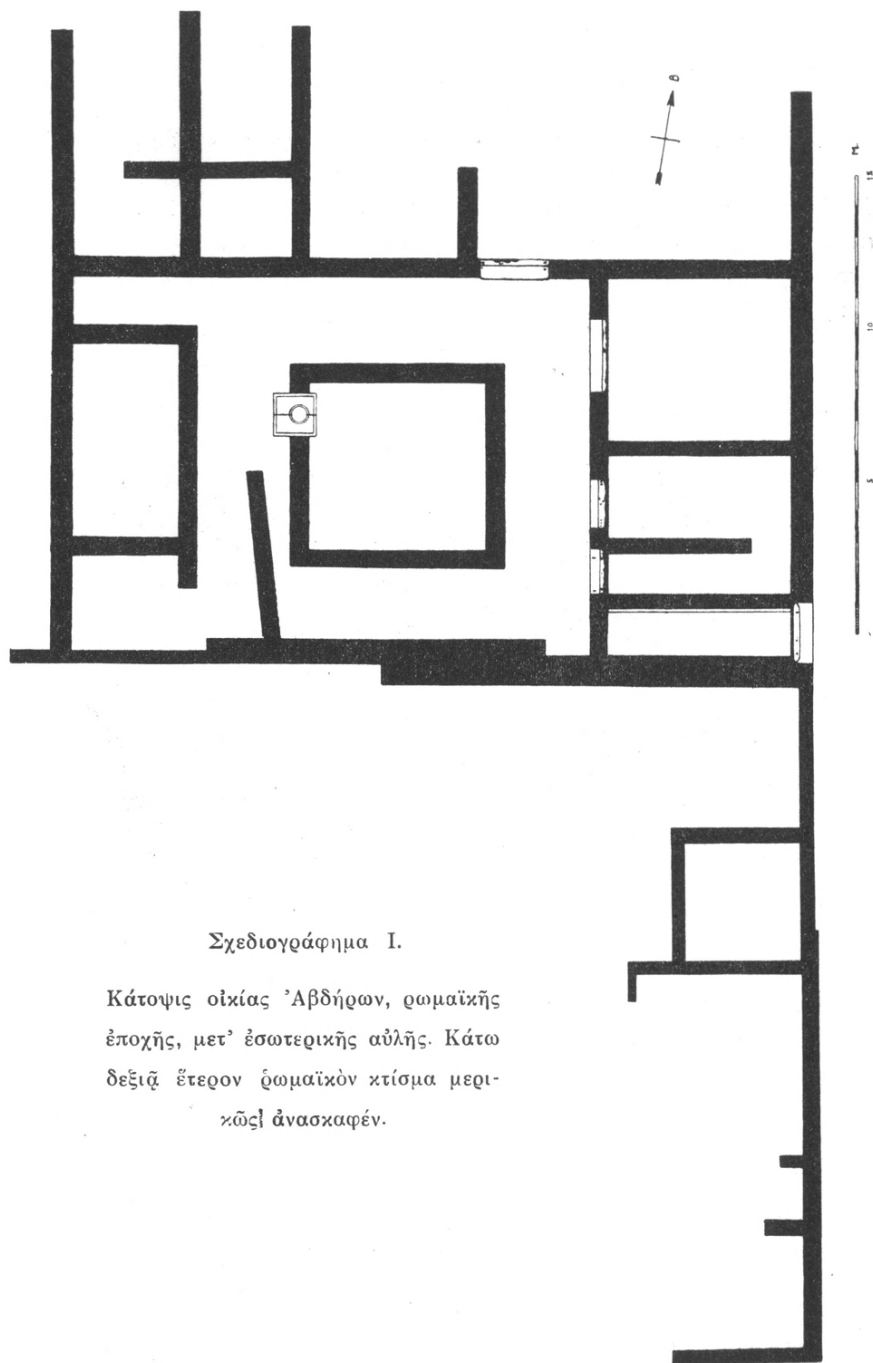
Εἰκ. 3. Ἀποψις αὐλῆς οἰκίας ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Φιλίππων, [δύο τῆς Θάσου, δύο τῆς Μαρωνείας καὶ πέντε τῶν Ἀβδήρων.

Εἰκ. 4. Νομίσματα ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν Ἀβδήρων.

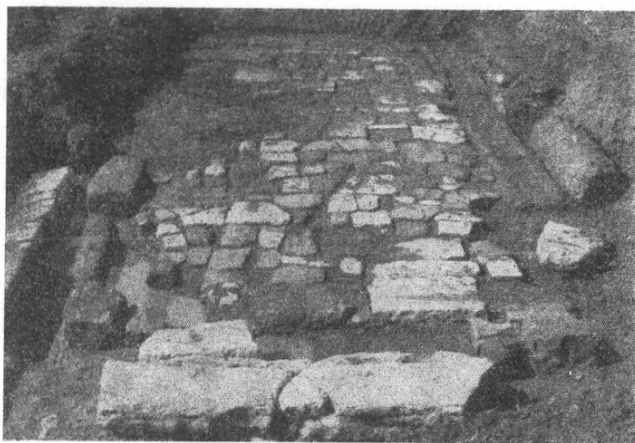
3. Κατὰ τὸ ἔτος 1950 μικρὰ δοκιμαστικὴ τάφρος γενομένη ἐντὸς τοῦ

Σχεδιογράφημα I.

Κάτοπις οἰκίας 'Αβδήρων, ρωμαϊκῆς
ἐποχῆς, μετ' ἐσωτερικῆς αὐλῆς. Κάτω
δεξιᾷ ἔτερον ῥωμαϊκὸν κτίσμα μερι-
κῶς! ἀνασκαφέν.

ἀγροῦ τοῦ Ἀποστόλου Ἀβράμογλου εἶχεν ἀποκαλύψει τοῖχον κτηρίου καὶ εἴσοδον (Π.Α.Ε. 1950, σελ. 300-301, εἰκ. 9). Κατὰ τὸ τρέχον ἔτος προέβην εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐσωτερικῶς τούτου ἐκτάσεως. Βορειότερον τοῦ τοίχου ἀνευρέθη καὶ δευτέρα εἴσοδος καὶ ἐσωτερικῶς ταύτης ἀνεσκάφη πλακόστρωτος ὀρθογώνιος χώρος πλακισούμενος ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν αὐτοῦ, ἥτοι τῆς βορείας, ἀνατολικῆς καὶ νοτίας, ὑπὸ ἀγωγῶν ἀποχετεύσεως ὑδάτων (εἰκ. 5). Ὁ πλακόστρωτος οὗτος χώρος ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 9.40 μ., διεπιστώθη ὅμως διὰ δοκιμαστικῆς σκαφῆς, ὅτι ἡ πλακόστρωσις συνεχίζεται εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν πρὸς δυ-

Εἰκ. 5. Πλακόστρωτος χώρος (δόδος;).

σμάς. Ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χώρου, ἐὰν κρίνη τις ἐκ τῶν διαστάσεων τούτου, νομίζω ὅτι θὰ πρέπη νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι πρόκειται περὶ αὐλῆς. Ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ὁ ἐπιμήκης οὗτος χώρος εἶναι ἡ ἀφετηρία μιᾶς τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως μοὶ φαίνεται πλέον πιθανή.

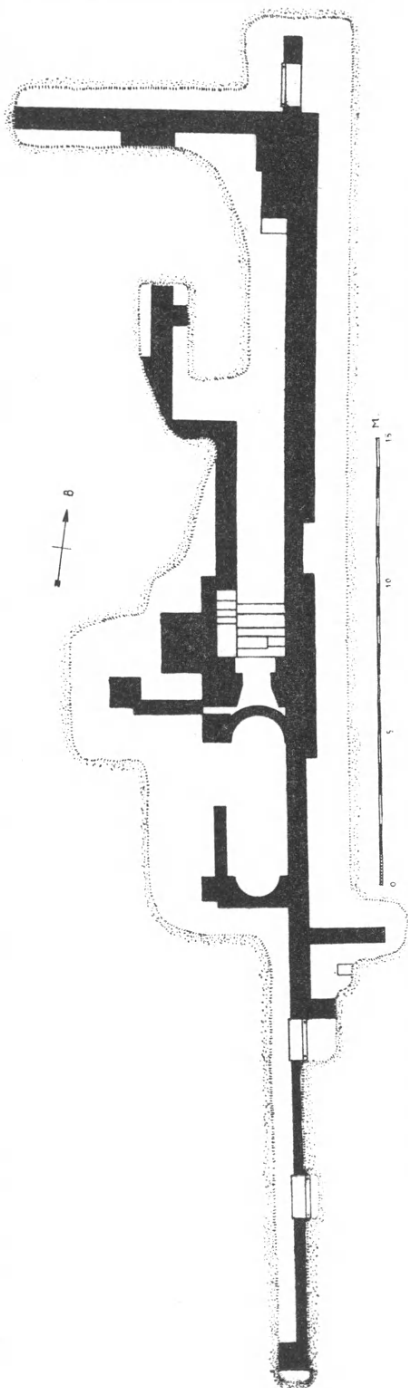
Ἐσωτερικῶς τῆς νοτίας εἰσόδου ἀνεσκάφη τοίχος κάθετος εἰς αὐτήν, μήκους 16.35 μ. καὶ πλάτους 0.50 μ., ὅστις ἀνήκει εἰς διαμερίσματα τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τὰ εὐρήματα ἦσαν καὶ ἐδῶ πενιχρά, ἥτοι κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου γυναικὸς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀρίστης τέχνης καὶ διατηρήσεως (εἰκ. 2, κάτω ἀριστερά), μελαμβαφεῖς ἄωτον κυάθιον 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ 20 νομίσματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἀργυροῦν τῶν Ἀβδήρων.

4. Εἰς τὴν πεδινὴν ἔκτασιν τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τῆς πόλεως (περὶ τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς πόλεως εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν τμήμα βλέπε

W. REGEL, Abdera, σελ. 165, 166 ἐν Ath. Mitt. XII, 1887) καὶ ἐγγὺς τοῦ λόφου «Πολυστύλου», ὑπάρχει φρέαρ μὲ ἄφθονον πόσιμον ὕδωρ. Περὶ τὰ 25 μ. Β.Α. τοῦ φρέατος τούτου καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Σωκράτους Κίσσα ἀνεῦρον κατ' ἐπανάληψιν μικρὰ τμήματα πλακῶν μαρμάρου, προερχομένων ἐκ στρώσεως ἢ ὀρθομαρμαρώσεως οἰκοδομῆς τινος. Τοῦτο, ὥς καὶ ἡ δοθεῖσά μοι πληροφορία, ὅτι κατὰ τὴν ἄρσιν ἀνευρίσκονται τμήματα ὁμοίων πλακῶν καὶ ὀπτῶν πλίνθων ἦσαν ἡ ἀφορμὴ τῆς διενεργείας δοκιμαστικῆς σκαφῆς εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Αἱ διενεργηθεῖσαι ἐνταῦθα ἔρευναι δὲν ἐβράδυναν νὰ ἀποκαλύψουν μέγα οἰκοδόμημα, δυστυχῶς λίαν κατεστραμμένον, οὗτινος ἀνεσκάφησαν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ, ὥς καὶ μέρος τῆς βορείας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ του (σχεδιογρ. II καὶ εἰκ. 6). Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἔχει μῆκος 44.75 μ., τὸ δὲ πᾶχος τοῦ τοίχου ταύτης ποικίλλει ἀπὸ 0.62 μ. μέχρις ἐνὸς μέτρου. Ἐπ' αὐτῆς ὑπάρχουν 3 εἰσοδοί. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀνεσκάφη αἵθουσα μήκους 5.88 μ. καὶ πλάτους 1.94 μ., τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι τῶν δύο στενῶν πλευρῶν, ἥτοι τῆς βορείας καὶ νοτίας, σχηματίζουν ἀψίδας. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν βορείως τῆς ἐν λόγῳ αἵθουσης ἀνευρέθη κλιμαξ ἀποτελουμένη ἐκ 4 βαθμίδων καὶ ἄγουσα εἰς ὑπόγειον διάδρομον, μήκους 6.10 μ. καὶ πλάτους 1.60 μ. (εἰκ. 6). Τόσον οἱ τοῖχοι καὶ ἡ κλιμαξ τοῦ διαδρόμου τούτου, ὅσον καὶ ἡ ἐπίχωσις, ἀποτε-

Σχεδιογρ. II. Κάτοψις ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς πόλεως τῶν Ἀβδηρῶν.

λουμένη κυρίως ἐξ ἀνθρώκων καὶ τέφρας, ἔφερον καταφανῆ τὰ ἔγχυ συνεχοῦς καύσεως. Δυτικῶς τῆς κλίμακος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθησαν τμήματα τοίχων κατεστραμμένων, διασωζόντων ὅμως τεμάχια λεπτῶν πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεως καὶ πλησίον τῶν τοίχων στρώσις ἐκ τεμαχίων πλακῶν μαρμάρου.

Ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ κτηρίου τούτου ἦτο δυσχερὲς λόγῳ τῶν μεγάλων διαστάσεών του. Ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τούτου νομίζω, ὅτι τὸ κτήριον εἶναι θέρμαι ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσίς μου αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἡ αἵθουσα μὲ τὰς ἀψίδας θὰ ἦτο προφανῶς αἵθουσα λουτροῦ

Εἰκ. 6. Κτήριον ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς (Θέρμαι ;).

— οἱ τοῖχοι αὐτῆς φέρουν χονδρὸν ἀσβεστοκονίαμα πιθανῶς διὰ τὴν συγκράτησιν ὀρθομαρμαρώσεως —, ὃ δὲ ὑπόγειος διάδρομος, εἰς ὃν ὀδηγεῖ ἡ κλίμαξ, θὰ ἦτο τὸ ὑπόκαυστον τῶν θερμῶν.

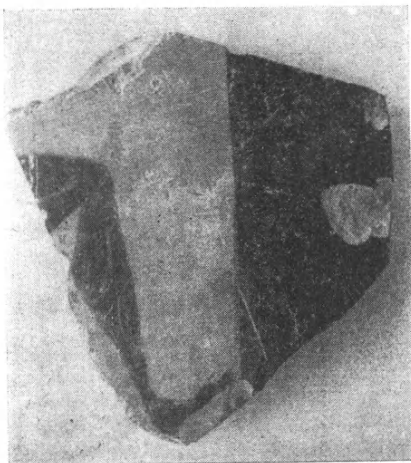
ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

Ι. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνευρέσεως κτηρίων κλασσικῆς ἢ ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἅμα δὲ καὶ στρωματογραφικῆς μελέτης, προσέβην εἰς τὴν διάνοξιν ἐξ τάφρων ἐν τῇ πεδινῇ ἐκτάσει τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς πόλεως. Τὸ στῶμα τῆς ἐπιχώσεως ἐνταῦθα εἶναι παχὺ καὶ οὕτω θὰ ἔλυντο τὸ πρόβλημα, ἐὰν αὕτη κατωκίθη κατὰ τὴν κλασσικὴν καὶ ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν.

Αἱ τάφροι εἰς μικρὸν βάθος ἀπεκάλυπτον τοίχους ῥωμαϊκῶν κτηρίων. Συνέχισα τὴν ἀνασκαφὴν εἰς βάθος, ὅποτε ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν τῆς ῥωμαϊκῆς

ἐποχῆς ἀνευρίσκοντο ἐν ἀφθονίᾳ ὄστρακα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων καὶ ἐν συνεχείᾳ μελαμβαφῶν μὲ στιλπνὸν γάνωμα. Διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τριῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων ἀνευρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων, καὶ δὴ εἰς τόσῃν ἀφθονίᾳ, δυναμένων μὲ ἀσφάλειαν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ἐποχὰς παλαιότερας τῆς ἑλληνιστικῆς. Ἐκ τῶν διενεργηθεισῶν τάφρων δύο παρουσίασαν τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον:

1) Τάφος ἀγροῦ Ὀδυσσέως Δερμεντζόγλου — μήκους 4.60 μ., πλάτους 2.70 μ. καὶ βάθους 2.60 μ. — Πολυάριθμα εἶναι τὰ περισυλλεγέντα ἐνταῦθα ὄστρακα ἀγγείων, ἐχόντων στιλπνὸν μέλαν γάνωμα. Ταῦτα ἀνήκουν εἰς διαφόρων εἰδῶν ἀγγεῖα, ἥτοι σκύφους, κανθάρους, πινάκια, κυάθια, κύλικας, πελίκας, κρατῆρας καὶ ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια. Τινὰ ἐξ αὐτῶν, προερχόμενα ἐκ μεγάλων αἰττικῶν ἀγγείων ἐρυθρομόρφου ὄνυμοῦ, διέσωσαν καὶ μέρος τῆς διακοσμήσεως, ἣν ἔφερον. Ἐν τέλει εἰς τὸ μεγαλύτερον βάθος, εἰς τὸ ὁποῖον ἠδυνήθησαν νὰ κατέλθουν οἱ ἐργάται ἀντλοῦντες τὸ συγκεντρούμενον ἐντὸς τῆς τάφρου ὕδωρ, περισυνελέγη ὄστρακον μεγάλου μελανομόρφου ἀγγείου, ἰωνικοῦ ἐργαστηρίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεσώθη ἰσχυρῶς καμπτόμενος πρὸς μορφῆς τινος (εἰκ. 7).

Εἰκ. 7. Ὀστρακον μελανομόρφου ἀγγείου.

2) Ἡ δευτέρα ἀξιόλογος τάφος — μήκους 14.60 μ., πλάτους 2.20 μ. καὶ βάθους 2.40 μ. — ἐγένετο ἐντὸς τῶν ἀγρῶν Ἀθηνᾶς Τουμπάρη καὶ Κωνσταντίνου Βογιατζῆ. Εἰς μικρὸν βάθος ἀνεφάνησαν τοῖχοι οἰκοδομῆς ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ὄστρακα ἀγγείων τοῦ εἶδους terra sigillata, ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν δὲ ἐπίχωσιν τμήματα ἀγγείων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἐν τέλει δὲ εἰς βάθος 2 περίπου μέτρων ἀπεκαλύφθη θεμέλιον τοίχου ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς. Ὁ τοίχος οὗτος κατευθύνσεως ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 11.83 μ. Παρ' αὐτόν, ἀνευρεθέντα ἐν ἀφθονίᾳ ἐντὸς ἀμμώδους στρώματος, περισυνελέγησαν ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων μὲ στιλπνὸν γάνωμα, ἐρυθρομόρφων, διασωζόντων γραμμικὴν διακόσμησιν, ἰωνικῶν κυλίκων καὶ μελανομόρφων ἀγγείων. Ἀλλὰ τὸ πλέον ἐνδιαφέρον εὑρημα τῆς τάφρου ταύτης εἶναι τμήμα ἐνεπιγράφου πλακὸς μαρμάρου, ἀποκεκρουμένης ἄνω καὶ δεξιᾶ, μήκους 0.21, ὕψους 0.13 καὶ πάχους 0.05. Ἀνευρέθη

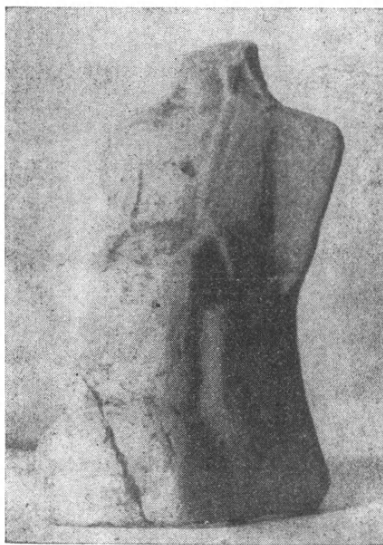
εἰς βάθος 1.20 μ. περίπου καὶ ἀνήκει εἰς τὸν 2ον ἢ καὶ 3ον μ. Χ. αἰῶνα :

— — . OC. . M — —

ος ἐκ τῶν — —

Διονύσου E — —

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιγραφῆς ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εἶναι ἀναθηματικὴ πρὸς τὸν Διόνυσον, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία ἐν Ἀβδήροις ἦτο λίαν ἀξιόλογος, ὑπολειπομένη ἴσως τῆς τοιαύτης τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ δὲ Ἱερὸν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἀρχεῖον τῆς πόλεως διὰ τὰ ψηφίσματα προξενίας (βλ. CH. AVEZOU-CH. PICARD, *Inscriptions de Macédoine et de Thrace*, ἐν B.C.H., XXXVII, 1913, σελ. 122 κ. ἐ. ἀρ. 39), ἦτο ἐκ τῶν πλέον σημαντικῶν. Ἐὰν ἡ πλᾶξ αὕτη δὲν μετεφέρθη ἐξ ἄλλου σημείου τῆς πόλεως θὰ πρέπη εἰς τὴν περιοχὴν, εἰς ἣν ἀπεκαλύφθη, νὰ ἀνευρεθῇ τὸ Ἱερὸν τοῦ Διονύσου.

Εἰκ. 8. Πήλινον εἰδῶλιον καθημένης γυναικός.

II. Πολλὰ δοκιμαστικὰ τάφροι ἐγένοντο εἰς διαφόρους ἀγρούς τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τῆς πόλεως καὶ εἰς τὰς κλιτύς τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς τούτου λόφων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐρευνῶν τούτων ἀνευρέθησαν διάφοροι ἀρχαιότητες, μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ὁκτώ κε-

φαλαὶ πηλίνων εἰδωλίων γυναικῶν, ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀρίστης τέχνης καὶ διατηρήσεως (εἰκ. 2 ἄνω, ἐξαχθεῖσαι ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας) καὶ ἀκέφαλον εἰδῶλιον καθημένης ἐπὶ θρόνου γυναικός — ὕψους 0.093 — ἐνδεδυμένης διὰ χειριδωτοῦ χιτῶνος καὶ φερούσης τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων (εἰκ. 8), τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς γνωστὸν τύπον τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς (ὁ αὐτὸς τύπος ἐν E. POTTIER, *Diphilos et les modeleurs de terres cuites grecques* σελ. 32, πίν. VII, ἀρ. 189 καὶ ἐν T. B. L. WEBSTER, *Greek Terracottas* ἀρ. 18 καὶ 22b).

Εἰς τὰς δοκιμαστικὰς ταύτας ἐρεῦνας καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τὰς γενομένας εἰς διαφόρους θέσεις τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀνευρέθησαν καὶ ἑκατὸν ἑπτὰ ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων μετὰ διαφόρων συμβόλων καὶ ὀνομά-

των. Αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν εἶναι τῆς Θάσου, τινὲς δὲ τῆς Ρόδου, Κνίδου, Κῶ καὶ τρεῖς πιθανώτατα τῶν 'Αβδήρων. Αἱ τελευταῖαι αὐταὶ ἔχουν ὡς σύμβολον τὸ ἐπίσημον ἔμβλημα τῆς πόλεως, τὸν γοῦπα, μία δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ τὰ γράμματα ΑΒ (= ΑΒΔΗΡΙΤΩΝ) ἐν μονογράμματι. Διὰ τῶν τριῶν τούτων σφραγίδων ἐνισχύεται διὰ νέων ἀποδείξεων ἡ ἐκφρασθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1952 γνώμη μου, ὅτι ὑπῆρχεν ἐν 'Αβδήροις τοπικὸν ἐργαστήριον (βλ. Π. Α. Ε. 1952, σελ. 272-273).

III. 'Η ἔρευνα ἐπὶ τοῦ Ν.Δ. λόφου τῶν 'Αβδήρων, τοῦ λόφου τοῦ «Πολυστύλου», ἔνθα λόγφ τῆς θέσεως, τῆς φυσικῆς ὀχυρότητός του καὶ τῶν σφζομένων τμημάτων τειχῶν βυζαντινῆς ἐποχῆς εἶναι φυσικὸν νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἦτο ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις, δὲν ἀπεκάλυπεν ἐνδιαφέρονσάν τινα οἰκοδομήν, ἀλλ' οὔτε καὶ παρέσχεν ἀποδείξεις, ὅτι οὗτος κατωκλήθη κατὰ τὴν πρὸ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς περίοδον.

Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ λόφου τούτου ἐγένοντο ὀκτὼ μεγάλοι δοκιμαστικαὶ τάφροι μέχρι τοῦ αὐτοφουῶς βράχου. Τινὲς ἐκ τῶν τάφρων τούτων ἀπεκάλυψαν θεμέλια εὐτελοῦς κατασκευῆς καὶ προφανῶς ὀψίμου ἐποχῆς.

IV. Κατὰ τὸ ἔτος 1952, ἐνῶ ὁ ἰδιώτης Εὐάγγελος Δερμεντζόγλου ἐκαλλιεργεῖ τὸν ἀγρόν του, κείμενον εἰς τὴν πεδινὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς πόλεως, ἀνεῦρεν ἐντὸς αὐτοῦ μαρμαρίνην λεκάνην περιορμητοῦ, πλίνθους ἐκ ψαμμολίθου καὶ πηλίνους ἀγωγοὺς ὕδατος. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ διὰ τὴν διενέργειαν δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν ἐντὸς τοῦ ἐν λόγφ ἀγροῦ. Διὰ τῶν γενομένων ἐρευνῶν διεπιστώθη πράγματι ἡ ὑπαρξίς ἐνδιαφέροντος κτηρίου, προφανῶς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον ὅμως διατηρεῖται εἰς κακὴν κατάστασιν, λόγφ τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως.

Μεταξὺ ἄλλων εὐρημάτων τῆς ἐρεύνης ταύτης εἶναι καὶ δύο ἐνδιαφέροντα πῆλινα εἰδώλια. Ἐκ τῶν εἰδωλίων τούτων τὸ ἐν, ὕψους 0.235, ἀκέφαλον δυστυχῶς, ἀπεικονίζει τὴν Ἀφροδίτην (εἰκ. 9). Τὸ ἱμάτιον ὀλισθῆσαν κάτω τῆς ὀσφύος ἀφήνει ἀκάλυπτον τὸν κορμόν. Ἐπὶ τῶν ὤμων διεσώθησαν, ἐλικοειδῶς διατεταγμένα, τὰ ἄκρα τῆς ταινίας ἥτις συνεκράτει τὴν κόμην. Τὸ εἰδώλιον τοῦτο παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητας μὲ τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης τοῦ Λούβρου, τὸ γνωστὸν ὡς *Vénus d'Arles*. Εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ κοροπλάθος ἔχει ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὸ ἔργον αὐτὸ τῆς μνημειώδους πλαστικῆς (ἀπεικονίσεις τοῦ ἀγάλματος τούτου τῆς Ἀφροδίτης ἐν J. CHARBONNEAUX, *La sculpture grecque classique*, II, πίν. 90 καὶ CH. PICARD, *Manuel d'archéologie grecque*, III, σελ. 467, εἰκ. 187).

Τὸ δεύτερον εἰδώλιον, ὕψους 0.13, οὔτινος ἑλλείπει τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος, παριστάνει γυναῖκα ἐνδεδυμένην δι' ἱματίου καὶ φέρουσαν

καλύπτραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (εἰκ. 10). Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ εἰδωλίου τούτου φαίνεται νὰ ἐξήχθη ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας, ἐξ ἧς καὶ αἱ κεφαλαὶ εἰδωλίων τῆς εἰκόνης 2 (ἄνω).

V. Ἐρευναι ἐγένοντο καὶ ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, πρὸς βορρᾶν αὐτῆς, εἰς τὰ ἑξῆς δύο σημεῖα :

α) Ἡμίσειαν περίπου ὥραν πορείας πρὸς βορρᾶν τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως, παρὰ τὴν θέσιν «Μόλος», ὑπάρχουν ἑκατοντάδες τύμβων (τοῦμπες),

Εἰκ. 9. Πήλινον εἰδώλιον
Ἀφροδίτης.

Εἰκ. 10. Πήλινον εἰδώλιον
γυναικός.

διαφόρων μεγεθῶν καὶ σχημάτων. Ἐκ τούτων ἠρεύνησα πέντε, διανοίξας τάφρους ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον. Ἡ ἐπίχωσις ὅλων ἦτο τεχνητὴ καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἀνευρίσκοντο ὅστρακα μελαμβαφῶν ἢ χονδροειδῶν ἀγγείων. Εἰς τὸ βάθος ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἀνευρέθη μικρὰ πηλίνη θήκη — διαστάσεων $0.65 \times 0.36 \times 0.16$ — μετὰ καλύμματος. Ἐντὸς ἑνὸς ἄλλου λοφίσκου ἀνευρέθησαν τρεῖς ὅμοιαι θῆκαι, τοποθετημέναι ἢ μία ἐντὸς τῆς ἄλλης. Ἐντὸς τῶν θηκῶν ὑπῆρχε μόνον χῶμα καὶ οὐδὲν ἔγχος ὁστῶν ἢ καύσεως. Ἡ ἔρευνα τῶν τριῶν ἐτέρων λοφίσκων οὐδὲν ἀπέδωκε.

β) Δυτικώτερον τῆς θέσεως ταύτης εἰς τὴν τοποθεσίαν «Ταουσάν-ἀν-τὰ» καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ἀθ. Ἀβδηροπούλου, προέβην εἰς τὴν ἔρευναν μιᾶς τούμπας, ὡς καὶ τάφων τινῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων οὐδὲν κτέρισμα ἀνευρέθη.

ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Ἐκ τῶν τυχαίων εὐρημάτων τοῦ ἔτους τούτου, ἅτινα μοὶ παρεδόθησαν ὑπὸ κατοίκων τῶν Ἀβδήρων ἢ ὑπὸ ἐργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ κτερίσματα ἐνὸς τάφου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Μεταξὺ τούτων εἶναι εἰδώλια γυναικῶν, ἐνδεδυμένων δι' ἱματίου καὶ χιτῶνος, ὡς καὶ εἰδώλια ἐρωτιδέων, γυμνῶν ἢ ἐν μέρει ἐνδεδυμένων, ἐχόντων μικρὰς ἀπεστρογγυλωμένας πτέρυγας καὶ εὐρισκομένων εἰς μεγάλην κίνησιν (εἰκ. 11). Οἱ ἐρωτιδεῖς οὗτοι εἰκονιζόμενοι ὡς ζωηρά, εὐτραφῇ καὶ ἀεικίνητα παιδία, ἀνήκουν εἰς τὸν τύπον τοῦ ἐρωτος τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, οὗτινος εἶναι γνωστὰ πολλὰ παραδείγματα (βλ. E. ROTTER, *Diphilos* πίν. XIII, ἀρ. 238-242 καὶ S. BESQUES - MOLLARD, *Tanagra*, εἰκ. 10).

Πρὸς τούτοις μοὶ παρεδόθησαν καὶ πεντήκοντα τρία νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, τύπων καὶ πόλεων. Τέσσαρα ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων εἶναι ἀργυρᾶ, ἥτοι δύο τῶν Ἀβδήρων (4ου π. Χ. αἰῶνος), ἓν τετραδραχμον τῶν Ἀθηνῶν τοῦ «νέου τύπου» καὶ ἓν τῆς αὐτοκρατείας Φαυστίνης.

Εἰκ. 11. Πήλινον εἶδωλιον ἐρωτιδέως.

*
* *

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους τούτου ἐν Ἀβδήροις ἦσαν ἱκανοποιητικά. Δι' αὐτῶν οὐχὶ μόνον ἡρευνήθησαν γνωστὰ ἐκ παλαιότερων ἀνασκαφῶν κτήρια, ἀλλ' ἀνευρέθησαν καὶ νέα τοιαῦτα καὶ οὕτως ἐπλουτίσθησαν αἱ γνώσεις μας περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἡρευνήθησαν πρὸς τούτοις πολλὰ σημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἐξήχθησαν συμπε-

ράσματα διὰ τὴν μελλοντικὴν ἔρευναν. Ἀνευρέθησαν ἐνδιαφέροντα εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν καὶ πάλιν τὰ πῆλινα εἰδώλια. Νομίζω ὅμως, ὅτι μεγαλυτέραν ἀξίαν ἔχουν τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς περιόδου ταύτης: 1) Ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἐν τμῆμα τῶν Ἀβδήρων κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους εἶχε κανονικὸν σχέδιον πόλεως καὶ 2) ἡ ἀνεύρεσις θέσεως, ἣτις κατακρήθη κατὰ τὴν κλασσικὴν καὶ ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν. Τὰ εὐρήματα τῆς θέσεως ταύτης, κυρίως ὄστρακα ἀγγείων, εἶναι μικρά, ἀλλὰ λίαν ἐνδιαφέροντα, καθόσον δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν μετ' ἀσφαλείας εἰς τὸν 4ον, 5ον καὶ 6ον π. Χ. αἰῶνα. Ἦσαν δὲ ἐλάχιστα τὰ μέχρι τοῦδε ἀρχαῖα, ἅτινα ἠδύναντο νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὴν προγενεστέραν τῆς ἑλληνιστικῆς περίουον. Οὕτως ἔπειτα ἀπὸ ἐπιμόνους ἐρεῦνας τριῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων ἀνευρέθη θέσις με εὐρήματα ἐκ τῆς παλαιότερας περιόδου τῆς ἱστορίας τῶν Ἀβδήρων, ἣτις φαίνεται νὰ εἶναι καὶ ἡ πλέον σημαντικὴ. Ἡ περιοχὴ δὲ αὕτη θὰ πρέπη νὰ ἐρευνηθῇ ἐν τῷ μέλλοντι με τὴν ἐλπίδα ἀνευρέσεως πλέον ἀξιολόγων εὐρημάτων.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΤΑΦΟΥ

ΠΑΡΑ ΤΑ ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

Κατὰ τὸ 1954 ἐγένετο δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἑναρξίς τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μεγαλυτέρου καὶ πλουσιώτερου διακεκοσμημένου ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν «μακεδονικῶν» τάφων.

Οὗτος ἀπεκαλύφθη τυχαίως εἰς σημεῖον ἀπέχον ὀλίγα χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τῆς Ναούσης. Λευκάδια εἶναι τὸ πλησιέστερον χωρίον, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἐδόθη τὸ ὄνομα καὶ εἰς σιδηροδρομικὴν στάσιν, ἣ ὁποία εἶναι ἡ πρώτη μετὰ τὸν σταθμὸν τῆς Ναούσης καὶ ἀπέχει περὶ τὰ 150 μέτρα ἐκ τοῦ νέου τάφου.

Λυτικῶς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς καὶ σχεδὸν παραλλήλως πρὸς αὐτήν, εἰς ἀπόστασιν ἐτέρων 400 περίπου μέτρων, βαίνει ἡ λεωφορειακὴ ὁδὸς Βεροίας - Ἐδέσσης. Τὴν Ἀνοιξιν τοῦ 1954 ἐγένετο διάνοιξις νέας ὁδοῦ, ἣτις προωρίζετο νὰ συνδέσῃ μετὰ τῆς ὁδοῦ Βεροίας - Ἐδέσσης καὶ τῆς ὑπερθεῖν πόλεως Ναούσης τὰ χωρία τοῦ κάμπου Χαρίεσσα, Ἀγγελοχώριον κλπ. (πρβλ. εἰκ. 1 καὶ 3). Ἡ διάνοιξις ἐγένετο διὰ μηχανικοῦ προωθητήρος (bulldozer) τῆς Ὑπηρεσίας Παραγωγικῶν Ἔργων Μακεδονίας (Υ.Π.Ε.Μ.), ὁ ὁποῖος, ὥς διεπιστώθη κατὰ τὴν ὕστερον γενομένην ἔρευναν, κατέστρεψεν ἄλλους πέριξ ἀσήμους τάφους κιβωτισχῆς ἢ κεραμοσκεπεῖς καὶ δὴ καὶ τοῖχον πολυγωνικόν, ὁ ὁποῖος πιθανῶς ἀπετέλει τὸν περίβολον τοῦ τύμβου τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος «μακεδονικοῦ» τάφου.

Ἐπικολούθησεν ἡ διὰ grader κατασκευὴ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ αὐλάκων καὶ τότε τὸ μνημεῖον προσέκρουσεν ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ μνημείου, ἀκριβέστερον ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐξ ἀριστερῶν εἰκονικῆς θύρας τοῦ ἄνω ὀρόφου, δηλαδὴ ἐπὶ σημείῳ, τὸ ὁποῖον εὐτυχῶς ἐστήριξεν ἡ ὀπισθεν καμάρα τοῦ προθαλάμου (πρβλ. εἰκ. 3 καὶ 7), ὥστε δὲν ἐνέδωσεν εἰς τὴν πίεσιν τοῦ μηχανήματος. Ἡ καταβληθεῖσα ἐν συνεχείᾳ προσπάθεια διὰ σκαπάνης καὶ πτύου ἐκκαθαρίσεως τοῦ ἐδάφους, πρὸς συνέχισιν τῆς αὐλάκος, ἀπεκάλυψε τοὺς πρώτους λίθους τῆς προσόψεως τοῦ μνημείου. Ταῦτα ἐγίνοντο τὸ ἑσπέρας τῆς 6ης Μαΐου. Τὴν ἐπομένην ἡ εἵδησις τοῦ εὐρήματος ἔφθασεν εἰς τὸν ἱκανώτατον φύλακα ἀρχαιοτήτων Βεροίας Παναγιώτην Ξυλαπετισίδη. Κατόπιν τηλεφωνήματός του μετέβημεν τὴν 8ην Μαΐου ἐπὶ τόπον μετὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χαρ. Μακαρόνα, ὅστις εὐμενῶς μοι ἐπρότεινε νὰ ἀναλάβω τὴν ἀνασκαφήν, δι' ὃ καὶ ἐντεῦθεν ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου. Εὐχαριστίαι ὀφείλονται καὶ πρὸς τὸν Ἐπόπτην Γεωργικῶν Ἐφαρμογῶν κ. Χαρ. Βασιλειάδην, τὸν Γεωπόνον τῆς

Υ.Π.Ε.Μ. κ. Ἀλ. Βανδέραν καὶ τὸν χειριστὴν τοῦ μηχανήματος κ. Λίχναν διὰ τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς συνειργάσθησαν μετὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς σπουδαιότητος τοῦ μνημείου.

Τὰ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς φανέντα καὶ βλαβέντα μέρη τοῦ μνημείου ἦσαν παραστάς ἀριστερᾶ, εἴτα εἰκονικὴ θύρα καὶ ἰωνικὸς ἡμικίων δεξιᾶ. Εὐλόγως, νομίζω, ἐφαντάσθημεν τότε τὴν πρόσοψιν τοῦ μνημείου ὡς ἀποτελουμένην μόνον ἀπὸ δύο ἡμικίονας ἐκατέρωθεν εἰσόδου, ἀνὰ μίαν εἰκονικὴν θύραν δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ καὶ παραστάδας κατὰ τὰ ἄκρα. Τοιοῦτος τάφος ἤρμοζεν ἄλλωστε εἰς τὸν σχετικῶς μικρὸν τύμβον (εἰκ. 1). Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ μνημεῖον ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ κατὰ

Εἰκ. 1. Ἀποψὶς ἀπὸ δυσμῶν κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς.

τὸ ἥμισυ κατεστραμμένον. Εὐτυχῶς ἡ ἀνασκαφή, ἀρξαμένη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1954, παρουσίασεν εὐχαρίστους ἐκπλήξεις.

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ

Ἐν ἀρχῇ προσεπάθησα νὰ διαπιστώσω τὸ πλάτος τῆς προσόψεως, προσδοκῶν καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ μνημείου μετὰ τῶν ἰωνικῶν ἡμικίωνων. Ἀλλὰ ἡμικίονες καὶ εἰκονικαὶ θύραι διεδέχοντο ἄλληλα, ἕως ὅτου — μετὰ ἕξ ἡμικίονας καὶ ἑπτὰ εἰκονικὰς θύρας μετὰ τῶν αὐτῶν — παραστάς ἐβεβαίωσε τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ μνημείου χωρὶς νὰ εὗρεθῇ εἴσοδος (εἰκ. 2). Εἰς τὰ πρὸ τῆς προσόψεως χώματα εὐρέθησαν ἀτάκτως ἐρριμμένοι λίθοι ἐκ τοῦ ὀριζοντίου γείσου, ἐκ τοῦ τυμπάνου τοῦ ἀετώματος καὶ ἐκ τοῦ ἐπαετίου γείσου μετὰ συμφυοῦς σίμης.

Ἐν τῷ μετὰ πρὸς ἐπὶ προσεπάθησα νὰ διαπιστώσω καὶ τὴν ἄλλην ὀριζοντίαν διάστασιν τοῦ μνημείου, δηλαδὴ τὸ μῆκος του. Τοῦτο ἐφάνη πρὸς στιγμὴν πολὺ μικρὸν (περὶ τὰ 3 μέτρα), ὅπωςδήποτε ἀσυμβιβάστως δυσ-

νάλογον πρὸς τὸ πλάτος τῆς προσόψεως (περὶ τὰ 9 μέτρα). Ἔνεκα τούτου ὑπέθεσα δεύτερον θάλαμον χαμηλότερον κατὰ τὸ γνωστὸν παράδειγμα τοῦ τάφου τοῦ Λαγκαδᾶ. Πράγματι διὰ δοκιμαστικῆς σκαφῆς ὅπισθεν τοῦ τύμβου ἐβεβαίωσα τὴν ὑπαρξιν τοῦ δευτέρου θαλάμου καὶ συγχρόνως τὸ ὀλικὸν μῆκος τοῦ μνημείου (περὶ τὰ 9 μέτρα). Ὁ ὑπὲρ τὸν τάφον τύμβος λοιπὸν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐξ ὁλοκλήρου, ἵνα ἀποκαλυφθῇ ἐπαρκῶς τὸ μνημεῖον. Τοῦτο καὶ ἐγένετο (εἰκ. 3 καὶ 7). Ἀπεκαλύφθη οὕτω, ὅτι πλὴν τοῦ αἰτώματος καὶ ἡ καμάρα τοῦ προθαλάμου εἶχε καταπέσει. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐπληρώθη ἐκ τῶν χωμάτων τοῦ ὑπερθεῖν τύμβου. Ἡ ἐργασία τῆς ἀποχωματώσεως τοῦ προθαλάμου ἦτο οὐ μόνον δυσχερὴς καὶ δαπανηρά, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος. Διότι ἐνῶ προηγουμένως εἶχε βεβαιωθῇ καθ'

Εἰκ. 2. Τὸ σωζόμενον μέρος τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς προσόψεως.

ὁριζοντίαν γραμμὴν κάμψις τῆς προσόψεως, καθ' ὅσον προνῶρει εἰς βάθος ἢ ἀποχωμάτωσις τοῦ προθαλάμου, ἀπεκαλύπτετο καὶ κατὰ κατακόρυφον γραμμὴν καμπύλωσις τῆς προσόψεως, προφανῶς ἐκ τῆς πίεσεως τῶν φορητῶν χωμάτων ἔξωθεν, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ μὲν κέντρον τῆς ὅλης προσόψεως νὰ ἐνδώσῃ πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, τὰ δὲ ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τῆς ὀπισθεν καμάρας περιφερικὰ σημεῖα νὰ καταστοῦν ἐπικινδύνως ἐκτεθειμένα ὥς νὰ εἶχον ὠθηθῇ πρὸς τὰ ἔξω. Αἱ δημοσιευόμεναι ἐνταῦθα εἰκόνες τῆς προσόψεως καὶ μάλιστα αἱ ἐκ τοῦ πλαγίου (εἰκ. 5 καὶ 7) δηλοῦν ὅπωςδῆποτε τὸν κίνδυνον μερικῆς ἢ ὀλικῆς καταρρεύσεως τοῦ κέντρου τῆς προσόψεως, ἐὰν τὰ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν χώματα ἀφαιρεθοῦν περαιτέρω καθ' ὅλον τὸ βάθος τοῦ μνημείου χωρὶς νὰ ὑποστυλωθῇ καὶ ἀντιστηριχθῇ ἡ πρόσοψις καὶ μάλιστα λίθοι τινὲς διεσπασμένοι καὶ σαθροί.

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ προθαλάμου, ἡ ὁποία ἐφέτος ἐγένετο μόνον μέχρι τῆς γενέσεως τῆς καμάρας, ἀπεκαλύφθη ρῆγμα τοῦ μεταξὺ τῶν δύο θαλάμων μεσοτοίχου ὑπὲρ τὴν νῦν κεχωσμένην εἰσέτι θύραν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τυμβωρύχοι, διαρρήξαντες τὸ ὑπὲρ τὴν καμάραν τοῦ

θαλάμου ὑψούμενον μέρος τοῦ ὀπισθίου τοίχου τοῦ προθαλάμου (εἰκ. 3), εὗρον τὸν προθάλαμον πλήρη χωμάτων. Ἄλλως θὰ εἰσήρχοντο εἰς τὸν νεκρικὸν θάλαμον διὰ τῆς μεταξὺ τῶν δύο θαλάμων θύρας καὶ δὲν θὰ εἶχον ἀνάγκην νὰ ἐπιχειρήσουν καὶ νέον ρήγμα τοῦ μεσοτοίχου ὑπὸ τὴν καμάραν τοῦ θαλάμου ὑπὲρ τὴν εἵσοδον (εἰκ. 4). Συνεπῶς ἡ μεταξὺ τῶν δύο θαλάμων θύρα καὶ δὴ καὶ τὸ δάπεδον τοῦ προθαλάμου τοῦλάχιστον, ἂν μὴ καὶ τοῦ θαλάμου, εὐρέθησαν κερωσμένα καὶ πιθανῶς παρέμειναν ἀπρόσιτα εἰς τοὺς ἐπιχειρήσαντας τὸ ρήγμα τῆς εἰκ. 4. Ἀλλὰ τότε ἐχώσθη τὸ ἐσω-

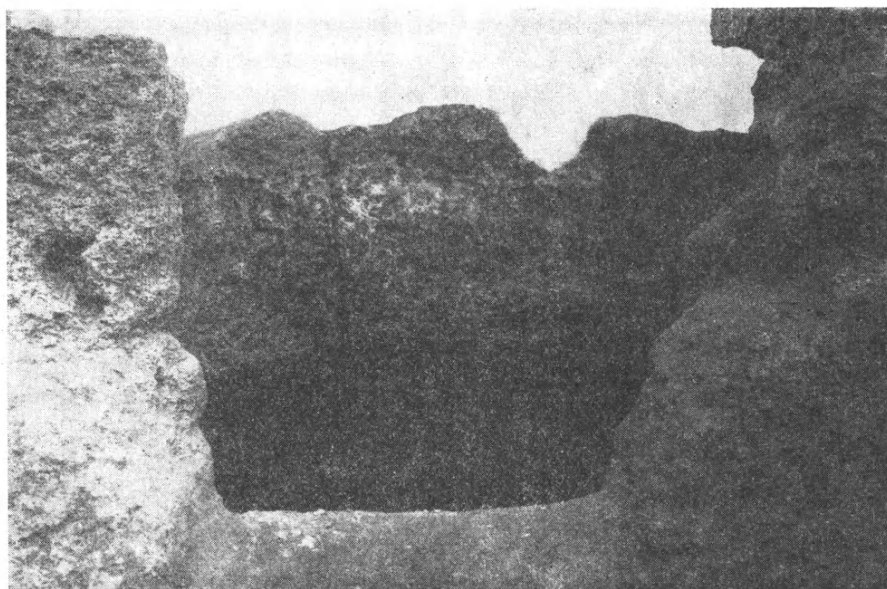

Εἰκ. 3. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ὑπερθιν τύμβου ἄποψις τοῦ τάφου ἀπ' ἀνατολῶν.

τερικὸν τοῦ τάφου; Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐχώσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς καμάρας τοῦ προθαλάμου. Ἄν αὕτη κατέρρευσεν ἐκ τῶν ὠθήσεων ἐπὶ τῆς προσόψεως ἄνευ προηγουμένης διαρρήξεως τοῦ μνημείου, εἶναι πιθανὸν ὅτι ὑπὸ τὰ χώματα τοῦ προθαλάμου τοῦλάχιστον, εἰς βάθος περίπου 10 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, κρύπτεται μέρος τοῦ ἀρχικοῦ περιεχομένου τοῦ τάφου. Ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου πιθανὸν ὅτι τῆς καταρρεύσεως τῆς καμάρας προηγήθη ἄλλη διάρρηξις καὶ σύλησις, προγενεστέρα τοῦ ρήγματος τῆς εἰκ. 4. Ὅπωςδήποτε, καὶ ἂν δὲν εὕρεθούν χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ κτερίσματα, εἶναι βέβαιον ὅτι καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου θὰ παρουσιάσῃ ἐνδιαφέροντα πράγματα, ἀντάξια τῆς προσόψεως τοῦ μνημείου.

Ἐκ τῆς ὁπῆς τῆς εἰκόνης 4 εἰσήλθομεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τετραγώνου θαλάμου διαστάσεων 5×5 μέτρων περίπου. Ὁ θάλαμος εὐρέθῃ κεχωσμένος καθ' ὃ μέτρον ἦτο δυνατόν νὰ χωσθῇ διὰ χωμάτων εἰσελθόντων ἐκ τῆς ὁπῆς. Ἐφαίνοντο δηλαδὴ τὰ ἄνω μέρη, μάλιστα κατὰ τὰς ἑκατέρωθεν γωνίας καὶ κατὰ τὸν τοῖχον τοῦ βάθους. Περιγραφή τῶν ὁρατῶν μερῶν παρέχεται κατωτέρω (σελ. 168 ἔ.).

Τὸ ἐκ τοῦ μερικοῦ καθαρισμοῦ τῶν θαλάμων δίδαγμα περὶ τῆς καθ' ὕψος διαστάσεως τοῦ τάφου ἦτο πρόδηλον: ἡ ἀνασκαφή ἔπρεπε νὰ συνε-

Εἰκ. 4. Ἀνοιγμα τυμβωρύχων εἰς τὸν μεσότοιχον, ἀμέσως ὑπὸ τὴν καμάραν τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου.

χισθῇ ἀκόμη εἰς μέγα βάθος. Τὸ ὕψος τῆς προσόψεως ἔπρεπε νὰ εἶναι πολλαπλάσιον τοῦ φαινομένου εἰς τὴν εἰκ. 2. Ἄλλ' ἡ κατάστασις τοῦ μνημείου ἐπέβαλλε περισκίψιν. Μόνον τοῦ θαλάμου ἦτο ἀκίνδυνος μέν, ἀλλὰ δύσκολος καὶ δαπανηρὸς ὁ καθαρισμὸς διὰ τῆς ὁπῆς τῆς εἰκ. 4. Τοῦ προθαλάμου ὁ καθαρισμὸς καὶ τῆς προσόψεως ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις ἐφαίνοντο ἐπικίνδυνον ἐγχείρημα. Ἐν τέλει ἐπεχειρήθη ἡ συνέχισις τοῦ ἔργου δι' ἀφαιρέσεως χωμάτων ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν συγχρόνως. Οὕτω ἐξουδετεροῦντο ταυτοχρόνως αἱ ἑκατέρωθεν ὠθήσεις. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐργασία ἐγίνετο μὲ βραδὺν ρυθμόν, ὥστε νὰ δίδεται χρόνος εἰς ἕκαστον ἀποκαλυπτόμενον δόμον νὰ ξηραίνεται. Τὸ οἰκοδομικὸν ὕλικόν εἶναι ἐγγώριος πωρόλιθος ἐξαιρετικῶς

πορώδης. Ὑγρὸς μὲν εἶναι βαρὺς, εὐθραυστος, εὐθρυπτος καὶ διὰ τοῦτο ὀλισθηρότερος. Ξηραίνόμενος ὁμως καθίσταται ἐλαφρότατος, σκληρὸς καὶ ἰσχυρὸς, ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀνωμάλως θραύεται, τὰ θραύσματά του «διαγκώνουν» καὶ δυσκόλως ἀποσπῶνται ἢ ὀλισθαίνουν.

Ἐσυνεχίσθη λοιπὸν ἡ ἀνασκαφὴ καὶ κατὰ πρῶτον ἀπεκαλύφθη ἰωνικὸν γεῖσον μὲ κυμάτια ἐγχρώμως διακεκοσμημένα.

Ὑπὸ τὸ ἰωνικὸν τοῦτο γεῖσον εὐκόλως μὲν παρατηρήθησαν ἐπὶ τοῦ τοίχου χρώματα ἐπὶ βαθυκυάνου πεδίου, ἀλλ' ἀνεξήγητοι κατ' ἀρχὴν ἦσαν οἱ εὐτυχῶς παρατηρηθέντες ἀμέσως μεταξὺ τῶν ἐγγὺς τοῦ τοίχου χωμάτων μικροὶ ὄγκοι ἐξ ὑπολεύκου πηλοῦ. Ἐφαίνετο ὅτι ἀνήκον εἰς τὰ χρώματα, διότι δυσκόλως διεχωρίζοντο. Μόνον προσεκτικὴ παρατήρησις καὶ σχολαστικὴ προσπάθεια πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ἐκεῖ παρουσίας τῶν ἐπέτυχον ἐγκαίρως τὴν διαπίστωσιν, ὅτι κατὰ τὴν ζώνην ταύτην τοῦ μνημείου ἀπροσδοκῆτως ὑπῆρχεν οὐ μόνον ἐγχρωμος, ἀλλὰ καὶ πλαστικὴ διακόσμησις διὰ ζωοφόρου ἐκτεινομένης καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς προσόψεως. Καθαρισμὸς τῆς ζωοφόρου διὰ τῶν ἐργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἀδύνατος. Ὑγρὰ τὰ χρώματα καὶ ὁ πηλὸς τῶν ἀναγλύφων μορφῶν ἀπετέλουν ἐν σῶμα. Ἐσυνέχισα λοιπὸν κατὰ ἓν στρῶμα τὴν ἀνασκαφὴν εἰς βάθος ἀλλὰ μόνον εἰς ἀπόστασιν 0.50 μ. μακρὰν τῆς προσόψεως, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ξηραίνόμενα τὰ χρώματα ταχύτερον τοῦ πηλοῦ θὰ ἀπεσπῶντο εὐχερέστερον. Συγχρόνως ἐζήτησα τεχνικὴν βοήθειαν διὰ τηλεγραφήματός μου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας, τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὸν Ἐφορον τῆς ΙΑ' Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας Θεσσαλονίκης. Ἡ Ἐφορεία ἀνταπεκρίθη ἀμέσως εἰς τὴν ἔκκλησίν μου διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ καλλιτέχνου-συγτηρητοῦ κ. Χρ. Λεφάκη καὶ τοῦ τεχνίτου κ. Ἀπ. Κοντογεώργη. Ὁ κ. Λεφάκης μετὰ ἐξέτασιν μὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι πράγματι, μόνον ἂν ξηρανθοῦν τὰ χρώματα, εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιχειρηθῇ καὶ θὰ καταστῇ ἴσως δυνατός ὁ καθαρισμὸς τῆς ζωοφόρου ἀζημίως. Ἀφέθησαν οὕτω πρὸς ἀποξήρανσιν τὰ χρώματα ἐπὶ δεκαήμερον περίπου καὶ τότε μόνον ἐπεχειρήθη διὰ τοῦ τεχνίτου κ. Κοντογεώργη ὁ καθαρισμὸς (εἰκ. 5).

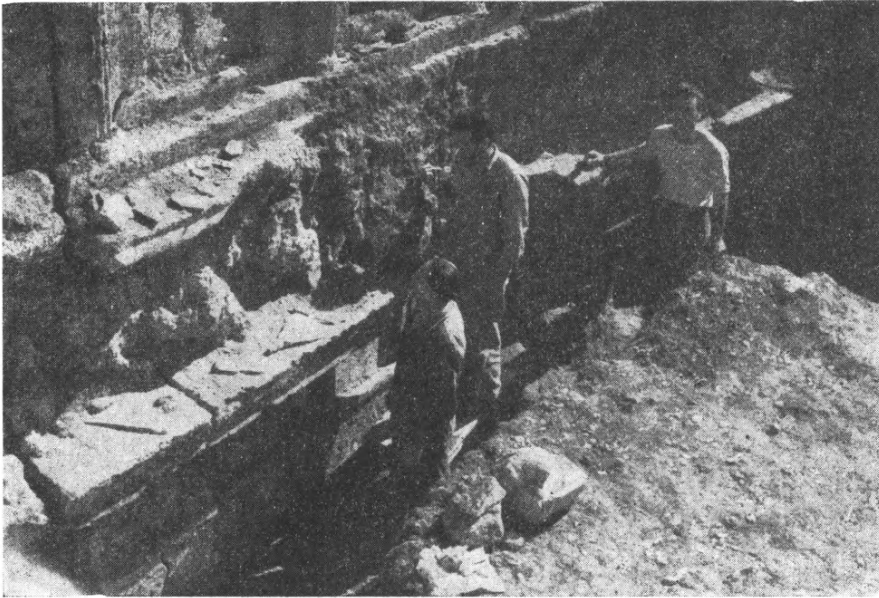
Τὸ ἔργον τοῦτο ἀπήτησε χρόνον πολὺν, ἀλλὰ, μὲ τὴν ἱκανότητα καὶ ἀσυνήθην ὑπομονὴν τοῦ τεχνίτου Κοντογεώργη, φιλοτίμως ἐργασθέντος, ἐπετεύχθησαν ἱκανοποιητικώτατα ἀποτελέσματα, ὅπου τοῦτο ἦτο δυνατόν. Μεγάλα τμήματα κατὰ τὸ κέντρον τῆς ζωοφόρου εὐρέθησαν κατεστραμμένα ὥς καὶ τὸ ὑπερθεῖν γεῖσον, ἐκ τῆς πτώσεως, φαίνεται, τῶν λίθων τοῦ ἀετώματος. Ἄλλαι μορφαὶ ἦσαν ἐντελῶς σαθραί. Μέρη τινὰ φαίνεται νὰ ἀπεσπάσθησαν καὶ ἔπεσαν ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἴσως κατὰ τὴν μετὰ τὴν ταφὴν ἐπίχωσιν τοῦ μνημείου.

Ὑπὸ τὴν ζωοφόρον ἀπεκαλύφθη δωρικὸν γεῖσον (εἰκ. 5, 7 καὶ 8)

μετὰ δωρικοῦ κυματίου ἄνω διαμορφουμένου εἰς σίμην φέρουσιν κοσμοφόρον (εἰκ. 6 ἄνω).

Τὸ δωρικὸν γεῖσον προανήγγειλε τὸν κάτω ὄροφον καὶ τὸν ρυθμὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ἤδη ἡ πίστωση τῆς ἀνασκαφῆς εἶχεν ἔξαντληθῇ, ἐνῶ εἶχον συσσωρευθῇ προβλήματα καὶ ἀνάγκαι, αἱ ὁποῖαι ἐπειγόντως ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθοῦν, ἂν ἐπρόκειτο νὰ μείνῃ τι ἀπὸ τὴν μοναδικὴν διακόσμησιν τοῦ μνημείου.

Εἰς νέον τηλεγράφημά μου ἀμέσως ἀνταποκριθεῖσα ἡ Διεύθυνσις

Εἰκ. 5. Καθαρισμὸς τῆς ζωοφόρου.

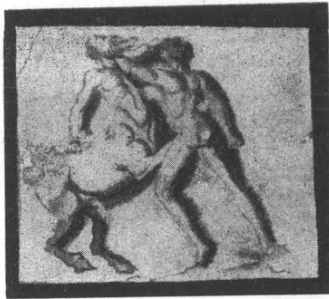
Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἀνενέωσε καὶ ἐνίσχυσε τὸ ἤδη ζωηρὸν ἐνδιαφέρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς ὁποίας ἐψήφισε κατ' ἐξαίρεσιν ἔκτακτον πίστωσησιν διὰ τὴν λήψιν μέτρων προστασίας, ἐξασφαλίσεως καὶ συντηρήσεως τοῦ μνημείου.

Διὰ τῆς νέας ταύτης πιστώσεως ἐγένετο καὶ μικρὸν ἀλλὰ σημαντικὸν μέρος περαιτέρω ἀνασκαφῆς, ὅσον ἀπητεῖτο διὰ νὰ διαπιστωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν κιόνων, ἀκριβέστερον τῶν στηριγμάτων τοῦ δωρικοῦ θριγκοῦ. Οὕτω διεπιστώθη, ὅτι ὑπάρχουν ἕξ ἐν ὅλῳ στηρίγματα ἥτοι δύο κατὰ τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα παραστάδες καὶ μεταξὺ αὐτῶν τέσσαρες δωρικοὶ ἡμικίονες, ἀνὰ δύο ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου. Αὕτη εὐρέθῃ πεφραγμένη δι' ὄγκω-

δῶν παρολίθων, τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθη μόνον ἡ ἄνω σειρά (εἰκ. 7).

Ὑπεράνω τοῦ, ὡς εἰκός, λευκοῦ ἐπιστυλίου αἱ τρίγλυφοι καλύπτονται διὰ βαθυκυάνου χρώματος, εὐχάριστον δὲ ἔκπληξιν ἀπετέλεσαν αἱ γραφαὶ παραστάσεις κενταυρομαχίας (εἰκ. 6), αἱ ὁποῖαι κοσμοῦν τὰς μετόπας.

Ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι ἡ σκαφή προωρίζετο νὰ τερματισθῇ κατὰ τὴν ἐφειτεινὴν περίοδον εἰς τὸ ὕψος τῶν κιονοκρανῶν. Ἀλλὰ μετὰ τούτων βεβαίως ἀπεκαλύφθη καὶ μικρὸν μέρος τοῦ μεταξὺ τῶν ἡμικιόνων τοίχου. Ἀπροσδοκῆτως λοιπὸν παρατηρήθη ὅτι ἐκεῖ, ἐπὶ τοῦ τοίχου, κατὰ τὸ δεξιὸν μετακίονιον πρῶτον, ὑπῆρχε γραπτὴ παράστασις. Ἐφάνη μέρος κεφα-

Εἰκ. 6. Τμήμα κοσμοφόρου καὶ γραφαὶ μετόπαι κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ κ. Λεφάκη.

λῆς καὶ ὑπὲρ ταύτην δι' ἐρυθροῦ χρώματος ἐπιγραφὴ μὲ γράμματα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ. Ὁ πειρασμὸς ἦτο ἀκατανίκητος. Ὅθεν διὰ προχείρου ἀνασύρσεως τῶν χωμάτων ἐβεβαιώθη καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον μετακίονιον γραπτὴ παράστασις μετ' ἐπιγραφῆς ΑΙΑΚΟΣ. Πέραν τοῦ ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου, κατὰ τὸ ἐπόμενον μετακίονιον, ἐβεβαιώθη ἐπίσης γραπτὴ παράστασις ἑτέρας μορφῆς, ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Ἑρμοῦ κηρύκειον. Ἡ κατὰ τὸ ἄκρον ἀριστερὸν μετακίονιον μορφὴ τέλος δὲν φέρει ἐπιγραφὴν οὔτε χαρακτηριστικὸν σύμβολον. Πιθανῶς εἶναι ὁ νεκρός, τὸν ὁποῖον ὁ ψυχοπομπὸς Ἑρμῆς ὁδηγεῖ εἰς τὸν Ἀδην, ὅπου ἀναμένουν δίκαιοι κριταί, ὁ Αἰακὸς καὶ ὁ Ραδάμανθυς.

Ἡ ἀποκάλυψις τῶν τοιχογραφιῶν τούτων ἀφέθη κατ' ἀνάγκην διὰ τὴν προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον, ὁπότε θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ληφθοῦν συγχρόνως καὶ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα συντηρησεώς των.

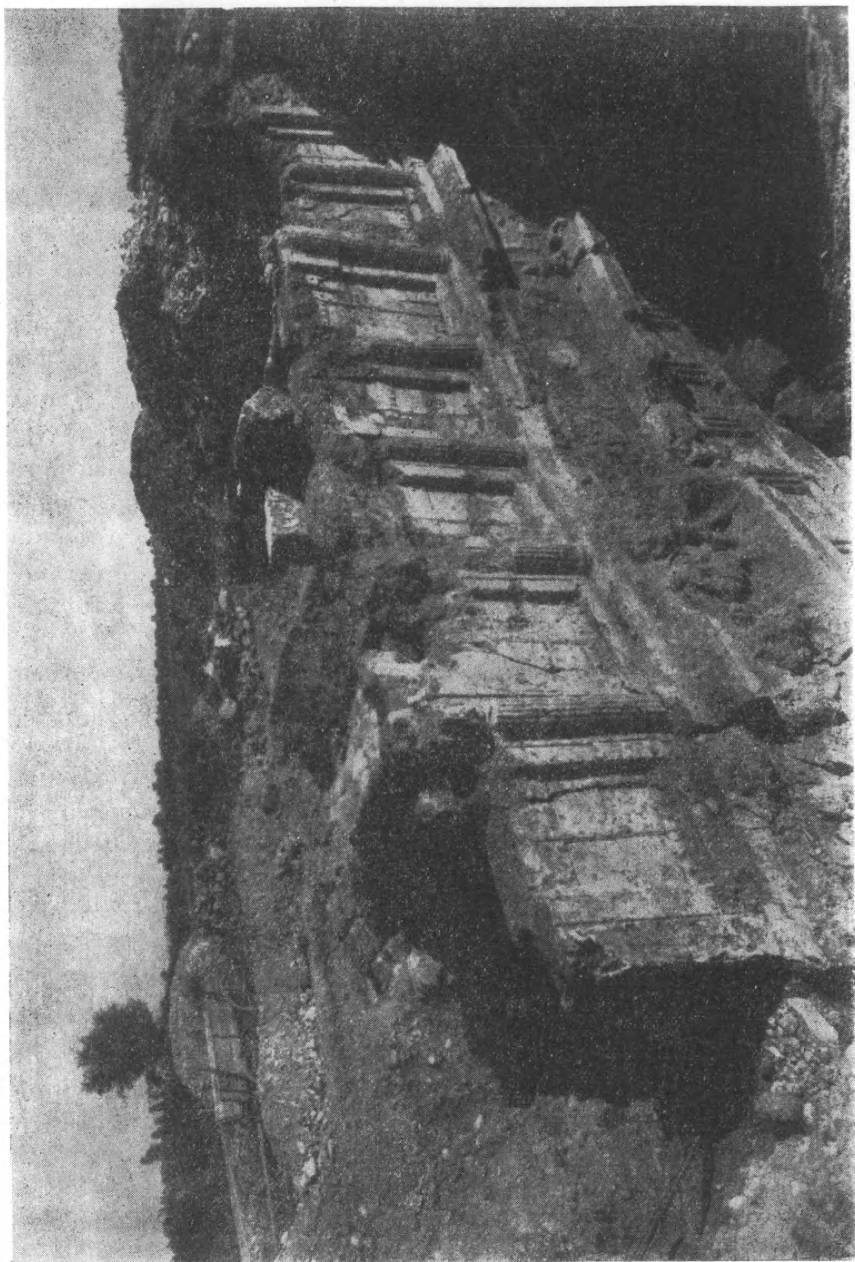
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ

Ἄς ἐπιχειρήσωμεν νῦν, καθ' ὅσον ἐπιτρέπει ἡ παρούσα φάσις τῆς ἀνασκαφῆς, νὰ περιγράψωμεν μεθοδικώτερόν πως τὸ μνημεῖον πρὸς πληρυστέραν κατανόησίν του.

Ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα συνήθως λέγονται μακεδονικοὶ ἢ ναόσχημοι καμαρωτοὶ τάφοι, ἀλλ' οἱ χαρακτηρισμοὶ οὗτοι μόνον κατὰ μέρος ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ πράγματα. Διότι οἱ τάφοι τοῦ εἴδους τούτου εἶναι μὲν κυρίως, ἀλλ' οὐχὶ ἀποκλειστικῶς μακεδονικοὶ καὶ δὲν εἶναι πάντοτε ναόσχημοι οὐδὲ ἀπαραιτήτως καμαρωτοί. Τὰ κοινὰ εἰς ὅλους χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα εἶναι ἐλάχιστα. Ὅλοι εἶναι ὑπόγεια κτίσματα μὲ διαστάσεις ὑπερβαίνουσας κατὰ πολὺ τὰ μέτρα μιᾶς σαρκοφάγου ἢ τὸ μέγεθος τοῦ ἀπαραιτήτου χώρου διὰ τὴν ταφὴν ἑνὸς ἢ πολλῶν ἔστω νεκρῶν. Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀνοίγεται εἰς τὴν γῆν σκάμμα ἀνάλογον πρὸς τὰς διαστάσεις τοῦ προσχεδιασμένου μνημείου καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ταφὴν καλύπτονται διὰ χώματος, τὸ ὁποῖον ὑψοῦται εἰς τύμβον. Μόνον τρία λοιπὸν εἶναι τὰ κοινὰ εἰς ὅλους χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα: εἶναι ὅλοι ὑπόγεια κτήρια τυμβόχωστα.

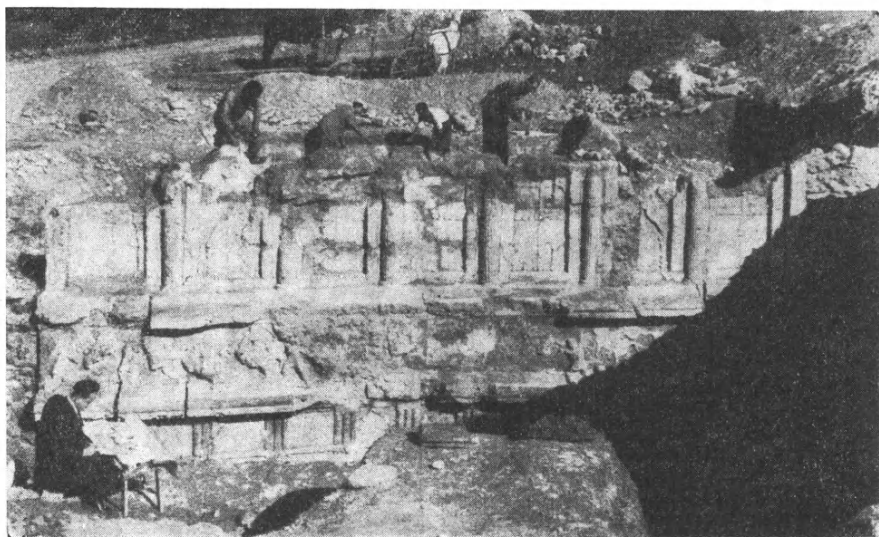
Κατὰ ταῦτα τὸ ἔργον ἤρχισε μὲ τὰ σχέδια τοῦ εἰδικοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνάλογα προσόντα πρὸς τὰ τῶν νῦν λεγομένων ἀρχιτεκτόνων. Μετὰ ταῦτα ἠνοιχθῇ εἰς τὴν γῆν σκάμμα βεβαίως κατὰ τι μεγαλύτερον τῶν διαστάσεων τοῦ μνημείου, ὥστε μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τούτου παρέστη ἀνάγκη νὰ συμπληρωθῶν τὰ κενὰ διὰ λατύπης καὶ χωμάτων, ἡ δὲ πρόσοψις τοῦ μνημείου νὰ συμπληρωθῇ μέχρι τῶν παρειῶν τοῦ σκάμματος δι' εὐτελοῦς τοίχου ἕξ ἀργῶν λίθων, πλακῶν ἢ ἀποκομμάτων ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν λίθων τοῦ μνημείου (πρβλ. εἰκ. 2 δεξιᾷ, εἰκ. 7 καὶ 8 κατὰ τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα).

Τὸ οἰκοδομικὸν ὕλικόν τοῦ μνημείου εἶναι ἐγχώριος ἀσβεστόλιθος πορώδης, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω. Ἐγὼ ἐπισημάνει ἀρχαῖα λατομεῖα εἰς τὴν περιοχὴν. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λίθου τούτου δὲν εἶναι ποτὲ λεία. Εἶναι ἀδύνατον νὰ λειανθῇ ἕνεκα τῶν πόρων καὶ τῆς ὑφῆς του. Διὰ τοῦτο κατὰ κανόνα αἱ προσόψεις τῶν τοίχων, ὅπου χρησιμοποιεῖται, καλύπτονται διὰ κονιάματος. Ἀμμοκονίαμα καλύπτει καὶ τοῦ τάφου τούτου ὅλα τὰ φαινόμενα μέρη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὴν πρόσοψιν. Ἐπὶ τοῦ πρώτου παχέος στρώματος ἀλείφεται λεπτότερον στρώμα κονιάματος, τὸ ὁποῖον παρατηρήθη ὅτι εἶναι διαφόρου ποιότητος κατὰ μέρος. Ἡ ἐγχρωμος καὶ γραπτὴ διακόσμησις τοῦ μνημείου ἐγένετο ἐπὶ τοῦ δευτέρου τούτου λεπτοῦ στρώματος.

Εἰκ. 7. Ὁ Ἀπόλλων τῶν ἀνεσκαμμένων μερῶν ἀπὸ Βλ.

Τὴν πρόσοψιν γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν δωρικῶν κιονοκράνων καὶ ἄνω. Πιθανῶς δὲν ὑπάρχει κρηπίδωμα, ἀλλὰ μόνον ταπεινὸς στυλοβάτης. Τὸ ὕψος τῶν δωρικῶν ἡμικιόνων ἐκ τῶν ἀναλογιῶν κρινόμενον πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 3.40 μ. περίπου. Τὸ πλάτος τοῦ ἄβακος τῶν κιονοκράνων εἶναι 0.55 μ., τῶν ἐπικράνων τῶν κατὰ τὰ ἄκρα παραστάδων 0.28 μ., ἐνῶ τὰ μετακίονια ἀπὸ ἄβακος εἰς ἄβακα μετροῦν τὰ μὲν ἄκραία περίπου 1.15 μ., τὸ κεντρικόν (κατὰ τὴν εἴσοδον) 1.65 μ., τὰ δύο ἐνδιάμεσα περὶ τὸ 1 μ. περίπου ἑκάτερον.

Εἰκ. 8. Καθαρισμὸς τοῦ μνημείου καὶ ἀντιγραφὴ τῆς ἐγχρώμου διακοσμῆσεως.

Τὸ κατὰ τὴν εἴσοδον μεταξύ τῶν ἑκατέρωθεν κιόνων κεντρικὸν τμήμα καλύπτεται μέχρι τοῦ ἐπιστυλίου διὰ τῶν ὀγκωδῶν πορολίθων, ὡς εἴπομεν, ὥστε δὲν γνωρίζομεν τὴν διαμόρφωσιν τῆς εἰσόδου καὶ τὸ εἶδος τῆς θύρας, ἂν ὑπάρχῃ.

Ἐκατέρωθεν, κατὰ τὰ τέσσαρα ἕτερα μετακίονια, ὑπάρχουν ἐπὶ τοῦ τοίχου αἱ γραπταὶ μορφαί, τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν. Αἱ κεφαλαὶ τῶν ἐγγίζουσιν σχεδὸν τὸ ἐπιστύλιον, ἐνῶ τὸ μέγεθος τῶν μορφῶν δὲν φαίνεται ὑπερφυσικόν, ὥστε νὰ καλύπτῃ ὅλον τὸ ὕψος τοῦ τοίχου ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου μέχρι τοῦ ἐπιστυλίου. Ἐκ τούτου γεννᾶται ἡ ἀπορία πῶς συμπληροῦνται τὸ κάτωθι τῶν γραπτῶν παραστάσεων μέρος.

Τὸ ἐπιστύλιον μετὰ τῆς ὑπερθεν ταινίας μετροῦ εἰς ὕψος περὶ τὰ 0.40 μ.

Τοῦ τριγλύφου τὸ ὕψος εἶναι περὶ τὰ 0.47 μ. Ἀποτελεῖται ἐκ 12 τριγλύφων καὶ 11 μετοπῶν. Ἀντιστοιχοῦν δηλαδὴ μία τρίγλυφος εἰς ἑκαστον ἡμικίονα ἢ παραστάδα καὶ ἀνὰ μία ὑπὲρ τὸ κέντρον ἑκάστου μετακιονίου, πλὴν τοῦ κεντρικοῦ ὑπὲρ τὴν εἴσοδον, ὅπου ἐτέθησαν δύο τρίγλυφοι μὲ στενωτέρας τὰς μεταξὺ αὐτῶν μετόπας. Οὕτω αἱ μετόπαι σχεδὸν ὅλαι εἶναι ἀνίσου πλάτους. Ἡ διακόσμησις των διὰ παραστάσεων κενταυρομαχίας ἤρχισε, φαίνεται, ἐξ ἀριστερῶν. Αἱ δύο πρῶται ἐξ ἀριστερῶν (εἰκ. 6) ἔχουν ἐκτελεσθῇ μὲ ἐπιμέλειαν, ἐνῶ αἱ ἐν συνεχείᾳ πρὸς δεξιὰ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀμελέστερον. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ ἀρχαίου ζωγράφου νὰ ἀποδώσῃ ἀναγλύφους τὰς μορφὰς δι' ἐντόνων σκιῶν καὶ ἀναλόγου ἀρθρώσεως τῶν διαφόρων μελῶν. Διὰ τῆς ζωγραφικῆς ἐπιδιώκει νὰ δώσῃ ἐντύπωσιν ἀναγλύφου. Ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν ὑπάρχει, καθ' ὅσον φαίνεται, εἰς τὰς τέσσαρας κάτω παραστάσεις τοῦ Αἰακοῦ, τοῦ Ραδαμάνθυος κλπ., αἱ ὁποῖαι ἔχουν καθαρῶς ζωγραφικὸν χαρακτῆρα.

Ἡ ὑπεράνω τοῦ δωρικοῦ γείσου καὶ ὑπὸ τὸν ἰωνικὸν ρυθμὸν τοῦ δευτέρου ὀρόφου πλαστικὴ καὶ ἑγχρωμος ζωοφόρος, ὕψους 0.70 μ., ἀποτελεῖ μοναδικὴν περίπτωσιν, ἄγνωστον μέχρι τοῦδε εἰς διώροφα ἑλληνικὰ κτήρια ἢ εἰκόνας τοιούτων. Εἰκονίζεται μάχη ἐφίππων καὶ πεζῶν. Ἐκ τούτων ἄλλοι φέρουν μακεδονικὴν ἢ γενικώτερον ἑλληνικὴν ἀμφίεσιν καὶ ὅπλισμόν καὶ ἄλλοι κάλυμμα τῆς κεφαλῆς περσικὸν ἢ ἀναξυρίδας. Ὅλοι αἱ μορφαὶ εἶναι ἀνδρικαί. Προφανῶς λοιπὸν παρίσταται μάχη Μακεδόνων κατὰ Περσῶν. Οἱ πρῶτοι ἐπιτίθενται, οἱ δεῦτεροι ἀμύνονται, φεύγουν ἢ πίπτουν.

Τὸ σωζόμενον μέρος τοῦ ἄνω ἰωνικοῦ ρυθμοῦ (εἰκ. 2) εἶναι γενικῶς λευκόν. Μόνον ἑκατέρωθεν τῶν ἡμικιόνων ταινία βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος ὡς σκιὰ διακρίνει τούτους ἀπὸ τῶν εἰκονικῶν θυρῶν προβάλλουσα ὀπτικῶς τοὺς ἡμικίονας καὶ ρίπτουσα ὀπίσω εἰς τὸ βάθος τὰς εἰκονικὰς θύρας. Κατὰ τὴν ζώνην ταύτην τοῦ μνημείου χρώματα παρατηρήθησαν ἐπίσης μόνον κατὰ τὰς λεπτομερείας ἐπικράνου καὶ ἰωνικοῦ κιονοκράνου, φυλασσομένων νῦν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν τῆς Βεροίας.

Τῶν εἰκονικῶν θυρῶν ἡ μορφή εἶναι γνωστὴ ἐξ ὁμοίων πραγματικῶν θυροφύλλων μαρμαρίνων, τὰ ὁποῖα εὗρέθησαν εἰς ἄλλους μακεδονικοὺς τάφους.

Τοῦ ὑπεράνω ἐπιστυλίου, διηρημένου εἰς τρεῖς ταινίας, μετὰ συμφυοῦς ὀριζοντίου ἰωνικοῦ γείσου, εὗρέθησαν λίθοι φέροντες καὶ προοπτικῶς δεδηλωμένους διὰ χρώματος γεισῆποδας.

Οἱ εὗρεθέντες λίθοι τοῦ τυμπάνου τοῦ ἀετώματος σώζουν ἴχνη, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν, ὅτι καὶ τὸ ἀέτωμα ἔφερε πλαστικὰς παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πιθανῶς ἐπίσης ἑγχρωμοί, ὡς αἱ τῆς ζωοφόρου. Ἐκ τῶν ἀνα-

γλύφων μορφῶν οὐδὲν ἀπέμεινεν. Ἡ ἐπιφάνεια τὴν ὁποίαν ἐκάλυπτον διακρίνεται νῦν λευκὴ ὡς ἐξηρημένος χώρος ἐπὶ πεδίου χρώματος βαθυκυάνου. Ἐλπίζω πάντως ὅτι προσεκτικὴ μελέτη τῶν σωζομένων περιγραμμάτων τῶν μορφῶν θὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἐξαγωγήν συμπεράσματός τινος περὶ τῆς παραστάσεως.

Τὴν κορωνίδα τοῦ μνημείου ἀπετέλει τὸ ἐπατίον γείσον μετὰ συμφυοῦς σίμης διακεκοσμημένης διὰ σειρᾶς γραπτῶν ἀνθεμίων καὶ φύλλων λωτοῦ. Δὲν ὑπάρχουν εἰσέτι ἐνδείξεις περὶ ἀκρωτηρίων.

Κατὰ τὴν διάλυσιν καὶ ἀπομάκρυνσιν τοῦ τύμβου οὐδὲν παρατηρήθη ἀξιόλογον ἢ διδακτικὸν περὶ τῆς ἀρχικῆς διαμορφώσεως τῆς ἐπιφανείας του. Ἐπίσης δὲν διεπιστώθη ἐφέτος κτιστὸς «δρομός» ἢ ἄλλως αἱ παρεαὶ τοῦ ἀρχαίου σκάμματος. Προβληματικὸν παραμένει ἐπίσης, ἂν ἡ λαμπρὰ πρόσοψις ἀπλῶς ἐκάλυπτε καὶ καθ' ὕψος τὴν ὀπισθεν καμάραν τοῦ προθαλάμου ἢ καὶ ὑπερεῖχε ταύτης. Οἱ ἀπαραίτητοι σχετικοὶ ὑπολογισμοὶ δὲν ἔγιναν εἰσέτι.

Ὁ προθάλαμος μέχρι τοῦ βάθους εἰς τὸ ὁποῖον ἔφθασεν ὁ καθαρισμὸς του, δηλαδὴ μέχρι τῆς γενέσεως τῆς καμάρας, οὐδὲν ἀξιόλογον παρουσίασε. Λευκὸν κονίαμα καλύπτει τὴν καμάραν, ἐντὸς δὲ τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως οὐδὲν σημαντικὸν εὔρημα ἐγένετο.

Ὁ νεκρικὸς θάλαμος, ἐφ' ὅσον φαίνεται ἄνευ καθαρισμοῦ, φέρει ἀρχιτεκτονικὴν διακόσμησιν. Ἀνὰ δύο παραστάδες εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς (ἡ πλευρὰ τῆς εἰσόδου εἶναι κεχωσμένη ἐντελῶς) καὶ ἡμίση παραστάδων κατὰ τὰς γωνίας στηρίζουν ἰωνικὸν ἐπιστύλιον καὶ ἐπ' αὐτοῦ γείσον. Παραστάδες καὶ γείσον φέρουν ἐγγράμμως διακεκοσμημένα κυμάτια, γεισήποδες καὶ ἐδῶ δηλοῦνται προοπτικῶς διὰ χρώματος, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐπιστυλίου παρατηρήθησαν λείψανα ἢ ἱχνῆ ἀρχαίων ἡλῶν. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ γείσου ἀποτελεῖ τὴν γένεσιν τῆς καμάρας. Λευκὸν ἐπίχρισμα καλύπτει τὴν καμάραν καὶ τὰ κατὰ τὰς δύο πλευρὰς κλειστὰ τόξα μέχρι τοῦ γείσου, ἐνῶ τὰ ὑπὸ τὸν θριγκὸν μεταξὺ τῶν παραστάδων μέρη τῶν τοίχων καλύπτει ἐρυθρὸν χρῶμα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εἶναι πρόωρον νὰ ἐξαχθοῦν ὀριστικὰ συμπεράσματα περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄντως μοναδικοῦ τούτου μνημείου ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς. Πολλὰ στοιχεῖά του εἶναι γνωστά, ἄλλα ὅμως, ὅπως ἡ διάρροφος διαμόρφωσις τῆς προσόψεως μὲ τὴν ἀνάγλυφον ζωοφόρον μεταξὺ

τῶν δύο ὁρόφων, ἡ γραπτή κοσμοφόρος ἐπὶ τοῦ δωρικοῦ γείσου, αἱ γραπταὶ μετόπαι, αἱ ζωγραφικαὶ παραστάσεις τοῦ κάτω ὁρόφου κλπ. εἶναι στοιχεῖα νέα ἢ τουλάχιστον καινοφανῆ. Πρωτοφανεῖς διὰ μακεδονικὸν τάφον εἶναι καὶ αἱ διαστάσεις πλάτους καὶ ὕψους τῆς προσόψεως καὶ τῆς καμάρας τοῦ προθαλάμου, ὥς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξ στηριγμάτων τοῦ κάτω δωρικοῦ θορίκου.

Ἀρχιτεκτονικῶς ἡ πρόσοψις νοεῖται ὡς εἰκὼν ὑπεργείου κατοικίας προσαρμοσθεῖσα εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὑπογείου κατασκευῆς. Ὁ κάτω ρυθμὸς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τετράστυλον ἐν παραστάσιν ἰσόγειον στοὰν ἢ προστώφον εἰσόδου. Ἀντὶ κίωνων ἐδῶ ἐτέθησαν ἐπὶ τοῦ τοίχου ἡμικίονες, διότι δὲν θὰ ἤρμοζεν εἰς ὑπόγειον κατασκευὴν ὁ κενὸς μεταξὺ κίωνων καὶ τοίχου χώρος, ἐφ' ὅσον ἀμέσως μετὰ τὴν ταφήν θὰ ἐπληροῦτο διὰ χώματος. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν ἄνω ἰωνικοῦ ρυθμοῦ ὄροφον. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν εἰκόνα στοᾶς δευτέρου ὁρόφου. Εἰς μίαν πραγματικὴν κατοικίαν ὑπεργεῖον, μεταξὺ τῶν παραστάδων θὰ ὑπῆρχον ἀντὶ ἡμικίωνων κίονες, ἐξ ἀποστάσεως δὲ θὰ διεκρίνοντο ἐπὶ τοῦ τοίχου εἰς τὸ βάθος τῆς στοᾶς αἱ θύραι τῶν δωματίων. Οὕτω παριστῶνται καὶ ἐδῶ τὰ πρᾶγματα, ὥστε τὸ σύνολον νὰ εἶναι εἰκὼν οἰκίας ἀρμόζουσα εἰς εἰδῶλα καμόντων.

Τὰ στοιχεῖα διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ τάφου εἶναι πολλὰ βεβαίως, ἀλλ' οὐχὶ ταυτόσημα. Ἐλέχθη ἤδη ὅτι τὰ γράμματα τῶν ὀνομάτων τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Ραδαμάνθους ἀνήκουν εἰς τὸν 3ον αἰῶνα π.Χ. Ἡ ζωοφόρος ὅμως, μὲ τὰς ἀραιὰς μορφὰς καὶ ἄλλα στοιχεῖά της, ἐνθυμίζει παλαιότερα μνημεῖα ὡς τὸ Μανσωλεῖον τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Ἀσφαλέστερον δυνάμεθα νὰ βασισθῶμεν εἰς τὴν μορφήν τοῦ δωρικοῦ κιονοκράνου καὶ τῆς τριγλύφου. Ταῦτα ὁμοιάζουν πρὸς τὰ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Παλατίσης. Ἡ καμπύλη τοῦ ἔχινου μάλιστα εἶναι ἐντονωτέρα. Αἱ γλυφαὶ τῆς τριγλύφου ἐπίσης ἀπολήγουν ἄνω εἰς ἐλαφρὰν καμπύλην.

Ἐν συμπεράσματι ὁ τάφος φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς πρωϊμοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἀμέσως μετὰ τὸ 300 π. Χ. Ὡστε, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ θέμα τῆς ζωοφόρου, δὲν εἶναι ἀπίθανον ὁ τάφος νὰ ἀνήκῃ εἰς παλαίμαχον τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατηγὸν ἢ ἄλλον ἀνώτερον ἀξιωματικόν, εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ὁποίου θὰ ἦσαν ἀκόμη νωπαὶ αἱ ἀναμνήσεις καὶ ἡ δόξα τῆς κοσμογονικῆς ἐκστρατείας, ἡ ὁποία κατέλυσε βασιλεία διὰ νὰ πλάσῃ ἓνα κόσμον μὲ κοινὸν πολιτισμόν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων τοποθετεῖται εἰς καίριον σημεῖον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ διὰ τοῦτο ἀποκτᾷ ἔτι μεγαλυτέραν σπουδαιότητα.

ΜΕΤΡΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ

Ἀπολύτως ἐπείγοντα μέτρα συντηρήσεως, προστασίας καὶ ἐξασφαλί-

σεως τοῦ μνημείου ἐλήφθησαν ἐφέτος κατὰ τὸ δυνατόν. Ἡ τμηματικὴ ἀνασκαφή βεβαίως δὲν βλέπει, ἀλλ' ἡ κατάστασις τοῦ μνημείου καὶ μάλιστα ἡ ἐγχρωμος καὶ πλαστικὴ διακόσμησις αὐτοῦ ἐπιβάλλουν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς μέριμναν διὰ τὰ ἀνασκαπτόμενα τμήματα ἄμεσον. Ἐφέτος δὲν ἔγινε πᾶν ὅ,τι ἐπεβάλλετο νὰ γίνη. Ἐν τούτοις ἔγινε, νομίζω, ὅ,τι ἦτο δυνατόν μὲ τὰ κατ' ἀνάγκην περιορισμένα μέσα.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐκαθαρίσθη ἐπιμελῶς τὸ μνημεῖον, ὥστε νὰ διαπιστωθοῦν τὰ μᾶλλον εὐπαθῆ σημεῖα (εἰκ. 8). Συγχρόνως ὁ κ. Λεφάκης ἐκαθάριζε καὶ ἀντέγραφε τὴν γραπτὴν διακόσμησιν (εἰκ. 6 καὶ 8). Ὁ κ. Κοντογεώργης ἐστερέωσε διὰ λευκοῦ τσιμέντου σαθρὰ τινὰ σημεῖα τῆς ζωοφόρου.

Οἱ σωροὶ τῶν ἀνεσκαμμένων χωμάτων ἀπεμακρύνθησαν ἐκ τοῦ μνημείου εἰς σημεῖα ἁμέσως μετὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν. Οὕτω καὶ ὁ χώρος ἠλευθερώθη καὶ αἱ παρειαὶ τοῦ σκάμματος ἀπηλλάγησαν ἐπικινδύνου βάρους.

Ἡ καμάρα τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου ἀπεκαλύφθη ἐξωτερικῶς μέχρι τῆς γενέσεως καὶ δι' ἐλαφρᾶς ἐπικάλυψως τσιμέντου μάλιστα κατὰ τοὺς ἄρμους ἐγένετο ὑδατοστεγῆς πρὸς προστασίαν τῆς ἐγχρώμου διακοσμῆσεως τοῦ θαλάμου. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐφράχθη πάλιν ἡ ὀπὴ τῆς εἰκ. 4. Οὕτω ὁ θάλαμος κατέστη καὶ ἀεροστεγῆς.

Ἀτυχῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνη τὸ αὐτὸ διὰ τὴν πρόσοψιν. Ὅ,τι κατωρθώθη εἶναι μόνον στέγαστρον ἐκ φύλλων λευκοσιδήρου, τὸ ὁποῖον ὑπερεκάλυπεν ἀμφοτέρους τοὺς θαλάμους καὶ μάλιστα τὴν πρόσοψιν, ὥστε νὰ προστατεύηται αὕτη καὶ ἀπὸ τὸν ἥλιον καὶ τὸ «ἀνεμόβροχο». Τὰ ὄμβρια ὕδατα ἐκ τοῦ ὑποστέγου καὶ τῶν πέριξ διωχετεύθησαν μακρὰν τοῦ μνημείου. Τὰ ἔργα ταῦτα συνετελέσθησαν εὐτυχῶς πρὸ τοῦ χειμῶνος. Τὸ πρὸς προστασίαν τῆς προσόψεως καὶ τοῦ προθαλάμου τμήμα τοῦ ὑποστέγου καὶ ἡ κάλυψις διὰ τσιμέντου τῆς καμάρας τοῦ θαλάμου εἶχον γίνει, ὅταν ἔπεσεν ἡ πρώτη βροχή. Ἄλλως ἐλάχιστα μέρη θὰ διετεροῦντο σήμερον ἀπὸ τὴν ζωοφόρον καὶ τὰ κονιάματα μὲ τὴν ἐπ' αὐτῶν ζωγραφικὴν διακόσμησιν.

Τέλος κατεσκευάσθη στερεὸν καὶ κατὰ τὸ δυνατόν εὐπρεπὲς περίφραγμα δι' ἀκανθωτοῦ σύρματος πρὸς παρεμπόδισιν ζημιῶν ἀπὸ ἀνθρώπων ἢ ζῶα.

Κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος προβλέπεται συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἀναγκαῖα μέτρα ὀριστικῆς ἐξασφαλίσεως, προστασίας καὶ συντηρήσεως τοῦ μνημείου.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1954 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Δωδώνης τὸ μὲν μεταξὺ τοῦ μεγάλου τετραγώνου κτηρίου καὶ τοῦ θεάτρου, τὸ δὲ ἐντὸς τοῦ μεγάλου τετραγώνου κτηρίου καὶ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ναΐσκων. Ἐκεῖ ἐν τῇ πρώτῃ θέσει πέραν τοῦ Δ. ναΐσκου καὶ τῶν βάθρων ἐξηρευνήθησαν τὰ στρώματα καὶ ἐβεβαιώθη τὸ ὕψος τοῦ ἱστορικοῦ στρώματος καὶ τοῦ ἀμέσως κάτω αὐτοῦ προϊστορικοῦ. Ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ εὐρίσκονται μετὰ τῶν διαφόρων χαλκῶν ἀναθημάτων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων καὶ προϊστορικά τεμάχια ἀγγείων, τὰ ὅποια φαίνεται ὅτι κατεσκευάζοντο καὶ ἦσαν ἐν χρήσει μέχρι τοῦ 4^{ου} αἰῶνος π. Χ., ὅτε ἐμφανίζονται μελαμβαφῇ τεμάχια ἀγγείων καὶ δὲν ὑπάρχουν πλέον προϊστορικά. Σπανιώτατα ἀπαντῶσι μελανόμορφα ἀττικά εἰς μικρὰ τεμάχια.

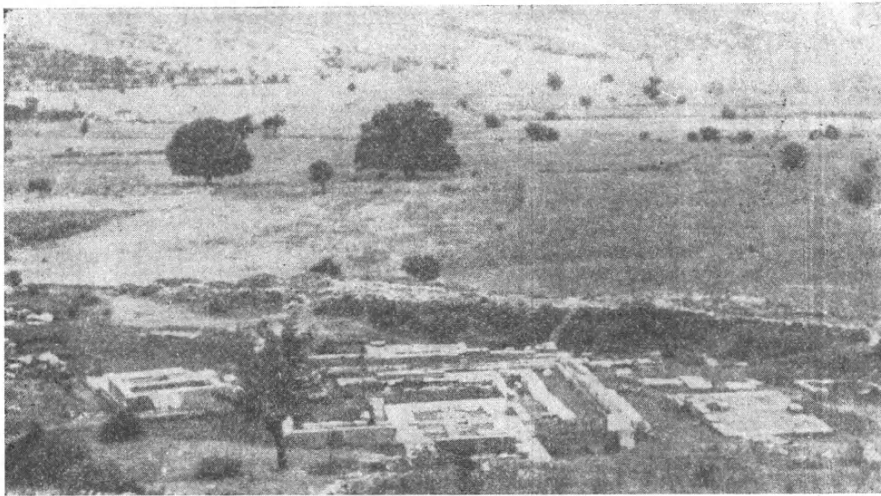
Κάτω τῶν προχείρων ἐκεῖ ρωμαϊκῶν τοίχων, τοὺς ὁποίους ἀνεύρομεν πέρυσι, καὶ πρὸς Ν. αὐτῶν εὐρέθη στρώμα περιέχον πολλὰ συντρίμματα πηλίνων εἰδωλίων ποικίλων τύπων καὶ μία κεφαλὴ εἰδωλίου ἐκ μαρμάρου ἑλληνιστικῶν χρόνων ἢ καὶ ρωμαϊκῶν. Ἐκεῖ παρουσιάσθη κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τμῆμα τοίχου ἰσοδομικοῦ ἀγνώστου ἐκτάσεως καὶ προσορισμοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἐρευνήσωμεν κατὰ τὴν προσεχῇ συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐκ τῶν χωμάτων τῆς περιοχῆς περισυνελέξαμεν διάφορα μικρὰ εὐρήματα χαλκᾶ, ὡς ἐλάσματα ἐκ φιαλῶν, χαλκῶν πορπῶν, λαβάς, πῆλινα ἀνθήματα, μολυβδίνας χρηστηρίους ἐπιγραφάς, νομίσματα κλπ.

Εἰς δὲ τὰ πρότερον ἀποκαλυφθέντα ἀνατολικώτερον κτήρια ἐγένετο λεπτομερὴς ἔρευνα πρὸς διευκρίνησιν τῶν διαφόρων ἁλλεπαλλήλων κτισμάτων καὶ δὴ τοῦ μεγάλου τετραγώνου κτηρίου, τοῦ ὁποίου πέρυσι διελευκάναμεν ἱκανά, καὶ τῶν δύο ναΐσκων ἐκατέρωθεν αὐτοῦ.

Ἐν τῷ τετραγώνῳ κτηρίῳ (εἰκ. 1) ἀνεγνωρίσθησαν, ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἐπιμήκους ἐκ βορρᾶ εἰσχωροῦντος, τὰ θεμέλια ἀρχαιοτέρου ναΐσκου, πιθανῶς τοῦ πρώτου ἐνταῦθα ἰδρυθέντος, διαστάσεων περίπου 6 × 4.50 μ. Ἐβεβαιώθη πρὸς τούτοις ὅτι ὁ εἰσδύων ρωμαϊκὸς ναὸς ἔκοψε τὸν μέγαν περίβολον τοῦ τετραγώνου κτηρίου. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου καὶ παρὰ τὴν ΝΑ. ἐσωτερικὴν γωνίαν αὐτοῦ παρατηρήθη σωρὸς λίθων μετὰ χωμάτων ἐντὸς λάκκου σχηματισθέντος ἐκ παλαιᾶς σκαφῆς, ἥτις μάλιστα ἀφῆρσε τὰ σκληρὰ βασικά στρώματα τοῦ περιβόλου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ὁ περίβολος ὑπεχώρησε πρὸς τὰ ἐντὸς καὶ κάτω σχηματίζων ἐλαφρὰν κοιλότητα. Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι περὶ τὸν ναῖσκον ἐκτίσθη καὶ ἑξωτερικὸς περίβολος, εἰς ὃν εἰσήρχετό τις διὰ τοῦ πρὸς Ν. ἀνε-

γεφθέντος προστέγου, τὸ ὅλον παρουσιάζει σχῆμα παρεμφερές πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Διὸς Σωτῆρος ἐν Μεγαλονπόλει.

Ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν δύο ὀρθοστάται καταπεσόντες παλαιόθεν ἔξωθι αὐτοῦ καὶ συνεπληρώθη ἡ ἐντύπωσις τῆς ὥραίας τοιχοδομίας τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου κτηρίου. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι πολλάκις καταστραφέν τὸ μνημεῖον ἀνφοδομεῖτο πάντοτε ἐκ νέου, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν σημασίαν αὐτοῦ. Κατέχει ἄλλως καὶ κεντρικὴν θέσιν ἐν τῷ ἱερῷ, ὥστε θὰ ἡδύνατό τις μετὰ πιθανότητος νὰ συναγάγῃ ὅτι θὰ ἀπετέλει σημαντικὸν κτίσμα, ἐν τῷ ὁποίῳ

Εἰκ. 1. Ἀποψις ἀπὸ βορρᾶ τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου κτηρίου μετὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν ναΐσκων.

θὰ ἐτελοῦντο τελεταὶ καὶ ἄλλαι ἱεραὶ πράξεις, ἀντίθεντο ψηφίσματα, ὡς τὸ πέρυσιν εὐρεθὲν τοῦ βασιλέως Νεοπτολέμου, τὸ ὁποῖον πραγματεύομαι ἐν ΑΕ 1956 σ. 1-13, εἰκ. 1. Διὰ τοῦτο ὑποθέτω ὅτι ἐν αὐτῷ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν «ἱερὰν οἰκίαν».

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εὐρέθησαν διάφορα ἀρχαῖα, ὡς μολύβδινα ἐνεπίγραφα ἐλάσματα, τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων, τμήματα δεξιᾶς χειρός (ἀναθήματα), μικρὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα κλπ.

Ὁ πρὸς Α. αὐτοῦ πρὸ πολλοῦ ἀποκαλυφθεὶς μικρὸς ναΐσκος (εἰκ. 1 ἀριστερά) ἐξερευνήθη ἐπιμελῶς. Ἀπεκαλύφθη τελείως ἡ καλῶς σωζομένη ΝΑ. γωνία τοῦ προδόμου, ἐφ' ἧς σώζεται ὁ στυλοβάτης με ἕχνη ἐδράσεως κίονος, καὶ ἀνεστηλώθη ἐκεῖ τεμάχιον κίονος δωρικοῦ ἐκ κροκαλοπαγοῦς λί-

θου τῆς αὐτῆς διαμέτρου εὐρεθεῖς ἐκεῖ πλησίον. Ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τοῦ ναῖσκου, εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ, ἐκαθαρίσθησαν καὶ τὰ εὐρεθέντα ἄλλοτε λείψανα μεγάλων πλακῶν εὐρισκομένων εἰς συμμετρικὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν τοίχων παρὰ τὴν Β. πλευρὰν καὶ ἀποτελουσῶν πιθανῶς τὴν βάσιν βωμοῦ ἢ ἀγαλμάτων.

Καὶ ὁ πρὸς Δ. τοῦ τετραγώνου ἱεροῦ κτηρίου ναῖσκος (εἰκ. 1 δεξιὰ) ἀνεσκάφη λεπτομερῶς. Ἐντὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν παρατηρήθη με-

Εἰκ. 2 καὶ 3. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον.

γάλη ἀναστάσις τῆς ἐπιχώσεως εἰς ἱκανὸν βάθος καὶ εὐρίσκοντο ἀνάμικτα τέφρα, τεμάχια κεράμων, λύχνων, τεμάχια ἐγχρώμου ἐπιχρίσματος τοίχων, ἅπαντα ρωμαϊκῶν χρόνων. Εἰς τὰ ἄλλα σημεῖα τοῦ ναῖσκου αἱ ἐπιχώσεις ἦσαν ἀνέπαφοι καὶ ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν διάφορα ἀρχαῖα ἀρχαϊκῶν χρόνων, περὶ ὧν κατωτέρω. Ὁ ναῖσκος οὗτος ἦτο ἐπίσης πρόστυλος, κτισθεὶς βραδύτερον ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ἐπιχώσεως, ἀνευρέθη δὲ ἐπὶ τόπου τὸ κατώτατον τεμάχιον τῆς Ἀν. παραστάδος ἐκ πώρου ληγούσης εἰς ἡμικίονα.

Ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἀρχαίων ἀναφέρω τὰ κυριώτερα :

Πρὸς Β. τοῦ ἐτέρου ναῖσκου (Θ) πλᾶξ ἀσβεστολίθου, ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ δεξιὰ (0.56×0.31 μ.), περιέχουσα ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν ἀπονέμον πολιτείαν καὶ ἄλλας συνήθεις τιμὰς εἰς τινας, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν σώζονται, ὥς ἐπίσης ἐλλείπουσι τὰ ὀνόματα τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ προστάτου, ὅστις ἦτο ἐκ τοῦ φύλου τῶν Κελαίδων. Ἀναγράφονται ὁμῶς τὸ ὄνομα τοῦ γραμματέως καὶ ἐν μέρει τῶν δέκα πέντε *συναρχόντων* μετὰ τοῦ φύλου αὐτῶν, τῶν τελευταίων πρώτην φορὰν ἐμφανιζομένων ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν ἡπειρωτικῶν φύλων, ὥς τῶν δαμιοργῶν ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ δημοσιευομένη ἐν τῇ ΑΕ, 1956. Ἡ νέα αὕτη ἐπιγραφὴ πρέπει νὰ ἀνάγεται εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 330 π. Χ. χρόνους.

Εἰκ. 4. Βάθρον ἀσβεστολίθου.

Ἐκ τοῦ προδόμου τοῦ ναῖσκου τούτου προέρχεται, εὐρεθὲν μεταξὺ τῶν πλακῶν αὐτοῦ, μικρὸν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον (0.072 μ.) κα-
θημένου ἀνδρὸς μὲ ὀξὺ γένειον καὶ ἄνευ μύστακος περιβεβλημένου ἱμά-
τιον μὲ πλατείας παραλλήλους πτυχὰς καλύπτον ὁλόκληρον τὸ σῶμα. Τὸ ἀγαλ-
μάτιον (εἰκ. 2, 3) εἶναι κοῖλον ὀπίσω καὶ ἐκεῖ προσεκολλᾶτο εἰς τὸν ἐλλεί-
ποντα θρόνον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο ὁ θεός, ἴσως ὁ Ζεὺς. Σώζει ὠραίαν στυλ-
πνὴν πρασίνην ἀτίναν καὶ ἀνήκει εἰς τὰ μέσα τοῦ θου αἰ. π. Χ., λα-
κωνικοῦ πιθανώτατα ἐργαστηρίου. Ἐξω τοῦ ναῖσκου εὐρέθη καὶ τμήμα
πηλίνης σίμης εἰς δύο τεμάχια φερούσης γραπτὴν διακόσμησιν ἀνθεμίων.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ προδόμου εὐρέθη ἀνεστραμμένος κυβικὸς λίθος ἐκ βάθρου, ἔχων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐξέχοντα ἵχνη κύκλου, ἐφ' ὧν ἔβαινε κίων (διάμ. 0.79 , ὕψ. λίθου 0.66 , ὕψ. βάθρου 0.22) (εἰκ. 4).

Ἐκ τοῦ ἐτέρου πρὸς Δ. τοῦ ἱεροῦ κτηρίου ναῖσκου προέρχεται χαλκῇ

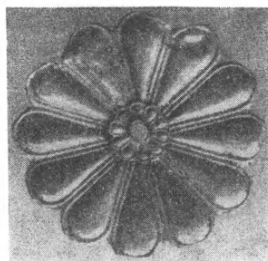

Εἰκ. 5. Στρεπτὴ χαλκῇ λαβὴ οἰνοχόης.

λαβὴ οἰνοχόης κοσμουμένη ἄνω ὑπὸ γυναικείας προτομῆς, λήγουσα κάτω εἰς ἀνθέμιον κρεμάμενον ἐξ ἐλίκων, ὧν τὰ ἄκρα σχηματίζουν κεφαλαὶ ὄφρων, τοῦ τέλους τοῦ βου αἰ. π. Χ. (εἰκ. 5, 6). Αὐτόθι ἐπίσης εὗρέθη καὶ χρυσοῦς δωδεκάφυλλος ῥόδαξ (διαμ. 0.12 μ.), ἔχων

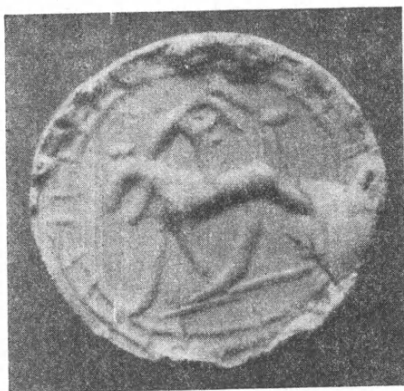

Εἰκ. 6. Ἄλλη ὄψις τῆς λαβῆς εἰκ. 5

Εἰκ. 7. Χρυσοῦς ῥόδαξ.

ἐν τῷ κέντρῳ μικρότερον ὁμόκεντρον ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος (εἰκ. 7) Πρὸς τούτοις εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο καὶ ὀλίγον ὑπ' αὐτὸ περισυνελέγησαν πέντε σφαιρικαὶ ψηφίδες ὁρείας χρυστάλλου διάτρητοι, τῶν ὁποίων μία ἔχει

Εἰκ. 8. Ἑγγλυπτος παράστασις ἐπὶ ψηφίδος ὁρείας χρυστάλλου.

Εἰκ. 9. Χαλκοῦν περιτμήτον ἔλασμα μὲ Πήγασον.

τιμῆμα τῆς ἐπιφανείας ἐπίπεδον καὶ ἐπ' αὐτῆς ἑγγλυπτον παράστασιν χιμαίρας σχηματικῶς παριστανομένης καὶ σχεδὸν γεωμετρικῆς, ἀνηκούσης πιθανῶς εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος (εἰκ. 8). Παρὰ τὰς ψη-

φίδας εὐρέθησαν τεμάχια λεπτῶν στρεπτῶν ταινιῶν, ἐφ' ὧν συνεκρατοῦντο πιθανῶς αὗται.

Πρὸς τούτοις ἀναφέρω χαλκοῦν περὶτμητον ἔλασμα εἰκονίζον περὶ τὸν ἵππον μετὰ χαλινοῦ (Πήγασον), τοῦ ὁποίου αἱ ἐσωτερικαὶ λεπτομέρειαι (οἱ ὀφθαλμοί, ὁ χαλινός, αἱ πτέρυγες, ἡ οὐρά) δηλοῦνται δι' ἐγχαράξεως

Εἰκ. 10. Ἐλασμα χαλκοῦν μετ' ἐκτύπου ἀνθέμιου.

(ὕψ. 0.065, μῆκ. 0.07 μ.), τὸ δὲ σύνολον βαίνει ἐπὶ ὀριζοντίας ταινίας ἐχούσης τρεῖς ὁπὰς πρὸς καθήλωσιν αὐτοῦ ἐπὶ ξυλίνου τινὸς σκεύους. Ἀρχαϊκῆς τέχνης τοῦ βου π. Χ. αἰ. (εἰκ. 9). Καὶ τέλος χαλκοῦν περὶτμητον ἔλασμα, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἔκτυπον ἀνθέμιον ἐπὶ ἐλίκων (εἰκ. 10). Τοῦτο ἐκόσμιε στήλην τινὰ μικράν (ὕψ. 0.072 μ.).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

14. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΤΟ ΓΛΥΚΥ ΤΗΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ

Συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς καὶ δοκιμαστικαὶ ἔρευναι

Τὴν ἔρευναν τῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος¹ παρὰ τὴν Παραμυθιὰν ἔτυχε νὰ ζητήσωμεν παρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πέρυσιν ἀνεξαο-
τήτως ἀλλήλων ὁ καθηγητὴς Δημήτριος Εὐαγγελίδης καὶ ὁ ὑποφαινόμενος,
ἀμφότεροι ἔχοντες κατὰ νοῦν τὴν παρὰ τὴν Εὐροίαν τῆς Θεσπρωτίας ἐκ
τῶν πηγῶν δὲ γνωστὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐκκλησίαν — βασιλικὴν βεβαίως
— τοῦ Ἀγίου Δονάτου ἐπισκόπου Εὐροίας, συγχρόνου τοῦ Μεγάλου Θεο-
δοσίου. Ἡ ἀναζητουμένη ἐκκλησία φέρεται ὡς κτίσμα τοῦ Ἀγίου Δονά-
του διὰ χορηγίας τοῦ Μ. Θεοδοσίου.

Τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος ἤρχισε πέρυσιν ὁ κ. ΕΥ-
ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, προσδιορίσας τὰς διαστάσεις καὶ τὸν τύπον τοῦ μνημείου
(ΠΑΕ. 1953, 159). Ἐφέτος συνεφωνήθη μετὰ τοῦ κ. Εὐαγγελίδου νὰ συ-
νεχισθῇ ἡ ἀνασκαφὴ δι' ἐμοῦ μέχρι πλήρους ἀποκαλύψεως τῆς βασιλικῆς
καὶ νὰ προβῶμεν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς.
Ἐντεῦθεν εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν ἀποφεύγω νὰ παραθέσω κάτοψιν καὶ
ἄλλα σχέδια τοῦ μνημείου, περιοριζόμενος εἰς ἀπλᾶς περιγραφάς.

1. **Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις τοῦ ναοῦ:** Ὑπὸ τοῦ κ. Εὐαγγελί-
δου διεπιστώθη ὅτι ἡ βασιλικὴ τοῦ Γλυκέος εἶναι βυζαντινῶν χρόνων, τρί-
κλιτος μὲ κιονοστοιχίας ἐκ τριῶν κιόνων, μὲ τριμερὲς ἱερὸν καὶ μὲ νάρ-
θηκα πρὸς Δ. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ βήματος εἶναι ἐξωτερικῶς τρίπλευρος,
παρ' αὐτὴν δ' ἔξέχει μόνον ἡ κόγχη τῆς προθέσεως, πρὸς Β., ἡμικυκλική,
ἐν ᾧ πρὸς Ν. αὐτῆς ὁ τοῖχος τοῦ διακονικοῦ ἐκτείνεται εὐθύς.

Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκτῆθη λεπτομερεστέρα γνῶσις τῆς
ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως τοῦ μνημείου καὶ ἀκριβέστερος προσδιορισμὸς
τοῦ τύπου του. Πρόκειται περὶ βασιλικῆς μετ' ἐγκαρσίου κλίτους, ὡς τοῦ-
λάχιστον συνάγεται ἐκ τῆς διαφορᾶς μήκους τοῦ πρώτου ἐξ Α. μεταξονίου
(3.92 μ.) τῶν κιονοστοιχιῶν ἀπὸ τοῦ ἐπομένου μεταξονίου (3.02 μ.).
Τὸ βῆμα χωρίζεται ἀπὸ τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ διὰ μακρῶν
τοιχῶν μὲ μικρὰν δίοδον ἐπικοινωνίας εἰς τὸ μέσον ἑκατέρου τούτων.
Πρὸς Δ. ὅμως τῆς νοτίας — πρὸς τὸ διακονικόν — διόδου ὁ τοῖχος ἀπροσ-
δοκῆτως μετατρέπεται εἰς ὀγκώδη τετράπλευρον πεσσόν, ἐσωτερικῶς κε-
νόν. Τριμερὲς εἶναι καὶ ὁ νάρθηξ, χωριζόμενος διὰ παραστάδων τοποθε-
τημένων, ὡς συνήθως, κατὰ τὴν προέκτασιν τῶν κιονοστοιχιῶν.

¹ Παρὰ τῶν ἐντοπίων ὀνομάζεται Γλυκὴ (ἡ).

Πρὸς τὰ ὀπίσω τοῦ ἔξ Α. πρώτου κίονος τῆς νοτίας κιονοστοιχίας ἴσταται κατὰ χώραν ἐκ γρανίτου, περικεκλεισμένος ἐντὸς τῆς μάξης παχείας ἐσωτερικῆς μεταγενεστέρας ἀντηρίδος, καὶ ἕτερος κίων μικροτέρας διαμέτρου, βοηθητικός, τοῦ ὁποίου ὄρατὴ εἶναι μόνον ἡ κορυφή. Κατὰ τὴν εἰς βάθος ἔρευναν τοῦ νοτίου στυλοβάτου εὐρέθη ἡ ὑποθεμελίωσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνει ὁ δεύτερος οὗτος κίων, οὕτως, ὥστε νὰ μὴ χωρῇ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ὑψηλὰ ἐντὸς τοῦ πάχους τῆς ἀντηρίδος μόλις φαινόμενη κορυφή του δὲν εἶναι τεμάχιόν τι κίονος, χρησιμοποιοιθὲν τυχαίως ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν κατὰ τὴν ἔγερσιν τῆς ἀντηρίδος, ἀλλ' ἀνήκει πράγματι εἰς κίονα ἱσταμένον κατὰ χώραν. Μάλιστα δ' ἐντὸς τοῦ πάχους τῆς ἀντηρίδος διακρίνεται, ὡς ἀρνητικὸν ἐκμαγεῖον, ἡ θέσις τῶν κιονοκρανῶν, τὰ ὅποια ἄλλοτε ἐπεκάθηον ἐπὶ τῶν δύο τούτων πλησίον ἀλλήλων ἱσταμένων κίωνων, οἵτινες ἐνταῦθα ἀπατέλουν ζευγος, διπλοῦν στήριγμα. Ἡ ἀσυμμετρία αὕτη ὀφείλεται εἰς λόγους στατικῆς, ἔνεκα τῆς πρὸς Ν. κατωφερείας καὶ μὴ στερεότητος τοῦ ἐδάφους, συνισταμένου πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἐκ τῶν προσχώσεων τοῦ πλησίον ρέοντος Ἀχέροντος. Ἀλλὰ περὶ τούτου καὶ περὶ ἄλλων λεπτομερειῶν — τῆς στεγάσεως καὶ τῆς τυπολογικῆς σχέσεως τῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος πρὸς ἄλλα ἡπειρωτικὰ μνημεῖα (π. χ. πρὸς τὴν «Μεγάλην Ἐκκλησίαν» τῆς Παραμυθιάς, πρὸς τὴν Κάτω Παναγίαν τῆς Ἁρτης) — ὡς καὶ περὶ τῶν ζητημάτων χρονολογίας θὰ γίνῃ εὐρύτερος λόγος κατὰ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν τοῦ μνημείου.

Ἐντὸς τοῦ βήματος, καταλαμβανομένου κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ νεωτέρας μικρᾶς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, εὐρέθη ἡ κτιστὴ ὑποθεμελίωσις τῆς ἁγίας τραπέζης μὲ μικρὰν ὀρθογώνιον κατασκευὴν εἰσέχουσαν εἰς τὸ μέρος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς — τὸ βυζαντινῆς μορφῆς θαλασσίδιον τῆς ἁγίας Τραπέζης.

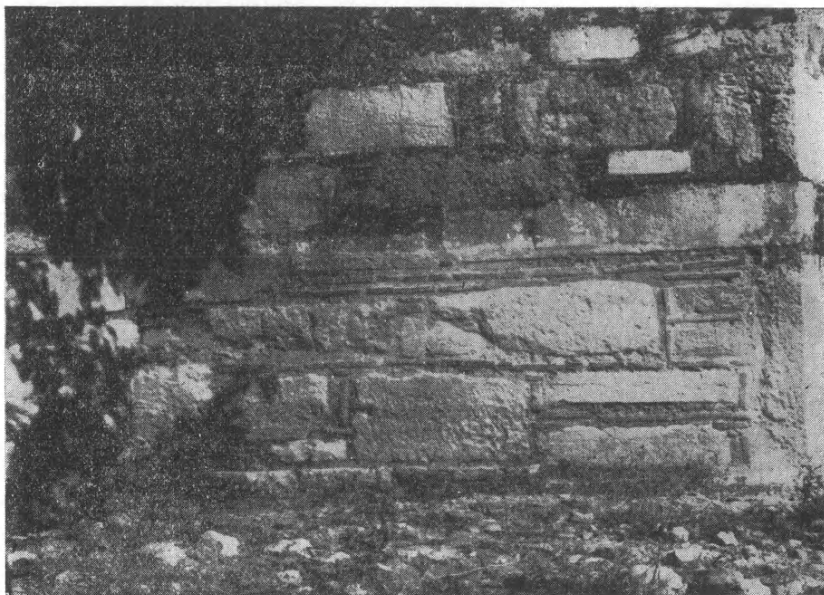
Τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου, ἐστρωμένου διὰ μεγάλων λεπτῶν πλακῶν, εὐρέθη μόνον παρὰ τὸν ἄμβωνα μικρὸν μέρος.

Ἡ τοιχοδομία τῆς βασιλικῆς συνίσταται ἐκ μεγάλων λίθων κατὰ σύστημα ψευδοῖσοδομικὸν μετὰ ἐνιαχοῦ παρενθέτων πλίνθων (εἰκ. 1). Αἱ πλίνθοι τίθενται ὀριζοντίως, συνήθως εἰς μίαν καὶ ἐνίοτε εἰς δύο σειράς, ὅχι συνεχεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας· ἐνίοτε παρεντίθενται καὶ ὄρθιαι πλίνθοι.

Ἐρευνα ἐξωτερικῶς τοῦ μνημείου ἀπεκάλυψεν ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος συνεχίζεται πρὸς Β. πέρα τοῦ σημείου τῆς συναντήσεώς του μετὰ τῆς βορείας μακρᾶς πλευρᾶς. Περαιτέρω εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ βορεία μακρὰ πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας ἐξωτερικῶς δὲν φέρει ἀρμολόγησιν· ἄρα ὁ τοῖχος οὗτος ἐξωτερικῶς δὲν ἐφαίνεται — τοῦλάχιστον κάτω τοῦ ὕψους τῆς σημερινῆς ἐπιχώσεως. Εἰς ἀπόστασιν δὲ 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου

εὐρέθη ἕτερος τοῖχος, ἐξ ἀργολιθοδομῆς, σχεδὸν παράλληλος πρὸς τὸν προηγούμενον καὶ βαίνων ἐπὶ τῆς ὥς ἀνωτέρω προεκτάσεως τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν διαφαίνεται ἡ σχέσις τῶν τοίχων τούτων πρὸς τὴν ἐκκλησίαν.

2. **Μαρμαρίνα μέλη**: Εἰς τὸ μέσον κλίτος εὐρέθη ἡ θέσις ἐπιμήκους καὶ ὀγκώδους ἄμβωνος, κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ἐκκλησίας, ὅπως περὶ πον εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Καλαμπάκας. Ὁ ἄμβων ἔβαινε ἐπὶ δύο ἰσχυρῶν ποδαρικῶν, πρὸς στήριξιν τῶν ὁποίων, οἷονεὶ ὥς βάθρα, ἐχρησιμο-

Εἰκ. 1. Βασιλικὴ Γλυκεῖος. Τοιχοδομία τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ.

ποιήθησαν μεγάλοι λίθινοι δόμοι (εἰκ. 2). Μεταξὺ τοῦ ἄμβωνος καὶ τῆς ὥραιας πύλης τοῦ βήματος περιεβάλλεται μονόλιθον πλατύβαθμον — ἡ σολέα (;).

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τῆς ἐκκλησίας εὐρέθησαν ἐφέτος τρεῖς ἀνόμοια κιονόκρανα: ἓν πτυχωτόν, ἓν κοσμούμενον δι' ἀντωπῶν ἀετῶν ἢ διὰ σταυρῶν ἐντὸς κύκλων (εἰκ. 3) — ἀνὰ ἑνὸς κύκλου εἰς τὰς τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων ὀψεων τοῦ κιονοκράνου — καὶ ἓν τεκτονικόν (κάτω κυλινδρικὸν καὶ ἄνω ὀκταγωνικόν). Ἐπίσης εὐρέθησαν τεμάχια λοξοτμήτων ἐπιθημάτων καὶ γείσων, πολλὰ τεμάχια παχέων ὀκταγωνικῶν κιόνων, προερχομένων ἐκ τοῦ ἄμβωνος ἢ ἐκ τοῦ τέμπλου καὶ ἄλλα. Πέρυσιν ὑπὸ τοῦ

κ. Εὐαγγελίδου εἶχον εὐρεθῇ μετὰ ὀκταγωνικῶν κίωνων συμφυῇ κιονόκρανα καὶ συμφυεῖς βάσεις. Ἐπίσης ὑπὸ τοῦ κ. Εὐαγγελίδου εὐρέθη πέρουσι τεμάχιον πιθανῶς τῆς κάτω πλακὸς τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ περισυνελέγησαν ἐκ τῶν ῥειπρίων δύο μαρμαρίνα τεμάχια κοσμούμενα διὰ κυματίων, ὡς περίπου αἱ ἰωνίζουσαι βάσεις κίωνων· ταῦτα πιθανῶς προέρχονται ἐκ τοῦ ἄμβωνος.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθησαν ἐπὶ πλέον τεμάχια παλαιοχριστιανικῶν μαρμαρίνων μελῶν, ἐπὶ τοῦ νεωτέρου δὲ ναυδρίου τῆς Παναγίας πα-

Εἰκ. 2. Μερικὴ ἐκ Δ. ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος.

ρατηρεῖται ἐντετοιχισμένος παλαιοχριστιανικὸς πεσσίσχος πιθανῶς τέμπλου. Ἐκ παλαιοχριστιανικοῦ τέμπλου προέρχεται ἴσως καὶ ὁ κατὰ χώραν εὐρεθεὶς στυλοβάτης τοῦ τέμπλου τῆς ἀνασκαπτομένης ἐκκλησίας.

Ἐκ κτηρίου ἔτι ἀρχαιότερου προέρχονται οἱ κίονες τῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος καὶ αἱ βάσεις των, οἱ λίθοι τῶν στυλοβατῶν, τὰ βάθρα τοῦ ἄμβωνος καὶ ἄλλα, ὡς καὶ ὕλικὸν τῆς τοιχοδομίας. Τοῦ ἀρχαίου δὲ τούτου ὕλικου φαίνεται ὅτι ἔχομεν διάμεσον χρησιμοποίησιν κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους.

Ἄλλα τινὰ τεμάχια μαρμαρίνων μελῶν δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν μεταξὺ τοῦ 8ου καὶ τοῦ 10ου μ. Χ. αἰῶνος.

Ἡ παρουσία ἀρχαιότερου — παλαιοχριστιανικοῦ καὶ ἀρχαίου — ὕλικου χρησιμεύει ὥς ἔνδειξις διὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ χώρου, ἐν συνδυασμῷ δὲ πρὸς τὰς πληροφορίας ἐκ τῶν πηγῶν δύναται ἴσως νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐνδιαφέροντα τοπογραφικὰ συμπεράσματα (πρβλ. κατωτ. σ. 200).

3. **Μεταγενέστεραι ἐπεμβάσεις**: Κατὰ τὸν 17ον—18ον αἰῶνα ἡ ἀνασκαπτομένη βασιλικὴ τοῦ Γλυκέος ἐστερεώθη διὰ σειρᾶς ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντηρίδων, ὑπέστη ἐλαφρὰς τινας διαρρυθμίσεις (προσθήκη ὑπερφύου-γυναικωνίτου) καὶ διεκοσμήθη διὰ τοιχογραφιῶν ἐκ νέου. Ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου τούτου τοιχογραφικοῦ διακόσμου διεσώθη ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὀψεως τῆς βορείας ἐσωτερικῆς ἀντηρίδος ζώνη πλάτους 0.61 μ. μὲ ἀφηγηματικὴν εἰς δροσερὸν λαϊκὸν ὕφος ἀπεικόνισιν τιμωριῶν τῆς κολάσεως (εἰκ. 4).

Εἰκ. 3. Κιονόκρανον ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος.

4. **Τάφοι**: Δυτικῶς τοῦ διακονικοῦ μεταξὺ τῶν δύο μεταγενεστέρων, ὡς εἶδομεν, ἐσωτερικῶν ἀντηρίδων ἀνεσκάφησαν διάφοροι ταφαί, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ παλαιότεραι χρονολογοῦνται πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς στερεώσεως τοῦ μνημείου. Αἱ ὑστερότεραι ταφαὶ προέρχονται ἐκ τῶν χρόνων τῶν μετὰ τὴν ἐρειπίωσιν τοῦ μνημείου.

Κατὰ τὴν διάνοξιν δοκιμαστικῶν τάφρων πρὸς Α. τοῦ βήματος εὐρέθησαν ἀπλᾶι ταφαὶ εὐτελεῖς, πιθανῶς βυζαντινῶν χρόνων, ὡς τοῦλάχιστον συ-

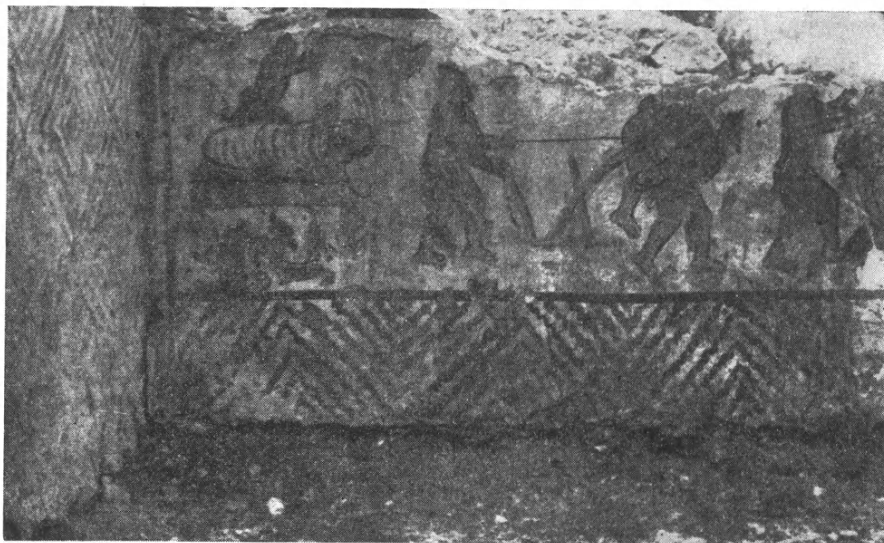
νάγεται ἐξ ὀστράκων ἁγगीων ἀπαντηθέντων μεταξὺ τῶν χωμάτων.

5. **Ἐπιγραφαί**: Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ κεντρικοῦ κλίτους εὐρέθησαν: α') τεμάχιον ἐπιγραφῆς, μήκ. 0.086, πλ. 0.07 μ., γύρω ἑλλιπές, μὲ λείψανα πέντε γραμμάτων (ὑψ. γραμμ. 0.047 μ. Ρ), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ τελευταῖον φαίνεται νὰ ἦτο τὸ ἄλφα: ΕΙCΡΙ (= «...» εἰς ρα [...]). β') Τεμάχιον πλαγός, μήκ. 0.11, πλ. 0.065 μ., φέρον τὸ χάραγμα «Ν ΚΟCΤ» (= Ν. Κ(ώ)στ(α ;)).

6. **Νομίσματα**: Εὐρέθησαν μόνον τουρκικὰ ἑπτὰ ἐν ὅλῳ: τρία μικρὰ ἀργυρᾶ (παράδες) καὶ τέσσαρα χαλκᾶ.

7. **Δοκιμαστικαὶ τάφοι**: Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τὰ τόσον ἄφθονα ἀρχαῖα καὶ παλαιοχριστιανικὰ μαρμάρινα καὶ λίθινα μέλη (βλ. ἀνωτ. σ. 197) τῆς ἀνασκαπτομένης βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος προέρχονται ἐκ κτηρίων, εὐρισκομένων πιθανῶς ὅχι πολὺ μακρὰν τῆς θέσεως,

ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ προκειμένη βασιλικὴ ἐκτίσθη, διήνοιξα δοκιμαστικὰς τάφρους ἀφ' ἑνὸς ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ μνημείου, ἔξω τοῦ βήματος, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἀπόστασιν περίπου 150 μ. ἀπὸ τοῦ μνημείου, δυτικῶς, ἐντὸς ἀγροῦ, ἐκτεινομένου πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Ἱω. Κωνσταντίνου, ὅπου πρὸ τινος εἶχεν εὑρεθῇ καὶ ἐν μέσῳ ἄλλων λίθων ἀπέκειτο ἀρχαῖον τραπεζοφόρον ἐξ ἐγχωρίου λίθου ἀμελοῦς ἐργασίας. Ἡ ἔρευνα πρὸς Α. τῆς βασιλικῆς ἀπέδωσε μόνον εὐτελεῖς ταφὰς καὶ ἐλάχιστα ὄστρακα ἐξ ἐφυαλωμένων ἀγγείων μὲ πρασίνην γάνωσιν. Τὴν πρὸς Δ. ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ἱω.

Εἰκ. 4. Τοιχογραφία βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος.

Κωνσταντίνου, τάφρον¹, ἐπειδὴ εὑρισκόμεν ἑἰς τὸ τέλος τῆς ἐν Γλυκεῖ ἐργασίας μου, δὲν ἠδυνήθην νὰ διανοίξω βαθύτερον τῶν 0.50 μ., ἀπέδω-
σεν ὅμως αὕτη διάφορα ὄστρακα ἐξ ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἀρ-
ρετινά (:), μίαν ἀγνῦθα, πῆλινον πῶμα ἀγγείου (διαμ. 0.095 μ.) φέ-
ρον ἄνω εἰς τὸ κέντρον ἀπόρυσιν ὡς λαβὴν καὶ γύρω τὰ γράμματα:
ΑΒΓΔΕ (!) Ζ καὶ τέλος ἐν χάλκινον νόμισμα τῆς Νικοπόλεως (:). Ἀντω-
νείνου τοῦ Εὐσεβοῦς (:)².

¹ Πέρυσιν ὁ κ. Εὐαγγελίδης εἶχε διανοίξει τάφρον ἀμέσως πρὸς Δ. τοῦ ἀνα-
σκαπτομένου οἰκοδομήματος, ὅπου ἐφαίνοντο, ἔχοντες ἐκ τοῦ ἐδάφους, τρεῖς κατὰ
χώραν κίονες τοποθετημένοι παραλλήλως πρὸς τὸν νάρθηκα. Οἱ κίονες οὗτοι εἶναι
ἀπλῶς ἐμπετηγμένοι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους - ἐβάσταζον, ὡς φαίνεται, προστώφον τι.

² Κατὰ περιγραφὴν τῆς κ. Εἰρήνης Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου, Διευθυντρίας
τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, ὅπου καὶ κατετέθη τὸ νόμισμα τοῦτο.

Ἡ πέρυσιν ὑπὸ τοῦ κ. Εὐαγγελίδου γενομένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ Γλυκὺ καὶ ἡ ὑπ' ἐμοῦ ἐφέτος ἀπέδειξαν μὲν ὅτι ἡ ἀνασκαπτομένη βυζαντινὴ βασιλικὴ δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Δονάτου, ὥς ἐσφαλμένως μέχρι τοῦδε ἐπιστεύετο, ἔφερον ὁμως συγχρόνως εἰς φῶς καὶ παλαιοχριστιανικὸν καὶ ἔτι ἀρχαιότερον ὕλικόν, ὃπερ πιθανώτατα προέρχεται ἐξ ἀρχαιότερων οἰκοδομημάτων τῆς περιοχῆς. Ἐκ τοῦ ὕλικου τούτου τὸ μὲν παλαιοχριστιανικὸν δὲν ἀποκλείεται νὰ προέρχεται ἐκ τῆς θεοδοσιανῆς βασιλικῆς τοῦ Δονάτου· τὸ δ' ἔτι ἀρχαιότερον, χρησιμοποιηθέν, ὥς φαίνεται, καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους ἐκ δευτέρου, δὲν ἀποκλείεται νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ὁμφαλίου, τοῦ ὁποίου τὴν παραχώρησιν ἐκ μέρους τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐπέτυχεν ὁ Δονᾶτος διὰ νὰ κτίσῃ ἐπὶ τούτου τὴν ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ἀνεύρεσιν δὲ τῆς ὁποίας κατὰ κύριον λόγον ἀποσκοποῦν αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Γλυκέως. Ἴσως νὰ μὴ εὕρισκώμεθα πολὺ μακρὰν τοῦ ζητουμένου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΚΑΣΣΩΠΗΝ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1954, χορηγούσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἑκατομπέδου οἰκοδομήματος, ἀρξαμένη πρὸ διειτίας (ΠΑΕ 1952 σ. 326 κ.ξ., 1953 σ. 164 κ.ξ.). Κατ' αὐτὴν ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ οἰκοδόμημα, ἐκτὸς τῶν δωματίων **θ, ι, κ**, ἀνασκαφέντων κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου. Ἐντὸς τούτων εὐρίσκονται καταπεσόντες ὀγκόλιθοι τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς οἰκοδομῆς, δυσχεραίνοντες τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ ἐπανατοποθέτησίς των διὰ τεχνικῶν μέσων θὰ προσδώσῃ εἰς τὸ κτήριον πληρεστέραν εἰκόνα τῆς μεγαλοπρεπείας του.

Ἀπεκαλύφθη προσέτι κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην ἡ πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς ἀρχαία ὁδὸς εἰς μῆκος 32 μ., πλάτ. 4 μ. Πρὸς τούτοις ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ, ἡ περιλαμβάνουσα τὸ μικρὸν θέατρον, τὸ καταγώγιον καὶ τὰ πρὸς Ν.Δ. οἰκοδομήματα μέχρι τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τείχους, ἐκαθαρίσθη ἐκ τῶν θάμνων καὶ τῶν ἐλελιφάσκων.

Εἰς ἅπαντα τὰ καθαρισθέντα δωμάτια τοῦ ἰσογείου, ἀνερχόμενα ὡς γνωστὸν εἰς 17, ἀνευρέθησαν τὰ λίθινα βᾶθρα τῶν τραπεζῶν, προοριζομένων διὰ τὴν ἐστίασιν τῶν ἐνοίκων (ΠΑΕ 1952 σ. 342, εἰκ. 18 καὶ ἐν-ταῦθα εἰκ. 3).

Μερικὰ τῶν δωματίων, τὰ **ι, μ, ν, ο**, διετήρουν ἐπίσης καὶ τὰς μεταγενεστέρας ἐστίας των, κατεσκευασμένας κατὰ τὸ πλεῖστον δι' ὀπτοπλίνθων, ὡς καὶ αἱ ἐστίαί των λοιπῶν δωματίων (ΠΑΕ 1952 σ. 343, εἰκ. 19). Ἐνταῦθα εὐρίσκονται ἀριστοῦ τῆς εἰσόδου (**ι, μ**), ἄλλαι δὲ δεξιᾶ (**ν, ο**). Εἰς τινὰ τῶν δωματίων τὸ δάπεδον ἀπετέλει τὸ φυσικὸν πετρῶδες ἔδαφος, ἐξομαλυνθὲν διὰ λαξεύσεως· ἐνίστε μάλιστα ὁ αὐτοφυὲς βράχος, ὁσάκις ἦτο συμπαγὴς, ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴν τμημάτων τοίχων, ὡς π.χ. τοῦ διαγωνίου μεσοτοίχου τῶν δωματίων **κ-λ**. Ἐνθ', ὡς ἐσημειώσαμεν ἄλλοτε (ΠΑΕ 1952, σ. 342), οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος ἦσαν πάντοτε ἰσοῦψεῖς, ἰδιορρυθμίαι τις παρουσιάζεται εἰς τοὺς μεσοτοίχους τῆς δυτικῆς καὶ βορείου πλευρᾶς (εἰκ. 1), ἐπιβληθεῖσα ἕνεκα τοῦ μεγάλου ὕψους τῆς λιθίνης κατασκευῆς τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων καὶ κυρίως ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς πίεσεως, ἡ ὁποία ἤσκειτο ἐπὶ τῶν τοίχων ἐξωτερικῶς, ἕνεκα τῆς ἀνωφειείας τοῦ ἐδάφους. Ὁ δυτικὸς καὶ βόρειος τοίχος δηλ., παρακολουθοῦντες τὴν πρὸς Β.Δ. φυσικὴν ἀνωφέρειαν τοῦ ἐδάφους, παρουσιάζουν βαθμιαίαν κλιμακωτὴν ἀνάβασιν οὕτως, ὥστε τὸ ὕψος τούτων κατὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν νὰ φθάνῃ τὰ 4.50 μ. (εἰκ. 1). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον, ὅπως αἱ πλευραὶ αὗται ἐνισχυθοῦν διὰ προσθέτων ἀντηρί-

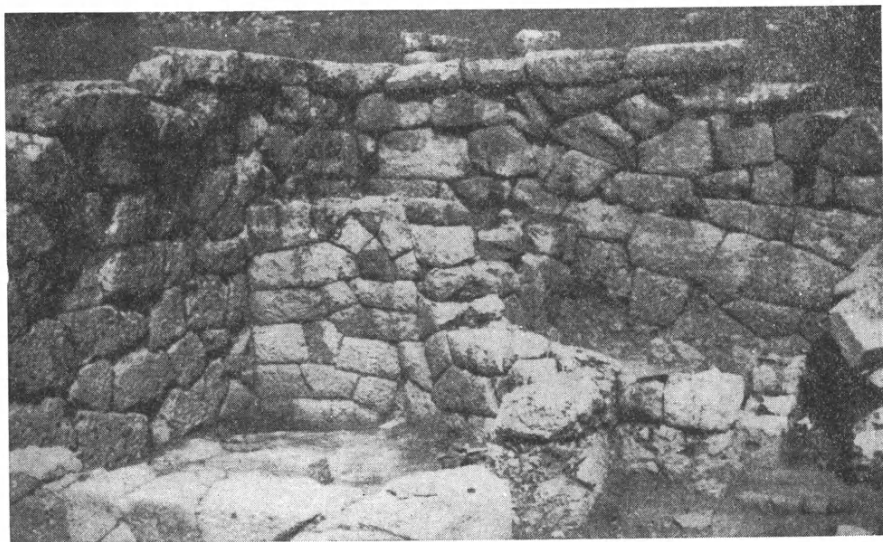
δων, τοποθετημένων ἐσωτερικῶς εἰς τὰ σημεῖα συνδέσεως τῶν μεσοτοιχῶν μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων. Εἰς τὴν εἰκ. 1 εἶναι ὁρατὰ εἰσέτι τμήματα τοιούτων λιθίνων ἀντιστηριγμάτων. Ἰδιαίτερα φροντὶς ἐλήφθη διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς στερεότητος τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τῶν ἐκατέρωθεν ἐξωτερικῶν πλευρῶν τῶν δωματίων **κ**, **λ**, ἔνθα ἡ ἐξωτερικὴ ὥθησις τῶν χωμάτων ἦτο ἰσχυροτάτη. Ἐνταῦθα κατ' ἐξαίρεσιν ὁ διαγώνιος μεσότοιχος, ἀποτελούμενος ἐν μέρει ἐκ τοῦ αὐτοφουῶς βράχου, προσέλαβε μεγαλύτερον πάχος (1.10 μ.), ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς λοιποὺς διαγωνίους

Εἰκ. 1. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ οἰκοδομήματος, ὁρῶμένη ἐκ νότου.

τοιχοῦς, πάχ. 0.73 μ. Προσέτι ὁ τοῖχος οὗτος συνεδέθη μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν διὰ δύο καθέτων πολυγωνικῶν τοίχων ἀντιστηρίξεως, ἀχθέντων ἐκ τοῦ μέσου περιῖπου τοῦ διαγωνίου τοίχου. Τὸ οὕτω διαμορφωθὲν ἀναλημματικὸν τετράγωνον κτίσμα ἐπληρώθη ἀκολούθως διὰ χωμάτων καὶ λίθων (μπάζα), πρὸς μείζονα στερεότητα (εἰκ. 1-2). Πόσον ἀποτελεσματικὸς ὑπῆρξεν ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀντιστηρίξεως ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁλόκληρον τὸ ὕψος τοῦ λιθίνου ἐξωτερικοῦ τοίχου εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διετηρήθη μέχρι σήμερον ἀνέπαφον. Ἐντὸς τοῦ δωματίου **η**, κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ἀπεκαλύφθη ἡ λιθινὴ θεμελίωσις κλίμακος, μορφῆς ἀνεστραμμένου **Γ**, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο ἡ ξυλίνη κλίμαξ, ἡ φέρουσα εἰς τὸ ὑπερῶον τῆς βορείου καὶ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος. Ἡ κλίμαξ, μὲ

ἀρχικὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν, ἐστρέφετο ἀκολουθῶς πρὸς ἀνατολάς. Ὅμοια κλίμαξ ὑπῆρχε πιθανώτατα καὶ ἐντὸς τοῦ δωματίου κ ἢ λ , διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ ἀνωγείου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς· ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν διεπιστώθησαν ἴχνη θεμελίου κλίμακος, διότι ἤρκει πρὸς τοῦτο τὸ στερεὸν λίθινον δάπεδον τῶν δωματίων. Ἐβεβαιώθη τοιουτοτρόπως ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶχε καὶ δεύτερον ὄροφον κατὰ τὰς τρεῖς τοῦλάχιστον πλευράς, πλὴν τῆς μεσημβρινῆς. Καὶ διὰ μὲν τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν πλευρὰν οὐδεμία περὶ τούτου ὑπῆρχεν ἀμφιβολία· διότι ἐνταῦθα οἱ ἑξωτερικοὶ τοῖχοι διατη-

Εἰκ. 2. Ἡ ΒΔ. γωνία τοῦ οἰκοδομήματος μετὰ τὴν ἀναλημματικὴν τετράγωνον κατασκευὴν ἐσωτερικῶς.

ροῦνται ἐνίοτε καὶ ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ ἄνω ὀρόφου (εἰκ. 1-2). Ἡ ὑπαρξίς ὅμως κλίμακος παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐξυπηρετήσεως τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς· ἄλλως θὰ ἦτο ἀναγκαία μία μόνον κλίμαξ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν, διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ ὑπερῶου τῆς βορείου καὶ δυτικῆς πτέρυγος. Ἐπὶ πλέον ὅμως ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου ϵ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀνευρέθησαν πολυάριθμοι ὀπτόπλινθοι, συνήθως ἄνευ ὀπῶν, διαστάσεων 0.225×0.45 μ. καὶ $0.13 - 0.137 \times 0.41 - 0.44$ μ., πάχους δὲ $0.08 - 0.094$ μ., αἱ ὁποῖαι διετήρουν κατὰ κανόνα ἐπὶ τῆς μιᾶς πάντοτε ἐπιφανείας παχὺ στρῶμα κορασανίου. Προφανῶς αἱ πλίνθοι αὗται προέρχονται ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ ὑπεράνω ὀρόφου. Εἶχεν ἐπομένως τὸ ἄνω πάτωμα τοῦ οἰκοδομήματος κά-

τοψιν μορφῆς Π μὲ τὸ ἀνοικτὸν σκέλος πρὸς μεσημβρίαν, κατὰ τὸν συνήθη τύπον τῆς κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς οἰκίας. Ἐκαστον τοιοῦτο σκέλος ἐστεγάζεται διὰ πετασοειδοῦς (σκούφιας) στέγης (ΠΑΕ 1952 σ. 351). Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς κυρίως συνθέσεως τοῦ σχεδίου κατόψεως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνευρεθέντων κεράμων τῆς στέγης προκύπτει ὅτι μόνον τὸ δωμάτιον ρ καὶ ἡ εἴσοδος σ τῆς μεσημβρινῆς στοᾶς ἐστεροῦντο δευτέρου ὀρόφου, τῆς εἰσόδου στεγαζομένης διὰ σαγματοειδοῦς στέγης μετ' ἀετώματος, ἔχοντος κλίσιν 1:5 περίπου.

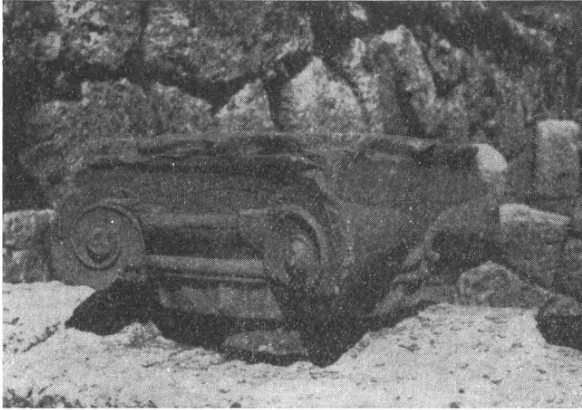

Εἰκ. 3. Τὸ δωμάτιον ο.

Κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου ο ἀπεκαλύφθη σειρὰ ἐκ τριῶν ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν καὶ ἑξ ἑξ ἰωνικῶν κιονοκράνων, ὧν τὸ ἐν κατὰ τὸ ἡμῖς σφζόμενον, ἐκ κιτρινωποῦ λίθου Μάλτας (εἰκ. 3-4). Ἐκ τούτων τὰ τέσσαρα κοσμοῦνται δι' ἀντικορῶν σαλπυγγοειδῶν καλύκων ἀνθους, ὁμοίων ἀκριβῶς πρὸς τὸ πρὸ διετίας ἀνευρεθέν (ΠΑΕ, 1952, σ. 356, εἰκ. 40). Οἱ περιβάλλοντες τὸν ἐχίνον μίσχοι τῶν καλύκων ἄλλοτε μένουν ἀσύνδετοι (εἰκ. 4), ἄλλοτε δὲ συμπλέκονται εἰς ἀπλοῦν ἢ διπλοῦν ἄμμα. Τὰ λοιπὰ δύο κιονόκρανα, ἀνήκοντα εἰς γωνίας, ἔχουν καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν ἑλικας. Ταῦτα μετὰ τριῶν πλακῶν, ἑξ ὧν ἡ μία σήκωμα, μετρητῆς δηλ. ὑγρῶν, εἶχον μεταφερθῇ ἄλλοθεν καὶ εἶχον τοποθετηθῇ ἐκεῖ, ἵνα χρησιμεύσουν ὡς πρόχειρα ἐδῶλια κατὰ τὴν ἐσχάτην περίοδον τῆς παρα-

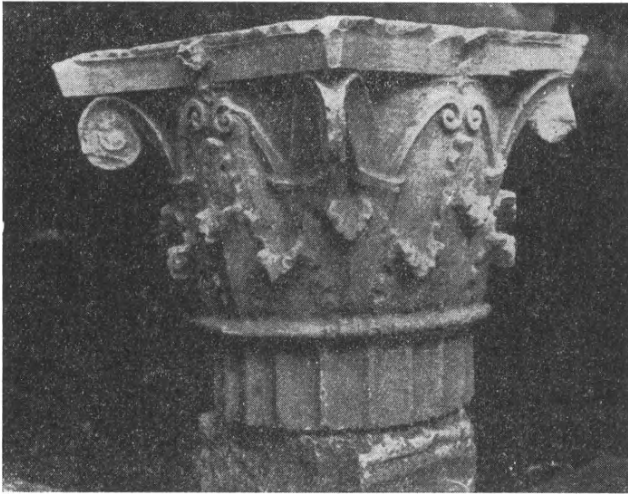
κμῆς τοῦ οἰκοδομήματος (πρβλ. καὶ ΠΑΕ 1952 σ. 359 καὶ 1953 σ. 167 καὶ 173).

Τὸ κορινθιακὸν κιονόκρανον τῆς εἰκ. 5, ὕψ. 0.358 μ., ἐκ τοῦ αὐτοῦ

Εἰκ. 4. Ἰωνικὸν κιονόκρανον.

λίθου Μάλτας, ἐξ οὗ εἶναι κατεσκευασμένα καὶ τὰ ἰωνικά κιονόκρανα, ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ δωματίου **η**, προερχόμενον ἀναμφιβόλως ἐξ ἄλλου τινὸς

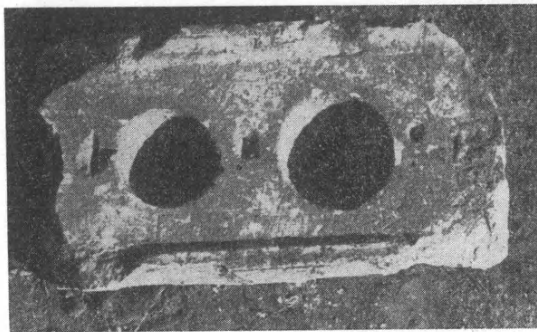

Εἰκ. 5. Κορινθιακὸν κιονόκρανον.

οἰκοδομήματος. Τὸν κάλαθον περιβάλλει διπλῇ σειρᾷ φύλλων ἀκάνθου εἰς πρόστυπον ἀνάγλυφον, καμπτομένων ἐλαφρῶς, ἐκ τῶν ὁποίων βλαστάνουν ἔλι-

κες, ἐνούμεναι κατὰ ζεύγη ὑπὸ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ ἄβακος. Ἐκ τοῦ μέσου ἐκάστης πλευρᾶς τοῦ ἄβακος ἐκφύεται ῥόδαξ. Ὑπὸ τὸν κάλαθον πλαστικός δακτύλιος κοσμούμενος κατὰ τὰ $\frac{2}{3}$ δι' ἀστραγάλου. Ἡ μορφὴ τοῦ κιονοκράνου ἐνθυμίζει τὰ περὶτεχνα κιονόκρανα τῆς θόλου ἐν Ἐπιδαύρῳ· ἡ ἀπλουστευμένη ὁμῶς ἐργασία καὶ ἡ ἔλλειψις πλαστικότητος τῶν φύλλων, ἐπιβληθεῖσαι ἐν μέρει καὶ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ὕλικου, προσδίδουν εἰς τὸ κιονόκρανον τοῦτο τὴν ἐντύπωσιν διστακτικῆς καὶ ξηρᾶς ἀποδόσεως τοῦ πλήρους πλαστικότητος καὶ χάριτος πρωτοτύπου.

Τὸ λίθινον σήκωμα (εἰκ. 6), πλάτ. 0,36 μ., σφωζομένου μήκ. 0,69 μ., προέρχεται, ὡς ἀνεφέρομεν, ἐκ τοῦ δωματίου σ. Φέρει στοιχηδὸν δύο ἡμι-

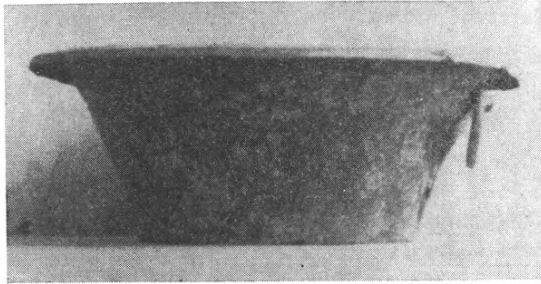
Εἰκ. 6. Λίθινον σήκωμα.

σφαιρικὰς κοιλότητας μὲ ἔκρουν ὑπὸ τὸν πυθμένα, τρίτης δὲ ἵχνη διακρίνονται κατὰ τὸ ἀριστερὸν πέρας. Παρὰ τὴν πρώτην ἐκ δεξιῶν κοιλότητα ὑπάρχει τὸ γράμμα Δ, παρὰ δὲ τὴν ἑτέραν τὸ Γ. Προφανῶς καὶ ἡ τρίτη ἔλλιπὴς κοιλότης θὰ ἔχαρᾶ κτηρίζετο διὰ τοῦ στοιχείου Β, ἑτέρα δὲ ἡ Α δέον νὰ ὑποτεθῇ ὑπάρ-

χουσα ἀρχικῶς. Διάμετρος τῆς Δ 0,16 μ., τῆς Γ 0,137 μ., τῆς δὲ Β 0,18 μ. (καθ' ὑπολογισμόν). Χωρητικότης τῆς πρώτης 1.204 γραμμ., τῆς ἑτέρας 905, ἥτοι σχέσις 3:4. Τεμάχιον ἑτέρου παρομοίου σηκώματος, διατηροῦν ἵχνη δύο κοιλοτήτων, χαρακτηριζομένων διὰ τῶν στοιχείων Δ καὶ Ε, ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ δωματίου η. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δωματίου προέρχεται ἐπίσης ἐνεπίγραφος ἀφιερωματικὴ στήλη, κυρίως εἰπεῖν βάσις, ἐπιστεφομένη διὰ κυματίου καὶ γεισιπόδων, ἀνέχουσα ποτε ἀνάθημά τι, ἀφιερωθὲν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπὸ τεσσάρων στρατηγῶν εἰς τὸν Δία Σωτῆρα ἐπὶ *πρυτάνιος* Ἀριστίππου. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἡ ὁποία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων δύναται νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὰ μέσα τοῦ Α' π. Χ. αἰ., καὶ ἐκ τῆς πρὸ διετίας ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος ἀνευρεθείσης ἑτέρας ἐνεπιγράφου ἀναθηματικῆς βάσεως (ΠΑΕ 1952, σ. 357, εἰκ. 42), ἡ ὁποία δέον νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰ., βεβαιοῦται ἡ λατρεία εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῆς Κασσωπαίας τοῦ Διὸς Σωτῆρος καὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἡ διατήρησις τοῦ θεσμοῦ τῶν τεσσάρων στρατηγῶν ἐπὶ δύο τοῦλάχιστον αἰῶνας.

Ἐκ τοῦ δωματίου σ προέρχεται χαλκὴ λεκάνη (εἰκ. 7), σχήματος κο-

λούρου κώνου, ὕψ. 0.124 μ., διάμ. στομίου 0.273 μ., διαμ. χειλέων 0.315, διαμ. βάσεως 0.175 μ., φέρουσα ὑπὸ τὴν κινητὴν λαβὴν ἐπίθετον φύλλον κισσοῦ ἐκ χαλκοῦ. Μεταξὺ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων τῆς στέγης συγκαταλέγονται ἀνθεμωτὰ μέτωπα καλυπτήρων ἡγεμόνων τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. (εἰκ. 8) καὶ τινα, γνωστὰ καὶ ταῦτα ἐκ παλαιότερων εὐρημά-

Εἰκ. 7. Χαλκῇ λεκάνη.

των, μὲ παράστασιν ἀετοῦ ἐντὸς κεραυνοῦ (πρβλ. καὶ ΠΑΕ 1952, σ. 350, εἰκ. 28-29). Τὰ τελευταῖα ταῦτα, χρονολογούμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. ἢ εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 2ου π. Χ. αἰ., προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τῆς στέγης τῆς παρακειμένης στοᾶς. Λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι ἐπίσης δύο

Εἰκ. 8. Ἀνθεμωτοὶ ἡγεμόνες καλυπτῆρες τοῦ Δ' αἰῶνος.

μέτωπα ἡγεμόνων καλυπτήρων τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. πιθανώτατα, προερχομένων ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου οἰκοδήματος τῆς στοᾶς, μὲ τὴν παράστασιν ὑπὸ τὸ φλογοειδὲς ἀνθέμιον τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Γανυμήδους ὑπὸ τοῦ ἀετοῦ (εἰκ. 9). Τὸ μέγα πνυγνόν, προσβλέπον μὲ στοργὴν πρὸς τὸν κάλλιστον τῶν θνητῶν, συγκρατεῖ αὐτὸν ἐκ τῶν γυμνῶν μηρῶν, χωρὶς νὰ

παρεμβάλλεται τὸ ἱμάτιον, ὡς ἀναφέρει ὁ Πλίνιος διὰ τὸ χάλκινον σύμπλεγμα τοῦ Λεωχάρους, ὃ δὲ Γανυμήδης λαμβάνει τὸν ἀντίστοιχον πόδα τούτου, ἵνα στηριχθῇ ἀσφαλέστερον. Ὁ αἰτὸς παρίσταται οὐχὶ κατ' ἐνώπιον, ὡς εἰς τὸ γνωστὸν σύμπλεγμα τοῦ Βατικανοῦ, ἀπομιμούμενον ἐλευθέρως τὸ ἔργον τοῦ Λεωχάρους, ἀλλὰ σχεδὸν πλαγίως, ἔχων τὴν κεφαλὴν ἐν κατατομῇ, τὸ ράμφος κλειστόν, τὼς πτέρυγας ἡμιανοίκτους καὶ καθέτως. Ὁ νέος εἰκονίζεται μὲ ἀπογεγυμνωμένον τὸ σῶμα ἐκ τοῦ ὀρμητικῶς παρασυρομένου ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἱματίου, ἔχων τοὺς πόδας χιαστί, ἵνα ὑποδηλωθῇ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ποδῶν ἐκ τοῦ βάρους τοῦ σώματος καὶ ἡ ἀνύψωσις του πρὸς τὸν ἑναστρον κόσμον, συμβολιζόμενον ἐνταῦθα διὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν καὶ

Εἰκ. 9. Ἀνθεματὰ μέτωπα ἡγεμόνων καλυπτέρων.

ὑπὸ τὸ ἀνέμιον ἀστέρων, οἱ ὅποιοι μετὰ τινος διακοσμητικῆς διαθέσεως μετεμορφώθησαν εἰς ἀνθη, βλαστάνοντα ἐκ τῶν ἐλύτρων τοῦ ἀνθεμίου.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω εὑρημάτων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἤλθον εἰς φῶς χαλκὰ τινα καὶ σιδηρὰ βέλη, χαλκοὺς κωδωνίσκος, ἄγκιστρα, νομίσματα,

τεμάχια πίθων καὶ ἐγχωρίων ἀγγείων, πινάκια περγαμηνά, εἰς «μεγαρικὸς» σκύφος κ. ἄ.

Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς περατωθείσης ἤδη ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τῶν νεωτέρων εὑρημάτων εἶναι δυνατὴ ἡ διατύπωσις μερικῶν παρατηρήσεων σχετικῶν μὲ τὸν προορισμὸν τούτου. Ἦδη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκθέσεως διευπλώθη ἡ γνώμη, ὅτι εἴχομεν πρὸ ἡμῶν τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τοῦ ξενῶνος, γνωστοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς *καταγωγίου* (ΠΑΕ 1952, σ. 360 ἐξ, 1953 σ. 174). Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῆς ἀνασκαφῆς ἤλθον εἰς φῶς μερικά εὑρήματα, μὴ συμβιβάζόμενα μὲ τὴν ἄποψιν τοῦ καταγωγίου, ὡς π.χ. τὰ δύο λίθινα σηκώματα τῶν δωματίων *ο* καὶ *η* καὶ αἱ δύο ἐνεπίγραφοι στήλαι, ἀνατεθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἀρχόντων στρατηγῶν τῆς πόλεως. Προσέτι ἀνευρέθησαν πολυάριθμα τεμάχια πίθων καὶ ἀγγείων καὶ λίθινον σταθμὸν (ΠΑΕ 1952, σ. 353, εἰκ. 36). Γεννᾶται ὅθεν εὐλόγως τὸ ἐρώτημα, μήπως εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο διέμενον οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως, ὡς οἱ στρατη-

γοὶ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ οἱ ἀγορανόμοι, περὶ ὧν ὡς ἐνδείξεις δύνανται νὰ χρησιμεύσουν αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ δύο σηκώματα. Ἡ παρουσία βεβαίως τῶν πύθων καὶ τοῦ λιθίνου σταθμοῦ εἶναι εὐνόητος διὰ τὸν δημόσιον ξενῶνα.

Εἶναι δύσκολον νὰ ἀποκλείσωμεν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς μεταφορᾶς τῶν σηκωμάτων ἐξ ἐτέρου οἰκοδομήματος, διότι ἐν ἐναντία περιπτώσει εὐλογον θὰ ἦτο νὰ ἀνευρεθοῦν καὶ τὰ ἐλλείποντα τμήματα τούτων. Ἀλλωστε τὸ σήκωμα τοῦ δωματίου ο μετεφέρθη πιθανώτατα ἄλλοθεν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐξ κιονοκρανῶν, ἵνα χρησιμεύσουν ὡς πρόχειρα ἐδώλια κατὰ τὴν ὑστάτην φάσιν τῆς ἱστορίας τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐξ ἄλλου ἐπίσης οἰκοδομήματος προέρχεται καὶ τὸ κορινθιακὸν κιονόκρανον τοῦ δωματίου η (εἰκ. 5). Διὰ τὰς δύο ἀναθηματικὰς ἐπιγραφὰς τῶν στρατηγῶν ἐν τούτοις οὐδεμία ἐνδείξις προέκυπεν, ὅτι δυνατόν νὰ προέρχωνται ἄλλοθεν. Εἶναι πιθανώτερον νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ἀμφοτέραι ἀρχῇθεν κατετέθησαν ἐκεῖ. Δέον ὅμως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν εὐρημάτων καὶ ἰδίᾳ τὰ καθημερινῆς χρήσεως ἀντικείμενα ἀνάγονται εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ κτηρίου, ὅτε πλέον σοβαραὶ μεταβολαὶ εἶχον ἐπέλθει εἰς αὐτό (ΠΑΕ 1952, σ. 358-9, 1953 σ. 173). Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν προέκυπεν ὅτι κατὰ τὸν 2ον ἢ 1ον π.Χ. αἱ τὸ οἰκοδόμημα ὑπέστη σοβαρὰς ζημίας καὶ ὅτι, ἐπισκευασθὲν μετὰ πολλῆς προχειρότητος, διῆλθεν ἡμέρας παρακμῆς. Δυνατὸν ἐπομένως κατὰ τὴν φάσιν ταύτην νὰ μετεβλήθῃ καὶ ὁ προορισμὸς τούτου, τὰ δὲ εὐρήματα τῶν χρόνων τούτων νὰ ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν νέαν κατάστασιν τοῦ οἰκοδομήματος. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος καὶ εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας προσιδιάζει εἰς τὰ ἀρχαῖα καταγῶγια καὶ τὰ πρυτανεῖα, τῶν ὁποίων ὁ προορισμὸς εἶναι παραπλήσιος. Ἡ ἀπουσία ὅμως τῆς κοινῆς αἰθούσης φαγητοῦ τοῦ ἐστιατορίου καὶ τῆς ἐστίας, ἐνθα ἔκαιε διαρκῶς τὸ πῦρ (ΠΑΥΣΑΝ. V. 15. 9), εὐνοεῖ, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη (ΠΑΕ 1952 σ. 36 κ. ἐξ., 1953 σ. 174), τὴν περὶ καταγωγίου ὑπόθεσιν. Δέον ὅμως νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἡπειρωτικὸν οἰκοδόμημα δὲν ἀκολουθεῖ πιστῶς τὸν παραδεδομένον τύπον. Οὕτως ἡ διαμόρφωσις τῶν γωνιαίων δωματίων μὲ τοὺς διαγωνίους μεσοτοίχους καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τῆς ἀνωδομίας εἶναι ἀρχιτεκτονικαὶ λύσεις ἄγνωστοι, ὅσον γνωρίζω, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Εἶναι δυνατόν ἐπομένως νὰ δεχθῶμεν καὶ ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος παρέκκλινιν ἐκ τοῦ ὀρθοδόξου τύπου· διότι ἡ μορφή τούτου καὶ ἡ φύσις τῶν ἐν αὐτῷ συλλεγέντων εὐρημάτων στηρίζουν μὲν βασίμως τὴν περὶ τοῦ καταγωγίου ἄποψιν, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείουν τὴν ὑπόθεσιν μεικτοῦ τινος τύπου καταγωγίου καὶ πρυτανείου, ἐνθα διέμενον καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως.

Ἐφέτος ἤρχισεν ἡ συστηματικὴ ἀποκάλυψις τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας, ἀρκετὰ ἀξιολόγου, ὥς ἀπέδειξεν ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος δοκιμαστικὴ ἔρευνά της (ΠΑΕ 1953, 175 κέ.). Ἡ ἀνασκαφὴ ἐνηργήθη κατ' ἀντιθέτους φορὰς, ἐκατέρωθεν τῆς διαγωνίως διερχομένης ὁδοῦ Παλαιᾶς Κορίνθου-Περιγιαλίου.

1. **Τὸ κτήριον** : Ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ ἀπεκαλύφθη περαιτέρω ἡ περιμέτρος τοῦ μνημείου καὶ ἀπεχωματώθη σημαντικὸν μέρος του. Οἱ στυλοβάται τῆς βασιλικῆς εἶναι χτιστοί, φέρουν δ' ἐντὸς τῆς τοιχοποιίας των παρενθέτους μεγάλους δόμους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡδράζοντο αἱ βάσεις τῶν κίωνων. Πολλοὶ ἐκ τῶν δόμων τούτων ἔχουν ἀφαιρεθῇ, ἐκ τῶν βάσεων δ' ἀτυχῶς οὐδεμία μέχρι τοῦδε εὑρέθη. Πάντως τὸ μεταξὺ τῶν κίωνων διάστημα φαίνεται νὰ ἦτο περίπου 3.20 μ., ἐντεῦθεν δὲ ὑπολογίζω ὅτι ἐκάστη κιονοστοιχία ἀπηρτίζετο ἐκ δέκα τριῶν κίωνων.

Ἐντὸς τοῦ βήματος ἀπεκαλύφθη ἐφέτος καὶ τὸ βόρειον βάθρον τῶν ἐδρῶν τῶν ἱερέων, πρὸς Δ. δὲ τούτου, ἐπὶ τοῦ δαπέδου, προσδιωρίσθη καὶ ἡ πρὸς Β. συνέχεια τῆς θέσεως τοῦ τέμπλου, τοῦ ὁποίου ὁμως ὁ στυλοβάτης ἀτυχῶς καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἐλλεῖπει.

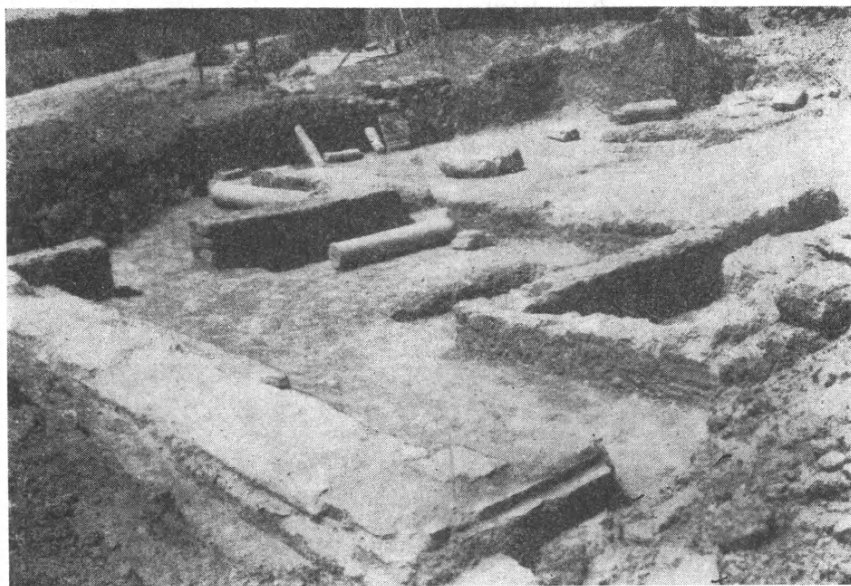
Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἡ ἀνασκαφὴ τῶν πλαγίων κλιτῶν.

Εἰς τὸ νότιον κλίτος ἀπεκαλύφθησαν τὰ δύο παρὰ τὸ βῆμα μικρὰ διαμερίσματα, τὰ ἐπισημανθέντα πέρυσιν (ΠΑΕ 1953, 179 εἰκ. 1). Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον (διαμέρισμα α), προσιτὸν ἐκ τῆς νοτιοανατολικῆς θυρίδος τοῦ βήματος, εἶναι μικρόν, φθάνον μόνον μέχρι τῆς ἀνατολικῆς θύρας τοῦ νοτίου κλίτους, ὅπου καταλήγει τὸ πρῶτον ἐξ Α. ἐγκάρσιον τοιχάριον, καμπτόμενον κατ' ὀρθὴν γωνίαν (εἰκ. 1). Τὸ διαμέρισμα τοῦτο περικλείεται ἐντὸς μεγαλυτέρου χώρου (διαμέρισμα β), σχηματιζομένου διὰ τοῦ δευτέρου ἐξ Α. ἐγκαρσίου τοιχαρίου, ἐκτεινομένου πρὸς Ν. τοῦ τέμπλου καθέτως πρὸς τὸν στυλοβάτην τῆς νοτίας κιονοστοιχίας. Τὸ διαμέρισμα β εἶναι προσιτὸν ἀφ' ἑνὸς ἐκ τοῦ βήματος διὰ τῆς νοτιοδυτικῆς θυρίδος τούτου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ πλαγίου κλίτους διὰ θύρας. Ἐσωτερικῶς τοῦ διαμερίσματος β, ἐφαπτόμενον τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς, ἐκτείνεται χτιστὸν ἔδρανον.

Εἰς τὸ βόρειον κλίτος ἐγκάρσιον τοιχάριον παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν θυρίδα τοῦ βήματος, ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀντίστοιχον θέσιν τοῦ ὡς ἀνωτέρω τοιχαρίου τοῦ διαμερίσματος α, προχωρεῖ ἐκ τοῦ στυλοβάτου πρὸς Β. καὶ σχηματίζει στενὸν διαμέρισμα (διαμέρισμα γ) (εἰκ. 2), προσιτὸν ἀφ' ἑνὸς

ἐκ τοῦ βήματος διὰ τῆς βορειοανατολικῆς θυρίδος του (εἰκ. 3) καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐκ τοῦ κλίτους διὰ θύρας (εἰκ. 2).

Ἡ τοιχοποιία τῶν ὡς ἀνωτέρω τοιχαρίων εἶναι ἐπιμελής μὲν ἀλλὰ πτωχή, ἄνευ ἀσβέστου. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ διαμερίσματος α ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν ἐχρησιμοποιήθη καὶ θραῦσμα ἐκ κίονος, ὅστις εὗρέθη κατακείμενος εἰς τὸ νότιον κλίτος ἔξω τοῦ διαμερίσματος β, φέρων προσκεκολλημένα λείψανα ἀσβεστοκονιάματος εἰς τὸ μέρος τοῦ ἐλλείποντος θραύσματος. Προηγουμένως εἶχεν ἐπιχειρηθῇ νὰ συγκρα-

Εἰκ. 1. Ἀποψὶς τῶν διαμερισμάτων α καὶ β ἐκ ΝΑ.

τηθῇ τὸ θραῦσμα τοῦτο ἐπὶ τοῦ κίονος διὰ δύο μεταλλίνων στεφανῶν, ὡς δηλοῦν ἀντίστοιχοι ἐγκοπαί. Ἰστατο λοιπὸν ὁ κίων κατὰ χώραν, ὅτε ἔτυχε νὰ ἀποσπασθῇ ἐκ τούτου τὸ ὡς ἄνω τεμάχιον, πιθανῶς κατόπιν ἰσχυροῦς τινος κρούσεως — κατὰ τινα σεισμόν; —, πρὸς συγκράτησίν του δὲ τότε περιεσφίγγθη ὁ κίων διὰ στεφανῶν. Κατόπιν τὸ ἐν λόγῳ θραῦσμα ἐξέπεσε καὶ ἀκολούθως ἐχρησιμοποιήθη τοῦτο ὡς ἀπλοῦς λίθος κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ διαμερίσματος α, ἐπὶ τοῦ κίονος δὲ ἡ θέσις τοῦ ἐκπεσόντος θραύσματος συνεπληρώθη δι' ἀσβεστοκονιάματος. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια τὰ πράγματα νὰ συνέβησαν καὶ ἄλλως, ὅπωςδήποτε ὅμως αἱ ἐργασίαι διαρρυθμίσεως τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τῶν πλαγίων κλιτῶν τῆς ἀνασκαπτομένης

Εἰκ. 2. Ἀποψις τοῦ διαμερίσματος γ ἐκ Δ.

Εἰκ. 3. Ἀποψις τοῦ διαμερίσματος γ ἐκ τοῦ βήματος. Ἀριστερὰ τὸ ἄκρον τοῦ βορείου βάθρου τῶν ἐδρῶν τῶν ἱερέων.

βασιλικῆς ἔγιναν ὅτε ὁ ἀνωτέρω κίων ἵστατο εἰσέτι κατὰ χώραν, ὥς συνάγεται ἐκ τῆς ἐπ' αὐτοῦ παρουσίας ἀσβεστοκονιάματος.

Συνεπῶς τὰ μεταγενέστερα ταῦτα διαμερίσματα, τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ βήματος, κατεσκευάσθησαν διὰ νὰ ἐξυψηρεθῶσιν ἀνάγκας λατρευτικάς, καθ' ὃν χρόνον ἡ βασιλικὴ εὐρίσκετο ἀκόμη ἐν λειτουργίᾳ. Τὰ διαμερίσματα α καὶ γ πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν ὡς παστοφόρια. Τὸ διαμέρισμα β — μὲ τὸ ἔδρανον — πιθανῶς ταυτίζεται πρὸς τὸ secretarium τῆς λατινικῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ διακονικόν· πρὸς τὸ παρὸν ὅμως καὶ μέχρι τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ περιγράμματος τῆς ἀνασκαπτομένης βασιλικῆς καὶ ὅλων τῶν λειτουργικῶν χώρων της διαστέλλω τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἀπὸ τοῦ διακονικοῦ, ἐπειδὴ, ὥς γνωστόν, εἰς τὰς ἐλλαδικὰς βασιλικὰς τὸ διακονικὸν ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον πρόσκτισμα συνήθως παρὰ τὸν νάρθηκα. Αἱ ἀνωτέρω δὲ λειτουργικοῦ χαρακτῆρος διαρρουθμίσεις τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας προσδίδουν εἰς αὐτὴν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς λατρείας ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν βον αἰῶνα. Προχείρως σημειῶνω ὅτι περίπου ὅμοιαι λειτουργικοῦ χαρακτῆρος διαρρουθμίσεις — προσθήκη παστοφορίων — παρατηροῦνται καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀλκίσωνος ἐν Νικοπόλει.

Εἰς τὸν δυτικὸν τομέα τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκεῖθεν τῆς ὁδοῦ, προσδιωρίσθησαν ἐφέτος ἄλλα τινὰ βασικὰ σημεῖα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως τοῦ μνημείου καὶ τινες τῶν πρὸς Δ. διαστάσεων του. Οὕτω διεπιστώθη ὅτι ἡ βασιλικὴ φέρει πρὸς Δ. νάρθηκα, πρὸ τοῦ ὁποίου ὅμως φαίνεται νὰ μὴν ὑπάρχῃ οὔτε αἶθριον οὔτε κατασκευὴ τις ἄλλη. Εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος δεξιὰ τοῦ ἄξονος τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη θύρα εἰσόδου (πρὸς τὸν νάρθηκα). Τὸ ἐξωτερικὸν μῆκος τοῦ μνημείου ἄνευ τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ φθάνει τὰ 56.05 μ. Μετὰ τῆς ἀψίδος φθάνει τὰ 60.75 μ.

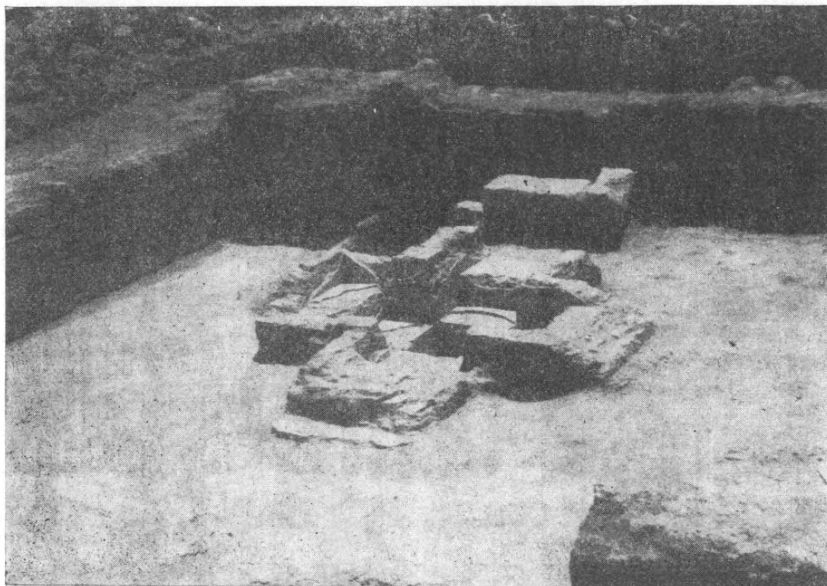
Τὸ πρὸς Ν. πρόσκτισμα μὲ τὰ ἰσχυρὰ ποδαρικά ἀπεκαλύφθη ὅτι εἶναι τὸ βαπτιστήριον τῆς βασιλικῆς. Ἀνεσκάφη ὁλόκληρον, εἰς τὸ μέσον δὲ τούτου εὐρέθη κτιστὴ σταυρικὴ κολυμβήθρα, ἐπενδεδυμένη διὰ λεπτῶν μαρμαρίνων πλακῶν (εἰκ. 4). Πρὸς Δ. τοῦ βαπτιστηρίου ἐπεσημάνθη μικρὸς χώρος, προσιτὸς ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς καὶ παρέχων εἴσοδον πρὸς τὸ βαπτιστήριον, τοῦ ὁποίου ὁ ἐν λόγῳ χώρος προφανῶς ἐχρησίμευεν ὡς προθάλαμος. Περαιτέρω ἐπεσημάνθη ἐπιμήκης χώρος μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Ν. κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ νάρθηκος. Τοῦ χώρου τούτου ὁ προορισμὸς πρὸς τὸ παρὸν παραμένει ἄγνωστος.

2. *Μαρμάρινα μέλη καὶ εὐρήματα*: Εἰς τὰ παρὰ τὸ βῆμα μέρη τῆς βασιλικῆς εὐρέθησαν τεμάχια κίωνων διαφόρων διαμέτρων καὶ μεταξὺ τῶν παχυτέρων εἷς ἀκέραιος (βλ. ἀνωτ. σ. 211). Ἐκ τῶν κίωνων τούτων μόνον ἓνός ἡ διάμετρος φαίνεται ν' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν μόνην μέχρι τοῦδε

εὐρεθεῖσαν βάσιν — τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας τραπέζης (ΠΑΕ 1953, 178).

Ἐκ τῶν ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν σημειῶνω ἐν ἀδιακόσμητον ἐπίθημα ὅμοιον πρὸς τὸ σημειωθὲν πέρυσιν (ΠΑΕ 1953, 175), εὐρεθὲν δὲ παρὰ τὴν θύραν τοῦ νάρθηκος καὶ μικρότατα τεμάχια ἰωνικῶν βάσεων καὶ κορινθιακῶν κιονοκράνων.

Ἐφέτος εὐρέθησαν καὶ ἄλλα τεμάχια μαρμαρίνων δοκῶν τραπεζιοειδοῦς τομῆς (πρβλ. ΠΑΕ 1953, 180-181)· ἐκ τούτων ἐν εἶναι ἀκέραιον (μῆκ. 2.25 μ.). Ἄλλο τεμάχιον — μικρότερον (μῆκ. 0.61 μ.) — ἀπολήγει

Εἰκ. 4. Ἀποψις τῆς κολυμβήθρας ἐκ Β.

κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον εἰς κοίλην ἡμικυκλικὴν τομήν, ἥτις κατὰ τρόπον ἐνδεικτικὸν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν περιφέρειαν εὐρεθέντος τεμαχίου κίονος διαμ. 0.425 μ. Αἱ μαρμάριναι αὗται δοκοὶ ἔχουν ἐπὶ τῆς στενῆς — ἄνω — βάσεώς των ἐπιμήκεις ἐγκοπὰς πρὸς ἔμπηξιν ἀποφύσεων ἑτέρων μαρμαρίνων μελῶν· πλαγίως δὲ καὶ κάτω μικρότεραι ἐγκοπαί — τόρμοι γομφώσεως — ὑποδηλοῦν ὅτι αἱ ἐν λόγῳ δοκοὶ ἐστερεοῦντο καλῶς. Ἐπομένως δύναται ἤδη νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ βάσεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡδράζοντο θωράκια.

Ἐκ τῶν θωρακίων εὐρέθησαν πολλὰ μικρὰ καὶ μεγάλα τεμάχια. Τὰ περισσότερα ἀνήκουν εἰς τύπον ἀμφιγλύφων θωρακίων, φερόντων ἐπὶ τῆς

μιᾶς ὄψεως σταυρὸν ἐπὶ δίσκου ἐντὸς τετραπλεύρου πλαισίου ἐκ σειρᾶς κυματίων. Ἄλλου τύπου θωράκια φέρουν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τέσσαρα σταυροειδῶς διατεταγμένα κρινάνθημα πλαισιούμενα ὑπὸ πλέγματος ἐκ διπλῆς ταινίας (εἰκ. 5).

Εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος διάφορα τεμάχια ἐκ τῶν μαρμάρων τοῦ ἁμβωνος (πρβλ. ΠΑΕ 1953, 180), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον, κοσμούμεδον διὰ διαδοχικῶν κοίλων καὶ ἐξέργων κυματίων, κατὰ τὸν τύπον τῶν μετὰ ρόμβου παλαιοχριστιανικῶν θωρακίων, καὶ περατούμενον ἄνω εἰς ἡμικυλινδρικήν ἀπόληξιν, προέρχεται ἐκ τοῦ στηθαίου τῆς κλίμακος τοῦ ἁμβωνος. Ἐπίσης εὐρέθη τεμάχιον ἐκ τοῦ στυλοβάτου τοῦ τέμπλου, συγκεκριμένως τὸ κατώφλιον τῆς ὥραίας πύλης, πλὴν ὄχι κατὰ χώραν.

Ἐκ τῶν ἄλλων εὐρημάτων σημειώνω: ἓνα σιδηροῦν συμπιεστήν ἥλων, τὸ γνωστότατον ὑπὸ τῷ ὄνομα «ζουμπᾶς» ξυλουργικὸν ἐργαλεῖον (εἰκ. 6, ἄνω), ἥλους, θραύσματα χονδρῶν ἀγγείων καὶ ὑαλοπινάκων καὶ τεμάχιον χείλους πίθου (εἰκ. 7). Ἐκ τῶν συνθηκῶν εὐρέσεως τοῦ «ζουμπᾶ» — ἔξω τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος μετὰ τεμαχίων ὑαλοπινάκων — δύναται ἴσως νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι οὗτος εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὄχι κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ μνημείου, ἀλλὰ πιθανῶς κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν ξυλίνων μερῶν του.

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ διαμερίσματος α εὐρέθησαν μικρὰ τεμάχια γραπτῆς διακοσμήσεώς του (μίμησις μαρμαρίνης πολυχρώμου ἐπενδύσεως).

Ἐφέτος ἐπεβεβαιώθη ὅτι ἐκ τῶν πλαγίων κλιτῶν τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας ἔχει ἀφαιρεθῇ τὸ δάπεδον. Μόνον εἰς τὴν θύραν πρὸς τὸ μεταγενέστερον διαμέρισμα γ καὶ ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος τούτου διεσώθησαν ὀλίγα λείψανα τοῦ δαπέδου ἐκ τεφροκυάνων σχιστολιθικῶν πλακῶν.

3. **Τάφοι:** Ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους πρὸς Δ. τοῦ τέμπλου εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ δαπέδου ἐσκαμμένοι δύο τάφοι μὲ τοιχώματα κτιστὰ δι' ὑλικοῦ εἰλημμένου ἐκ τῆς βασιλικῆς, κεκαλυμμένοι δὲ ὑπὸ τεμαχίων ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τῆς. Ἐντὸς τοῦ πρώτου ἐκ τῶν τάφων τούτων, μολονότι εὐρέθη ἀδιατάρακτος καὶ φέρων ἐμπεπηγμένον ὄρθιον λίθον ἔχοντα τοῦ δαπέδου (σῆμα), δὲν εὐρέθησαν λείψανα ταφῆς· φαίνεται δὲ ὅτι καὶ οὐδέποτε ὁ ἐν λόγῳ τάφος εἶχε δεχθῇ ταφήν τινα. Πιθανῶς εὐρισκόμεθα

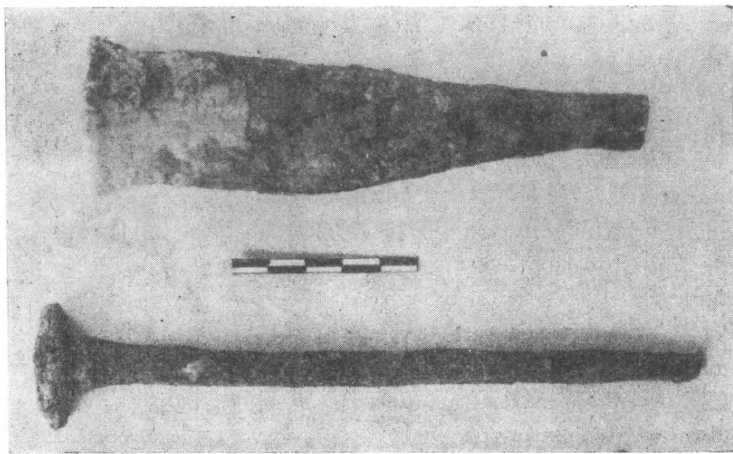

Εἰκ. 5. Θωράκιον ἐκ τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας.

πρὸ χαρακτηριστικῆς περιπτώσεως κενοταφίου. Ὁ ἕτερος τῶν τάφων τούτων εἶχε χρησιμοποιηθῇ ἐπανειλημμένως. Ἀξιοσημείωτον ἐνταῦθα εἶναι τὸ ὅτι κάτω εἰς τὴν στενὴν δυτικὴν πλευράν του εἶχε τοποθετηθῇ ἐπικλινῆς σχιστολιθικὴ πλάξ δίκην προσκεφαλαίου. Οἱ τάφοι οὗτοι κατεσκευάσθησαν βεβαίως μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐκκλησίας.

4. **Ἡ ἐπίχωσις:** Ἡ ἐπίχωσις παρουσίαζε τὴν ἑξῆς ὑφήν:

Εἰς τὰ πλάγια κλίτη μετὰ τὸ ἐπάνω διαταραγμένον ἔδαφος τοῦ ἀγροῦ ἤρχετο στρώμα ἐκ λίθων καὶ πλίνθων καὶ μερῶν καταπεσόντων τοίχων, ἀκολούθως στρώμα ἐκ θραυσμάτων κεράμων τῆς στέγης καὶ τέλος ἡπλοῦτο στρώμα πάχους 0.10 μ., συνιστάμενον ἐκ χώματος λεπτοῦ καὶ εὐθρύπτου. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ βορείου κλίτους εὐρέθησαν καὶ τμήματα κα-

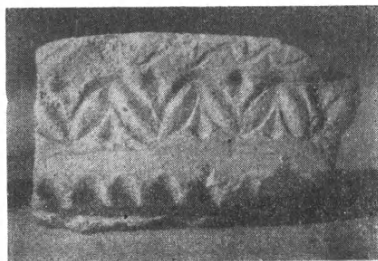
Εἰκ. 6. «Ζουμπᾶς» καὶ σιδηροῦς ἥλος ἐκ τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας.

ταπεσόντων τόξων, ὅπ' οὗτὰ δὲ κατακείμεναι εὐρέθησαν δύο βάσεις θωρακίων. Πρὸς τὰ ἀνατολικά τὸ ἐκ τῶν κεράμων τῆς στέγης στρώμα ἦτο ἀρκετὰ παχύτερον, ἐντὸς δὲ τοῦ διαμερίσματος β τὸ πάχος τοῦ στρώματος τούτου ἔφθανε σχεδὸν τὰ 0.55 μ. Ἐντὸς τοῦ ἐν λόγῳ στρώματος καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ βήματος διαμερίσματα εὐρέθησαν καὶ τὰ περισσότερα τεμάχια θωρακίων. Ὁ ἔξω τοῦ διαμερίσματος β κατακείμενος ἀκέραιος κίων (βλ. ἀνωτ. σ. 211) εὐρέθη σχεδὸν ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ δαπέδου, ὑπὸ τὸ ἐκ κεράμων στρώμα· ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο εἰς τὴν θύραν τοῦ διαμερίσματος β εὐρέθησαν καὶ μεγάλα τεμάχια θωρακίων. Ἀλλὰ ὅμως τεμάχια θωρακίων εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ ἐν λόγῳ ἐκ τῶν κεράμων στρώματος, περίπου εἰς ὕψος 0.30-0.40 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Ἐξω τοῦ διαμερί-

σματος β καταπεσόντα τμήματα τοίχων ἐκ λίθων καὶ πλίνθων εἶχον παραμείνει ἀδιατάρακτα. Ἀξιοσημείωτον εἶναι καὶ τὸ ὅτι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου τούτου δὲν εὐρέθησαν ὅστρακα μεταγενεστέρων ἀγγείων· οὔτε καὶ κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ κεντρικοῦ κλίτους πρὸς Δ. τοῦ τέμπλου. Πέρυσιν εἶχον παρατηρηθῇ τοιαῦτα μόνον ἐντὸς τοῦ βήματος (ΠΑΕ 1953, 180). Συνεπῶς μόνον ὁ χώρος τοῦ βήματος εἶχε μεταγενεστέρως χρησιμοποιηθῇ πιθανῶς διὰ σκοποὺς μὴ θρησκευτικούς (πρβλ. ΠΑΕ 1953, 181).

Ἐκ τῆς ὑφῆς ταύτης τῆς ἐπιχώσεως ἐπιβεβαιοῦνται αἱ περυσιναι παρατηρήσεις περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ μνημείου. Συναφῶς συνάγονται ἀναλυτικώτερον τὰ ἑξῆς:

Τὸ μνημεῖον, ἐνῶ ἀκόμη ἴστατο, εἶχεν ἐν τούτοις ἐγκαταλειφθῇ καὶ κατεπλημμυρίζετο ὑπὸ ὑδάτων, διὰ τῶν ὁποίων βαθμηδὸν ἐσχηματίσθη ἀπόθεςις ἐξ ἱλύος πάχους περίπου 0.10 μ., τὸ πρῶτον δηλαδή — ἐκ τῶν κάτω — στρώμα τῆς ἐπιχώσεως. Πρὶν ὅμως σχηματισθῇ ἢ καὶ ἐνῶ ἀκόμη ἐσχηματίζετο τὸ στρώμα τοῦτο, σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς βασιλικῆς, ἀφήρσαν τὴν πλακόστρωσιν τῶν πλαγίων κλιτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ, μετὰ πάροδον ὅσου χρόνου ἀπητήθη μέχρις ὅτου ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος ὑψωθῇ ἡ ὕψις εἰς τὸ πάχος τῶν 0.10 μ.,

Εἰκ. 7. Τεμάχιον χεῖλους πίθου.

φαίνεται νὰ κατεστράφη ἡ ξυλίνη στέγη τοῦ μνημείου, ἐντεῦθεν δ' ἐσχηματίσθη τὸ δεύτερον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως — ἐκ κεράμων — ὑπεράνω τοῦ ἐξ ἱλύος πρώτου στρώματος. Ἡ εὐρεσις δὲ μαρμαρίνων μελῶν ἀφ' ἐνὸς ὑπὸ τὸ ἐκ κεράμων στρώμα καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου ὑποδηλοῖ ὅτι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀφαιροῦν μαρμάρινα μέλη ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος, σύροντες αὐτὰ ἔξω διὰ τῶν ἀνατολικῶν θυρῶν του. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ σύλῃσις αὕτη μαρμαρίνου ὕλικου ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν πλήρη καταστροφὴν τοῦ μνημείου. Τέλος ἐκ τῆς παρατηρηθείσης συσσωρεύσεως κεράμων εἰς τὰ ἀνατολικά μέρη τοῦ οἰκοδομήματος συνάγεται, ὡς νομίζω, ὅτι κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς στέγης συνέλεξαν καὶ μετέφερον πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ποσότητα κεράμων, ἵνα, μετὰ διαλογὴν τινα, ἀποκομίσουν τὰς καταλληλοτέρας δι' ἄλλην χρῆσιν. Ἐντεῦθεν, ὡς νομίζω, ἐξηγεῖται τὸ παχὺ στρώμα ἐκ θραυσμάτων κεράμων, τὸ ἀπαντῶμενον ἐκατέρωθεν τοῦ βήματος. Ἡ ἀφαίρεσις τῆς στέγης καὶ τῶν ἄλλων ξυλίνων μερῶν τῆς βασιλικῆς ἐγινε βεβαίως πρὶν ταῦτα φθαροῦν καὶ ἐπομένως ὄχι πολὺ μετὰ τὴν ἐγκα-

τάλειψιν τοῦ μνημείου. Ἐσημειώσαμεν δὲ ὅτι ὁ ἔξω τοῦ νάρθηκος εὐρεθεὶς «ζουμπᾶς» φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ κατὰ τὸ «ἐξήλωμα» τοῦ μνημείου (βλ. ἄνωτ. σ. 215).

Ἡ ἱστορία τῶν ἐπισκευῶν καὶ διαρρυθμίσεων (βλ. ἄνωτ. σ. 211-213) καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας, ὡς ἀποκατεστήσαμεν αὐτήν, διδάσκει ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἐβλάβη σοβαρῶς μὲν ἀλλ' ὅχι καιρίως, πιθανῶς ἔνεκα σειсмоῦ μικρᾶς ἐντάσεως, ὅχι δὲ μετὰ πάροδον ἑξαιρετικῶς πολλῶν ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἀποπερατώσεώς του. Κατόπιν φαίνεται νὰ ἐβλάβη ἀνεπανορθώτως, ἴσως κατόπιν νέου σεισμοῦ ἰσχυροτέρου. Γνωρίζομεν δὲ πράγματι ὅτι ἡ Κόρινθος ὀλίγον μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐγέρεως τῆς ἀνασκαπτομένης βασιλικῆς, χρονολογουμένης εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ βου αἰῶνος (ΠΑΕ 1953, 180), ἐπλήγη ὑπὸ σεισμῶν ἀφ' ἐνὸς ἐπὶ Ἰουστίνου κατὰ τὸ 522 (Προκοπ., Περὶ κτισμ. IV 2, Βόνν. 3, 272. ΘΕΟΦΑΝ., Ἱστορ. 144, Βόνν. 1, 259) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸ 551 (Προκοπ., Περὶ γοιθ. πολ. IV 25, Βόνν. 2, 594/595), ὅτε ὑπέφερεν ἐκ τρομερῶν σεισμῶν ὅλη ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ βορεῖα ἀκτὴ τοῦ Κορινθιακοῦ μέχρι καὶ τῶν Πατρῶν. Οὕτω συνάγονται ἐν ἡ δύο χρονικὰ ὅρια (τὸ 522 καὶ τὸ 551 μ. Χ.) πολλαχῶς χρήσιμα διὰ τὴν μελέτην τῶν παλαιο-χριστιανικῶν μνημείων τῆς περιοχῆς· ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ συμπεράσματα συνάγονται χρήσιμα.

Ἡ μελέτη τῆς ἐπιχώσεως τοῦ βαπτιστηρίου δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Σημειῶνω μόνον ὅτι τὸ βαπτιστήριον, μὲ τὰς περιωρισμένας διαστάσεις του, τοὺς ἰσχυροὺς πεσσοὺς καὶ τὸν ἀσφαλῆ θόλον του, εἶχεν ἀντισταθῆ περισσότερον καὶ εἶχεν ἐπ' ἀρκετὸν χρησιμοποιηθῆ ὡς ἀγροτικὴ κατοικία καί, ἀργότερον, ὡς καταφύγιον τῶν εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐργαζομένων.

5. *Τὸ ὑπέδαφος*: Πρὸς ἔρευναν τοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη ἡ βασιλικὴ τῆς Σκουτέλας, διηνοίχθησαν τομαὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς. Αὗται ἀπέδωσαν ὅστρακα ἐξ ἀγγείων γεωμετρικῶν, κορινθιακῶν καὶ μελαμβαφῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συνάγεται ὅτι τὸ προκείμενον χριστιανικὸν ἱερὸν ἰδρύθη ἐπὶ ἐδάφους σχηματισθέντος βραδέως διὰ φυσικῆς ἐπιχώσεως. Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης φαίνεται νὰ μὴ προϋπῆρχε παλαιότερον κτίσμα.

Κατὰ τὸ 1954 ἐπανελήφθη ἡ ἀπὸ τοῦ 1933 διακοπεῖσα ἀνασκαφὴ τῆς παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν τοῦ Κιάτου, ἥτοι τῆς Κάτω Σικυῶνος, μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς¹, τῆς ὁποίας εἶχον πάλαι ἀνασκαφῇ μόνον τὸ ἱερόν, τὸ πρὸς νότον προσκεκολλημένον διακονικὸν καὶ ὁ νάρθηξ². Ἐφέτος ἐγένετο λεπτομερεστέρα ἔρευνα α) τοῦ ἱεροῦ β) τοῦ παρεκκλησίου ἢ διακονικοῦ γ) τοῦ πρὸ τοῦ τέμπλου τμήματος τοῦ μέσου κλίτους καὶ δ) τῶν εὐθὺς ἔξω τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ διακονικοῦ περιοχῶν ἐν αἷς — ὡς καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ναοῦ — ἀπεκαλύφθησαν πολλοὶ τάφοι.

Α' ΤΟ ΙΕΡΟΝ

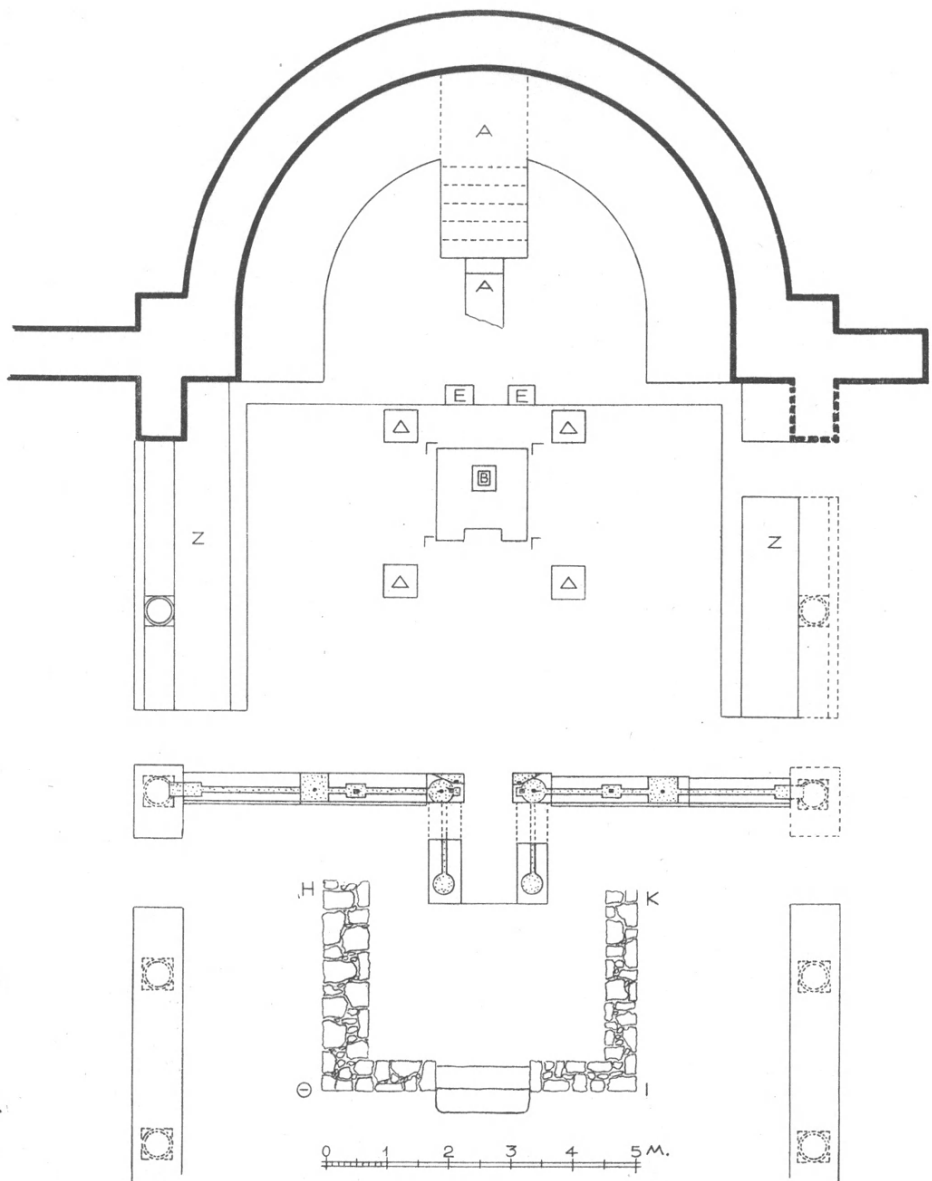
Ἐντὸς τῆς ἡμικυκλικῆς ἀψίδος καὶ κατὰ τὸν ἄξονα αὐτῆς (δὲρα τὴν σχετικὴν κάτοψιν (εἰκ. 1 Α, Α) προσδιωρίσθη ἀκριβέστερον ἡ θέσις ἐφ' ἧς ἦτο ἰδρυμένος ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος, ὡς καὶ ἡ πρόσβασις αὐτοῦ, ἣτις διῆκε μέχρι τῆς χορδῆς τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἀψίδος. Ἀνεζητήθη κατόπιν καὶ ἀνευρέθη πρὸς δυσμὰς τῆς εἰρημένης χορδῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.10 μ. ἀπ' αὐτῆς τὸ ἐγκαίνιον. Εἶναι δὲ τοῦτο τετράγωνος κοιλότης (εἰκ. 1 Β), ἐσωτερικῶν διαστάσεων 0.195×0.215 καὶ βάθους 0.205 μ., ἐπενδεδυμένη ἐσωτερικῶς διὰ μαρμαρίνων πλακῶν κατὰ τε τὰ κατακόρυφα αὐτῆς τοιχώματα καὶ τὸν πυθμένα (εἰκ. 2). Πέριξ τοῦ χείλους τοῦ ἐγκαίνιου τὸ δάπεδον παρουσιάζει τὰ ἴχνη πλαισίου πλάτους 0.065 μ. πέριξ δὲ πάλιν τοῦ πλαισίου αὐτοῦ σώζεται γεκονιαμένη ἐπιφάνεια (εἰκ. 1 Γ, Γ, Γ, Γ), ἐφ' ἧς ἡδράζετο μεγάλη (1.47×1.54) μαρμαρίνη πλάξ, χρησιμεύουσα ὡς βάσις τῆς ἁγ. Τραπεζῆς. Ἡ βάσις αὕτη ἐξετείνεται πρὸς Δ. ἀφίνουσα μεγαλύτερον πλάτος, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ πατῇ ὁ ἱερεὺς (πρόθυσις). Τῆς δὲ ἁγ. Τραπεζῆς εὐρέθησαν, ἔξω τῆς ἀψίδος καὶ εἰς τὸ Ν. κλίτος, τεμάχια τῶν μαρμαρίνων ποδῶν τῆς ἥτοι κυλινδρικῶν κιονίσκων, ὡς καὶ τεμάχιον κιονοκράνου φέροντος διακόσμησιν ἐκ λογχοειδῶν φύλλων καὶ κυκλικὸν ἄβακα.

Συμμετρικῶς πρὸς τὸ ἐν τῷ μέσῳ ἐγκαίνιον εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τὰ ἴχνη τῶν τετραγώνων (0.55×0.55 μ.) βάσεων τῶν κιόνων τοῦ ὑπὲρ τὴν ἁγ. Τράπεζαν κιβωρίου (εἰκ. 1 Δ, Δ, Δ, Δ), ἀπέχοντα ἀλλήλων ἀξο-

¹ Τὸν κ. Δ. Πάλλαν προθύμως ἀναλαβόντα νὰ μὲ βοηθήσῃ κατὰ τὴν ἐφετινὴν σκαφὴν, τὴν ὁποίαν ἀνελλιπῶς παρηκολούθησεν, εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

² ΠΑΕ 1933 σ. 81 - 90.

νικῶς 2 μὲν μέτρα ἀπ' Α. πρὸς Δ., 2.14 μ. δὲ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Αἱ ἀνα-

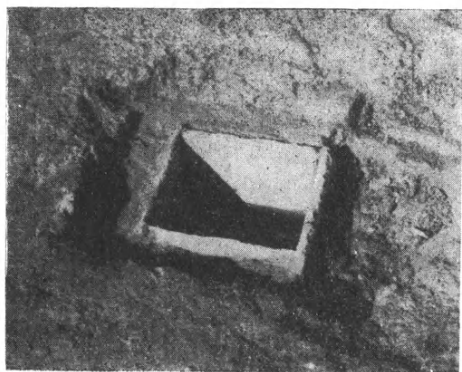
Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ κυρίως ἱεροῦ καὶ τοῦ πρὸ τοῦ τέμπλου τμήματος τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς τῆς Σικυῶνος.

τολικάι βάσεις τοῦ κιβωρίου ἀπέχουσι τῶν ἄκρων τῆς χορδῆς τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἀψίδος 2.25 μ.

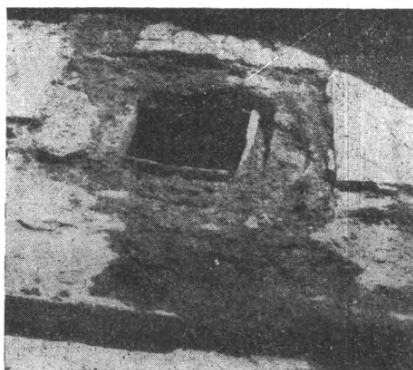
Μεταξὺ τῶν δύο ἀνατολικῶν βάσεων τοῦ κιβωρίου ὑπάρχουσιν ἐπὶ τῆς βαθμίδος, ἥτις σχηματίζει τὴν χορδὴν τῆς ἀψίδος, δύο ὀρθογώνιοι ἐγκοπαὶ ἢ κοιλότητες (εἰκ. 1 Ε, Ε), διαστάσεων 0.44×0.33 μ. καὶ βάθους 0.16 μὲν κάτωθεν τοῦ δαπέδου τοῦ βήματος, ὀλικοῦ δέ, ἥτοι ἀπὸ τοῦ δαπέδου τῆς ἀψίδος, 0.46 μ.¹

Β ΤΟ ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΝ

Καθαρισθείσης τελείως τῆς μικρᾶς ἀψίδος τοῦ διακονικοῦ εὐρέθη ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς τετράπλευρος βόθρος, διαστάσεων 0.30×0.295 μ. (εἰκ. 3

Εἰκ. 2. Τὸ ἐγκαίνιον τῆς βασιλικῆς.

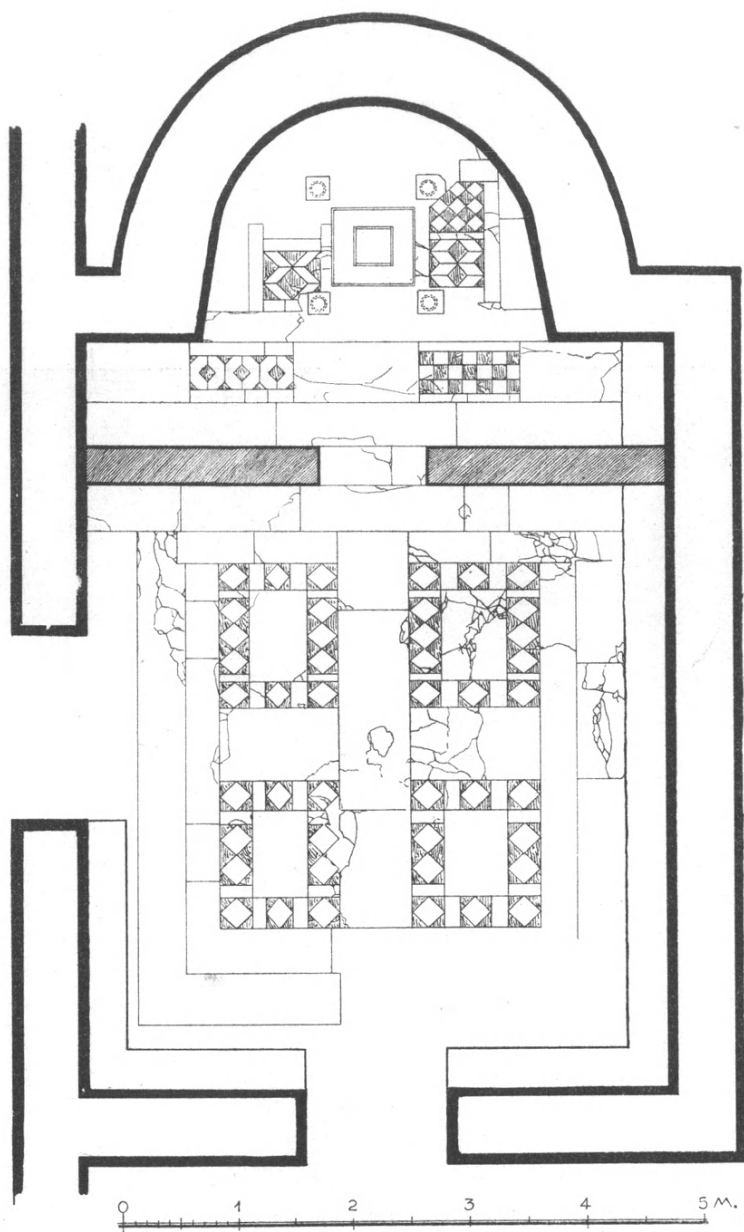

Εἰκ. 3. Ὁ βόθρος τοῦ διακονικοῦ.

καὶ 4), ἐπενδεδυμένος ἐσωτερικῶς διὰ μαρμαρίνων πλακῶν μέχρι βάθους 0.23 μ., ἐνθα σχηματίζεται στενότερος βόθρος διήκων μέχρι τοῦ εἰς βάθος 0.30 μ. κειμένου χαλικώδους ἐδάφους (εἰκ. 5). Ὁ κατώτερος οὗτος βόθρος εἶναι ἀκανονίστως ἐσχηματισμένος ἐξ ὑπολειμμάτων ἀσβεστοκονιάματος, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθησαν αἱ ὀρθαὶ πλάκες τοῦ ἄνω βόθρου. Πέριξ τοῦ ἄνω τούτου βόθρου ὠρθοῦτο λεπτὸς τοῖχος, πάχους κατὰ μέσον ὅρον 0.20 μ., ἐπενδεδυμένος ἐξωτερικῶς διὰ μαρμάρου (εἰκ. 5). Παρὰ τὰς 4 ἐξωτερικὰς γωνίας τῶν τοίχων αὐτῶν διακρίνονται ἐπὶ τοῦ δαπέδου αἱ θέσεις τῶν τετραγώνων πλίνθων κιονίσκων, οἵτινες θὰ ἐστήριζον τὴν ἄνω μαρμαρίνην καλυπτήριον πλάκα τῆς τραπέζης, εἰς ἣν πιθανῶς ἀνήκει μαρμαρίνη πλάξ

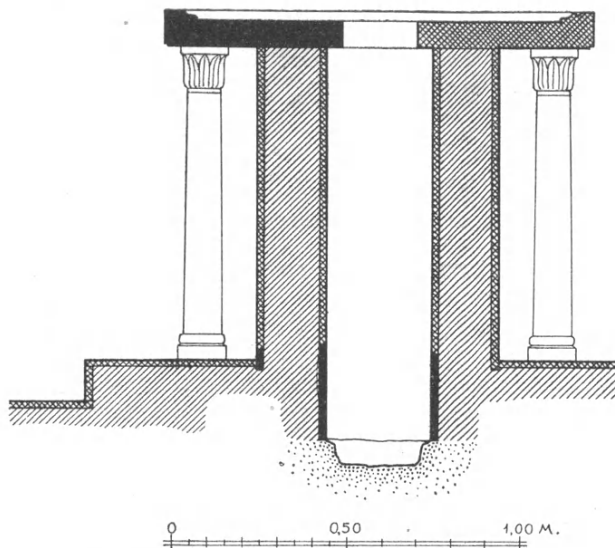
¹ Κατὰ τὸν κ. Πάλλαν αἱ δύο ἄνωτέρω κοιλότητες ἐχρησίμευον πιθανῶς πρὸς ὑποδοχὴν πεσσοίκων βασταζόντων εἴτε μαρμαρίνην πλάκα, ἐφ' ἧς θὰ ἐτίθετο χερνιβόξεστον, ἢ μεμονωμένας λεκάνας ἀπονίψως, μίαν διὰ τοὺς δεξιὰ καὶ μίαν διὰ τοὺς ἀριστερὰ ἱσταμένους κληρικούς.

μετ' ἀνακαμαμένον κυματοφόρον χεῖλους (εἰκ. 6), τομῆς ὁμοίας πρὸς τὴν

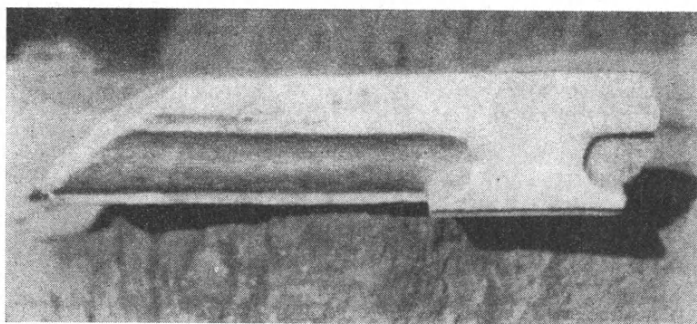
Εἰκ. 4. Κάτοψις τοῦ διακονικοῦ τῆς βασιλικῆς τῆς Σικυῶνος.

κατὰ τὸ 1933 εὗρεθείσαν¹. Κατὰ ταῦτα ἡ τράπεζα τοῦ διακονικοῦ εἶχε τὸν μὲν πυρῆνα φαινομενικῶς ὁλόσωμον — οἷον ἀναπαρέστησα αὐτὸν ἐν

Εἰκ. 5. Τομή τῆς ἀγ. Τραπεζῆς τοῦ διακονικοῦ ἐν ἀναπαραστάσει.

εἰκόνι 400 τοῦ περὶ τῆς ξυλοστέγου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἔργου μου, πέριξ ὅμως αὐτοῦ ἔφερε καὶ τέσσαρας κιονίσκους στηρίζοντας τὴν ἐξέ-

Εἰκ. 6. Τεμάχιον μαρμαρίνης πλακὸς ἀγ. Τραπεζῆς.

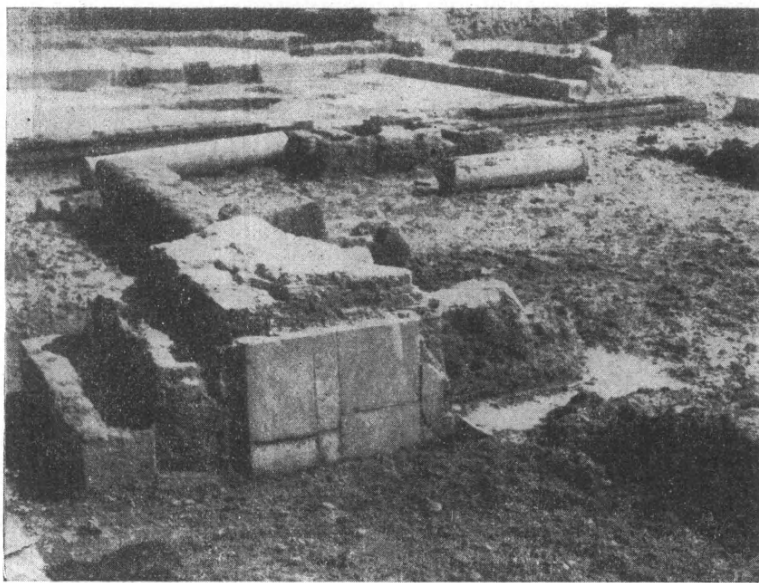
χουσαν καλυπτήριον αὐτοῦ πλάκα, ἣτις ἔφερον ἐν τῷ μέσῳ τετράγωνον ὀπὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν βόθρον (εἰκ. 5), εἰς δὲ τὴν

¹ ΠΑΕ 1933 σ. 88 εἰκ. 7.

κάτω αὐτῆς ἐπιφάνειαν χαραγὴν ὁρίζουσαν τὴν ὁριακὴν γραμμὴν τῶν τοιχωμάτων τοῦ βόθρου. Ἐχομεν ἐπομένως ἐνταῦθα ἐνδιαφέρον παράδειγμα τραπέζης μετὰ βόθρου ἢ θαλάσσης¹ ἥτοι χωνευτηρίου τῶν ὑδάτων τῆς ἀπονίψεως τῶν κληρικῶν ἢ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς ἀγ. Τραπέζης.

Γ' ΤΟ ΜΕΣΟΝ ΚΛΙΤΟΣ

Εἰς ἀπόστασιν 4.80 μ. ἀπὸ τοῦ τέμπλου εὐρέθη ἐν τῷ μέσῳ κλίτει τοῖχος πάχους 0.60 μ. βαίων παραλλήλως πρὸς τὸ τέμπλον ἐπὶ μήκους 6.25. (εἰκ. 1, θ-ι). Ὁ τοῖχος οὗτος κάμπτεται κατὰ τὰ ἄκρα του κατ' ὄρθας

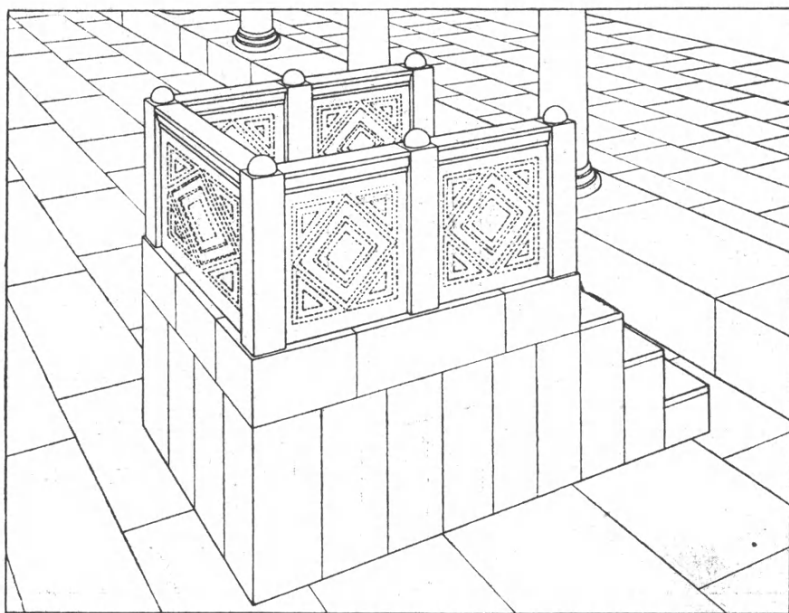
Εἰκ. 7. Ὁ παρὰ τὴν βόρειον κιονοστοιχίαν τῆς βασιλικῆς ὀλίγον ἔξω τοῦ σολέας ἀποκαλυφθεὶς μαρμαρεπένδυτος ἄμβων.

γωνίας πρὸς ἀνατολὰς Πρόκειται ἐπομένως, πιθανώτατα, περὶ τῶν θεμελίων μεταγενεστέρως κατασκευασθείσης σολέας.

Περαιτέρω πρὸς Δυσμὰς καὶ εἰς ἀπόστασιν 6.24 ἀπὸ τοῦ τέμπλου καὶ 0.40 ἀπὸ τοῦ βορείου στυλοβάτου ἀπεκαλύφθη ὁ κτιστὸς ἄμβων τῆς βασιλικῆς, ἐκ συμπαγοῦς τοιχοποιίας ἐπενδεδυμένης διὰ μαρμαρίνων πλακῶν (εἰκ. 7). Σήμερον τοῦ ἄμβωνος αὐτοῦ σώζονται 3 μόνον βαθμίδες,

¹ Περὶ τῆς «θαλάσσης» τῶν ἐκκλησιῶν ὄρα Δ. ΠΑΛΛΑΝ, Ἡ «θάλασσα» τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1952 καὶ Α. ΟΡΔΑΝΑΟΝ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, Ἀθῆναι 1954, σ. 469 ἔξ.

διευθυνόμεναι ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, δι' ὧν ἀνήρχετό τις εἰς ὑψωμένον δάπεδον. Αἱ βαθμίδες ἔχουσι πλάτος μὲν 0.25 ἕως 0.28 μ. ὕψος δὲ 0.22 ἕως 0.25 μ. Τὸ συνολικὸν πλάτος τοῦ ἄμβωνος εἶναι 1.395, τὸ δὲ μῆκος 2.60. Τὸ ὑψωμένον του δάπεδον θὰ περιεβάλλετο διὰ μαρμαρίνων θωρακίων, ὡς ἡ παρατιθεμένη ἀναπαράστασις δεικνύει¹ (εἰκ. 8). Ὁ εὐρεθεὶς ἄμβων τῆς βασιλικῆς τῆς Σικυῶνος ἔχει οὐ μόνον σχέδιον ἀλλὰ καὶ κατεύθυνσιν πρωτότυπον· διότι, ἐν ᾧ οἱ μέχρι τοῦδε κατὰ χώραν εὐρεθέν-

Εἰκ. 8. Ἀναπαράστασις τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς τῆς Σικυῶνος.

τες ἄμβωνες ἔχουσι τὸν κύριον αὐτῶν ἄξονα βαίνοντα ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς, οὗτος ἔχει αὐτὸν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον.

Περαιτέρω κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ μέσου κλίτους εὐρέθη εἰς ἀπόστασιν 13 μ. πρὸς δυσμᾶς τοῦ τέμπλου ἕτερος τοῖχος εὐτελοῦς κατασκευῆς καὶ πάχους 0.40 βαίνων ἐγκαρσίως πρὸς τὰς κιονοστοιχίας ἐπὶ μήκους 8.60 μ. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ εἰρημένου τοῖχου εὐρέθη ἕτερος τοῖχος, πάχους 0.55 καὶ μήκους 1.05 μ., κάθετος πρὸς τὸν πρῶτον καὶ καταλείπων ἀπ' αὐτοῦ κενὸν 1.10 μ. Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ πολὺ με-

¹ Τὴν ἀναπαράστασιν ταύτην τοῦ ἄμβωνος τῆς Σικυῶνος ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ περὶ τῆς ξυλοστέγου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἔργῳ μου (εἰκ. 549).

ταγενεστέρων κατασκευῶν, ἴσως ταφικῶν περιβόλων, ὅτε πλέον ὁ ναὸς εἶχε μεταβληθῇ εἰς νεκροταφεῖον.

Ἀναφέρω ἐν τέλει, ὅτι κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ βορείου στυλοβάτου εὐρέθησαν κατὰ χώραν αἱ ἰωνικαὶ βάσεις τοῦ 4ου καὶ τοῦ 5ου ἐξ ἀνατολῶν κίονος, ἀμφοτέραι ἐντετοιχισμέναι ἐντὸς μεταγενεστέρων τοίχων κτισθέντων ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου. Ὅμοίως κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ νοτίου στυλοβάτου εὐρέθησαν κατὰ χώραν αἱ ἰωνικαὶ βάσεις τοῦ 5ου καὶ τοῦ

Εἰκ. 9. Οἱ ἔξω τῆς ἀψίδος τοῦ διακονικοῦ τάφοι.

6ου ἐξ ἀνατολῶν κίονος. Ἐκ τούτων ἡ τοῦ 5ου εἶναι ἐλλιπὴς κατὰ τὸ ἥμισυ, ἡ δὲ βάση τοῦ 7ου κίονος ἐλλεῖπει παντελῶς.

Δ' ΟΙ ΤΑΦΟΙ

Ἐξωτερικῶς τῆς μεγάλης ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ ὡς καὶ τῆς μικρᾶς ἀψίδος τοῦ παρεκκλησίου ἢ διακονικοῦ (εἰκ. 9) καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου κλίτους ἀπεκαλύφθησαν τάφοι διαφόρων μορφῶν. Ἐκ τούτων ἰδιαίτερος ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι ἀνθρωπομορφικοὶ (:) τινες τάφοι ἐνθυμίζοντες τὴν μορφήν μομμίας. Εἷς ἐξ αὐτῶν (εἰκ. 10), κείμενος πρὸς ἀνατολὰς τοῦ νοτίου κλίτους, ἔχει σχῆμα τραπεζίου διευθυνομένου πρὸς ἀνατολὰς, μήκους 2.80 καὶ πλάτους ἄνω μὲν 1.10, κάτω δὲ 0.70 μ. Ἡ ἄνω

ἐπιφάνειά του εἶναι ἀπεστρογγυλευμένη διὰ κονιάματος ἐκ κορασανίου, φέρει δὲ εἰς μὲν τὸ πλατὺ μέρος τοῦ τραπεζίου τραπεζοειδῆ ἀπόφυσιν μήκους 0.30 καὶ ἑξοχῆς 0.10, κατὰ τὴν βάσιν τῆς ὁποίας σχηματίζεται κοιλότης οἶονεὶ ἢ τοῦ λαιμοῦ, ἐν ᾧ δύο λοξαὶ ταινίαι ὑποδηλοῦσι τρόπον τινὰ τὰς κλείδας (εἰκ. 10).

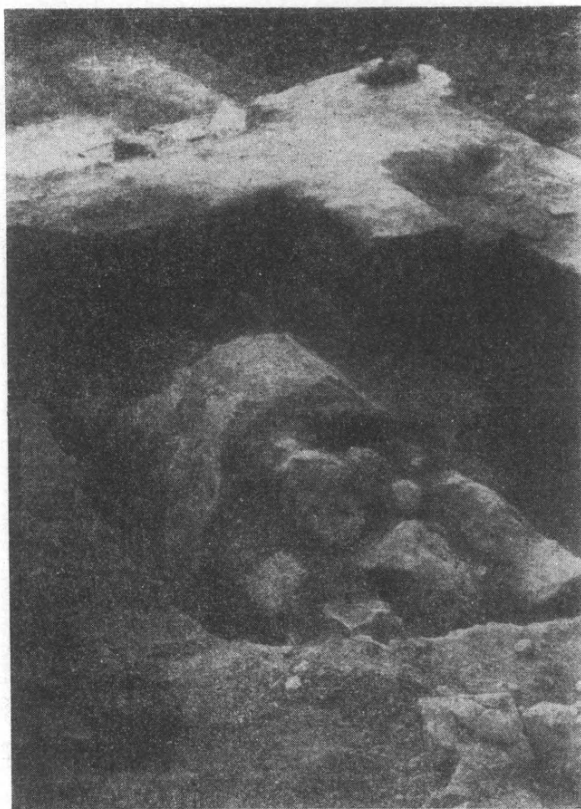

Εἰκ. 10. Ἀνθρωπομορφικὸς τάφος παρὰ τὴν βασιλικὴν τῆς Σικυῶνος.

Ἄλλοι τάφοι (α καὶ β) παρουσιάζουσι σχῆμα ὀρθογώνιον, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 1.95×0.55 καὶ βάθους 0.67 ἕως 0.70. Τὰ τοιχώματά των, πάχους 0.26 ἕως 0.35, εἶναι κατεσκευασμένα εἴτε ἐξ ἐπιμεμελημένης πλινθοδομῆς ἢ ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετὰ παρενθέτων πλίνθων. Ἐκαλύπτοντο δὲ διὰ πωρίνων πλακῶν εἰλημμένων ἐξ ἀρχαίων κτηρίων καὶ περιεῖχον ἓνα ἢ δύο σκελετοὺς ἔχοντας τὴν κεφαλὴν πρὸς νότον.

Ἄλλοι ὀρθογώνιοι τάφοι (ε) παρουσιάζουσιν ἐπὶ κτιστῶν τοιχωμάτων ἀμφικλινὲς κάλυμμα ἐκ μεγάλων πωρίνων πλακῶν.

Εἷς τινα τάφον (γ) εὗρέθη εἰς βάθος 0.47 ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας πρόχειρος στρωθῆς ἐκ τεμαχίων κοίλων κεράμων μήκους 0.80 τεθειμένων ἐπὶ

Εἰκ. 11. Τάφος ἔξωθεν τῆς μεγάλης ἀψίδος.

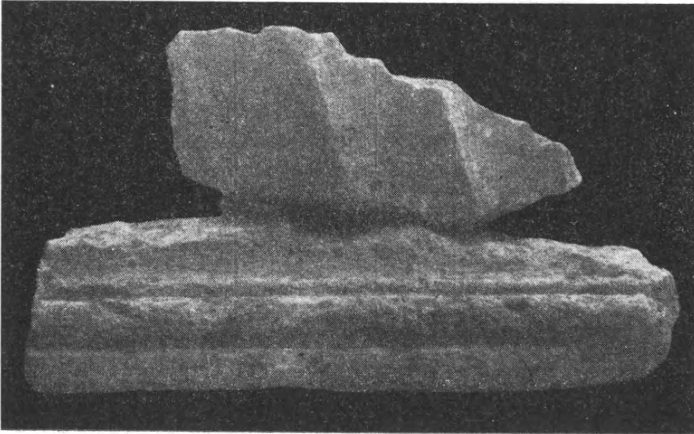
παχέος (0.80) στρώματος θαλασσίων χαλίκων (βότσαλα). Οὐδὲν ὅμως λείψανον ταφῆς ἀνευρέθη ἐν αὐτῷ.

Τέλος ἄλλοι ὀρθογώνιοι, ἀκτέριστοι τάφοι (θ, ιβ, ιγ, ιδ), ὁριζόμενοι ὑπὸ εὐτελῶν, ἀκατεργάστων λίθων, εὗρέθησαν ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους εἰς ἀπόστασιν 4.25 κατ' ἄνω ἀπὸ τοῦ τέμπλου. Εἷς ἓνα ἐξ αὐτῶν (θ) ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ ἐστηρίζετο ἐπὶ λοξῶς τοποθετημένης κεραμίδος. Ἄλλος πάλιν περιεῖχε 2 σκελετούς, τὸν ἓνα ἐκτάδην μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας

πρὸ τοῦ στήθους καὶ τὰ ὀστέα τοῦ ἄλλου σεσωρευμένα παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ πρώτου.

Ε΄ ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Ι. **Μαρμάρινα.** Τοιούτων εὐρέθησαν α) θραύσματα θωρακίων ὧν τινὰ μετὰ διατρήτων φολιδωτῶν σχεδίων καὶ ἄλλα μετ' ἀναγλύπτων φολιδωτῶν, ρομβοειδῶν, κυκλικῶν μετὰ σταυροῦ ἐγγεγραμμένον κλπ. Ταῦτα θὰ προέρχονται εἴτε ἐκ τοῦ τέμπλου εἴτε ἐκ τοῦ ἄμβωνος τοῦ ναοῦ β) θραύσματα κιονίσκων ἁγ. Τραπεζίης μέσης διαμέτρου 0.12 γ) θραῦσμα πλακὸς ἁγ. Τραπεζίης σωζ. μήκος 0.50, πλάτος 0.48 (εἰκ. 6). Ἐπὶ τῆς μιᾶς αὐτῆς πλευ-

Εἰκ. 12. Πώρινος τοιχοβάτης καὶ θραῦσμα σπονδύλου κίονος ἐξ ἀρχαίου κτηρίου.

ρᾶς φέρει πλαίσιον ἐξ ἀπλῆς ἐπιπέδου ταινίας καὶ βαθύ, ἐλαφρῶς κοιλόκυρτον κυμάτιον. Εἰς ἀπόστασιν 0.465 μ. ἀπὸ τῆς προσθίας τῆς ὄψεως σώζεται ἡ μία τῶν πλευρῶν τετραπλεύρου ὁπῆς διαπερώσης τὴν πλάκα δ) κιονόκρανον κιονίσκου ἁγ. Τραπεζίης με διακόσμησιν ἐκ λογχοειδῶν φύλλων καὶ κυκλοτερῆ ἄβακα. μ. σωζ. ὕψ. 0.12 ε) ἀμφικιονίσκος παραθύρου ὕψ. 1.345 καὶ πλάτους κάτω μὲν 0.425 ἄνω δὲ 0.375 μ. ζ) ἐπίστεψις θωρακίων τέμπλου τομῆς τραπέζιου ὕψ. 0.15 η) τεμάχιον κοσμήτου ἢ ἐπιθήματος με διακόσμησιν ἐκ φύλλων ὕδροβίων φυτῶν καὶ ἀνθεμίων ζ) τεμάχια πεσσίσκων τοῦ τέμπλου φερόντων δύο ἐκατέρωθεν ὀρθογωνίους ἐγκοπὰς θ) ἰωνικὸν κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος, φέρον ἐπὶ τοῦ ἐπιθήματος ἀνάγλυφον ἰσοσκελῆ σταυρόν. Διαστάσεις ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ἐπιθήματος 0.78 × 0.40 μ. ὀλικὸν ὕψος 0.215 μ.

ΙΙ **Πήλινα.** α) λύχνος μήκους 0.125 μ. μετ' ἀποφύσεως ὡς λαβῆς.

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του φέρει ἔκτυπον ἰσοσκελῆ σταυρὸν μὲ κεραίας ἀποληγούσας εἰς δισκάρια, πέραξ δὲ τοῦ σταυροῦ κλάδους φοίνικος. β) πῆλινον ἀγγεῖον τεθραυσμένον κατὰ τὸ ἥμισυ μὲ εὐρυνομένην κοιλίαν· διάμ. βάσεως 0.06 μ., Μ σ. ὕψ. 0.043. γ) ἀγνὺς ἢ στάθμη κωνική, ἄνω ἑλλιπής· ὕψ. 0.05, διάμ. 0.053. δ) κοῖλαι κέραμοι τῆς στέγης, ὧν μία ἔχει μῆκος

Εἰκ. 13. Τμῆμα τοῦ μεταξὺ τῶν κιόνων πλινθίνου τόξου.

0.65 καὶ ἄκρας διαμέτρους 0.135 καὶ 0.185 μ.

III. **Πώρινα.** Κάτωθεν τῆς ἀψίδος εὐρέθη στρωσὶς ἐκ παρίνων λιθοπλίνθων ἐξ ἀρχαίου κτηρίου. Εὐρέθησαν ὡσαύτως τεμάχια ἀρχαίου ἰωνικοῦ τοιχοβάτου (εἰκ. 12), σφονδύλου δωρικοῦ κίονος (εἰκ. 12) καὶ μεγάλου δωρικοῦ κιονοκράνου, τοῦ ὁποίου σώζεται τμῆμα τοῦ ἐχίνου καὶ τοῦ ἄβακος, ὅστις ἔχει ὕψος 0.24 μ.

IV. *Χαλκᾶ*. α) δακτύλιος ἐκ τάφου, διαμ. 0.018 μ., φέρων ἐπὶ τῆς σφενδόνης αὐτοῦ ἐγγάρακτον σταυρὸν ἐντὸς κύκλου καὶ ἐκατέρωθεν δύο ἐξέχοντα καρδιόσχημα, κοσμούμενα δι' ἐγγαράκτων ἐλίκων. β) δακτύλιος μὲ σφενδόνην φέρουσαν ἐλαφρῶς ἐγγάρακτον διακόσμησιν. γ) Κρῖκος διαμέτρου 0.02 μ. δ) 10 νομίσματα κατιωμένα καὶ ε) ἐξάρτημα μήκους 0.06 μ.

V. *Ἐκ σιταίτου*. Ἀνάγλυφον πλακίδιον κολοβόν, εὐρεθὲν εἰς τὸ β' στρῶμα τοῦ νοτίου κλίτους. Φέρει παράστασιν ὁλοσώμου ἁγίου κατ' ἐνώπιον ἐντὸς στενοῦ πλαισίου, οὗτινος σώζεται μικρὸν μόνον μέρος. Ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς σώζεται τὸ ἀριστερὸν μέρος τετμημένον διαγωνίως ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, εἶχε δὲ τὴν δεξιὰν εἰς σχῆμα εὐλογίας. Εἰς τὸ βάθος ἀριστερᾷ καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὤμου ἐγγάρακτος ἐπιγραφὴ [Ο Α] ΓΙΟΣ ὕψ. 0.093 πλ. 0.045 πᾶχ. 0.014 μ.

Τ' ΤΟΞΑ ΚΙΟΝΟΣΤΟΙΧΙΩΝ

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ μέσου κλίτους εὐρέθησαν τμήματα τῶν τόξων, ἅτινα ἐγεφύρουν τὰ μεταξὺ τῶν κιόνων κενά (εἰκ. 13). Ἡ καμπύλη ἀντιτῆ των (ἔσωρράχιον) ἀντιστοιχεῖ πρὸς κύκλον διαμέτρου ὅση καὶ ἡ διάμετρος τοῦ ἔσωρράχιου τῶν τόξων τῶν κιονοστοιχιῶν· διότι εἰς τόξον χορδῆς 0.385 ἀντιστοιχεῖ βέλος 0.03 μ. Τὰ τόξα ἦσαν κατεσκευασμένα διὰ τετραγώνων πλίνθων, πλευρᾷς 0.30 καὶ πάχους 0.03 μ., ἐκτισμένων δι' ἰσχυροῦ κονιάματος, ὅπερ ἐσχημάτιζε τραπεζιοσχήμους ἄρμους, πάχους κατὰ μὲν τὸ ἔσωρράχιον 0.02 μ. κατὰ δὲ τὸ ἐξωρράχιον 0.05 ἕως 0.055 μ.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ περιορίσθη τοπικῶς κατὰ τὸν παρὰ τὴν οἰκίαν Γκιόζου εἰς ἑκατὸν περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀνατολικῶς τοῦ ἀνεγειρομένου Νοσοκομείου Ναυπλίου χῶρον, ἔνθα αἱ δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ τοῦ προηγουμένου ἔτους εἶχον δείξει ὅτι ὑπῆρχον πυκναὶ ταφαὶ ἐν πίθοις (ἐγχυτρισμοί) καὶ ἄλλαι τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων.

Διὰ τῆς διαδοχικῆς διανοίξεως συνεχομένων τάφρων ἀπετελέσθη πλησιέστατα τῆς οἰκίας Γκιόζου καὶ πρὸς δυσμὰς ταύτης ἐνιαῖος τομεὺς ἀκανονίστου σχήματος πλησιάζοντος πρὸς τὸ ὀρθογώνιον μὲ προεσχάς. Ὁ τομεὺς οὗτος περιελάμβανε πάσας τὰς ἐν πίθῳ ταφάς, ἐκτὸς μιᾶς, ἣτις ἐνεφανίσθη ἐν τῇ πλησιεστέρᾳ πρὸς ἀνατολὰς τάφῳ, ἔνθα οὐδὲν ἕτερον ἄξιον λόγου ἐσημειώθη. Ἄλλαι τάφροι ἠνοίχθησαν ἔτι ἀνατολικώτερον καὶ μία πρὸς βορρᾶν, πᾶσαι εἰς μικρὰς ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ τομέως ἀποστάσεις.

ΤΑΦΑΙ ΕΝ ΠΙΘΟΙΣ

Ὁ τρόπος τῆς ἐναποθέσεως τῶν πίθων ἐν μικροῖς λάκκοις καὶ τῆς ἐντὸς τούτων σταθεροποιήσεως αὐτῶν διὰ λίθων ἐξετέθη ἤδη ἐπαρκῶς ἐξ ἀφορμῆς τῶν κατὰ τὸ 1953 καθαρισθέντων πίθων.

Ἐπίμονος στρωματογραφικὴ παρατήρησις καὶ λεπτολόγος ἐξέτασις τῶν εὐρεθέντων ὀστράκων ἐβεβαίωσεν ὅτι πᾶσαι αἱ ἐν πίθοις ταφαὶ ἐγένοντο κατὰ τοὺς ὑστέρους γεωμετρικοὺς χρόνους. Τὰ ἐν τῷ ἀμέσῳ ὑπερκειμένῳ τῶν πίθων στρώματι εἶναι τῆς ὑστέρας φάσεως τοῦ ἀργολικοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, τὸ πλεῖστον μετὰ τινων πρωιμωτάτων πρωτοκορινθιακῶν, παραλήλων χρονικῶς. Τὸ πρᾶγμα, ὥς θὰ ἴδῃ τις, ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τινα τῶν εὐρημάτων (βλ. περιγραφὴν πίθων XX, XVII καὶ XII).

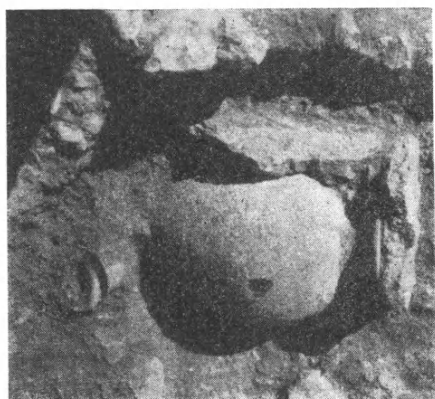
Ὁ λόγος νὰ χωρήσῃ νῦν περὶ ἐνὸς ἐκάστου πίθου, σημειουμένων τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν καὶ τῶν τυχόν ἰδιοτυπιῶν, ἀρχῆς γινομένης ἀπ' ἀνατολῶν.

Ὁ προσανατολισμός, ὡς παρατηρήθη ἤδη ἀπὸ τοῦ 1953, εἶναι σταθερῶς ὁ αὐτὸς μὲ τὸ στόμιον τοῦ πίθου — καὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ — πρὸς δυσμὰς.

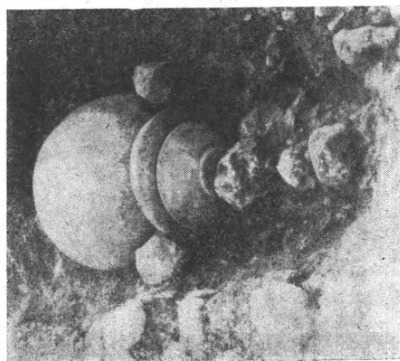
Πίθος XX. Εἶναι ὁ βραχύτερος τῶν τοῦ βληματοσχήμου τύπου μήκους 0.90 μ. μὲ διάμετρον στομίου 0.55 μ. Τὸ στόμιον ἦτο πεφραγμένον διὰ πηλίνου κυκλικοῦ δίσκου, πάχους 0.03 μ. (τεμάχια ἀκριβῶς ὁμοίου εἶχον εὐρεθῇ πέρυσιν· βλ. καὶ πίθους XVII καὶ XVIII). Ὁ σκελετὸς διετηρεῖτο ἐλάχιστα: ἐφάνησαν σχεδὸν μόνον αἱ κνήμαι καὶ ἡ κεφαλὴ παιδός.

μὲ ἴχνη καύσεως κατάδηλα, ὁρατὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν αὐτῷ μικροῦ ἀγγείου, ἀρυβάλλου μὲ ἐγγάρακτον διακόσμησιν.

Πίθος XVI. Διαφόρου τύπου:—μέγας ἀμφορεὺς ἀπιόσχημος μὲ βραχὺν λαιμόν, χεῖλος ἰσχυρῶς ἐξέχον ὀριζοντίως καὶ ζευγὸς ταινιοσχήμων λαβῶν ἀπὸ τοῦ χείλους ἐπὶ τοὺς ὤμους. Ἔχει ὕψος 0.71 μ., δμ. βάσεως 0.195, κοιλίας 0.55 (ἀριθ. εὗρ. Μουσείου Ναυπλίου 10050). Ἐφράσσετο διὰ λιθίνης πλακός, ἄλλη δὲ πλὰξ ἐστερέωνε τοῦτον ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς (εἰκ. 1). Ἐξήχθη ὁλόκληρος μὲ λείψανα σκελετοῦ ἱππιδὸς νεαρωτάτης ἡλικίας κεκολλημένα ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων.

Εἰκ. 1. Πίθος XVI.

Εἰκ. 2. Ὁ πίθος XI.

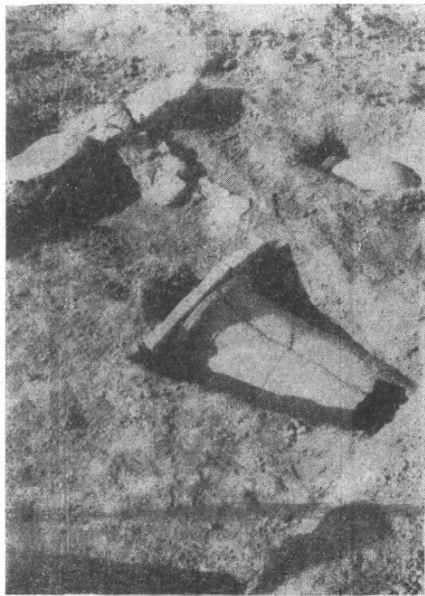
Πίθος XVII. Τοῦ βληματοσχήμου τύπου. Ἐφράσσετο διὰ πηλίνου κυκλικοῦ δίσκου. Ὁ σκελετὸς διετηρεῖτο μετρίως ἐμέτρει δέ, ἐν ἣ στάσει εὐρίσκετο, 1.50 μ., ὥστε εἶναι πιθανὸν νὰ ἀνῆκεν εἰς ἔφηβον. Κατὰ τὸ ἀριστερὸν τῆς κοιλίας εὐρέθη μικρὸν χειροποίητον ἀγγεῖον μὲ διακόσμησιν ἐγγαράκτων γραμμῶν καὶ σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς καύσεως, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναλόγου, παραπλησίου δὲ καὶ ὡς σχῆμα ἀρυβάλλου τοῦ πίθου XX. Ἀλλὰ καὶ λαιμὸς ἀρυβάλλου εὐρέθη ἐπίσης.

Πίθος XI. Πιθοειδὲς ἀπιόσχημον ἀγγεῖον. Ὡς κάλυμμα ἐχρησίμευε πηλίνη λεκάνη στερεομένη ἔξωθεν διὰ σειρᾶς τριῶν λίθων (εἰκ. 2). Περιείχοντο ἐν αὐτῷ, ἀτελῶς διατηρούμενα, τὰ ὁστὰ παιδὸς μεθ' ἑνὸς μικροῦ κυπέλλου καὶ ἀπλοῦ χαλκοῦ δακτυλίου. Ἔχει ὕψος 0.80 μ., διάμ. βάσεως 1.105, κοιλίας 0.50 καὶ χεῖλους 0.40 μ. (ἀριθ. εὗρ. 10048) βλ. καὶ εἰκ. 3.

Πίθος XII. Βληματόσχημος, ἀξιοσημείωτος ἰδίως διὰ τὸ κάλυμμα τοῦ στομίου, ἀποτελούμενον ἀπὸ κέραμον στρωτῆρα ἐξ ὠχροπρασίνου πηλοῦ. Ὁ σκελετὸς (ὥριμου ἀνθρώπου) διετηρεῖτο ἀρκετὰ καλῶς (εἰκ. 3).

Πίθος XIII. Βληματόσχημος, μήκους 1.50 μ. (ἐνῶ τὸ σύνηθες 1.70 - 1.80 μ.) καὶ πλουσιώτερον κεκοσμημένος τῶν ἄλλων διὰ ζεύγους παραλλήλων πλαστικῶν σχοινίων ὑπὸ τὸ χεῖλος μὲ ἐγγάρακτον τεθλασμένην κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ζώνην (ἀντί, ὡς συνήθως, ἐνὸς μόνον πλαστικοῦ σχοινίου). Ὁ σκελετὸς φαίνεται ν' ἀνῆκεν εἰς ἔφηβον, ἔχων μῆκος ἐν ᾗ στάσει εὐρίσκετο, 1.30 μ Ὡς κάλυμμα εἶχε τεθῆ πλάξ ψαμμολιθική.

Πίθος XVIII. Ὁ νοτιοδυτικώτερος τῶν εὐρεθέντων εἰς ἐπίπεδον κατὰ 0.50 σχεδὸν κατώτερον τῶν ἄλλων. Ὁ πίθος ἦτο πολὺ κατεστραμμένος καὶ ὁ σκελετὸς σχεδὸν πολτοποιημένος. Πρὸς τὸν πυθμένα εὐρέθησαν καὶ τὰ ὀστὰ ἑτέρου, προγενεστέρου βεβαίως, νεκροῦ. Περίπτωσιν ὁμοίαν διπλῆς ταφῆς ἐν ἐνὶ πίθῳ εἶχομεν καὶ τὸ 1953 ἐν τῷ πίθῳ III. Τὸ κάλυμμα ἀπετελεῖτο ἀπὸ πήλινον δίσκον, ὡς καὶ εἰς τοὺς πίθους XX καὶ XVII.

Εἰκ. 3. Πίθος XII. Εἰς τὸ βάθος ὁ πίθος XI καὶ ἀριστερὰ ὁ τοῖχος 1.

ΚΤΙΣΤΟΣ ΤΑΦΟΣ XXI

Ὁ τάφος οὗτος, ὡς ἔδειξαν τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, εἶχε κατασκευασθῇ εἰς τὸν πυθμένα ὀρύγματος ὀρθογωνίου διαστ. 2.50 × 3 μ. περίπου καὶ βάθους σχεδὸν 2 μ. Ὁ τάφος, μικρῶν διαστάσεων

(1.10 × 0.70 μ. ἐσωτερικῶς) ἐκαλύπτετο διὰ μεγάλων πλακῶν (διαστάσεων 0.60 × 0.85 × 0.20 καὶ 1.00 × 0.70 × 0.11 μ.), ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχεν ἐναποτεθῇ καὶ ἑτέρα ταφὴ ἐστρωμένη διὰ χαλίκων καὶ ἐκτερισμένη διὰ χαλκῆς περόνης, μονώτου κυπέλλου καὶ δύο οἰνοχοῶν (βλ. εἰκ. 4).

Ἐντὸς τοῦ κυρίως τάφου διετηρεῖτο ἄριστα ἐν στάσει συνεσταλμένη ὁ σκελετὸς ἀνδρὸς μὲ τὴν κεφαλὴν κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν. Μετ' αὐτοῦ εἶχον ἐναποτεθῇ τέσσαρα ἀγγεῖα — δύο οἰνοχοαί, ἀμφορίσκος καὶ σκύφος — καὶ ὅπλα σιδηρεῖα καὶ τριπτῆρ μὲ ὀπὴν (εἰκ. 5), ὡς καὶ χαλκοῦς δακτύλιος.

Τὸ ὄρυγμα ἦτο πεπληρωμένον λίθων καὶ τεμαχίων ἀγγείων, εὐρέθησαν δ' ἐν αὐτῷ καὶ χαλκοὶ δακτύλιοι καὶ χάνδρα ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος. Ἐκ

τῶν τεμαχίων ἀπετελέσθησαν πλήρης μὲν οἰνοχόη (τούτου μόνον τοῦ ἀγγείου τὰ τεμάχια εἶχον εὗρεθῇ ὅλα ὁμοῦ καὶ δὲν ἐνεφάνιζον διασποράν), μέρη

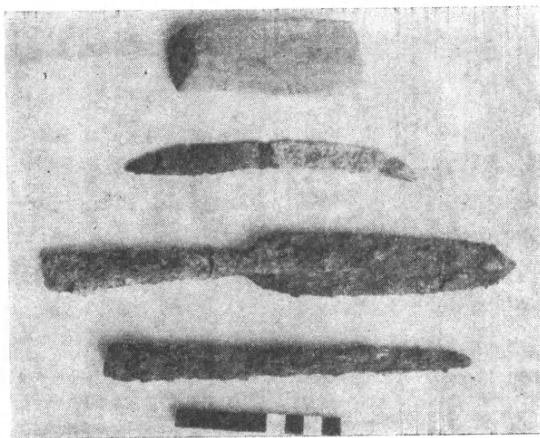
Εἰκ. 4. Πρώιμος γεωμετρικὴ οἰνοχόη ἐκ τῆς ταφῆς ἐπὶ τῶν πλακῶν τοῦ τάφου XXI.

Τὸ βορειοανατολικὸν τμήμα τοῦ κεντρικοῦ τομέως κατελαμβάνετο ὑπὸ λιθοστρώτου διακρινομένου τὸ πλεῖστον εἰς δύο στρώματα, τὸ ἀνώτερον ἐκ μικρῶν καὶ τὸ κατώτερον ἐκ μεγαλυτέρων λίθων, χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ πρώτου διὰ λεπτῆς ἐπιχώσεως. Ἀμφότερα τὰ στρώματα περιείχον σημαντικὴν ποσότητα τεμαχίων, ἀκοσμήτων τὸ πλεῖστον, οἰκιακῆς χρή-

μικροτέρας καὶ μέγα μέρος στάμνου (εἰκ. 6) τύπου γνωστοῦ ἐκ Τίρυνθος (πρβλ. Tiryns I πίν. XIX, 5). Ἰδιαιτέρως ἄφθονοι ἦσαν οἱ σκύφοι: ἐμετρούθησαν ἕξ πλήρεις βάσεις καὶ τεμάχια δώδεκα ἄλλων. Ἡ κεραμικὴ τόσον τοῦ δορύγματος ὅσον καὶ ἀμφοτέρων τῶν ταφῶν ἀνάγεται εἰς τὴν μεταξὺ πρωΐμου καὶ ὠρίμου γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ περίοδον, ἥτοι εἰς τοὺς περὶ τὸ 800 π. Χ. χρόνους, εἶναι δηλαδὴ ὁ κτιστὸς τάφος ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη ἀρχαιότερος τῶν ἐν πίθοις ταφῶν.

Τάφος XIX. Λίαν τετραγμένος, διότι ἔκειτο σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἑλληνιστικός, ὥς ἐξάγεται ἀπὸ τὰ ἐν αὐτῷ *lacrimaria*, τρία τῶν ὁποίων ἀκέραια.

ΛΙΘΟΣΤΡΩΤΟΝ

Εἰκ. 5. Ὅπλα καὶ τριπτῆρ ἐκ τοῦ τάφου XXI.

σεως, ἀγγείων, ὥς καί τινα ἄλλα ἀντικείμενα, οἷον παχύτατα πῆλινα ὀρθογώνια τεμάχια ἐν εἵδει ὀπτοπλίνθων, δι' οἰκιακὰς ἀνάγκας πιθανώτατα καὶ τούτων χρησιμευόντων, πυραμιδικὴν ἀγνῦθα καὶ ὄγκους σκωρίας, ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχον εὐρεθῇ πέρυσιν ἐν τῇ πυρᾷ, ἐφέτος δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ λιθόστρωτον φαίνεται κατευθυνόμενον ἀπὸ Α. (ΒΑΑ) πρὸς Δ. (ΝΔΔ) μὲ κλίσιν, ἀνεπαίσθητον σχεδόν, πρὸς δυσμάς. Ἐκτείνεται δὲ καὶ πέραν τῆς σκαφείσης ἐκτάσεως πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἐντὸς τοῦ ἀσκάπτου πρὸς

δυσμάς δέ, καταστραφέν ἐκ τῆς πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἀνορύξεως τοῦ ἀσβεστολάκκου, ἐκεῖθεν τοῦ ὁποίου φαίνεται νὰ συνεχίζεται, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἔχη εἰσέτι ἐρευνηθῇ.

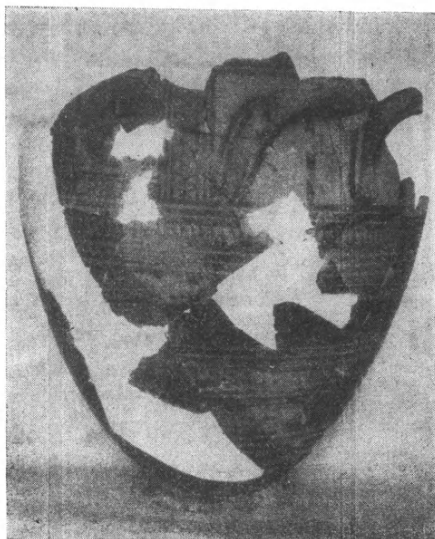
Ὀλίγον ἔξωθι τοῦ λιθοστρώτου πρὸς Β. εὐρέθῃ αἰχμὴ δόρατος σιδηρᾷ ἐμπεπηγμένη ἐν τῷ ἐδάφει. Παραμένει ἀνεξήγητον πρὸς τίνα σκοπὸν στηθεῖσα ἐκεῖ ἀφέθῃ ἐπὶ τόπου, ὥστε νὰ εὐρίσκηται μέχρι σήμερον εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων τὰ ὀλίγα κεκοσμημένα τεμάχια χρονολογοῦσι καὶ ταύτην τὴν κατασκευὴν εἰς τὴν ὑστερογεωμετρικὴν περίοδον. Ἐν τούτοις ἡ συσχέτισις πρὸς τὰς ἐν

πίθῳ ταφὰς ἀποβαίνει δυσχερὴς, λόγῳ κυρίως τοῦ χαμηλοῦ ἐπιπέδου τοῦ λιθοστρώτου, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἐπαρκὲς διὰ τὴν κάλυψιν τῶν πίθων, οἵτινες θὰ ἔδει νὰ ἐξεῖχον ὑπὲρ αὐτό, πρᾶγμα ἀπαράδεκτον. Κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ δεχθῶμεν χρονικὴν διαφορὰν, ἔστω καὶ σύντομον, μεταξὺ τῆς κατασκευῆς τοῦ λιθοστρώτου καὶ τῆς τελέσεως τῶν ἐν πίθοις ταφῶν· εἶναι δὲ φανερόν ὅτι τὸ πρῶτον εἶναι ἀρχαιότερον ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ χαμηλοτέρου ἐπιπέδου καὶ διότι ἡ στρώσις τῶν λίθων οὐδαμοῦ ἐπεκάλυπτε ταφήν, ὥς ἀφαιρουμένη ἐκάστοτε μὲ τὴν ὄρυξιν τοῦ διὰ τοὺς πίθους λάκκου.

Ἡ κατασκευὴ ὅθεν τοῦ λιθοστρώτου δέον νὰ συναφθῇ πρὸς τι προγενέστερον ἐκ τῶν πλησίον ἀρχαίων λειψάνων, εἶναι δὲ τοῦτο οἱ

Τοῖχοι τοῦ Κεντρικοῦ Τομέως εἰς οὓς πρέπει νὰ περιληφθῇ καὶ ὁ

Εἰκ. 6. Στάμνος ἐκ τοῦ ὀρύγματος τοῦ χτιστοῦ τάφου XXI.

πέρουσι παρὰ τὴν πυρὰν εὐρεθεῖς τοῖχος 1, μὲ κατεύθυνσιν [B. - N. Προσθετόν δὲ τούτῳ καὶ κάθετον σκέλος 1α, σφζόμενον εἰς μῆκος 0.50 μ. μόνον (βλ. εἰκ. 3).

Παραλλήλως πρὸς αὐτὸν εἰς ἀπόστασιν (μεταξὺ τῶν ἀντιμετώπων πλευρῶν) 2.20 μ. βαίνει ὁ τοῖχος 2. Ὅτι οὗτος εἶναι προγενέστερος τῶν ἐν πίθῳ ταφῶν εἶναι βέβαιον, διότι ἀποκόπτεται ὑπὸ τοῦ πίθου XII εἰς τόσον μῆκος, ὅσον ἀκριβῶς τὸ πλάτος τοῦ πρὸς τὸν τοῖχον καθέτου λάκκου τοῦ εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι καὶ βορειότερον διεκόπη ὑπὸ τοῦ πίθου XVII. Ὁ τοῖχος οὗτος ἦτο ἄρα ἐν ἀχρηστίᾳ καὶ πιθανώτατα ἀόρατος κατὰ τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τῶν ταφῶν. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἀνω σφζομένης ἐπιφανείας τῶν ἡ κάλυψις τῶν πίθων καθίσταται ἐπαρκής.

Ἐτι ἀνατολικώτερον κατὰ τὴν Ν.Α. γωνίαν τοῦ τομέως εἰς ἀπόστασιν 1.20 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου 2α εὐρέθη εἰς ἀκόμη τοῖχος, ὁ τοῖχος 3, σχηματίζων γωνίαν — τὴν Β.Δ. γωνίαν δωματίου.

Μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ τελευταίου τούτου τοίχου δὲν ἀπομένει ἀμφιβολία ὅτι προέρχονται καὶ οἱ τρεῖς ἐξ οἰκημάτων, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἦσαν ἡρειπωμένα κατὰ τὸν χρόνον τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ χώρου ὡς ταφικοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι πρὸ τῆς τοιαύτης χρήσεως ὁ χώρος ἐκαθαρίσθη καὶ ἰσοπεδώθη, ὡς ὑποδηλοῖ ἡ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον διατήρησις τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τοίχων, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ ἔλλειψις λίθων παρὰ τοὺς τοίχους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τομέα γενικώτερον. Κατ' εὐτυχῇ συγκυρίαν ἡ ἰδίᾳ ἀνασκαφῇ ἔδειξε τὴν ὁδόν, ἣν ἠκολούθησαν οἱ ἐκ τῆς ἀποκαθάρσεως ταύτης προσελθόντες λίθοι, παρασχούσα ἐν ταυτῷ ἰσχυρότατον ἔρεισμα εἰς τὴν ἐξενεχθεῖσαν ὑπόθεσιν, ὅταν παρὰ τοὺς τοίχους 2 καὶ 3 εὐρέθη

Λάκκος ἀπορριμμάτων κυκλικός, διαμέτρου 1.20 μ. περίπου καὶ βάθους 1.50 μ. Περιεῖχε δὲ οὗτος κατὰ κύριον λόγον λίθους προσέτι δὲ ὄγκους σκωρίας, λεπίδα ὀψιανοῦ, τεμάχια παχείας «κεράμου», ὁμοίας πρὸς τὴν ἐν τῷ λιθοστρώτῳ καί, οὐχὶ τόσον ἄφθονα, τεμάχια ἀγγείων μὴ παρὰ ἀλλάσσοντα τῶν ἐν τῷ λιθοστρώτῳ εὐρεθέντων.

Ἄλλ' ἐξαιρέσει τῶν λίθων παρεμφερῇ ἦσαν καὶ τὰ περιεχόμενα τοῦ λιθοστρώτου, διὰ τοῦτο καὶ δεόν ν' ἀναζητηθῇ κοινὴ προέλευσις. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσωμεν μακράν· τὰ βεβαιωθέντα λείψανα τῶν οἰκημάτων καθιστῶσιν εὐχερῇ τὴν ἐξήγησιν τῶν πραγμάτων: ἔχομεν ὁδὸν διερχομένην παρὰ τὰ οἰκήματα, εἰς ἣν ἐρρίπτοντο, κατὰ γνωστὴν συνήθειαν τῆς ἀρχαιότητος, τὰ ἄχρηστα. Ἐκλαμβάνοντες τὸ λιθόστρωτον ὡς ὁδόν, ἐρμηνεύομεν καὶ τὴν διπλὴν στρῶσιν, ἀποτέλεσμα ἀνανεώσεως πρὸς μείωσιν τῆς ἰλύος, κατόπιν τῆς ἐκ τῆς χρήσεως ἐπισωρεύσεως χωμάτων ἐπὶ τῆς πρώτης στρώσεως.

ΠΟΛΥΑΝΔΡΙΟΝ

Στενομήκης τάφος, ἀνεφχθεῖσα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ κεντρικοῦ τομέως, ἐπέτυχε τὴν ἀνεύρεσιν πολυαρίθμων σκελετῶν διακρινομένων εἰς δύο κυρίως ομάδας, οὐδετέρα τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθη πλήρως. Ἐκ μὲν τῆς νοτιοδυτικωτέρας ἐφάνησαν τέσσαρες σκελετοὶ εἰς δύο κυρίως ἐπάλληλα στρώματα, ἐκ τῆς ἄλλης δὲ δύο μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τῆς κοιλίας τοῦ ἑτέρου. Αἱ κεφαλαὶ πάντων ἦσαν πρὸς τὰ Ν.Δ., μὲ ἀπόκλινιν 30° κατὰ προσέγγισιν ἐπὶ τὸ νοτιώτερον ἀπὸ τὰς ἐν πίθῳ ταφάς.

Ἡ ἐπίχσις ἔδωκεν ὅστρακα ὑστερογεωμετρικὰ εἰς περιορισμένον ἀριθμὸν, ἐπαρκῆ ὅμως διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν χρονολόγησιν τῶν ταφῶν.

Εἰκ. 7. Κρατὴρ τῆς τάφου Α 17.

Ἄλλαι ταφαὶ ἐν τῷ ἐδάφει ἐπίσης, μεμονωμέναι αὐται, παράλληλοι δὲ πρὸς τὰς τῶν πολυανδρίων, παρατηρήθησαν ἐντὸς ἑτέρας τάφου, ἔτι ἀνατολικώτερον σκαφείσης.

Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω ταφαὶ κεῖνται ἐπὶ ἐπιπέδου ὑψηλοτέρου τῶν ἐν πίθῳ, τοῦτο ὅμως δέον νὰ ἀποδοθῇ μόνον εἰς ἀρχαιοθὲν ὑπάρχουσιν κλίσιν πρὸς δυσμὰς, φυσικὴν ἄλλωστε, καὶ τὴν ὁποίαν καὶ ἀλλαχόθεν ἐνδείξεις καθιστῶσι πιθανωτάτην.

Ὑπόλειμμα λιθοστρώτου — συνεχείας ἀσφαλῶς τοῦ δυτικώτερον ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ τομέως ἀποκαλυφθέντος — παρατηρήθη μετὰ τοῦ ἀνατολικωτέρου σωροῦ τῶν νεκρῶν καὶ τοῦ πλησιεστέρου ἐκ τῶν μεμονωμένων, ἔνθα καὶ ἔχει ἀφεθῇ ἄνευ ταφῶν ὁ μᾶλλον ἐκτεταμένος χώρος. Ἐσώθη δηλαδὴ τοῦτο, ἐκεῖ ἔνθα δὲν κατεστράφη ὑπὸ τῶν ταφῶν — μεταγενεστέρων ἄρα — ὥς καὶ τὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδον βεβαιοῦ.

Ἐτέρα, διάφορός πως, στρῶσις λίθων ἐξετείνεται κατὰ τὴν πρὸς δυσμὰς ἀπότομον πύχωσιν τοῦ ἐδάφους, βορειοδυτικῶς τοῦ κυρίως λιθοστρώτου πρὸς Β. καὶ Β.Δ. στενομήκους ἀκτερίστου τάφου κτιστοῦ μὲ δύο διαδοχικὰς ταφάς, σχεδὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου μετὰ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν αὐτοῦ. Ὑπὸ τὸ δυτικὸν σφζόμενον τέρμα τοῦ λιθοστρώτου, σχεδὸν εἰς τὸ χεῖλος τῆς πτυχώσεως, εὑρέθη τεμαχισμένος, ἀλλὰ κατὰ χώραν, ὁ ὁλοβαφῆς κρατὴρ τῆς εἰκόνης 7 (ὑπογεωμετρικός).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Οἱ ἐν παρενθέσει πενταψήφιοι ἀριθμοὶ εἶναι οἱ τοῦ ἐδρετηρίου τοῦ Μουσείου Ναυπλίου.

I. ΕΚ ΤΩΝ ΠΙΘΩΝ

1. (10018). Ἀρύβαλλος σφαιρικός. Μόλις διακρινομένη διακόσμησις ἀβαθεσιμάτων ἐγγαράξεων καθ' ὕψος. Ἰγνη πυρὸς ἐμφανῆ. Ὑψος 0.045 μ., διάμ. : κοιλίας 0.045 μ. χείλους 0.034 μ. — Ἐκ τοῦ πίθου XX.

2. (10016). Σφαιρικὸν πεπιεσμένον ἀγγεῖον μὲ στενὸν ἀνοιγμα εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀνυπάρχοντος λαιμοῦ. Διακόσμησις δι' ἐγγαράκτων γραμμῶν ἀκτινωτῶς ἐκκινουσῶν ἐκ τῆς βάσεως. Ἰσχυρῶς βεβλαμμένον ἐκ τοῦ πυρὸς. Ὑψος 0.05 μ., διάμ. 0.056 μ. — Ἐκ τοῦ πίθου XVII.

3. (10019). Κύπελλον μόνωτον, χρωματισμένον ὄλον διὰ καστανοῦ μὲ μεταλλικὴν λάμψιν. Ὑψος 0.05 μ., διάμ. : βάσεως 0.038 μ. χείλους 0.061 μ. Ἐκ τοῦ πίθου XI.

4. (10020). Λεκάνη ἀβαφῆς καὶ ἀκόσμητος. Ὑψος 0.103 μ., διάμ. : βάσεως 0.15 μ., χείλους 0.292 μ. — Ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα τοῦ στομίου τοῦ πίθου XVI.

5. (10051). Κέραμος στρωτῆρ ἐκ πρασινωποῦ πηλοῦ, εἰς τεμάχια. Μῆκος 0.88 μ., πλάτος 0.485 μ., πάχος 0.032 καὶ εἰς τὰ χεῖλη 0.06 μ. — Ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα τοῦ στομίου τοῦ πίθου XII.

II. ΚΤΙΣΤΟΣ ΤΑΦΟΣ XXI

α) Ἐκ τοῦ ὑπὲρ αὐτὸν ὀρύγματος.

6. (10042) Χάνδρα σφαιρική μὲ ἔκτυπον διακόσμησιν γραμμῶν μὲ στιγμὰς ἐκατέρωθι, ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος χρυσοῦ. Διάμ. 0.012 μ.

7. (10043). Στάμνος ἐλλιπὴς πολλὰ μέρη, ἰδίᾳ ἄνω (εἰκ. 6). Μέγιστον ὕψος 0.42 μ., διάμ. : βάσεως 0.16 μ., κοιλίας 0.41 μ.

8. (10040). Οἶνοχόη, ἐκ τεμαχίων συγκολληθεῖσα σχεδὸν πλήρης. Ὑψος 0.244 μ., διάμ. : βάσεως 0.092 μ., κοιλίας 0.171 μ.

β) Ἐκ τῆς ταφῆς XXIα (ἐπὶ τῶν πλακῶν).

9. (10033). Οἶνοχόη μὲ πλατεῖαν βάσιν καὶ ὑψηλὸν λαιμόν, ἐκ τεμαχίων συγκολληθεῖσα. Μέγιστον ὕψος 0.262 μ. (ἀποκατασταθὲν 0.285 μ.), διάμ. : βάσεως 0.13 μ., κοιλίας 0.198 μ.

10. (10036). Μικρὰ οἶνοχόη μὲ πεπιεσμένον σῶμα, ἀποκεκρουμένη μικρὸν ἄνω (εἰκ. 4). Ὑψος 0.152 μ., διάμ. : βάσεως 0.095 μ., κοιλίας 0.124 μ.

11. (10034 — 10035). Περόνη χαλκῇ μὲ δίσκον ὡς κεφαλὴν καὶ ῥο-

ειδὲς ἐξόγκωμα χαμηλότερον. Μῆκος (μετὰ τεμαχίου στελέχους πιθανώτατα συνανήκοντος) 0.255 μ.

12. (10039). Μόνωτον κύπελλον χρωματισμένον ὕλον διὰ μεταλλικοῦ βαθυκαστάνου. Ὑψος 0.059 μ. (0.062 μ. εἰς τὴν λαβὴν), διάμ.: βάσεως 0.045 μ. χείλους 0.09 μ.

γ) Ἐντὸς τοῦ τάφου XXI.

13. (10028). Δακτύλιος χαλκοῦς ταινιόσχημος εἰς δύο τεμάχια. Διάμ. 0.02 μ., πλάτος 0.004 μ.

14. (10026). Αἰχμὴ ἀκοντίου σιδηρᾷ τετραπλευρικοῦ σχηματισμοῦ ἀποστρογγυλουμένη πρὸς τὸ παχύτερον αὐτῆς μέρος (εἰκ. 5). Μῆκος 0.20 μ., διάμ. ἄνω 0.017 μ.

15. (10027). Αἰχμὴ δόρατος φυλλόσχημος τεθραυσμένη εἰς δύο (εἰκ. 5). Μῆκος 0.26 μ., πλάτος 0.04 μ., διάμ. κολεοῦ 0.02 μ.

16. (10025). Ἐγχειρίδιον κυρτούμενον πρὸς τὴν δεξιάν ἀκωκὴν, εἰς δύο τεμάχια (εἰκ. 5). Μῆκος 0.167 μ. μέγ. πλάτος 0.15 μ.

17. (10024). Τριπτῆρ ἐκ προαινωποῦ λίθου, ὀρθογωνίου σχήματος μετ' ὀπῆς ἀναρτήσεως παρὰ τὴν ἐτέραν τῶν στενῶν πλευρῶν (εἰκ. 5). Μῆκος 0.11, πλάτος 0.04, πάχος 0.017 μ.

18. (10029). Οἰνοχόη μὲ ἐξωγκωμένον σῶμα καὶ χαμηλὸν λαιμόν. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ διακόσμησις εἰς δύο μικρὰς μετόπας. Ὑψος 0.236 μ., διάμ. βάσεως 0.09, κοιλίας 0.194 μ.

19. (10030). Ἐτέρα ἀκεραία μὲ ραδινώτερον σῶμα, ὑψηλὸν λαιμόν καὶ λαβὴν ἐκ δύο κυλινδρικών μερῶν. Ὑψος 0.28 μ., διάμ.: βάσεως 0.094 μ., κοιλίας 0.10 μ.

20. (10031). Μικρογραφικὸς ἀμφορεὺς. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ λοξῶς ἰχθύς. Ὑψος 0.126 μ., διάμ. βάσεως 0.32 μ., κοιλίας 0.069 μ., χείλους 0.044 μ.

21. (10032). Σκύφος μέγας μὲ πλατείας καθέτους λαβὰς χωριζόμενας εἰς τέσσαρα διὰ βαθειῶν χαραγῶν. Ἡ διακόσμησις, τὸ πλεῖστον ἐξίτηλος, διὰ μεταλλικοῦ καστανομέλανος. Ὑψος 0.117 μ., διάμ. βάσεως 0.04 μ., χείλους 0.185 μ.

ΤΑΦΟΣ XIX

22–24. (10008–10010). Τρία *lacrimaria*. Διακόσμησις δι' ὀριζοντίων ὠχρολεύκων γραμμῶν. Ὑψος 0.161 μ. — 0.114 μ. — 0.11 μ.

ΛΙΘΟΣΤΡΩΤΟΝ

25. (10047). Σιδηρᾷ αἰχμὴ δόρατος φυλλόσχημος ἐστρεβλωμένη πρὸς τὴν ἀκωκὴν. Μῆκος 0.024 μ., μέγ. πλάτος 0.04 μ.

26. (10046). Ἀγνὺς πυραμιδική. Ὑψος 0.06, πλάτος βάσεως 0.038 μ.

27. (10021). Πρωτοκορινθιακὸν γεωμετρικὸν μόνωτον κύπελλον. Ὑψος 0.054 μ., διάμ.: βάσεως 0.047 μ., χείλους 0.075 μ.

ΤΟΜΕΥΣ Α 17

28. (10014). Βαθὺ ποτήριον χρωματισμένον ὅλον διὰ στιλπνοῦ μέλανος βερνικίου. Ὑψος 0.073 μ., διάμ.: βάσεως 0.05 μ., χείλους 0.063 μ.

29. (10053). Βαθὺς κρατὴρ μὲ ὀρθὸν χεῖλος καὶ δύο βραχείας καθέτους ταινιοσχήμους λαβὰς (εἰκ. 7). Χρωματισμένος ὅλος διὰ καστανοῦ ἀνισομερῶς τεθειμένου. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων ἑλλιπῆς τὴν βάσιν. Μέγιστον ὕψος 0.30 μ., διάμ. κοιλίας 0.35 μ., χείλους 0.23 μ.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ι. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς ἐρευνῆς ἐτάχθη ἡ ἀνασκαφὴ καὶ τοῦ ὑπολειφθέντος ἀνασκάφου τμήματος τοῦ ταφικοῦ περιβόλου, τοῦ ὀριζομένου μεταξὺ τῶν I, A καὶ B τάφων πρὸς Βορρᾶν, τοῦ Γ πρὸς Δυσμᾶς καὶ τῶν M καὶ B τάφων πρὸς Νότον καὶ γενικῶς τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ ταφικοῦ περιβόλου μέχρι τοῦ πρὸς Ἀνατολὰς κυκλικοῦ τοίχου (εἰκ. 1).

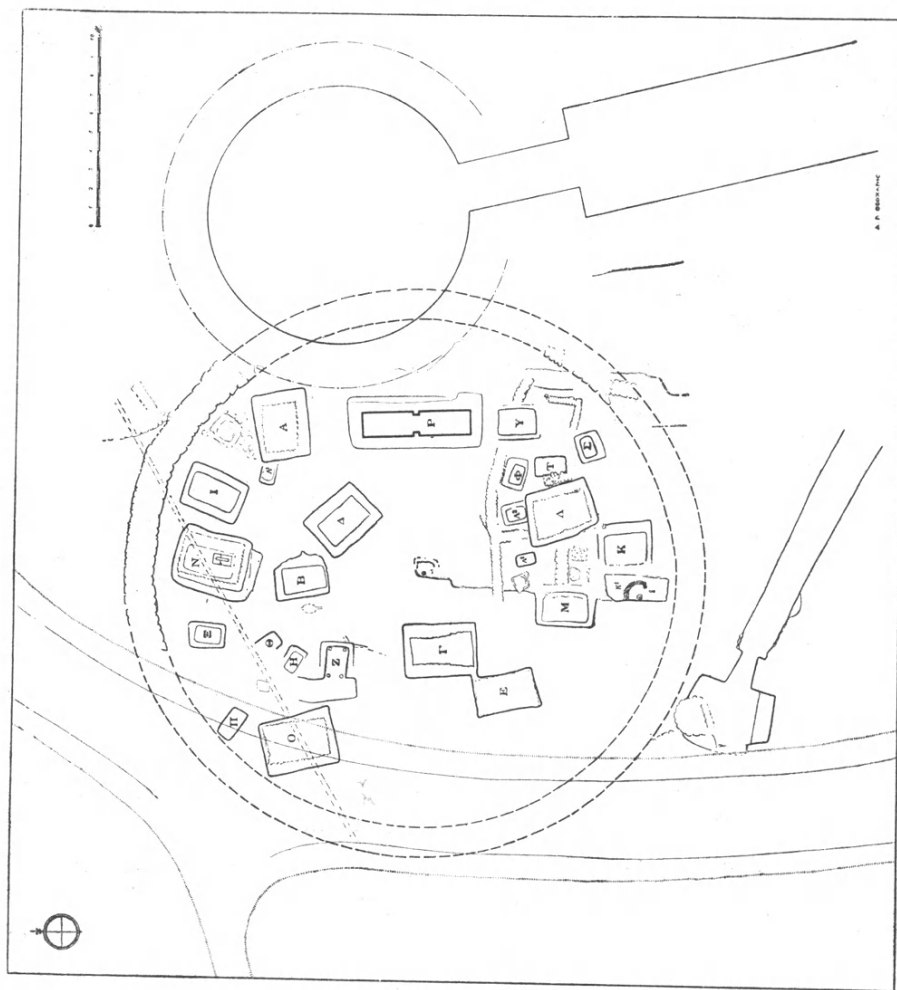
1. **Κέντρον τοῦ κύκλου.** Κατὰ τὸν πρὸς Νότον τοῦ ἀνασκαφέντος ἐν ἔτει 1952 A τάφου χώρον εἶχε παρατηρηθῇ, κατὰ τὰς δύο προηγουμένας περιόδους τῶν ἀνασκαφῶν, ἐπὶ χώσις ἐξ ἐρυθρῶπων χωμάτων, ἅτινα ἦτο φανερόν, ὅτι εἶχον ριφθῇ ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς. Διότι ἡ φορὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων στρώσεων τῶν χωμάτων καὶ τὰ μικρὰ ἢ μεγαλύτερα λιθάρια [σουρώματα], ἅτινα εἶχον συσσωρευθῇ κατὰ τὸ κατώτατον μέρος τῆς ἐπιχώσεως πρὸς Δυσμᾶς, ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς ρίψεως αὐτῶν διὰ πτύου ἐξ Ἀνατολῶν². Σχηματίζεται δὲ πράγματι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶδος λάκκου καὶ ὁ μαλακὸς βράχος ἔχει λαξευθῇ ἢ μᾶλλον ἐκσκαφῇ. Διότι δὲν ὑπάρχει κανονικὴ λάξευσις ἀλλ' ἀπόσπασις τεμαχίων τοῦ βράχου, τοῦ ὁποίου ἡ ὕψις εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν Γ καὶ B τάφων εἶναι τοιαύτη ὥστε ἡ κανονικὴ λάξευσις λόγῳ τῆς σκληρότητος καὶ τῆς φύσεως τῶν στρωμάτων ἦτο ἀδύνατος. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ αἱ πλευραὶ τοῦ B τάφου³, ἡ ἀνατολική, ἡ δυτικὴ καὶ ἡ νοτία, δὲν εἶναι ἐπίπεδοι. Ἡ ἐπὶ χώσις τῶν ἐρυθρῶπων χωμάτων δὲν κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὸν κενόν, ἄνευ τάφων, χώρον ἀλλὰ περιορίζετο ἐξ ἀνατολῶν διὰ τοίχων ἐξ ἄργων, μετρίου μεγέθους, λίθων ἄνευ συνδετικῆς ὕλης καὶ ἐκ δυσμῶν ἐξ ἐπιχώσεως μελανῶν χωμάτων, μέχρῃς ἀποστάσεως ἑνὸς μέτρου ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ κύκλου, ἔνθα ὑπῆρχον λίθοι τινὲς προσδιορίζοντες, ὡς εἶχομεν ὑποθέσει, τὴν ὑπαρξιν μεγάλου τάφου. Τόσον τὰ χώματα ἦσαν μελανά καὶ τεφροειδῆ πλησίον τῶν λίθων, ὥστε δεδικαιολογημένως νὰ ἐλπίζωμεν πλουσίον καὶ μεγάλου τάφου τὴν ἀνεύρεσιν. Ἀλλ' αἱ ἐλπίδες μας αὗται δὲν ἐξεπληρώθησαν καὶ ἡ ἀνασκαφὴ

¹ Παρέστησαν καὶ ἐφέτος κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μυλωνᾶς ὡς πολῦτιμος συνεργάτης καὶ σύμβουλος καὶ ὁ ἐπιμελητὴς Δ. Θεοχάρης ὡς παλαιὸς συμπαράστατης, βοηθὸς καὶ σχεδιαστὴς. Τὸ λοιπὸν τεχνικὸν προσωπικὸν ἀπετέλεσεν ὁ φωτογράφος Ν. Τομπάκης, ὁ ἐπιστάτης Ἰωάννης Καραμητρός, ὁ συγκολλητὴς Ἀ. Μαρίνης καὶ ὁ ἀρχιτεχνίτης Κ. Ντάσης.

² Ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἀνασκαφῆς ἀναφέρομεν ὅτι «αἱ στρώσεις δὲν ἦσαν ἐπίπεδοι ἀλλ' ἐπικλινεῖς πρὸς Δυσμᾶς, ὡς νὰ προήρχοντο ἐκ ρίψεως χωμάτων εἰς ἀνοικτὸν λάκκον». ΠΑΕ 1952 σ. 430.

³ ΠΑΕ 1952 σ. 436.

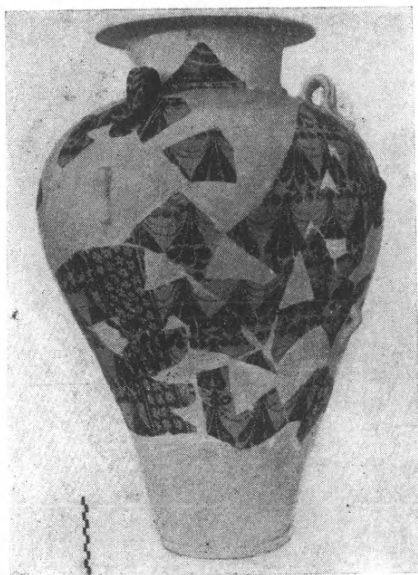
τῶν μελανῶν χωμάτων δὲν ἀπέδωκεν εἰμὴ μεσοελλαδικῶν χρόνων ὄστρακά
τινα καὶ ὀστᾶ ζώων, καίτοι ὑπῆρχε λάκκος ἐσκαμμένος ἐν τῷ βράχῳ, ὑπο-
δεικνύων πιθανῶς ἀπόπειραν λαξεύσεως τάφου, ἐγκαταλειφθεῖσαν δὲ διὰ

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ταφικοῦ περιβάλλου μετὰ τῶν κατὰ τὸ 1954
ἀνασκαφέντων νέων τάφων.

τὴν ἀκατάλληλον ὑφὴν τοῦ βράχου. Ἄλλος παρόμοιος λάκκος ἀλλ' ἀβα-
θέστερος εὗρέθη ὀλίγον βορειότερον, διὰ τὸν ἴδιον βεβαίως λόγον λαξευθεὶς.
Ἡ ὑπαρξὶς λίθων ἐπὶ τῶν μελανῶν χωμάτων δὲν δύναται διὰ τοῦτο νὰ
ἐρμηνευθῇ ἄλλως εἰμὴ ὅτι προέρχονται ἐκ παλαιότερου, μεσοελλαδικῶν χρό-

νων, κτίσματος. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ χώρου εὐρέθησαν ἐπίσης μελανὰ χρώματα μέχρι τοῦ ἑλλειψοειδοῦς τῆς μεσοελλαδικῆς οἰκίας τοίχου μετὰ τοῦ ἱπποῦ. Κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν αἱ ἐρυθρόχροοι ἐπιχώσεις ἔφθανον μέχρι τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Δ τάφου. Σχηματίζει λοιπὸν ὁ περιορισμένος οὗτος χώρος τρίγωνον, τοῦ ὁποῖου ἡ βάσις εὐρίσκετο πρὸς Ἀνατολὰς κατὰ τὸν ἀνευρεθέντα ἐκεῖ ἐρειπωμένον τοῖχον καί, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὰ μελανὰ χρώματα, ἅτινα θὰ ὑπῆρχον ἐκεῖ, ὡς ὑπῆρχον καὶ εἰς ὁλό-

Εἰκ. 2. Ἀμφορεὺς ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ ἐκ τοῦ τάφου P.

κληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ περιβόλου, ἀφηρέθησαν ἐκεῖθεν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ χώρος ἐπληρώθη πάλιν διὰ τῶν νέων ἐρυθροπῶν ἐπιχώσεων. Διότι αὗται φθάνουν μέχρι τοῦ βράχου. Δὲν εὐρίσκω ἄλλον λόγον τῆς τοιαύτης ἐκσκαφῆς εἰμὴ τὸν τῆς ἀποπείρας συλήσεως τοῦ ἀνατολικῶς κειμένου P τάφου. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ διάνοιξις εἰσόδου διὰ τὴν εἰσέλθουν ἐντὸς αὐτοῦ ἐγένετο κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τῆς δυτικῆς τοῦ τάφου πλευρᾶς, ὅπου εὐρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1952¹ τάφος πλήρης ἐρυθρῶν χωμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ὑψὺς μόνον κατὰ τὸ νότιον τμήμα εἶναι ἡ ἴδια πρὸς τὴν τῶν ἐπιχώσεων τοῦ τάφου. Ἐξ οὗ ὑποθέτω ὅτι καὶ δευτέρα αὐτῆς χρῆσις ἐγένετο μεταγενέστερον.

Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τοῦ χώρου τούτου ἀνευρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ τῆς ὑστεροελλαδικῆς II δηλαδὴ περιόδου, ἐξ ὧν ἠδυνήθημεν ἐφέτος, μετὰ τῶν λοιπῶν ὀστράκων τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους κατὰ τὸν ἴδιον χώρον, νὰ ἀνασυστήσωμεν τρεῖς μεγάλους ἀμφορεῖς, οἵτινες ἀποτελοῦν τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς χρονολογήσεως τοῦ κατωτέρω περιγραφομένου τάφου P.

2. **Εὐρήματα ἐκτὸς τοῦ τάφου P.** Ὁ εἰς τῶν ἀμφορέων τούτων (εἰκ. 2) ἔχει ὕψος 0.695 μ. καὶ μεγίστην διάμετρον 0.46 μ. Ἐχει τὸ κωνικὸν σχῆμα

¹ ΠΑΕ 1952, 430 κ. ε. καὶ ΠΑΕ 1953, 207.

τῶν λεγομένων πιθοειδῶν ἀπιομόρφων ἀμφορέων (conical piriform) μετ' ἐγκοίλου λαιμοῦ, χωριζομένου ἀπὸ τοῦ κορμοῦ διὰ πλαστικοῦ δακτυλίου καὶ πλατέος ἐπιπέδου στομίου. Ὁ κορμὸς φέρει κατακορύφους σειρὰς ἐκ τριῶν καθέτων λαβῶν τοποθετημένων ἐντὸς πλατειῶν ἐγκαρσίων ζωνῶν διακοσμουμένων διὰ σπογγοειδοῦς (sponge print) κοσμήματος, αἵτινες χωρίζουν τὸ ἀγγεῖον εἰς τρεῖς ἐγκαρσίας διακοσμητικὰς ἐπιφανείας, τῶν ὁποίων τὸ κάτω μέρος κοσμεῖται διὰ σχεδίου κοραλλιοειδῶν θαλασσίων βράχων μετὰ φυκῶν. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος μέχρι τοῦ λαιμοῦ κοσμεῖται δι' ἕξ κυματοειδῶν ταινιῶν ἐκ στιγμῶν, ἕξ ὧν κρέμονται κροσσοειδῇ φυλλοειδῇ ἐγκόλπια. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ διακόσμησις αὕτη καὶ ἐκ Κρήτης καὶ ἐκ Μυκηνῶν καὶ μάλιστα ἕξ ἀνευρεθέντων ἐντὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου, τοῦ λεγομένου, τοῦ Αἰγίσθου ὀστράκων¹.

Ὁ δεῦτερος τῶν ἀμφορέων εἶναι κατὰ τι μεγαλύτερος (ῦψ. 0.915, μεγίστη διάμ. 0.65). Αἱ ἀναλογίαι τούτου παρουσιάζουν διαφορὰν τινα ὡς πρὸς τὸν πρῶτον, ὅστις εἶναι ῥαδινώτερος ἄλλ' ἢ μορφή τοῦ ἀγγείου, ὁ λαιμός, τὸ στόμιον καὶ ἡ διάταξις τῶν λαβῶν εἶναι ἡ αὐτή. Καὶ ὁ πηλὸς εἶναι ὑπερύψυχος χονδρόκοκκος καὶ τὸ ἐπίχρισμα στιλπνὸν λευκοκίτρινον. Διαφέρει μόνον κατὰ τὴν διακόσμησιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ, ἣτις χωρίζεται εἰς τέσσαρας ὀριζοντίαις διακοσμητικὰς ζώνας, αἵτινες πληροῦνται δι' ἄλλεπαλλήλων βουνοειδῶν σχεδίων μετ' ὀξείων κορυφῶν εὐρισκομένων ἐκάστοτε ἐντὸς τῆς ἐξάρσεως κυματοειδῶν μελανοβαφῶν ταινιῶν. Καὶ τὸ νέον δὲ τοῦτο διακοσμητικὸν στοιχεῖον μᾶς εἶναι γνωστὸν ἐκ Μυκηνῶν, καίτοι μεθ' ἀπαλωτέρων ἐξάρσεων ἕξ ἀγγείων τῆς ὑστεροελλαδικῆς Π περιόδου, περιγραφόμενον ὡς κυματοειδὲς κόσμημα ὑπὸ τοῦ A. WACE².

Ὁ τρίτος τῶν ἀμφορέων ἔχει μικροτέρας διαστάσεις (ῦψ. 0.54 μ., διάμ. 0.37 μ.) καὶ τὸ σχῆμα ἔχει τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ μικρότεραι λαβαὶ εἶναι τοποθετημέναι εὐθὺς μετὰ τὰς μεγάλας τοῦ ὅμου. Καὶ τούτου ὁ πηλὸς εἶναι ὑπερύψυχος καὶ ἡ ἐπιφάνεια φέρει τὸ στιλπνὸν ὑποκίτρινον χρῶμα. Τὸ στόμιον καὶ αἱ λαβαὶ ὑποδεικνύουν καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τοὺς προηγουμένους, τὴν μεταλλικὴν προέλευσιν τοῦ τύπου. Ὀλόκληρος δὲ ἡ ἐπιφάνεια, ἄνευ τινὸς ὀριζοντίου ἢ ἐγκαρσίου διαχωρισμοῦ, κοσμεῖται διὰ τριῶν ὀκταπόδων, τῶν ὁποίων αἱ κεφαλαὶ εὐρίσκονται κάτωθεν τῶν μεγάλων λαβῶν, οἱ δὲ πλόκαμοι πληροῦν τὰς ἐκατέρωθεν αὐτῶν ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ, ἐλίσσόμενοι καὶ περιπλεκόμενοι μεταξύ των. Εἰς τοὺς ὑπολειπομένους κενοὺς χώρους ζωγραφίζονται βράχοι, κοράλια καὶ διάφορα εἶδη θαλασσίας χλωρίδος. Παρόμοια δὲ κο-

¹ A. WACE, BSA 1925, 314 πίν. La.

² A. WACE, Chamber Tombs, 81 πίν. XXXIX καὶ XL ἀρ. 18, 19, 20.

σημήματα κρέμονται ἐκ τοῦ δακτυλίου τοῦ λαιμοῦ καὶ ἄλλα φύονται ἐκ τῆς βάσεως. Ἄλλ' ἢ συμπλήρωσις τοῦ ἀγγείου δὲν εἶναι ἀσφαλῆς καὶ δὲν εἶναι διὰ τοῦτο βέβαιον ἂν ἡ διακόσμησις ἐξετείνετο μέχρι τοῦ πλαστικοῦ δακτυλίου ἄνευ τῆς, ὡς συνήθως, διαχωριστικῆς μελανοβαφοῦς ζώνης, ἥτις ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ ἦτο στενὴ. Γενικῶς ἡ ἐργασία τῆς διακοσμήσεως εἶναι ἐπιμελεημένη καὶ τὸ σχέδιον ἐλεύθερον, ἄνευ ὑποταγῆς εἰς ὠρισμένον κανονικὸν σύστημα διατάξεως. Συγκρινόμενος πρὸς τὸν ἐν τῷ θαλαμοειδεῖ τάφῳ 529 τοῦ λόφου Καλκάνη τῶν Μυκηνῶν εἶναι ραδινώτερος καὶ ἀνωτέρας καλλιτεχνικῆς χειρός¹. Γενικώτερον καὶ οἱ τρεῖς ἀνωτέρω ἀμφορεῖς ἀποτελοῦν ἄριστα δείγματα τοῦ μυκηναϊκοῦ Ἀνακτορικοῦ, λεγομένου, ρυθμοῦ.

Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων εὐρέθησαν χρυσᾶ τινὰ ἀσήμαντα ἐλάσματα, ψῆφοι ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων καὶ τεμάχια ἐκ τοῦ ἀλαστροῦ ἀγγείου, τοῦ ὁποίου ἄλλα τινὰ εὐρέθησαν κατὰ τὰς τῶν προηγουμένων ἐτῶν ἀνασκαφάς, ἐξ ὧν ὅμως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασυσταθῇ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου. Πάντα ταῦτα ὑποδεικνύουν ὅτι τὰ χρώματα τῶν ἐπιχώσεων προήρχοντο ἐκ συληθέντος τάφου, τοῦ ὁποίου τὴν χρονολογίαν ἠδυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἐκ τῶν εὐρημάτων. Προσετέθη δὲ εἰς τοῦτον κατὰ τὴν ἐν τῷ Μουσείῳ ἐκ νέου σπουδὴν αὐτῶν καὶ Αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος ἐκ κυανοῦ λίθου (lapis lazuli), δυνάμενος νὰ ἀποτελέσῃ χρονολογικὸν σταθμόν, terminus post quem, μετὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ χρονολογηθῇ ὁ τάφος. Ὁ σκαραβαῖος οὗτος φέρει παράστασιν ἄνω κεφαλὴν τῆς Ἀθώρ, ἐν τῇ μέσῳ δύο ἀντωπύους ἰέρους καὶ κάτω, μεταξὺ δύο πιθήκων, κυκλικὸν σύμβολον τῆς Σέν². Κατ' εὐγενῶς παρασχεθεῖσαν γνώμην τῆς Διευθύνσεως τῆς Αἰγυπτιακῆς συλλογῆς τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου τῆς Ν. Ὑόρκης δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τοὺς ἐν πίν. XXV εἰκονιζομένους σκαραβαίους τοῦ Percy E. Newberry χρονολογούμενος οὕτως μεταξὺ τοῦ 1700-1600 π. Χ. Εἶναι λοιπὸν ὁ παλαιότερος σκαραβαῖος ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐν Μυκῇναις καί, καθ' ὅσον γνωρίζω, καὶ ἐν τῇ λοιπῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι, ἀποτελῶν διὰ τοῦτο σπουδαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν χρονολογίαν τῶν πρώτων ἐπαφῶν τῶν Ἑλλήνων μετὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ, εἴτε ἐμμέσως διὰ τῆς Κρήτης εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐξ Ἑλλάδος.

Τάφος Ρ. Ἄλλ' ἂν ἡ ὑπαρξὶς τάφου τινός, ἐκεῖ που πρὸς Ἀνατολάς, τῶν πρώιμων ὑστεροελλαδικῶν χρόνων ἐφαίνεται πιθανωτάτη, δύσκολος

¹ A. WACE, Chamber Tombs σ. 104 καὶ πίν. L' πρβ. καὶ παρόμοιον ἐκ τῆς γετονικῆς Προσύμνης, C. BLEGEN, Prosymna I σ. 417 ἀριθ. 177, τόμος II πίν. VII, καὶ II εἰκ. 437.

² Τὴν ἀσφαλῆ ἀναγνώρισιν τῆς παραστάσεως ὀφείλω εἰς τὸν φίλον συνάδελφον αἰγυπτιολόγον Ν. Μπουφίδην.

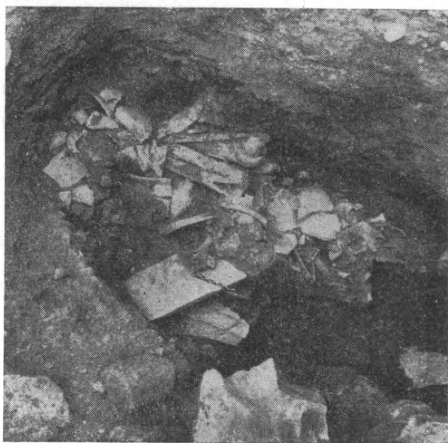
ἦτο ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ μᾶλλον ἀπίθανος ἢ ὑπόθεσις ὅτι οὗτος εὗρίσκετο ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ μεσοελλαδικοῦ περιβόλου. Παρὰ πᾶσαν ὁμως προσδοκίαν ἀπεκαλύφθη, εἰς τὸν πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ κύκλου καὶ νοτίως τοῦ Α τάφου ἀνάσκαφον χώρον, ἐξαίρετον καὶ μοναδικὸν ταφικὸν μνημεῖον κατὰ ἓνα καὶ ἥμισυ περίπου αἰῶνα μεταγενέστερον τῶν λοιπῶν πλησίον τάφων καὶ ἐντελῶς μάλιστα διάφορον τούτων κατὰ τὴν μορφήν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπεκαλύφθη ἡ περίμετρος τοῦ λάκκου εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ ὑπεθέσαμεν ὅτι αὕτη ἀνῆκεν εἰς μέγαν σκαπτὸν λακκοειδῆ τάφον παρόμοιον πρὸς τοὺς λοιποὺς τοῦ κύκλου. Ἄλλ' ἐντύπωσιν προυξένησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ γεγονὸς τῶν μεγάλων διαστάσεων τοῦ λάκκου (μῆκος 6.65 - 7 μ. πλάτος 2.80 μ.) καὶ ἀμέσως κατόπιν, κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χωμάτων ἢ φύσις καὶ ὁ τρόπος τῶν ἐπιχώσεων. Διότι αὗται ἀπετελοῦντο ἐξ ἄλλεπαλλήλων στρωμάτων ἐρυθρῶπων χωμάτων ἀναμειγμένων μετὰ μικρῶν χαλίκων, προερχομένων ἐκ τῆς λαξεύσεως τοῦ βράχου καὶ τινων μελανῶν χωμάτων, προσομοιάζουσαι καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς φορεᾶς αὐτῶν πρὸς τὰς πρὸς Δυσμὰς τοῦ λάκκου ἐπιχώσεις.* Ἦσαν δηλαδὴ ἐντελῶς διάφοροι τῶν ἐντὸς τῶν ἄλλων τάφων ἀνευρεθεισῶν.

Εἰκ. 3. Μικρὸν ἄγγειον ἐκ τῶν ἐπιχώσεων καὶ δίωτον κυάθιον ἐκ τοῦ παραμερισμένου νεκροῦ τοῦ τάφου Ρ.

Ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν, εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα, ὄστρακά τινα ἐκ μινυεῖων κυπέλλων μεσοελλαδικῶν χρόνων, μικρὸν μόνωτον κυάθιον (εἰκ. 3) μετὰ λευκοκιτρίνου γανώματος καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τεμάχιον ὁστοῦ ἐξ ἀνθρωπίνου κρανίου. Εἰς βάθος 1.8 μ., περίπου ἀκριβῶς ἄνωθεν τῆς καλυπτηρίου πλακὸς τοῦ βορείου τμήματος τοῦ δρόμου, εὐρέθη εὐμέγεθες ὄστρακον ἀνῆκον εἰς τὸν τρίτον ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων ἀμφορέων μετὰ τῆς διακοσμήσεως τῶν ὀκταπόδων. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ὄστράκου τούτου, προσαρμοσθέντος εὐθὺς ἀμέσως πρὸς τὰ ἄλλα, ἐκτὸς τοῦ τάφου, ἀνευρεθέντα ὄστρακα τοῦ αὐτοῦ ἀμφορέως, παρέσχεον ἡμῖν τὴν δυνατότητα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς προελεύσεως αὐτῶν ἐκ τοῦ ἀνασκαπτομένου τάφου. Ὀλίγον βαθύτερον κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν εὐρέθη τεμάχιον χαλκοῦ σύρματος ἐκ λαβῆς πιθανῶς χαλκοῦ λέβητος. Εἰς βάθος 1.50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἦτο λελαξευμένον ἔδρανον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου βραχυνομένου οὕτω τοῦ πλάτους του. Τὸ ἔδρανον τοῦτο (πατούρα), τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος κυμαίνεται μεταξὺ 0.60 καὶ 0.30 μ. ἐχρησίμευε πιθανῶς διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ στερέωσιν τῶν δοκῶν τῆς στέγης παλαιότερου λακκοειδοῦς τάφου. Ἐκ τοῦ τάφου δὲ τούτου εἶναι πιθανὸν ὅτι προέρχε-

ται καὶ τμήμα πλινθοκτίστου τοίχου, ἀνευρεθὲν πρὸς τὴν νοτίαν πλευράν. Πλίνθοι τινὲς εὐρέθησαν καὶ ἔξω τοῦ τάφου πρὸς Δυσμὰς καὶ διὰ πλίνθων ἦσαν ἐκτισμένοι αἱ στεναὶ πλευραὶ τῶν Β καὶ Γ τάφων. Ἄν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα τότε καὶ οἱ ἀνευρεθέντες κατὰ τὸ νότιον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς παραμερισμένοι σκελετοὶ ἀνῆκον εἰς τὸν παλαιότερον τοῦτον τάφον. Διότι ὑπάρχει κατὰ τὸ ἀνωτέρω σημεῖον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς λάξευμα ἐν εἵδει κόγχης ἐντὸς τοῦ βράχου (εἰκ. 4) καὶ εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ ἐδράνου ἀνευρέθησαν πλάκες τινὲς ἐκ σχιστολίθου, καλυπτόμεναι διὰ πηλοῦ πρρασινωποῦ, αἵτινες ἔκειντο ἐπὶ τῶν παραμερισμένων ὀστέων, παρὰ

Εἰκ. 4. Παραμερισμένος σκελετὸς ἐντὸς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου Ρ.

τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν δύο κίτρινα μινύεια κύπελλα καὶ ἐν μικρὸν διώτον κυάθιον. Τὰ κύπελλα εἶναι τοῦ παλαιότερου πρωτογόνου τύπου μὲ βαρεῖας πῶς ἀναλογίας καὶ γωνιώδεις κατόψεις. Φέρουν δύο ταινιοειδεῖς καθέτους ἐπὶ τοῦ ὤμου λαβὰς καὶ ἐλαφρῶς κοίλας βάσεις μετ' ἐγχαράκτων δακτυλίων. Ὁ πηλὸς εἶναι ὑπέρυθρος μετὰ κιτρίνου ἐπιχρίσματος. Τὸ κυάθιον¹ ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ ἐξειλιγμένου ἡμισφαιριοειδοῦς τύπου μὲ ὑψηλὰς ταινιοειδεῖς (high-swung) λαβὰς ἐκφυομένης ἐκ τοῦ στομίου καὶ διακοσμεῖται δι' ἀπλῶν ἀμαυρῶν (matt) γραμμῶν ἐπὶ τῶν λαβῶν

καὶ συνεχοῦς ταινίας ἐπὶ τοῦ χείλους. Ὁ πηλὸς εἶναι ὑπέρυθρος καὶ τὸ ἐπιχρῖσμα κίτρινον στιλπνόν. Εἰς βάθος 2 μ. περίπου εὐρέθη, κατὰ τὸ νότιον ἡμισυ τμήμα τοῦ λάκκου καὶ κατὰ τὸ κέντρον αὐτοῦ, σειρὰ ὀρθογωνίων πλακῶν τεθειμένων ἁλλεπαλλήλως ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον κατὰ πλάτος, τῶν μεταξὺ αὐτῶν ἄρμων πληρουμένων διὰ παχέος στρώματος πρρασινωποῦ πηλοῦ. Αἱ πλάκες δὲ αὗται, πέντε τὸν ἀριθμόν, δὲν κατελάμβανον, ὥς εἵπομεν, ὁλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος τοῦ λάκκου ἀλλὰ μόνον τμήμα τούτου μήκους 2.60 μ. καὶ πλάτους 1 μ. καὶ ἦτο προφανὲς ὅτι ἐκάλυπτον τάφον. Περαιτέρω δὲ ἀνασκαφὴ πρὸς Βορρᾶν ἀπεκάλυψεν ὅτι ὁ τάφος οὗτος ἦτο κτιστὸς διὰ πωρολίθων καὶ εἶχε δρόμον ἐν εἵδει προθαλάμου, ὅστις ἐκλείετο κατὰ

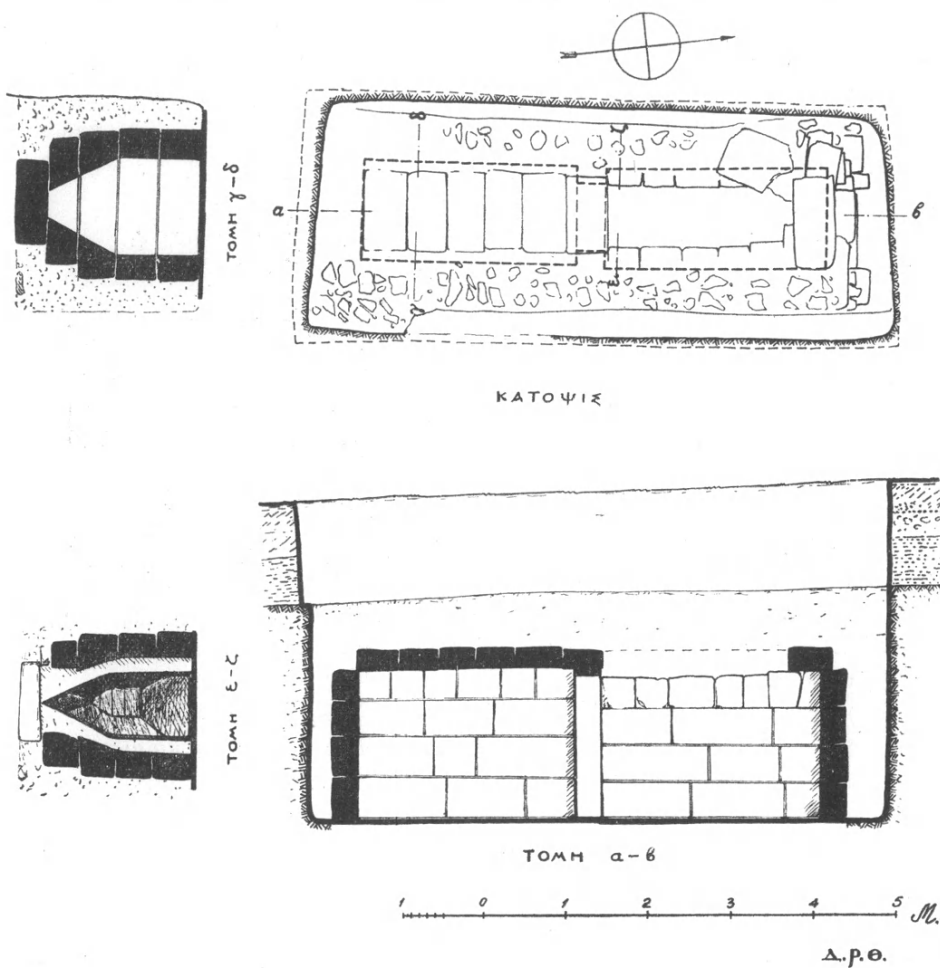
¹ Ἰδὲ εἰκ. 3 δεξιὰ.

τὴν βόρειον πλευρὰν διὰ σειρᾶς πωρίνων λίθων. Ὁ δρόμος εὐρέθη ἀκάλυπτος καὶ μόνον κατὰ τὸ βόρειον τμήμα εὐρέθη μεγάλη καλυπτήριος πωρίνη πλᾶξ πλάτους 0.50 καλύπτουσα μόνον μικρὸν τούτου μέρος (εἰκ. 5). Τὸ ἐσωτερικὸν ὀλικὸν μῆκος τοῦ τάφου μετὰ τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ δρόμου εἶναι 5.60 μ. περίπου. Ἰδιαίτερος ὅμως χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ τεχνοτροπία τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου (εἰκ. 6). Ἀποτελεῖται οὗτος ἐκ τοῦ κυρίως θαλάμου καὶ τοῦ δρόμου ἢ προθαλάμου. Αἱ διαστάσεις ἀμφοτέρων τούτων εἶναι περίπου αἱ αὐταί. Τὸ μῆκος τοῦ δρόμου εἶναι 2.69 μ., τὸ τοῦ θαλάμου 2.62 μ. Πλάτος ἀμφοτέρων 1.20 μ. Ἐκ τοῦ δρόμου πρὸς τὸν θάλαμον ἡ εἴσοδος σχηματίζεται διὰ δύο ἐκατέρωθεν παραστάδων, αἵτινες ἐκτείνονται ἐσωτερικῶς ἐκ τῶν πλευρικῶν τοίχων τοῦ τάφου εἰς μῆκος 0.20 μ., ἔχουσαι πᾶχος 0.35 μ. Ἐξικνοῦνται δὲ αἱ παραστάδες αὗται κατ' εὐθύγραμμον τρόπον μέχρις ὕψους 0.98 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου καὶ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου συγκλίνουν πρὸς τὰ ἔσω σχηματίζουσαι οὕτω γωνιώδες τόξον, τοῦ ὁποῖου ἡ κορυφὴ εὐρίσκεται ὀλίγον κάτωθεν τῆς πρὸς τὴν θύραν καλυπτηρίου πλακὸς τοῦ θαλάμου εἰς ὕψος 1.85 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου Ἀποτελεῖ δὲ τοῦτο ἔνδειξιν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἰδιαίτερα θύρα, ἣτις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς εἰσόδου. Αἱ παραστάδες καὶ ὁλόκληρος ἡ πρόσοψις ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς καλύπτονται διὰ κονιάματος (stucco) μετ' ἐρυθρᾶς βαφῆς. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου μετὰ τῶν παραστάδων εἶναι 0.81 μ. κάτω καὶ 0.76 μ. ἄνω κατὰ τὸ σημεῖον τῆς συγκλίσεως. Ἐλαφρὰ λοιπὸν κλίσις τῶν παραστάδων ὑπάρχει καὶ ἀπὸ τοῦ δαπέδου πρὸς τὰ ἄνω. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶναι κατεσκευασμένοι καὶ οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι τοῦ θαλάμου ἔχοντος ὀλικὸν ὕψος 1.98 μ. (εἰκ. 7). Τούτων οἱ δύο κάτω δόμοι εἶναι κατεσκευασμένοι κατὰ τὸν εὐθύγραμμον ἰσοδομικὸν οἱ δὲ ἄνωτεροι κατὰ τὸν εὐθύγραμμον ἐκφορικὸν τρόπον (en encorbellement). Ἀλλὰ δὲν καταλήγουν εἰς ὀξείαν ῥάχιν ἀλλὰ πρὸ τῆς συναντήσεως τῶν τελευταίων ἄνω δόμων ἀφίνεται μικρὸν ἀνοικτὸν διάστημα 0.30 μ. καλυπτόμενον διὰ τῶν πλακῶν τῆς στέγης καὶ σχηματιζομένης ἐσωτερικῶς στενῆς ἐπιπέδου σαγματοειδοῦς ὀροφῆς. Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ θαλάμου καὶ ἡ βόρειος τοῦ δρόμου εἶναι κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον κατεσκευασμένοι ἐντελῶς εὐθύγραμμοι. Οἱ ἄρμοι τῶν λίθων καλύπτονται καὶ ἐνταῦθα διὰ κονιάματος καὶ ἐξαίρονται τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη διὰ διχρωμίας ἐρυθροῦ ἐναλλάξ καὶ μελανοῦ χρώματος. Τὸ δά-

Εἰκ. 5. Ἡ στέγη τοῦ τάφου Ρ μετὰ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν.

πεδον τοῦ θαλάμου καλύπτεται διὰ πωρίνων πλακῶν οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ τοῦ δρόμου, ὅπερ καλύπτεται δι' ἰσχυροῦ συμπαγοῦς πηλοῦ. Αἱ πλευραὶ τοῦ δρόμου εἶναι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον κατεσκευασμέναι ἀλλ' ἑλλείπει ὁ τελευ-

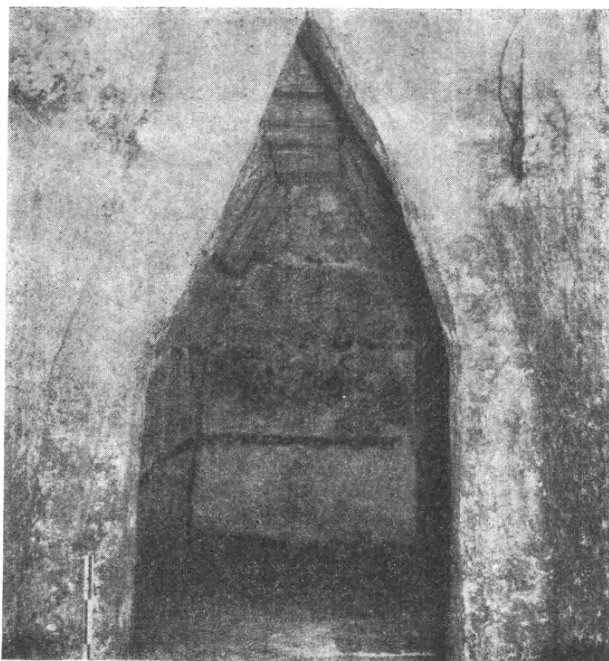

Εἰκ. 6. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ τάφου Ρ κατὰ σχεδιάσμα Δ. Θεοχάρη.

ταῖος ἀνώτερος δόμος, ὅστις δὲν φαίνεται ὅτι ἀφηρέθη μεταγενεστέρως καὶ τὸ ἄνοιγμα ἄνω ἐπομένως εἶναι πολὺ πλατύτερον. Εὐρέθη δὲ τοῦτο ἀκάλυπτον ἐκτὸς μικροῦ μέρους πρὸς Βορρᾶν. Πιθανῶς δὲ ὅτι καὶ ἄλλο μικρὸν αὐτοῦ τμήμα ἐκαλύπτετο περαιτέρω, διότι εὐρέθη κατὰ τὴν δυτικὴν

πλευρὰν ἐπὶ τοῦ τοίχου καλυπτήριος πλάξ, ἣτις ἀφηρέθη πιθανῶς κατὰ τὸ παλαιὸν ἄνοιγμα τοῦ τάφου.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου εὐρέθησαν πέντε τεμάχια ἐκ πωρίνων κιβωτιοσχῆμων λίθων, τῶν ὁποίων τὸ πάχος ἦτο περίπου τὸ αὐτὸ κυμαινόμενον μεταξὺ 0.30 μ. καὶ 0.25 μ., ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀπετέλουν βαθμίδας κλίμακος, ἣτις εἶχε διεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ θαλάμου. Διότι τὸ ὀλικὸν ὕψος τῶν ὑποτιθεμένων

Εἰκ. 7. Ἀποψὶς τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ θαλάμου ἀπὸ Βορρᾶ.

τούτων βαθμίδων εἶναι 1.36 μ. προστιθεμένου δὲ καὶ τοῦ διαστήματος ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος μέχρι τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν τοίχων τοῦ δρόμου ἔχομεν περίπου τὸ ὀλικὸν ὕψος τούτου. Δὲν γνωρίζομεν ἂν καὶ ὁ δρόμος ἐκαλύπτετο διὰ πλακῶν ὡς ὁ θάλαμος ἀλλὰ δὲν εὐρέθησαν τμήματα καλυπτηρίων πλακῶν, ὥστε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐθραύσθησαν αὗται ὅταν ἠνοιχθῇ ὁ τάφος οὔτε ἄλλωστε ἦτο καὶ ἀναγκαία ἡ ὀλικὴ τούτων καταστροφὴ. Δὲν γνωρίζομεν ἐπίσης ἂν ἡ εἴσοδος τοῦ θαλάμου ἐκλείετο διὰ πετρῶν, διότι εὐρέθη ἀνοικτὴ. Παρατηρήθη ὅμως ὅτι τὸ κονίαμα τῆς προσόψεως εἶχεν ἐμπιέσεις τινάς, αἵτινες προφανῶς ἐγένοντο, ὅταν τὸ κονίαμα

ἦτο νωπόν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ θαλάμου ἐκλείσθη μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν καὶ ὅτι δὲν ἐκαλύφθη ἀλλὰ κατεχώσθη ὁ δρόμος. Πρέπει δὲ καὶ τοῦτο νὰ παρατηρήσω. Ὅτι ἐνῶ οἱ λίθοι τοῦ τρίτου δόμου τῶν πλευρῶν τοῦ δρόμου φαίνονται συγκλίνοντες πρὸς τὰ ἔσω, οἱ λίθοι τοῦ τελευταίου ἄνω δόμου εἶναι κατ' εὐθύγραμμον κάθετον τρόπον ἐκτισμένοι καὶ μόνον οἱ δόμοι τοῦ πρὸς Βορρᾶν, κατὰ τὴν κλειστήν εἴσοδον τοῦ δρόμου, τμήματος συγκλίνουν ὅπως καὶ οἱ τοῦ θαλάμου, σχηματίζοντες μετὰ τῆς σωζομένης καλυπτηρίου πλακὸς σαγματοειδῆ στέγην. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ πρόσβασις πρὸς τὸν θάλαμον δὲν ἦτο δυνατὴ ἐκ τῆς βορείου εἰσόδου τοῦ δρόμου, ἥτις εὐρέθη κλειστὴ καὶ ἐλάχιστον διάστημα (0.50 μ.) ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ λάκκου. Ὅταν λοιπὸν ἠνοιγέτο ὁ τάφος πρὸς νέαν ταφὴν θὰ ἔπρεπε, ἂν ὁ δρόμος ἦτο ἀστέγαστος, νὰ ἀφαιρεθῶσι τὰ χώματα τοῦ δρόμου ἢ τινὲς τῶν καλυπτηρίων πλακῶν, ἂν ἦτο ἐστεγασμένος, ὅπερ δυσκολεύομαι νὰ πιστεύσω, πρὸς εὐκολωτέραν δὲ κάθοδον ὑπῆρχε πιθανῶς κλίμαξ λιθίνη. Ταύτην δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὰς προσβάσεις πολλῶν θαλαμοειδῶν τάφων ἐν οἷς εὐρέθησαν, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δρόμου, δύο ἢ τρεῖς βαθμίδες λελαξευμέναι ἐν τῷ βράχῳ¹. Τινὲς τῶν τελευταίων τούτων τάφων καὶ μάλιστα οἱ ἐν Μυκῆναις ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν I ἢ II, περιόδον. Κτιστὴ δὲ κλίμαξ ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς ἀνευρεθέντας τάφους τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ χώρας Ugarit² ἐπὶ τῆς Συριακῆς ἀκτῆς ἔναντι τῆς Κύπρου, εἰς ἣν εὐρέθησαν παρόμοιοι τάφοι. Τούτων θαυμασίως διετηρήθη ὁ βορείως τῆς ἀρχαίας Σαλαμῖνος καὶ τῆς Ἐγκομῆς τῆς προϊστορικῆς Ἀλασίας ἀνευρεθεὶς τάφος τοῦ Τράχωνα³ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Καρπασίας χερσονήσου, ἀκριβῶς ἔναντι τῆς Ugarit.

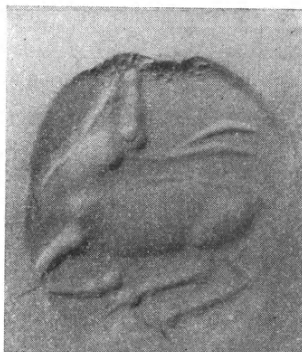
¹ Βαθμίδες εὐρέθησαν εἰς θαλαμοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηνῶν, εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 10 τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ, AE 1888, 128, καὶ εἰς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 515, 516, 529 τοῦ νεκροταφείου «τοῦ Καλκάνη» A. WACE, Chamber Tombs σ. 125· πρβ. καὶ A. PERSSON, Royal Tombs at Dendra near Midea τάφος 1 σ. 81 καὶ New Tombs at Dendra τάφος 6 σ. 20. L. BLEGEN, ἔ. ἀ. τάφοι XLV, XLVI, L, VIII, XXXIX, LI σ. 234.

² Ἡ βιβλιογραφία ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀποκαλύψεως τῆς σπουδαιότητος ταύτης πόλεως κειμένης κατὰ τὴν σημερινὴν Ras-Shamra καὶ τὸν παραλιακὸν λιμένα El Beida, τὸν «λευκὸν λιμένα» τῶν ἀρχαίων, εἶναι ἤδη πλουσιωτάτη. Τὰ κυριώτερα συμπεράσματα τοῦ ἀνασκαφέως CL. F. A. SCHAEFFER ἐκτίθενται εἰς τὸν I τόμον τῆς σειρᾶς «Ugaritica», τοῦ ὁποῦ τοῦ δευτέρου κεφάλαιον ἀναφέρεται εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ugarit πρὸς τὸν Αἰγαιακὸν κόσμον, σ. 53 κ. ἐ.

³ E. GJERSTAD, Swedish Cyprus Expedition I, 405. Περὶ τῆς ταυτίσεως τῆς θέσεως τῆς Ἐγκομῆς πρὸς τὴν τῆς ἀρχαίας Ἀλασίας ἰδὲ A. DUSSAUD εἰς CL. SCHAEFFER, Enkomi - Alasia, σ. 1 κ. ἐ.

Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τοῦ δρόμου καὶ τοῦ θαλάμου εὐρέθησαν ὑπολείμματα τινα ἐκ χρυσῶν κτερισμάτων καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου, ὅστις καὶ μόνον ἦτο, ὡς ἀνεφέραμεν, ἐστρωμένος διὰ πωρίων πλακῶν εὐρέθη ἐντὸς μικρᾶς κοιλότητος, σχηματιζομένης κατὰ τινα ὄρμον αὐτῶν, σφραγιδόλιθος ἐκ λίθου κορνεάλης μετὰ παραστάσεως πληγωμένης ἐλάφου (εἰκ. 8).

Ἀρχιτεκτονικὸς τύπος Τάφου Ρ. Ἡ πρωτότυπος μορφή τοῦ τάφου τούτου, εὐρεθέντος μάλιστα ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων, γεννᾷ πολλὰ νέα προβλήματα καὶ προξενεῖ ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Διότι διὰ πρώτην φορὰν παρουσιάζεται εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ὁ τύπος τοῦ «κτιστοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου» (built chamber Tomb), ἐνῶ γνωστὸς εἶναι καὶ συνήθης εἰς τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν ἐναντι ταύτης Συριακὴν χώραν Ugarit (Ras-Shamra). Ὅταν ἐγένοντο γνωστοὶ τὸ πρῶτον¹ οἱ κτιστοὶ θαλαμοειδεῖς τάφοι, εὐρεθέντες κάτωθεν τῶν οἰκιῶν τῆς τελευταίας ταύτης πόλεως καὶ τοῦ ἐπινείου αὐτῆς El-Beida, ὁ Cl. Schaeffer παρωμοίωσε τούτους, συμφώνως πρὸς τὴν γενικὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν, πρὸς τοὺς ἤδη γνωστοὺς τῆς Κύπρου καὶ μάλιστα πρὸς τὸν βασιλικὸν τάφον τῶν Ἰσοπάτων τῆς Κρήτης πλησίον τῆς Κνωσοῦ. Πράγματι δὲ ὁ τελευταῖος οἶτος καὶ ὁ τοῦ ἰδίου νεκροταφείου τάφος Ι² παρουσιάζουν τὴν αὐτὴν ἐκφορικὴν κατασκευὴν καὶ πιθανῶς ἔφερον σαμαρωτὴν μετ' ἐπιπέδου ἢ μετ' ὀξείας ράχεως στέγην³.

Εἰκ. 8. Σφραγιδόλιθος ἐκ κορνεάλης ἐκ τοῦ τάφου Ρ.

Σημειοῖ ἐπίσης ὁ EVANS⁴ τὴν ὑπαρξίν παρομοίων τάφων εἰς Λυτικὴν Κρήτην κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, γνωστὸς δὲ ἐκεῖθεν εἶναι ὁ τάφος τοῦ Μάλεμε δυτικῶς τῶν Χανίων, ὅστις ὅμως, ἐνῶ ἔχει τετραγώνον θάλαμον, στεγάζεται διὰ κυκλικῆς θόλου κυψελοειδοῦς, ἐκτισμένης κατὰ τὸν ἐκφορικὸν τρόπον ἀπὸ ὕψους 1.75 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Τοῦ

¹ Syria 1929, 221 κ.έ.

² A. EVANS, The prehistoric Tombs of Knossos σ. 136 κ.έ. Palace of Minos at Knossos IV, 771 κ.έ. καὶ The Tombs of the Double Axes and Associated Group σ. 6 κ.έ.

³ Ἡ στέγη δὲν διεσώθη καὶ δὲν εἶναι ἐπομένως γνωστὸς ὁ τρόπος τῆς στεγάσεως. Νῦν δὲ μόνον ὁ λάκκος φαίνεται εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἔκειτο ὁ μεγαλοπρεπὴς τάφος τῶν Ἰσοπάτων, ἐξαφανισθεὶς τελείως ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῆς ξενικῆς κατοχῆς.

⁴ EVANS, The t. of D. A. σ. 9. Ath. Mitt. 1910, 150.

ἰδίου δὲ τύπου εἶναι π. χ. καὶ ὁ τάφος Β τῆς Πραισοῦ¹ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης καθὼς καὶ οἱ τάφοι τῶν Σελλάδων τῶν Μέσα Μουλιανῶν τῆς περιοχῆς τῆς Σητείας², ἐξ ὧν ὁ εἰς μὲν ἔχει ὀρθογώνιον ἐπιμήκη θάλαμον ὁ δὲ ἕτερος σχεδὸν τετράγωνον.

Πολὺ πλησιέστερος πρὸς τὸν ἰδικόν μας εἶναι ὁ τάφος τῶν Δαμανίων τῆς Νοτίου Κεντρικῆς Κρήτης ἀνασκαφῆς ὑπὸ τοῦ Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΟΥ καὶ θεωρηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὁ σημαντικώτερος μετὰ τὸν βασιλικὸν τάφον τῶν Ἰσοπάτων³. Ἐχει δὲ οὗτος μακρὸν διπλοῦν δρόμον ἄγοντα διὰ μνημειώδους προπύλου καὶ θύρας μετ' ὑπερθυρίου καὶ ἀνακουφιστικοῦ τριγώνου εἰς ὀρθογώνιον θάλαμον, τοῦ ὁποίου αἱ μακραὶ πλευραὶ, συγκλίνουσαι ἀπὸ ὕψους 1 περίπου μέτρου πρὸς τὰ ἔσω κατὰ τὸν ἐκφορικὸν τρόπον, συναντῶνται κατὰ τὴν κορυφήν, ὅπως π. χ. οἱ τοῖχοι τῶν συρίγγων τῆς Τίρυνθος, χωρὶς νὰ ἀφήνεται κενὸς χώρος μεταξὺ τῶν τελευταίων ἄνω λίθων. Διαφέρει λοιπὸν καὶ ὁ τάφος οὗτος τοῦ νέου τάφου τῶν Μυκηνῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν κάτοψιν τῆς εἰσόδου καὶ τὴν στέγασιν τοῦ θαλάμου.

Πάντες γενικῶς οἱ τοῦ τύπου τούτου τάφοι τῆς Κρήτης, ὡς καὶ οἱ μετὰ κυκλικοῦ θαλάμου θολωτοί, ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστερομινωικὴν III περίοδον ἐξαιρέσει τοῦ βασιλικοῦ τάφου τῶν Ἰσοπάτων καὶ πιθανῶς τοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου Κεφάλαι θολωτοῦ⁴. Εἰς τοὺς τάφους τοῦ εἴδους τούτου τῆς Κρήτης ὁ J. PENDLEBURY⁵ παραδέχεται μίαν συνεχῆ ἐξέλιξιν ἀπὸ τοῦ τετραπλεύρου τύπου μετὰ τῆς σαμαρωτῆς (saddle roof) καὶ ἀψιδωτῆς (barrel vault) ἢ καὶ μετ' ὀξείας ράχews (keeled roof) εἰς τὸν πραγματικὸν θολωτὸν τάφον, διὰ τῆς βαθμιαίας διεισδύσεως στοιχείων ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, θεωρῶν ὡς μεταβατικὸν τύπον τὸν τοῦ τετραπλεύρου θαλάμου μετὰ κυκλικῆς κυψελοειδοῦς στέγης ὡς π. χ. τοῦ τάφου Β τῆς Πραισοῦ καὶ τοῦ Μάλεμε. Ἄλλ' ἡ ἄποψις αὕτη ἐλέγχεται νῦν ὡς λεανθασμένη ἂν θεωρήσωμεν τὸν νέον θολωτὸν τάφον τοῦ λόφου Κεφάλαι ὡς ἀνήκοντα πιθανώτατα εἰς τὴν ΥΜ II περίοδον⁶ ἂν μὴ καὶ ἀρχαιότερον. Εἰς δὲ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἄφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἔχομεν τὸν μεταβατικὸν τύπον τοῦ τετραπλεύρου θολωτοῦ καὶ ἄφ' ἑτέρου ἡ χρονολόγησις τοῦ νέου τάφου, ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων τοῦ Ἀνακτορικοῦ ὄυθμοῦ, εἰς τοὺς ΥΕ II χρόνους εἶναι νεωτέρα τῆς ἐμφανίσεως τῶν παλαιότερων θολωτῶν τάφων καὶ

¹ BSA VIII, 1901-1902, 245 εἰκ. 14.

² ΑΕ 1904, 21 κ.έ.

³ ΑΔ 2, 1916, 171 κ.έ.

⁴ Ἀνευρέθη κατὰ τὸ 1938, AJA 1939, 128.

⁵ J. PENDLEBURY, The archaeology of Crete σ. 242 κ.έ.

⁶ Τὰ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παραστάδος τῆς θύρας γράμματα ἀνήκουν μᾶλλον εἰς τὴν Linear B γραφὴν.

ἐν Μυκῆναις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, τινὲς τῶν ὁποίων, ὡς ὁ τοῦ Κορυφασίου τῆς Πύλου χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων¹, ἀποτελοῦντες μίαν ἐπὶ πλέον ἀπόδειξιν τῆς ἡπειρωτικῆς αὐτῶν καταγωγῆς.

Συγκρινόμενος λοιπὸν ὁ νέος τάφος πρὸς τοὺς τοῦ ἰδίου τύπου τῆς Κρήτης καὶ δὴ τὸν βασιλικὸν τῶν Ἰσοπάτων εἶναι τοῦλάχιστον σύγχρονος καὶ παρουσιάζει, παρὰ τὴν ἀνάλογον ἐκ πρώτης ὄψεως ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν, πολλὰς οὐσιώδεις διαφοράς. Ἡ σπουδαιότερα δὲ τούτων, νομίζω, συνίσταται εἰς τὴν ὁργανικὴν σχέσιν τοῦ δρόμου πρὸς τὸν θάλαμον.

Καὶ οἱ δύο τάφοι τῶν Ἰσοπάτων ἀποτελοῦνται ἐκ τοῦ θαλάμου, τοῦ προθαλάμου καὶ τοῦ δρόμου, ὁ ὁποῖος ἄγει λοξῶς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Ἐχουν λοιπὸν κατὰ τοῦτο τὴν γενικὴν κάτοψιν τῶν θαλαμοειδῶν τάφων.

Ὁ μνημειώδης ἐξ ἄλλου χαρακτὴρ τοῦ βασιλικοῦ τάφου τῶν Ἰσοπάτων ἐξαίρεται μάλιστα διὰ τῆς ὑψηλῆς θολωτῆς στέγης ἣτις, ὡς τοῦλάχιστον ἀναπαρεστάτη ὑπὸ τοῦ Th. Fyfe, ὑπερεῖχε τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ὡς καὶ εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους τῶν Μυκηνῶν².

Εἰς τὸν νέον τάφον τοῦ κύκλου ἡ πρόσβασις πρὸς τὸν θάλαμον δὲν πραγματοποιεῖται ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου, ὅστις δὲν ὁδηγεῖ ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸν τάφον ἀλλ' εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὸν θάλαμον ἀποτελῶν οἶονεὶ προθαλάμον. Οὕτως ἡ πρόσβασις δὲν εἶναι ἐφικτὴ κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀλλ' ἀπὸ 2 περίπου μέτρων βάθους ἐντὸς τοῦ λάκκου καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς ὑποτιθεμένης κλίμακος ἐντὸς τοῦ δρόμου. Ἡ καταγωγὴ λοιπὸν τοῦ τύπου τούτου τῶν τάφων δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸν λαξευτὸν θαλαμοειδῆ, ὅστις δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μοναδικὸν τούτου πρότυπον.

Ἄλλ' ἡ κατασκευὴ τοῦ κτιστοῦ τάφου ἐντὸς τοῦ σκάμματος τοῦ παλαιότερου καθέτου λακκοειδοῦς τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων ὑποδεικνύει, νομίζω, τὴν πρωταρχικὴν σύλληψιν τῆς ἰδέας τοῦ νέου τύπου.

Εἶναι προφανὲς ὅτι καὶ τοῦ παλαιότερου λακκοειδοῦς τάφου αἱ πλευραὶ ἦσαν ἐκτισμέναι διὰ λίθων ὡς καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων τάφων, τῶν ἀνευρεθέντων ἐντὸς τοῦ νέου κύκλου τοῦ Γ' π. χ. τοῦ Ε' τοῦ Ο' καὶ τοῦ πλησίον πρὸς Βορρᾶν Α'. Ὑπολείμματα δὲ τῶν πλευρικῶν τοίχων δύναται νὰ θεωρηθοῦν οἱ σφῆζόμενοι ὅπισθεν τῶν πλευρῶν τοῦ νέου κτιστοῦ τάφου λίθοι χρησιμοπονηθέντες ὡς παραγεμίσματα. Οἱ λακκοειδεῖς τάφοι εἶναι ἐστεγασμένοι διὰ δοκῶν καὶ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου καὶ παρὰ τὴν ἐπικάλυψιν διὰ παχέος στρώματος ἐκ πηλοῦ Πλέσσα ἢ προστασία αὐτῶν

¹ C. BLEGEN ἐν *Hesperia* 1954, 158 κ. ἐ.

² A. EVANS, *The Pr. T. at K.* σ. 140 καὶ 161 κ. ἐ. εἰκ. 145. - J. PENDLEBURY, *ἐ.ἀ. σ.* 308.

ἀπὸ τῶν ὑδάτων δὲν ἦτο ἰδεώδης καὶ τὸ ὑπερβολικὸν βάρος τῆς στέγης καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς ὑπερκειμένων χωμάτων ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς θραύσεως τῶν δοκῶν καὶ τῆς πρωίμου καταρρεύσεως καὶ καθιζήσεως τοῦ τάφου. Εἰς ἑκάστην ἐξ ἄλλου νέαν ταφὴν δύσκολος ἦτο ἡ μερική ἀφαίρεσις τῆς στέγης. Τὰ μειονεκτήματα ταῦτα ἀπεφεύγοντο διὰ τοῦ διαχωρισμοῦ τοῦ τάφου εἰς τὸν κυρίως νεκρικὸν θάλαμον καὶ τὸν προθάλαμον ἢ δρόμον, ὅστις μόνον θὰ ἀπεκαλύπτετο εἰς περίπτωσιν νέου ἐνταφιασμοῦ. Ἡ χρῆσις δὲ τῆς ἐκφορικῆς σαμαρωτῆς στέγης ὑπῆρξεν ὁ καλύτερος τρόπος τῆς πρὸς τὰς πλευρὰς διοχετεύσεως τῶν ὠθήσεων τοῦ ὑπερβολικοῦ βάρους τῶν ὑπερθεν χωμάτων.

Πιστεύω διὰ τοῦτο ὅτι ὁ νέος κτιστὸς θαλαμοειδὴς τάφος τῶν Μυκηνῶν ἀποτελεῖ κατὰ τινα τρόπον οἰκοδομικὴν καὶ τεχνικὴν βελτίωσιν κατὰ τὴν ἀνακατασκευὴν τοῦ παλαιότερου λακκοειδοῦς διὰ τῆς ἐπενδύσεως τῶν παλαιῶν πλευρικῶν τοίχων διὰ λελαξευμένων πωρολίθων, τῆς διαίρεσεως τοῦ ἀρχικοῦ τάφου εἰς δύο μέρη καὶ τῆς ἀλλαγῆς τρόπου στεγάσεως. Τινὰ ἐκ τῶν νέων τούτων οἰκοδομικῶν στοιχείων ἐδιδάχθη ὁ τεχνίτης ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τῆς κατασκευῆς τῶν θαλαμοειδῶν καὶ θολωτῶν τάφων καὶ προσήρμοσε πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ὑπάρχοντος ἐκεῖ λακκοειδοῦς τάφου.

Οὕτως ὁ ἐκφορικὸς π.χ. τρόπος στεγάσεως ἦτο γνωστὸς καὶ παλαιότερον εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐκ τῶν θολωτῶν τάφων καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὰς Μυκήνας ἐκ τῶν τῆς πρώτης ομάδος, κατὰ τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τοῦ Α. Wace, οἵτινες ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΕ I περίοδον¹.

Ὁ εὐθύγραμμος ἐξ ἄλλου τρόπος σαμαρωτῆς στέγης παρουσιάζεται εἰς τινὰς τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῆς Ἀσίνης καὶ τῶν Δενδρῶν², ἐνῶ εἰς ἄλλους αἱ ἐπικλινεῖς πλευραὶ φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι εὐθύγραμμοι ἀλλὰ σχηματίζουν καμπύλην ἐν εἴδει ἀψίδος μετὰ ὀξείας ῥάχεως, διὰ λόγους καθαρώς τεχνικούς, ὥς πιστεύω, διότι διὰ τῆς καμπύλης ἐπιφανείας ἦτο δυσκολωτέρα ἡ πτώσις τεμαχίων τοῦ μαλακοῦ βράχου. Εἶναι δὲ οἱ τάφοι οὗτοι ἐκ τῶν παλαιότερων ἀνήκοντες εἰς τὴν ΥΕ I ἢ ΥΕ I πρὸς II περίοδον ἀρχαιότεροι λοιπὸν τοῦ νέου κτιστοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου. Ἡ λοξὴ ἐπίσης κάτοψις τῆς προσόψεως εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν θαλαμοειδῶν τάφων, εἰς τινὰς τῶν ὁποίων καὶ μάλιστα τῶν νεωτέρων εἶναι λίαν ἔντονος καὶ σχεδὸν σφηνοειδὴς τὴν αὐτὴν δὲ κάτοψιν παρουσιάζουν συνήθως καὶ αἱ εἴσοδοι, αἵτινες εἶναι κατὰ κανόνα στενώτεροι τῶν προσόψεων

¹ Ἐχω ὠρισμένας ἐπιφυλάξεις διὰ τὴν χαμηλὴν χρονολογίαν τῶν τάφων τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ομάδος καὶ μάλιστα τοῦ λεγομένου τάφου τοῦ Αἰγίσθου, περὶ ὧν θέλω πραγματευθῆ προσεχῶς.

² Α. PEARSSON, R. T. at D. σ. 75 N. T. at D. Τάφος 6, 8 καὶ 9 σ. 23, 38, 55 καὶ εἰκ. 20, 37, 54 καὶ 59.

κατ' ἐξαίρεσιν καταλαμβάνουσαι δλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ δρόμου¹. Γενικῶς ἡ κλίσις τῶν πλευρῶν τῶν εἰσόδων ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου, ὑπάρχουν ὅμως περιπτώσεις εἰς τὰς ὁποίας αἱ πλευραὶ εἶναι κἀθετοὶ μέχρις ἐνὸς περιπού μέτρου ἀπὸ τοῦ δαπέδου² καὶ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ἡ πρὸς τὴν κορυφὴν λοξὴ κλίσις, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὸν νέον τάφον.

Ἀλλὰ πολὺ περισσότερα κοινὰ στοιχεῖα παρουσιάζει οὗτος συγκρινόμενος πρὸς τοὺς ὑπὸ τὰς οἰκίας κειμένας τάφους τῆς Ras-Shamra καὶ El-Beida. Συμφώνως πρὸς τὰ συμπεράσματα τοῦ ἀκαταπονήτου ἀνασκαφέως CL. SHAEFFER³ ἡ ἐμφάνισις μυκηναϊκῶν ἀντικειμένων εἰς τοὺς τάφους τῆς Ugarit χρονολογεῖται τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 16ου π. Χ. αἰῶνος. Διακόπτεται δὲ ἡ πρώτη αὕτη διείσδυσις ἐπ' ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα λόγῳ πολιτικῶν μεταβολῶν, ἐπανεμφανιζομένη πλέον ἰσχυρὰ καὶ θεαματικὴ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου π. Χ. αἰῶνος, τόσον μάλιστα ὥστε νὰ παρουσιάζεται ὡς οὐχὶ ἀπλὴ ἐμπορικὴ ἐπαφὴ ἀλλ' ὡς ἀποικιακὴ ἐγκατάστασις. Παράλληλως δὲ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν κτιστῶν θαλαμοειδῶν τάφων δύναται νὰ καταταχθῇ εἰς δύο περιόδους.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφή τῶν τάφων καὶ τῶν δύο περιόδων ὑφίσταται Αἰγαιακὰς ἐπιδράσεις, ὡς εἶναι ὁ ἐκφορικὸς π.χ. τρόπος στεγάσεως τοῦ θαλάμου καὶ ὁ δρόμος τοῦ τάφου, βραχύτερος εἰς τοὺς παλαιότερους, μακρότερος εἰς τοὺς νεωτέρους⁴. Ἄν ἐκ τῆς Κρήτης ἢ ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἐδανείσθησαν τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι ζήτημα συνδεδεμένον πρὸς τὸ γενικώτερον πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ θολωτοῦ τύπου τῶν τάφων καὶ δὲν ἀποτελεῖ θέμα τῆς παρούσης ἐκθέσεως. Δὲν ἀπέχομεν ὅμως πολὺ τῆς καθολικῆς συμφωνίας περὶ τῆς ἡπειρωτικῆς κατὰ πρῶτον λόγον συμβολῆς εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ, μετὰ τὴν διαπίστωσιν ὅτι συνετελέσθη αὕτη ἐκεῖ ἤδη ἀπὸ τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων⁵. Ὁ τάφος τῶν Ἰσοπάτων, τὸν ὁποῖον, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Evans καὶ νῦν, σοφοὶ ἐρευνῆται τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ φέρουν ὡς πρότυπον, εἶναι μεταγενέστερος τῶν ἀρχαιότερων τάφων τῆς Ras-Shamra τῶν LVI π.χ. καὶ LXV καὶ οὗτοι ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα καὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως. Καὶ ὁ κατὰ τὸ 1938 ἀνευρεθεὶς μικρὸς θολωτὸς τάφος τοῦ λόφου Κεφάλαι νοτίως τῶν Ἰσοπάτων, εἰς ὃν πολλὰς ἐλπίδας ἀνέθεσαν οἱ ὑπέρμαχοι τῆς κρητικῆς καταγωγῆς τοῦ θο-

¹ A. PEARSSON, N. T. at D. τάφος 6 σ. 21 εἰκ. 20, 21, 23.

² Τὸ παρατήρησεν ὁ C. BLEGEN, ἔ.ἀ. I 239, 128, 133 τάφοι XXXIII καὶ XXXIX.

³ Ugaritica I σ. 69 κ.ἐ. πρβ. καὶ Stratigraphie Comparée et Chronologie de l'Asie Occidentale, σ. 8 κ.ἐ.

⁴ Syria XIX, 1938, 248 κ.ἐ.

⁵ Ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 255 καὶ ὑποσ. 1, 256 ὑποσ. 1.

λωτοῦ τύπου, εἶναι πάντως μεταγενέστερος τοῦ τάφου τοῦ Κακοβάτου καὶ δὲν δύναται νὰ χρονολογηθῇ ὑψηλότερον τῆς 15ης π. Χ ἑκατονταετηρίδος¹. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ σύγκρισις τοῦ Τάφου Ρ πρὸς τοὺς τάφους τῆς Ras-Shamra προσλαμβάνει ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον.

Εἰς τοὺς τάφους τῆς Ras-Shamra ὁ δρόμος δὲν χρησιμεύει διὰ τὴν ὁμαλὴν πρόσβασιν πρὸς τὸν θάλαμον ὥς εἰς τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης καὶ τοῦ κτιστοῦ τάφου τῶν Ἰσοπάτων ἀλλ' ἀποτελεῖ τὸν ἀπαραίτητον χώρον διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς κλίμακος. Καὶ πρέπει, νομίζω, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ὁ νέος τάφος τῶν Μυκηνῶν εἶχε λιθίνην κλίμακα², δεύτερον τοῦτο στοιχεῖον ὁμοιότητος πρὸς τοὺς τάφους τῆς Ras-Shamra. Ἡ εἴσοδος τοῦ νέου τάφου μὲ συγκλίνον-τας τοὺς δύο ἀνωτέρους δόμους, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν τριγωνικὸν τόξον, συναντᾶται ἐπίσης εἰς τοὺς τάφους τῆς Ras-Shamra συνήθως μετὰ τῆς κλειδὸς ἐν σχήματι Τ, ἣτις ἐνσφηνώνεται μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων λίθων, ἥ καὶ ἄνευ αὐτῆς, ὥς εἰς τοὺς τάφους VII καὶ XXXI³. Ἡ κλεῖς δὲν συναντᾶται εἰς τὴν μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα ἀλλ' ὁ τύπος τῆς γωνιώδους ἄνευ ἀπολήξεως ἐνθυμίζει τὰς σύριγγας τῆς Τίρυνθος καὶ τὸ ἀνακουφιστικὸν τρίγωνον τῶν τάφων τῆς 2ας καὶ 3ης ὁμάδος τῶν Μυκηνῶν, τῆς ΥΕ II καὶ III περιόδου, ὅπου ὅμως αἱ εἵσοδοι κλειόμεναι διὰ θυρῶν ἔφερον ὑπερθύρια. Αἱ αὐταὶ ἀναλογίαι παρατηροῦνται καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς θολωτῆς στεγάσεως τοῦ θαλάμου. Οἱ τοῖχοι τῶν μακρῶν πλευρῶν συγκλίνουν εἰς ἄλλους περισσότερον καὶ εἰς ἄλλους ὀλιγώτερον, σχηματίζουσαι σαγματοειδῆ στέγην, ἀφηνομένου ἄνω κενοῦ, κλειομένου διὰ κλειδός. Εἰς τὸν τάφον τῶν Μυκηνῶν, ὥς εἵπομεν, τὸ κενὸν κλείεται διὰ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν, ἀλλ' ἡ μορφή καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἄποψις τῆς στέγης εἶναι ἡ ἰδίᾳ. Εἰς τὸν τάφον VIII μάλιστα τῆς Ras-Shamra ἡ σύγκλισις ἄρχεται ἀφ' ἱκανοῦ ὕψους ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἐνῶ τὸ κάτω μέρος τῶν τοίχων εἶναι κατ' ἰσόδομον κάθετον τρόπον ἐκτισμένον⁴.

Τὰ δάπεδα τῶν θαλάμων τῶν τάφων τῆς Ras-Shamra εἶναι ὥς καὶ τοῦ τάφου τῶν Μυκηνῶν διὰ πωρίνων πλακῶν ἐστρωμένα⁵ καὶ τέλος τὸ ἐπίχρισμα τῶν ὀρμῶν τῶν λίθων καὶ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου τῶν Μυκηνῶν παρουσιάζεται καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς Ras-Shamra⁶. Ἐκ τῆς βρα-

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 254. DORO LEVI εἰς Κρητικά Χρονικά 1950, 181 κ.έ. - P. DEMARGNE, Crète Dédalique σ. 56 καὶ ὑποσ. 2.

² ἔ.ἀ. σ. 251. Βαθμίδες παρατηροῦνται, ὥς εἵπομεν, λελαξευμένα ἐν τῷ βράχῳ καὶ εἰς θαλαμοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηνῶν Ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 252 ὑποσ. 1

³ CL. SCHAEFFER, Ugaritica I σ. 79 εἰκ. 81 καὶ 87 πίν. XVI, 1.

⁴ CL. SCHAEFFER, ἔ.ἀ. εἰκ. 78.

⁵ CL. SCHAEFFER, ἔ.ἀ. σ. 86 κ.έ. πίν. XVII εἰκ. 84.

⁶ CL. SCHAEFFER, ἔ.ἀ. σ. 87 πίν. XVI, 1 καὶ εἰκ. 85.

χείας ταύτης ἐπισκοπήσεως ἐξάγονται νομίζω τὰ ἐξῆς συμπεράσματα:

1. Ὅτι ὁ νέος τάφος τῶν Μυκηνῶν εἶχεν ὡς πρότυπον τοὺς τάφους τῆς Ras-Shamra, ὅπου ὁ τύπος τοῦ τετραπλεύρου κτιστοῦ ὑπογείου θαλάμου ἐπεκράτησεν ἀπὸ παλαιοῦ δανεισθεὶς ἐκ παλαιότερων μνημείων τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ὡς ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ SCHAEFFER, φέρων ὡς παράδειγμα τὸ ὑπόγειον τοῦ Til-Bassib ἐπὶ τοῦ μέσου Εὐφράτου¹.

2. Τοὺς τάφους τῆς Ras-Shamra εἶχον ὡς πρότυπον καὶ ὁ τάφος τῶν Ἰσοπάτων καὶ οἱ μεταγενέστεροι κτιστοὶ θαλαμοειδεῖς τάφοι τῆς Κρήτης.

3. Ὅτι πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἔλαβον κυρίως οἱ νεώτεροι τάφοι τῆς Ras-Shamra ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἢ μετὰ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνία, ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν παλαιότερων τάφων, μετεβλήθη εἰς μόνιμον ἀποικιακὴν ἐγκατάστασιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος.

4. Ὅτι ἐν ᾧ εἰς τὴν Κρήτην ὁ τύπος οὗτος διατηρεῖται καὶ ἐξελίσσεται ἀπὸ τῆς ΥΜ III ἐποχῆς μέχρι καὶ γεωμετρικῶν χρόνων εἰς τὴν Ἑλλάδα παραμένει μεμονωμένον παράδειγμα.

5. Ὅτι ὁ νέος τάφος τῶν Μυκηνῶν ἀνήκει εἰς τοὺς πρωίμους ΥΕ II χρόνους, δὲν ἀπέχει λοιπὸν πολὺ χρονολογικῶς τῶν νεωτέρων ταφῶν Γ, Δ καὶ Ο τοῦ νέου κύκλου.

Εἰς ποῖον ὅμως ἀνήκει ὁ νέος τάφος καὶ διὰ ποῖον λόγον κατεσκευάσθη ἐντὸς παλαιότερου λακκοειδοῦς εἶναι ζήτημα εἰς τὸ ὁποῖον μεθ' ἱκανῆς μόνον φαντασίας δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν.

Θὰ ἦτο ἔλκυστικὸν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἀνήκει εἰς Μυκηναϊὸν τινα ἄποικον τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν τάφων τοῦ νέου κύκλου ἐπιστρέψαντα ἢ ἐγκατασταθέντα διὰ πολιτικούς ἢ ἐπιγαμίας λόγους εἰς τὰς Μυκῆνας καὶ ταφέντα ἐντὸς τοῦ παλαιότερου λακκοειδοῦς τάφου τῶν προγόνων του, εἰς οὓς ἀνήκουν οἱ παραμερισμένοι σκελετοὶ τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τοῦ τάφου Ρ². Ἐκτίσθη δὲ τότε ὁ νέος τάφος κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν μνημειωδῶν ὑπογείων νεκρικῶν θαλάμων τῆς μακρυνῆς πατρίδος του.

Τάφος Σ καὶ Τ. Καὶ οἱ δύο οὗτοι τάφοι, ὡς ὁ κατωτέρω περιγραφόμενος Υ, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν Ν.Α. πλευρὰν τοῦ κύκλου, ὅπου κατὰ τὰς τῶν προηγουμένων ἐτῶν ἀνασκαφὰς εἶχον ἐπισημανθῇ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικρῶν λίθων, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν περίμετρον τῶν ἐπ' αὐτῶν τύμβων. Ὁ Σ τάφος κεῖται Ν.Α. τοῦ μεγάλου τάφου Λ καὶ εἶναι μικρὸς καὶ ἀβαθὴς λάκκος (διαστάσεων 1.12 × 0.77 μ.) μετὰ συνήθους βαθμίδος (πατούρας). Περιεῖχε τὸν σκελετὸν ἑνὸς μόνου νεκροῦ εἰς στάσιν συνεσταλμένην καὶ οὐδὲν κτερίσμα περιεῖχε.

¹ Syria 1938 σ. 248 καὶ Ugaritica σ. 90 κ. ἑ.

² Ἴδὲ ἀνωτέρω σ. 248.

Ὁ τάφος T εὐρέθη ἀκριβῶς ἀνατολικῶς τοῦ Λ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν πλευρὰ αὐτοῦ εἶχε καταρρεύσει ἐντελῶς. Ἦτο δὲ οὗτος βαθὺς λάκκος (1.71 μ.) καὶ ἀρκούντως μέγας (διαστάσεων 1.81×0.91 μ.) περιοριζόμενος κατὰ τὸ κάτω μέρος διὰ πλινθοκτίστων τοίχων, ὅπως εἰς τὸν τάφον Γ καὶ Β. Καὶ τὸ δάπεδον δὲ αὐτοῦ ἦτο κεκαλυμμένον διὰ ποταμίων χαλίκων. Ἦτο λοιπὸν ἐπιμελῶς κατεσκευασμένος. Ἀλλ' εὐρέθη [κενὸς ὁστῶν καὶ κτερισμάτων, ἔξ οὗ συμπεραίνω ὅτι πιθανώτατα ὁ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Λ τάφου καὶ

Εἰκ. 9. Ἀποψις τοῦ τάφου Υ.

πολὺ πλησίον τοῦ T ἀνευρεθεὶς παραμερισμένος σκελετὸς μετὰ χρυσῶν τινῶν κτερισμάτων¹ ἀνῆκεν εἰς τὸν τάφον T, τοποθετηθεὶς ἐκεῖ κατὰ τὴν σκαφήν τοῦ λάκκου τοῦ Λ τάφου, ὁπότε κατέρρευσεν ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ T.

Τάφος Υ. Ὁ τάφος οὗτος ἀνεσκάφη ἀκριβῶς νοτίως τοῦ τάφου Ρ, τοῦ ὁποίου τμῆμα τῆς νοτίας πλευρᾶς ταυτίζεται πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ Υ. Ἐκτίσθη δὲ ἡ πλευρὰ αὕτη διὰ πλίνθων, ἀφοῦ κατεστράφη κατὰ τὴν σκαφήν τοῦ λάκκου ὁ παλαιότερος μεσοελλαδικὸς τοῖχος. Αἱ λοιπαὶ πλευραὶ τοῦ τάφου εὐρέθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον κατεστραμμέναι, πιστεύω ὅμως ὅτι ἦσαν ἐν μέρει ἐκτισμέναι

διὰ λίθων, διότι πολλοὶ τούτων εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων, αἵτινες ἦσαν ἐκ μελανῶν χωμάτων, ἀναμεμιγμένων ἐν μέρει μετὰ τῶν ἐρυθρωπῶν ἐπιχώσεων τοῦ Ρ τάφου, καὶ διότι τὸ δάπεδον τοῦ τάφου εὐρέθη εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ μελανοῦ βράχου, ὅστις εἶχε κοπῇ παλαιότερον ὑπὸ τοίχων μεσοελλαδικῶν οἰκιῶν.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθη εἰς μόνον σκελετὸς ἀνθρώκων κατὰ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ J. L. Hangel εἰς γυναῖκα τριακονταετῇ περίπου. Εἶχε δὲ ὁ σκελετὸς διεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. ὥς καὶ οἱ λοιποὶ, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, σκελετοὶ τῶν λοιπῶν τάφων καὶ εὐρίσκετο ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ δαπέδου

¹ ΠΑΕ 1953 σ. 217.

μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Ν. καὶ τὰς παλάμας τῶν χειρῶν ἐπὶ τῆς λεκάνης (εἰκ. 9).

Ὁ τάφος ἦτο ἀρκοῦντως πλούσιος. Εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ 9 ἐν ὄλῳ πῆλινα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν 6 εἶναι μινύεια κύπελλα μετὰ στυλπνοῦ μελανοῦ ἢ κιτρίνου ἐπιχρίσματος, ἐν μικρὸν ἀσκοειδὲς ἀγγεῖον καὶ δύο ἀμπορεῖς, ἐξ ὧν ὁ ἐν εἰκ. 10 εἰκονιζόμενος εἶναι ἐξ ἐρυθροποῦ πηλοῦ μετὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ ἀμανοῦ (matt) διακοσμήσεως. Φέρει δύο καθέτους ταινιοειδεῖς λαβὰς καὶ ἔχει ὕψος 0.21 μ. καὶ διάμετρον κορμοῦ 0.18 μ. Τὸ διακοσμητικὸν σχέδιον συνίσταται ἐκ δύο μὲν ἄνω κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ μελανῶν ταινιῶν, τριῶν δὲ κάτωθεν τῶν λαβῶν ἐπὶ τῆς κοιλίας, τοῦ μεταξὺ αὐτῶν πεδίου διαχωριζομένου διὰ 3 ἐκάστοτε καθέτων γραμμῶν εἰς 6 τετράγωνα (μετόπας) ἐντὸς τῶν 4, τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐλικοειδὲς κόσμημα (εἰκ. 10).

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εὐρέθησαν δύο φύλλα χρυσοῦ συνδεόμενα διὰ χρυσῆς ταινίας ἀποτελοῦντα εἶδος διαδήματος. Περί τὸν λαιμὸν τοῦ νεκροῦ εὐρέθησαν πολλαὶ μικραὶ ψηφίδες περιδεραίου ἐκ κορινθίης καὶ ἄλλων ἡμιπολυτίμων λίθων καθὼς καὶ 4 ἐγκόλπια ἐκ φαγεντιανῆς καὶ ἐν ἄλλο ἐκ λίθου μετ' ὁπῆς ἄνωθεν, ὅπερ εὐρίσκετο κατὰ τὸ κέντρον τοῦ περιδεραίου. Εὐρέθησαν ἐπίσης 2 ἀργυρᾶ ἐνώτια, 3 χαλκοὶ δακτύλιοι, ἐλάσματα τινα χρυσᾷ γύρω τοῦ κορμοῦ ἐκ διακοσμήσεως πιθανῶς τῶν ἐνδυμάτων καὶ κατὰ τὸν ἄνω περιγραφέντα ἀμπορεῖα, 5 περόναι, ἐξ ὧν ἡ μία ἀργυρᾶ αἰδὲ ἄλλαι ἐκ χαλκοῦ. Ἡ μία τούτων ἔχει κεφαλὴν ἐξ ὀρείας χρυστάλλου μετὰ κοχλιοειδοῦς ἐγγλύπτου διακοσμήσεως. Ὁ τάφος Υἱ ἀνήκει εἰς τὴν μέσην ἐποχὴν τοῦ ταφικοῦ περιβάλλοντος, σύγχρονος πρὸς τὸν Β καὶ τὸν Ι τάφον.

Εἰκ. 10. Ἀμπορεὺς καὶ περόνη ἐκ τοῦ τάφου Υἱ.

Τάφος Φ. Οὗτος εὐρέθη δυτικῶς τοῦ Υἱ τάφου καὶ εἶναι μικρῶν διαστάσεων (1.10 × 0.60 μ.) ἔχων διεύθυνσιν ὡς καὶ ὁ Σ τάφος ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς. Τὰ μελανόφαια χρώματα τῶν ἐπιχώσεων εἶχον ἀναταραχθῆ καὶ ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν ὅσα ἐκ τοῦ σκελετοῦ τοῦ νεκροῦ εἶχε δὲ ἀρκετὸν βάθος, 2 περίπου μέτρων. Εἶχε καὶ αὐτὸς βαθμίδα (πατού-

ραν) κατὰ τὰς πλευρὰς εἰς ὕψος 0.30 ἀπὸ τοῦ πυθμένος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἄλλο εὐρέθη εἰμὴ μικρὸν χειροποίητον χονδροειδὲς κυάθιον, ὕψ. 0.06, μετὰ μιᾶς καθέτου ἐπὶ τῶν χειλέων κυλινδρικής λαβῆς καὶ ἁμαυρᾶς διακοσμήσεως ἐκ τριῶν ταινιῶν κάτω τῶν χειλέων. Ἐπὶ δὲ τῆς πρὸς Βορρᾶν βαθμίδος εὐρέθη ὁλόκληρον σχεδὸν χειροποίητον μινύειον κύπελλον, ὕψ. 0.13, χονδροειδὲς καὶ χειροποίητον μετ' ἐπιχρίσματος πορτοκαλόχρου. Ἐπὶ τοῦ ἐγκοίλου λαιμοῦ, ἀρχόμεναι κάτωθεν τῶν χειλέων, ὑπάρχουν δύο κάθετοι ταινιοειδεῖς λαβαί. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ἀγγεῖα χρονολογοῦν τὸν τά-

Εἰκ. 11. Ἀποψὶς τοῦ τάφου Α₂.

φον ὡς ἓνα τῶν παλαιότερων τοῦ κύκλου, σύγχρονον πιθανῶς πρὸς τὸν Σ, τὸν Τ καὶ τὸν Α₂.

Τάφος Α₂. Κατὰ τὴν περυσινὴν σκαφὴν τοῦ Α τάφου εἴχομεν ὑποπτεύσει ὅτι τὸ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν αὐτοῦ διαφανιζόμενον λάξευμα τοῦ βράχου ἐν εἵδει κόγχης ὑπέκρυπτε παλαιότερον τάφον, τοῦ ὁποίου ἡ νοτία πλευρὰ κατεστράφη κατὰ τὴν λάξευσιν τοῦ Α τάφου¹. Καὶ πράγματι κατὰ τὴν σκαφικὴν ἐρευναν τοῦ πρὸς Βορρᾶν τοῦ Α τάφου χώρου ἀνευρέθη μικρὸς τάφος, διαστάσεων 1.05 × 0.60 μ., μετὰ πατούρας διὰ τὰς ξυλῖνας δοκούς, αἵτινες προσηρμόζοντο ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐστερεοῦντο διὰ λίθων ὡς εἰς τὸν Δ καὶ Β τάφον.

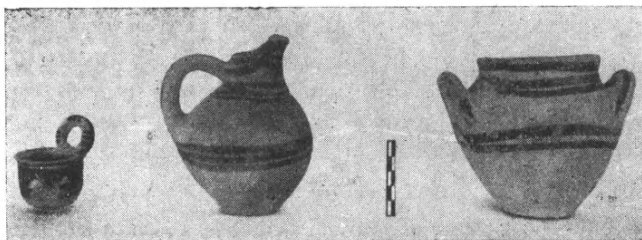
Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν δύο σκελετοί, ἐξ ὧν ὁ εἰς ὠρίμου, ἦτο παραμερισμένος κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν ὁ δὲ ἕτερος, μικροῦ παιδίου, εὐρέθη εἰς συνεσταλμένην στάσιν κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν (εἰκ. 11).

Καὶ ὁ τάφος οὗτος εἶναι ἐκ τῶν παλαιότερων, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐντὸς αὐτοῦ τριῶν μικρῶν πηλίνων χειροποιήτων ἀγγείων, μιᾶς πρόχου, ἑνὸς κυαθίου καὶ ἑνὸς ἀμφορέως. Τὸ κυάθιον ὀλίγον μικρότερον τοῦ ἐν τῷ τάφῳ Φ εὐρεθέντος (ὕψ. 0.04 μ.) ἔχει τὸ αὐτὸ σχῆμα ἀλλ' ἢ ἔργασία αὐτοῦ εἶναι πλέον ἐπιμελεμένη. Ἡ λαβὴ διακοσμεῖται διὰ γραμμῶν καὶ ὁ κορμὸς δι' ἁμαυρῶν ταινιῶν. Γενικῶς δὲ τὰ ἀγγεῖα

¹ ΠΑΕ, 1953, 219 ὑποσ. 1.

τοῦ τάφου τούτου δεικνύουν συγκρινόμενα πρὸς τὰ τοῦ Φ πλέον ἐξελιγμένον στάδιον (εἰκ. 12).

Μεσοελλαδικὸς τοῖχος. Κατὰ τὴν περυσινὴν σκαφὴν εἶχομεν παρατηρήσει τοῖχον πρὸς Βορρᾶν τοῦ Λ₂ τάφον ὅστις εἶχε διεύθυνσιν ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς. Κατὰ τὴν περαιτέρω δὲ ἐφετινὴν σκαφὴν εὐρέθη, ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος ἦτο ἀρκετὰ μακρὸς ἐκτεινόμενος πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πέραν τοῦ Υ τάφου, τοῦ ὁποίου ἡ βόρειος πλευρὰ, ὅταν ἐσκάφη, κατέστρεψε τμήμα τοῦ τοίχου τούτου. Δὲν εἶναι δὲ ὁ τοῖχος οὗτος ἐντελῶς εὐθύγραμμος ἀλλὰ σχηματίζει ἐλαφρὰν καμπύλην. Κάτωθεν τοῦ τοίχου τούτου παρατηρήθη κατὰ τὸν πρὸς Β. τοῦ Λ τάφου χώρον καὶ ἕτερος ἀρχαιότερος τοῖχος, ὥστε νὰ εἶναι βέβαιον ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα ἄλλεπάλληλα μεσοελ-

Εἰκ. 12. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Λ₂.

λαδικὰ κτίσματα. Ὑπέθεσα κατ' ἀρχὰς ὅτι ὁ νεώτερος τῶν δύο τούτων τοίχων, ἔχων ἐλλειψοειδῆ ἐν μέρει μορφήν, ἦτο ὑπόλειμμα παλαιότερου μεσοελλαδικοῦ κυκλικοῦ περιβόλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιελαμβάνοντο οἱ παλαιότεροι τάφοι Σ, Τ, Φ καὶ Λ₂ καὶ ὅτι οὗτος ἐγκατελείφθη, ὅταν κατεσκευάσθη ὁ νέος περίβολος καὶ κατεστράφη μερικῶς ὑπὸ τῶν νέων τάφων ὡς π. χ. τοῦ Υ καὶ τοῦ Ρ.

Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφὲς καὶ ἔχω πολλὰς ἀμφιβολίας λόγῳ τῆς ἀνευρέσεως καὶ ἄλλων τοίχων, ὡς π. χ. τοῦ ἐγκαρσίως πρὸς τὸν πρῶτον βαίνοντος δυτικῶς τοῦ Λ τάφου εὐρεθέντος τοίχου καὶ μικροῦ κτίσματος κατὰ τὸν νοτίως τοῦ Υ τάφου χώρον, ἐστίας πιθανῶς. Διότι ὁ χώρος εὐρέθη πλήρης τεφροειδῶν καὶ μελανῶν χωμάτων. Ἀλλ' εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει βέβαιον καὶ πρέπει ἰδιαίτερος νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ παλαιότεροι τῶν τάφων τοῦ κύκλου περιεκλείοντο ἐντὸς τοῦ ὑποτιθεμένου τούτου παλαιότερου περιβόλου.

Ἰπνός. Ἐκ νέου πάλιν ἠρεύνησα ἐφέτος τὸν ἀνευρεθέντα πέρυσιν ἱπνὸν καὶ τὸν περὶ αὐτὸν χώρον ἀνατολικῶς τοῦ Μ τάφου. Διεπιστώθη δὲ ὅτι τὸ στόμιον τοῦ ἱπνοῦ ἠνοίγετο πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸ αὐτοῦ ὑπῆρχε

λάκκος λελαξευμένος ἐντὸς τοῦ βράχου, βάθους 0.70, πλήρης τεφροειδῶν χωμάτων χρησιμεύων ὡς βόθρος πιθανῶς. Περιορίζετο δὲ ὁ ἵπνός διὰ τοιχαρίων (εἰκ. 13), ἅτινα εὐρέθησαν κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς πλὴν τῆς δυτικῆς, ἣτις κατεστράφη κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ Μ τάφου, τοῦ ὁποίου διὰ τοῦτο ἡ ἀνατολικὴ μόνον πλευρὰ ἐκτίσθη διὰ πλίνθων. Ὁ ἐσωτερικὸς θάλαμος τοῦ ἵπνου ἦτο σχεδὸν τετράγωνος (1.20×1.10 μ.) καὶ κατὰ τὰς δύο πλευρὰς ὑπῆρχον λιθοκτιστοὶ βαθμίδες διὰ τὴν τοποθέτησιν πιθανῶς τῆς ἐσχάρας ἐπ' αὐτῶν. Κατὰ τὸν περαιτέρω καθαρισμὸν τοῦ πυθμένος εὐρέθησαν κωδωνοειδεῖς τινες, μετὰ ὀπῆς ἄνω, πῆλιναι ψηφίδες, τῶν ὁποίων τὸν προορισμὸν δὲν δύναμαι νὰ ἐρμηνεύσω ἄλλως εἰμὴ ὅτι ἀπετέλουν τὸ περιλαί-

Εἰκ. 13. Ἴπνός μεσοελλαδικῶν χρόνων.

μιον ζῶον τινός. Ὅσα δὲ ἄμνου εὐρέθησαν συσσωρευμένα κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν αὐτοῦ. Πέρυσιν εἶχε πάλιν εὐρεθῇ ἐντὸς τοῦ ἵπνου ὁ σκελετὸς χειρσάιας χελώνης¹ καὶ μεγάλη πηλίνη λεκάνη. Τὰ εὑρήματα ταῦτα γεννοῦν ἀμφιβολίας διὰ τὸν προορισμὸν τοῦ ἵπνου ἀπλῶς διὰ βιοτικὰς ἀνάγκας. Αἰτίοι καὶ ἡ χελώνη δὲν εἶναι βέβαιον ἂν περιελαμβάνετο μεταξὺ τῶν τρωγομένων ζῶων κατὰ τοὺς μεσοελλαδικούς χρόνους καὶ αἱ πῆλιναι ψηφίδες περιλαιμίου οὐδένα ἄλλον σκοπὸν θὰ ἠδύναντο νὰ ἔχουν τοποθετημέναι ἐντὸς τοῦ ἵπνου καὶ προφά-

νῶς ἀνῆκον εἰς ζῶον, θῦμα προοριζόμενον πρὸς λατρευτικούς σκοπούς. Ἡ συνύπαρξις δὲ τῆς χελώνης μετὰ τοῦ ἄμνου μᾶς προτρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὸν ὑπὸ τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ I, 47 παραδοθέντα περίφημον χρησμὸν τῆς Πυθίας πρὸς τὸν βασιλέα Κροῖσον, ὅστις διὰ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν διαφόρων μαντείων ἀπέστειλε πρέσβεις διὰ νὰ ἐρωτήσωσι μετὰ τὴν ἑκατοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, τί αὐτὸς θὰ πράττει κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἡ Πυθία δὲ ἀπήντησεν ἐν ἑξαμέτρῳ τὰ ἑξῆς:

Οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμον τ' ἀριθμὸν καὶ μέτρα θαλάσσης

Καὶ κωφοῦ συνήμι καὶ οὐ φωνεῦντος ἀκούω.

Ὀδμὴ μ' ἐς φρένας ἦλθε κραταιοῖοιο χελώνης

Ἐγρομένης ἐν χαλκῷ ἅμ' ἀρνείοισι κρέεσσιν.

Ἡ χαλκὸς μὲν ὑπέστρωται, χαλκὸν δι' ἐπίεσται.

Ἐμάντευσε λοιπὸν ἡ Πυθία ὅτι ὁ Κροῖσος ἔψηνε χελώνην μετ' ἀρνείων

¹ ΠΑΕ, 1953, σ. 220.

κρεάτων. Ἐξελέγη ὅμως ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Κροίσου διὰ τὸ ἀλλόκοτον καὶ περιέργον καὶ δύσκολον ἐπομένως νὰ προφητευθῇ ἢ συνεδέετο πρὸς λατρευτικὴν τινα παράδοσιν συνδεομένην πρὸς θυσίαν ἢ προσφορὰν εἰς τοὺς θεούς; Τεῖνω νὰ πιστεύω τὴν δευτέραν ἐκδοχὴν λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τῆς χελώνης, συνδεομένης πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης καὶ δὴ τῆς Πανδήμου ἢ Οὐρανίας¹, τῆς ὁποίας εἶναι βεβαία ἡ ἀνατολικὴ προέλευσις².

Ἀνασκαφὴ Νοτίως τοῦ κύκλου. Νοτίως καὶ ἔξω τοῦ κύκλου καὶ πρὸς Νότον τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου ἐξηκολούθησα τὴν ἄρσιν τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐν μέρει προέρχονται, ὡς εἰς προηγουμένας ἐκθέσεις ἀνέφερον, ἐκ τῶν ἐπιχώσεων τοῦ δρόμου τῆς Κλυταιμνήστρας. Πλησίον δὲ τοῦ πέρουσιν ἀνευρεθέντος ἐκεῖ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου³ εὐρέθησαν καὶ δύο ἄλλοι μικροὶ τάφοι νηπίων. Διότι τὰ ὀστᾶ ἦσαν τελείως ἀποσεσθρωμένα καὶ μόνον ἐντὸς τοῦ ἐνὸς τῶν τάφων τούτων εὐρέθη χαλκὴ μικρὰ περόνη. Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ δύο οὗτοι τάφοι, ὡς καὶ ὁ πέρουσιν ἀνασκαφεῖς, ἐκαλύπτοντο διὰ παχέος στρώματος τέφρας καὶ πολλῶν πετρῶν ὥστε εὐλόγως νὰ ὑποθέτωμεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν τάφων ἐσχηματίζετο μικρὸς τύμβος καὶ σῆμα ἐκ πετρῶν. Ἡ ἀναταραχὴ τῶν χωμάτων καθ' ὅλον τὸν γύρω καὶ μάλιστα πρὸς Ν. χώρον ἦτο ἐμφανὴς καὶ ὄστρακα πολλὰ εὐρέθησαν πηλίνων ἀγγείων χρονολογουμένων ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν μέχρι καὶ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ἐξεκαθαρίσθη δὲ ἐφέτος καὶ ὁλόκληρον τὸ δεξαμενοειδὲς κτίσμα⁴ ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη οὔτε κατορθώθη νὰ σημειωθῇ που ὑδραγωγὸς σωλὴν, διὰ νὰ καθορισθῇ ὁ τρόπος τῆς ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς διοχετεύσεως ὕδατος, ὥστε νὰ παραμένῃ πάντοτε προβληματικὸς ὁ προορισμὸς τοῦ κτίσματος τούτου.

Κατὰ τὴν ἄρσιν τῶν χωμάτων πλησίον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ λεγομένου τῆς Κλυταιμνήστρας εὐρέθησαν δύο σφραγιδόλιθοι, προερχόμενοι πιθανῶς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου τούτου πρὸς Νότον τοῦ κύκλου τοῦ ἀνασκαφέντος θαλαμοειδοῦς.

Σφραγιδόλιθοι. Ὁ εἰς τούτων, ἐξ ἐρυνθωποῦ πυριτολίθου, ἔχει σχῆμα φακοειδὲς καὶ διάμετρον 0.18 μ. Φέρει παρὰστασιν αἰγᾶγρου εἰς στάσιν ἤρεμον, ἣτις βλέπει πρὸς ἀριστερά, Κάτωθεν τοῦ σώματος εἰκονί-

¹ ΠΑΥΣ. VI, 25,1.

² Ἡ ἐκλογὴ τῆς χελώνης ὡς νομισματικοῦ τύπου τῆς Αἰγίνης ἐρμηνεύεται ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀφροδίτην, τὴν φοινικικὴν Ἀστάρτην, προστάτιδα τοῦ ἐμπορίου καὶ θεὰν τῆς θαλάσσης· πρβ. HEAD - ΣΒΟΡΩΝΟΥ, Ἱστορίαν τῶν Νομισμάτων I, σ. 492.

³ ΠΑΕ 1953, 209.

⁴ ΠΑΕ 1953, 209.

ζεταὶ δένδρον φοινικοειδὲς μὲ μεγάλους ἑκατέρωθεν κλάδους. "Οπισθεν δὲ τῆς αἰγάγρου μικρὸν ζῷον, μικρὰ αἰγάγρος προφανῶς, σκιρτᾷ κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν ἀγαλλομένη ἐντὸς τοῦ ὑπαίθρου τοπίου. Ἐχομεν δηλαδὴ ἐδῶ προσπάθειαν τοῦ καλλιτέχνου διὰ τὴν παράστασιν τοῦ βάθους διὰ τῆς ἀπεικονίσεως τῆς μεγάλης αἰγάγρου ἔμπροσθεν καὶ τοῦ δένδρου καὶ τῆς μικρᾶς αἰγάγρου ὀπισθεν. Εἰς τὴν προσπάθειάν του αὐτὴν ὁ καλλιτέχνης ἐν μέρει ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς σχεδιάσεως τοῦ σώματος τῆς μικρᾶς αἰγάγρου εἰς ἀπόστασιν τινα ὑψηλότερον τῆς ῥάχεως τῆς μεγάλης, ὥστε νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι εὗρίσκεται ἐπ' αὐτῆς. Διὰ τὴν χρονολόγησιν

Εἰκ. 14. Σφραγιδόλιθος μετὰ παραστάσεως θεᾶς καθημένης ἐπὶ γρυπός.

τοῦ σφραγιδολίθου τούτου δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὸν ἐντὸς τοῦ λάκκου I τοῦ θαλάμου τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Μιδέας ἀνευρεθέντα σφραγιδόλιθον μετὰ παραστάσεως αἰγάγρου, ἀνήκοντα εἰς τὴν ΥΕ III ἐποχὴν¹.

Ὁ ἕτερος τῶν σφραγιδολίθων εἶναι ἐκ τῶν πολυτιμότερων εὐρημάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ 14).

Εἶναι ἐξ ἀχάτου λίθου, χαλκηδονίου, ξανθο - ὑποκυάνου χροιάς, μετὰ παραλλήλων κυματοειδῶν φλεβῶν, χρώματος πλέον ἀνοικτοῦ. Ἐχει σχῆμα φακοειδὲς καὶ διαστάσεις

0.026 — 0.028 μ., διάμετρον καὶ πάχος μέγιστον 0.01 μ. Φέρει ἀποκρούσεις τινὰς κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ μεγαλυτέραν τινα ἀπολέπισιν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας.

Ἀπεικονίζεται δὲ ἐπ' αὐτοῦ γυναικεία μορφή καθημένη ἐπὶ τῆς ῥάχεως φανταστικοῦ ζώου βαίνοντος πρὸς δεξιὰ. Διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς κρατεῖ τὴν κεφαλὴν διὰ δὲ τῆς ἑτέρας τὴν οὐρὰν τοῦ ζώου καὶ κάθεται μὲ τοὺς δύο πόδας συνηνωμένους πρὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ ζώου. Εἶναι ἄσκεπῆς καὶ ἡ πλουσία κόμμωσις ἀπεικονίζεται διὰ πέντε ἄλλεπαλλήλων κόμβων. Φορεῖ περιλαίμιον καὶ ἔχει ἀκάλυπτον τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος μετὰ τοῦ στήθους ἐνῶ κάτω φέρει τὸ γνωστὸν μινωικὸν τελετουργι-

¹ A. PEARSSON, The R. T. at D. 33, e καὶ πίν. XIX.

κὸν ἔνδυμα (καυνάκη) μὲ πλουσίας πτυχώσεις. Φανταστικὸν εἶναι τὸ ἀπεικονιζόμενον ζῶον γρύψ ἢ δράκων. Ἔχει πόδας καὶ οὐρὰν λέοντος καὶ κεφαλὴν πτηνοειδῆ. Κάτωθεν δὲ αὐτοῦ παρίσταται δι' ἄλλεπαλλήλων ἡμικυκλίων ἐν εἵδει κυμάτων ἢ θάλασσα πιθανῶς. Παρομοίαν παράστασιν ἔχομεν ἐπὶ σφραγίσματος ἐξ Ἀγίας Τριάδος, γυναικεῖαν μορφήν ἐπὶ φανταστικοῦ ζώου, ὅπερ ὁ DORO LEVI¹ ἠρμήνευσεν ὡς τὸν δράκοντα τῆς Μεσοποταμιακῆς λατρείας, «τὸν δράκοντα τῆς Βαβυλῶνος», τὸν ὀνομαζόμενον εἰς τὴν Ἀσσυριακὴν διάλεκτον Sirushu, καὶ τοῦ ὁποίου θαυμασίαν ἀπεικόνισιν ἔχομεν ἐπὶ τῆς Πύλης τῆς Ἰσταρ τῆς Βαβυλῶνος. Ὅτι περὶ παραστάσεως θεᾶς πρόκειται ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Καὶ θὰ ἡδυνάμεθα καὶ ἐδῶ νὰ ἀποβλέψωμεν πρὸς τὸν μῦθον τῆς Εὐρώπης φερομένης ἐπὶ ταύρου, ὡς εἶναι πιθανὸν ὅτι παρίσταται αὕτη ἐπὶ τῶν ἐξ ὑαλομάζης πλακιδίων τῶν ἀνευρεθέντων ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Μιδέας². Ἀλλὰ τὸ εἰκονιζόμενον ζῶον ἐνταῦθα δὲν εἶναι ταῦρος. Εἶναι φανταστικὸν ζῶον καὶ τοῦ τύπου τούτου τὴν προσέλευσιν ὡς ἀνατολικὴν οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Ἀνατολικὴ ἐπίσης εἶναι ἡ προσέλευσις τῆς ἀπεικονίσεως θεοτήτων ἐπὶ ζώων καὶ ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ὁ τύπος μετεφέρθη εἰς τὰς πρὸς αὐτὴν γειτονικὰς χώρας, εἰς τὴν Φοινικὴν καὶ εἰς τοὺς Χετταίους³. Ἰσχυρὰ δὲ πάντοτε ὑπῆρξεν ἡ μεταφύτευσις θρησκευτικῶν τύπων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν γειτονικὴν Κύπρον καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν Μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων.

Οὕτως ὁ τύπος τῆς ἀπεικονίσεως θεᾶς ἐπὶ ταύρου ἢ τράγου⁴, γνωστὸς ἤδη εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἐκ παραστάσεων τῆς Ἀφοροδίτης-Ἀστάρτης, αἵτινες ἐπιζοῦν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Κύπρου καὶ τῆς Σιδῶνος, μετεφυτεύθη εἰς τὴν Ἑλλάδα προσαρμοσθεῖς πρὸς τὸν μῦθον τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀρτέμιδος Ταυροπόλου, ὡς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀμφιπόλεως⁵, ἢ καὶ ἄλλων θεοτήτων. Ἡ λατρεία αὐτῶν πηγάζει ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἐκ τῆς πρωταρχικῆς Μεγάλης Θεᾶς, τῆς Θεᾶς τῆς Φύσεως τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων καὶ ταύτης τὴν ἀπεικόνισιν ὑπὸ τινα ιδιότητα, νομίζω, ὅτι ἔχομεν ἐπὶ τοῦ ὠραίου σφραγιδολίθου.

¹ Annuario, VIII-IX, 137 κ.έ. AJA, 270 κ.έ. Studies presented to D. M. Robinson, 117 κ.έ.

² A. PEARSSON, The R.T. at D., 65 καὶ 121. - M. NILSSON, Minoan-Mycenian Religion δευτ. ἐκδ. σ. 36 καὶ Geschichte d. griech. Religion, 332 ὑποσ. 1.

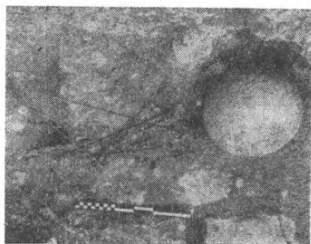
³ A. H. SAYCE, The Hittites σ. 121.

⁴ Πβλ. νομίσματα Κυρίου Κύπρου B. HEAD - I. ΣΒΟΡΩΝΟΥ, Ἱστορία τῶν νομισμάτων II, 319.

⁵ TECHNAU, Arch. Jahrb. 1937, 76 κ.έ. ἐνθα καὶ πλουσίαν βιβλιογραφίαν. Πρβλ. καὶ Ν. ΠΑΠΠΑΔΑΚΗΝ εἰς Ἑπιτύμβιον Χρ. Τσοῦντα σ. 452 κ.έ.

Ἀνασκαφή ἀνατολικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας.

Κατὰ τὸν πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ λεγομένου τῆς Κλυταιμνήστρας χώρον εἶχον παρατηρήσει κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη πολλά ὄστρακα προερχόμενα ἐξ ἀγγείων γεωμετρικῶν χρόνων ὑποδεικνύοντα τὴν ὑπαρξιν ἐκεῖ καὶ ἄλλων τάφων, παρομοίων πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Εὐαγγελίδου ἀνασκαφέντων κατὰ τὸ 1909¹. Ἀνεφάνησαν δὲ τὰ ὄστρακα ταῦτα κατὰ τὴν ἄρσιν χωμάτων πρὸς κάλυψιν τῆς ἀναστηλωθείσης θόλου τοῦ πλησίον θολωτοῦ τάφου καὶ ἐθεωρήσαμεν διὰ ταῦτα ἀναγκαίαν τὴν μικρὰν ἐφετινὴν ἔρευναν. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην διεπιστώθη ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ θόλος τοῦ τάφου ἐκαλύπτετο διὰ παχέος στρώματος Πλέσσα ὥς καὶ ἡ θόλος τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ λεγομένου τοῦ Αἰγίσθου καὶ κατὰ

Εἰκ. 15. Χαλκὴ κάλπις ἐκ γεωμετρικοῦ τάφου.

τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν, ὅπου ὑπῆρχεν ἀδιατάρακτον στρώμα ἀνευρέθη τάφος, πρὸς κατασκευὴν τοῦ ὁποίου εἶχον κόψει τὸ ἐκ Πλέσσα στρώμα. Ὁ τάφος οὗτος, κιβωτιόσχημος, ἦτο κατεσκευασμένος διὰ πωρίνων πλακῶν καὶ εἶχεν ἐσωτερικὰς διαστάσεις 1.46 μ. μῆκος, 0.54—0.58 μ. πλάτος καὶ 0.70 μ. βάθος, ἐκαλύπτετο δὲ διὰ πλακῶν. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου εἶχεν ἀφαιρεθῆ καὶ δὲν εὐρέθη ἐντὸς αὐτοῦ οὔτε σκελετὸς οὔτε

κτερίσματα. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ὁ τάφος ἀνεσκάφη κατὰ τὸ 1909 καὶ ἐκαλύφθη καὶ πάλιν. Ἀλλ' ἔξω τούτου εὐρέθησαν κατὰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν μικρὸν μόνωτον κυάθιον, μεθ' ἅπλῃς γεωμετρικῆς διακοσμήσεως τριῶν ταινιῶν ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ κυματοειδῶν ἐγκαρσίων γραμμῶν ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῶν ταινιῶν, κατὰ δὲ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν χαλκὴ κάλπις μετὰ πώματος, ὕψ. 0.13 μ. καὶ διαμέτρου 0.215 μ., καὶ παρ' αὐτὴν 10 χαλκαῖ μεγάλαι περόναι καὶ δύο σιδηραῖ (εἰκ. 15). Τὰ ἀγγεῖα εἶναι τῶν μέσων τοῦ 8ου π. Χ. αἰῶνος.

Περαιτέρω πρὸς ἀνατολὰς ἀνευρέθησαν κτίσματα ὑστεροελλαδικῆς III c ἐποχῆς καὶ ἐκτισμένον ἐν τῷ τοίχῳ τεμάχιον λίθου κυανοῦ μετὰ γλυπτῆς διακοσμήσεως σπείρας, προερχόμενον πιθανώτατα ἐκ τοῦ γλυπτοῦ κόσμου τῆς προσόψεως τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας. Ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου εἶχε παραβιασθῇ.

Χαρακτηριστικὴ δὲ ἦτο ἐνταῦθα ἡ στρωματογραφία τῶν ἐπιχώσεων

¹ ΑΕ, 1912, 127 κ. ε.

τῆς θόλου. Ἀπετελεῖτο αὕτη ἐξ ἄλλεπαλλήλων στρωμάτων χωμάτων ἐξ ἀποσεσαθρωμένου βράχου καὶ Πλέσσα, ἅτινα φθάνουν εἰς μέγα βάθος ὥστε νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ τάφου δὲν ὑπῆρχε βράχος εἰμὴ εἰς πολὺ χαμηλότερον ἐπίπεδον τῆς Δυτικῆς καὶ ὅτι ἐσχηματίζετο ἐκεῖ πλαγιά κατερχομένη πρὸς Ἀνατολὰς, πιθανῶς δὲ ἐκεῖθεν διήρχετο ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀκρόπολιν.

Παρηκολούθησα δὲ κατὰ τὸ χειμῶνα τὴν ἄρσιν τῶν χωμάτων τῶν εὗρισκομένων κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ θαλάμου τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου, γενομένην ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ τάφου τούτου καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς ἐρεῖνης ταύτης θέλω ἐκθέσει μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐργασιῶν, ὡς ἐλπίζω, κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

19. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΙΝ

Σύντομος ἀγγελία περὶ τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν εὐρημάτων κατὰ τὴν Ἀνάληψιν, μεθοριακὴν θέσιν μεταξὺ Κυνουρίας καὶ Λακεδαίμονος, εἶναι δημοσιευμένη εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ συνταχθὲν Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1954, σελ. 38—39 μὲ εἰκόνας δύο μυκηναϊκῶν ἀμφορέων. Κατωτέρω θὰ διαλάβωμεν, ὡς εἶναι εὐλογον, ἐκτενέστερον περὶ τῆς σημαντικῆς ταύτης καὶ ἀπροσδόκητα καρποφόρου ἐρεῦνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ὅπως καὶ παλαιότερα (ΠΑΕ, 1950) περισυνελέγησαν θραύσματα θαυμαστῶν ἐρυθρομόρφων ἀγγείων τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος, ἐξ ὧν ἓνα σχετικὸν μὲ τὴν γέννησιν τῆς Ἑλένης, ἄλλο μὲ σκηνὴν ἐνθυμίζουσιν Τριπτόλεμον κρατοῦντα στάχυν καὶ μερικὰ μὲ δυσκαθόριστον παράστασιν, πάντα κατασκευῆς ἐντοπίας. Ἀπεκαλύφθησαν καὶ συνεχόμενα εὐτελῆ οἰκήματα μὲ ἐνδείξεις οἰκιακῆς λατρείας, περικλείστους μικροὺς χώρους μὲ μικρότατα ἀναθηματικά ἀγγεῖα. Ἀλλὰ τὸ κύριον εὖρημα τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο εὐμεγέθους θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος, ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ ὁποίου καὶ ἐξερέυνησις ἀπῆ- τησε σχεδὸν ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῆς γενομένης ἐργασίας.

Διὰ τὰς ἐλαττωμένας ἐκ μακρᾶς ἀσθενείας σωματικὰς μου δυνάμεις ποτὲ δὲν ἤθελα τολμήσει νὰ ἀναλάβω τὸ ἐπίπονον ἔργον τῆς ἀνασκαφικῆς ἐποπτείας, ἂν μὴ εἶχα ἐξ Ἀθηνῶν φροντίσει νὰ διατεθῇ ἐκ τοῦ Ὑπουργείου ὑπὸ τὰς ὁδηγίας μου ὁ καθ' ὅλα ἱκανὸς καὶ πρόθυμος τεχνίτης τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Γιάννης Μπάκουλης. Εἰς τούτου τὴν συμπαράστασιν καὶ ἀκούραστην ἐπαγρύπνησιν ὀφείλεται ἡ κατὰ τὸ δυνατόν τελεία παρακολούθησις τῶν σχετικῶν στρωμάτων καὶ ἡ ἐπιμελεστάτη περισυλλογὴ τῶν ἀρχαίων ὀστράκων. Ἄλλο τόσον χρήσιμος ἔγινεν ὁ φωτογράφος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Γ. Τσίμας, ἀποθανὼν ἀτυχῶς προώρως κατὰ τὸν ἀκόλουθον χειμῶνα.

Δὲν ἔγινε διαμιάς ἡ ἀνεύρεσις τοῦ θολωτοῦ τάφου. Προηγουμένως, κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1953, ὁ ἰδιοκτήτης ἀγροῦ ἐπὶ παρακειμένου εἰς τὸν πετρώδη λόφον τῆς Ἀναλήψεως ὑψώματος Γιάννης Πανόπουλος ἢ Παχύγιαννης ἦτο εὐτυχὴς νὰ τοῦ ἀναγγείλῃ, ὅτι κάτω ἀπὸ μεγάλην πλάκα εὐρῆκε κόκκαλα καὶ κατὶ παράξενα χάλκινα κομμάτια. Τὰ εὐρήματά του αὐτὰ παρέδωκε εἰς τὸν διδάσκαλον εἰς Βούρβουρα Τάσον Πανόπουλον. Τὰ χάλκινα ἦσαν συντρίμματα περικνημίδων, διὰ τὴν φθορὰν καὶ κατίωσιν ἀσήμαντα, παρ' αὐτὰ δὲ καὶ μικρὰ πηλίνη χειροποίητος ὕδρια, ἀχρωμάτιστος καὶ ἄχρονος, πάντως χρόνων ἱστορικῶν τοῦ 5ου ἢ καὶ 6ου αἰῶνος. Ἄλλ'

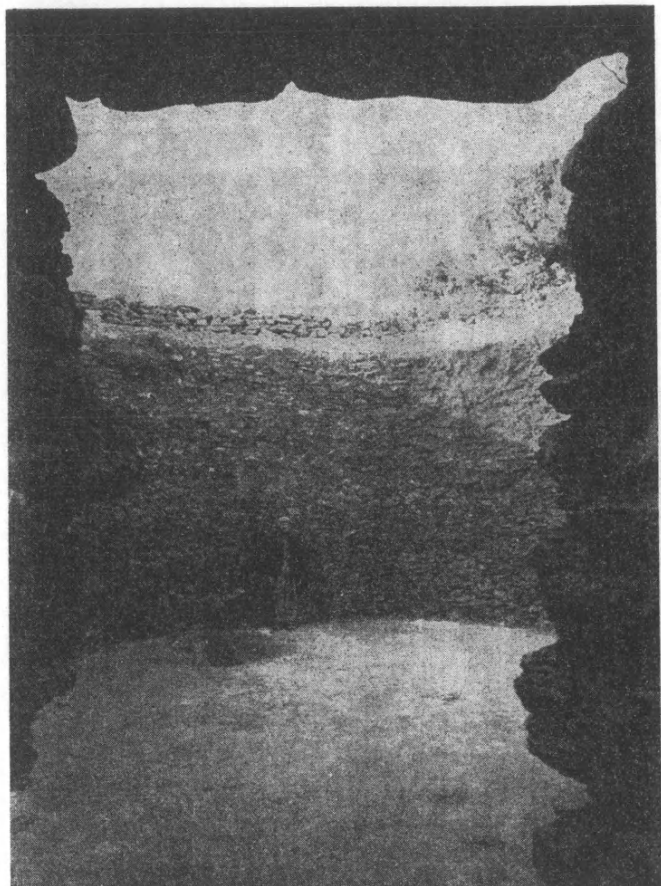
ὅταν κατ' Αὐγουστον ἐξητήσαμεν νὰ ἐρευνήσωμεν ἀκριβέστερον τὰ κατὰ τὸν τάφον τοῦτον, εὗρομεν ἀνεξήγητον, πῶς συνέβη τὸ σκέπασμα τοῦ τάφου νὰ ἦσαν δύο πελώριαι πλάκες, οἱ δὲ κάθετοι τοῖχοι νὰ ἀπετελοῦντο ἐκ μικρῶν ἀπελεκήτων λίθων καὶ νὰ καταβαίνουν εἰς βάθος μεγαλύτερον τοῦ προσδοκωμένου. Ἡ ὑποψία, ὅτι ὁ ὀπλίτης ἐτάφη ὑπὸ τὰ καλύμματα στομίου μυκηναϊκοῦ τάφου ἐβεβαιώθη ἀμέσως, ὅταν, σκάψαντες εἰς βάθος 2.20 μ. ἀπὸ τῶν ἄνω πλακῶν, εὗρομεν ὠραῖον τεμάχιον ὑψίποδος κύλικος καὶ 2—3 κατειργασμένα τεμάχια ἀπὸ χαυλιόδοντας.

Εἰκ. 1. Ἀποψις ληφθεῖσα ἔσωθεν.

Δυσχερὲς ἦτο τὸ ἔργον τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ θολωτοῦ τάφου. Εἶχεν οὗτος κατακρημνισθῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥς θὰ ἴδωμεν, ἀφοῦ παλαιότερα εἶχε συληθῇ, ἐδέσποξε δὲ τώρα τὸ κατωφερικὸν ἔδαφος μέγα πουρνάρι, πὺν μὲ τὰς πολλὰς βαθείας ρίζας του συνέσφιγγε τὸν ὄγκον τῶν χωμάτων καὶ πετρῶν. Ἡ ἐργασία οὕτω καθίστατο ἐπίπονος, ὅταν μάλιστα ὤφειλε νὰ συνδυασθῇ μὲ τὴν προσεκτικὴν παρακολούθησιν τῶν ὀστράκων. Εἴχομεν ὀρίσει ὥς βάσιν τῶν ὑπολογισμῶν μας σχετικὰ μὲ τὸ βάθος τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῶν πλακῶν τοῦ στομίου, ὁ δὲ ἀεικίνητος Μπάκουλης προώριζεν εἰς ἰδιαίτερα κυτία τὰ εὐρήματα ἐκάστου στρώματος 20—30 ἑκατοστῶν. Διὰ τὴν ὅλην ἐκχωμάτωσιν ἀπητήθησαν περὶ

τὰ 130 ἡμερομίσθια. Τὸ μέγιστον ὕψος τῶν χωμάτων ἀπὸ τοῦ κατωτάτου κύκλου μὲ διάμετρον παντοῦ 8.65 μ. ἦτο 5.50 μ., ὁ θόλος διετηρήθη εἰς ὕψος 4. ἕως 4.80 μ. καὶ αἱ πλάκες τοῦ στομίου ὑψώνοντο μεταξὺ 2.20 — 2.55 μ. Βλέπε τὰς εἰκόνας 1 καὶ 2 καὶ τὸ σχέδιον τοῦ κ. Δημ. Θεοχάρη

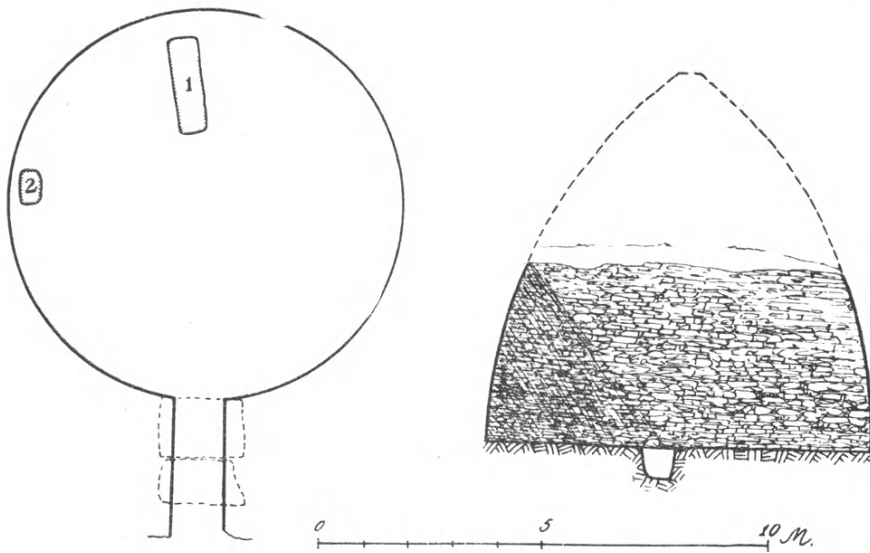

Εἰκ. 2. Ἀποψις ἔξωθεν ἐγγύτατα τῆς εἰσόδου.

εἰκ. 3. Ὅλοι ἐμείναμεν κατάπληκτοι καὶ γοητευμένοι. Τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα γύρω εἰς τὰ 1400 π.Χ., πολὺ μεγαλύτερον τῶν γνωστῶν ἀσβεστοκαμίνων, παρῆεν ἐντύπωσιν μνημειακὴν ἀναμφισβήτητον. Καὶ αὐτὸς ὁ μνημονευθεὶς Παχύγιαννης, ἐκ τῶν καλυτέρων ἐργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς, ἂν καὶ τὰ ἀπορριπτόμενα χώματα καὶ λίθοι κατέλαβον μέρος τοῦ γειτονικοῦ του

ἀγροῦ, ἀφοῦ «τέτοιο ἀρχαῖο πρᾶμα βρέθηκε στὸ χωράφι του» ἔμεινε τελείως ἱκανοποιημένος.

Ἡ κατερείπωσις τοῦ θόλου ἔγινε, ὥς ἤδη εἵπομεν, κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα ἢ καὶ βραδύτερον. Τοῦτο ἐξάγομεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὄστρακα μὲ καλὸν ἢ μέτριον γάνωμα ὥς καὶ ἀχρωμάτιστα ἀγγείων χρήσεως παρατηρήθησαν τόσον εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα ὅσον καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ κατωτάτου ἐπιπέδου, ἀνάμεικτα μετὰ πετρῶν τῆς οἰκείας λιθοδομῆς τοῦ θόλου. Εἰς ὕψος 3.80 μ. ἐκ τῶν κάτω εὐρέθησαν συνανήκοντα τεμάχια

Εἰκ. 3. Σχεδιάσμα Δημ. Θεοχάρη.

γεωμετρικοῦ μεγάλου ἀγγείου μὲ παράστασιν Κενταύρου ἀνέχοντος μακρὸν κλάδον. Ἐκ τοῦ σχετικῶς μεγάλου ὕψους, καθ' ὃ εὐρέθησαν, φαίνεται, ὅτι τὰ γεωμετρικὰ αὐτὰ ὄστρακα δὲν ἀνήκουν εἰς ταφὴν γενομένην ἐντὸς τοῦ θολωτοῦ παλαιοῦ τάφου, ἀλλ' ὅτι κατέρρευσαν μετὰ τῶν χωμάτων ἐκ τοῦ ὑπὲρ τὸν λοφίσκον ἐπιπέδου χώρου. Γεωμετρικὰ ὄστρακα συνηντήσαμεν καὶ ἄλλου, ὥς εἰς τὸ ἐρευνηθὲν βάθος τοῦ ἐπὶ τοῦ μεγάλου λόφου φραγτικοῦ πύργου, περὶ οὗ ἄλλοτε. Ἐντὸς τοῦ κατωτάτου στρώματος ὑπὲρ τὸ ἐπιμελῶς ἐπεστρωμένον διὰ τιτανώδους ἐντοπίας γῆς κυκλικὸν ἐπίπεδον καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἐκατέρωθεν πλευρὰς συνελέχθησαν πλῆθος μυκηναϊκῶν ὀστράκων, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου ὑπὸ τοῦ δοκιμωτάτου τεχνίτου Τριανταφύλλου Κοντογιώργη 7 ἐν ὅλῳ μεγάλα καὶ μικρὰ ἀγγεῖα, περὶ ὧν κατωτέρω. Κατὰ

τὸ μέσον τοῦ κύκλου πρὸ πάντων συνελέξαμεν μικρὰ ἀπομεινάρια ἐκ τοῦ στολισμοῦ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, θεωρηθέντα ἀσήμαντα ὑπὸ τῶν πωλητῶν ἢ διαφνυόντα τὴν προσοχὴν των. Κατὰ τὴν βορείαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν παρατηρήθησαν δύο λάκκοι, ὁ μεγαλύτερος μὲ μῆκος 1.80, πλάτος 0.80 καὶ βάθος 0.85 καὶ ὁ μικρὸς, μῆκ. 0.70 καὶ πλάτ. 0.39. Φανερὰ ἦτο ἡ σύλησις καὶ ἐκταφὴ τῶν σχετικῶν νεκρῶν. Περὶ τὸν μεγαλύτερον ὑπῆρχαν μικρὰ συντρίμματα ὀστῶν, 2 χαυλιόδοντες καὶ 6—7 μυκηναϊκὰ ὄστρακα καὶ παρόμοια ἔξω τοῦ παιδικοῦ λάκκου. Ἀλλ' εἶναι ὅλως ἀπίθανον ὁ μέγας θολωτὸς τάφος νὰ περιέκλειε τούτους μόνον τοὺς νεκροὺς τῶν λάκκων καὶ βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ διασημότεροι νεκροί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, θὰ ἦσαν ἐξαπλωμένοι ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ἐδάφους μεθ' ὅλης τῆς σκευῆς των καὶ τά, ὥς φαίνεται, πολυάριθμα πῆλινα ἀγγεῖα. Ἐπειδὴ, ὥς θὰ ἴδωμεν, ἡ χρονολογία ὅλων τῶν ὀστράκων δὲν ἀπομακρύνεται τοῦ συμβατικοῦ ἀριθμοῦ, 1400 π. Χ. συμπεραίνομεν ὅτι α) ἐντὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου δὲν ἔγιναν εἰς τοὺς ὑστέρους χρόνους ἄλλοι ἐνταφιασμοὶ καὶ β) ἡ σύλησις θὰ εἶναι πάντως πολὺ παλαιά.

Οἱ λίθοι τῆς κατασκευῆς, γενικῶς μικροὶ καὶ ἀπελέκτοι, εἶναι ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ σχιστόλιθοι πρασινωποὶ πλακωτοί, ἀνάμεικτοι μὲ ἀνωμάλους ἀσβεστολίθους. Μεγαλύτεροι ὁπωσδήποτε εἶναι οἱ σχιστόλιθοι τῆς κατωτάτης σειρᾶς μὲ διαστάσεις .63 × .45 (ῦψος), .70 × .50 κ.τ.λ. Μεγάλη καὶ ἐπιβλητικὴ εἶναι ἡ πλάκα τοῦ ὑπερθύρου· μῆκος 1.75, πλάτος 1.45, πάχος .35. Ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις γενικῶς ἢ περίπου συμφωνεῖ πρὸς τὴν καμπύλην τοῦ θόλου. Ἐν τούτοις παρὰ τὸ πρόχειρον καὶ ἀκατέργαστον ὕλικόν ὁ ἀρχιτέκτων κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ κατὰ τὸν γνωστὸν ἐκφορικὸν τρόπον καί, ὅπως σήμερον κτίζουσιν τοὺς φούρνους, τὴν ὅλην θολωτὴν κατασκευὴν μὲ ἀρτίαν ἐπιτυχίαν. Ὅπως ἀκριβὴς εἶναι ὁ κατώτατος κύκλος μὲ διάμετρον 8.65 μ. παντοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον οἱ πρὸς τὰ ἄνω ἐλαττούμενοι κύκλοι εἶναι ἐπίσης ἀκριβεῖς. Οὕτω εἰς δύο ἀντικειμένους πλευρὰς ἀπὸ ὕψους 4 μέτρων εὗρομεν τὴν αὐτὴν πρὸς τὰ ἐντὸς ἀπόκλινσιν τῆς στάθμης, .80, ἢ καὶ τὸ σημεῖον ἑξαρτήσεως τοῦ νήματος δὲν εἶναι ἐπὶ τῶν λίθων ἀναντίρρητον. Τὸ στόμιον εἶναι μακρὸν 3.40 μ. καὶ στενὸν 1.05 μ. Βέβαια ἔχνη δρόμου δὲν φαίνονται. Ἴσως νὰ ὑπῆρχε καὶ νὰ διελύθη ἔνωρὶς ἢ οὐδέποτε νὰ ἐκτίσθῃ διὰ τὴν ἀρκετὰ ἀπότομον κατάπτωσιν τοῦ λοφίσκου κατὰ τὴν σχετικὴν θέσιν.

Κατὰ τὴν τοιχοδομίαν ὁ τάφος ὁμοιάζει πρὸς τοὺς ἀρχαιότατους θολωτοὺς τάφους τῶν Μυκηνῶν καὶ μάλιστα τὸν λεγόμενον τοῦ Αἰγίσθου (WACE, Mycenae, εἰκ. 58, a—b). Ἀλλ' ἡ παραπλησία κατασκευῇ δὲν σημαίνει, ὥς θὰ ἴδωμεν, καὶ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν. Σχετικὰ μὲ τὸ μέγεθος ὁ τάφος τῆς Ἀναλήψεως δὲν καταλέγεται μεταξὺ τῶν μεγάλων. Ἐναντι τῆς

μεγίστης αὐτοῦ διαμέτρου, 8.65, ὁ τάφος τοῦ Βαφειοῦ ἔχει 10.35 (Τσογν-
τας, ΑΕ 1889, 138), οἱ τοῦ Κακοβάτου, τῆς τριφυλικῆς Πύλου, 12, 12,
9.88 καὶ 10.35 (ΑΜ. 1908, 300), εἰς τὰς Μυκῆνας ἐκτὸς τῶν μεγάλων
τοῦ Ἀτρείως καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας, γύρω εἰς τὰ 14 μ., ἡ ἀρχαιοτάτη
κατὰ τὸν Wace σειρὰ τοῦ Αἰγίσθου, τοῦ Ἐπάνω Φούρνου ὡς καὶ τοῦ
Κάτω Φούρνου παρουσιάζει διάμετρον περὶ τὰ 10 μ. καὶ μόνον ὁ λεγόμε-
νος τάφος τῶν Genii καὶ ὁ Panajiatomb εἶναι περίπου ἴσος μὲ τὸν ἡμέ-
τερον. Παρὰ τὰς μετρίας ἐν τούτοις διαστάσεις καὶ τὴν κατερείπωσιν ὁ
θολωτὸς τάφος τῆς Ἀναλήψεως διατηρεῖ σημαντικὴν μνημειώδη ἐμφάνισιν.

Α Γ Γ Ε Ι Α

Θὰ περιγράψωμεν, ὅσον ἐνδέχεται μὲ συντομίαν, τὰ 7 συγκροτηθέντα
μεγάλα καὶ μικρὰ ἀγγεῖα παραλείποντες δι' ἄλλην εὐκαιρίαν τὰ ἀσυγκόλ-
λητα ὄστρακα. Ἡ κατασκευὴ γενικῶς ὅλων εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὰ ἐκ Μυ-
κηνῶν προερχόμενα μὲ τὰ ἄφθονα λίθινα τρίμματα, ποὺ συσφίγγουν καὶ
στερεώνουν μετὰ τὴν ὀπτησιν τὸ πῆλινον ὑλικόν. Κατὰ τὸν τεχνίτην Τριαν-
τάφυλλον Κοντογιώργην ὁ πηλός, λευκοπράσινος μὲ διαβαθμίσεις, δὲν εἶναι
ὅμοιος πρὸς τὸν τῆς Ἀργολίδος καὶ εἶναι πιθανώτατα ἐντόπιος. Ἡ παρα-
τήρησις, συνδυαζομένη μὲ τὸ πλῆθος τῶν συγχρόνων ὀστράκων, ποὺ ἀπαν-
τοῦν εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ λόφου τῆς Ἀνα-
λήψεως, καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐγγωρίας κατασκευῆς καὶ ὅτι
τὰ μεγάλα ἀγγεῖα τοῦ τάφου δὲν εἶναι ἐπέισακτα. Δὲν λείπει ἐπὶ τούτων
τὸ λεῖον ἐπίχρισμα καὶ ἡ κατάλληλος εἰς τὴν διακόσμησιν ἐπιφάνεια. Τὰ
χρώματα διατηροῦν σπανίως τὴν λάμψιν των καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι
ὠχρὰ καὶ ἐφθαρμένα ἐκ τῆς ἐπηρείας τῶν χωμάτων τοῦ τόπου, ὡς ἰσχυρί-
ζονται οἱ τεχνῖταί μας Μπάκουλης καὶ Κοντογιώργης. Τὸ αὐτὸ εἶχε παρα-
τηρηθῇ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐπὶ τῶν ἐκ Κακοβάτου ἀγγείων κατ' ἀντίθεσιν
πρὸς τὴν γῆν τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία δὲν βλάπτει τὸν χρω-
ματισμόν (ΑΜ. 1909, 303).

1. Ἐπὶ τῆς εἰκόνης 4 ἔχομεν ἐν ἀναπαραστάσει, συμφώνως πρὸς σχε-
διάσμα τοῦ κ. Ἀλεξ. Παπαηλιοπούλου, — πρᾶγμα χρησιμώτερον ἢ ἡ λίαν εὐ-
συνειδήτος ἀλλὰ σκοτεινὴ φωτογραφικὴ ἀπόδοσις — τὸ ὥραιότερον ἐκ τῶν
ἀγγείων τοῦ τάφου. Τὰ χάσματα εἶναι μικρὰ καὶ ἀσήμαντα καὶ φυσικὰ δὲν
ἦτο ἀνάγκη νὰ παρασταθοῦν. Εἶναι ἀμφορεὺς τοῦ γνωστοῦ ἀνακτορικοῦ
τύπου μὲ δύο σειρὰς ἐκ τριῶν καθέτων λαβῶν. Ὁ ἀμφορεὺς ἔχει ὕψος 48
ἐκ. καὶ μεγίστην διάμετρον 38 ἐκ. Αἱ τέσσαρες διακοσμητικαὶ ζῶναι ὑπο-
γραμμίζονται ἐκτὸς τῆς κατωτάτης μὲ τρεῖς περιφερικὰς γραμμὰς συρθείσας
ἐλευθέρως καὶ ὅχι ἐπὶ τοῦ τροχοῦ. Ἄνθη κοσμίως κρεμάμενα μὲ τρία φύλλα

ἐκαστον καὶ δύο κορυφὰς στημόνων, ἄνθη κρόκου, ὡς ὠνομάσθησαν ὑπὸ τοῦ Evans, πληροῦν τὰς ζώνας. Φυσικὸν εἶναι αἱ περιφερικαὶ γραμμαὶ καὶ ζῶναι νὰ ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν τῆς κινήσεως καὶ περιφορᾶς καὶ τὴν ἰδέαν ταύτην θαυμασίως παριστάνουν τὰ αἰωρούμενα ἄνθη, ὅταν τὸ πρῶτον πρὸς τὰ δεξιὰ φύλλον ἀπομακρύνεται περισσότερον ἀπὸ τῶν δύο ἄλλων καὶ ἔτσι κάθε ἄνθος κινεῖται φανερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ. Ὑπὸ τὴν δεσπόζουσαν ἐντύπωσιν τῆς σφαιρικῆς ἐπιφανείας συντάσσονται αἱ περιφερικαὶ ζῶναι καὶ τὰ ἐκφραστικὰ πολυάριθμα ἄνθη.

Εἰκ. 4.

Εἰκ. 5.

Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἀξίζει νὰ ἐκτιμήσωμεν περιφερικὴν ἐπίσης διακόσμησιν ἄλλου εἴδους. Ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ὑψώνονται κύματα ἐναλλασσόμενα μὲ ἄλλα μικρότερα ποὺ καταβαίνουν, ἡ δὲ προσέγγις τῶν κυματοειδῶν τούτων σωμάτων γίνεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀποτελεῖται γιγλάντα περιθέουσα τὸν λαιμόν, στενουμένη πρὸς τὰ ἄνω, ὡσὰν νὰ ἐξηρτάτο ἐκεῖθεν, καὶ εὐρυνομένη κατὰ τὴν κατάπτωσιν. Τὸ κόσμημα εἶναι τυπικὸν ἐπὶ τῶν ἀμφορέων καὶ συνήθως ἡ ἐξηρημένη ταινία ἔχει τὸ αὐτὸ παντοῦ πλάτος. Διὰ τοῦτο ἡ σπανιωτέρα, ὅπως ἐδῶ, διαφοροποιήσις σημαίνει πρόσθετον ἀξίαν.

Τὰ αἰωρούμενα κοσμητικὰ ἄνθη δὲν εἶναι σπάνια εἰς τὴν Κρήτην

(πρβλ. τὸν ὥραϊον καὶ πλούσιον εἰς διακόσμησιν ἀμφορέα τῆς Τυλίσου, Palace of Minos, IV, 2 εἰκ. 220 καὶ κομμάτια ἐξ ἄλλων εἰκ. 221, 222) τὴν Πελοπόννησον (Κακόβατος AM. 1909 πίν. XXIV, 6 καὶ Μυκῆναι ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου, Wace, Mys. 60). Καθόσον παρετήρησα τὰ ἀνθάκια ἐπ' αὐτῶν παριστάνονται μὲ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν καὶ αὐστηρότητα παρὰ ἐπὶ τοῦ ἀμφορέως. Ὁ τεχνίτης του εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκλέγῃ τὰ ἀριστα διακοσμητικὰ μέσα, ἀλλ' ἐργάζεται μὲ βιασύνην καὶ σχετικὴν ἀμέλειαν. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ποὺ θὰ ἴδωμεν εἶναι τοῦτο ἔνδειξις, ὅτι τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου χρονολογικῶς πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὰ τελευταῖα ὑστεροελλαδικὰ II, περὶ τὸ 1400 π.Χ.

2. Ἐπὶ τῆς εἰκ. 5 ἔχομεν μεγαλύτερον ἀμφορέα, μὲ ὕψος 73 ἐκ., μεγίστην διάμετρον 50 ἐκ. Ἡ ἀναλογία 73:50 εἶναι περίπου ἡ αὐτὴ ὡς τοῦ προηγουμένου μὲ 48:37, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐκ τῶν εἰκόνων ἐντύπωσις διαφέρει. Διὰ τὸ μέγα ὕψος πρὸ τοῦ πρωτοτύπου βλέπομεν χωριστὰ τὸν ἐξογκούμενον ὄμον καὶ δεχόμεθα ἰσχυροτέραν περὶ αὐτοῦ ἐντύπωσιν, ἐνῶ πρὸ τῆς μικρογραφικῆς εἰκόνος ἡ ἐξόγκωσις ἐντάσσεται πρὸς τὸ ὅλον ὕψος καὶ μᾶς φαίνεται μειωμένη. Ἡ διακόσμησις παίρνει ἄλλον δρόμον μὲ ἴσης ἀξίας ἐπιτυχίαν. Ἀντὶ τῶν περιφερικῶν ζωνῶν καὶ τῶν συναφῶν σειρῶν τῶν καθέτων λαβῶν ἡ κοσμουμένη ἐπιφάνεια εἶναι μία ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς κάτω ὑψηλοτέρας μελανῆς βάσεως μέχρι τοῦ λαιμοῦ. Πρὸς τοῦτο αἱ 3 λαβαὶ γίνονται ὀριζόντιοι καὶ τοποθετοῦνται κατὰ τὸ δυνατόν ὑψηλότερα. Ἐξ ὑψικορμοὶ φοίνικες, ἐξ ὧν τρεῖς ὑψηλότεροι μεταξὺ τῶν λαβῶν καὶ τρεῖς χαμηλότεροι ὑπ' αὐτάς, ἀποτελοῦν τὸ κύριον κόσμημα. Μὲ τὴν κλίσιν τῶν κορμῶν αὐτῶν πρὸς τὰ δεξιὰ συνοδεύουν καὶ παριστάνουν τὴν σφαιρικὴν καὶ περιφερομένην ὄψιν τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ ἐπάνω τὸ φύλλωμά των σκεπάζει καταλήλως καὶ αἰσθητοποιεῖ τὸν ἐξογκούμενον ὄμον. Κάτω θαμνώδεις πάπυροι ἰσάριθμοι πληρώνουν τὰ κενὰ καὶ μὲ ἀντίθετον κίνησιν ὀλοκληρῶνουν τὴν ἰδέαν τῆς περιφορᾶς. Ἐπάνω ρόδακες καὶ κρεμάμενα φύλλα καὶ τέλος ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἀμελῶς ἐκτελεσθὲν τὸ αὐτὸ κόσμημα τῶν κυμάτων καὶ τῆς γιρλάντας.

Φοίνικες καὶ πάπυροι συχνὰ ἀπεικονίζονται ἐπὶ ἀμφορέων τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ. Ἐπίσης δὲν εἶναι σπάνιον οἱ κορμοὶ τῶν φοινίκων νὰ παρουσιάζουν καθ' ὅλον τὸ ὕψος ἢ ἐν μέρει ἐπαλλήλους κόμβους, ἀπομεινάρια τῶν κατὰ χρονικὰ διαστήματα ἀπορριφθέντων φύλλων, ἀλλ' ἔδῳ οἱ κόμποι ἂν καὶ σχηματικῶς διατεταγμένοι εἶναι εἰς ὄγκον ὑπερβολικὰ μεγάλοι. Πιστεύω, ὅτι καὶ τοῦτο, ὅπως καὶ ἡ ἐν γένει ἐξακριβωμένη σύνθεσις, εἶναι δείγμα τῆς νεωτάτης ἐποχῆς τῶν ὑστεροελλαδικῶν II.

3. Συνεκροτήθη παρὰ τὰ χάσματα ὀλόκληρος ἀμφορεύς, ὕψους 56 ἐκ., μὲ τρεῖς ἐπαλλήλους σειρὰς καθέτων λαβῶν, ἀλλὰ μὲ ἐντελῶς κατεστραμ-

μένην καὶ ἀφανῆ διακόσμησιν. Μὲ τὰς ἐπαλλήλους τρεῖς σειρὰς καθέτων λαβῶν, ἐλαττουμένιον βαθμηδὸν πρὸς τὰ κάτω, κοσμοῦνται ἐπίσης οἱ ὠραῖοι ἀμφορεῖς ἐκ Κακοβάτου (AM. 1909 πίν. XVI καὶ XVII = SPRINGER - WOLTERS, σ. 131). Παρατηρήθησαν καὶ 4 σειραὶ καὶ εἶναι βέβαιον, ὅτι τῶν

Εἰκ. 6.

πολλαπλῶν τούτων λαβῶν πηγὴ ὑπῆρξαν πίθοι καὶ πιθοειδῆ γραπτὰ ἀγγεῖα μεσομινωικά.

4. Ἀμφορεὺς ὕψους 3.85 καὶ μεγίστην διάμετρον 30 ἐκ., εἰκ. 6. Τρεῖς ὀριζόντιοι λαβαί. Ἀνὰ τρεῖς σιγμοειδεῖς γραμμαὶ πληροῦσι τέσσαρας περιφερικὰς ζώνας. Κοινὴ καὶ βιαστικὴ ἐργασία.

5. Προχόη παρεμφερὴς πρὸς «τσιτίσαν», ὕψους 27 ἐκ., εἰκ. 7α-β.

Δύο παρόμοια κανάτια (Krüge) συνεκροτήθησαν ἀπὸ τοὺς τάφους τοῦ Κακοβάτου (ΑΜ. 1909, σ. 323, πίν. XXIV, 8—9, ὕψους 39 καὶ 44 ἐκ.) καὶ ἄλλα μνημονεύονται, ὡς συχνὰ εἰς τὴν Κρήτην (JHS. 1901, 87, εἰκ. 12). Ἔνεκα τῆς ἐκατέρωθεν πίεσεως ἐκ τῶν λαβῶν, ὁ K. Müller ἀναφέρει, ὅτι τὸ στόμιον ἀποβαίνει ὠοειδές (oval). Ἐπὶ τῆς προχόης τῆς Ἀναλήψεως τὸ στόμιον ἔνεκα τρόπον τινὰ ἰσχυροτέρας πίεσεως ἀποβαίνει ὀκτώσχημον μὲ δύο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ προχύσεις. Ἀκόμη ἐδῶ ἡ ἰδέα τῆς πίεσεως ἐκτείνεται καὶ ἐπὶ τῆς κοιλίσ τοῦ ἀγγείου, ὥστε τοῦτο νὰ ἀποβαίνει ἐλαφρῶς

Εἰκ. 7α.

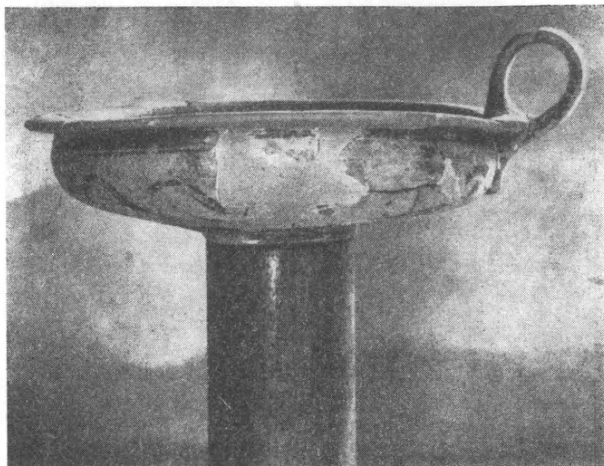

Εἰκ. 7β.

φακοειδές ὡς περίπου ἡ κοινὴ τσίτσα, καὶ νὰ δύναται νὰ τοποθετεῖται ὀριζοντίως. Τὰ ἔναντι τῶν προχύσεων δξυνόμενα ἄκρα διαμορφώνονται εἰς ἐλαφρῶς ἀναγλύπτους ταινίας πλάτους 2,5 ἐκ. Τὸ ἀγγεῖον κοσμεῖται κατὰ τὰς πλευρὰς μὲ σπείρας ὅχι πολὺ ἐπιμελεῖς. Εἶναι περίεργον, ὅτι ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀναλήψεως καὶ παλαιότερα (Ἀθηνᾶ, τ. ΙΔ, 1902, σελ. 8) καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς συχνὰ ἀνευρέθησαν τσιτσοειδῆ ἀγγεῖα μελαμβαφῇ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος καὶ τῶν κατόπιν χρόνων.

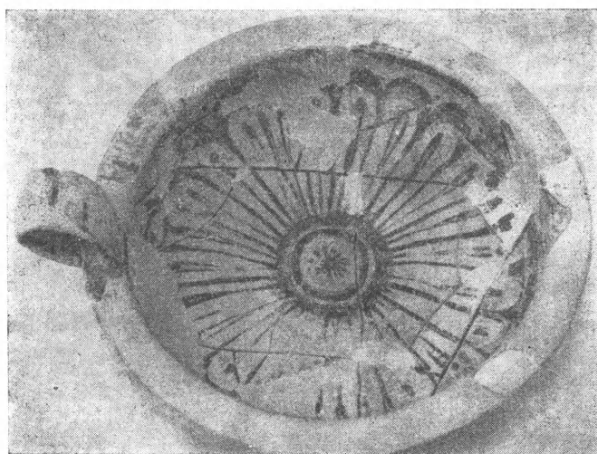
6. Μόνωτος κύλιξ ἐπὶ νεωτέρου βάθρου (κατὰ λάθος μὴ ἀποκοπέντος), εἰκ. 8, τὸ ὅλον μῆκος 17 ἐκ., ὕψ. 8,6 ἐκ. Ὅμοιον σχῆμα δὲν εἶναι ἄγνωστον καὶ εἰς τὸν τάφον τοῦ Βαφειοῦ εὐρέθη παρομοία ἀργυρᾷ κύλιξ (ΑΕ. 1889, πίν. 7, 15). Τὸ ἐξωτερικὸν κοσμεῖται μὲ σπείρας, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν μὲ τὸν γνωστὸν ἐκ παλαιῶν, μεσοελλαδικῶν, χρόνων ῥόδακα (εἰκ. 9).

ῥόδαξ παρόμοιος ἀλλ' ἀρχαιότερος ἐπὶ συντριμματος ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου (WACE, Mycenae, 61).

Εἰκ. 8.

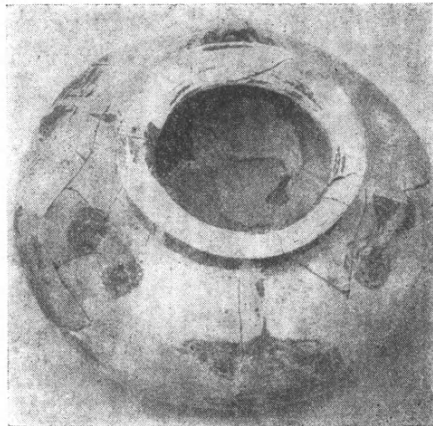
7. Ἀλάβαστρον ἄρτοειδές, εἰκ. 10. Πιστεύεται, ὅτι τὸ πρότυπον τοῦ ἁγγείου προέρχεται ἐξ Αἰγύπτου, ὅπου παρόμοια λίθινα δοχεῖα, προωρι-

Εἰκ. 9.

σμένα δι' ἀρώματα καὶ ἀλοιφάς, δὲν εἶναι ἄγνωστα· πρβλ. ARNE FURUMARK, *The Mycenaean Pottery*, 322. Ἡ διακόσμησις εἶναι κυματοειδῇ

σώματα μικρὰ καὶ μεγάλα, συνήθης ἐπὶ τῶν ἀλαβάστρων (WACE, Chamber Tombs, πίν. XXVII, 4, L. H. II).

Εἰκ. 10.

ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ

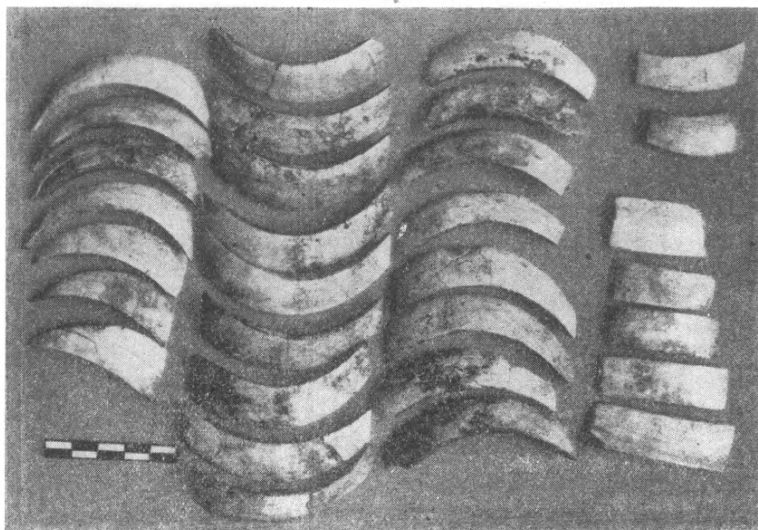
Ὑπὸ τὸ γενικὸν τοῦτο ὄνομα καταλέγομεν ὅσα διέφυγον τοὺς παλαιοὺς τυμβωρύχους ἢ ἐθεωρήθησαν ὑπ' αὐτῶν ἄχρηστα, λείψανα τῆς σκευῆς ἢ τοῦ στολισμοῦ μικρὰ καὶ γενικῶς ἀσήμαντα. Εἶχον ταφῇ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἀλλὰ πόσοι καὶ πόσαι εἶναι ἄδηλον Προτάσσονται τὰ τῶν ἀνδρῶν.

Εἰς τὴν εἰκόνα 11 βλέπομεν κομμάτια ἀπὸ χαυλιόδοντας τοποθετημένα, ὅπως περίπου θὰ ἐσκέπαζαν σκύτινον κράνος. Συνελέχθησαν διεσκορπισμένα εἰς διάφορα μέρη τοῦ κατωτάτου κύκλου καὶ εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ στομίου. Ἡ κατωτάτη σειρὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ πλακίδια ὀρθογώνια, ἀκολουθοῦν δύο σειραὶ μὲ διεύθυνσιν ἀντίστροφον καὶ τέλος ἡ κορυφαία σειρὰ μὲ τὰ συγκλειόμενα ἄκοπα ἄκρα τῶν χαυλιοδόκτων. Εἶναι πολὺ γνωστὸν τὸ τοιοῦτο κράνος τῆς μυκηναίας ἐποχῆς. Κλασσικὸς τόπος τῆς περιγραφῆς του ὑπάρχει εἰς τὴν Ἰλιάδα, Κ, 261—5.

στιχ. 263 ----- ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
ἀργιόδοντας ὕδς θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα

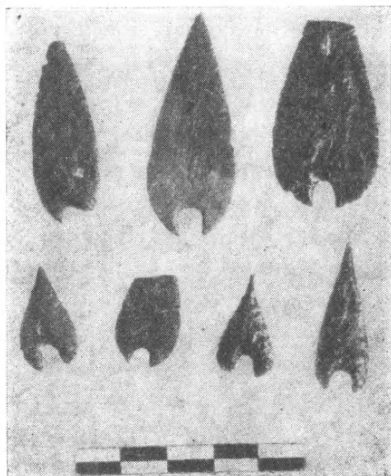
Ὑπάρχουν ἱκαναὶ ἀπεικονίσεις μικρογραφικαί. Βλέπε π. χ. τὸν ἐκ Βαφειοῦ δακτυλιόλιθον, ΑΕ 1889, πίν. 10, ³⁷ καὶ τὸν ἐκ Κρήτης ἀμφορέα εἰς τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1954 τοῦ κ. Ἀ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ σ. 50.

Ἐπὶ τῆς εἰκόνης 12 ἔχομεν γνωστοῦ τύπου λίθινα βέλη καὶ ἐπὶ τῆς

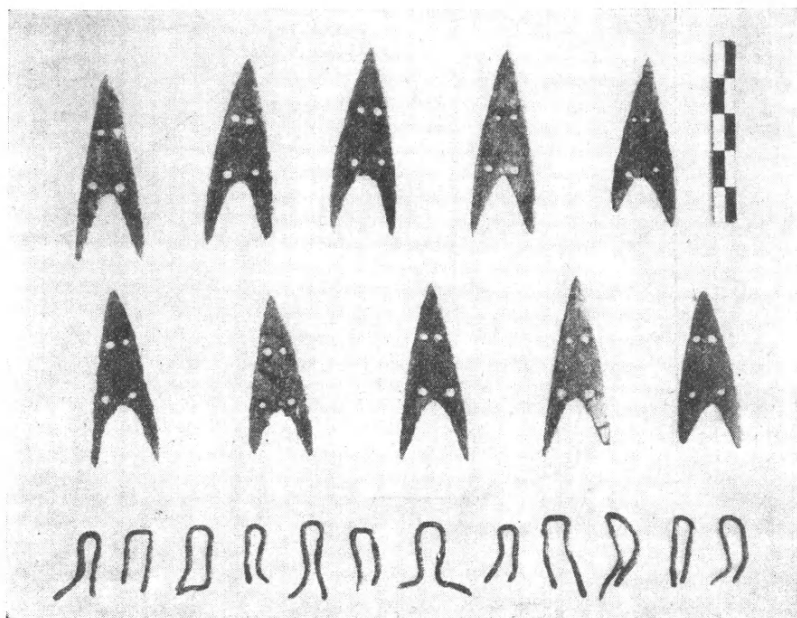
Εἰκ. 11. Κράνους κάλυμμα καὶ στολισμός.

εἰκ. 13 χάλκινα. Ἀπεικονίζονται δέκα, ὅσα καὶ εὐρέθησαν μὲ τέσσαρας ἕκαστον συμμετρικὰς ὁπὰς καὶ 12 ἐν ὅλῳ συρμάτινοι συνδετήρες ἐκ τῶν συλλεγέντων 34. Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι μερικὰ βέλη διέφυγον τὴν προσοχήν μας ἢ ἄλλως ἐξηφανίσθησαν. Εὐφυνὲς ἦτο τὴν κοπτερὰν αἰχμὴν νὰ ὀπλίσουν ὅπισθεν μὲ περιβλήμα ξύλινον ἢ ὀστέϊνον καὶ νὰ καταστήσουν τὸ βαρὺ βλήμα ὀδυνηρὸν εἰς τὸν ἀντίπαλον. Παλαιότερα δὲν εὐρίσκοντο, παρὰ μόνον ἀνὰ ἓν εἰς τὸν Κακόβατον, τὸν τάφον τοῦ Ἡραίου καὶ τὸ Καλκάνι. Τελευταῖα ὁ Blegen συνέλεξε 5—6 ἐκ τῶν τάφων τῆς Προσύμνης μὲ 6, 4 καὶ 2 ὁπὰς ἕκαστον καὶ μαζὶ καὶ συνδετήρας (Prosymna A', 340—1). Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ συλλογὴ μας εἰς χάλκινα βέλη εἶναι ἡ πλουσιωτέρα καὶ διδακτικωτέρα.

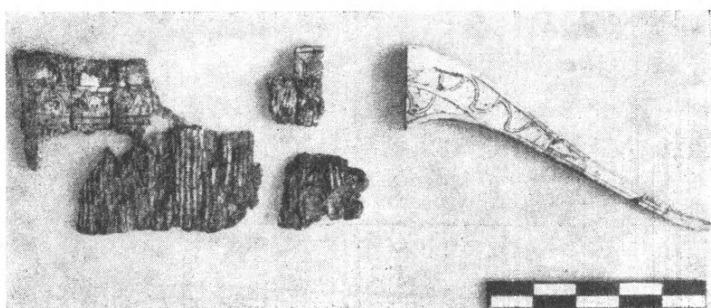
Εἰκ. 12.

Εἶναι αὐτόδηλον, ὅτι ὁ ἐπιφανὴς νεκρὸς πολεμιστὴς θὰ εἶχε καὶ ξίφος ἢ μάχαιραν. Δύο χάλκινοι ἥλοι μὲ πεπλατυσμένα ἄκρα ἴσως ἐχρησίμευον ὡς συνδετῆρες κατὰ τὴν λαβὴν ξίφους, ὡς ὑποθέτει καὶ ἐπιμένει ὁ Μπάκουλης.

[Εἰκ. 13.]

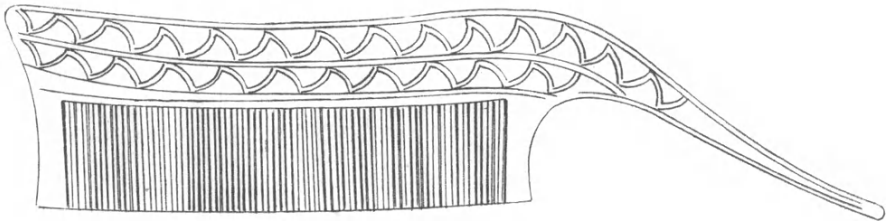
Ἐκ τοῦ κόσμου τῶν γυναικῶν συνελέχθησαν ἀπομεινάρια ἐπίσης

Εἰκ. 14. Συντρίμματα κτενίου.

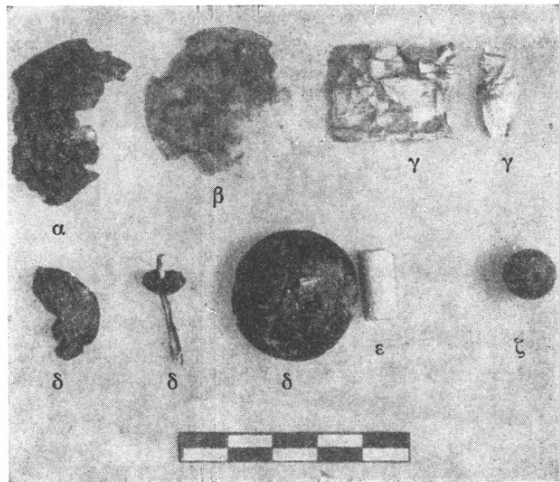
ὀλίγα. Μεταξὺ τούτων προέχει κτένιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, εἰκ. 15, ἀναπαρ-
σταθὲν ὑπὸ τοῦ Παπαηλιοπούλου μὲ ἱκανὴν ἀσφάλειαν ἐκ πολλῶν συντριμ-

μάτων (εἰκ. 14). Πολὺ ἐπιμελὴς καὶ λεπτὴ εἶναι ἡ ἐργασία ἐπὶ τοῦ κτενίου. Σχεδὸν πᾶσαι αἱ γραμμαὶ ἀκολουθοῦσαι τὴν κομψοτάτην λαβὴν ἀποβαίνουν ἐλαφρῶς καμπύλαι. Ἡ ἄνω πλατεῖα ἐπιφάνεια στολίζεται μὲ ἐλαφρῶς ἀνάγλυπτα σωμάτια, παρόμοια πρὸς ἀραδιαστὰ πούπουλα. Ἡ λαβὴ ἦτο εἰρ-

Εἰκ. 15.

γασμένη ἐξ ἰδιαίτερου τεμαχίου, ποὺ μὲ λεπτοτέραν προεξοχὴν προσηλόνετο μὲ τὸ λοιπὸν σῶμα τοῦ κτενίου. Τοιαύτην χωριστὴν λαβὴν κτενίου μὲ ὀπὴν προσηλώσεως δημοσιεύει ὁ WACE εἰς Ch. Tombs, εἰκ. 42, 43 μὲ τὴν

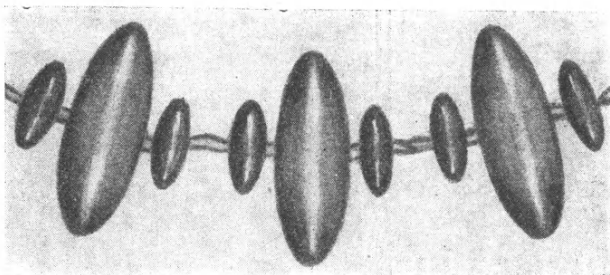

Εἰκ. 16.

ἐσφαλμένην ἐξήγησιν, ὅτι εἶναι ἐξάρτημα κράνου (leg of a casket). Παρομοίων κτενίων κομμάτια εὗρέθησαν καὶ ἄλλοι, ὥς εἰς τὸν Κακόβατον (AM. 1909, πίν. XII, 1) καὶ εἰς τὸν IV τάφον τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν (KARO, Schachtgräber, πίν. 43 ἀρ. 310). Σημειώνομεν ἀκόμη, ὅτι ἐκ δύο

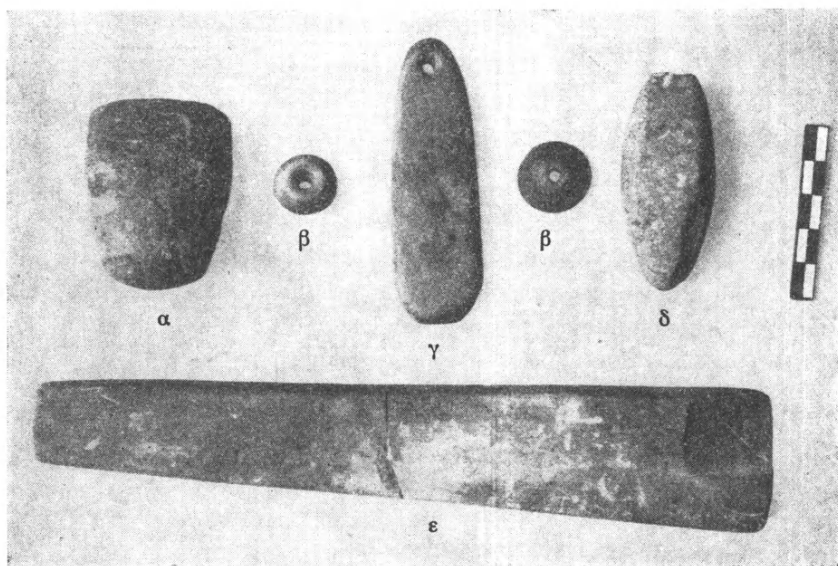
μικροτάτων συντριμμάτων μὲ διαφορετικὴν κάπως διακόσμησιν φαίνεται, πὼς ὑπῆρχε καὶ δεύτερον κτένιον.

Ἐπὶ τῆς εἰκ. 16 βλέπομεν ἐπάνω, α ἀπόκομμα μικροῦ τρυπητοῦ ἀργυροῦ ἀγγείου (θυμιατηρίου:), β δισκάριον ἀργυροῦν ἐλαφρῶς κυρτὸν μὲ 4

Εἰκ. 17.

ὁπὰς πρὸς συρραφὴν καὶ γ λεπτὰ χρυσᾶ ἐλάσματα, περιβλήματα ἀδιαγνώστου ἀντικειμένου ἐξ ἄλλου ὕλικου. Κάτω ἔχομεν τρεῖς ψηφίδας ὁμοῦ ἐξ

Εἰκ. 18.

ἡλέκτρον, δ δύο μεγάλας καὶ μίαν μικρὰν μὲ σύμφυτον σχοινίον ἐκ χρυσοῦ συνεστραμμένου ἐλάσματος, διάτρητον κυλινδρικήν «γαλάζια πέτρα» ε

καὶ ψηφίδα διάτρητον σφαιρικὴν στεατίτου, ζ. Πῶς ἐδέοντο καὶ ἐκρέμοντο μὲ κατακόρυφον θέσιν αἱ ψηφίδες αὐταί, παρέχει σαφὴ εἰκόνα τὸ σχεδιάσμα (εἰκ. 17). Πολλαὶ ψηφίδες περὶ τὰς 500! ἐξ ἡλέκτρου συνελέχθησαν ἐκ τῶν τάφων τοῦ Κακοβάτου. Εἶναι πολλῶν σχημάτων, ἀλλ' οὐδέποτε ὅμοιαι πρὸς τὰς ἡμετέρας (ΑΜ. 1909, 278 κέ. πίν. XV, 10—18).

Εἰκ. 19.

Τέλος εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ κατωτάτου στρώματος τὰ λίθινα ἐργαλεῖα τῆς εἰκ. 18: α· γνωστοῦ τύπου νεολιθικὸς πέλεκυς, β· κομβία ἐξ ὀπτοῦ πηλοῦ, γ· μικρὸν ἀκόνιον μὲ ὀπὴν ἐξαρτήσεως, δ· ὡς ὁ α· πέλεκυς καὶ ε· μεγάλη ἀκόνη. Καὶ τὸ αἰνιγματικώτερον ὅλων, οἱ μεγάλοι πέντε ὀδόντες ἵππου κοινοῦ καὶ σύντριμμα σιαγόνος χοίρου τῆς εἰκ. 19. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον σύντριμμα ἐκ τῶν μεγάλων ὀστέων τῶν σχετικῶν ζώων ἔγινε δυνατόν νὰ παρατηρηθῇ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

21. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΙΓΙΩ

Εἰς τὸ Αἶγιον συνεπληρώθη ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξαμένη ἀνασκαφή εἰς δύο κτήρια τῆς ἀρχαίας πόλεως. Τὸ ἓν, εὐρισκόμενον εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς σημερινῆς πόλεως παρὰ τὴν δεξαμενὴν, εἶναι τετράγωνον (μῆκος ἐκάστης πλευρᾶς 6.50 μ.), κατεσκευασμένον κατὰ τὴν ὑστέραν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἐξ ὀρθοστατῶν, σπονδύλων καὶ πέντε κιονοκράνων δωρικοῦ ρυθμοῦ (μῆκος ἄβακος 1.10) ἀνηκόντων εἰς παλαιότερον κτήριο τοῦ 5ου αἰ.

Εἰκ. 1. Ὑστερορρωμαϊκὸν κτήριο ἐξ ὕλικου κλασσικοῦ ναοῦ ἐν Αἰγίῳ.

π. Χ. (βλ. εἰκ. 1). Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα τεμάχια εἶναι ἐξ ὑπολεύκου πώρου, λίθου ὁμοίου ἐκείνου τὸν ὁποῖον εὐρίσκομεν εἰς Κόρινθον, οἱ δὲ σπόνδυλοι καὶ τὰ κιονόκρανα εἶναι ἐξαιρετικῆς ἐργασίας τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἐκ τῶν σπονδύλων καὶ κιονοκράνων ἀπεκόπη μεταγενεστέρως ἐν τμῆμα αὐτῶν διὰ προιονίου διὰ τὴν καλυτέραν ἐφαρμογὴν των κατὰ τὴν ἐπαναχρησιμοποίησίν των. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κλασσικὸν κτήριο πρέπει νὰ ἔκειτο κάπου ἐκεῖ πλησίον, ὥς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν τὰ πολλὰ εἰς τὸν χῶρον τοῦτον κατεσπαρμένα ὅμοια ὥς ἄνω ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια, ἡ ἀκριβὴς θέσις ὅμως αὐτοῦ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ, μολο-

νότι ἡνοίχθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πολλαὶ δοκιμαστικαὶ τάφροι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πλατείας, ὅπου ἡ δεξαμενὴ. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τοποθετοῦνται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων οἱ ναοὶ τῆς Εἰλειθυίας, τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Διονύσου. Ἴσως τὰ ὡς ἄνω ὑπολείμματα νὰ ἀνήκουν εἰς ἓνα τῶν ναῶν τούτων. Τὰ κινητὰ εὐρήματα εἶναι ἄνευ ἰδιαι-

Εἰκ. 2. Κτήριον κλασσικὸν ἐν Αἰγίῳ.

τέρας ἀξίας (θραύσματα ἀγγείων καὶ κεράμων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς), ἐπιτρέπουν ὅμως τὴν χρονολόγησιν τοῦ τετραγώνου κτίσματος εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Τὸ δεῦτερον κτήριον εὐρίσκεται οὐχὶ μακρὰν τοῦ πρώτου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σολωμοῦ ἀγούσης πρὸς τὴν πλατεῖαν τῆς δεξαμενῆς (εἰκ. 2). Πρόκειται περὶ ἑνὸς συγκροτήματος ἐκ τετραπλεύρων δωματίων· ἐκ τούτων τὸ

ἐν εἶναι ἐκτισμένον δι' ἰσοδομικῶν ὀγκολίθων, ὁ ἐσωτερικὸς δὲ χῶρος αὐτοῦ ἦτο πλήρης ὠμῶν πλίνθων (διαστ. 0.50×0.50) εἰς πολλὰς ἐπαλλήλους στρώσεις, σωζομένας μέχρις ὕψους 1.40 μ.· αἱ πλίνθοι αὗται διατηροῦνται κατὰ τὰ κατώτερα στρώματα ἀκέραιαι καὶ πιθανώτατα ἐκρησίσμευον διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰς τοίχου. Τὸ κτίσμα τοῦτο εἶναι τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ ἐφάπτεται κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἑτέρου ὀρθογωνίου, ἐκτισμένου κατὰ ὥραϊον πολυγωνικὸν σύστημα· τοῦτου οἱ τοῖχοι εἶναι ἰσχυρότεροι καὶ πλατύτεροι. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δευτέρου αὐτοῦ χώρου καὶ παρὰ τὸν ἐφαπτόμενον τοῦ πρώτου δωματίου τοῖχον ὑπάρχει λιθόστρωτον ἐκ μεγάλων λιθίνων πλακῶν μέχρι πλάτους 1.25 μ., τὸ δ' ὑπόλοιπον δάπεδον ἦτο ὑψηλότερον, κεκαλυμμένον διὰ ποταμίων λίθων μετρίου μεγέθους. Πρὸς δυσμὰς τοῦ δευτέρου χώρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 μ. ἀπ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη μέγα ὕδραγωγεῖον κατεσκευασμένον ἐκ μεγάλων λιθίνων πλακῶν. Τόσον τὸ ὕδραγωγεῖον τοῦτο ὅσον καὶ τὸ παρ' αὐτὸ δεύτερον δωματίον ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ ᾠκοδομήθη τὸ πρῶτον ἀναφερθὲν τετράγωνον δωματίον, ὅποτε καὶ κατεσκευάσθη δεύτερον ὕδραγωγεῖον ἐκ μικροτέρων λίθων, τὸ ὁποῖον διήρχετο ἄνωθεν τῶν ἐρειπίων τοῦ δωματίου τοῦ 5ου αἰῶνος. Δύο ἕτερα ὕδραγωγεῖα ἐκ πηλίνων σωλήνων ἀνοικτῶν πρὸς τὰ ἄνω ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς μεταγενεστέρας πρὸς βορρᾶν τῶν δύο πρώτων, ἑλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, προσθήκας. Τάφος παρὰ τὸ ρωμαϊκὸν ὕδραγωγεῖον εἶναι προγενέστερος αὐτοῦ καὶ περιεῖχε σκελετὸν μετὰ ὑαλίνου ἀγγείου ὥς καὶ μικροτάτους σιδηροῦς ἥλους παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, προφανῶς ἐκ τῆς ὑποδήσεως τοῦ νεκροῦ. Ἄλλαι ταφαὶ εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν μεταγενεστέρων δωματίων, ἀνήκουσαι εἰς τὸν 3ον καὶ 4ον μ.Χ. αἱ. (Τὸ σχετικὸν σχέδιον θὰ δημοσιευθῇ εἰς τὰ Π.Α.Ε. τοῦ 1955).

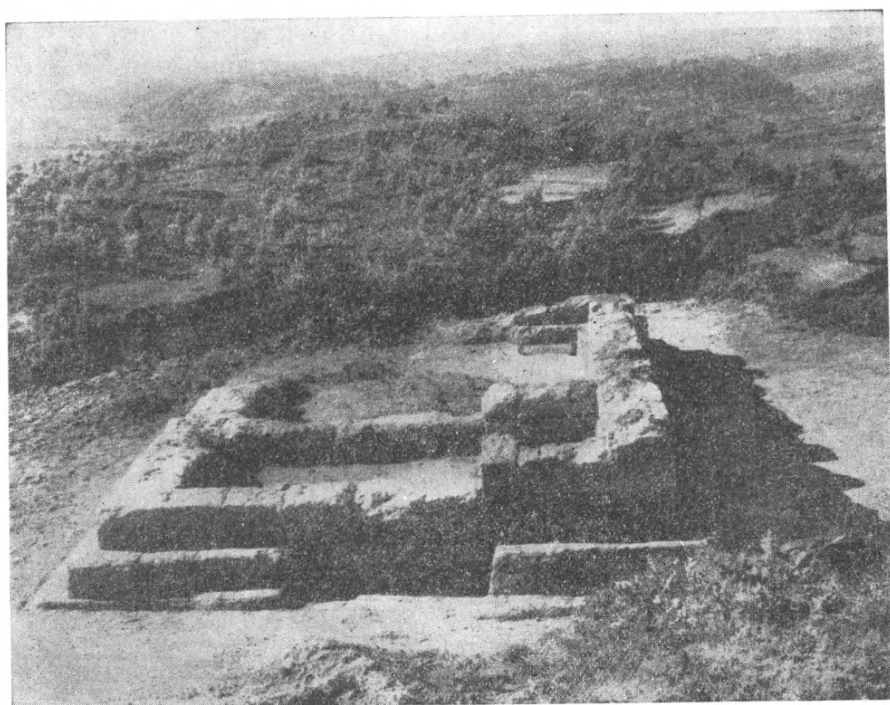
Πρὸς τούτοις ἐπεσημάνθη ἡ θέσις τοῦ κλασσικοῦ νεκροταφείου τῆς πόλεως, εὐρισκομένου ὀλίγον ὑψηλότερον καὶ Β.Δ. τῆς δεξαμενῆς. Οἱ περισσότεροι τῶν τάφων ἦσαν σεσυλημένοι, εἶναι δὲ τοῦ τύπου τῶν θηκοειδῶν, ἐπενδεδυμένων διὰ μεγάλων λιθίνων καλῶς κατεργασμένων πλακῶν καὶ κεκαλυμμένων δι' ὁμοίων. Ἐντὸς ἑνὸς τάφου ἡμικατεστραμμένου εὐρέθη χαλκοῦν κάτοπτρον τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος (τοῦ τύπου Klappspiegel), κεκοσμημένον ἐξωτερικῶς ἐν ἀναγλύφῳ διὰ καθημένης γυναικὸς καὶ καλωπιζομένης, ἐχούσης δὲ παρ' αὐτὴν Ἐρωτιδέα.

Τὸ μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον εὐρίσκεται παρὰ τὴν πλατεῖαν τῶν «Ψηλῶν Ἀλωνίων» καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν κατωφύρειαν αὐτῆς. Περὶ τοὺς 15 θαλαμοειδεῖς τάφους εἶναι ἀνοικτοί, συληθέντες κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίαις, ἐξ ἑνὸς δὲ μικροῦ τὸν ὁποῖον ἀνέσκαψα, σεσυλημένον κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, εἶρον παρὰ τὴν εἴσοδον ὀλίγα θραύσματα

ὑστερομυκηναϊκῶν ἀγγείων. Τὸ ἑλληνιστικὸν καὶ ρωμαϊκὸν νεκροταφεῖον εὐρίσκεται ὀλίγον χαμηλότερον καὶ ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ἐργοστασίου τῆς Χαρτοποιίας μέχρι τοῦ Νοσοκομείου.

21Α. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΜΠΑΜΠΕΣ ΜΑΚΡΥΣΙΩΝ

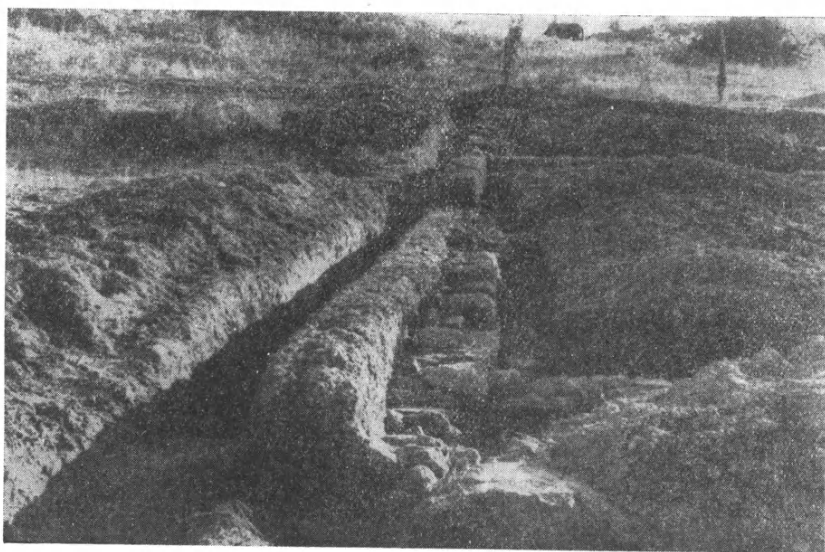
Εἰς τὴν περιοχὴν Μακρυσίων καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ὄροπεδίου Μπάμπες συνεπληρώθη ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξαμένη ἀνασκαφὴ δωρι-

Εἰκ. 1. Ναῖσκος ἐν παραστάσι Μπαμπῶν Μακρυσίων.

κοῦ ναΐσκου ἐν παραστάσι (8.36×4.55) ἐκ κογχυλιάτου λίθου, ἀνήκοντος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 1). Ὁ ναΐσκος οὗτος, κείμενος ἐπὶ τοῦ λοφίσκου Ἀρνοκατάραχον, τοῦ ὑψηλοτέρου τοῦ ὄροπεδίου, ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὸν Δία, ὥς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἡ ἐπὶ τεμαχίου ἀσβεστολίθου ἐντὸς τοῦ σηκοῦ εὐρεθεῖσα ἐπιγραφὴ ΤΑΥΡΙΑΣ. Προσπάθειαι ἀνευρέσεως τοῦ βωμοῦ ἢ ἀποθέτου ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀντ' αὐτοῦ ὅμως χαμηλότε-

ρον τοῦ λόφου καὶ ΒΑ. αὐτοῦ ἀνεσκάφη μέρος συγκροτήματος ἰδιωτικῶν κατοικιῶν εὕρισκομένων ἐπὶ κατωφερείας καὶ ἀπετελουσῶν τμήμα ὁλοκλήρου πόλεως (εἰκ. 2), τῆς ὁποίας ἄλλα συγκροτήματα οἰκιῶν ἐπεσήμανα εἰς τρεῖς ἐτέρας θέσεις, οὐχὶ πολὺ μακρὰν τῶν πρώτων. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος πόλις ἀνήκει εἰς τὸ β' ἡμῖσι τοῦ 5ου αἰῶνος, πρέπει ὅμως νὰ ὑφίστατο καὶ εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν, διότι εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εὐρέθησαν ἀγγεῖα ἀπὸ τῆς πρωίμου μέχρι τῆς ὑστέρας ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, κατολισθήσαντα ἀσφαλῶς ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τῆς πλαγιᾶς, ὅπου δὲν ἀνέσκαψα. Ἡ ἀνασκαφή τῆς ὥς ἄνω πόλεως εὐρίσκεται ἐντελῶς εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς. Εἰς τὴν

Εἰκ. 2. Συγκρότημα κατοικιῶν τῆς κλασσικῆς πόλεως Μπαμπῶν Μακρυσίων.

εἰκόνα 2 διακρίνεται ὁ τοῖχος, κατὰ μῆκος τοῦ ὁποίου διήρχετο κεντρικὴ ὁδός, ἐσωτερικῶς δὲ εἶναι οὗτος ὑποδιηρημένος διὰ τοιχιῶν εἰς κανονικὰ τετράγωνα δωμάτια.

Ἐκ τῆς τοπογραφικῆς ἐρεῦνης τῆς ἐπαρχίας Ὀλυμπίας τὴν ὁποίαν ἤρχισα, κατέστη δυνατὴ ἡ ἐπισήμανσις πολλῶν μεμονωμένων κτηρίων, συγκροτημάτων κτηρίων, τειχῶν καὶ τάφων εἰς πλείστας θέσεις τῶν περιοχῶν Ἀνδριτσαίνης, Κρεσταίνων, Ὀλυμπίας (παρὰ τὸ χωρίον Φλώκα), Πλατάνου, Πύργου, Σμύλα κλπ. Ὡσαύτως παρουσιάζονται ἐρεῖπια κτηρίου κλασσικοῦ παρὰ τὴν θέσιν Φρύο εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ Ζάχας-Ἀνδριτσαίνης. Ἡ ἐργασία ὅμως αὕτη, προσφάτως ἀρξαμένη, ἀπαιτεῖ ἀκόμη μακρὰν ἐργασίαν, ἵνα δυνηθῇ νὰ δώσῃ πλήρη εἰκόνα τῶν σωζομένων ἀρχαιοτήτων.

Ἐπίσης ἐξόδους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐγένετο, διὰ τοῦ τεχνίτου Τριανταφύλλου Κοντογιώργη, ἐργασία καθαρισμοῦ, ταυτισμοῦ καὶ συγκολλήσεως τῶν εὐρημάτων ἐκ τῶν πρὸ δύο ἐτῶν περίπου γενομένων ἀνασκαφῶν εἰς δύο ὑστερομυκηναϊκοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους καὶ εἰς ἀποθέτην ἱεροῦ παρὰ τὸν Ἀλφειόν. Ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου (σχήματος περίπου τετραγώνου, μήκους πλευρᾶς 9.50 καὶ βάθους 0.75 μ.), κειμένου τρία χιλιόμετρα νοτιοδυτικῶς τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀλφειοῦ εἰς τὴν θέσιν Καμπούλη, εὐρέθῃ πλῆθος μικρῶν ἀγγείων ἐγχωρίου κατασκευῆς κρατηρίσκων, ἀμφορίσκων, λυκηθίων, μικρῶν ὑδριῶν κ. ἄ., ὡς καὶ ἀττικῶν

Εἰκ. 3. Παράστασις ληκύθου τοῦ ζωγράφου Bowdin ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ Ἀλφειοῦ

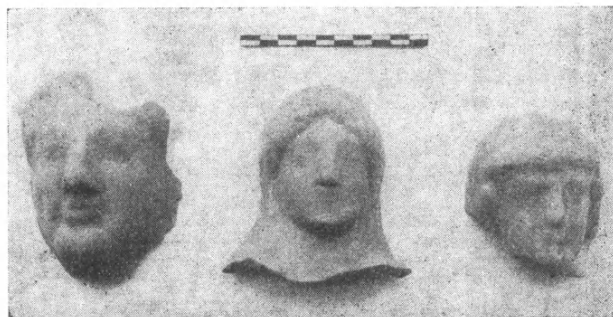
μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων, κυρίως ληκύθων, ἐξ ὧν μία εἶναι τοῦ ζωγράφου Bowdin (εἰκ. 3). Ὅμοίως μέγας ἀριθμὸς μελαμβαφῶν ληκύθων τοῦ τύπου τῶν «ἡλειακῶν» (εἰκ. 4), πηλίνων ἀγαλματίων καὶ προτομῶν ἀρχαϊκῆς καὶ κλασικῆς ἐποχῆς μετρίου μεγέθους, δυστηχῶς πολὺ κατεστραμμένων, ὡς φαίνεται ἐπίσης ἐγχωρίου κατασκευῆς (εἰκ. 5-6). Ὅλαι αἱ προτομαὶ παριστοῦν ἄνευ ἐξαιρέσεως γυναικείας μορφᾶς φερούσας πόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· αἱ μεγαλύτερων διαστάσεων (ὑψ. 0.21 μ.) ἔχουν τοὺς βραχίονας κεκαμμένους ἐπὶ τοῦ στήθους. Μερικὰ πῆλινα θραύσματα ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς ἀγάλματα ὀλίγον μικρότερα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους. Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ πῆλινον ἀρχαϊκὸν ἀνάγλυφον τῆς εἰκό-

νος 7 ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀποθέτου προερχόμενον, διαστάσεων 0.193×0.09 , παριστῶν κατακεκλιμένην ἀνδρικήν μορφήν μὲ φιάλην εἰς τὴν ἀριστεράν

Εἰκ. 4. «Ἡλείακὰ» ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ Ἀλφειοῦ.

καὶ λύραν εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀναγλύφου. Τὰ ἔργα ταῦτα πλαστικῆς ἐκ πη-

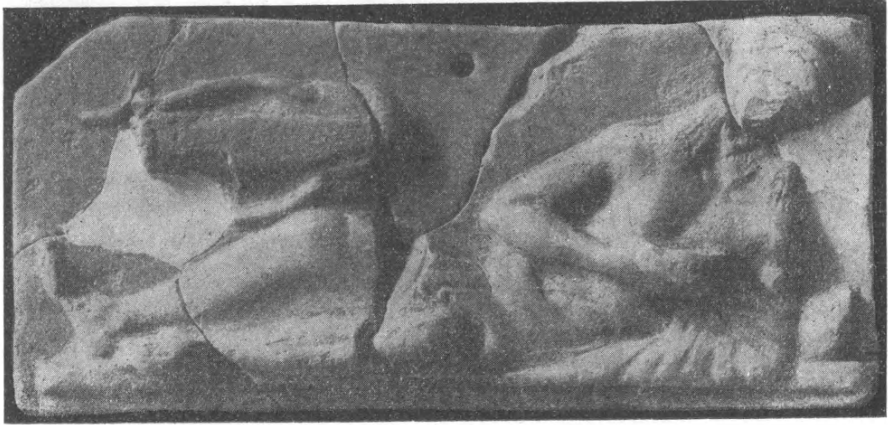

Εἰκ. 5-6. Πήλιναι προτομαὶ ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ Ἀλφειοῦ.

λοῦ, γνωστὰ καὶ ἐξ ἄλλων σημείων τῆς Ἡλείας, εἶναι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐντοπίας κατασκευῆς, ἥ δὲ ποιότης τῆς ἐργασίας αὐτῶν εἶναι ἐξαί-

ρετος, δεικνύοντα ἀξιόλογον δραστηριότητα καλλιτεχνικὴν τῆς περιοχῆς, περὶ τῆς ὁποίας θὰ πραγματευθῶμεν προσεχῶς.

Πρὸς τούτοις εὐρέθησαν εἰς τὸν ἴδιον ἀποθέτην ἱκανὸς ἀριθμὸς χαλκῶν ἐνωτίων ὀφιοειδοῦς σχήματος καὶ ψέλλια χαλκᾶ. Τὸ γεγονός ὅτι ὅλαι αἱ πῆλιναι προτομαὶ παριστοῦν γυναικεῖαν μορφήν, πρὸς δὲ ὅτι ψέλλια καὶ ἐνώτια εὐρέθησαν μετ' αὐτῶν, μᾶς ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἀποθέτης οὗτος ἀνῆκεν εἰς ἱερὸν γυναικεῖας θεότητος. Ἡ ἀπουσία παντὸς ἀνδρικοῦ ἀφιερώματος ἢ ἀνδρικῆς παραστάσεως, ἐκτὸς τοῦ πηλίνου ἀναγλύφου παριστῶντος πιθανῶς ἥρωα, εἶναι χαρακτηριστικὴ. Τέλος ὁ τεράστιος ἀριθμὸς

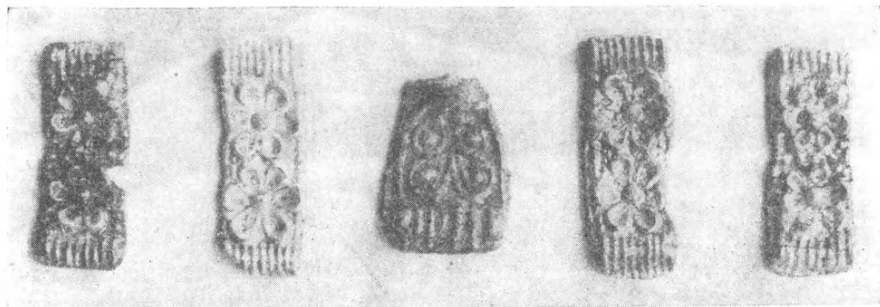

Εἰκ. 7. Πῆλινον ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ Ἀλφειοῦ.

μικροσκοπικῶν ἀγγείων ἐνισχύει τὸ συμπέρασμα τοῦτο, διότι τοιαῦτα ἀγγεῖα εἰς μικρογραφίαν εἶναι συνήθη ἀφιερώματα συνδεόμενα μετὰ λατρείας γυναικεῖας θεότητος, ὥς φιλικῶς μοῦ ὑπέδειξεν ὁ Διευθυντὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς κ. J. Caskey· πρβλ. CASKEY - AMANDRY, Investigations at the Heraion of Argos 1949: Hesperia 21 (1952) σελ. 212, πίνακες 52-59· τὰ εὐρήματα τοῦ εἰς Ἡραῖον τοῦ Ἀργους ἀποκαλυφθέντος ἀποθέτου ἔχουν μεγάλης ἀναλογίας πρὸς τὰ ἡμέτερα· πρβλ. καὶ J. M. COOK, Laconia: ABSA XLV (1950) σελ. 273 κ.ἐ. πίν. 27.

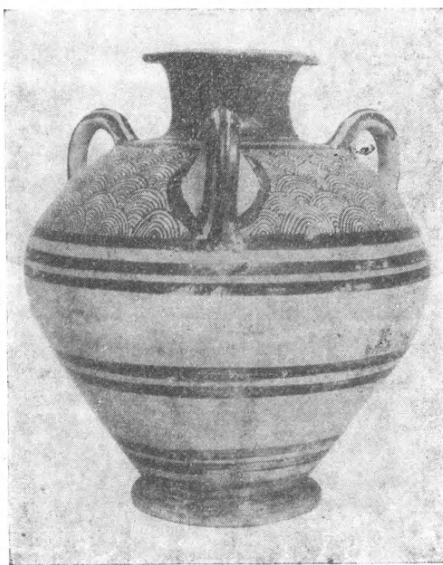
Τοῦ ἱεροῦ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ ἡ ἀκριβὴς θέσις, λόγῳ ἐξαντλήσεως τῆς μικρᾶς σχετικῆς πιστώσεως, μολοντί ἀρκετὰ ἐρείπια καλῆς ἐποχῆς εἶναι ὁρατὰ εἰς μικρὰν ἀκτίνα πέριξ τοῦ ἀποθέτου. Εἰς τοῦτον συνεσθρεύθησαν ἀφιερώματα, ὥς ἐκ τῶν εὐρημάτων καταφαίνεται, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 6ου μέχρι καὶ τοῦ 4ου αἰῶνος, ὁπότε οὗτος ἐκαλύφθη καὶ ἐγκατελείφθη.

Ἐκ τῶν πολυπληθῶν εὐρημάτων τῶν δύο ὑστερομυκηναϊκῶν θαλαμοειδῶν μετὰ δρόμου τάφων, κειμένων τέσσαρα χιλιόμετρα μακρὰν τῆς Ὀλυμ-

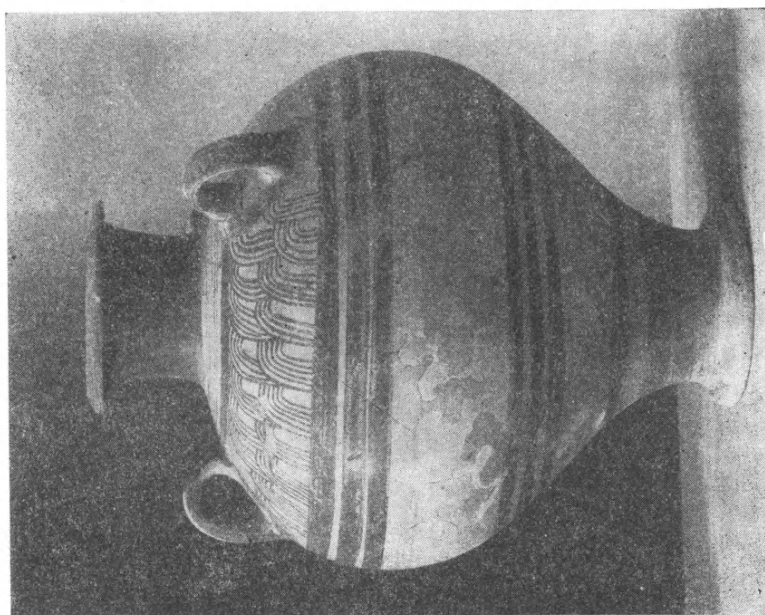
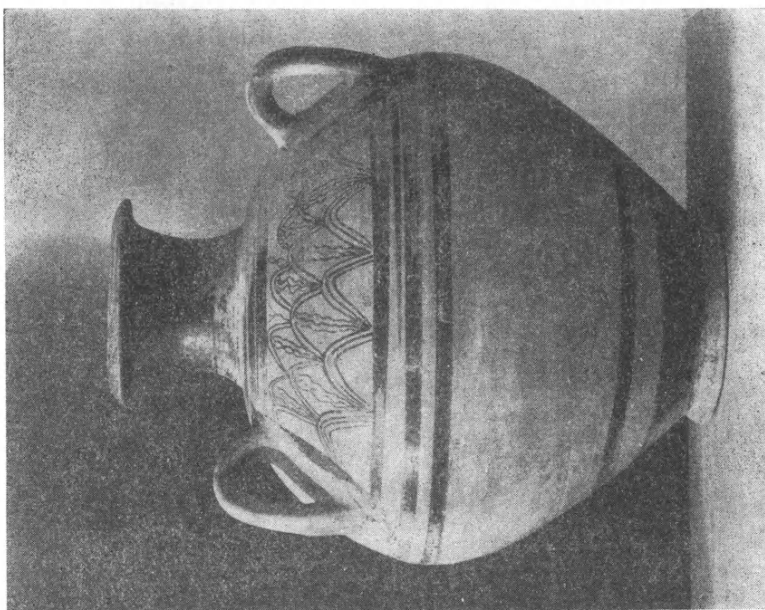

Εἰκ. 8. Ψῆφοι ἐξ ὑαλομάζης ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ὑστερομυκηναϊκῶν τάφων.

πίας, πέραν τοῦ ὥς ἄνω ἀποθέτου καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστεραῆς ὀχθῆς τοῦ Ἀλφειοῦ πλησίον τοῦ χωρίου Μακρύσια (πβλ. BCH 78 [1954] σελ. 128 κ. ἐ. εἰκ. 29-31), ἃξια μνείας εἶναι α) ψῆφοι ἐξ ὑαλομάζης, ἀνήκουσαι εἰς περιδέραιον, ἔχουσαι τὴν ἐκ ροδάκων διακόσμησιν αὐτῶν ἔντυπον, διαστάσεων 0.028 x 0.01 (εἰκ. 8), β) τρεῖς μεγάλοι τρίωτοι ἀμφορεῖς μέσου ὕψους 0.50 (εἰκ. 9-11), εὐρεθέντες μετὰ τῶν καλυμμάτων αὐτῶν, τὰ ὅποια εἶναι τὸ κάτω τμήμα ποδὸς κύλικος ἀχρηστευθείσης καὶ γ) τρία θραύσματα κρατήρος (εἰκ. 12) ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ δευτέρου τάφου, κεκοσμημένα δι' ἐλίκων καὶ κερασφόρων ζῶων. Ἐκτὸς τούτων σημαντικὸς εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων, ἀλαβαστροειδῶν ἀγγείων, τρίωτων καὶ διώτων ἀμφορέων καὶ ἀμφορίσκων, κρατήρίσκων, κυάθων μετὰ καὶ ἄνευ προχοῆς· τέλος ἄξιον μνείας εἶναι ἀσκοειδὲς ἀγγεῖον μετ' ἰδιορρύθμου ἀκτινωτῆς διακοσμήσεως. Ὁ ὑπ'

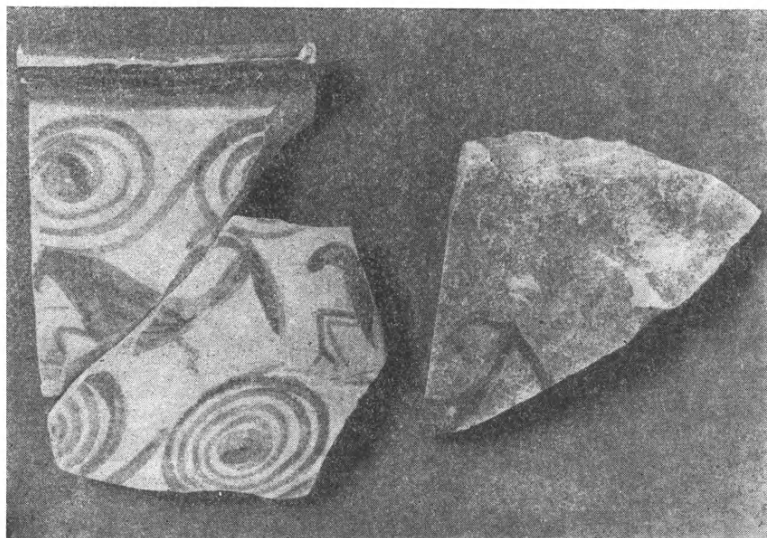

Εἰκ. 9. Τρίωτος ἀμφορεὺς ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ὑστερομυκηναϊκῶν τάφων.

Εἰκ. 10 - 11. Τρύωτοι ἀμφορεῖς ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ὑστερομυκηναϊκῶν τάφων.

ἀριθ. εἰκ. 13 μυκηναϊκὸς ἀμφορεὺς εἶναι ἀγνώστου προελεύσεως, παρουσίασε δὲ τὴν ἐπ' αὐτοῦ διακόσμησην μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω τεχνίτου. Τὰ εὐρήματα ταῦτα, ἀνήκοντα εἰς τὴν ὑστερομυκηναϊκὴν III b-c ἐποχὴν, εἶναι ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος, διότι εἶναι τὰ πρῶτα μυκηναϊκῶν τάφων ἀποκαλυπτομένων τόσον πλησίον τῆς Ὀλυμπίας, τῆς θέσεως τοῦ εἰς τοὺς τάφους αὐτοὺς ἀνήκοντος συνοικισμοῦ προσδιορισθείσης ἐπίσης, καὶ πληροῦν ἐν σημαντικὸν κενὸν εἰς τὰς γνώσεις μας περὶ τῶν προϊστορικῶν φάσεων τῆς περιοχῆς τῆς Ὀλυμπίας. Ἴσως ἡ ἀπουσία

Εἰκ. 12. Θραύσματα κρατήρος ἐκ τοῦ δρόμου ὑστερομυκηναϊκοῦ τάφου παρὰ τὸν Ἀλφειόν.

μυκηναϊκῶν εὐρημάτων ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ὀλυμπίας εἶναι ἀπλῇ σύμπτωσις, τὰ δὲ εὐρεθέντα κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ ἀνασκαφὰς δύο μυκηναϊκὰ ὄστρακα δὲν εἶναι τυχαῖα, ὡς μέχρι πρό τινος ἐπιστεύετο. Τὰ νέα εὐρήματα τόσον πλησίον τῆς Ὀλυμπίας μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ ἐπανεξετάσωμεν τὴν ἐπικρατοῦσαν χρονολόγησιν τοῦ Ἱεροῦ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Δωρικῆς καθόδου καὶ πιθανώτατα ἡ ἐκτέλεσις ἀνασκαφῶν εἰς βαθύτερα στρώματα τοῦ Ἱεροῦ θέλει ἐπιβεβαιώσῃ τοῦτο. Ἡ μυθολογικὴ παράδοσις περὶ τοῦ Ἱεροῦ παρέχει σαφεῖς ἐνδείξεις περὶ παλαιότερων τῆς Δωρικῆς καθόδου φάσεων αὐτοῦ· ἄλλωστε ἔχει πολλαπλῶς παρατηρηθῇ ὅτι εἰς τὰς θέσεις ὅπου ὑπάρχει μυθικὴ παράδοσις σχετικὴ πρὸς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἐκεῖ αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδωκαν καὶ εὐρήματα τῆς αὐτῆς περιόδου.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι πολλὰ τῶν ἀγγείων τούτων εἶναι σαφῶς ἐντοπίας παραγωγῆς, ὥς δεικνύει ὁ πηλὸς καὶ ἡ διακόσμησίς των. Ταῦτα, ὥς καὶ ἄλλα εὐρήματα τῆς περιοχῆς, φανερόνουν ἀξιόλογον ἄνθησιν καὶ δραστηριότητα καλλιτεχνικὴν ἐντοπίαν, ἀνεξάρτητον ἐν μέρει τῶν ἄλλων

Εἰκ. 13. Τρίτος μυκηναϊκὸς ἀμφορεὺς ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀλφειοῦ
ἀγνώστου προελεύσεως.

μυκηναϊκῶν κέντρων, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα ἤδη νὰ παρακολουθήσωμεν ἀπὸ τῆς προΐμου μυκηναϊκῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῆς ἱστορικῆς ἄνευ διακοπῆς, ὥς θὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὴν προσεχῇ ἐκτενῇ δημοσίευσιν τῶν ὡς ἄνω ἀνασκαφῶν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Φ. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ ἔτους τούτου διεξήχθησαν κατὰ τοὺς μῆνας Ἰουλίον, τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Αὐγούστου καί, κατόπιν μηνιαίας διακοπῆς λόγῳ τοῦ Διεθνoῦς Φιλολογικοῦ Συνεδρίου τῆς Κοπεγχάγης, ἔνθα μετέσχον ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς τε Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐπὶ δέκα εἰσέτι ἡμέρας τοῦ Σεπτεμβρίου. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐφέτος ἐξετάθησαν εἰς εὐρύτεραν τοπικὴν περιοχὴν τῆς Πυλίας, διότι προέχει κυρίως τὸ γεγονός, νὰ κερδίσωμεν συνολικὴν εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς περιοχῆς ταύτης. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν πράγματι λίαν ἐνθαρρυντικά, διότι ἡ Δυτικὴ Μεσσηνία ἀποδεικνύεται πλήρης ἀκμαίου καὶ τόσον πυκνοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε ἀναμφισβητήτως πρέπει νὰ ἀπετέλει τότε, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου, δύο πρωτεύοντα κέντρα τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο ἄλλως ἐνθυμεῖται καλῶς καὶ ἡ παράδοσις, διότι παρ' Ὀμήρῳ ἡ στρατιωτικὴ συμβολὴ τοῦ Νέστορος ἔρχεται δευτέρα μετὰ τὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος. Κατὰ τὴν ἐφετεινὴν περιόδον μετ' εὐχαριστήσεως ἔσχομεν ἀρκετάς ἐπισκέψεις ἡμεδαπῶν καὶ ξένων ἐπισκεπτῶν. Ὁ ἔφορος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τοῦ Leiden κ. H. Brunsting ἔλθων ἐξ Ὀλλανδίας διέτριphen ἓνα μῆνα καὶ συμμετέσχεν εὐγενῶς εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀνασκαφῆς. Ὁ ἐπιμελητὴς τῆς Ἀκροπόλεως κ. Σπ. Ἰακωβίδης μετέσχεν ὡσαύτως ἐπὶ ἓνα μῆνα, ἐκπονήσας καὶ τὰ σχέδια μετὰ τῆς οἰκειᾶς αὐτῷ ἀκριβείας καὶ καλαισθησίας. Ὁμᾶς φοιτητῶν μου ἐκ τῶν κ. κ. G. Beckel, Διον. Μινώτου, Δημ. Κακάμπουρα καὶ τῶν δεσποινίδων Ἀργυροῦς καὶ Μαρίας Παντελίδου, Ἐφης Δημητριάδου, Τασούλας Δημητριάδου καὶ Αὔρας Παπαδημητρίου μετέσχον ὡσαύτως ἐπὶ δεκαήμερον καὶ παρέσχον προθύμους καὶ πολυτίμους ὑπηρεσίας. Διαβατικοὶ ἐπισκέπται, παραμείναντες ἐπὶ ἐν ἡ δύο εἰκοσιτετράωρα, ἦσαν ὁ κ. W. Auerbach, ὁ κ. J. Warren καὶ ἡ κ. Ἑλίκη Ζάννα. Ἐδέχθημεν ἐπὶ πλέον καὶ ὁμαδικὰς ἐκδρομὰς Πυλίων καὶ Μεσσηνίων.

Εἰς τὴν περιοχὴν Βολιμιδίων ἐσυνεχίσαμεν τὴν ἀνασκαφὴν θαλαμῶν τάφων, περιορισθέντες κυριώτατα εἰς ἔρευναν τοῦ κτήματος τοῦ κ. Ἰ. Βοριᾶ (κληρονομία Τσουλέα). Ὁ κ. Βοριᾶς εἶναι ἀξίος θερμῶν δημοσίων εὐχαριστιῶν, διότι οὐ μόνον προθυμώτατα παρέσχε τὸ κτήμα του εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἀλλὰ καὶ πρωτοστατεῖ εἰς πᾶσαν καλὴν ἐνέργειαν ἐν Χώρῳ. Ἦδη κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχομεν ἀνασκάψει εἰς τὴν ἀνωτέρω περιοχὴν δύο τάφους. Ἐφέτος ἀνεσκάφησαν τρεῖς νέοι, ὧν οἱ δύο ἦσαν ἤδη γνωστοὶ ἡμῖν, ὁ δὲ τρίτος ἀνεκαλύφθη ἐφέτος, καὶ ἐπὶ πλέον ἀνεκαλύφθη μικρὸν ὑπόκαυστον, διατηρούμενον ἱκανοποιητικῶς, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ

τοῦ κ. Βοριᾶ. Τρεῖς νέοι θαλαμωτοὶ τάφοι ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰ περίξ, οἵτινες θὰ ἀνασκαφῶσι βραδύτερον. Ὁ εἷς κεῖται ὑπὸ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Χώρας - Κεφαλοβρύσου καὶ οἱ ἕτεροι δύο ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ κ. Κωνστ. Δημητρακοπούλου, ἀποτελοῦντες συνέχειαν πρὸς ΝΑ. τῆς μεγάλης καὶ σπουδαίας συνστάδος Ἀγγελοπούλου. Πρὸς τὸ Β. ταύτης μέρος ἀνεκαλύφθη νέος τάφος (Μαστοράκη 1), ὅστις καὶ ἀνεσκάφη. Κατὰ τὴν ΝΔ. τέλος παρυφὴν τῆς Χώρας, εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπὸ τῶν Βολιμιδιῶν, ἀνεκαλύφθη ἑτέρα συστάς θαλαμωτῶν Μυκηναϊκῶν τάφων. Ἀνεσκάφη πλήρως εἰς καὶ ἑτέρου ὁ δρόμος. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνωτέρω σκαφῶν εἶναι ἐν βραχεὶ τὰ ἀκόλουθα :

Ὁ τάφος «Βοριᾶ 3», ὑπὲρ τὸν ὁποῖον διέρχεται τὸ ὕδραγωγεῖον τῆς Χώρας, ἐσυλήθη ἀτελῶς εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν. Ἡ στέγη του εἶχε καταρρεῦσει εἰς ἄγνωστον ὡσαύτως ἐποχὴν καὶ ἦτο πλήρης ἐπιχώσεως, ἥτις ὅμως, παραδόξως, ἄφηνε κενὸν χῶρον κατὰ τὴν Ἀνατ. περιφέρειαν τοῦ τάφου. Ἡ ἐπίχωσις ἦτο καθαρὸν χῶμα καὶ λίθοι. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου (μὴ ἀνασκαφείς πλήρως) κεῖται πρὸς Ν. Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου εὐρέθη ὡσαύτως καθαρὸν παντὸς ἀρχαίου. Περιεῖχεν ὅμως ὁ τάφος μικρὸν βόθρον, τρεῖς ὀρθογωνίους λάκκους καὶ εὐρεῖαν κόγχην εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν τοιχωμάτων του, ἥτις ἀπῆρτιζεν ἓνα εἰσέτι λάκκον. Πάντες οὗτοι οἱ λάκκοι διήκουνσι παραλλήλως ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

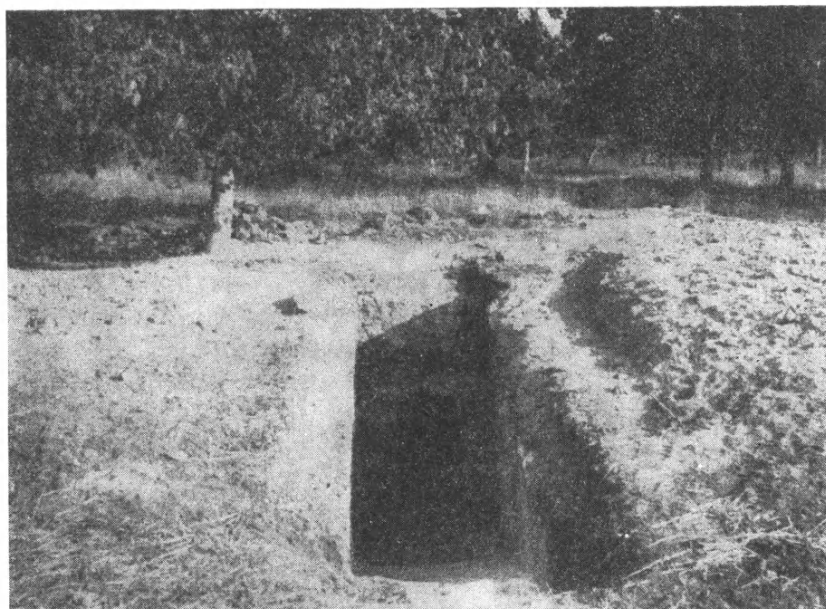
Ὁ λάκκος 1 εὐρέθη ἀκάλυπτος, διότι εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσίν του εἶχε δεχθῇ ἕξ ἀνακομιδῆς τὰ ὅστ' ἀπρογενεστέρου νεκροῦ. Ὁμοῦ μετὰ τῶν ὁστῶν εὐρέθησαν μεγάλη καὶ καλῶς διατηρουμένη αἰχμὴ λόγχης (εἶναι ἡ πρώτη ἀνευρισκομένη ἐν Πύλῳ), μία πλατεῖα σμίλη, περὶ τὰς δύο δωδεκάδας χαλκῶν καὶ λιθίνων αἰχμῶν βελῶν καὶ τέσσαρα μικρὰ ἀγγεῖα ΥΕ III. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δευτερογενοῦς τούτου ἐνταφιασμοῦ ἀπετελεῖτο ἐκ μελανότερου χώματος, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀνεφάνησαν τὰ λευκάζοντα χῶματα τῆς κυρίας ταφῆς. Αὕτη, ὡς κατὰ κανόνα συμβαίνει ἐν Πύλῳ ὁσάκις νεκροὶ θάπτονται ἐντὸς λάκκων, ἐστερεῖτο κτερισμάτων. Παρουσίασεν ὅμως συγκινητικὴν εἰκόνα στοργῆς καὶ μετὰ θάνατον :

Εἰς τὸ βάθος τοῦ λάκκου ἀνεπαύοντο δύο νεκροὶ ἐνηγκαλισμένοι. Ὁ πρῶτος σκελετὸς ἔκειτο ἐκτάδην (μῆκος 1.55), ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου ἀνεπαύετο ἡ κεφαλὴ δευτέρου κατὰ τι μικροτέρου σκελετοῦ (μ. 1.40). Ἐπὶ τῆς παρειᾶς τοῦ πρώτου σκελετοῦ ἐστηριζέτο τὸ κρανίον τοῦ δευτέρου, οὗ τὸ σῶμα εἶχεν ἐναγκαλισθῇ ὁ πρῶτος νεκρὸς διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς του. Δυνατὸν νὰ ἐπρόκειτο περὶ συζύγων, δυνατὸν περὶ μητρὸς καὶ κόρης (λόγῳ τοῦ μικροῦ ἀναστήματος), ἀλλὰ περισσοτέρου ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ δύο νεκροὶ ἐτάφησαν καὶ ἄρα ἀπέθανον συγχρόνως.

Ὁ λάκκος 2 εὐρέθη κεκαλυμμένος ἐπιμελῶς διὰ πλακῶν, ἐπομένως

περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἄθικτος, ἀλλ' οὐδὲν περιεῖχε καὶ ὁ σκελετός, λόγῳ ὑγρασίας, εἶχε σχεδὸν καταστραφῇ πλήρως. Ἐκεῖτο ἐκτάδην. Ὁ λάκκος 3 ἦτο ὁ μέγιστος πάντων (2 μ. μήκους, 0.45 πλάτους καὶ 0.40 βάθους). Ἐχρησίμευσεν ὡς ὀστεοφυλάκιον, διότι περιεῖχεν 7 κρανία, ἰσάριθμα ἀγγεῖα (ἐν ἀταξίᾳ) καὶ ὑπὸ τὴν μόνην σφωζομένην καλυπτῆρα πλάκα δύο εἰσέτι ἐθρυμματισμένα μικρὰ ἀγγεῖα.

Ἡ κόγχη ἐκαλύπτετο ἐπιμελῶς διὰ πλακῶν ὀρθίων, ἀλλ' οὐδὲν κτέ-

Εἰκ. 1. Βοριᾶ τ. 4, πρόσοψις.

ρισμα περιεῖχε καὶ τὰ ὀλίγα διασωθέντα ὅστᾳ δὲν ἀπετέλουν πλήρη σκελετόν.

Ὁ τάφος «Βοριᾶ 4» (εἰκ. 1), κείμενος περὶ τὰ 15 μ. Δυτικῶς τοῦ προηγουμένου, ἦτο σχεδὸν κενὸς εἰς τὸν θάλαμόν του καὶ ἐφέρετο ὡς συληθεὶς οὐχὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν διὰ τῆς διατροῆτου στέγης αὐτοῦ. Ὁ δρόμος, ἄθικτος ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, παρουσίασεν ἀσυνήθως πολλὰς κύλικας (τοὐλάχιστον 12 ἀγγεῖα), εἶναι δέ πως μακρὸς ἐν σχέσει πρὸς τοὺς δρόμους τῶν γειτονικῶν τάφων. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ἔχει πρακτικῶς κἀθετα τοιχώματα καὶ εὐρύνεται κανονικῶς ἐφόσον προχωρεῖ πρὸς τὴν θύραν. Πρὸ τοῦ ἀνωφλίου τοῦ τάφου, σχεδὸν εἰς τὸ ἀκριβὲς μέσον τοῦ δρόμου, ἀνεκαλύφθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, ὑπολεύκου καὶ σκληροτάτης, ὡς

εἶναι πάντοτε ἡ Μυκηναϊκὴ ἐπίχωση τῶν δρόμων ἐνταῦθα, περίεργος κάθετος ὀπή. Εἶχε διάμετρον 0.25, ἤρχιζεν εἰς βάθος 0.80 ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σημείου τοῦ ἀνωφλίου καὶ διετηρεῖτο μέχρι βάθους 0.50, ἔνθα συνήντα τὸ κενὸν ὑπὸ τὸ κατώφλιον, ὅπερ ἐπεξετείνετο κατὰ τι καὶ ἐντὸς τοῦ δρόμου.

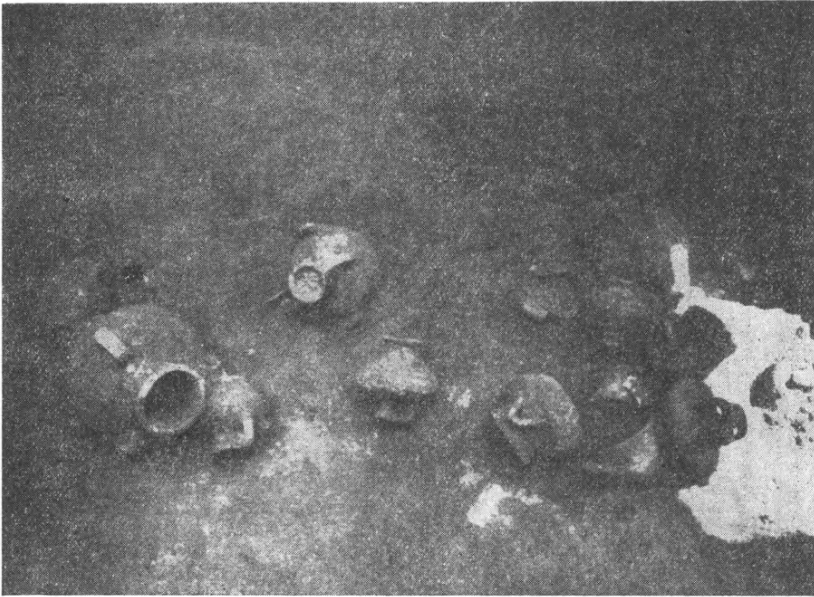
Εἰς τὴν ἐλαχίστην ἐπίχωσιν, ἣτις ἔκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου, ἀνεύρομεν τὰ τεμάχια μεγάλων Μυκηναϊκῶν ἀγγείων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν 5 βόθροι (ὁ εἰς μικρότατος) καὶ εἰς ἀβαθῆς λάκκος, ἔνθα ἀνεπαύετο μέγας σκελετός (μῆκ. 1.75). Πέντε ἄλλων κρανίων λείψανα παρουσίασαν αἱ κόγχαι καὶ ἐλάχιστα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν ἓν θήλαστρον εἶναι πρακτικῶς ἀκέραιον.

Ὁ τάφος «Βοριά 5» ὑπῆρξεν ὁ περισσότερον ἐνδιαφέρων. Κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἠνοίχθη παραπλευρῶς τούτου μέγα ὄρυγμα, τὸ ὁποῖον διέτρησε τὴν στέγην τοῦ τάφου ὀλίγον χαμηλότερον τῆς κορυφῆς. Ἡ σχηματισθεῖσα ὀπή δὲν ἦτο μεγάλη, φαίνεται δὲ ὅτι οὐδεμία σύλησις ἐγένετο. Πάντως ἔλλειπει μέγα μέρος καὶ ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς στέγης, ἔκειθεν δ' ὁ τάφος ἐπληρώθη ἐπιχώσεως, οὐχὶ βραδύτερον τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου. Ἡ ἐπίχωσις φέρει πάντα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φορτουῦ. Περιεῖχε μέλαν χῶμα πλήρες μεγάλων καὶ μικρῶν θραυσμάτων ἀγγείων (ἀφθονοῦσιν οἱ ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς), τεμάχια ὑαλίνων ἀγγείων, τεμάχια μαχαιρίων καὶ ἄλλων ἐργαλείων σιδηρῶν, πολλὰ ὅστ' αὖ ζῶων, ὧν μεταξὺ καὶ χαυλίου ἀγριοχοίρων, πολλοὺς δισκοειδεῖς περιστροφικοὺς μυλολίθους καὶ τινα χαλκὰ νομίσματα, ὧν ἓν, καλῶς διατηρούμενον, ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ κ. Brunsting ὡς ἀνήκον εἰς τὸν Κωνσταντίνον. Ἡ μελανὴ ἐπίχωσις ἔφθανε μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου, ἐπομένως οὗτος, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεκαλύφθη, ἦτο τελείως κενὸς ἐπιχώσεως.

Τὰ Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ἤρχισαν νὰ παρουσιάζωνται ἐντὸς τῶν μελανῶν χωμάτων εἰς ὕψος 0.50 ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Ἦσαν τεμάχια μεγάλων κεραμικῶν σκευῶν, ὧν τινα ἐλπίζεται νὰ ἀποκατασταθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μνημονευθεῖσα ἐπίχωσις τῶν 50 ἑκατοστῶν ἦτο ἄλλως καθαρωτάτη, περιέχουσα ἀραιότατα μόνον Ρωμαϊκὰ ὄστρακα, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ μεγάλα ἀγγεῖα ἐθραύσθησαν κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ τάφου, ἀλλὰ παρέμειναν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ ἐρρίφθη ἢ εἰσέρρευσε μελανὸν χῶμα. Ὑστερον ἐπηκολούθησεν ἡ βαθμιαία πλήρωσις τοῦ τάφου διὰ φορτουῦ. Μεταξὺ τῶν εἰρημάτων τῆς κατωτάτης ἐπιχώσεως, ὁμοῦ μετὰ τῶν Μυκηναϊκῶν ἀγγείων, ἦσαν τεμάχια τινα Ἀρρετινῆς κεραμικῆς (terra sigillata) καὶ κοντόχονδρον δακρυδόχον ἀκέραιον.

Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου παρουσίασεν ἐξ κόγχας ἢ βόθρους καὶ δύο λάκκους, ἀμφοτέρους καλυπτομένους διὰ πλακῶν. Πλὴν μεμονωμένων εὐρη-

μάτων (μερικῶν μικρῶν ἀγγείων ἀκεραίων καὶ τεμαχίων ἐκ μεγαλυτέρων, ὥς καὶ μονοστόμου μαχαιρίου μετὰ τεσσάρων ἡλῶν) ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου δύο ομάδες ἀγγείων. Ἡ μία (παρὰ τὴν κόγχην 2) ἀπετελεῖτο ἐξ ἑνδεκα ἀγγείων, μὲ κέντρον εὐμεγέθη τρίγωνον στάμνον. Πέριξ ταύτης, ὥς νὰ ἐχύθησαν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀνευρέθησαν δέκα καὶ τέσσαρα κωνικά σφονδύλια καὶ κομβία, ὧν ἓν ἀργυροῦν, ἓν πῆλινον καὶ τὰ λοιπὰ ἐκ στεατίτου. Νοτιώτερον εὐρέθη ἄλλη ὁμάς ἐκ 13 ἢ 14 ἀγγείων, σχεδὸν πάντων

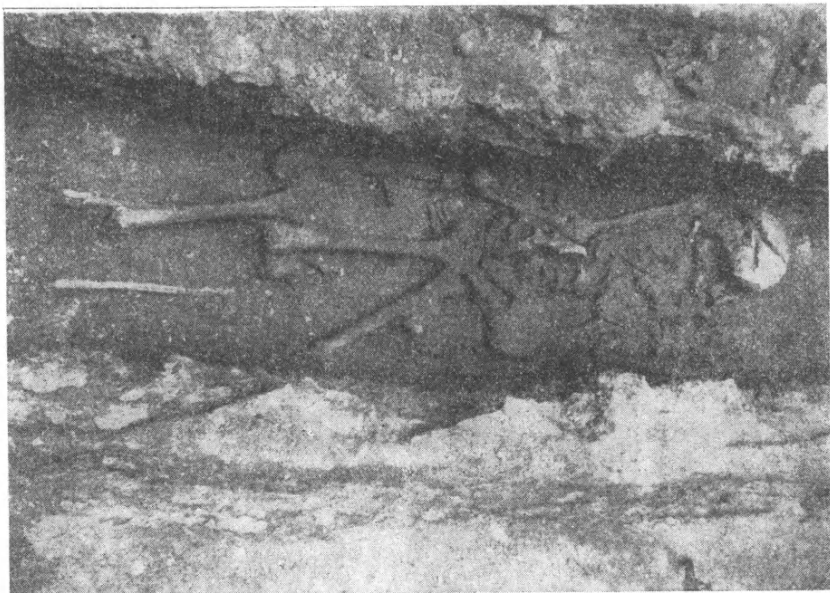
Εἰκ. 2. Βοριά τ. 5. Νοτία ὁμάς ἀγγείων. Ὁ ἀμφορίσκος ἄνω δεξιὰ εἶναι εἰσέτι πωματισμένος.

ἀκεραίων, μεταξὺ τῶν βόθρων 5 καὶ 6. Τὸ μέγιστον τῶν ἀγγείων ἦτο τρίωτος ἀμφορίσκος καὶ πάλιν ὑπὸ τὸ χεῖλος αὐτοῦ, ὥς νὰ εἶχον χυθῇ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἔκειντο ἑνδεκα σφονδύλια μέλανος ἢ πορφυροῦ στεατίτου (εἰκ. 2).

Ἐκ τῆς ὁμάδος τῶν ἀγγείων τούτων μία ἀσυνήθης πρόχους φέρει ἡθμὸν κατὰ τε τὸ στόμιον καὶ τὴν προχοήν, ἣν ἔχει ἐπὶ τῆς κοιλίας. Εἷς μικρὸς ἀμφορίσκος φέρει πῶμα ἰσχυρῶς εἰσέτι ἐπικείμενον τοῦ στομίου (πιθανῶς πόδα κύλικος. Δὲν ἀφηρέθη). Ὅμοιον πῶμα ἔφερε καὶ ὁ μνημονευθεὶς μείζων ἀμφορίσκος, τὸ ὁποῖον ἦτο ποὺς κύλικος. Εὐρέθη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου, καθόσον ἦτο ἐλαφρῶς μικρότερον τῆς διαμέτρου τοῦ στομίου. Τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα ἦσαν ἐκ τῶν συνήθων. Μικροτέρα ὁμάς ἀγγείων,

κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμένων, ἔκειτο καὶ ὑπὲρ τὸν λάκκον 1. Πάντα τὰ εὐρεθέντα ἀγγεῖα εἶναι ΥΕ ΙΙΙ ἐποχῆς. Ἀνευρέθησαν εἰσέτι κατὰ τὸ δάπεδον τοῦ τάφου τεμάχια συρμάτων ἀργύρου ἢ ἀργυρίτου μολύβδου, ἴσως ἔκ τινος διακόσμου.

Οἱ λάκκοι, κατὰ τὸ εἰωθός, καίπερ ἄθικτοι, οὐδὲν εὔρημα περιεῖχον. Αἱ καλυπτῆρες πλάκες τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν εὐρίσκοντο εἰς τι βάθος ἀπὸ τοῦ χείλους τοῦ λάκκου, ὃ δὲ νεκρὸς εὐρίσκετο ἐν κενῷ. Διετεροῦντο ὀλίγα

Εἰκ. 3. Βοριά τ. 5, σκελετὸς λάκκου 2.

μόνον ἵχνη ἐκ τῶν κνημῶν καὶ τῶν δύο χειρῶν ἀτόμου νεαρᾶς ἡλικίας 15 περίπου ἐτῶν. Τοῦ λάκκου 2 ὁ σκελετός, εὐρισκόμενος ἐν κενῷ ὑπὸ τὰς καλυπτῆρας πλάκας, διετερεῖτο καλύτερον καὶ ἐπροξένησεν εἰς ἡμᾶς πολλὴν ἀπορίαν, διότι εὐρίσκετο ἐν φαινομενικῇ μεγάλῃ ἀταξίᾳ (εἰκ. 3). Τὸ κρανίον ἦτο κεκλιμένον δεξιὰ, ἢ κάτω σιαγὼν ὅμως διετερεῖτο εἰς τὸ μέσον τῶν ὤμων ὀριζοντίως καὶ ὑπ' αὐτὴν ὄρθιος ὁ πρῶτος ἀνγενικός σπόνδυλος. Οἱ ὑπόλοιποι σπόνδυλοι δὲν εὐρίσκοντο πάντες εἰς τὰς θέσεις των, ἀλλ' εἶχον παραπέσει ἑκατέρωθεν ἢ ἐξεῖχον τῆς γραμμῆς τῆς σπονδυλικῆς στήλης. Τὸ δεξιὸν ὁστοῦν τῆς λεκάνης ἦτο ἠνωρθωμένον, ἐν ᾧ τὸ ἀριστερὸν κατέκειτο, ἀμφοτέρω δὲ τὰ μηριαῖα ὅσα ἦσαν ἐξηρθρωμένα καὶ εἶχον μετατοπισθῇ πρὸς τὰ δεξιὰ. Τέλος ἡ ἀριστερὰ κνήμη εὐρίσκετο ὑψηλά,

παρὰ τὸ μνηριαῖον ὁστοῦν, ἐν ᾧ ἡ ἀντίστοιχος περόνη ἔκειτο εἰς τὴν φυσικὴν θέσιν τοῦ σκελετοῦ, ὅστις ἦτο ὕψις. Τὸ ὅλον μήκος τοῦ νεκροῦ, ὡς εἶχεν, ἦτο 1.50 μ., ἀλλ' ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν του 25 περίπου ἑκατοστά χώρου παρέμενον κενά, πρᾶγμα ἀσύνηθες, διότι οἱ λάκκοι πάντοτε εἶναι στενόχωροι καὶ ὁ νεκρὸς βιάζεται συνήθως ἐντὸς αὐτῶν (τοῦ παρόντος λάκκου τὸ μήκος ἦτο 1.90).

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἐξηγοῦνται, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχε ταπῇ ἡμιανακλινόμενος καὶ στηριζόμενος ἐπὶ παχέος προσκεφαλαίου, ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ στρώματος, μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν ὁποίων τὰ ὀστέα ὑπέστησαν ἐλαφρὰς κατακρημνίσεις.

Ὁ τάφος ὁλόκληρος περιεῖχε κατ' ἐλάχιστον ὄριον ἑξ ἧ ἑπτὰ κρανίων λείψανα, πάντα δὲ τὰ κρανία καὶ ὀστέα ἦσαν ἰσχυρῶς μελανὰ ἐκ τῆς ὑγρασίας (ἡ «καῦσις» παλαιότερων ἀρχαιολόγων).

Ὁ τάφος «Μαστοράκη 1» κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῶν συστάδων Ἀγγελοπούλου καὶ Κορωνιοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐφύετο μία κυπάρισσος, ἣν ἀπεμακρύναμεν, καὶ εἰς τὸν δρόμον αὐτοῦ μία συκὴ ἀφεθεῖσα ἐπὶ τόπου. Ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἐλαχίστων τάφων, οἵτινες ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας. Διὰ τοῦτο ἡ κένωσις καὶ σύλησις αὐτοῦ ὑπῆρξε πλήρης. Μέχρι τοῦ διαπέδου ἡ ἐπιχώσις ἦτο πλήρης ὀστράκων ὑαλωτῶν, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ δύο ἀργυρὰ νομίσματα, ὧν τὸ ἐν διατηρεῖ εἰσέτι λείψανα τῆς ἐπιγραφῆς *VENETIAE... DUX*. Τὸ δάπεδον ἔφερε τρεῖς λάκκους καὶ δύο κόγχας, ἅπαντα σεσυλημένα. Ἐλάχιστα ἦσαν τὰ διαφυγόντα ἀντικείμενα: Γλωσσοειδὲς μαχαίριον, λείψανα ἐνὸς ἢ δύο ἄλλων, ψῆφοι τινὲς ὑαλομάζης καὶ σαρδίου καὶ ὀλίγα μικρὰ ἀγγεῖα, ὧν μεταξὺ ὑψίλαιμος τριφυλλόστομος πρόχους τῶν τελευταίων Γεωμετρικῶν χρόνων εὑρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ λάκκου 1.

Ἡ νέα νεκρόπολις τοῦ Ἀγίου Ἡλίας, εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς κομποπόλεως Χώρας, περιλαμβάνει ἄγνωστον εἰσέτι ἀριθμὸν τάφων. Ἀσφαλῶς γνωστοὶ εἶναι μέχρι τῆς στιγμῆς πέντε. Πλήρως ἀνεσκάφη ὁ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Σταύρου Μανιάτη (ὑπ' ἀρ. 1), ἐπειδὴ δὲ παραπλευρῶς ἀνεφάνη καὶ ἕτερος, ἀνεσκάφη καὶ τούτου ὁ δρόμος. Ἡ σπουδαιότης τῆς νεκροπόλεως ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι εἶναι μεταγενεστέρα τῆς τῶν Βολιμιδίων, ἀνήκουσα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε παρουσιασθέντων συμπτωμάτων εἰς τὴν ἐσχάτην περίοδον τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ δρόμοι τῶν τάφων εἶναι στενοὶ καὶ λίαν μακροί, τὰ δὲ τοιχώματα τούτων συγκλίνουνσι πρὸς τὰ ἄνω, ὥστε εἰς τινὰ σημεῖα τὸ πλάτος ἐλαττοῦται εἰς 60-70 ἑκατοστά (εἰκ. 4). Οἱ θάλαμοι εἶναι μικρῶν γενικῶς διαστάσεων καὶ εἶναι προσιτοὶ διὰ στενῆς προσόψεως εἰς τὸ βάθος τοῦ δρόμου, ἔνθα ὅμως ἀνοίγεται ὑπερμεγέθους θύρα. Εἰς τὸν πλήρως σκαφέντα τάφον 1 ἡ θύρα ἔχει ὕψος 1.65,

ἐπὶ πλάτους 0.90 κάτω καὶ 0.80 ἄνω. Τὸ μήκος τοῦ δρόμου εἶναι 7.50 καὶ ἡ διάμετρος τοῦ θαλάμου, ἀκανονίστως κυκλικῷ, 3.60. Ὡς τάφοι εἶναι ἐσκαλισμένοι εἰς μαλακώτατον ἀμμῶδες πέτρωμα καὶ γενικῶς δίδουσι τὴν ἐντύπωσιν τῆς πενίας καὶ τῆς παρακμῆς, μὴ δυνάμενοι νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς μεγαλοπρεπεῖς θαλάμους τῶν Βολιμιδίων. Εἰς τὸν ἀνασκαφέντα τάφον τὸ δάπεδον δὲν παρουσίασε λάκκους, ἀλλὰ μόνον τρεῖς μικροὺς βόθρους, ἔνθα εἶχον τοποθετηθῇ ὅστ' ἔν δευτέρῳ μετακομίσει. Τέσσαρα κρᾶνία εἶναι ἀπολύτως βέβαια καὶ δύο εἰσέτι ἄλλων ὑπῆρχον τεμάχια. Περι-

έργως πάντα ἀνήκουσιν εἰς μικρὰ παιδιά. Ἐλάχιστα ἄλλα ὅστ' ἀπαρηγήθησαν, πάντα εἰς κακὴν κατάστασιν διὰ τὴν ὑγρασίαν.

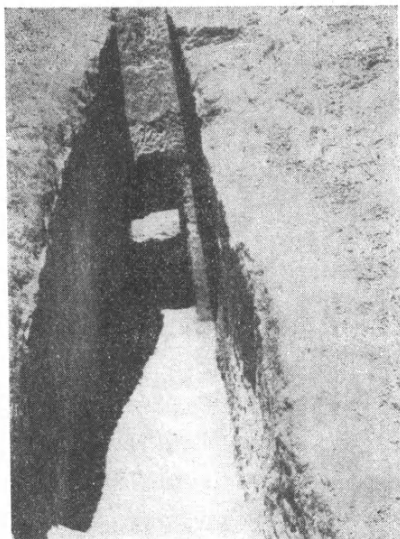
Τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου ἦσαν πενιχρά: Μόνωτος κύαθος ἄγροφος μετὰ λεπτοτάτων τοιχωμάτων, ψευδόστομος ἀμφορεύς, τεμάχια βαθέος ποτηρίου καὶ ὀλίγα ἄλλα ὄστρακα ἦσαν τὰ μόνα εὐρήματα, εἰς ᾧ προσετέθη χαλκοῦν ξυρδὸν μετὰ τριῶν ἥλων. Ὁ δρόμος καὶ ἡ τείχις τῆς θύρας, ἥτις διετηρεῖτο εἰς ὕψος ἑνὸς μέτρου, παρουσίασαν τεμάχια πολλῶν κυλίκων.

Ὁ δρόμος τοῦ ἑτέρου τάφου (2) εἶναι καθ' ὅλα ὁμοίος πρὸς τὸν τοῦ προηγουμένου. Φέρει ὅμως εἰς τὸ δεξιὸν τοίχωμα καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ τέλους ἐσκαλισμένην κόγχην.

Τὸ στόμιον ἐφράσσετο διὰ λίθων καὶ ἀσφαλῶς ἡ κόγχη ἐγένετο ὅπως δεχθῇ ταφάς. Εὐρίσκεται τόσον ὑψηλά, ὥστε δὲν εἶναι προσιτὴ ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου. Ἐπομένως, ὅταν ἠνοιχθῇ, ἐκενώθη μέρος μόνον τοῦ δρόμου. Πρὸ τῆς θύρας εὐρέθησαν τεμάχια κυλίκων μελανοῦ ἢ ξανθοῦ πηλοῦ. Ὁ θάλαμος εἶναι πλήρης χωμάτων καὶ ἡ σκαφή του ἀνεβλήθη διὰ προσεχῆ περίοδον.

ΤΟ ΥΠΟΚΑΥΣΤΟΝ

Ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ κ. Βοριᾶ καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 περίπου μέτρων ἀπὸ τῶν τάφων ἀνεκαλύφθησαν τὰ λείψανα μικροῦ υποκαύστου, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη μὲν ὁλόκληρον, ἀλλ' ὑπολείπονται εἰσέτι λεπτομερέστεραι ἔρευναι

Εἰκ. 4. Νεκρόπολις Ἀγίου Ἡλίου,
Μανιάτη τ. 1.

πρὸς ἐξακριβώσιν πάντων αὐτοῦ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων. Ὑπῆρχεν ἡ παράδοσις, ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐκρύπτετο ἐκκλησία καὶ ἀπεδείχθη, ὅτι τοῦτο δυστυχῶς ἦτο καὶ μία τῶν αἰτιῶν τῆς καταστροφῆς τοῦ ὑποκαύστου, διότι ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ἐνταφιασμούς. Ἦδη κατὰ τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα ἐθάπτοντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ περίξ τοῦ κτίσματος χριστιανοὶ ἐντὸς κιβωτοσχημῶν ἢ κεραμοσκεπῶν τάφων. Εἰς δύο περιπτώσεις ταφῶν ὑπῆρχε καὶ ἀνὰ ἓν μικρὸν ἀγγεῖον. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ λήξαντος αἰῶ-

Εἰκ. 5. Τὸ ὑπόκαυστον ἐκ Νότου.

νος, ὁπότε ὁ ἀγρὸς εἶχε φντευθῇ εἰς ἄμπελον, κατεστράφη ἐκ νέου σημαντικὸν μέρος τοῦ κτίσματος. Τὰ ἐλθόντα εἰς φῶς λείψανα τοίχων, αἱ πλίνθοι καὶ αἱ κέραμοι, πρὸς δὲ καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν παλαιότερων ταφῶν, ἐγέννησαν τὴν πίστιν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ παλαιᾶς ἐκκλησίας. Νέοι χριστιανοὶ ἐπεξήτησαν ἐκεῖ τὴν τελευταίαν ἀνάπαυσιν καὶ νέαι ζυμῆαι ἐπροξενήθησαν. Ἐπὶ ἐνὸς τοιοῦτου σκελετοῦ εὔρομεν μικρὸν διάτρητον ἀργυροῦν νόμισμα Τουρκικόν, τὸ ὁποῖον ἐφέρετο ὡς κόσμημα, ὡς καὶ σήμερον συμβαίνει παρὰ τοῖς χωρικοῖς.

Ἡ εἴσοδος ἦτο ἐξ Ἀνατολῶν (λίαν κατεστραμμένη), κατ' εὐθείαν δ' ἔναντι ταύτης πρὸς Δ. ὑπάρχει ἀψιδωτὸς χώρος, ἔνθα κατέληγον τὰ καλῶς

διατηρούμενα ὑπόγεια διαμερίσματα τοῦ κυρίως ὑποκαύστου. Τούτου οἱ κιονίσκοι ἀποτελοῦνται ἐκ μικρῶν δισκοειδῶν πλίνθων (διαμέτρου 20 ἐκ. περίπου), ἐνιαχοῦ δὲ διατηρεῖται καὶ τὸ πάτωμα, ἀποτελούμενον ἐκ πλίνθων, ἐφ' ὧν ἐπικάθηται παχὺ στρώμα ἀσβέστου μετὰ μικρῶν λίθων (εἰκ. 5).

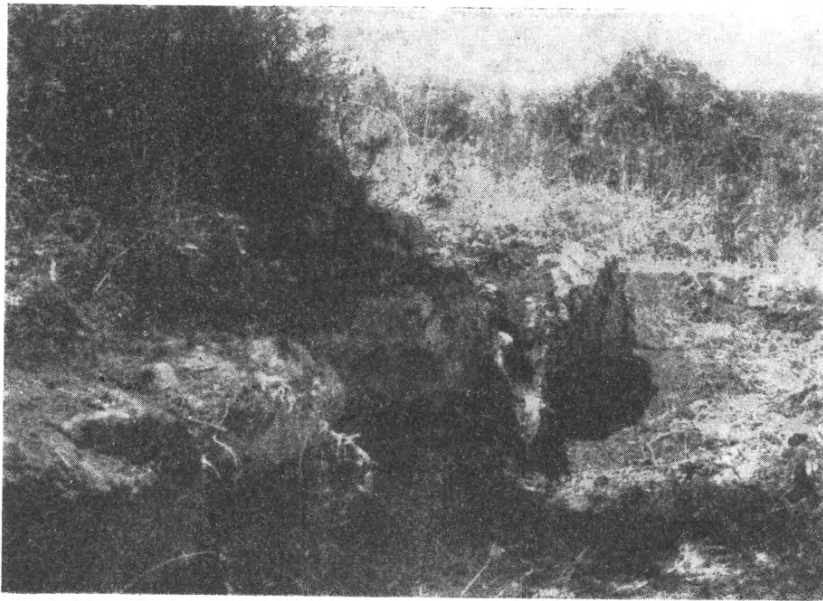
Μέγα πλῆθος τέφρας καὶ ἀνθρώπων εἰς τὰ μεταξὺ τῶν κιονίσκων κενὰ ὑπεδείκνυε τὴν ἐντατικὴν χρῆσιν τοῦ ὑποκαύστου. Κτισταὶ διὰ πλίνθων αὐλάκες καὶ κάθετοι ἀγωγοὶ διωχέτευον τὸν θερμὸν ἀέρα εἰς τὰ λοιπὰ διαμερίσματα καὶ τοὺς τοίχους. Δὲν εἶναι ὁμως εἰσέτι σαφὲς εἰς ἐμὲ, πῶς ἐγίνετο ἡ διανομὴ τῶν χώρων εἰς *frigidarium*, *tepidarium* καὶ *caldarium*. Ἡ ὑποκαύστρα ἔκειτο εἰς τὸ Β. μέρος, ἀποτελεῖται δ' ἐκ χώρου ὀρθογωνίου, περιβαλλομένου ὑπὸ ἀπλοῦ τοίχου λίθων, οὗ αἱ παρειαὶ ὡς καὶ τὰ χώματα τοῦ δαπέδου δεικνύουσι τὰ ἴχνη ἐντατικῆς καύσεως. Ἐκεῖθεν, δι' εὐρυχώρου πλινθοκτίστου αὐλάκος, διωχετεύετο ἡ θερμότης εἰς τοὺς χώρους τοῦ λουτροῦ.

Ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι εὗρομεν πολλὰ τεμάχια ἐπιπέδου ὕαλου, διατηρούσης πολλάκις καὶ τὰ εὐθύγραμμα ἄκρα τοῦ τεμαχίου ἐκάστου. Ἐπομένως ἐπρόκειτο περὶ μεγάλων ὀρθογωνίων ὕαλων ἐκ παραθύρων ἢ φεγγιτῶν εἰς τοὺς τοίχους καὶ τὴν στέγην. Ὡς γνωστόν, ὕαλοστάσια παραθύρων ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, τεμάχια δὲ ἐπιπέδου ὕαλου βλέπει τις εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Πομπηίας, ἐνίστε μάλιστα καὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν θέσιν των ἐν τισιν οἰκίαις. Αἱ θέρμαι εἶχον μεγάλα ὕαλοστάσια, οὕτω δὲ συμπληροῦνται αἱ θέρμαι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα κατὰ τινες ἐχρησιμοποιήθησαν τὸ πρῶτον ἐκτεταμένα ὕαλοστάσια. Ἐν Ἑλλάδι δὲν γνωρίζω ἂν ἐσημειώθῃ ἤδη ἀλλαγῇ ἢ παρουσίᾳ ὕαλου ἐξ ὕαλοστασίων.

ΜΕΓΑΛΑΙ ΜΥΚΗΝΑΙ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΕΝ ΙΚΛΑΙΝῃ

Τὸ χωρίον Ἰκλαινα (Νίκλαινα εἶναι ὁ πληρέστερος τύπος ἐκ τοῦ Νίκλος = Νικόλαος, ὡς ἔδειξαν ἄλλοτε ὁ κ. Σ. Κουγέας καὶ ὁ ἀείμνηστος Ἀνδρέας Σκιαῶς) κεῖται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πυλίας, περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ κόλπου τοῦ Ναυαρίνου. Ἡδὴ ὁ Σκιαῶς, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν στοιχειωδῶν τοπογραφικῶν ἐρευνῶν ἐν Μεσσηνίᾳ (ΠΑΕ 1909, 274-292 ἰδίως 284), ἀναφέρει τι περὶ Ἰκλαίνης, ἐσχάτως δὲ καὶ αἱ ἀναφοραὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἐπιμελητῶν. Ἐγὼ ἐπεσκέφθην ἐπανειλημμένως τὴν τοποθεσίαν Τραγάνες, ἥτις, ἀπέχουσα ἐν τέταρτον τῆς ὥρας πρὸς Δ. τοῦ χωρίου, κεῖται ἐπὶ τοῦ ἄκρου ἐπιπέδου ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους. Διὰ βαθείας χαράδρας συγκοινωνεῖ πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Ναυαρίνου καὶ παρέρχει ὥραϊαν θεάν πρὸς μέγα τμήμα τῆς Ἰονίου θαλάσσης.

Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ὑπάρχουσιν ἐρείπια μνημειωδῶν Μυκηναϊκῶν ἐγκαταστάσεων, τὰς ὁποίας θὰ ὠνόμαζέ τις λείψανα νέου ἀνακτόρου, ἂν καὶ οὐδὲν τῶν τυπικῶν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων παρουσιάσθῃ ἀκόμη. Περὶ τὰ 300 δὲ μέτρα μακρότερον ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἱγνή τετραπλεύρου οἰκοδομήματος ἐκτισμένου διὰ μεγάλων λίθων. Ἀμφότεραι αἱ ἐγκαταστάσεις φαίνονται δυστυχῶς λίαν κατεστραμμέναι, διότι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Πάντως ἡ πρώτη ἐγκατάστασις δεικνύει μέγαν ὀρθογώνιον ἀνα-

Εἰκ. 6. Ἱκλαινα, τμήμα τοῦ Κυκλωπείου ἀναλήμματος.

λημματικὸν τοῖχον ἐκτισμένον διὰ Κυκλωπείου τοιχοδομῆς (εἰκ. 6), ἐσώτερον δὲ λείψανα τοίχων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀγρῶν. Ἡ περυσινὴ ἐπίσκεψίς μου δὲν μοι ἀφῆκεν ἱκανοποιητικὴν ἐντύπωσιν, ἐφέτος ὅμως παρητήρησα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ δύο εὐμεγέθη τεμάχια κονιάματος γραπτοῦ δι' ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος. Κατόπιν τούτου ἐπεχείρησα ὀλιγοήμερον δοκιμὴν, ἥτις ἀπέδωκε τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα: Τοῖχος διπλοῦς, διευθυνόμενος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. παρηκολουθήθη μέχρι μήκους 10 μ. καὶ πλέον (εἰκ. 7). Ὁ ἐξωτερικὸς (Δυτικὸς) εἶναι παχὺς καὶ ἀκανόνιστος, εἶδος λιθοστρώτου. Ὁ ἐπ' αὐτοῦ ὅμως ἐρειδόμενος Ἀνατολικότερος τοῖχος εἶναι ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἔσωθεν δ' αὐτοῦ ὑπάρχει δάπεδον συγκείμενον ἐκ θαλασσίων χαλίκων, μεγέθους τὸ πολὺ μέχρι λεπτοκαρῶν,

συνδεδεμένων δι' ἀσβέστου. Πρὸς τὸ Β. μέρος τοῦ διδύμου τοίχου παρουσιάζονται ἕτεροι λεπτότεροι καὶ ἐγκάρσιοι κατ' ὀρθὴν γωνίαν, πρὸς δὲ τὸ Ν. ἕτεροι τοῖχοι, ἐν μέρει παράλληλοι. Ἐκεῖ εὗρέθη κατὰ χώραν καὶ ὁ πυθμὴν μετὰ μικροῦ μέρους τῶν τοιχωμάτων πηλίνης ῥοειδοῦς ἀσαμίνθου (εἰκ. 8) ὡς αἱ ἐκ Κρήτης γνωσταί. Ἔτι Νοτιώτερον παρουσιάζονται

Εἰκ. 7. Ἴκλαινα, λείψανα μεγάλου διπλοῦ τοίχου.

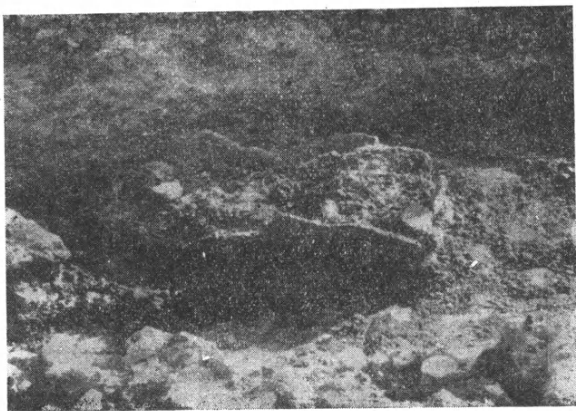
ἄλλοι τοῖχοι, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἔρμακες λίθων ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν τοίχων. Τὸ μνημονευθὲν χαλικόστρωτον δάπεδον εὐρίσκεται ὀλίγα μόνον ἑκατοστὰ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγροῦ. Ἀφθονοῦσι τὰ ὄστρακα ἀγράφου ΥΕ III κεραμεικῆς (κυρίως κυλίκων) εὗρέθη δὲ καὶ ἐν σφονδύλιον στεατίτου, ἐνὸς ἐτέρου περισυλλεγέντος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Παρὰ τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν ἔρειπίων ἡ δοκιμὴ πρέπει νὰ συνεχισθῇ.

Παρὰ τὸ χωρίον Κουκουνάρι, περὶ τὰ 4-5 χλμ. Ἀνατολικώτερον, ὑπάρχει ἀρχαῖον ἐρείπιον, ὁπόθεν προέρχονται ὠραῖα ΥΕ III γραπτὰ ὄστρακα καὶ τεμάχιον ὀστεῖνης βελόνης.

Ο ΤΥΜΒΟΣ ΠΑΠΟΥΛΙΩΝ

Ἐν ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἀποτελεσμάτων τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ ἐρευνῶν εἶναι, ὅτι ἡ περιοχὴ βρίθκει τύμβων σπανιώτερον μὲν ἐν τῇ πεδιάδι εὐρισκομένων, συνήθως δὲ κειμένων ἐπὶ τῆς κορυφῆς φυσικῶν ὑψωμάτων.

Κατὰ τὴν περυσινὴν περίοδον ἐσκάφησαν εἰς θέσιν Ρούτση δύο τοιοῦ-

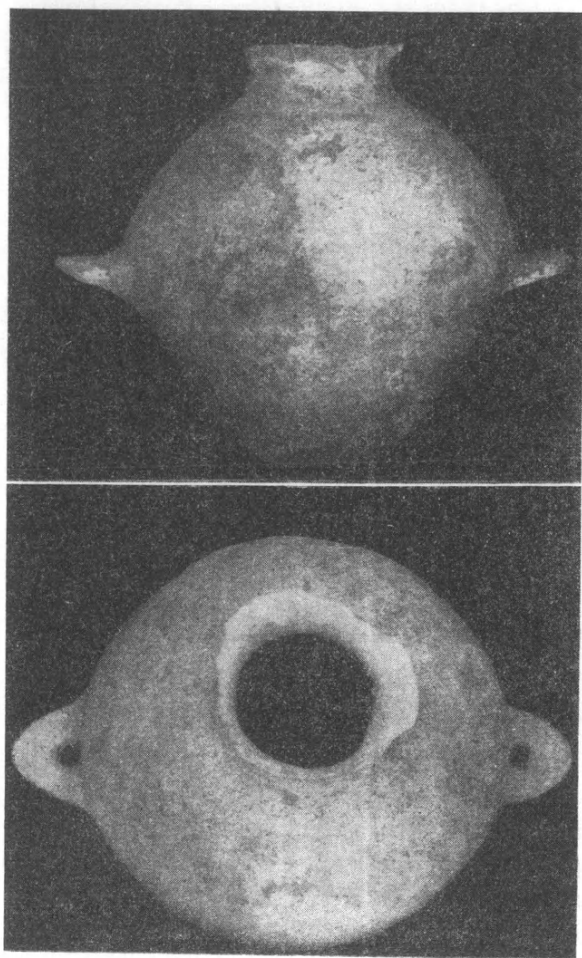

Εἰκ. 8. Ἰκλαῖνα, πηλὴν ἀσάμυνθος.

τοι τύμβοι, ἄνευ ὅμως τελειωτικῶν ἀποτελεσμάτων. Ἐφέτος ἀνεσκάφη κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ πλέον μέγας τύμβος εἰς θέσιν Ἅγιος Ἰωάννης, κειμένην εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῶν χωρίων Πλάτανος καὶ Παπούλια Πυλίας, παρὰ τὴν ἀμαξιτόν. Φαίνεται νὰ βεβαιουῖται νῦν, ὅτι πάντες οὗτοι οἱ τύμβοι ἀνήκουσιν εἰς τὰ σύνορα ΠΕ καὶ ΜΕ περιόδου, ἥτοι εἰς τὴν περίοδον περὶ τὸ 2000 π. Χ.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τύμβου ἔδωκεν ἡ πρόθεσις τοῦ προέδρου τῆς κοινότητος Παπουλίων κ. Μιλτιάδου Ζαχαροπούλου μετ' ἄλλων συγχωριανῶν του, ὅπως ἀνεγείρωσι μικρὰν ἐκκλησίαν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, οὗ τὸ ὄνομα φέρει ἡ ἀγροτικὴ τοποθεσία. Ἐξελέγη δὲ ὁ τύμβος, διότι ἀπετέλει ὑψωμα. Κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τῶν θεμελίων παρουσιάσθησαν κιβωτόσχημοι τάφοι Χριστιανικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ὠραῖον πίδακος τεμάχια, ἔξ ἐρυθροῦ πηλοῦ μετὰ σχοινιωτοῦ ἀναγλύφου διακόσμου, ὅστις μοῦ φαίνεται ΜΕ περίοδου. Πρὸ αὐτοῦ, ὡς φαίνεται, (κατὰ τινες

ὅμως τῶν ἀνασκαψάντων χωρικῶν ἐντὸς αὐτοῦ) εὐρέθη τὸ ἐν εἰκ. 9 εἰς δύο ὄψεις παρεχόμενον σταμνοειδὲς πιθάριον, ὕψους 0.30. Ἐξ ὠχροῦ πηλοῦ, χειροποίητον, μὲ τὰς ἀνεξελίκτους λαβάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι εἰσέτι

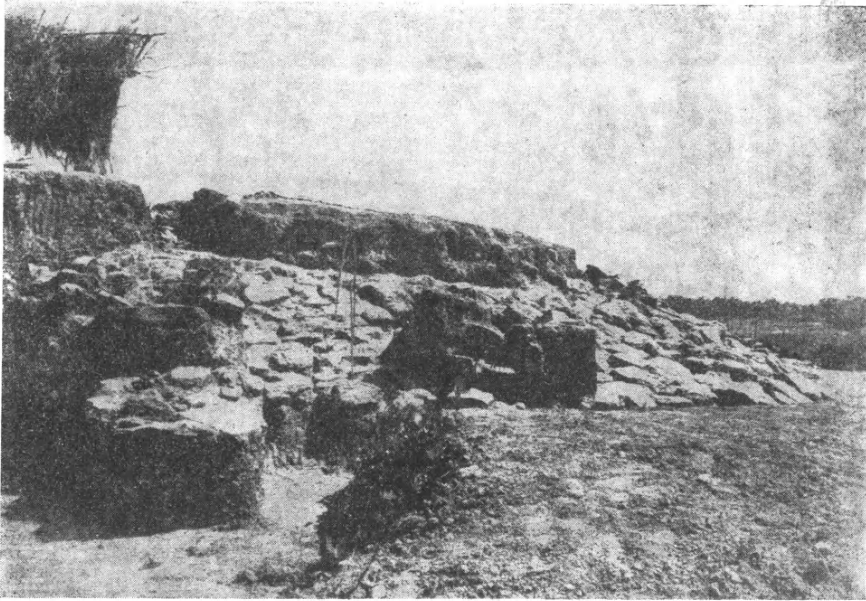

Εἰκ. 9. Στάμνος ἐκ τοῦ ΜΕ τύμβου Ἀγ. Ἰωάννου (κατὰ πρόχειρον φωτογραφίαν πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ).

τετρημένα ὦτα, φέρει ἐπὶ τοῦ ὤμου ἔχνη τεθλασμένων γραμμῶν διὰ χρώματος μελανοῦ ἁμαυροῦ. Πρόκειται περὶ κοσμήματος, ὡς τὸ τῶν ἡμικίονων τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως. Τυπολογικῶς τὸ ἀγγεῖον τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῇ εἰς τὴν τελευταίαν ΠΕ περίοδον. Τὸ σχῆμα ἐν τούτοις διατηρεῖ-

ται ἐν Μεσσηνίᾳ μέχρι τῆς ὑστάτης ΜΕ περιόδου, ἴσως καὶ τῆς προΐμου Μυκηναϊκῆς (Hesperia 23, 1954, π. 38, 6 καὶ σ. 160, 162, Blegen). Τὸ πρᾶγμα περιῆλθεν εἰς γνῶσίν μου, διεκόπησαν αἱ ἐργασίαι καὶ ἐδόθη ἀφορμὴ πρὸς ἔρευναν τοῦ τύμβου. Μόνον δέκα ἡμέραι ἦτο δυνατόν νὰ διατεθῶσι πρὸς τοῦτο, λόγῳ δὲ τοῦ λεπτοῦ τῆς ἐργασίας ἀνεσκάφη τὸ ἥμισυ τοῦ τύμβου, ἀφεθέντος τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν τὰ ἀκόλουθα :

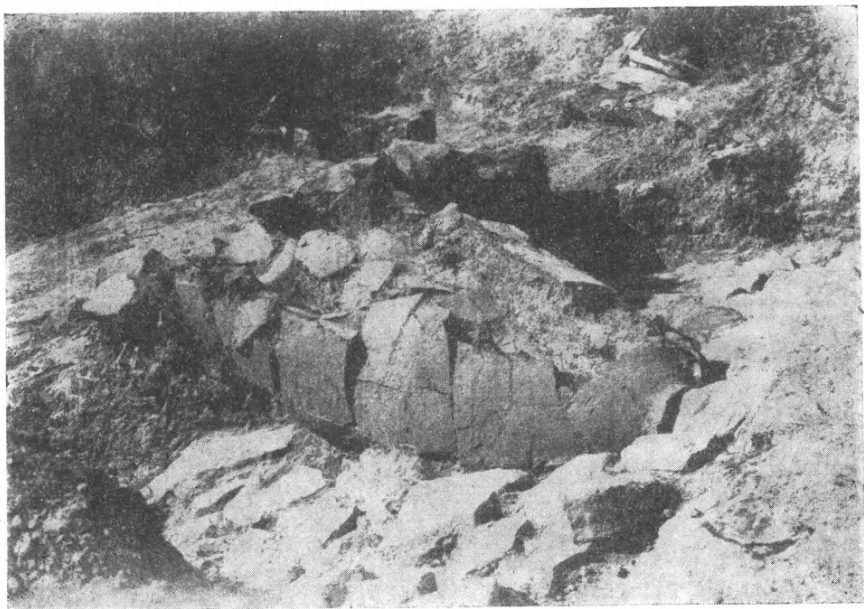
Ὁ τύμβος Ἁγ. Ἰωάννου Παπουλίων παρουσιάζει πρωτοφανῆ χαρα-

Εἰκ. 10. Ὁ τύμβος Ἁγ. Ἰωάννου (τὸ Νότιον αὐτοῦ ἥμισυ εἰλημμένον ἐκ Δυσμῶν).

κτηριστικὰ ἐνέχοντα πρωτοτυπίαν καὶ ἐνδιαφέρον. Εἶναι ἐλαφρῶς ὀρειδῆς, τῆς μείζονος αὐτοῦ διαμέτρου οὔσης περὶ τὰ 13 μέτρα (ἐκ Δ. πρὸς Α.). Τὸ ὕψος αὐτοῦ (ἰσοπεδωθέντος ἐν μέρει ὑπὸ τῶν χωρικῶν) εἶναι σήμερον $2\frac{1}{2}$ μέτρα καὶ δὲν θὰ ὑπερέβαινε ποτὲ ἴσως τὸ ἐν εἰσέτι μέτρον. Ἀφοῦ ἐσχηματίσθη ὁ ἀρχικὸς τύμβος διὰ συσσωρεύσεως καθαροῦ χώματος ἐπὶ εἶδους διαπέδου ἐκ μαλακοῦ φυσικοῦ πετρώματος, περιεβλήθη κύκλῳ διὰ ζώνης λίθων πλακωτῶν ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρις ὕψους 2 μ. περίπου (εἰκ. 10). Τὶ ἀκριβῶς περικλείει τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τύμβου, πλὴν τοῦ πίθου ὃν κατέστρεψαν οἱ χωρικοί, θὰ ἴδωμεν κατὰ τὸ ἐπὶδὸν ἔτος. Εἰς ἐποχὴν ὅμως κατὰ τι ὑστερωτέραν προφανῶς, ἔθιψαν πολλοὺς νέους νεκροὺς κατὰ τὴν περι-

φέρειαν τοῦ τύμβου ἐντὸς πίθων. Οἱ πίθοι ἐτίθεντο ὀριζοντίως κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ ὕψους τοῦ τύμβου, καταστρεφομένου πρὸς τοῦτο τμήματος τῆς λιθίνης ζώνης. Τὰ στόμια τῶν πίθων ἔβλεπον πάντοτε πρὸς τὰ ἔξω, καὶ ἐπειδὴ εὐρίσκονται κατὰ κανονικὰς σχετικῶς ἀποστάσεις, δίδουσι τὴν ἐντύπωσιν πύργου μετὰ τηλεβολοστοιχίας. Ἐννέα πίθοι ἀνεφάνησαν μέχρι τοῦδε, τινὲς ὀγκωδῶν διαστάσεων. Ὁ μέγιστος ἔχει μῆκος 2.18 μ. (εἰκ. 11), ὧν, ὑποθέτω, ὁ μέγιστος πίθος ὃν μέχρι τοῦδε ἔχουσιν ἀποκα-

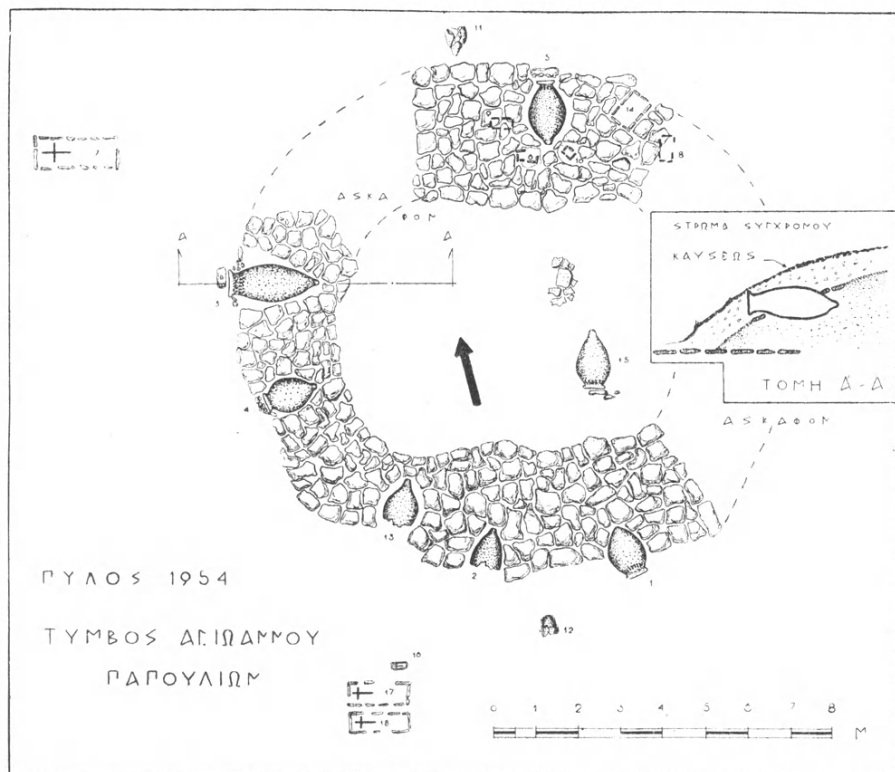
Εἰκ. 11. Τύμβος Ἀγ. Ἰωάννου: Ταφικὸς πίθος 3, ἔχων μῆκος 2.18 μ.

λύψει αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Τινὲς τῶν πίθων περιεῖχον δύο νεκρούς (πάντοτε ὀκλαζοντας) χωρὶς ἢ δευτέρα ταφή νὰ διαταράξῃ τὴν πρώτην. Ἐπειδὴ εὕρομεν εἰς τὸν ὅμον ἐνὸς νεκροῦ ἄτεχνον βέλος ὀψιανοῦ, θὰ ἦτο πιθανὴ ἡ ἐκδοχὴ, ὅτι πρόκειται περὶ πολυανδρίου νεκρῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ καὶ ταφέντων ταυτοχρόνως, ἀλλὰ πρὸ τῆς πλήρους ἀνασκαφῆς τοῦ τύμβου πᾶν συμπέρασμα εἶναι προσωρινόν. Τὰ μόνα ἄλλα εὐρήματα εἶναι ἐξάρτημα μολύβδου καὶ ἕτερον πῆλινον ἐκ τῶν πίθων.

Περίξ τοῦ τύμβου καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουσι πολλοὶ κιβωτόσχημοι τάφοι διὰ πλακῶν, ἀλλὰ, πλὴν ἐνός, ὅστις εἶναι ΜΕ ἴσως (συνεσταλμένος νεκρός), πάντες οἱ ἄλλοι εἶναι Χριστιανικῆς ἐποχῆς. Τινὲς ἐχρησίμευσαν

καὶ ὡς ὀστεοφυλάκια, περιέχοντες πολλὰ κρανία. Ὅμοῦ μετὰ τῶν πίθων τὸ σύνολον τῶν τάφων τοῦ τύμβου ἀνῆλθεν εἰς 18, θὰ εὗρεθῶσι δὲ καὶ ἄλλοι. (Προσωρινὸν σχέδιον ὄρα ἐν εἰκ. 12).

Αἱ ἔρευναι ἡμῶν εἰς τὰ πέριξ ἔδειξαν, ὅτι δωδεκάς περίπου τύμβων, τῶν πλείστων κατεστραμμένων, ὑπάρχει εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν. Ἐν δὲ τῇ ὅλῃ Δυτ. Μεσσηνίᾳ ὁ εἰς ἐμὲ γνωστὸς ἀριθμὸς εἶναι τουλάχιστον δι-

Εἰκ. 12. Τύμβος Ἁγίου Ἰωάννου Παπουλίων (προσωρινὸν σχέδιον τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος).

πλάσιος. Προτοῦ ἀνασκαφῶσι καὶ ἄλλοι, γενικώτερα συμπεράσματα εἶναι πρόωρα. Πρὸς τὸ παρὸν πάντες φαίνονται Προμυκηναῖοί, ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ εὗρεθῶσι καὶ τινες Μυκηναῖοί. Ἡ σημασία τοῦ πράγματος εἶναι προφανής.

Ἐπὶ πλέον, αἱ ἔρευναι ἡμῶν ἀπεκάλυψαν καὶ τὴν παρουσίαν τριῶν μικρῶν θολωτῶν τάφων, εἰς δὲ ἄλλος ἦτο τετράπλευρος λάκκος. Ὁ πρῶτος θολωτὸς τάφος κεῖται κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ προέδρου κ.

Μ. Ζαχαροπούλου, ὅστις μετὰ μεγάλης προθυμίας καὶ ζήλου ἐβοήθησεν ἡμᾶς εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀνασκαφῆς. Κατὰ τὸ ἕτερον ἡμῖς κεῖται ὑπὸ δρομίσκον. Δυστυχῶς ἦτο κατεστραμμένος μέχρι σχεδὸν τοῦ πυθμένος. Μόνον εἰς τὸ Ἀνατ. μέρος διατηροῦνται τὰ τοιχώματα τοῦ κύκλου εἰς ὕψος 50 ἐκ., τὰ δὲ εὐρήματα ἤρχιζον ἤδη ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐπιφανείας τοῦ δρομίσκου. Σκελετὸς κατὰ χώραν δὲν εὐρέθη, ἀλλ' ὀλίγα ὅστ' ἂν ἀταξία. Τὰ εὐρήματα ἦσαν ὀλίγα τινὰ ἀγγεῖα ἐν τεμαχίοις, σφονδύλια πηλοῦ, ὥραία χαλκῇ περόνη ἀρίστης διατηρήσεως (μῆκ. 0.17), μικρὸν χαλκοῦν διάδημα, χαλκοῦς δακτύλιος, χαλκοῦς ὀπεὺς καὶ τινες ψῆφοι χαλκαῖ. Ἡ διάμετρος τοῦ τάφου ἦτο (ἐξ ὑπολογισμοῦ) 3.60 μ.

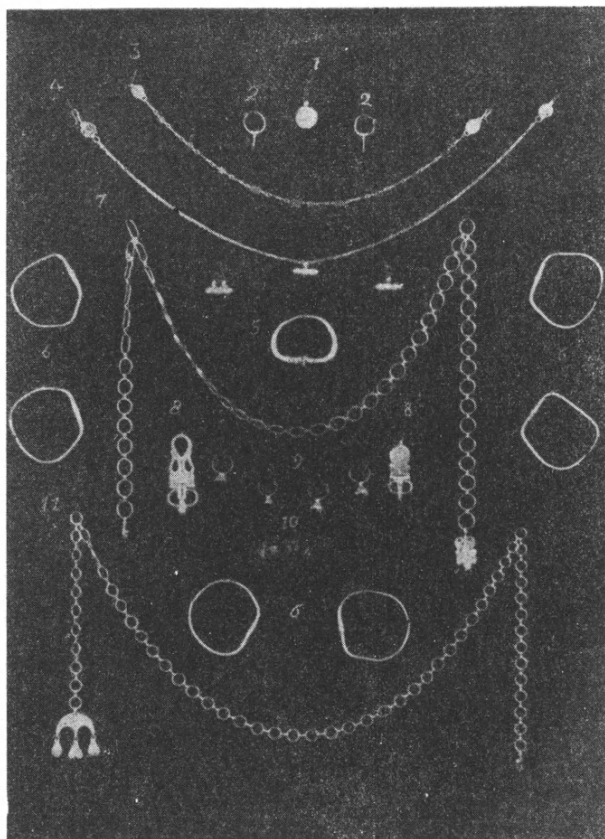
Περὶ τὰ 80 μ. Νοτιώτερον εὐρέθησαν τὰ λείψανα ἑτέρου τάφου τελείως κατεστραμμένου. Μόνον λίθοι τινὲς τῆς κατωτάτης περιφερείας διατηροῦντο. Σφονδύλιον στεατίτου καὶ τεμάχιον ψευδοστόμου ἀμφορέως ἦσαν τὰ μόνα εὐρήματα. Τέλος εἰς ἀπόστασιν 5 μόλις μέτρων ἀπὸ τοῦ πρώτου τάφου ὑπάρχει ἐντὸς τῆς ὁδοῦ τοῦ χωρίου ὀρθογώνιος λάκκος κακῶς διατηρούμενος, μακρᾶς πλευρᾶς ἄνω τῶν 2 μέτρων, ὅστις περιεῖχεν ἄφθονα ὄστρακα καὶ τεμάχια ὀστέων. Πάντων τούτων τῶν τάφων ἡ κεραιμεικὴ εἶναι ΥΕ III.

Ἐξωθι τοῦ χωρίου, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Λατζούνη, εὐρέθη τέταρτος τάφος θολωτὸς τῆς αὐτῆς διαμέτρου (3.65). Οὗτος διατηρεῖται ἀκέραιος, ἂν καὶ ἡ κορυφὴ του ἔχει καταπέσει. Σχηματίζει μικρὸν τύμβον, ἐφ' οὗ φύεται ἐλαία. Ἡ ἀνασκαφὴ του θὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ τὸ ἐπὶ ἄνω ἔτος.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

23. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΡΑΤΗΓΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Τὸ θέρος τοῦ 1951, εὗρισκόμενος εἰς Σαμοθράκην, ἐπληροφορήθην ὅτι κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀεροδρομίου Μυτιλήνης εἰς τὴν θέσιν Κρά-

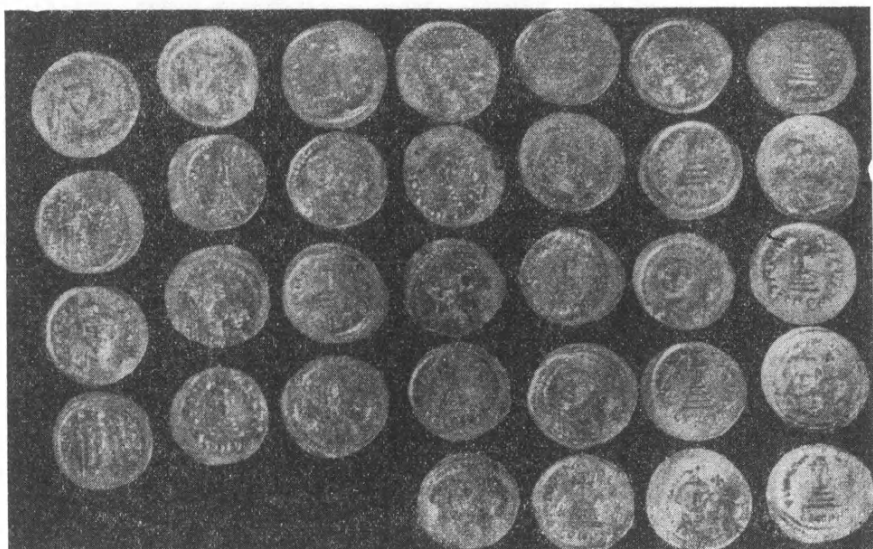

Εἰκ. 1. Χρυσὰ κοσμήματα ἐκ τοῦ θησαυροῦ Κρατήγου Μυτιλήνης.

τηγος, κειμένην περὶ τὰ ὀκτὼ χιλιόμετρα νοτίως τῆς πόλεως Μυτιλήνης, τὰ μηχανήματα ἐκσκαφῆς ἔφεραν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἓνα θησαυρὸν ἐκ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν πραγμάτων. Ἦσαν δὲ ταῦτα διάφορα χρυσᾶ, χαλκᾶ καὶ ἀργυρᾶ τιμαλφῇ καὶ ἐκκλησιαστικὰ σκεύη, οἷον δακτυλίδια, σχολαρίκια, βραχιόλια, περιδέσματα, ζῶναι, πόρπαι, φυλακτά (εἰκ. 1), νομίσματα (εἰκ.

2), δισκάρια, λαβίδες—κοχλιάρια, βάσις λύχνου, κανδήλια κ.ἄ. (εἰκ. 3), ἐν μεταλλικὸν δακτυλίδιον μετὰ μονογράμματος, δύο χαλκᾶ νομίσματα (εἰκ. 4), ἅτινα φυλάσσονται ἔκτοτε εἰς τὸ Μουσεῖον Λέσβου.

Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης οὐδεμία ἔνδειξις ὑπῆρχεν ὅτι εἰς τὴν ἀπέραντον αὐτὴν ἔκτασιν, καλλιεργούμενην συνεχῶς καὶ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὑπὸ κηπουρῶν ἰδίως, ἐκρύπτοντο τόσον σημαντικαὶ ἀρχαιοότητες. Εἰς ναῖσκος τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, πρὸς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ἀεροδρομίου, περιβαλλόμενος ὑπὸ ὀλίγων ἔλαιόδένδρων, ὥς καὶ μερικοὶ ἀγροτικοὶ

Εἰκ. 2. Χρυσὰ νομίσματα ἐκ τοῦ θησαυροῦ Κρατήγου Μυτιλήνης.

οἰκίσκοι διεσκορπισμένοι ἐντὸς τοῦ χώρου, δὲν ἔκαμνον ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν.

Ὁ ναῖσκος κεῖται εἰς ἀπόστασιν διακοσίων περίπου μέτρων ἐκ τῆς πρὸς ἀνατολὰς θαλάσσης, περὶ τὰ 15' δὲ ἀπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ πρὸς δυσμὰς βουνοῦ Ἀμαλή (ὑψ. 530 μ.). Εἰς ἀπόστασιν ἐξήκοντα μέτρων ἐκ τοῦ ναῖσκου καὶ πρὸς βορρᾶν ἀνεσύρθη μίαν ἐσπέραν ὅλος μαζὶ ὁ θησαυρός, ἐγένετο δὲ τοῦτο ἀντὶληπτὸν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀπορρύψεως τῶν χωμάτων ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως. Τὰ ὥς ἄνω, διαρπαγέντα κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τῶν ἐκπλήκτων ἐργατῶν, διεσώθησαν ἀπὸ βεβαίαν ἀπόκρυψιν, χάρις εἰς τὴν ἄμεσον καὶ δραστηρίαν ἐπέμβασιν τοῦ συνταγματάρχου Γεωργίου Μπεθάνη, Διοικητοῦ Χωροφυλακῆς Λέσβου, ὅστις, μεθ' ὁλοκλήρου τοῦ ἐπιτελείου

του καὶ δυνάμεως χωροφυλάκων, ἐξήτασεν ἐπὶ ἡμέρας τὰ ἀνασκαφέντα χώματα, ἐνήργησε δὲ καὶ ἐξαντλητικὰς ἐρεῦνας εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἐργατῶν. Ἀνεξαρκήτως ὅμως τούτου ἐνδέχεται εὐρήματά τινα νὰ ἀπωλέσθησαν διὰ παντός.

Ὡς ἐκ τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον εὐρέθησαν καὶ τῆς προφανοῦς χρή-

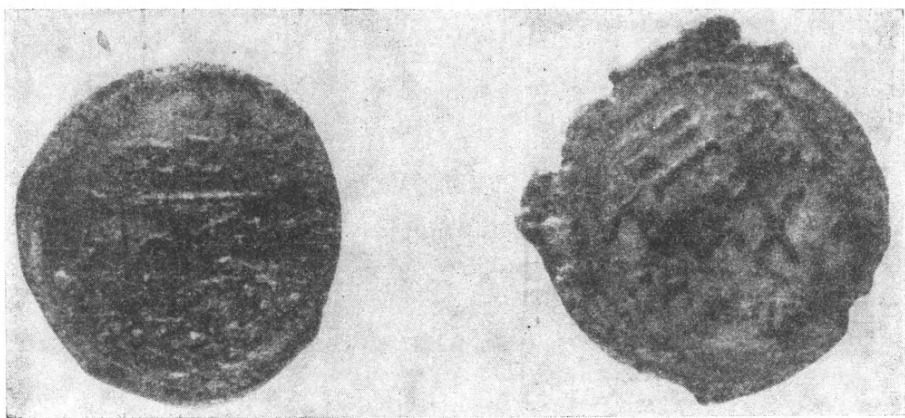
Εἰκ. 3. Ἀργυρὰ σκεύη ἐκ τοῦ θησαυροῦ Κρατήγου Μυτιλήνης.

σεως τούτων (λαβίδες, δισκάρια, κανδήλιον κ. ἄ.) ὑπέθεσα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ταῦτα πρέπει νὰ ἔχωσι σχέσιν πρὸς τὸν ἐγγὺς ναῖσκον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ὡς καὶ τὴν εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου χιλιομέτρων πρὸς Β. κειμένην παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τῶν Ἀργαλῶν (Λ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΝΗΣ, ΑΔ 13, 1930—31, σελ. 3).

Ὁ ναῖσκος τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἦτο λίαν προχειρῶς ἐκτισμένος,

ἀλλὰ τὰ διάφορα ἀρχιτεκτονικά μέλη, ἅτινα ὑπῆρχον ἐντὸς τῶν τοίχων, ὡς καὶ ἡ ἐλκυστική ἰδέα ὅτι πιθανὸν νὰ εὐρεθῶσι θεμέλια ἐνὸς κτηρίου χριστιανικοῦ ἢ καὶ προχριστιανικοῦ, ὥθησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ χώρος οὗτος εὐρίσκετο ἐντὸς τοῦ διαδρόμου τοῦ ἀεροδρομίου καὶ συνεπῶς οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ἐκαλύπτετο ὀριστικῶς ἢ ἔκτασις αὕτη¹.

Ἡ ἀνασκαφὴ διήρκεσεν ἐπὶ ἓνα περίπου μῆνα, δεδομένου ὅτι ὁ καιρὸς ἦτο βροχερὸς καὶ ἡ ἐργασία ἐγίνετο ἐκ διαλειμμάτων. Κατ' ἀρχὰς ἀνέσκαψα ἐξερευνητικῶς τὸν χώρον ἔνθα εἶχον εὐρεθῇ τὰ διάφορα τιμαλφῇ,

1

2

Εἰκ. 4. Χαλκὰ νομίσματα ἐκ τοῦ θησαυροῦ Κρατήγου Μυτιλήνης.

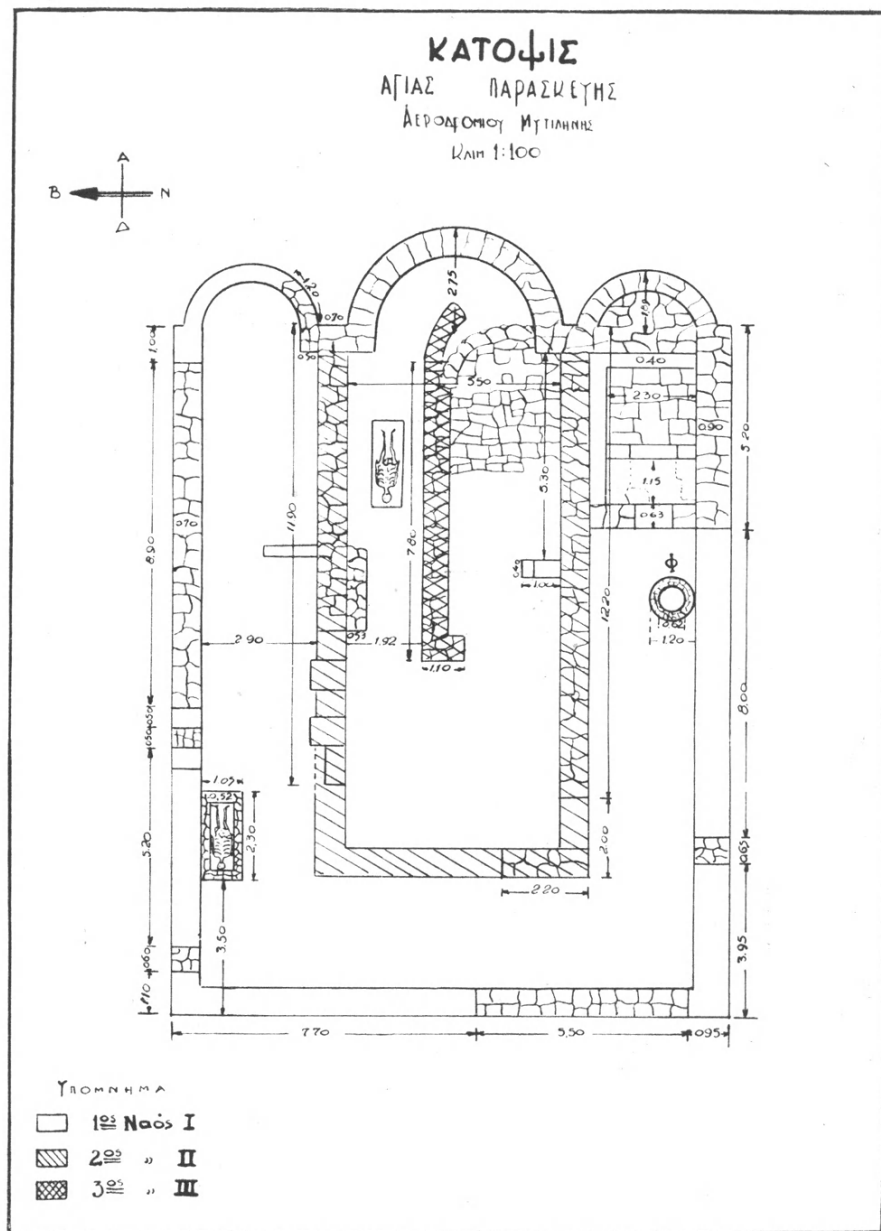
ἀλλ' οὐδὲν προέκυψεν ἐκ ταύτης. Τὰ εὐρήματα ἦσαν προφανῶς συγκεντρωμένα ἅπαντα εἰς ἓν σημεῖον καὶ εἰς βάθος 0,60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἐκ τῆς συμπίεσεως δὲ τοῦ ἐκσκαφέως μερικὰ ἐκ τούτων πα-

¹ Ἐνταῦθα δεόν νὰ τονίσω ὅτι ὁ φίλος νομομηχανικὸς Λέσβου κ. Φίλιας ἐπέδειξε μεγάλην κατανόησιν καὶ ἐνδιαφέρθη ἰδιαιτέρως διὰ τὴν εὐχερῇ καὶ ἀνενόχλητον ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου.

Εὐχαριστίας ὀφείλω εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Μυτιλήνης Κύριον Ἰάκωβον, ὅστις ἐξ ἀρχῆς πολὺ ἐνδιαφέρθη καὶ συνέβαλεν ἠθικῶς καὶ ὕλικῶς εἰς τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς, πολλάκις δὲ ἐπεσκέφθη τὸν χώρον καὶ παρηκολούθησε τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διέθεσεν ἅπασαν τὴν ἀπαιτηθεῖσαν δαπάνην διὰ τὴν περαιτέρω ἐξερεύνησιν καὶ ἀνασκαφὴν, ἐκφράζω δὲ ἐνταῦθα τὰς ἐνθέρους εὐχαριστίας πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίᾳ τοὺς καθηγητὰς κυρίους Ὁρλάνδον καὶ Ρωμαῖον, οἵτινες εὐμένεστατα ἀπεδέχθησαν τὴν αἴτησιν ἡμῶν.

ρεμορφώθησαν καὶ ἄλλα ἄλλως ἐβλάβησαν, πρὸς δὲ καὶ μικρὰ τινα τμή-

Εἰκ. 5. Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος ναοῦ.

ματα ἐκ τῶν ἀργυρῶν σκευῶν ἀπεκόπησαν, μὴ ἀνευρεθέντα καὶ ἀπολεσθέντα συνεπῶς ὀριστικῶς. Δεδομένου δὲ ὅτι, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἐργατῶν, τὰ εὐρήματα ἀνεσύρθησαν διὰ μιᾶς ἅπαντα, ὑποθέτω ὅτι ταῦτα

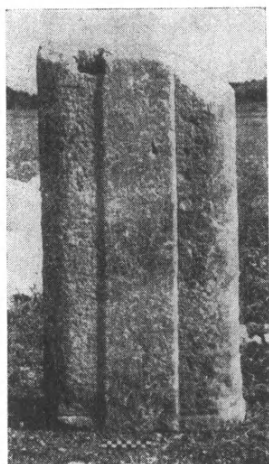

Εἰκ. 6. Βάσις κιονίσκου.

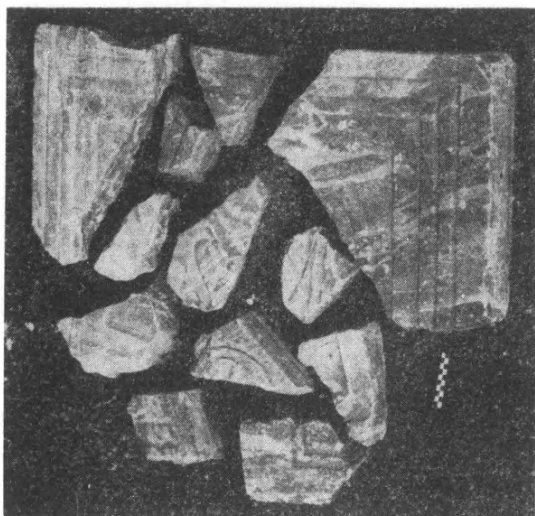

Εἰκ. 7. Τμήμα διαχωριστικοῦ κιονίσκου παραθύρου.

εἶχον ἀποκρυβῆ ἔκει ὑπὸ τινος κληρικοῦ ἢ ἄλλου προσώπου εἰς ὥρας πειρατικῆς ἐπιδρομῆς πρὸς φύλαξιν.

Εἰκ. 8. Διαχωριστικὸς κιονίσκος παραθύρου.

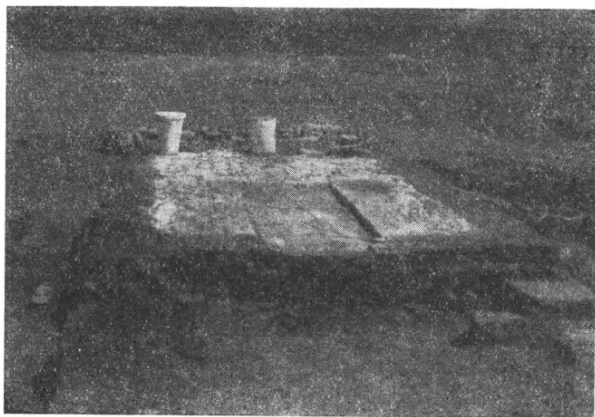

Εἰκ. 9. Τεμάχια ἐκ παλαιοχριστιανικῶν θωρακίων.

Ἐν συνεχείᾳ κατηδαφίσθη προσεκτικώτατα ὁ ναῖσκος (διαστ. 7.80 × 5.50 μ. εἰκ. 5, III) καὶ περισυνελέγησαν ἅπαντα τὰ εἰς τοὺς τοίχους ἐκτισμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη παλαιοχριστιανικοῦ (εἰκ. 6—9) (βλ. κατωτ.

σ. 329 κατάλ. εύρημ. ἀρ. 6, 8, 9) καὶ προχριστιανικοῦ κτηρίου (βλ. κατωτ. σ. 329 κατάλ. εύρημ. ἀρ. 13, 14). Οὕτω ἐξεκαθαρίσθη ὁλος ὁ χώρος καὶ κάτωθεν τοῦ ναῖσκου (εἰκ. 10) ἀπεκαλύφθη ἕτερος μεγαλυτέρων διαστάσεων (11.90×7 , εἰκ. 5, II). Χαρακτηριστικὸν δὲ ἦτο ἐνταῦθα ὅτι μέρος τοῦ ἱεροῦ ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν διαφόρων διαστάσεων ($19 \times 19 \times 03$ κ.ἀ.) προσηρμοσμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ κορασανίου. Ἀμφότεροι οἱ ναῖσκοι ἦσαν μονόκλιτοι (εἰκ. 5, II καὶ III)¹ μετὰ ἡμικυκλικῆς ἀψίδος.

Ἡ ἔρευνα ἐξηκολούθησε πρὸς ἀνατολάς, νότον καὶ δυσμὰς, οὕτω

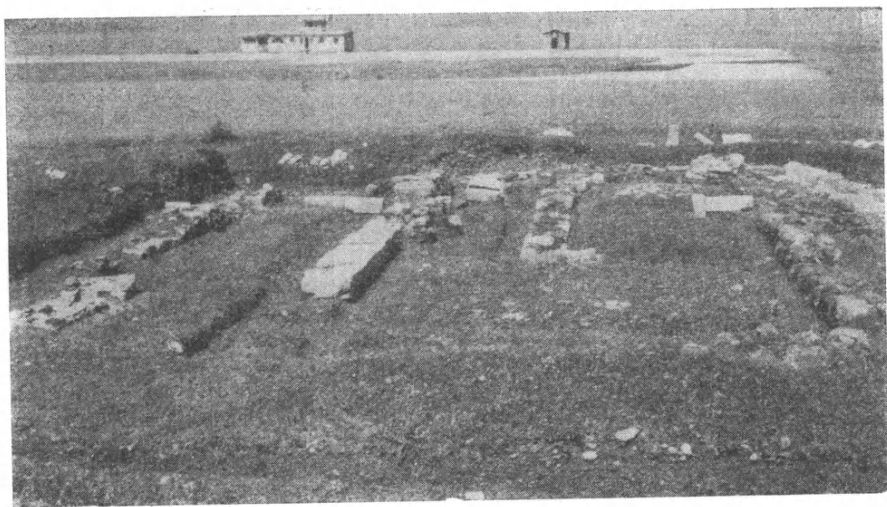

Εἰκ. 10. Ὁ νεώτερος ναῖσκος (δάπεδον) ἐκ δυσμῶν.

δὲ ἀπεκαλύφθη ὁ μεγαλύτερος καὶ ἀρχαιότερος ναός (εἰκ. 5, I), διαστάσεων 20×14 μ., τρίκλιτος μετὰ τριῶν ἡμικυκλικῶν ἀψίδων, ἐκ προχείρου ὑλικοῦ (εἰκ. 11). Τὰ θεμέλια ἦσαν ἐκτισμένα διὰ κοινῶν λίθων, εἰς μερικά σημεῖα ἄνευ καὶ εἰς ἄλλα μετ' ἀσβέστου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδόλως ἦτο ἐνθαρρυντικόν. Ὁ σαφὴς ὅμως διαχωρισμὸς εἰς τρία κλίτη ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἀνευρέσεις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν προχριστιανικοῦ κτίσματος εἰς τὸ πρὸς βορρᾶν θεμέλιον (εἰκ. 5) ἔδιδον ἐλπίδας τινὰς ἀνευρέσεως καὶ νέων ἐνδιαφερόντων πραγμάτων, δεδομένου μάλιστα ὅτι εὐθὺς ἀμέσως ἐνεθυμήθην τὸν ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ (III, 3) ναὸν τοῦ Μολόεντος Ἀπόλλωνος, ἔνθα ἐτελοῦντο ἑορταὶ ὑπὸ τῶν Μυτιληναίων πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοῦ.

¹ Εἰς τὸν φ. μηχανικὸν κ. Σπ. Ρήγαν ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἀρχιτέκτονος Βόρ. Φεδέρωφ συνταχθέντος σχεδίου.

Εἰς τὸ μεσαῖον κλίτος καὶ πρὸς Β. ἀνευρέθη τάφος ἕξ ἐρυθρῶπων ὀρθογωνίων λίθων (1.90 μῆκ., 0.35 πλ., 0.30 βάθ.), ἄνευ κτερισμάτων, περιέκλειε δὲ τὸν σκελετὸν ἑνὸς ἡλικιωμένου. Πρὸς Δ. τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν μέτρου περίπου, εὐρέθη ἕτερος τάφος ἐκ προχείρου ὕλικου, περιεῖχε δὲ ὁμοίως σκελετὸν μεσήλικος ἄνευ κτερισμάτων. Οἱ λίθοι ἦσαν τοποθετημένοι ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἄνευ συνδετικῆς ὕλης, ὥσαύτως δὲ καὶ οἱ λίθοι οἱ χρησιμοποιηθέντες διὰ καλύμματα. Οἱ τάφοι ἦσαν προσανατολισμένοι καὶ ἐντελῶς παράλληλοι πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ κτηρίου, προφανῶς δὲ ἀνήκουσιν εἰς πρόσωπα στενὴν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν ναόν.

Εἰκ. 11. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ναοῦ (εἰκ. 5, 1) ἐκ δυσμῶν.

Εἰς τὸ βόρειον κλίτος ἀνευρέθησαν: μικρὰ ὑαλίνη δακρυδόχος, ἐν ἄτεχνον μεταλλικὸν πόδι — ἀφιέρωμα νεωτέρων χρόνων —, ὡς καὶ τεμάχια 0.09 μ. πλάτους καὶ συνολικοῦ μήκους 1.35 μ. πλαισίου ἐκ μαρμάρου κυκλικῆς τραπέζης¹.

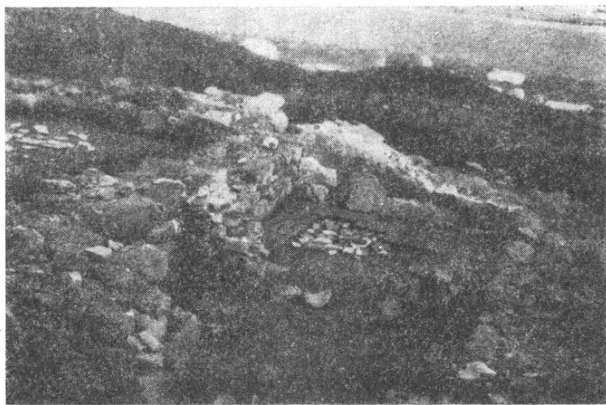
Ἐξ ἄλλου ἐντὸς τοῦ νοτίου κλίτους καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἀπεκαλύφθη μία τετράγωνος δεξαμενὴ (βαπτιστήριον;)· διαστάς. 2.30×2 μ. καὶ σφζόμενον ὕψος πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν 0.85 μ. Αὕτη εὐρίσκεται περὶ τὰ 0.50 μ. χαμηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ καὶ περιβάλλεται ὑπὸ τοίχων ἀσβεστοκτίστων μεγάλου πάχους ἐκ τῶν δύο πλευρῶν, πλὴν τῆς βορείου καὶ δυτικῆς. Εἰς τὴν δυτικὴν σῶζεται τοίχος ἐκ κοινῶν λίθων καὶ

¹ Α. ΟΡΑΝΔΟΣ, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονική, 1927, σελ. 24 κ. ἑ.

εἰς τὴν βάσιν του πηλοσωλήν (μῆκ. 0.35, διάμ. 0.17 καὶ πάχος τοιχωμάτων 0.08 μ.), σχετιζόμενος προφανῶς πρὸς ἕτερον καὶ πρὸς δυσμὰς κείμενον μικρότερον (1.15 × 2 μ.) τετράγωνον χώρισμα.

Ἐσωτερικῶς ἡ δεξαμενὴ ἦτο ἐπενδεδυμένη διὰ πλακῶν ἐκ Φωκαίας (φωκιανὲς πέτρες) προσηρμοσμένων διὰ κορασανίου, ἐνῶ τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν (διαστ. 38 × 38 μ.) ἀρίστης ὁπτήσεως (εἰκ. 12). Εἰς ἀγωγὸς πήλινος τέλος ἦτο ἐντειχισμένος εἰς τὴν βάσιν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς διὰ τὴν ἀποχέτευσιν τοῦ ὕδατος.

Ἐνταῦθα εὐρέθη καὶ ἓν χαλκοῦν νόμισμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὥς καὶ ἓν ὄστρακον, ἀγνώστου προορισμοῦ, διάτρητον πρὸ τῆς

Εἰκ. 12. Δεξαμενὴ (βαπτιστήριον;) ἐντὸς τοῦ νοτίου κλίτους.

ὁπτήσεως (εἰκ. 13). Τὸ ὄστρακον τοῦτο εἶναι τμήμα λαιμοῦ μετὰ χεῖλους ἀγγείου (διάμ. ἀγγείου 0.12 μ.). Φέρει ἐννέα ὁπὰς¹, ἐξ ὧν δύο μόλις διακρίνονται. Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρῶπος καὶ οὐδὲν ἵχνος χρώματος φέρει, ἀνάγεται δὲ εἰς τὸ τέλος τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἢ τὴν Ρωμαϊκὴν.

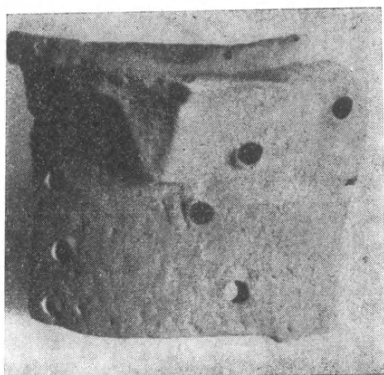
Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, ἐσωτερικῶς τοῦ ναοῦ, εὐρέθησαν τεμάχια πηλίνου λύχνου, δύο πήλιναι κεφαλαί (εἰκ. 14) καὶ διάφορα ὄστρακα ἑλληνιστικὰ κυρίως καὶ ρωμαϊκά. Ἐκτὸς τοῦ ναοῦ καὶ δυτικῶς εὐρέθη βάθρον μετὰ συμφυοῦς βάσεως κιονίσκου (εἰκ. 6)² ἀγνώστου προορισμοῦ (βλ. κατωτ. σ. 329 κατὰλ. εὐρημ. ἀρ. 6).

¹ Отчет, Compte - Rendu de la Comm. archéol. de Russie, Μόσχα 1893, σελ. 30, εἰκ. 15 καὶ 1900, σελ. 55, εἰκ. 150. - Acta Archaeologiae Hungaricae, 1952, πίν. XXVI, 13.

² Α. ΟΡΑΝΔΑΟΣ. Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, Ἀθήναι 1954, σελ. 526, εἰκ. 490.

Ἐξηκολούθησεν ὁ καθαρισμὸς τῶν θεμελίων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἐκ τῶν χωμάτων, πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ ἐδάφους εἰς μεγαλύτερον βάθος καὶ περισυνελέγησαν διάφορα ὄστρακα ἀγγείων, ὧν τὰ παλαιότερα εἶναι τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεκαλύφθη, πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν καὶ ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους, τάφος μεσήλικος ἀνευ κτερισμάτων (μῆκ. 1.90, 0.44 πλάτος καὶ 0.47 ὡς καὶ 0.38 βάθος σωζόμενον). Οὗτος ἦτο ἐκτισμένος διὰ κοινῶν λίθων μετ' ἀσβέστου καὶ ἐπικεχρισμένος ἐσωτερικῶς διὰ κορασανίου.

Ἀκόμη εἰς τὸ πρὸς δυσμὰς τμήμα τοῦ νοτίου κλίτους καὶ ἐφαπτομένως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον ἀπεκαλύφθη φρεάτιον (εἰκ. 5, Φ) μικροῦ βά-

Εἰκ. 13. Διάτρητον ὄστρακον.

Εἰκ. 14. Κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου.

θους (διάμ. 0.62 μ.), ὅμοιον πρὸς τὰ κοινῶς ἐν Λέσβῳ λεγόμενα «ταγαρέλια» καὶ πρὸς διανομὴν τοῦ ὕδατος χρησιμοποιούμενα σήμερον. Τὸ φρεάτιον τοῦτο ἦτο ἐκτισμένον διὰ κοινῶν λίθων, κατασκευασθὲν δὲ εἰς νεωτέρους χρόνους ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν διανομὴν ὕδατος, προερχομένου ἐκ τινος, πρὸς δυσμὰς καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ κειμένης, πηγῆς, ἐξ ἧς διὰ πηλοσωλήνων μετεφέρετο διὰ μέσου τοῦ φρεατίου πρὸς νότον καὶ εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἐκ τοῦ ναοῦ εὕρισκομένην στέρναν καταχωσθεῖσαν παλαιότερον, ὡς λέγουσιν οἱ περίοικοι.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεῦνης προκύπτει ὅτι τρεῖς ναοὶ διαφόρων ἐποχῶν καὶ διαστάσεων ἐκτίσθησαν, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος καὶ μεγαλύτερος ἦτο τρίκλιτος μετ' ἀψίδων ἡμικυκλικῶν ἐκ προχείρου ὕλικου καὶ πολλῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν μαρμαρίνων ἐξ ἀρχαιοτέρων κτηρίων χριστιανικῶν καὶ προχριστιανικῶν. Ὁ τύπος οὗτος ἐχρησιμοποιήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας¹

¹ Α ΟΡΑΝΔΟΣ ἐν ΑΒΜΕ τ. Α' (1935) σελ. 100 εἰκ. 1, σελ. 123 εἰκ. 2, σελ.

καὶ συνεπῶς, ἐλλείπει ἄλλων μαρτυριῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν μετὰ βεβαιότητος τὴν χρονολογίαν του. Μεγάλην ὁμοιότητα παρουσιάζει πρὸς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας Ἀφέντρικας Καρπασίας Κύπρου¹, ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν μορφήν καὶ τὰς ἐν συνεχείᾳ μετατροπὰς.

Ὡς πρὸς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ὕλικόν, τὸ προερχόμενον ἐκ παλαιότερου χριστιανικοῦ κτηρίου, εὐλόγως θὰ ὑπέθετέ τις ὅτι δυνατόν νὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἐγγυὲς βασιλικῆς τῶν Ἀργάων (σελ. 319) πλὴν ὅμως δὲν ὑπάρχει ὁμοιότης καὶ συνεπῶς δέον νὰ ἀναζητηθῇ ἄλλος ναὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

Ὡς πρὸς τὸ ἐκ προχριστιανικῶν κτηρίων τέλος ὕλικόν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι πιθανὸν τοῦτο νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Μαλόεντος² Ἀπόλλωνος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης. Ἐπὶ τοῦ ἐγγυὲς βουνοῦ Ἀμαλὴ δεικνύονται ἐρείπια πλησίον τῆς «Παναγίας Ἀμαλῆς» πολὺ δὲ πιθανὸν ἐνταῦθα νὰ ᾔτο ὁ περίφημος οὗτος ναός, δεσπίζων ὁλοκλήρῳ τῆς περιοχῆς καὶ ἔξ οὗ, κατὰ παραφθοράν, τὸ σημερινὸν ὄνομα Ἀμαλῆ³.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Παραθέτομεν ἐνταῦθα κατάλογον τῶν εὗρημάτων, λεπτομερὲς τῶν ὁποίων περιγραφὴ θέλει γίνῃ κατὰ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα.

1) Χρυσᾶ κοσμήματα (εἰκ. 1): ἐν φυλακτόν — κόσμημα μετὰ σταυροῦ ἀναγλύφου (1). Δύο σχολαρίκια μετὰ κυανοπρασίνων λίθων (2). Ἐν περιδέραιον μετὰ κυανοπρασίνων λίθων (3). Ἐν περιδέραιον μετ' ὀρθογωνίων κρίκων καὶ κυλινδρικοῦ φυλακτοῦ (4). Ἐν βραχιόλιον μετὰ μονογραμμάτων (5). Ἐξ βραχιόλια (6). Μία ζώνη συμπιεσθεῖσα κατὰ τὸ ἔτερον ἄκρον (7). Δύο πόρπαι (8). Τέσσαρα δακτυλίδια (9) τοῦ ἐνὸς εὗρέθη καὶ ὁ κυανοπράσινος λίθος. Τέσσαρα μικρὰ τεμάχια (10) κυανοπρασίνου λίθου. Μία ζώνη εἰς ἀρίστην κατάστασιν (11). Καθαρότης χρυσοῦ 24 κερατίων.

2) Χρυσᾶ νομίσματα (εἰκ. 2)⁴: τέσσαρα (1, 2, 3, 4) τοῦ Φωκά (602 — 610 μ. Χ.), εἴκοσιν ὀκτὼ τοῦ Ἡρακλείου (613 — 630 μ. Χ.).

146 εἰκ. 7, σελ. 163 εἰκ. 2. τ. Β' (1936) σελ. 52 εἰκ. 5.

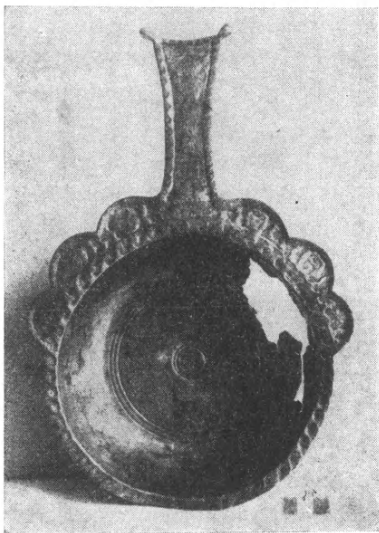
¹ Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Μνημεῖα τῆς Κύπρου, Ἀθῆναι 1935, σελ. 6, 7 εἰκ. 4.

² Μαλόεις, Θέρμιος, Ναπαῖος. Ἐπίθετα τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Λέσβῳ, ἐνθα ἐτύγχανεν ἐξαιρετικῆς λατρείας. Εἰς τὴν Μυτιλήνην ἐτελεῖτο κατ' ἔτος πάνδημος ἑορτή, ἔξω τῆς πόλεως, πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, θεοῦ τῶν προβάτων.

³ Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ παρακειμένου βουνοῦ Ἀμαλὴ καὶ ἐπὶ εὐρισκομένων ἐκεῖ ἐρειπίων κτηρίου, θὰ ἔλυνε ἴσως τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου ναοῦ R. KOLDEWEY, Die antiken Baureste der Insel Lesbos, Berlin 1890, σ. 41).

⁴ Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum, τ. I, London 1908.

3) Ἀργυρᾶ σκεύη (εἰκ. 3)¹: ὀκτὼ κοχλιάρια (1). Ἐν ἀγγεῖον σχήματος προχόης (2). Μία βάσις λύχνου (3). Δύο δισκάρια μετὰ σταυροῦ niello (4). Δύο δίσκοι μετὰ σταυροῦ niello (5, 6). Μία σφραγὶς χαλκῇ μετὰ μονογράμματος (7), ἐπὶ τῆς βάσεως δὲ τῆς λαβῆς ὁμοίως μονόγραμμα καὶ ἀετὸς μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων. Ἐν κανδήλιον (8). Ἐν σκεῦος μετὰ λαβῆς, ἄνευ διακοσμήσεως (9). Ἐν σκεῦος μετὰ λαβῆς, διακοσμημένον (10). Τὸ σκεῦος τοῦτο (εἰκ. 15) διαμ. 0.165 μ., μήκους μετὰ τῆς λαβῆς 0.313 μ., ὕψ. 0.073 μ., φέρει ἐσωτερικῶς δύο ὁμοκέντρους κύκλους εἰς τὸ κέντρον τοῦ πυθμένος καὶ τρεῖς εἰς τὸ ἄκρον, ἐπὶ τῶν προεξέχοντων δὲ χειλέων σπειρομαϊάνδρον.

Εἰκ. 15. Ἀργυροῦν σκεῦος διακοσμημένον.

Εἰς τὸ ἄνω ἥμισυ καὶ πρὸς τὴν λαβὴν, δύο ὀκτάφυλλοι ρόδακες, δύο ἐσχηματοποιημένα πρόσωπα γυναικῶν ἀριστερά, δύο ἀνδρῶν δεξιά. Μεταξὺ τούτων καὶ εἰς τὴν βάσιν τῆς λαβῆς ἀνδρική κεφαλὴ ξοανοειδής, ἄνωθεν τῆς ὁποίας τετράγωνος βωμός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πάλιν ἴσται γυνὴ γυμνή (τὸ ἔνδυμα πίπτει ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ καὶ κάτω) κρατοῦσα ἄνθος ἐπιχαρίτως διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς δυσδιάκριτόν τι πρᾶγμα (πιθανὸν ἥμισυ στεφάνου).

Ἐξωτερικῶς δακτυλιοειδὴς βάσις, διαμ. 0.107 μ. ὕψ. 0.01 μ. πάχ. 0.002 μ., φέρει πέντε σφραγίδας (πεντασφράγιστον). Ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ σκεύους ἐλλείπει μέγα τεμάχιον, ἀπολεσθὲν κατὰ τὴν ἐκσκαφήν.

4) Χαλκᾶ νομίσματα ἐφθαρμένα (εἰκ. 4): Ἰουστίνου καὶ Σοφίας (1) 565 - 6 μ. X., Φωκᾶ (2) 602 - 610 μ. X.

5) Βάσις περιρραντηρίου ὕψ. 0.78 μ., διάμ. κάτω 0.42 μ., ἄνω 0.27 μ. Μάρμαρον κυανόφαιον.

¹ LEONID MAZULEWITSCH, *Byzantinische Antike Studien auf Grund der Silbergefäße der Ermitage, Berlin und Leipzig 1929.* - L'Art Byzantin chez es Slaves, Paris 1932, M. L. MACULEVIC, *Argenterie Byzantine en Russie (Sludka).* - DALTON, *Byz. Art and Archaeology*, Oxford 1911.

6) Βάθρον¹ κιονίσκου (διαστ. $0.29 \times 0.29 \times 0.29$) (εἰκ. 6). Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾷ φέρει ἐγκοπὴν πρὸς ἔνθεσιν θωρακίου. Μάρμαρον λευκόν.

7) Τρία ἀρχιτεκτονικὰ μέλη: α) τμήμα πολυγωνικῆς βάσεως (μῆκ. 0.26, πλ. 0.24 ὕψ. 0.20). Φέρει ἐγκοπὰς πρὸς σύνδεσιν. Μάρμαρον λευκόφαιον. β) Βάσις κιονίσκου (ὕψ. 0.30, πλ. 0.30, πᾶχ. 0.30). Φέρει ἐγκοπὴν πρὸς στήριξιν θωρακίου. Μάρμαρον λευκόφαιον. γ) Τμήμα πολυγωνικῆς βάσεως (μῆκ. 0.42, πλ. 0.23, ὕψ. 0.18). Φέρει ἐγκοπὰς πρὸς σύνδεσιν. Μάρμαρον λευκόφαιον.

8) Τμήμα διαχωριστικοῦ κιονίσκου διλόβου παραθύρου (εἰκ. 7) (μῆκ. 0.29, ὕψ. 0.18, πᾶχ. 0.11). Μάρμαρον κυανοῦν.

9) Διαχωριστικὸς κιονίσκος (εἰκ. 8) (ὕψ. σωζόμενον 0.84, πλάτ. 0.45 στενούμενον πρὸς τὰ ἄνω). Μάρμαρον κυανόφαιον.

10) Ἐπίθημα κιονίσκου ἀποκεκρουμένον (μῆκ. σωζόμενον 0.58, πλάτ. 0.17–0.25, ὕψ. 0.22). Εἰς τὰς στενὰς πλευρὰς φέρει σταυρόν, ἐξ ὧν ὁ καλύτερον σωζόμενος εἰς τὴν εἰκόνα (ὕψ. 0.19, πλ. 0.10). Μάρμαρον κυανόφαιον.

11) Τεμάχια ἐκ παλαιοχριστιανικῶν θωρακίων (εἰκ. 9). Μάρμαρον λευκὸν καὶ κυανόφαιον.

12) Πλευρὰ θρόνου (ὕψ. σωζόμενον 0.76, πλάτ. 0.41, πᾶχ. 0.08). Κάτω ἀριστερὰ πρὸς λέοντος. Μάρμαρον κυανόφαιον.

13) Δωρικὸν κιονόκρανον ἀποκεκρουμένον (μῆκ. σωζόμενον 0.61, ὕψ. 0.23). Φέρει 21 ραβδώσεις, τρεῖς δακτυλίους εἰς τὴν βάσιν τοῦ κωνικοῦ ἐχίνου καὶ τετράγωνον ἄβακα. Τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰ.² Μάρμαρον κυανόφαιον.

14) Ἀκροκέραμος ἀνθεμωτὸς ἐκ πωρολίθου (ὕψ. 0.225 μ.). Τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰ.³

15) Δακτυλίδιον ἐκ μολύβδου μετὰ μονογράμματος τοῦ 6^{ου} ἢ 7^{ου} μ. Χ. αἰ.⁴

ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

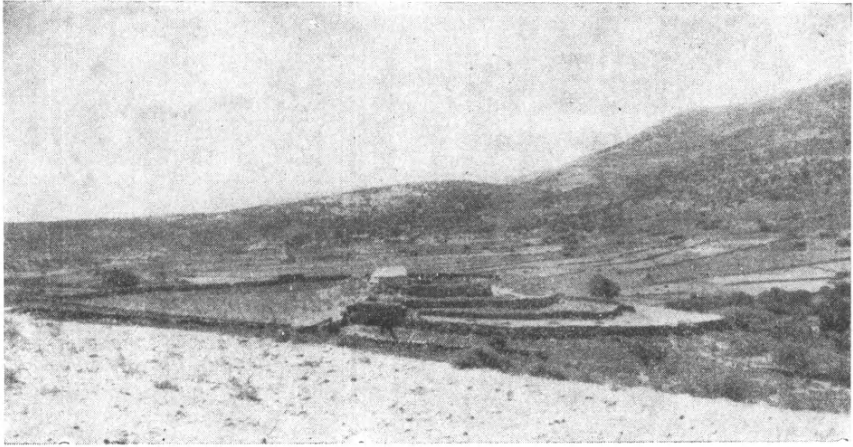
¹ Α. ΟΡΑΝΔΟΣ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, Ἀθῆναι 1954, σελ. 526, εἰκ. 490.

² DINSMOOR, The Architecture of Ancient Greece, London 1927, σελ. 146, εἰκ. 57. – MARTIN SCHEDE, Antikes Traufleisten – Ornament, Strassburg 1909, πίν. III καὶ IV.

³ Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ. Θηβαϊκά (1917, 3) σελ. 52, εἰκ. 51. – Sardis τ. II Architecture, Leyden 1925, σελ. 76, 77, 78. – E. BUSCHOR, Heraion von Samos: Porosfriese πίν. XV. – FR. NOACK, Die Baukunst des Altertums, Berlin 1910, σελ. 53, εἰκ. 9, πίν. 70. – Milet, Berlin 1908, σελ. 48, εἰκ. 23.

⁴ V. LAURENT, La collection C. Orghidan, Paris 1952, ἀρ. 576, πίν. LXVII.

Ἀνεσκάψαμεν ἐφέτος ἐν Νάξῳ τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα τὸ μνημονευθὲν ἐν ΠΑΕ 1951 (1952) σελ. 223, εἰκ. 10, παρὰ τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὸ *Γύρουλα* ἢ στὰ *Μάρμαρα* καλουμένου, ἡμίσειαν ὥραν πρὸς νότον τοῦ χωρίου *Σαγγρί* (εἰκ. 1). Τὰ θεμέλια τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, κίονες καὶ παραστάδες κατὰ χώραν, ὥς καὶ πλῆθος ἀρχαίων μαρμάρων, ἦσαν πάντοτε θεατά, σαφῶς δὲ περὶ τὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ διεκρίνετο μεγαλυτέρα κατεστραμμένη ἀπὸς παλαιότερας προφανῶς ἐκκλησίας.

Εἰκ. 1. Τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου στὸ «*Γύρουλα*» ἢ στὰ «*Μάρμαρα*».

Τὸ ἐκκλησίδιον ὑψοῦται ἐπὶ τῆς ἄκρας χθαμαλοῦ ὑψώματος, σχεδὸν εἰς τὸ μέσον τῆς κοιλάδος, ἥτις ἀπὸ τοῦ ὑψιπέδου τοῦ Σαγγρίου καταλήγει εἰς τὰς ΝΔ. ἀκτὰς τῆς νήσου, κοιλάδος ἥτις εἶναι κατάσπαρτος μὲ ὠραίους βυζαντινοὺς ναῖσκους τοῦ 13ου κυρίως αἰῶνος, οἵτινες καὶ σήμερον, παρὰ τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ τὴν ἐρείπωσιν, διατηροῦν ἀξιολόγους τοιχογραφίας, ἐντελῶς ἀγνώστους ἀκόμη.

Ἀποβλέπων εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πληρεστέραν ἔρευναν τῆς νήσου ἐπέστησα ἰδιαιτέρως τὴν προσοχήν μου εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, τῆς ὁποίας δεσπόζει τὸ μεσαιωνικὸν κάστρον τοῦ Ἀπαλίου ἐπὶ ἀποκρῆμιν ὄρους τῆς δυτικῆς παρυφῆς τῆς εὐφόρου ταύτης κοιλάδος. Διότι σχεδὸν εἰς πάσας τὰς βυζαντινὰς ἐκκλησίας ταύτας παρατηροῦνται ἀρχαῖοι λίθοι, δι' ὧν καθίσταται ἀσφαλὴς ἡ ὑπαρξὶς σημαντικῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὰ περίξ,

ἤδη δὲ ἡ σημασία τῆς περιοχῆς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ οἱ πρὸς αὐτὴν συνδεόμενοι λαϊκοὶ θρύλοι ἐβεβαίουν καὶ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀκμῆς. Τῶν εἰς τὴν ἔκτασιν ταύτην κατεσπαρμένων ἀρχαίων καὶ παλαιοχριστιανικῶν λειψάνων ἀπεκαλύφθη ὅτι τοῦλάχιστον μία πηγὴ ἦτο τὸ ἐφέτος ἀνασκαφὲν Ἱερόν.

Ὁ ἀνευρεθεὶς ἀρχαῖος ναός, τετραγώνου σχήματος — μῆκος πλευρᾶς 13 περίπου μέτρα — ὑπέστη ριζικὴν μεταβολὴν διὰ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἀνεγέρ-

Εἰκ. 2. Τὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ εἰς βασιλικὴν μετατραπέντος ἀρχαίου οἰκοδομήματος τῆς Νάξου.

σεως τῆς βασιλικῆς χρησιμοποιηθέντος τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ — τόσον ριζικὴν ὥστε ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως τοῦ ἀρχαίου ναοῦ οὐδὲν νὰ εἶναι σαφές. Παρὰ ταῦτα ὅμως, τὰ διασωθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἰδίως τῆς ἀνωδομίας, εἶναι τοσαῦτα ὥστε μᾶς παρέχεται ὁπωσδήποτε σαφὴς εἰκὼν τῆς ἀρχαίᾳς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς νήσου, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἐγνωρίζομεν κυρίως διὰ τῶν Ναξιακῶν οἰκοδομημάτων τῆς Δήλου. Ἡ διατήρησις τοῦ ἑκατομπέδου ναοῦ τῶν Παλατιῶν εἰς τὴν πόλιν τῆς Νάξου, τοῦ ὁποίου σφύζεται ἡ μεγαλοπρεπὴς πύλη, εἶναι ὀλιγώτερον ἱκανοποιη-

τική. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνευρεθέντα γλυπτὰ λείψανα εἶναι οὐχὶ ἄνευ σημασίας διὰ τὴν τέχνην τῆς νήσου κατὰ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰῶνος.

Ὁ τετράγωνος ἀρχαῖος ναὸς μετετράπη εἰς ἐπιμήκη διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς βασιλικῆς. Ἐγένετο προέκτασις κατὰ 2 περ. μέτρα (ἐκτὸς τῆς ἀψίδος) πρὸς ἀνατολάς, ἐκτίσθη δέ, δι' ἀρχαίου ἐπίσης ὕλικου, νέος νότιος τοῖχος 2 περ. μέτρα ἐσωτερικώτερον τῆς ἀρχικῆς νοτίας πλευρᾶς (εἰκ. 2). Οὕτω ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 3), ἐνῶ ὁ δυτικὸς ἀνεκτίσθη ἀπὸ τῶν θε-

Εἰκ. 3. Ἡ ΝΑ. γωνία τῆς βασιλικῆς.

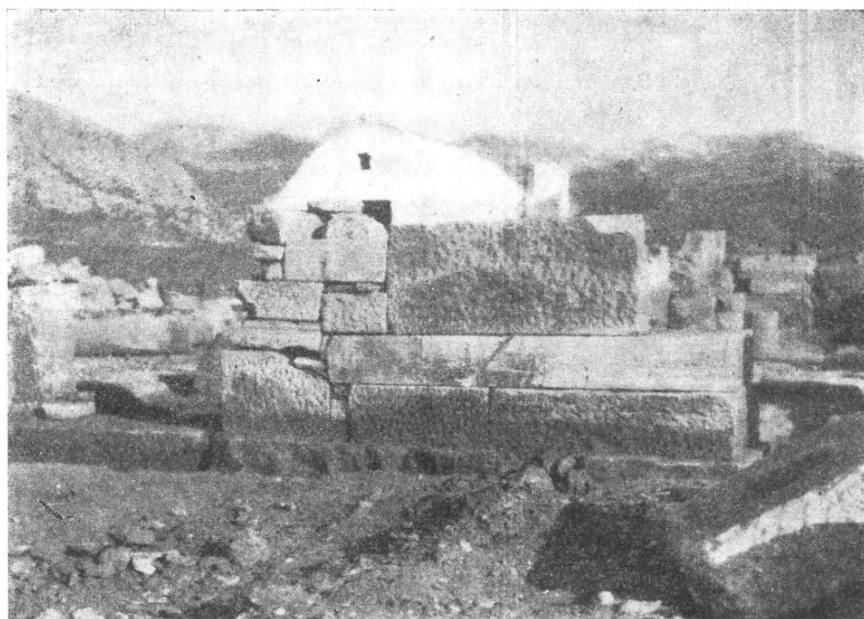
μελίων σχεδὸν διὰ τὰ κατασκευασθῶν αἱ τρεῖς θύραι εἰσόδου, παρέμειναν δὲ μικρὰ τμήματα μόνον κατὰ τὰ δύο τοῦ ἄκρου. Ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ διελύθη, διότι τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς κατεσκευάσθη εἰς ἐπίπεδον πολὺ χαμηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ ἀρχαίου ναοῦ.

Οὕτω ἐκ τῆς ἀνωδομίας τῶν τοίχων δὲν σφίζεται κατὰ χώραν εἰμὴ τὸ βόρειον καὶ τὸ ἀνατολικόν (εἰκ. 4) ἄκρον τοῦ δυτικοῦ τοίχου μὲ 2 ἢ 3 μόνον δόμους. Τὰ σφζόμενα μέρη τῶν ἄλλων πλευρῶν ἦσαν ὁρατοὶ μὲν τοῖχοι τῆς βασιλικῆς, θεμέλια δὲ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ.

Οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν θεσιν εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια στυλοβάτου· ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τούτων ὑπάρχουν στρογγύλα ἐξάρματα ὕψ. 2 ἐκ. καὶ διαμ. 63 ἐκ. Τὸ πληρέστερον διατηρηθὲν δεικνύει ἡ εἰκὼν 2 (ἀρι-

στερά) μετὰ τὴν γενομένην διάλυσιν τοῦ ὑπὲρ τοῦτο τμήματος τοῦ (νοτίου) τοίχου (τῆς βασιλικῆς). Τὰ σωζόμενα ἐξάρματα εἶναι δύο παρεχομένης οὕτω τῆς μεταξονίου ἀποστάσεως 1.97 μ.

Ἀκριβῶς πρὸς τὴν διάμετρον τῶν ἐξαρμάτων τούτων ἀντιστοιχεῖ ἡ διάμετρος τῶν ἀνευρεθεισῶν ἰωνικῶν βάσεων, αἵτινες εἶναι τριμερεῖς: τροχίλος, τόρος, τροχίλος (εἰκ. 5). Τὰ δύο κατώτερα μέρη εἶναι συμφυῆ, ἰδιαίτερος δὲ ὁ ἀνώτερος τροχίλος. Αἱ βάσεις αὗται εὗρέθησαν ὑπὸ τὸ δάπεδον

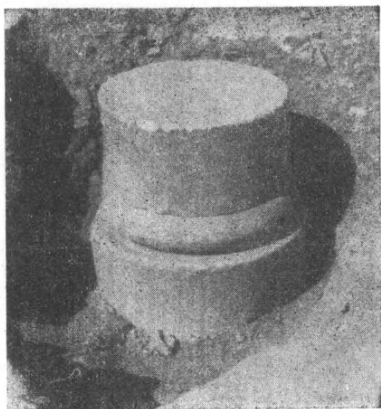
Εἰκ. 4. Ἡ νοτία ἀπόληξις τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ.

τῆς βασιλικῆς ἐντὸς στρογγύλων λαξευμάτων τοῦ φυσικοῦ βράχου (πρβ. εἰκ. 2) ἀλλ' ἡ τοποθέτησις αὕτη ἐγένετο κατὰ τὴν ἀνέγερσιν βασιλικῆς, οἱ δὲ κίονες αὐτῆς ἐπάτουν μὲν ἀσφαλῶς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων βάσεων, αὗται ὅμως δὲν ἦσαν θεαταί. Ἐὰν αἱ κοιλότητες προὔπηρχον καὶ τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸν ἐν Δήλῳ οἶκον τῶν Ναξίων μὲ τὰς ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἀρχαίου ναοῦ εὗρεθείσας ὁμοίας λαξεύσεις τοῦ βράχου διὰ τὴν ἔνθεσιν τῶν ξυλίνων κίωνων τοῦ γεωμετρικοῦ ναοῦ, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ. Αἱ βάσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ναοῦ ἡμῶν, παρουσιάζουν ἐξαιρετικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο τῆς Δήλου, ἰδίως τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ προστώον. Ἀνεύρομεν καὶ δεύτε-

ρον τύπον ὁμοίων βάσεων, μικροτέρων, παρὰ τὸν ἔξωθι τοῦ οἰκοδομήματος βόθρον (πρβ. κατ.).

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἀρραβδῶτων κίωνων ἐν μόνον τεμάχιον προέρεται ἐκ τοῦ κατωτέρου αὐτῶν τμήματος καταλήγον εἰς μικρὸν τόρον, τοῦ ὁποίου ἡ διάμετρος ἀντιστοιχεῖ ἀπολύτως εἰς τὴν διάμετρον τῶν βάσεων.

Περίεργως ὅμως οὐδὲ ἐν τεμάχιον ἰωνικοῦ κιονοκράνου εὐρέθη. Ἀντιστρόφως ἀνευρέθησαν δύο δωρικά κιονόκρανα εἰς τὸν τόπον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἕτερα δύο εἰς πλησίον ἐκκλησίας. Ταῦτα, ἀποτελούμενα ἐξ ἄβακος καὶ ἐχίνου ἄνευ ὑποτραχηλίου, φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν 5ον πρὸς τὸν 4ον

Εἰκ. 5. Ἀρχαῖκὴ ἰωνικὴ βᾶσις ἐπὶ τοῦ νοτίου στυλοβάτου τῆς βασιλικῆς.

π. Χ. αἰ. Δημιουργεῖται οὕτω πρόβλημα ἄλλων ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐχὶ ἴσως ἄσχετον πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἐξάρματα συνηθέστερα ἐπίσης εἰς δωρικά οἰκοδομήματα.

Περίεργοι εἶναι αἱ μονόλιθοι παραστάδες, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τοὺς ἀκραίους στύλους τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς ἀλλ' ἄσφαλῶς προέρχονται ἐκ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Ἀρτία σφύζεται ἡ ἀνατολικὴ τῆς νοτίας κιονοστοιχίας καὶ κατὰ τὸ κατώτερον μόνον ἥμισυ αὐτῆς ἡ ἀνατολικὴ ἐπίσης τῆς βορείας. Πλησίον τῆς Δ. πλευρᾶς εὐρέθη τρίτη εἰς δύο τεμάχια. Ἡ κυρία ὄψις

ἔχει δύο ταινίας μὲ κυμάτιον ὑπὲρ τὴν ἀνωτέραν (πρβ. εἰκ. 3). Ὑψος εἶχον 3.30 μ.

Ὡς βαθμὶς πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς βασιλικῆς ἐχρησιμοποιεῖτο μαρμαρίνη δοκὸς τῆς ὀροφῆς μήκους 4 μ., ὕψους 0.48 μ. καὶ πλάτους 0.38 μ., καταλήγουσα ἄνω εἰς ἀμφοτέρους τὰς ὀψεις εἰς κυμάτιον. Τὰ δύο ἅκρα εἶναι ἀμελέστερον εἰργασμένα· τὸ καθαρὸν πλάτος εἶναι 3.18 μ. Τὸ ἀνοιγμα τοῦτο ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν τριμερῆ διαίρεσιν τοῦ ναοῦ.

Εὐρέθη ἐπίσης μικρὰ σειρὰ ἐτέρων μαρμαρίνων δοκῶν (εἰκ. 6, ἐμπροσθεν) μὲ ἐγκοπὰς ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας διὰ τὴν στήριξιν τῶν μικροτέρων δοκίδων τῆς ὀροφῆς.

Γείσων ἐπίσης, ἰωνικῶν, εὐρέθησαν πλείονα τεμάχια (εἰκ. 6, ὀπισθεν) δύο δὲ τύπων, ἐπικλινῶν καὶ ὀριζοντίων, ὁμοίως δὲ καὶ θραύσματα μαρμαρίνων κεραμίδων ἡμικυκλικῶν.

Εἰς τὴν νοτίῳ τοῦ οἰκοδομήματος ἔκτασιν ἀπεκαλύφθη ἐσκαμμένος

ἐντὸς τοῦ βράχου ὀρθογώνιος βόθρος, ὅστις εἶχεν ἐπιχωσθῇ καὶ περιφραχθῇ διὰ θωρακίου μὲ κίονας εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας καὶ τὸ μέσον τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν, ἥ δὲ ἐπιφάνεια τοῦ βόθρου ἐκαλύπτετο μὲ ἀκανονίστους πλάκας σχιστολίθου. Ὁ ἐπὶ τόπου εὐρεθεὶς κίων ἐστηρίζετο ἐπὶ ἐνὸς τροχίλου ἐντεθειμένου ἐπίσης ἐντὸς λαξεύματος τοῦ βράχου. Δεύτερος τροχίλος εὐρέθη εἰς ἄλλην κοιλότητα. Ἡ κατασκευὴ αὕτη εἶναι ἀσφαλῶς σύγχρονος πρὸς τὴν βασιλικήν. Δυστυχῶς ἐντὸς τῶν χωμάτων τοῦ βόθρου δὲν ἐγέ-

Εἰκ. 6. Δοκοὶ καὶ γεῖσα τοῦ ναοῦ.

νοντο σημαντικὰ εὑρήματα — ἴσως διότι πρὸς «καθαρόν» διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἵδρυσιν τοῦ χριστιανικοῦ κατασκευάσματος (φιάλης;) εἶχε προηγουμένως καθαρισθῇ ἀπὸ τῶν ἐντὸς τοῦ βόθρου ὑπολειμμάτων τῶν προσφορῶν. Ἀνευρέθησαν πολλοὶ ὁδόντες κάπρων καὶ τεμάχια ἀγγείων καὶ κεραμίδων μεταγενεστέρων κατὰ τὸ πλεῖστον χρόνων.

Εἰς τὸ Ἱερόν ὑπῆρχον πολλὰ γλυπτὰ ἀναθήματα, ὥς δεικνύουν τὰ ἀνευρεθέντα ὑπολείμματα.

Λίαν ἀποτετριμμένη εἶναι γυναικεία ἀρχαϊκὴ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ὕψους 17 ἐκ., τῶν μέσων τοῦ βου π.Χ. αἰ. Ἡ ἐπιφάνεια δυστυχῶς εἶναι λίαν

ἀποτετριμμένη. Δευτέρα μικρὰ γυναικεία κεφαλὴ εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένη, ἐκ τρίτης ὥραιοτάτης μικρᾶς κεφαλῆς σφύζεται δυστυχῶς μόνον τὸ ὀπίσθιον τμήμα (εἰκ. 7). Ἀλλὰ καὶ γλυπτὰ μεγάλου μεγέθους δὲν ἔλειπον: Τεμάχιον μαρμαρίνου πτεροῦ δεικνύει ἡ εἰκ. 8, ἐκ κούρου δὲ μεγέθους μείζονος τοῦ φυσικοῦ διεσώθη μόνον ὁ ἄκρος δεξιὸς πούς μετὰ μέρος τῆς πλίνθου (εἰκ. 9).

Εἰκ. 7. Ὁπίσθιον τμήμα μικρᾶς ἀρχαϊκῆς κεφαλῆς.

Εἰκ. 8. Μαρμαρίνον πτερόν ἀγάλματος.

ἐνὸς τούτων δεικνύει ἡ εἰκ. 10.

Εἰς τὸ ἡρειπωμένον ἔξωκλήσιον τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, δέκα περ. λεπτὰ πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἀνασκαφῆς, εἶχον ἤδη σημειώσει τὴν ὑπαρξιν ἐπιγραφῆς (ΠΑΕ 1950 [1951] σελ. 280). Ἀποτοιχισθεῖσα νῦν ἀπεδείχθη βάσις ἀναθήματος φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν:

[Θ]εο[σ]έβης Κρηθέως Δήμη[τρι]
καὶ Κόρη καὶ Διὶ Εὐβουλεῖ καὶ Βα[ν]βοῖ]

Τὰ γράμματα, ὕψους 1 ἐκ., εἶναι πολὺ ἀποτετριμμένα, φαίνονται ὅμως ἀνήκοντα μᾶλλον εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἀνασκαφὲν Ἱερὸν ἀνήκει εἰς τὴν Δήμητρα. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀσφαλῶς προέρχεται ἐντεῦθεν. Ὁ βόθρος ἐπίσης, κυρίως ὅμως

τὸ τετράγωνον σχῆμα τοῦ «ναοῦ» εἶναι χαρακτηριστικόν: προσιδιάζει εἰς *Τελεστήριον*.

Τὴν χρονολόγησιν εἰς τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ βου π.Χ. αἰῶνος πιστοποιοῦν καὶ αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ μορφαὶ καὶ τὰ ἀνευρεθέντα γλυπτά.

Πιθανῶς ὁμως ὑπῆρχε καὶ μία παλαιότερα περίοδος: ἡ καταστροφή τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ὑπῆρξεν αἰτία ὥστε ὁ-

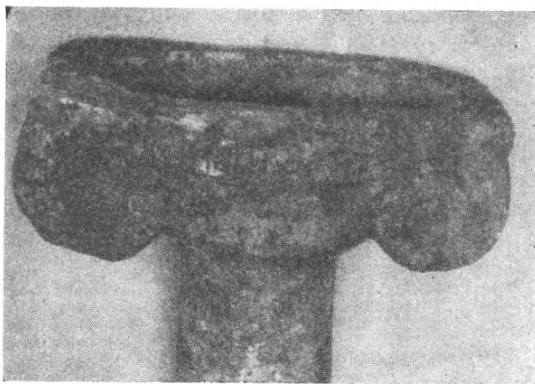

Εἰκ. 9. Δεξιὸς πούς κούρου μετὰ τῆς πλίνθου.

στρακα νὰ μὴ εὐρεθοῦν παρὰ μόνον εἰς ἓν σημεῖον εἰς τὸ βόρειον κλιῖτος· ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὸν 8ον καὶ 7ον αἰῶνα καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ βου, εἶναι ὁμως ἐλάχιστα, διότι εἰς τὸ βόρειον κλιῖτος, ἔνθα λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους θὰ ἔπρεπε

Εἰκ. 10. Τμήμα τῆς ἑλικος ἰωνικοῦ κιονοκράνου - βάσεως ἀναθήματος.

Εἰκ. 11. Ἐνεπίγραφος ἀρχαῖος ἰωνικὸς κιονίσκος.

νὰ ὑπάρχη ἀρχαία ἐπίχωσις, ἀνευρέθησαν ἀρκετοὶ μεσαιωνικοὶ τάφοι — καθὼς ἄλλως τε καὶ νοτίως τοῦ ναοῦ — διὰ τῆς κατασκευῆς δὲ τούτων

εἶχε διαταραχθῇ καὶ τὸ μέρος τοῦτο, ὥστε νὰ εὗρεθῶν μόνον κάτωθι ἐνὸς τῶν τάφων τὰ ὀλίγα ὅσπρακα.

Ἄλλ' ἐκ πλησίον περιοχῆς προέρχεται καὶ ἀναθηματικὸς ἐνεπίγραφος κιονίσκος (εἰκ. 11). Ἐπὶ τοῦ ἄβακος φέρει ἐπιμήκη κοιλότητα διὰ τὴν ἔνθεσιν τοῦ ἀναθήματος. Ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψεως τοῦ κιονοκρανίου φέρει ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας ἡ κατεύθυνσις παρακολουθεῖ τὴν ἀνέλιξιν τῆς ἑλικος ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ εἰς τὸ ἀριστερόν αὐτῆς ἄκρον. Τὰ γράμματα δὲν διατηροῦνται καλῶς. Ἀναγινώσκω :

Τοι — — — ν : καί : Ἀλεξιτίδης : ἀν[έ]θεσαν...ιοι : Ἀπόλωνι.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας τῆς Νάξου. Τὸ ξ παρίσταται διὰ τοῦ συμβόλου □ ζ, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας συγχρόνους ναξιακάς.

Ὁ κιονίσκος εὗρέθη εἰς ἡμισείας ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀνασκαφῆς, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ *Λαθρίνου*, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βεβαιωθῇ ὅτι οὗτος προέρχεται ἐντεῦθεν, μολοντί ἀνεύρομεν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ ἀπλᾶς βάσεις μὲ κυκλικὰς κοιλότητας, τοιαύτη δέ τις ἀσφαλῶς θὰ ὑπεστήριξε καὶ τὸν κιονίσκον τοῦτον (πρβ. εἰκ. 4, δεξιὰ). Θὰ ἦτο ὅπωςδήποτε περιεργος ἡ διαδοχὴ λατρείας ἢ συλλατρείας Ἀπόλλωνος καὶ Δήμητρος.

Ἄλλη ἐπιγραφὴ εὗρεθεῖσα εἰς τὴν ἀνασκαφὴν εἶναι ἀδρᾶς ἐργασίας πλᾶξ μὲ τὰ γράμματα *Ορ[ος]* (4ου π. Χ. αἰ.)

Ἐν σχέσει μὲ τὴν βασιλικὴν σημειωτέα εἶναι ἡ ἰδιορρυθμία τὴν ὁποίαν παρουσιάζει εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νοτίου κλίτους : Μεταξὺ δύο παραστάδων δημιουργεῖται μία ἐσοχὴ τοῦ τοίχου, πλάτους 90 ἐκ., εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται τὸ ἐν σκέλος σταυροειδοῦς κατασκευάσματος κτιστοῦ μὲ ἰσχυρὸν κονίαμα εἰς τὰς ἐσωτερικὰς παρειάς (πρὸς κατάθεσιν λειψάνων ;). Προσκτίσματα εὐτελοῦς κατασκευῆς καὶ λίαν κατεστραμμένα κατέχουν ὁλόκληρον τὴν πρὸς Ν. ἑκτασιν· ἀξιοσημείωτα εἶναι κατασκευάσματα κτιστὰ στρογγύλα ἢ ὀρθογώνια ὡς μικρὰ δεξαμεναὶ μὲ ὁπὰς ἐκροῆς εἰς τὸν πυθμένα.

Ἡ ἀνασκαφὴ παρέσχε τὸ δεύτερον παράδειγμα ἐν Νάξῳ μετατροπῆς ἀρχαίου ναοῦ εἰς βασιλικήν. Τὸ αὐτὸ εἶχε συμβῇ καὶ εἰς τὸν ναὸν τῶν Παλατιῶν, εἰς τὴν πόλιν τῆς Νάξου, τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς τρίτην βασιλικὴν τὴν ὁποίαν ἀνεκαλύψαμεν εἰς τὸ σημερινὸν ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Ματθαίου κάτωθι τοῦ χωρίου Ἁγιορσανί, εἰς τὴν τοποθεσίαν Πλάκα, πλησίον τοῦ ἐκεῖ σφζομένου ἀρχαίου τετραγώνου πύργου. Ὁ τόπος εἶναι ἐπίσης πλήρης μαρμάρων ἀρχαίας προελεύσεως, τῆς δὲ βασιλικῆς σφύζεται καὶ τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Καὶ τὰ ἐρεῖπια ταῦτα ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς παλαιότερους ἐρευνητάς τῆς Νάξου.

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΧΙΩΙ

Κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος ἀσχοληθέντες περισσότερον μὲ τὴν μελέτην τῶν εὐρημάτων τῶν δύο παλαιότερων ἀνασκαφικῶν ἡμῶν ἐρευνῶν ἐν Χίῳ περιορίσαμεν τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν εἰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς ἐν τῇ πόλει, α) εἰς τὸν χώρον βορείως τοῦ Δημοτ. Σχολείου τοῦ Ἀγ. Θωμᾶ, ἔνθα ἀναφανέντος τοίχου ἡ ἔρευνα ἦτο ἀδύνατος λόγῳ τοῦ περιορισμένου ἐλευθέρου χώρου (εἰκ. 1) καὶ β) εἰς τοὺς ἀγροὺς βορείως τῆς ὁδοῦ Κ/τίνου Μονομάχου ἔνθα ὅμως, παρὰ τὰς ἐλπίδας, δὲν ἀνεύρομεν εἰμὴ

Εἰκ. 1. Ἀρχαῖος τοῖχος παρὰ τὸν Ἀγ. Θωμᾶν

Εἰκ. 2. Διάφορα ὄστρακα τοῦ βου αἰ.

πλῆθος ὀστράκων διαφόρων ἐποχῶν (βου π. Χ. αἰ. — ἐλληνιστικῶν χρόνων εἰκ. 2). Ἡ παρουσιαζομένη εἰκὼν εἶναι πανταχοῦ ἡ αὐτὴ ὥς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη: Βαθύταται ἐπιχώσεις, περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον πλούσιαι εἰς ὄστρακα, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν συνεχῇ ἐναλλαγὴν καταστροφῆς καὶ ἀνοικοδομήσεως τῆς πόλεως. Συστηματικωτέραν ἔρευναν παρακωλύει ἄλλως τε ἡ λίαν περιορισμένη ἔκτασις τῶν ἐλευθέρων πρὸς ἔρευναν περιοχῶν. Ἐπίσης διεπιστώθη ἐκ τῆς ἀνευρέσεως πλήθους μελαμβαφῶν ὀστράκων ἡ σημασία περιοχῆς πλησίον τοῦ χωρίου Ἀρμόλια, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἔρευνα δὲν κατέστη δυνατόν νὰ γίνῃ ἐφέτος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

26. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ (ΙV)

Εἰς τὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι συνεχίσθησαν ἐντὸς τῆς Ῥόδου κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1954, μετέσχεν ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Π. Λαζαρίδης, ὡς καὶ ὁ Τεχνικὸς Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Δωδεκανήσου, Ἀρχιτέκτων Δ. Ε. κ. Δ. Ὁρ. Κατσάρης, ὁ ὁποῖος παρέσχεν ὡσαύτως πολῦτιμον βοήθειαν διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ἐν γένει διασφάλισιν τῶν ἐρευνηθέντων μνημείων.

Α'. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἀποκάλυψις ἀρχαίας ὁδοῦ. Ἐνεκα τῆς ἰδιαίτερας σημασίας, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὴν Ῥόδον, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς πολιοδομίας, τὸ ζήτημα τῆς ὁμοτομικῆς διαιρέσεως τῆς πόλεως ταύτης, ἀρχομένων τῶν νέων ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν συνεκεντρώθησαν ἅπαντα τὰ μέχρι τοῦ τέλους περιῖπου τοῦ 1952 ὑπάρχοντα σχετικὰ στοιχεῖα εἰς προκαταρκτικοῦ χαρακτῆρος μελέτην, εἰς τὴν ὁποίαν περιελήφθη καὶ προσωρινὸν διάγραμμα ἀξόνων τῶν ὡς βεβαίων ἢ πιθανῶν θεωρουμένων ἀρχαίων ὁδῶν¹.

Τὸ διάγραμμα τοῦτο, ὡς καὶ ἡ ὅλη μελέτη, εἶχον σκοπὸν κυρίως τὴν διευκόλυνσιν τῆς συστηματικωτέρας παρακολουθήσεως τοῦ ἐν λόγῳ θέματος κατὰ τὰς ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας καὶ τὰς οἰκοδομικὰς ἢ ἄλλας ἐργασίας, τὰς ἐκτελουμένας ἐντὸς τῆς συγχρόνου πόλεως, ἡ ὁποία κατέχει περιῖπου τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας.

Μετὰ τῶν ὡς πιθανῶν σημειωθεισῶν ὁδῶν τοῦ διαγράμματος τούτου περιλαμβάνεται, ὑπὸ σῆμα Ρ 27, ὁδὸς ἐκ τοῦ κατὰ μῆκος τῆς πόλεως (Β-Ν), τῆς ὁποίας ὁ ἄξων ἤχθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁδοῦ Ν. Ζηλανδίας, κατασκευασθείσης κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου, ἐπὶ τῆς γραμμῆς παλαιοῦ ἀγροτικοῦ δρομίσκου.

Σχετικῶς ἀναγράφονται εἰς τὴν εἰρημένην μελέτην τὰ ἑξῆς²: «Τὴν γραμμὴν κατὰ μῆκος ἀγυιῶν τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι ἠκολούθουν καὶ παλαιοὶ δρόμοι, ἀποτελέσαντες τὴν βάσιν διαμορφώσεως συγχρόνων, ὡς εἶναι ἡ ὁδὸς Ν. Ζηλανδίας, σημαντικωτάτη ἀσφαλῶς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς πόλεως πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς νήσου».

Κατὰ τὸ 1954 ὁ Δῆμος Ῥόδου ἐπεχείρησε τὴν διάνοξιν νέας ὁδοῦ

¹ Ι. Δ. ΚΟΝΤΗ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ὁμοτομίας τῆς Ῥόδου, πίν. Ι, ΙΙ.

² Ἀρτ. σ. 20.

κατὰ τὴν πρὸς Β. προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Ν. Ζηλανδίας, καθοριζομένην ἀπὸ Ν. ὑπὸ τῆς καθέτου πρὸς αὐτὴν ὁδοῦ Διαγοριδῶν (Ρ 17), ἀπὸ Β. δὲ ὑπὸ τῆς νεωτέρας ὁδοῦ Β. Ἡλείου.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον τὰς ἐργασίας τοῦ Δήμου παρηκολούθησε μεθ' ὅλως ἰδιαίτερας προσοχῆς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, ἡ ὁποία καὶ διέκοψεν αὐτάς, εὐθὺς ὥς ἀνεφάνησαν τὰ ἀναμενόμενα ἀρχαῖα λείψανα.

Ἡ ἀρξαμένη ἐξερεύνησις τοῦ χώρου εἰς δύο μεγάλους τομεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους κυρίως ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα, ἦτοι παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς διανοιγομένης ὁδοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν Χειμάρρας (Ρ 13) καὶ πρὸς τὴν ὁδὸν Πίνδου (Ρ 5), περιωρίσθη κατὰ τὸ 1954 εἰς γενικὸν κατατοπισμὸν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν μορφήν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἀκολουθούσης ἀκριβῶς τὴν γραμμὴν τῆς διανοιγομένης, ὥς ἐπίσης καὶ τῶν παρακειμένων οἰκοδομῶν. Εἰδικώτερον ἐξητάσθησαν τὰ λείψανα τὰ χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς ὑστερας ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μέχρι τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως περιοχῆς.

Ὡς ἐκ τούτου ἀνεσκάφη ἐκ τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν ἀρχαιότητα στρωμάτων τὸ ἀνώτερον κυρίως, βαθύτερον δὲ ἐχώρησεν ἡ σκαφή μόνον εἰς τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο τοῦτο ἀπαραίτητον, κυρίως λόγῳ καταστροφῆς τῶν ὑψηλότερον εὗρισκομένων λειψάνων, πρὸς διαπίστωσιν τῆς συνεχίσεως τῶν ἐξεταζομένων κατασκευῶν.

1. *Τομεὺς α'.* (Εἰκ. 1 - 2). Μεταξὺ τῶν ὁδῶν Πίνδου (Ρ 5) καὶ Β. Ἡλείου ἡ ἀνασκαφὴ περιέλαβε μέρος τῆς διανοιγομένης ὁδοῦ εἰς μήκος 126 μ., ἀρχόμενον ἀμέσως πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ Πίνδου καὶ τερματιζόμενον εἰς ἀπόστασιν 50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Β. Ἡλείου.

Ἐνταῦθα εἰς βάθος 1.70 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ κήπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκεν ὁ χώρος, ἥδη ἀπὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, ἀπεκαλύφθη ἡ ἀρχαία ὁδός, παρ' αὐτὴν δὲ καὶ λείψανα τῶν οἰκοδομημάτων, τῶν κειμένων ἐπὶ τῆς δυτικῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς, σφζόμενα μέχρις ὕψους μεγ. 1.85 μ. ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἀργιλλώδους ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδράζονται.

Πρόκειται περὶ τοῦ προσθίου μέρους οἰκήσεων — ἢ καὶ τινος δημοσίας ἔσως οἰκοδομῆς — πλησίον τῆς διασταυρώσεως τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν Πίνδου, κατεσκευασμένων, κατὰ τὴν πρόσοψιν διὰ κανονικῶν καὶ καλῶς εἰργασμένων πωροπλίνθων, κατὰ δὲ τὰ ἐσωτερικὰ διαμερίσματα διὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκανονίστων πωροπλίνθων, αἱ ὁποῖαι διασφύζουν λείψανα «πομπητιανῶν» κονιαμάτων.

Τὸ κατώτερον μέρος τῶν ἐν λόγῳ τοίχων ἀνάγεται εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν τοὺλάχιστον ἐποχὴν — τὰ ἐντὸς τοῦ 1954 βαθέως ἀνασκαφέντα τμήματα ἐνεφάνισαν διατεταραγμένα τὰ παρακείμενα στρώματα — ἐνῶ ἄνω οἱ τοῖχοι

ἔχουν ἀνακατασκευασθῇ μεταγενεστέρως, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετὰ τινὰ τῶν καταστρεψάντων τὴν πόλιν σεισμῶν, διὰ τοῦ ἀρχικοῦ προφανῶς ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡσαύτως καὶ διὰ σημαντικὰς μεταβολὰς τοῦ παλαιοῦ σχεδίου τῶν οἰκοδομῶν.

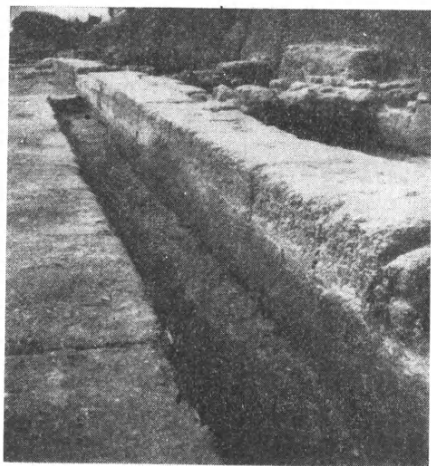
Εἰκ. 1. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ἀρχαία ὁδὸς μετὰ τῶν ἀνωτέρων ὁδοστρωμάτων κατὰ τὸν τομέα α'.

Τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ εἰς τὸν τομέα τοῦτον διεπιστώθη μόνον μέχρι 3.90 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς. Περαιτέρω δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ ἔκτασις τῆς ὁδοῦ Α., ἔνεκα πλήρους ἀλλοιώσεως τοῦ χώρου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης, προξηνηθείσης ὑπὸ παλαιότερον ἔκτε-

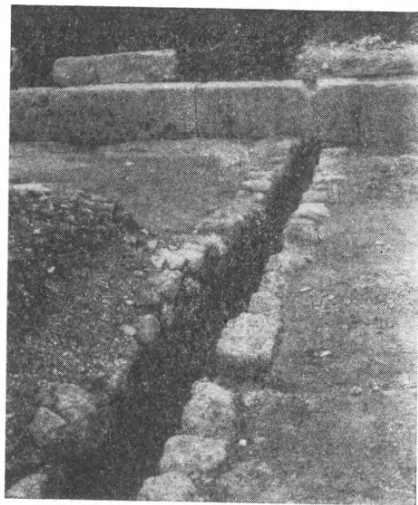
λεσθέντων ἀρδευτικῶν καὶ ἄλλων ἀγροτικῶν ἔργων. Οὕτω δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ καὶ τὸ ἀπὸ Α. ὄριον τοῦ ἀνδηρωτοῦ πεδίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἔκειτο ἡ ὁδὸς εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἐπίσης, ὡς καὶ εἰς τὸν τομέα β' (βλ. κατωτέρω).

Ἡ ὁδὸς ἦτο ἐστρωμένη διὰ πεπιεσμένης ἀργιλλώδους γῆς («ἀσπρόπηλα»), περιεχούσης ἄμμον, θαλασσίους χάλικας («σαβοῦραν»), ἄσβεστον, ὄστρακοκονίαμα, λεπτὴν λατύπην ἐκ πώρου, ἔτι δὲ ὄστρακα ἀγγείων κ. ἄ.

Τοιαῦτα στρώματα, πάχους 0.20 μ. περίπου, διακρίνονται καὶ ἄλλα

Εἰκ. 2. Εἰς βάθος σκαφή τῆς ὁδοῦ παρ' οἰκοδομὴν τοῦ τομέως α'.

Εἰκ. 3. Ἀρχικῶς κρυπτὸς ὀχετὸς οἰκίας ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρου ὁδοστρώματος τοῦ τομέως α'.

ὑπὸ τὸ ἀνώτατον, ἀντιστοιχοῦντα προφανῶς εἰς διαφόρους ἐπισκευὰς τῆς ὁδοῦ.

Κατὰ διαστήματα ἡ ὁδὸς διακόπτεται ὑπὸ μικρῶν ἐγκαρσίων πρὸς αὐτὴν ὀχετῶν, ἀρχικῶς κρυπτῶν, ἐκκινούντων ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (εἰκ. 3). Ἡ ἀπὸ Α. ἀπόληξις τῶν ὀχετῶν δὲν δύναται νὰ διαπιστωθῇ, ἔνεκα τῆς σημειωθείσης ἀλλοιώσεως τοῦ χώρου.

Τὸ ἀνασκαφὲν μέρος τῆς ὁδοῦ εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἐμφανίζει, εἰς ἀπόστασιν 85.30 μ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πίνδου, ὑψομετρικὴν διαφορὰν κατὰ τὸ μῆκος· αἱ οἰκοδομαὶ τοῦ βορειοτέρου τμήματος ἐδράζονται 1 μ. βαθύτερον τῶν νοτιωτέρων οἰκοδομῶν. Ὁ τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῆς διαφορᾶς ταύτης θέλει ἀποτελέσει ἀντικείμενον ἐξετάσεως κατὰ τὴν συνεχιζομένην ἔρευναν. Ὅμοίως θέλει ἐξετασθῇ καὶ ἡ ἀκριβὴς σχέσις πρὸς τὴν ἐξεταζομένην

ὁδὸν ἄλλων, καθέτων πρὸς αὐτήν, ἐμφανισθεισῶν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν.

Διαρκούσης τῆς τελευταίας περιόδου μέρος τοῦ πλάτους τῆς ὁδοῦ εἶχε καταπατηθῇ ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν παρακειμένων οἰκοδομῶν.

Βορειότερον δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἀνασκαφή εἰς τὸν τομέα τοῦτον, διότι τὰ λείψανα ἐνεφανίζοντο περισσότερον διατεταραγμένα καὶ βαθύτερον μόνον ἐνιαχοῦ σφζόμενα. Ὡς ἐκ τούτου ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ πρὸς τὴν ὁδὸν Β. Ἡπείρου μέρος τοῦ τομέως ἀπῆται τὴν διάνοιξιν μεγάλων λάκκων, συνεπαγομένων, πλὴν τῶν ἄλλων, πλήρη δυσχέρανσιν τῆς ἐπικοινωνίας τῶν παροικούντων πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἀρτηρίαν.

2. **Τομεὺς β'.** Οὗτος εὐρίσκεται νοτιώτερον τοῦ τομέως α', μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Χειμάρρας (P13) καὶ τῆς ὁδοῦ Πίνδου (P5). Ἐνταῦθα ἡ ἐξερευνημένη ὁδὸς ἀνεσκάφη κατὰ τὸ 1954 εἰς μῆκος 58 μ., ἀρχόμενον ἀπὸ ἡρεπωμένης οἰκίας, κειμένης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χειμάρρας, ἥτοι εἰς ἀπόστασιν 70 μ. ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ ἄξονος τῆς ὁδοῦ ταύτης.

Ἡρευνήθη κυρίως τὸ δυτικὸν μέρος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, τὸ δὲ ἀνατολικὸν ἐξητάσθη μόνον διὰ τάφρων, κατὰ διαστήματα, πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς καταστάσεως τῆς ὁδοῦ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης.

Εἰς τὸν ἐν λόγῳ τομέα ἡ ἔρευνα παρουσιάζει πρόσθετον ἐνδιαφέρον, διότι ἀμέσως παρὰ τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα τῆς ὁδοῦ, πρὸς Α. ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὸ 1952 τὰ λείψανα τῶν οἰκημάτων, τὰ σημειωθέντα ὡς κείμενα εἰς τὸν «Συνοικισμὸν Ἐργατοῦπαλλήλων»¹.

Τὸ ἐπίπεδον ἐδράσεως τῶν οἰκημάτων τούτων, χρονολογούμενων τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 2ου π. Χ. μέχρι τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, κεῖται βαθύτερον τοῦ ἀνωτέρου ἐπιπέδου τῆς ἐξερευνημένης ὁδοῦ, διότι αὕτη εὐρίσκετο ἐπὶ ἀνδηρωτοῦ πεδίου.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀνδηρωτὴ διαμόρφωσις διατηρεῖται, μετὰ τῶν φυσικῶν ὡς ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἀλλοιώσεων, μέχρι σήμερον, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ μίαν ἀκόμη ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀλλαχοῦ ἐκφρασθείσης ὑποθέσεως, περὶ ἀναγωγῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν διαίρεσιν τῶν ἐντὸς τῆς συγχρόνου πόλεως καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος ὑπαρχόντων ἀφθόνων ἀνδῆρων, μετὰ προσανατολισμοῦ πρὸς τὰ κύρια σημεία τοῦ ὀρίζοντος.

Ἡ ἐπιβεβαίωσις αὕτη ἐπαυξάνει τὴν ἀξίαν τῶν ἐν λόγῳ διαμορφώσεων ὡς στοιχείων ἀποκαταστάσεως τοῦ σχεδίου καὶ τῆς ἐν γένει μορφῆς τῆς ἀρχαίας Ῥόδου.

Καὶ εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἡ ὁδὸς ἐμφανίζει ἀνάλογα πρὸς τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα ὁδοστρώματα, μετὰ παρεντιθεμένων πηλίνων ὑδραυλικῶν σω-

¹ Αὐτ. σ. 9 ἐξ. Πρβ. I. MORRICONE, Annuario SIA, XXVII-XXIX, σ. 359 ὑπ. 2.

ληνώσεων (εἰκ. 4), ὅμοιαι τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸ βορείοτερον μέρος τοῦ τομέως α'.

Τὸ διαπιστωθὲν πλάτος τῆς ὁδοῦ εἰς τὸν τομέα β', ἐξικνούμενον μέχρι πέρατος τοῦ ἀνδῆρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἀπεκαλύφθησαν λείψανα κτισμάτων ἀπὸ Α., εἶναι 16 μ. περίπου. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἡ ὁδὸς ἀνῆκεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πλατειῶν, ὡς εἶναι ἄλλωστε φυσικόν, ἔνεκα τῆς σημειωθείσης ἤδη σημασίας της ἀπὸ συγκοινωνιακῆς ἀπόψεως.

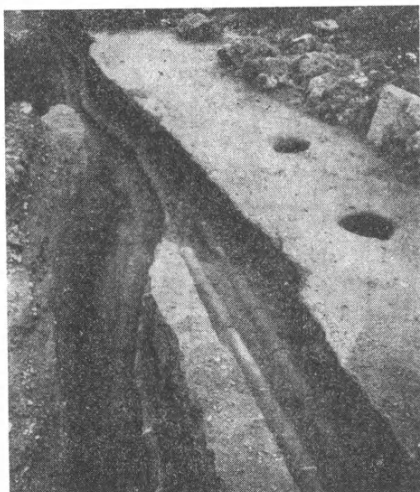
Ἡ ἑτέρα τῶν μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθεῖσων πλατειῶν τῆς πόλεως (P31), βαίνουσα ἐπίσης ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν της μορφὴν, ἔχει πλάτος 10.30 μ., εἰς τὸ ὁποῖον παλαιότερον προσετίθετο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, καὶ χῶρος καταληφθεὶς τελικῶς ὑπὸ τῶν στοῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπλαισιοῦν τὴν ὁδὸν τῆς ῥωμαϊοκρατίας¹.

Ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἐξερευνωμένης ὁδοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον οἰκοδομαί, διασφύζονται κατὰ χῶραν λίαν μεταγενέστεροι μόνον τοῖχοι, κατεσκευασμένοι διὰ παλαιοῦ ὕλικου. Παρὰ τὸ νοτιοδυτικὸν πέρας τοῦ σκάμματος ὅμως ἀπεκαλύφθησαν ἐν μέρει τὰ θεμέλια τῆς μεγάλης ἀρχαίας οἰκοδομῆς, κειμένης ἐπὶ τῆς κανονικῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς.

Τῆς οἰκοδομῆς ταύτης δὲν ἦτο δυνατὴ πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἀποκάλυψις, ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως ὑπὲρ αὐτὴν οἰκίσκων τινῶν κατοικουμένων.

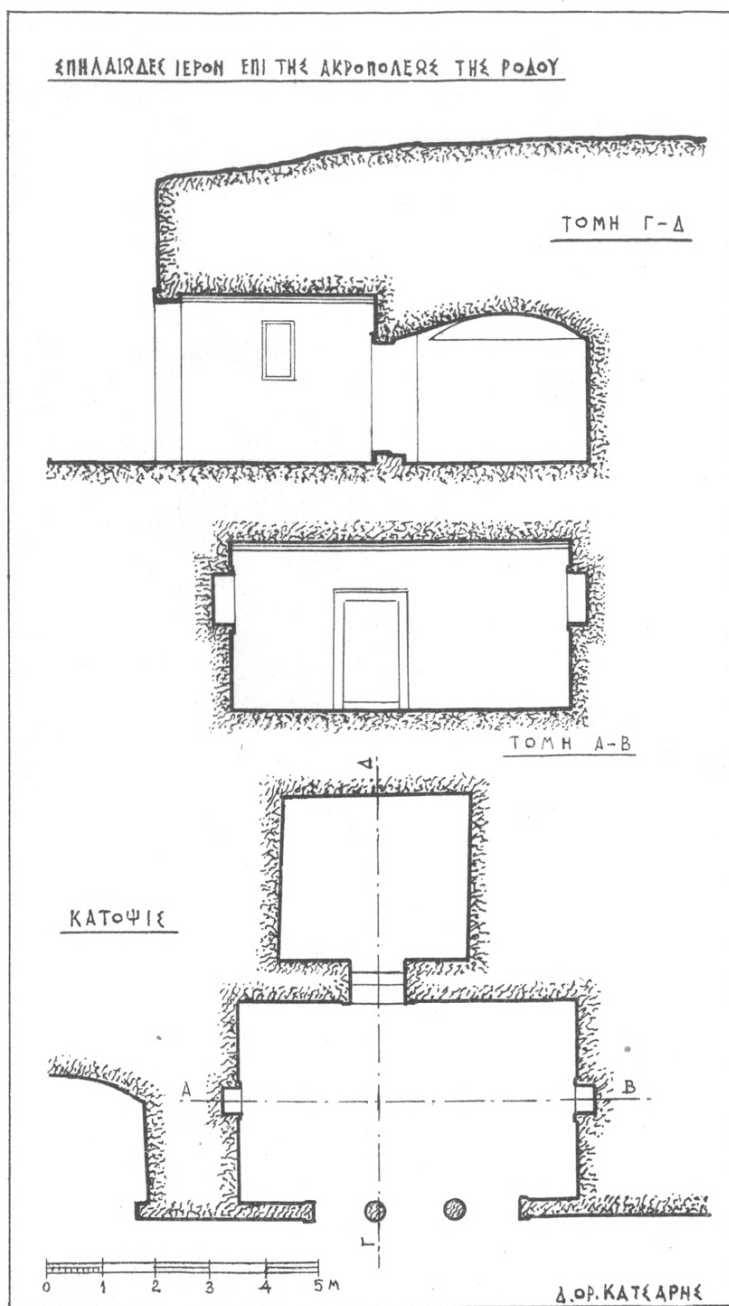
Τὸ λοιπὸν ἀνασκαφὲν μέρος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ δὲν διασφύζει ἐπὶ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τοῖχον, διακρίνεται ὅμως παρὰ τὸ πέρας τῶν ὁδοστρωμάτων σαφῶς ἡ ἔδρα διαλυθέντος τοῖχου, ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν εἰς τὴν πρόσσοψιν οἰκοδομημάτων ἢ καὶ εἰς περίβολον ἴσως, σχετιζόμενον πρὸς τὴν σημειωθείσαν μνημειώδη οἰκοδομήν.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι πρὸς τούτοις ὅτι πρὸ τοῦ ἐν λόγῳ τοῖχου ἀπεκαλύφθησαν ὁπαὶ εἰς τὰ ὁδοστρώματα, διαμ. 0.20-0.30 μ., αἱ ὁποῖαι ὀφεί-

Εἰκ. 4. Τμῆμα τῆς ὁδοῦ κατὰ τὸν τομέα β', μετὰ τοῦ ἀνωτέρου ὁδοστρώματος, σωληνώσεων καὶ ὀπῶν δένδρων.

¹ ΠΑΕ 1952, σ. 572 ἑξ.

Είλ. 5. Κάτοψις καὶ τομαὶ τῆς ἐξερευνηθεῖσης σπηλαιώδους κατασκευῆς.

λονται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς δένδρα εὐρισκόμενα παρὰ τὴν παρυφὴν τῆς ὁδοῦ (εἰκ. 4).

Αἱ λεπτομέρειαι τῆς ὅλης ἐρένης θὰ παρασχεθοῦν εἰς τὴν ἐπομένην ἔκθεσιν, μετὰ τὴν περάτωσιν τῆς συνεχιζομένης ἀνασκαφικῆς ἐργασίας καὶ τῶν καταρτιζομένων σχεδιογραφημάτων.

Β'. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

α'. *Ἐξερεύνησις σπηλαιώδους κατασκευῆς.* (Εἰκ. 5 - 6). Ὁ ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ τεμένου τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος χῶρος, ἔνθα ἔξετε-λέσθη ἡ ἀνακοινουμένη ἔρευνα, πλάτους 100 μ. περίπου, ἴσου, πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ μεγάλου βασικοῦ μέτρου τῆς διαιρέσεως τῆς ἀρχαίας Ῥόδου, διατηρεῖ εἰς ἀρίστην κατὰστασιν τὴν εἰς ἀνδρωτὰ πεδία ἀρχικὴν του διαμόρφωσιν. Ἐπὶ πλέον τὰ πεδία ἐνταῦθα παρουσιάζουν κανονικώτερον τοῦ συνήθους σχηματισμόν, ὥς ἐκ τῶν διαστάσεων των δὲ καὶ τοῦ διαχωρισμοῦ των διὰ καλῶς κατεσκευασμένων ἀναλημμάτων, τοίχων ἢ κατατομῶν βράχων, παρέχουν τὴν ἐκτύπωσιν ὅτι ἀπετέλουν τεμένη ἢ ἄλλα αὐτοτελοῦς μνημειακῆς διαμορφώσεως μέρη τοῦ συνόλου.

Εἰκ. 6. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου πρὸ τῆς ἐξερευνήσεως.

Εἰδικώτερον τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ ἐν λόγῳ χώρου, καθοριζόμενον ἀπὸ Ν. μὲν ὑπὸ δρομίσκου, συμπύπτοντος πρὸς τὴν ἀνωτέραν ἀπόληξιν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ 18 α, ἀπὸ Α. ὑπὸ δρομίσκου, ὑπερκειμένον τῆς κλειτύς τοῦ σταδίου, ὁ ὁποῖος ἀντικατέστησεν ἴσως ἀρχαίαν ἐπίσης ὁδόν, ἀπὸ Β. δὲ καὶ Δ. ὑπὸ κατατομῶν βράχων, συμπληρουμένων διὰ μεγάλων πωροπλίνθων, διαχωρίζεται κατὰ μῆκος (Α - Δ) εἰς τρία ἴσα πεδία 50 x 50 μ. περίπου, ἀποτελοῦντα ὡσαύτως κανονικὰ μέρη τῆς διαιρέσεως τοῦ συνόλου.

Εἰς τὰς εἰρημένας κατατομὰς τῶν βράχων, τὰς πλαισιούσας τὸν χῶρον ἀπὸ Β. καὶ Δ., ὑπάρχουν λίαν ἐνδιαφέρουσαι κανονικαὶ ὀρθογώνιοι ἔσοχαί, κόγχαι καὶ ἰδίως σπηλαιώδεις κατασκευαί, ἀποκεκαλυμμέναι καὶ μὴ, αἱ ὁποῖαι ἐρμηνεύονται συνήθως ὡς τάφοι.

Τρεῖς τῶν κατασκευῶν τούτων, ἀνήκουν εἰς τὸν δυτικὸν τῶν ἐν λόγῳ

τριῶν σχηματισμῶν, κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἐχρησίμευσαν διὰ τὰς ἀνάγκας ἀντιαεροπορικῆς πυροβολαρχίας, ἐδρευούσης παρὰ τὴν θέσιν, ὑποστᾶσαι ἀλλοιώσεις καὶ βλάβας. Ἐπὶ πλέον ἢ μία ἐξ αὐτῶν, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ ἀντικείμενον τῆς παρούσης ἐρεῦνης, ἐσκαμμένη ἐντὸς τοῦ βράχου τοῦ καθορίζοντος τὸν σχηματισμὸν ἀπὸ Β., ὑπέστη καὶ τὰς συνεπειὰς ἐκρήξεως παρ' αὐτὴν βόμβας ἢ ἄλλου βλήματος. Τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν μέχρις ἐπικινδύνου βαθμοῦ ἐπιδείνωσιν τῆς καθιζήσεως τοῦ ἀποσπασθέντος προσθίου μέρους τοῦ σπηλαίου, ἡ ὁποία πιθανῶς εἶχεν ἀρχίσει προηγουμένως. Σημειοῦται σχετικῶς ὅτι καὶ ἄλλα μεγάλα μέρη τῶν παρακειμένων βράχων ἔχουν καταρρεύσει παλαιότερον, διότι οἱ βράχοι οὗτοι εἶναι κροκαλοπαγεῖς, μᾶλλον χαλαρᾶς συστάσεως, πρὸς τούτοις δὲ ἐδράζονται ἐπιφανειακῶς ἐπὶ μαλακῶν γεωλογικῶν στρωμάτων.

Ἡ ὑφισταμένη ἀνάγκη λήψεως τῶν ἀπαραιτήτων μέτρων διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ μνημείου ἤγαγεν εἰς τὴν προηγουμένην μελέτην τῶν λεπτομερειῶν τῆς κατασκευῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἀλλοιώσεως τῆς ἀρχικῆς του μορφῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν συναφῆ ἀνασκαφικὴν ἐξερεύνησίν του, διότι τὸ σπήλαιον δὲν ἦτο πλήρως ἀποκεκαλυμμένον.

Κατόπιν τῆς ἐξερευνήσεως ταύτης κατέστη δυνατὴ ἡ λήψις τοῦ εἰς εἰκόνα 5 παρεχομένου σχεδιογραφήματος.

Συγκεκριμένως ἀνεσκάφη ἐντὸς τοῦ προσθίου μέρους τοῦ σπηλαίου ἡ ὑπάρχουσα ἐπίχωσις μέχρις 0.80-1 μ. ὑπὲρ τὸ ἐκ πεπιεσμένων θρυμμάτων πωρολίθου δάπεδον. Εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος ἀπεβλήθη ἐπίχωσις ὕψους 0.50 μ., ἐκ τῆς ὅλης δὲ κατασκευῆς καθηρέθησαν αἱ στρατιωτικαὶ προσθῆκαι.

Ἐξωτερικῶς, ἔνθα ἡ ἐπίχωσις ἦτο μεγαλυτέρα, ἀνεσκάφη παρὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ μνημείου καὶ τῶν παρακειμένων κατασκευῶν τῆς κατατομῆς τάφρου μήκους 15.50 × 8 μ. εἰς βάθος 1.60 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

Συμπληρωματικῶς πρὸς τὸ παρεχόμενον σχεδιογράφημα σημειοῦνται ἐν σχέσει πρὸς τὸ μνημεῖον τὰ ἑξῆς:

Ἀμφοτέρων τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου διασφύζεται τὸ κατώτερον μέρος, διατηροῦν τὸ κονίαμα καὶ ἐξωτερικῶς. Τῆς δυτικῆς παραστάδος διασφύζεται καὶ τὸ ἀνώτερον μέρος μετὰ τοῦ ἐπικράνου ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς. Ἐξω, ἔνθα τὸ ἐπικράνον φαίνεται ὅτι διεμορφούτο, κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ κονιάματος, λείψανα μόνον τῶν γλυφῶν διατηροῦνται ἐπὶ τοῦ βράχου.

Ὡς πρὸς τοὺς δωρικοὺς κίονας τῆς προσόψεως διακρίνεται σαφῶς ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἡ περιφερὴς θέσις ἐδράσεως τοῦ ἀνατολικοῦ, διαμ. 0.40. Ἡ ἀντίστοιχος θέσις τοῦ ἐτέρου κίονος δὲν ἀνεξητήθη, σημειωθέντος τούτου κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν ἀνατολικόν· διότι ἀπὸ Δ. διατηρεῖται ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τοῖχος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπεφράγη ἡ πρόσοψις τοῦ σπηλαίου,

ὅτε εἰς ἐποχὴν λίαν μεταγενεστέραν προφανῶς, φαίνεται ὅτι τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς κατοικία, δὲν ἐκρίθη δὲ πρὸς τὸ παρὸν ἀπαραίτητος ἡ πλήρης καθαίρεσις τοῦ τοίχου.

Μετὰ τῶν εὐρημάτων τῆς πρὸ τοῦ σπηλαίου ἀνασκαφείσης τάφρου, ἡ ὁποία περιεῖχε πλεῖστα τεμάχια ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἀνηκόντων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς παρακείμενα οἰκοδομήματα, συγκαταλέγεται καὶ ἡ κρωτηριασμένον πώρινον δωρικὸν κιονόκρανον, συμφυὲς πρὸς τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ ἀρραβδώτου κορμοῦ τοῦ κίονος. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο εἶχε μετατραπῇ εἰς βυζαντινὸν ἐπίθημα, χρησιμοποιηθὲν προφανῶς εἰς οἰκοδομὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης, τῆς ὁποίας καὶ ἄλλα, ἀσαφῇ εἰσέτι λείψανα, διασφύζονται παρὰ τὸ σπήλαιον.

Ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς τεχνοτροπίας του τὸ ἐν λόγῳ δωρικὸν κιονόκρανον εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι ἀνῆκεν εἰς ἓνα τῶν κίωνων τοῦ σπηλαίου.

Ἀμέσως ὑπὲρ τὸ ἐπιστύλιον ὑπάρχει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ μνημείου ἐντομὴ βάθους 0.20 μ. καὶ ὕψους 0.32 μ., ἐκτεινομένη καθ' ὅλην τὴν πρόσοψιν. Ἐνεκα τῆς θέσεως καὶ τῶν διαστάσεων της ἡ ἐντομὴ αὕτη φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευσεν πρὸς ἐνθεσιν τριγλύφου, ἰδιαίτερος εἰργασμένου ἐπὶ λίθου καταλληλοτέρου πρὸς τοῦτο τῆς κροκαλοπαγοῦς ἐπιφανείας τοῦ βράχου τῆς προσόψεως, καλυφθέντος τελικῶς τοῦ συνόλου διὰ κονιάματος.

Ἡ φθορὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου καὶ αἱ ἀλλοιώσεις, προξενηθεῖσαι ἐπ' αὐτῆς κατὰ τὰς μεταγενεστέρας χρήσεις τοῦ σπηλαίου, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν συναγωγὴν βεβαίων συμπερασμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὸν τρόπον ἀπολήξεως τῆς προσόψεως ὑπὲρ τὸ τρίγλυφον.

Ἡ καλὴ ποιότης τῆς ὅλης ἐργασίας καταφαίνεται κυρίως εἰς τὰ πληρέστερον διατηρούμενα μέρη τοῦ προσθίου διαμερίσματος τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον ἦτο πλήρως ὠρθογωνισμένον καὶ μετ' ἐπιφανειῶν ἀπολύτως ὀριζοντίων καὶ κατακορύφων. Τὸ πλεῖστον τῶν τοίχων διασφύζει εἰσέτι τὸ φαιδὸν πρὸς ῥοδόχρουν κονίαμα, ἄνευ δηλώσεως πλίνθων, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκαλύπτετο καὶ ἡ ὀροφή. Πλαστικῶς διεμορφοῦτο ταινία μόνον ἐπιστέφουσα τοὺς τοίχους ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ ἐπιστύλιον τῆς εἰσόδου, ἡ ὁποία ἄνω ἀπέληγεν εἰς ἰωνικὸν κυμάτιον.

Εἰς τὸ μέσον τῶν πλαγίων τοίχων τοῦ προσθίου διαμερίσματος ὑπάρχουν αἱ εἰς τὰ σχεδιογραφήματα δηλούμεναι κόγχαι, πλαισιούμεναι δι' ἀναγλύφου ταινίας, ὁμοίας πρὸς τὴν πλαισιοῦσαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν θύραν.

Ἡ θύρα αὕτη, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ὀπισθίου διαμερίσματος, ἐμφανίζει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου καὶ ἀνωφλίου 0.04 μ. βάθους ἐντομήν, πλάτους

0.21 μ., προοριζομένην πρὸς ἔνθεσιν ξυλίνου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πλαισίου τῶν θυροφύλλων.

Τὸ ὀπίσθιον διαμέρισμα τοῦ μνημείου δὲν παρουσιάζει τοῦλάχιστον ἔχνη κονιάματος ἢ ἄλλης τινὸς διακοσμήσεως. Ἡ ὑποτιθεμένη μόνον βάσις τῆς ἐλαφρῶς καμαρωτῆς ὀροφῆς δηλοῦται διὰ μικρᾶς προεξοχῆς τῶν πλαγίων τοίχων.

Ἡ σχεδὸν εὐθύγραμμος κατατομή τῶν κυματίων τῆς διακοσμήσεως τοῦ προσθίου διαμερίσματος, τὰ ὁποῖα εἶναι λεπτὰ καὶ κομψά, ἀλλὰ μετὰ προφανοῦς κλασικιστικῆς διαθέσεως κατεσκευασμένα, ἄγει εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου κατὰ τὴν ὑστέραν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ μορφή τοῦ ἀποδοθέντος εἰς αὐτὸ κιονοκράνου.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ μνημείου παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς: Μόνος ὁ τύπος τῆς διμεροῦς σπηλαιώδους κατασκευῆς μετ' ἀνοικτοῦ, ἐν εἵδει προδόμου ἐν παραστάσι, τοῦ προσθίου μέρους, ἐμφανιζόμενος κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν παραλλήλως εἰς ἱερὰ καὶ εἰς τάφους, δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ σταθερὰν βάσιν πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ μνημείου εἰς ἑκατέραν τῶν κατηγοριῶν.

Ἡ μορφή ἀφ' ἑτέρου τοῦ καμαροσκεποῦς ὀπισθίου διαμερίσματος συσχετίζει τὴν κατασκευὴν πρὸς τὰ ταφικὰ μνημεῖα, ἐνῶ ἡ θέσις τῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πόλεως ἐπιβάλλει τὸν ἀποκλεισμόν τῆς ἐρμηνείας τῆς ὡς κοινοῦ τουλάχιστον, ἥτοι ὡς στερουμένου λατρευτικῆς τινος διὰ τὴν πόλιν σημασίας τάφου. Διότι, παρὰ τὸν κατὰ τὸ παρελθὸν χαρακτηρισμὸν διαφόρων ἀποκαλυφθεισῶν κατασκευῶν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως ὡς ταφικῶν μνημείων, ἔξ οὐδενὸς βεβαίου στοιχείου συνάγεται ὅτι ἐγίνοντο πράγματι ταφαὶ ἐντὸς τῆς περιοχῆς ταύτης.

Πολὺ ὀλιγώτερον, ὡς ἐκ τούτου, θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐπετρέπετο ἡ ταφή εἰς τὸ μνημειωδέστερον διαμεμορφωμένον μέρος τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον περιελαμβάνετο ἡ θέσις τοῦ ἐξερευνηθέντος σπηλαίου.

Ἐναντίον τῆς περὶ τάφου ἐκδοχῆς βαρύνει πρὸς τούτοις καὶ ἡ μὴ ἀνεύρεσις ἐντὸς τοῦ μνημείου κατασκευῆς τινος ἐκ τῶν κατὰ κανόνα ἐμφανιζομένων εἰς τοὺς τάφους τῶν νεκροπόλεων τῆς Ῥόδου, ὡς εἶναι αἱ βάσεις ἢ αἱ κόγχαι πρὸς τοποθέτησιν τῶν σαρκοφάγων, αἱ κλῖναι, αἱ κόγχαι πρὸς ἔνθεσιν τεφροδόχων κτλ.

Ἀντιθέτως ὑπάρχουν, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸ πρόσθιον μέρος αἱ κόγχαι, αἱ ὁποῖαι ὡς ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τοῦ μεγέθους των εἶναι προφανές ὅτι προωρίζοντο δι' ἀγαλμάτια. Ἀνάλογοι κόγχαι ἀπαντοῦν καὶ εἰς ταφικὰ μνημεῖα ἀλλαχοῦ· εἰς τὴν Ῥόδον ὅμως, πρὸς τὸ παρὸν εἶναι γνωσταί, ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἰδίᾳ, μόνον ἐκ τοῦ μεγάλου νυμφαίου καὶ ἔξ ἄλλων θέσεων καθαρῶς λατρευτικοῦ χαρακτῆρος.

Εἰς μικράν, ἐπὶ παραδείγματι, ἀπόστασιν πρὸς Α. τοῦ ἐρευνηθέντος σπηλαίου ὑπάρχει τοιαύτη κόγχη ἐπὶ τῆς κατατομῆς τοῦ βράχου, κατασκευασθεῖσα ἀναμφιβόλως πρὸς ἔνθεσιν ἀγαλματίου θεότητός τινος, εἰς δὲ τὴν ἀμέσως πρὸς Δ. τοῦ σπηλαίου τούτου ἑτέραν μονομερῇ σπηλαιώδη διαμόρφωσιν τῆς κατατομῆς, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ τοῦ σχήματος καὶ μεγέθους τῆς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῇ τάφον, διασφύζεται, ἀμέσως ἔναντι τοῦ ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου ὑψηλά, κόγχη, προοριζομένη ἀναμφιβόλως πρὸς ἔνθεσιν τοῦ ἀγάλματος τῆς θεότητος, ἡ ὁποία ἐλατρεύετο ἐντὸς τῆς κοιλότητος ταύτης. Τὸ κάτω μέρος τῆς κόγχης ἔχει καταστραφῇ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν.

Ἀπὸ ἀπόψεως διαρρυθμίσεως τοῦ χώρου ἡ ἐξετασθεῖσα σπηλαιώδης κατασκευή, ὡς ἔχει ἀποκαλυφθῇ ἤδη, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς παρακειμένας ὁμοιογενεῖς καὶ λοιπὰς διαμορφώσεις τῆς κατατομῆς τῶν βράχων, εἶναι λίαν σημαντική, διότι εἶναι προφανές ὅτι αὗται ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν ἄρθρωσιν τῶν πλευρῶν τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων τεμενοειδῶν σχηματισμῶν. Ἡ ἐξερευνήσις τοῦ περιεχομένου εἰς τοὺς σχηματισμοὺς τούτους χώρου θέλει ἀποκαλύψει ἀσφαλῶς λείψανα τῶν ἐντὸς αὐτῶν ὑπαρχόντων κτισμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἀνῆκον τὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρεθέντα ἄφθονα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν περὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ρόδου ὑπὸ τὴν τελικὴν τῆς μορφήν, προκύπτει ὅτι αὕτη συνετελέσθη κυρίως ἀπὸ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς πόλεως μετὰ τὸν σεισμόν τοῦ 226 π. Χ. μέχρι τέλους περιόδου τῆς 1ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, παρέχει δ' ὡς ἐκ τούτου σαφῶς εἰσέτι τὰς ἐκφάνσεις τῶν τεχνοτροπιῶν, αἱ ὁποῖαι ἴσχυσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Πᾶν νέον στοιχεῖον προστιθέμενον εἰς τὴν γνῶσιν τῆς διαμορφώσεως ταύτης ἐνισχύει τὴν ἤδη ἐκφρασθεῖσαν πεποίθησιν περὶ τῆς ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος τῆς ῥοδιακῆς ἀκροπόλεως, ὡς διατηρούσης ἄφθονα λείψανα ἀποκεκαλυμμένα καὶ μὴ, ἐπαρκῇ διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἐπενεργείας ἐπὶ τὴν διάταξιν τοῦ χώρου τῶν ἐν λόγῳ τεχνοτροπιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι κυρίως γνωσταὶ ἐκ τῆς μελέτης τῆς γενομένης εἰς ἄλλους τομεῖς τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν τάσιν πρὸς γραφικότητα, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐφετινῆς ἐρευνῆς, παρατηρεῖται ὅτι αὕτη ἐμφανίζεται καὶ ἀλλαχοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ὑποτεταγμένη πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα ἔθετεν ἡ ἱπποδάμειος διαίρεσις τοῦ συνόλου τῆς πόλεως. Μετὰ μεγαλυτέρας ἐλευθερίας ἡ τάσις αὕτη ἐκδηλοῦται ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἰς τὰς νεκροπόλεις, εἰς τὰς ὁποίας, κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν, ποικιλοτρόπως χρησιμοποιοῦνται οἱ βράχοι ὡς στοιχεῖα διαμορφώσεως, εἰς σπηλαιώδεις καὶ ἄλλας κατασκευάς, ἀναγομένας κυρίως εἰς μικρασιατικὰ καὶ ἀπώτερα πρω-

τότυπα, συντεθειμένας ὁμως ὑπὸ πνεῦμα ἐλαφροῦς γραφικότητος.

Ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐξερευνήσεως τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν νεκροπόλεων τῆς Ῥόδου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν πρὸ μακροῦ χρόνου ἐκτελεσθεισῶν σχετικῶν ἀνασκαφῶν, θέλει παρᾶσχει ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν ἐνδιαφέρουσαν εἰκόνα τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου κέντρου ἰδίᾳ ὡς πρὸς τῆς διασταύρωσιν τῶν ποικίλων καλλιτεχνικῶν ρευμάτων τῆς εἰρημένης ἐποχῆς.

β'. *Ἀρχαιολογικὴ τοπογράφησις τῆς ἀκροπόλεως.* Μέχρι τῆς περατώσεως τῆς τοπογραφήσεως τῆς Ῥόδου ὑπὸ τοῦ Ἰταλικοῦ Στρατιωτικοῦ Γεωγραφικοῦ Ἰνστιτούτου, κατὰ τὸ 1924, τὴν βάσιν τῶν σχεδιογραφημάτων τῆς πόλεως ἀπετέλεσεν ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 1637 χάρτης τοῦ Βρεττανικοῦ Ναυαρχείου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐλήφθη τὸ σχεδιογράφημα τὸ παρασχεθὲν ὑπὸ τοῦ C. T. NEWTON¹, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ὑπὸ ἄλλων ἀσχοληθέντων περὶ σχετικῶν θεμάτων.

Ἐν τῷ μεταξὺ κατηρτίσθη ὑπὸ τοῦ A. GABRIEL τὸ σχέδιον τῆς μεσαιωνικῆς Ῥόδου, παρεσχέθη δ' ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐνδιαφέρον μικρὸν σχέδιον τῆς περιοχῆς ὁλοκλήρου τῆς πόλεως².

Ἡ τοπογράφησις τοῦ εἰρημένου ἰνστιτούτου ἐχρησίμευσε διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ συστηματικοῦ ὁυμοτομικοῦ σχεδίου τῆς Ῥόδου, ἐπὶ ἑνὸς δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτυπωθέντων χαρτῶν ἐσημειώθησαν ὑπὸ τοῦ R. U. INGLIERI κατὰ τὸ 1936 καὶ τὰ ἀρχαῖα λείψανα³. Ἡ τελευταία αὕτη ἐργασία, ὡς πρὸς τὸ μέρος τῆς πόλεως, εἶναι λίαν χρήσιμος, ἀλλ' ἐλλιπὴς καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δημοσιεύσεώς της, προσέτι δὲ καὶ μετὰ τινων ἀνακριβειῶν.

Κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον κατηρτίσθη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας χάρτης τῆς Ῥόδου, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ ἀναπόφευκτοι ἀτέλειαι τῶν παλαιότερων σχεδίων διωρθώθησαν σημαντικῶς διὰ τῆς χρήσεως ἀεροπορικῆς φωτογραφίας τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου, ὡς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ φωτογραφίας, ἔγινεν ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος προκαταρτικοῦ διαγράμματος τῶν ἀξόνων τῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῆς Ῥόδου.

Ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν εἰς τὴν Δωδεκάνησον ἤρχισε νέα τοπογράφησις τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κράτους, ἀποσκοποῦσα κυρίως εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ὁυμοτομικοῦ σχεδίου. Ἡ ἐργασία αὕτη, τῆς ὁποίας μέγα μέρος ἔχει περατωθῇ, ἐμφανίζεται πλη-

¹ Travels and Discoveries in the Levant I, πίν. IV.

² La Cité de Rhodes I, σ. 3, εἰκ. 3.

³ Carta archeologica dell'Isola di Rodi (Foglio Città).

ρεστέρα καὶ λόγῳ τῆς βοηθητικῆς χρήσεως τῶν παλαιότερων χαρτῶν καὶ ἀεροπορικῶν φωτογραφιῶν.

Ὡς εἶναι φυσικὸν εἰς τὰς ἀνωτέρω τοπογραφήσεις καὶ τὸν καταρτισμὸν τῶν οἰκείων χαρτῶν, καίτοι οὗτοι περιλαμβάνουν στοιχεῖα πολύτιμα ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, δὲν κατεβλήθη ἰδιαιτέρα φροντίς διὰ τὴν σημείωσιν τῶν ἀρχαίων λειψάνων. Πρὸ παντὸς οὐδόλως ἐπεδιώχθη ἡ ἐπαρκὴς καὶ ἀκριβὴς σημείωσις τῶν ἀφθόνων στοιχείων, τὰ ὅποια ἡ νεωτέρα πόλις διατηρεῖ ἐκ τῆς πολιοδομικῆς διαμορφώσεως τῆς ἀρχαίας. Εἶναι δὲ τὰ στοιχεῖα ταῦτα λείψανα τοῦ ὕμνοτομικοῦ συστήματος, ἀνδρωται καὶ ἄλλαι διατάξεις στενῶς σχετιζόμεναι πρὸς τὸ σύστημα τοῦτο, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ συμβάλουν τὰ μέγιστα εἰς τὸν σχηματισμὸν εἰκόνης τῆς ἐπιπεδογραφικῆς καὶ λοιπῆς διαθέσεως τῆς πόλεως, ἀναλήμματα, λείψανα τοῦ ὕδρευτικοῦ καὶ ἀποχετευτικοῦ συστήματος κ.λ.π.

Ἡ σπουδαιότης τῶν στοιχείων τούτων εἶναι προφανής, προκειμένου μάλιστα περὶ πόλεως, ὥς ἡ Ρόδος, οἰκουμένης, ἡ ὁποία δὲν δύναται, ὥς ἐκ τούτου, νὰ ἀνασκαφῇ ἐν συνόλῳ. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ διαμόρφωσις τῆς Ρόδου, θεωρουμένη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὥς τυπικὸν δείγμα ἐφαρμογῆς τοῦ ἵπποδαμείου τρόπου, ἐνδιαφέρει ἀμέσως τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς πολιοδομίας.

Τὴν ἀνάγκην τῆς ἄνευ ἀναβολῆς ὑποτυπώσεως τῶν ἐν λόγῳ στοιχείων, τὰ ὅποια δυστυχῶς ἐξαφανίζονται καθημερινῶς, ἔνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῆς συγχρόνου πόλεως, κατανόησας ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐνέκρινε κατ' ἀρχὴν τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην πρὸς βαθμιαίαν συμπλήρωσιν ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως τῆς συνεχιζομένης νέας τοπογραφήσεως τῆς πόλεως.

Κατὰ τὸ 1954 συνετελέσθη τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐργασίας ταύτης, τὸ ὁποῖον συνίστατο εἰς τὴν λήψιν τῶν ἀναγκαίων στοιχείων πρὸς καταρτισμὸν τοπογραφικοῦ σχεδίου τῆς ἀκροπόλεως ἐξ ἀρχῆς. Διότι ἡ ἑκτασις αὕτη, ἡ ὁποία ἀπετέλει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐνιαῖον σύνολον μετὰ τῆς ἄλλης πόλεως, δὲν περιελήφθη εἰς τὴν τοπογράφειν τῶν τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν, ὥς εὕρισκομένη ἐκτὸς τοῦ σχεδίου τῆς συγχρόνου πόλεως.

Πλὴν τῆς ἐντὸς τοῦ ἀρχαίου τείχους περιεχομένης ἐκτάσεως τοῦ ὄροπεδίου τῆς ἀκροπόλεως περιελήφθη εἰς τὴν κατὰ τὸ 1954 γενομένην τοπογράφειν καὶ σημαντικὸς χώρος ἀπὸ Ν. ἐκτὸς τοῦ τείχους, ἀνήκων, ἐπὶ μέρους, εἰς ἀρχαίαν νεκρόπολιν· κυρίως ἐπειδὴ παρουσιάζει παλαιὰν τεχνητὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως παρατηρουμένην, χρήσιμον δ' ὥς ἐκ τούτου πρὸς σύγκρισιν.

Ἡ ὅλη ἐργασία, τελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Τεχνικοῦ Συμβούλου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Δωδεκανήσου, Ἀρχιτέκτονος κ. Δ.

Κατσάρη, ἐξετελέσθη διὰ ταχυμέτρου ὑπὸ πενταμελοῦς τοπογραφικοῦ συνεργείου, κατευθυνομένου ὑπὸ τοῦ Τοπογράφου Μηχανικοῦ κ. Γ. Σαρτζετάκη.

Κατ' αὐτὴν ὑπετυπώθη εἰς 8 πινακίδας ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου 0.60×0.90 μ. ὑπὸ κλίμακα $1:500$, ἔκτασις ἐν συνόλῳ 650 στρεμμάτων. Ἐπραγματοποιήθησαν ἐν συνόλῳ 2486 τοπογραφικαὶ στάσεις, εἰς μῆκος ὁδεύσεως 7257 μ. σημειωθέντων ἀπάντων τῶν ἐνδιαφερόντων στοιχείων τῆς τεχνικῆς καὶ φυσικῆς διαμορφώσεως τῆς ἀκροπόλεως, μετὰ τῶν ἐνδιαφερόντων ἐπίσης ὑψομέτρων.

Ἐλπίζεται ὅτι κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἐργασίας διὰ τῆς συμπληρώσεως τῆς τοπογραφήσεως εἰς τὴν κάτω πόλιν, πρὸς ἔγκαιρον σημείωσιν τῶν εἰς αὐτὴν διατηρουμένων ἀρχαιολογικῶν στοιχείων, παρὰ τὰς ὑφισταμένας σχετικὰς δυσχερείας, κυρίως ἔνεκα τῆς ἀριθμητικῆς ἀνεπαρκείας τῶν εἰς τὴν Ῥόδον εἰδικῶν τεχνικῶν, ἔναντι ἰδίᾳ τοῦ πλήθους τῶν ἐπειγούσης φύσεως ἔργων, τὰ ὅποια ἐκτελοῦνται εἰς τὴν Λωδεκάνησον.

Σημειοῦται πρὸς τούτοις ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὸ 1954 ἀντεγράφησαν, δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου 92 πινακίδες περιέχουσαι ποικίλα *σχεδιογραφήματα τμημάτων τοῦ ἀρχαίου ὕδραγωγείου τῆς Ῥόδου*, τὰ ὅποια περιλαμβάνονται καὶ εἰς τὸ σύγχρονον ὕδραγωγεῖον. Τῶν σχεδιογραφημάτων τούτων, τὰ ὅποια μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας κατηρτίσθησαν ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας, κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὕδραγωγείου, ἡ πληρεστέρα σειρὰ ὑπάρχει εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Ὁργανισμοῦ Ὑδρεύσεως τῆς πόλεως, χρησιμεύουσα διὰ τὰς ἀνάγκας του.

Ἡ ἀντιγραφὴ τῆς σειρᾶς ταύτης ἐγίνε φροντίδι τοῦ διευθύνοντος τὸν Ὁργανισμὸν Ὑδρεύσεως πολιτικοῦ μηχανικοῦ κ. Θ. Παπαθανάση, εἶχε δὲ ὥς σκοπὸν τὴν διασφάλισιν τοῦ ἐν λόγῳ ὕλικου, τὸ ὅποιον εἶναι πολύτιμον διὰ τὴν ἐπιστήμην, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν μάλιστα ὅτι πολλὰ τῶν ὑποτυπωθέντων τμημάτων τοῦ ἀρχαίου ὕδραγωγείου δὲν εἶναι πλέον προσιτὰ πρὸς ἐξέτασιν.

Τὰ ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου ἀντίγραφα θὰ παραμείνουν εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἡλιοτυπίαὶ δὲ τῆς σειρᾶς εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Ἰδρυμα Λωδεκανήσου.

Γ'. ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἡ ὀχύρωσις τοῦ μεγάλου λιμένος. (Πίν. I, εἰκ. 7-8). Συνεπληρώθη ἡ ἐξερεύνησις τοῦ τμήματος τοῦ ἀρχαίου τείχους τοῦ μεγάλου λιμένος, τὸ ὅποιον εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους, μεταξὺ

τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ τοῦ νοσοκομείου τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, πρὸς Ν. τοῦ ἱπποτικοῦ τείχους.

Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1954 ἀνεσκάφη τὸ δυτικώτερον μέρος τοῦ τμήματος, εἰς μῆκος 26 μ., ἀπὸ τοῦ προηγουμένως ἀποκαλυφθέντος πεταλοειδοῦς πύργου, μέχρι τοῦ εἰρημένου νοσοκομείου, παρὰ τὸ ὁποῖον ἐσταμάτησε κατ' ἀνάγκην ἡ ἀνασκαφή. Οὕτω τὸ σύνολον τῆς ἀποκαλυφθείσης ὀχυρώσεως ἀνῆλθεν εἰς 85 μέτρα.

Εἰκ. 7. Ἡ βάση τοῦ πεταλοειδοῦς πύργου μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πέριξ χωμάτων.

Εἰς ἀπόστασιν 12.60 μ. ἀπὸ τοῦ πεταλοειδοῦς πύργου ἀπεκαλύφθη πύλη, πλάτους 3.33 μ., τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς ὑπετέθη εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν, ἔνεκα τῆς ἀσυνήθους στροφῆς τοῦ προσώπου τοῦ πύργου πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως, δυναμένης νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης ὑπερασπίσεως παρακειμένης εἰσόδου. Ἡ θέσις τοῦ πύργου πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ εἰσερχομένου διὰ τῆς πύλης, ἀντὶ τῆς κανονικῆς πρὸς τὰ δεξιὰ, ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς εἰδικούς, ἀγνώστους πρὸς τὸ παρὸν λόγους, σχετιζομένους πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὀχυρώσεως ἐνταῦθα.

Τῆς πύλης διατηρεῖται κατὰ χώραν ὁ κατώτερος δόμος τῶν τειχωμάτων, ἐδραζόμενος ἐπὶ κοίτης ἀποκεκομμένης ἐπὶ τοῦ βράχου, ἡ ὁποία

συνεχίζεται, δι' ἰσοπεδώσεως τοῦ ἐδάφους, καὶ πέραν τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς τοῦ τείχους.

Τοῦ μεταξὺ τῆς πύλης καὶ τοῦ πύργου τείχους διατηρεῖται, ἐπὶ μέρους, ἡ νότιος πλευρὰ μέχρι δύο δόμων (συν. ὕψ. 1 μ.) διακρίνεται δὲ σαφῶς καὶ ὁλόκληρος ἡ κοίτη ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐκ τῆς ὁποίας συνάγεται μετ' ἀσφαλείας ὅτι τὸ πλάτος τοῦ τείχους εἰς τὴν βάσιν του ἦτο 4-4.10 μέτρα· ὅσον δηλαδὴ τὸ πλάτος τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς ἀνασκαφείσης ὀχυρώσεως πρὸ τῆς διαπλατύνσεως, περὶ τῆς ὁποίας ἐγίνε λόγος εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν.

Εἰκ. 8. Τὸ δυτικώτερον ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ τείχους τοῦ μεγάλου λιμένος.

Τοῦ πρὸς Δ. τῆς πύλης τείχους διασφύζεται ἡ νότιος πλευρὰ εἰς τρεῖς δόμους (συν. ὕψ. 1.30 μ.), ὅπισθεν τῶν ὁποίων τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κατασκευῆς ἀπετέλει κανονικῶς τετμημένος βράχος, τοῦ αὐτοῦ ὕψους πρὸς τὴν διασφύζομένην νότιον πλευράν. Τῆς βορείου πλευρᾶς εἰς τὸ ἀνασκαφέν μικρὸν μέρος παρὰ τὴν πύλην ὑπάρχει μόνον ἡ ἀποκεκομμένη ἐπὶ τοῦ βράχου κοίτη, ἡ ὁποία εἶναι εὐρυτέρα τῆς ἀπαιτουμένης τοῦ ἐλλείποντος ἐξωτερικοῦ προσώπου τοῦ τείχους· ἐκ τούτου συμπεραίνεται ὅτι ἡ μεγαλύτερα ἰσοπέδωσις τοῦ βράχου, ἡ ὁποία συνεχίζεται καὶ πέραν τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν, ἐχρειάσθη διὰ κατασκευὴν τινα σχετιζομένην πρὸς τὴν παρακειμένην πύλην. Τὸ πλάτος τοῦ τείχους, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐλλειπούσης βορείου πλευρᾶς, φαίνεται ὅτι ἦτο ἐνταῦθα περὶ τὰ 4.40 μ.

Νέα χρονολογικὰ στοιχεῖα δὲν περιείχοντο εἰς τὴν λίαν διατεταραγμένην ἐπίχωσιν τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος. Ἀξίον σημειώσεως σχετικῶς εἶναι

ὅτι παρὰ τὴν πύλην, μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων ἐλληνιστικῶν καὶ τινων μεταγενεστέρων ἀντικειμένων, ὑπῆρχον πολλὰ μελαμβραφῇ ὄστρακα κλασσικῶν ἀγγείων.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀπηλλάγη ὁ πεταλοειδὴς πύργος ἀπὸ τῶν περιβαλλόντων αὐτὸν χωμάτων καὶ κατέστη οὕτω δυνατὴ ἡ λήψις τῆς εἰς τὴν εἰκ. 6 φωτογραφίας.

Ἀμέσως παρὰ τὸ μεσαιωνικὸν τεῖχος, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου, ἡ ὁποία διέρχεται παρὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀρχαῖον τεῖχος, ἡρευνήθη ἡ ὅλη ἔκτασις διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων, αἱ ὁποῖαι λείψανα μόνον τῶν κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον βομβαρδισθεισῶν ἱπποτικῶν οἰκίων ἀπέδωκαν, οὐδὲν δὲ ἔχνος παλαιότερας χρήσεως τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο ἐκτὸς τῆς ἀνασκαφείσης ὀχυρώσεως τοῦ λιμένος.

Ἐγγύτερον τοῦ ἀρχαίου τεύχους δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἐκτέλεσις δοκιμῶν ἔνεκα τῆς σημειωθείσης διελεύσεως παρ' αὐτὸ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου.

Ὅπως δὴποτε ὑπενθυμίζεται ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πολιορκίας τοῦ Δημητρίου εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἡ ὁποία, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, φαίνεται ὅτι εὐρίσκετο εἰς τὸ ἐπικέντρον τοῦ ἀγῶνος τῆς πρώτης περιόδου τοῦ πολέμου, ἐκτὸς τοῦ τεύχους τοῦ λιμένος βράχοι μόνον ὑπῆρχον, ὡς μαρτυρεῖ ῥητῶς ὁ Διοδωρος (XX, 87.1) ὁμιλῶν περὶ ἀποκορύψεως τῶν ἐπιτεθέντων στρατιωτῶν τοῦ Δημητρίου: *συνήργει δὲ τοῖς ἐκ τῆς πόλεως ἢ τοῦ παρὰ τὸ τεῖχος τόπου τραχύτης, πολλῶν καὶ μεγάλων πετρῶν κατὰ τὸ συνεχὲς κειμένων παρὰ τὴν οἰκοδομὴν ἔξω τοῦ τεύχους*.

Αἱ δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ πράγματι μόνον βράχους ἀπεκάλυψαν ὑπὸ τὰ θεμέλια τῶν βομβαρδισθέντων ἱπποτικῶν οἰκημάτων· φαίνεται δ' ὡς ἐκ τούτου ὅτι ἡ βραχώδης παραλία, ἡ ὁποία ὑπῆρχε παρὰ τὸ ἱπποτικὸν τεῖχος πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ νεωτέρου περὶ τὸ τεῖχος ἐξωτερικοῦ δρόμου, ἐξετείνετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐντεῦθεν τῆς γραμμῆς τοῦ τεύχους τούτου, τῆς ἀπεχούσης περὶ τὰ 40 μ. ἀπὸ τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἀρχαίου τεύχους.

Δ'. ΕΚ ΤΗΣ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παρούσης ἀνασκαφικῆς περιόδου ἀνευρέθη εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Ἀκανδιδᾶς ἡ εἰς τὴν εἰκ. 9 ἀπεικονιζομένη ἐπιτύμβιος στήλη, τῆς ὁποίας τὴν δημοσίευσιν, μετὰ τῶν λοιπῶν γλυπτῶν, τῶν εἰσαχθέντων εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ρόδου ἐσχάτως, ἀνέλαβεν ὁ ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Δοντᾶς, ὑπηρετῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνευρέσεώς της εἰς Ρόδον καὶ συνεργαζόμενος εἰς τὴν ἀνασκαφὴν. Παρατίθεται πρόχειρον σημείωμα τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιμελητοῦ περὶ τῆς στήλης.

Ἐπιτύμβιος στήλη ἀπὸ τὴν Ἀκανδιάν (ὑπὸ Γ. Σ. Δοντᾶ). (Εἰκ. 9).

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ μαρμαρίου λευκοῦ πρὸς τεφρόχρουν. Μέγιστον ὕψος στήλης μετὰ τὴν βάσιν καὶ τὸ ἀνθέμιον 0.917, πλάτος τῆς στήλης ἄνω (ἄνευ τοῦ ἀετώματος) 0.423, πλάτος τῆς στήλης κάτω (ἄνευ τῆς βάσεως) 0.478. πλάτος τῆς βάσεως κάτω 0.555 πᾶχος μέγιστον βάσεως κάτω 0.170, πλάτος τῆς προεξοχῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας πατεῖ ὁ νέος 0.045, μήκος 0.425, πᾶχος ἐμπρὸς 0.01. Τὸ κεντρικὸν ἀκρωτήριο τοῦ ἀετώματος ἀποτελεῖται ἐξ ἀνθεμίων ἀναστρόφων φύλλων καὶ δύο διπλῶν βλαστοσπειρῶν κάτωθεν αὐτοῦ. Τὰ πλάγια ἀκρωτήρια (ἐν μέρει ἀποκεκρουμένα) ἀποτελοῦνται καὶ αὐτὰ ἐξ ἀνθεμίων μετὰ ἀνάστροφα φύλλα. Τὸ κέντρον τοῦ τυμπάνου κοσμεῖ ἀσπίς. Τὸ ὀριζόντιον γεῖσον ἀποτελεῖται ἐκ ταινίας λοξῆς κατατομῆς κάτω, ἰωνικοῦ κυματίου εἰς τὸ μέσον καὶ ἄλλου κοίλου ἄνω. Τῆς παραστάσεως λείπουν τὸ ἄνω μέρος τοῦ προσώπου καὶ τμήμα τοῦ ἀριστεροῦ, σταθεροῦ σκέλους.

Εἰκ. 9. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ τῆς νεκροπόλεως τῆς Ἀκαντιᾶς.

ὀπισθεν εἰς εὐρεῖαν ἐπιφάνειαν. Τὴν ἀναπέτασιν αὐτὴν τῆς χλαμύδος προκαλεῖ ἡ κίνησις τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὸ ἰσχίον (μετὰ τὰ τρία δάκτυλα).

Εἰς τὴν προτεταμένην δεξιὰν χεῖρά του ὁ νέος κρατεῖ κράνος, πρὸς τὸ ὅποιον βλέπει μετὰ θλίψιν (κίνησις τῆς κεφαλῆς). Ὁ νέος στηρίζεται εἰς τὸ ἀριστερὸν σκέλος, ἐνῶ τὸ δεξιὸν εἶναι κεκαμμένον καὶ διέρχεται ὀπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ. Ὁ δεξιὸς πούς διέρχεται πάλιν πρὸ τοῦ ἀριστεροῦ.

Ἡ ἐργασία τῶν διακοσμητικῶν μερῶν τῆς στήλης εἶναι μᾶλλον ἀδρά, τῆς μορφῆς ὅμως ἢ ἐργασία, ἃν καὶ ὄχι τόσον πολὺ λεπτομερῆς, εἶναι πολὺ καλὴ καὶ «δροσερά».

Ἡ κίνησις τῆς χειρὸς κρατούσης κράνος εἶναι παλαιὸν μοτίβον εἰς τὴν τέχνην, ἀπαντᾷ ἤδη ἐπὶ ἀγγειογραφικῶν ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, συνεδέετο δὲ ἀρχικῶς μὲ τὴν ἔξοδον τοῦ πολεμιστοῦ (βλ. π.χ. WREDE, Krieger's Ausfahrt in der archaisch - griechischen Kunst, AM, 1916, σελ. 221 κέ. βλ. πίν. XX, 29. — BUSCHOR, Kriegertum in der Parthenonzeit, εἰκ. 38. — KIRSTEN, Zur Athena Lemnia, Festschrift Schweitzer, σελ. 166, κέξ.), σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως προσέλαβε νεκρικὸν χαρακτῆρα (διὰ τὴν σημασίαν τῆς κινήσεως εἰς τὴν Ἀημιαν Ἀθηνᾶν βλ. BUSCHOR, ἔ. ἀ. σελ. 17) ἐπὶ πολλῶν ἀγγείων τοῦ 5ου αἰ. (KIRSTEN, αὐτόθι, σελ. 171), ὅπως λ. χ. ἐπὶ τῆς ὥραιας λευκῆς ληκύθου τῶν Ἀθηνῶν (RIEGLER, Weissgrundige attische Lekythen, πίν. 36. — BUSCHOR, ἔ. ἀ. εἰκ. 40).

Ἐδῶ ὅμως τὸ ψυχικὸν νόημα εἶναι διάφορον. Δὲν εἶναι ἡ σχέσις τοῦ νεκροῦ ὀπλίτου πρὸς τὸ ἀγαπητὸν πρόσωπον, εἶναι ἡ σχέσις τούτου πρὸς τὸ ἀγαπημένον ἀντικείμενον, τὸ ἄχρηστον πλέον κράνος.

Ὡς πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν θέσιν τῆς στήλης πολλὰ στοιχεῖα συνδέουν αὐτὴν μὲ τὴν ἀττικὴν τέχνην καὶ τὴν πραξιτέλειον παράδοσιν: Πλὴν τοῦ ἐν γένει σχήματος τῆς στήλης καὶ τῆς μορφῆς τῶν ἀνθεμίων, ἡ στάσις τοῦ νέου ἢ ὁποία εἶναι συνήθης εἰς τὰ ἀττικά ἀνάγλυφα (CONZE, Attische Grabreliefs, II, 2, σποράδην), ὅπως λ.χ. τὴν ὥραιαν στήλην νέου εἰς Leyden (DIEPOLDER, Die attischen Grabreliefs, σελ. 38-9) εἶναι συγγενεστάτη ὅμως κυρίως μὲ τὴν στάσιν τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος τοῦ Πραξιτέλους, ὅπως ἀπεικονίζεται ἐπὶ μερικῶν ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τοῦ 1ου αἰ. π. Χ. (RIZZO, Prassitele, πίν. 119, ἀρ. 1 καὶ σελ. 79). Καὶ ἡ στάσις τῶν ποδῶν δὲν εἶναι εἰμὴ τονισμένη μίμησις τῆς στάσεως τῶν ποδῶν τοῦ Ἀπόλλωνος Σαυροκτόνου (αὐτόθι, πίν. 59-62) καὶ τοῦ ἀναπανομένου Σατύρου (αὐτόθι, πίν. 48, 49, 53, 54), ἐνῶ καὶ ἡ ὅλη χάρις καὶ τρυφερότης εἶναι σαφῆς Πραξιτέλειος χαρακτῆρ.

Ἐν τούτοις ἡ στήλη δὲν ἀνήκει εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ. Ἡ μορφὴ τοῦ νέου δὲν ἔχει πλέον τὸν ἐνιαῖον, ρυθμικὸν παλμὸν τῶν Πραξιτελείων καὶ ἄλλων ἔργων τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Βασικὴ αἰτία εἶναι ἡ μετατροπὴ τῆς στάσεως καὶ ὁ τονισμὸς τῆς μιᾶς πλευρᾶς (ἀριστερὸν σκέλος — ἀριστερὰ χεῖρ καὶ κίων).

Ἡ νέα στάσις ἀναφαίνεται ἤδη εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ., ὅπως λ.χ. τὴν Δημοκρατίαν τοῦ νέου ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀττικοῦ ψηφίσματος τοῦ 336 π.Χ. κατὰ τῆς τυραννίδος (AJA. 1953, πίν. 29, 7) ἢ Δημοκρατία ὅμως κρατεῖ ἀκόμη τὸν ἐνιαῖον, δυναμικὸν παλμὸν τοῦ 4ου αἰῶνος. Ὁ νέος τῆς Ροδιακῆς στήλης μὲ τὴν «σπασμένην φόρμαν» του ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν πρῶ-

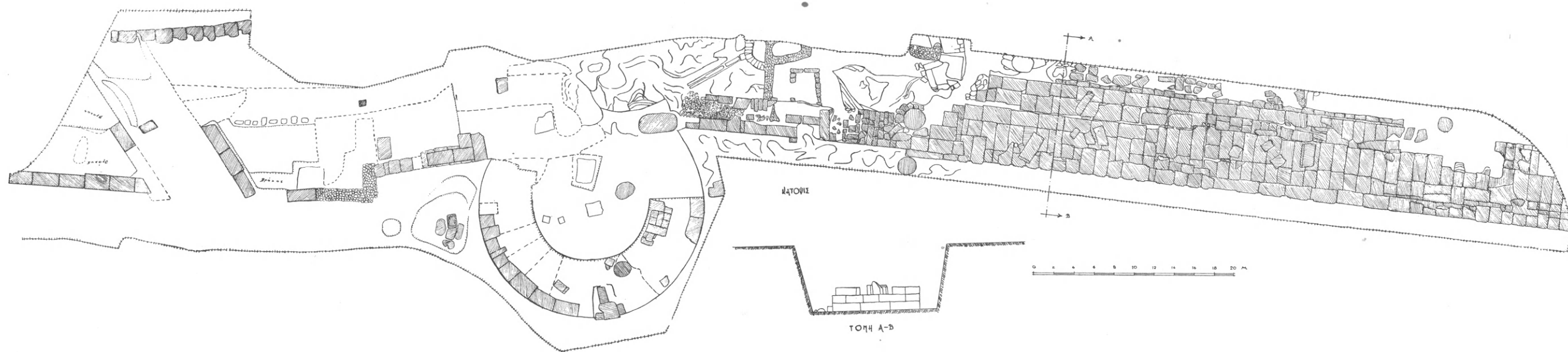
μον ἑλληνιστικὴν γενεάν τοῦ Δημοσθένους τοῦ Πολυεύκτου (βλ. HORN, *Stehende weibliche Gewandstatuen in der hellenistischen Plastik*, σ. 4-5), τοῦ Αἰσχίνου (τελευταία ὀρθότερα χρονολόγησις ὑπὸ V. ROULSEN, *Portraits Grecs* ἀρ. 25, σελ. 54, εἰς τὸ 280 π.Χ. μετὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Ὀλυμπιόδωρον) κλπ.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., οἱ υἱοὶ τοῦ Πραξιτέλους Τιμαρχος καὶ Κηφισόδοτος εἰργάσθησαν εἰς τὴν Κῶ διὰ τὰ ἀνάγλυφα τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ (μεταξὺ 285 καὶ 280, BIEBER, *Jahrb.* 1923-24, σελ. 271· βλ. καὶ BIEBER, *Sculpture of the Hellenistic Age*, σελ. 20-1). Ἡ ἐπίδρασις ὅμως τοῦ Πραξιτέλους ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν Ρόδον, ὅπως ἀποδεικνύουν ἔργα ἀνευρεθέντα ἐπὶ τῆς νήσου καὶ ἐπὶ τῆς γειτονικῆς Χάλκης (BIEBER, *Sculpture*, σελ. 124-5). Ὅτι ἀρκετοὶ Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι εἰργάζοντο εἰς τὴν Ρόδον τὸν 3ον π.Χ. αἰ. μαρτυροῦν αἱ ἐπιγραφαὶ (Διοπίθης, Πείθανδρος, Ἀρχέστρατος, Διονυσόδωρος· βλ. Lindos, II, 1, σελ. 51) μερὶς δ' αὐτῶν ἀσφαλῶς ἀνῆκεν εἰς τὸν Πραξιτέλειον κύκλον.

Πάντως ἡ στήλη δὲν εἶναι ἔργον Ἀθηναίου, ἀλλ' ἐντοπίου τεχνίτου :

α) Ἡ στήλη στερεῖται τῆς αὐστηρᾶς τεκτονικῆς μορφῆς τῶν ἀττικῶν στηλῶν. Οὕτω λείπουν αἱ πλάγαι παραστάδες τοῦ συνήθους ναιδισοχήμου τύπου τῶν ἀττικῶν στηλῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., τὸ κεντρικὸν ἀκρωτήριο εἶναι, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀέτωμα, δυσαναλόγως μέγα, τέλος ἡ ἀνάγλυφος παράστασις πατεῖ ἐπὶ εἰδικῆς, προεξεχούσης πλακός, ἀντὶ νὰ χρησιμοποιῇται πρὸς τοῦτο τὸ κάτω μέρος τῆς στήλης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτυγχάνεται ἡ πλήρης ἀνεξαρτησία τῆς παραστάσεως ἔναντι τῆς στήλης, ἡ ὁποία τίθεται εἰς ἐντελῶς δευτερεύουσαν μοῖραν καὶ χάνει τὴν πραγματικὴν ὑπόστασιν της (βλ. WEICKERT εἰς *Zur griechischen Grabstele*, *Festgabe A. v. SALIS*, σελ. 150).

β) Ὁ καθαρῶς «ἰωνικὸς» χαρακτήρ τοῦ ἔργου εἶναι ἔκδηλος τόσον εἰς τὴν ρευστότητα καὶ τὴν ἑλλειψιν οἰασθήποτε σαφοῦς γραμμῆς, ὅσον καὶ τὴν μεγάλην τρυφερότητα καὶ ἀπαλότητα τῶν ἐπιφανειῶν (βλ. PFUHL, *Spätionische Plastik*, *Jahrb.* 1935 σελ. 9 κ.ἐ. ἰδίως σελ. 11). (Γ.Σ.Δ.).

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ τείχους τοῦ Μ. λιμένος τῆς Ρόδου κατὰ τὸ 1954.

27. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Ἡ ἔρευνα εἶχεν ὥς πρόγραμμα νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἀπὸ δύο ἐτῶν ἀρξαμένας ἐργασίας εἰς τὴν Μινωικὴν Ἑπαυλὶν Σητείας καὶ νὰ ἐπεκταθῇ εἰς εὐρυτέραν ἀκτῖνα τῆς περιοχῆς Σητείας, εἰς τὰ σημεῖα ὅπου εἶχον ἔλθει εἰς φῶς τελευταίως ἐνδιαφέροντα εὐρήματα. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἄκρως ἱκανοποιητικά :

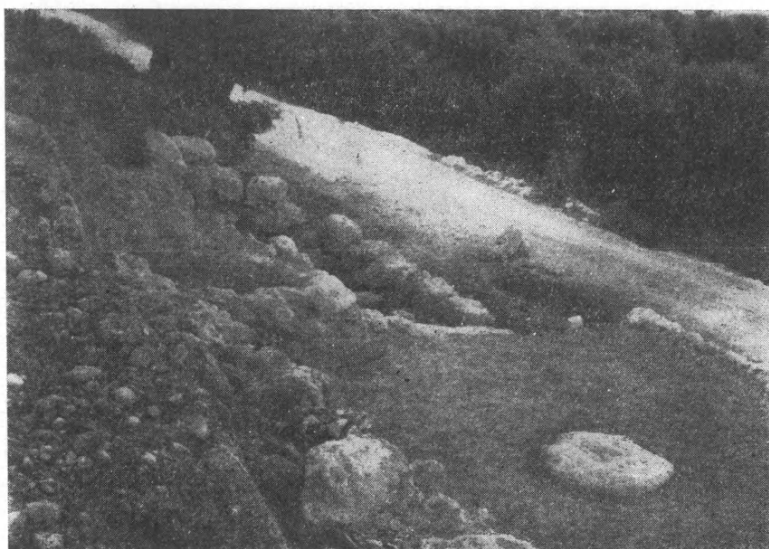

Εἰκ. 1. Μινωικὴ ἑπαυλὶς Σητείας. Ὅψις ἀπὸ Ν. Α.

1) Ἀνασκαφὴ τῆς Μινωικῆς Ἑπαύλεως Σητείας. Διὰ βαθυτάτης τομῆς ἔξω τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως, ὅπου αἱ ἐπιχώσεις εἶναι μεγάλαι, διηυκρινίσθη ὀριστικῶς ἡ ἀρχικὴ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ Ἑπαυλὶς ἦτο παραποτάμιος· ἀμφότεραι αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι μακρόταται κλίμακες ἔφερον ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ποταμόν, ὅστις ἐκείνην τὴν ἐποχὴν θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς ἀφθονον ὕδωρ· παχύτατα στρώματα ἄμμου ἐκάλυπτον τὸ πέραν τῆς κλίμακος τμήμα καὶ οὐδὲν δάπεδον ἀνευρέθη· ἀντιθέτως ἀνευρέθησαν ὀγκόλιθοι ἐμπεπηγμένοι ἐντὸς τῆς ἱλύος, οἱ ὅποιοι προῆλθον ἀπὸ τὴν πρόσοψιν τοῦ

Μεγάρου. Διὰ νὰ προστατευθῇ αὕτη εἶχε κατασκευασθῇ ἐκτεταμένη καὶ ἰσχυρὰ κρηπίς, εἶδος προβλήτος. Περισυνελέγησαν τὰ ὄστρακα τῶν βαθυτέρων στρωμάτων καὶ οὕτω ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ μέγαρον ὤκοδομήθη εἰς τὸ τέλος τῆς ΜΜ ΙΙΙ ἐποχῆς καὶ ἐχρησιμοποιήθη κυρίως εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙβ-ΥΜ Ια περίοδον. Τοῦ παρὰ τὴν νοτίαν κλίμακα (εἰκ. 1) θυρωρείου ἐγένετο ἐπιμελεστέρα ἐξερεύνησις καὶ ἀνεκαλύφθη ἡ θύρα καὶ τὸ δάπεδον τοῦ χαμηλοτέρου του δωματίου.

Ἀνεσκάφησαν τὰ ὑπεράνω τῆς δημοσίας ὁδοῦ διαμερίσματα καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἡ Ἑπαυλις δὲν ἐξετείνεται περισσότερον πρὸς δυσμὰς, ὥς κατ'

Εἰκ. 2. Τὸ μετὰ κίονος ἄνω δωματίον τῆς δυτικῆς πτέρυγος τῆς μινωικῆς Ἑπαύλεως Σητείας.

ἀρχὰς ἐθεωρήθη πιθανόν· ἀνεσκάφη ἄνω τοῦ θεμελίου τοῦ ΝΔ. δωματίου τετραγωνικὸν διαμέρισμα, διασωζόμενον μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ μὲ μεγάλην βάσιν κίονος εἰς τὸ κέντρον (εἰκ. 2). Εἰς πιθίσκος ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν του.

Ἡ ἐξ ὀκτὼ βαθμίδων ἀποτελουμένη κλιμακίς τοῦ τομέως τούτου ἀποκατεστάθη (εἰκ. 3).

Ἐξερευνήθησαν τέλος τὰ ὑπὸ τὴν δημοσίαν ὁδὸν διαμερίσματα καὶ οὕτω συνεδέθησαν τὰ δύο διειστώτα τμήματα τοῦ Μεγάρου. Παρὰ τὴν καταστροφὴν τὸ σχέδιον τῶν διαμερισμάτων τούτων διεσαφηνίσθη καὶ ἀπεδείχθη ἡ ὑπαρξίς δωματίου μὲ μικρὸν κίονα, διαδρομίσκου μὲ ὄχετον ὑπ' αὐ-

τόν, σειρᾶς τριῶν δωματίων, τῶν ὁποίων κατεστράφη ὁλοσχερῶς ἡ ἀνατολική παρυφή, καὶ κλίμακος λαξευτῆς εἰς τὸν βράχον ἐν μέρει, δι' ἧς ἐγένετο ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν κάτω νοτίαν κλίμακα.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ὀλίγα καὶ ὄχι σημαντικά (μαχαίριον, κύπελλα καὶ ἄλλα μικρὰ ἀγγεῖα, πιθίσκος), διὰ τούτων ὅμως ἐπεβεβαιώθη ἡ χρονολογία τῆς Ἑπαύλεως, τῆς ὁποίας, διὰ τῆς γενομένης ἐφρέτος ἐρεῦνης, ἀπεπερατώθη ἡ ἀνασκαφή.

Εἰκ. 3. Ἡ ἀποκατασταθεῖσα κλιμακίς τῆς δυτικῆς πτέρυγος τῆς μινωικῆς Ἑπαύλεως Σητείας.

2) *Ἀνασκαφή ταφικοῦ σπηλαίου γεωμετρικῶν χρόνων Ζοῦ Σητείας. Ἀνακάλυψις αὐτόθι μινωικοῦ μεγάρου ἢ συνοικισμοῦ.* Μικρὸν ταφικὸν σπήλαιον ἀνεκαλύφθη ὑπὸ παιδός, ὅστις ἐξήγαγέ τινα ἀγγεῖα. Διὰ μικρᾶς ἐρεῦνης ἦλθον εἰς φῶς καὶ ἄλλα ἀγγεῖα γεωμετρικῶν χρόνων, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἐν ἐνδιαφέροντι διὰ τὴν ἐκ μαιάνδρων διακόσμησίν του. Κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς πρὸς τὸ χωρίον κοινοτικῆς ὁδοῦ κατεστράφησαν τμήματα σπουδαίας μινωικῆς ἐγκαταστάσεως, ἵσως ἐκτεταμένου μεγάρου, συγχρόνου τῆς Ἑπαύλεως Σητείας. Τοῖχοι στερεώτατα κατεσκευασμένοι διὰ πελεκητῶν λίθων ἦλθον εἰς φῶς. Αὐτοψία τοῦ χώρου ἐβεβαίωσεν ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ κτήρια, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐξερευνηθοῦν. Ἐκ τοῦ ναῖσκου τοῦ χωρίου ἀπειτοιχίσθη καὶ περισυνελέγη χαρακτὴ ἐπιγραφὴ

μὲ χρονολογίαν 1619, περιέχουσα καλενδάριον κύκλων ἡλίου καὶ σελήνης.

3) *Ἀνακάλυψις ἀποθέτου ὑπαιθρίου ἐλληνικοῦ ἱεροῦ εἰς θέσιν Σταυρὸς Ρούσσας Ἐκκλησᾶς, καὶ ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἀκροπόλεως εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν.* Πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχον ἀνευρεθῇ πῆλινα πλακίδια ἀρχαϊκῶν ἐλληνικῶν χρόνων εἰς θέσιν Τίμιος Σταυρὸς τῆς περιοχῆς Ρούσσας Ἐκκλησᾶς. Φαίνεται ὅτι ἐπὶ τόπου ἔσκαψαν καὶ ἀρχαιοκάπηλοι. Διὰ προχείρου ἐρεύνης διεπίστωσα τὴν θέσιν τοῦ ἀποθέτου, ὅστις ὅμως ἐξηντλήθη διὰ τῶν λαθραίων σκαφῶν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος, καὶ περισυνέλεξα ἀριθμὸν τινα πλακιδίων μὲ παραστάσεις ἀναγλύφους πολοφόρου μορφῆς, ἄλλης πανόπλου, γρυπός, πολεμιστοῦ κλπ. καὶ τμήματα κέρνων. Παρὰ τὴν σύλησιν ἀξίζει νὰ γίνῃ ἔρευνα ἐπὶ τόπου, ἥτις θὰ φέρῃ ἴσως εἰς φῶς καὶ τὸ Ἱερόν.

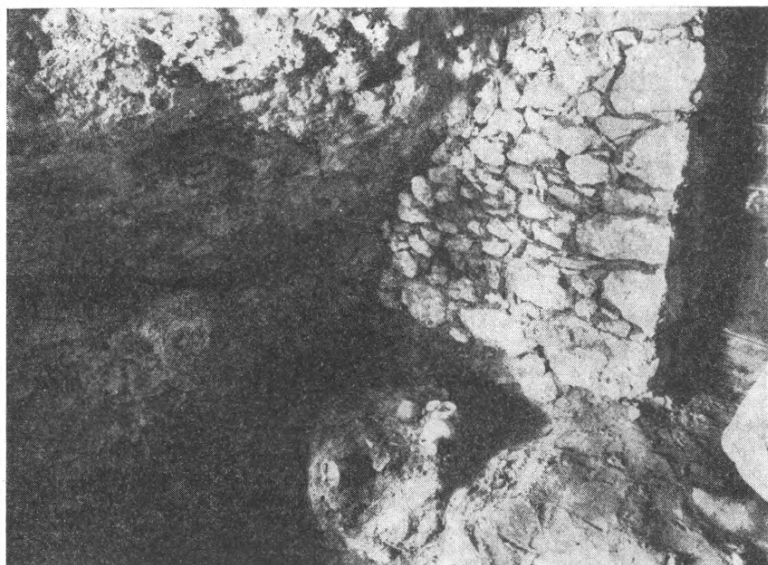
Ὅχι πολὺ μακρὰν διεπιστώθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς θέσιν Καστρὶ ἢ ὑπαῖξις ἀρχαίας ἐλληνικῆς πόλεως ἐπὶ ὑψηλῆς ἀκροπόλεως περιτειχίστου· διασώζονται πολλὰ τμήματα τοῦ τείχους μὲ τετραγώνους εἰς σειρὰν πύργους, οἰκήματα, δεξαμεναὶ κλπ. Εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως ἀνευρέθη καὶ περισυνελέγη τεμάχιον ἐπιγραφῆς ἐπὶ μέλανος λίθου κλασσικῶν χρόνων.

4) *Ἀνακάλυψις παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἐντὸς τῆς πόλεως Σητείας.* Καταπεσόντος ἐκ τῆς τρικυμίας τμήματος τοῦ θαλασσίου ἀντρεισματικοῦ τείχους ἤλθεν εἰς φῶς τὸ νότιον παστοφόριον ἐκτεταμένης, ὡς φαίνεται, παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς· τὸ ἱερόν τῆς βασιλικῆς ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν βράχου, οὕτως ὥστε ἡ ἀψὶς, τῆς ὁποίας διακρίνεται ἡ καμπύλη ἔξω ἐπιφάνεια, νὰ πλήττεται ὑπὸ τῶν κυμάτων· τὸ παστοφόριον εἶναι ἐστρωμένον διὰ τετραγωνικῶν πλίνθων καὶ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ πλάγιον κλίτος καὶ τὸ Ἅγιον Βῆμα διὰ θυρῶν. Ἀνευρέθη τμήμα μαρμαρίνης τραπέζης ἀγαπῶν μὲ ἡμικυκλικά πινάκια κύκλῳ. Δυστυχῶς ἡ βασιλικὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνασκαφῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι εὐρίσκεται ὑπὸ πολλὰς νεωτερικὰς οἰκοδομὰς.

5) *Πρωτομινωικὸν ταφικὸν σπήλαιον Μαρωνιάς.* Διερευνῶν τὴν προέλευσιν ἀγγείων τινῶν ρυθμοῦ Βασιλικῆς καὶ λιθίνων σκευῶν τύπου Μόχλου, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν πρὸ τοῦ πολέμου εἰς τὴν περιοχὴν Μαρωνιάς, ἤχθη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν λίαν ἐνδιαφέροντος ταφικοῦ σπηλαίου. Τὸ πάλαι ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτιτοῦ ἀνευρεθὲν ταφικὸν σκάμμα ἦτο σχεδὸν κενόν (ἀπέδωσαν ἔν μόνον ἀγγεῖον τοῦ τύπου τῶν ΠΜ III)· ἀνεκάλυψα ὅμως δεύτερον εὐρύτερον σκάμμα (εἰκ. 4) καὶ ἐντὸς αὐτοῦ διεπιστώθησαν τρεῖς τοῦλάχισ-

στον ταφαὶ με κτερίσματα ὁκτὼ ἀγγεῖα τύπου Βασιλικῆς καὶ Μόχλου, δύο ἐλεφαντίνας σφραγίδας καὶ μίαν ψῆφον ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ. Ὑπομινῆσκω ὅτι ἐξ ἄλλου ταφικοῦ σπηλαίου τῆς αὐτῆς περιοχῆς προέρχεται ἡ λαμπρὰ πρωτομινωικὴ πυξὶς με τὰς σπείρας, τὴν ὁποίαν περισυνέλεξε πρὸ ἐτῶν ὁ καθηγητὴς Μαρινᾶτος.

6) *Γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον θολωτῶν τάφων Συκιᾶς - Ἀδρομύλων.* Ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν τοῦ ἐκ Σητείας Ἑμμ. Φυγετάκη ἀνεκαλύφθη ὁλόκληρον, λίαν σημαντικὸν νεκροταφεῖον πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεω-

Εἰκ. 4. Τὸ ΠΜ ταφικὸν σπήλαιον Μαρωνιάς με τὰ κτερίσματα in situ.

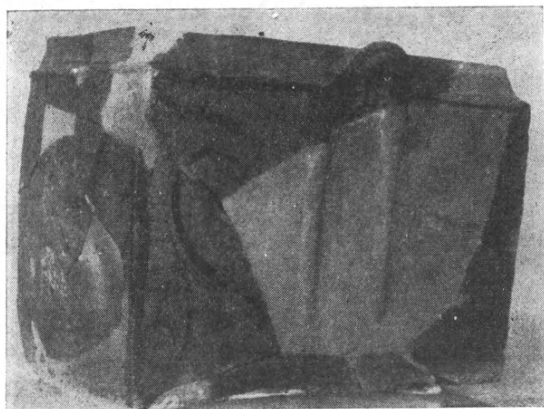
μετρικῶν θολωτῶν τάφων, ὅχι μακρὰν τοῦ συνοικισμοῦ Ἀδρομύλων (Ἀγίων Ἀποστόλων). Τρεῖς τῶν τάφων τούτων ἀνευρέθησαν ἀπομεμονωμένοι ἐπὶ τριῶν γειτονικῶν ὑψωμάτων (ὁ τάφος Β, τῆς πρώτης συστάδος, περιέχων πηλίνην λάρνακα καὶ πεντηκοντάδα πηλίνων ἀγγείων πρωτογεωμετρικῶν χρόνων: εἰκ. 5) δεκαπέντε ὅμως ἀπετέλουν πυκνὴν συστάδα τάφων περὶ χαμηλὸν ὑψωμα. Εἶναι τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον μέχρι σήμερον τῶν νεκροταφείων τοῦ εἴδους τούτου, τῶν ὁποίων ἐλάχιστα ἀνεσκάφησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν συστηματικῶς. Δυστυχῶς ἐκ τῶν τετραγώνων τούτων θολωτῶν τάφων, με ὅλως στοιχειώδη δρόμον, τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι διεσώζοντο εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ με τὴν πλάκα τῆς κλειδὸς εἰς τὴν θέσιν,

μόνον εἷς ἀνευρέθη ἄθικτος· οἱ λοιποὶ εἶχον συληθῇ παλαιόθεν. Παρὰ τὴν σύλησιν ὅμως ἀπέδωσαν συνολικῶς ὅχι ὀλίγα κτερίσματα, μεταξὺ τῶν

Εἰκ. 5. Ο θάλαμος τοῦ θολωτοῦ γεωμετρικοῦ τάφου Β περιοχῆς Συκιᾶς - Ἀδρομύλων.

ὁποίων τινὰ εἶναι ἀξιόλογα. Τὰ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα δὲν εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. Δύο χρυσοῖ δακτύλιοι μὲ ἐλλειψοειδῇ ἀκόσμητον

Εἰκ. 6. Συγκροτηθὲν ὑπομινωικῶν χρόνων κιβωτιόσχημον σκεῦος ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ Συκιᾶς - Ἀδρομύλων.

σφενδόνην, μικρὰ τινὰ κοσμήματα, τρεῖς μινωικοὶ σφραγιδόλιθοι, τῶν ὁποίων δύο ἐξαιρετοῦ τέχνης, προφανῶς φερόμενοι ὡς περιήπτα ὑπὸ τῶν ἐνταφιασθέντων, μέγας ἀριθμὸς πορπῶν διαφόρων σχημάτων καὶ περονῶν ἐκ χαλ-

κοῦ, χαλκοῦν ἐγχειρίδιον ΥΜ ΙΙΙ τύπου, μέγα πλῆθος σιδηρῶν ὄπλων καὶ ἐργαλείων εἰς τεμάχια εἶναι μεταξὺ τῶν σπουδαιότερων εὗρημάτων. Μεταξὺ τῶν πηλίνων διακρίνεται κιβωτιόσχημον σκεῦος, διακόσμητον, ὑπομινωικῶν χρόνων (εἰκ. 6).

Τὸ νεκροταφεῖον δὲν φαίνεται νὰ ἐξηντλήθῃ εἰσέτι ὁλοσχερῶς.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τῶν Ἀδρομύλων διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μεγάλων οἰκημάτων κυκλωπέου δομῆς, πολὺ πιθανὸν πρωίμων ἐλληνικῶν χρόνων.

Ἄλλη ὁμὰς τάφων, τῶν αὐτῶν χρόνων καὶ ἀναλόγου χαρακτήρος,

Εἰκ. 7. Ἡ ΥΜ ΙΙΙ λάρναξ τοῦ μινωικοῦ τάφου Καντέμη Κεφάλαι - Ἀδρομύλων.

ἀνεκαλύφθη εἰς θέσιν Ἁγίος Ἀντώνιος. Οἱ τάφοι οὗτοι ὑπέστησαν σύλησιν πρὸ τεσσαρακονταετίας.

7) *ΥΜ ΙΙΙ τάφος εἰς θέσιν Καντέμη Κεφάλαι Ἀδρομύλων.* Ἐντὸς πεταλοειδοῦς σκάμματος εἰς τὸν μαλακὸν βράχον ἀνευρέθησαν ταφαί, ὅχι ὀλιγώτεραι τῶν πέντε, γενόμεναι ἐντὸς λουτροειδοῦς λάρνακος τῶν ΥΜ ΙΙΙ χρόνων (εἰκ. 7). Εἰς πίθος εἶχε τεθῆ ἑκατέρωθεν τῆς λάρνακος εἰς τεμάχια. Τὰς ταφὰς συνώδευσαν ὀκτὼ ἕως δέκα ἀγγεῖα χαρακτηριστικῆς μορφῆς καὶ (ἐντὸς τῆς λάρνακος ἀποτεθέντα) κοσμήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐνδιαφέροντα εἶναι σφραγιδόλιθος ἐκ σαρδίου, χρυσοῦς δακτύλιος μὲ ἐλλειψοειδῇ σφενδόνην, ἐξάρτημα καὶ σφονδύλια.

8) *Πρωτογεωμετρικὸν σπήλαιον Ἀγίου Στεφάνου*. Διὰ προχείρου σκαφῆς ἐβεβαιώθη ὅτι σπηλαιώδης κοιλότης ἐχρησιμοποιήθη ὡς ταφικὸς θάλαμος· ἐκ ταύτης προῆλθε δεκάς πρωτογεωμετρικῶν ἐπαρχιακῆς ἐμφάνσεως ἀγγείων.

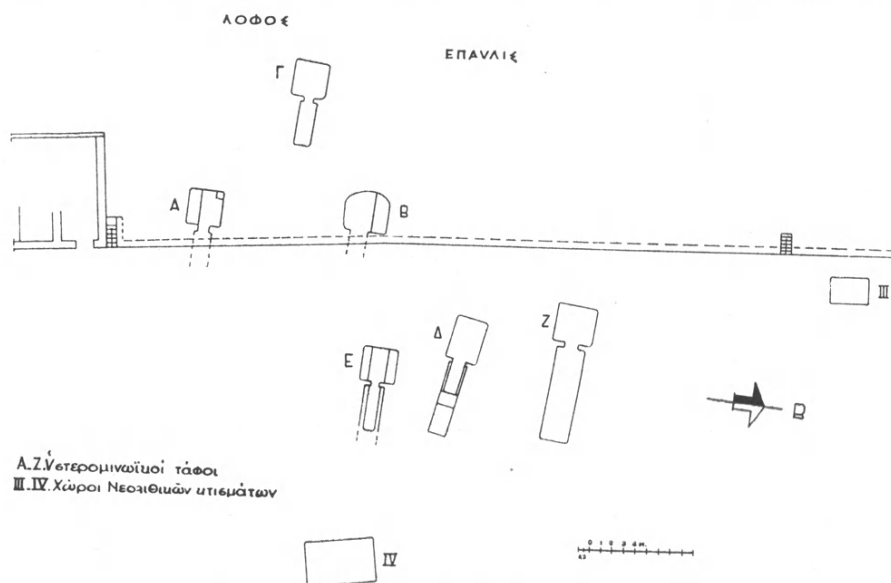
9) *Μινωικὰ οἰκήματα περιοχῆς Σητείας*. Εἰς θέσεις Μοναστηράκια καὶ Παλιοταβέρνες, ἐξ ἀφορμῆς τυχαίων εὗρημάτων, ἀνεκαλύφθησαν δύο μινωικὰ οἰκήματα, τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἐμφανίζει, μὲ τὸ ἰδιόρρυθμον σχέδιόν του, ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ὁλοσχερῆς ἀνασκαφὴ τῶν οἰκημάτων τούτων. Ἐξηρευνήθησαν ὀλίγα δωμάτια τοῦ ΥΜ Ι οἰκήματος εἰς θέσιν Παλιοταβέρνες καὶ ἀνευρέθησαν τρεῖς πίθοι μὲ πυκνὴν σχοινίνην διακόσμησιν εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἐντὸς στενοῦ διαμερίσματος σειρὰ ὕφαντικῶν βαρῶν.

10) *Περισυλλογὴ ἀντικειμένων*. Κατὰ τὴν παραμονὴν μου ἐν Σητείᾳ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ προβῶ, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐκ Σητείας Ἑμμ. Φυγετάκη, εἰς περισυλλογὴν λίαν ἐνδιαφερόντων ἀντικειμένων, τῶν πλείστων μινωικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς. Μεταξὺ τούτων τὰ σπουδαιότερα εἶναι ὡραία σειρὰ μινωικῶν σφραγιδολίθων καὶ ἐξαρτημάτων, τῶν πλείστων ἐκ Παλαικάστρου, λίθος ἐπιμήκης (ἴσως ὑπέρθυρον) μὲ χαρακτὰς παραστάσεις ζώων, πιθανῶς μινωικῆς ἐποχῆς, ἀρχαϊκὴ πηλίνη κεφαλὴ εἰδωλίου, χαλκοῦν ΥΜ ΙΙΙ ἐγχειρίδιον ἐκ Τουρτούλων, πηλίνη κρεάγροα καὶ σειρὰ ἀγγείων τῆς ἀνατολιζούσης γεωμετρικῆς περιόδου ἐκ Πραισοῦ, χαλκοῦν μινωικὸν ζῶδιον ἐκ Μουλιανῶν καὶ δίστομος μινωικὸς πέλεκυς ἐκ Συκιάς.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

28. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΑΤΣΑΜΠΑΙ

Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν ἀπὸ τῆς 14ης Ὀκτωβρίου μέχρι καὶ τῆς 20ῆς Νοεμβρίου 1954, ἐγένετο συμπληρωματικὴ ἐργασία εἰς τὴν ὑστερομινωικὴν νεκρόπολιν Κατσαμπᾶ, τοπογράφησις αὐτῆς ἐν συνόλῳ (βλ. εἰκ. 1), ὥς καὶ σχεδιάσεις ἐκάστου τῶν τάφων, συνεπληρώθη δὲ ἡ ἀνασκαφὴ τῆς πέρυσιν ἀνακαλυφθείσης νεολιθικῆς οἰκίας καὶ ἐξερευνήθη διὰ δοκιμαστικῶν τάφων ὁλόκληρος ὁ χώρος περὶ τὴν νεκρό-

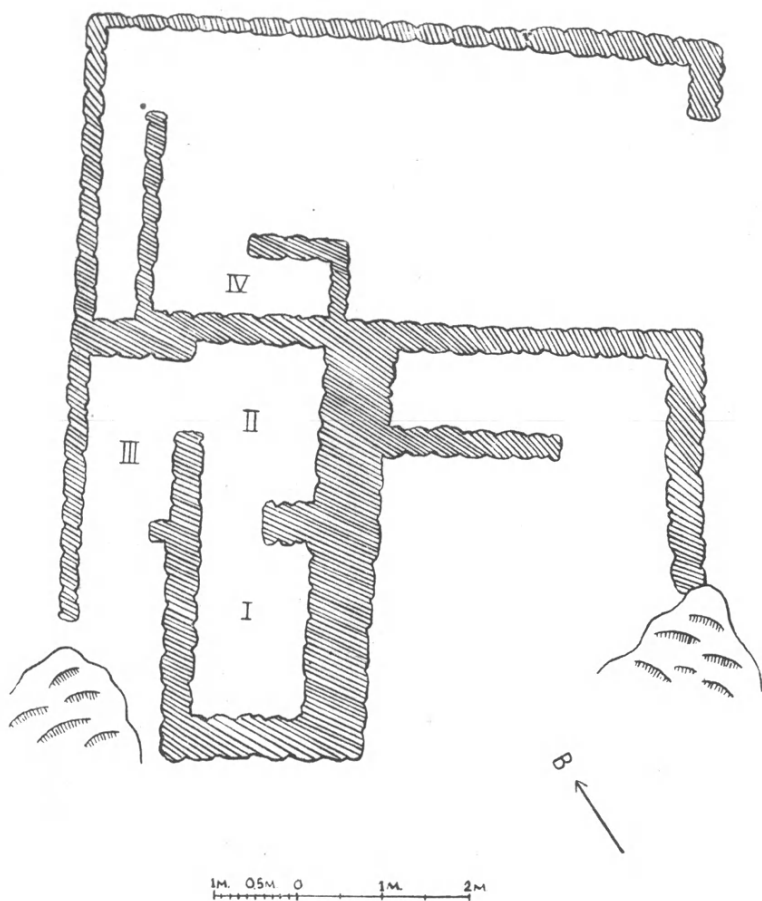

Εἰκ. 1. Ὑστερομινωικὴ νεκρόπολις παρὰ τὸν Καίρατον.

πολιν ἐπὶ τῶν διαδοχικῶν ἐπιπέδων τῶν κατερχομένων πρὸς τὸν ποταμόν, καὶ ἐπὶ τῆς κλιτύος, βορείως τοῦ ἀγροκτήματος Σκιλλιανᾶκη. Δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἐγένετο καὶ εἰς ἕτερον σημεῖον ἐν Κατσαμπᾶ, καὶ διὰ λεπτομεροῦς ἐξερευνήσεως καὶ μελέτης παλαιότερων στοιχείων, ἐλθόντων τυχαίως εἰς φῶς, ἐνετοπίσθησαν νέα ἀσφαλῆ σημεῖα μινωικῶν τάφων ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὁχθῆς τοῦ Κατσαμπᾶ (ἀρχαίου Καιράτου). Τέλος διεπιστώθη ὅτι ὁ νεολιθικὸς συνοικισμὸς Κατσαμπᾶ δὲν περιορίζετο ἐπὶ τοῦ λοφίσκου ἄνωθεν τῆς νεκροπόλεως, ὅπου κεῖται ἡ ἀνασκαφεῖσα νεολιθικὴ οἰκία, ἀλλ' ἐξετείνετο καὶ ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς κατερχομένης ἡρέμα πρὸς τὸν ποταμόν. Τὸ σημαντικὸν τοῦτο συμπέρασμα ἐξήχθη ἐκ τοῦ ὅτι διὰ τῶν ἐφετινῶν

ἀνασκαφῶν ἦλθον εἰς φῶς καὶ νέα λείψανα νεολιθικῶν κτισμάτων μεταξὺ τῶν τάφων τῆς μινωικῆς νεκροπόλεως.

Τὰ κτίσματα ταῦτα κεῖνται ἐπὶ τῆς δυτικῆς παρυφῆς καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ κυρίου ἰσοπέδου τοῦ ἀγροκτήματος, εὐρίσκονται δὲ εἰς βάθος

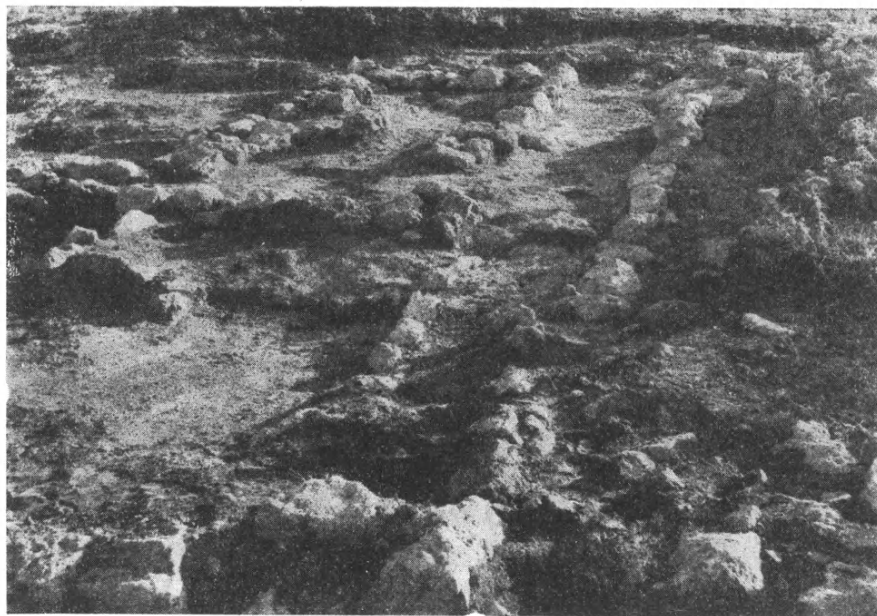

Εἰκ. 2. Κάτοψις νεολιθικῆς οἰκίας παρὰ τὸν Καίρατον.

τὰ μὲν πρῶτα 70 ἐκ., τὰ δὲ δεύτερα 2 μ. ἀκολουθοῦντα οὕτω τὴν πρὸς ἀνατολὰς κλίσιν τοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατωφεροῦς ἐδάφους, τὸ ὁποῖον διὰ νεωτέρων τεχνικῶν ἐπιχώσεων ἰσοπεδώθη. Τὰ κτίσματα ταῦτα εἶναι ὀγκοδομημένα κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον ἐκ μεγάλων καὶ μικρῶν ἀκανονίστων λίθων. Ἐξ αὐτῶν προῆλθεν ἄφθονος νεολιθικὴ κεραμικὴ καὶ λί-

θινα ἐργαλεῖα, ἥτοι δύο νεολιθικοὶ πελέκεις καλῶς διατηρούμενοι, καὶ ἐν ἀκόνιον.

Μὲ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὸν καθαρισμὸν τῆς νεολιθικῆς οἰκίας διεφωτίσθη ἡ διάταξις αὐτῆς (εἰκ. 2, 3). Ἡ οἰκία εἶχε περίβολον, ὅστις κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν ἠρείδετο ἐπὶ τοῦ βράχου. Αἱ τρεῖς ἄλλαι πλευραὶ, ὧν ἑκάστη ἔχει μῆκος περίπου 7 μ., ἀπαρτίζονται ἐκ σειρῶν ἀργῶν λίθων, οἱ ὅποιοι ἐχρησίμευον ὡς βάσεις πλινθίνων τοίχων.

Εἰκ. 3. Ἀποψις τῆς νεολιθικῆς οἰκίας Κατσαμπᾶ κατὰ τὴν ἀνασκαφήν.

Ὅτι πρόκειται περὶ ὑπαιθρίου περιβόλου φαίνεται ἐκ τοῦ μικροῦ πάχους τῶν τοίχων καὶ τοῦ μεγάλου ἀνοίγματος.

Ἡ κυρίως οἰκία, δηλαδὴ ὁ πρὸς κατοικίαν χρησιμεύων χώρος, ἀπετελεῖτο ἐκ δύο μικρῶν συνεχομένων καὶ συγκοινωνούντων δωματίων (εἰκ. 2, I, II), τὰ ὅποια εἶχον καὶ εἶδος πρωτογόνου παραστάδος κατὰ τὸ ἀνοιγμα ἐπικοινωνίας. Πιθανῶς καὶ ὁ ἕτερος χώρος (III), μεταξύ τῶν δωματίων καὶ τμήματος τοῦ περιβόλου, ἦτο ἐστεγασμένος καὶ κατεσκεύετο.

Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων εἶναι παχύτεροι καὶ ἰσχυρότεροι τῶν τοίχων τοῦ περιβόλου (πάχος 60–70 ἐκ.) καὶ ἀποτελοῦνται ἐκ σειρῶν μεγάλων ἀργῶν λίθων, μετὰ τῶν ὁποίων σφηνοῦνται μικρότεροι. Ἐχρησί-

μενον καὶ αὐτοὶ ὡς βάσεις πλινθίνων τοίχων, ἀρκετὰ ἰσχυρῶν, ὅπως βαστάσωσι τὸ βάρος τῆς στέγης, κατασκευαζομένης ἐκ καλάμων τοῦ παραρρέοντος Καιράτου ἢ κλάδων καὶ χώματος. Πάντως ὅτι οἱ χῶροι ἦσαν ἐστεγασμένοι προκύπτει ἐκ τοῦ σημαντικοῦ πάχους τῶν τοίχων καὶ τοῦ μικροῦ πλάτους τῶν δωματίων. Οὐσιαστικῶς ἡ οἰκία, ἔχουσα εἴσοδον ἐκ νότου, ἀνήκει εἰς τὸν τύπον *but and ben*, ὡς ἡ νεολιθικὴ οἰκία Μαγκασᾶ (B.S.A. XI, σ. 263).

Εἷς ἐκ τῶν τοίχων τῆς κυρίως οἰκίας ἐξετείνετο καὶ πέραν τῆς γωνίας τοῦ δωματίου II μέχρι τοῦ περιβόλου, πιθανῶς δὲ μικρὸς χῶρος μεταξὺ τοῦ τοίχου τούτου, τοῦ περιβόλου καὶ τῆς οἰκίας, ἦτο ἐστεγασμένος καὶ ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία ἀνθρώπων ἢ ζώων. Ὑπάρχει καὶ ἐγκάρσιος διαχωριστικὸς τοῖχος.

Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τῆς οἰκίας ἐξωτερικῶς ἐρείδεται μικρὰ κατασκευή (IV), ὑπὸ μορφὴν προσκτίσματος, ἐκ μικροτέρων ἀργῶν λίθων, ἢ ὅποια πιθανῶς ἐστεγάζετο μὲ χαμηλὴν ἐλαφρὰν στέγην καὶ ἐχρησίμευε πρὸς στέγασιν μικρῶν κατοικιδίων ζώων. Ἀφθονα ὅστ᾽ αἰγῶν καὶ προβάτων, προσέτι δὲ καὶ ἀγελάδων, εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ὅπου ἐρρίπτοντο τὰ ἀπορρίμματα τῆς οἰκίας. Ἡ μικρὰ αὕτη κατασκευή δὲν σώζεται πλήρως, ἀλλὰ πιθανῶς εἶχε καὶ αὕτῃ τὸ σχῆμα «*but and ben*» ὡς ἡ κυρίως οἰκία.

Αἱ προσβάσεις τῆς οἰκίας πιθανῶς ἦσαν ἀπὸ νότου, ἀπὸ τοῦ βράχου, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ περιβόλος εἶχεν ἀνοίγματα κατὰ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ὅπου ἡ συνέχεια αὐτοῦ φαίνεται νὰ διακόπτεται. Γενικῶς ἡ διάταξις τῆς οἰκίας ὡς καὶ ὁ τρόπος οἰκοδομῆς παρουσιάζει ἀναλογίας πρὸς τὰς ὑστέρας νεολιθικὰς οἰκίας τῆς Κνωσοῦ (P. of M. II σ. 16—18 εἰκ. 8A).

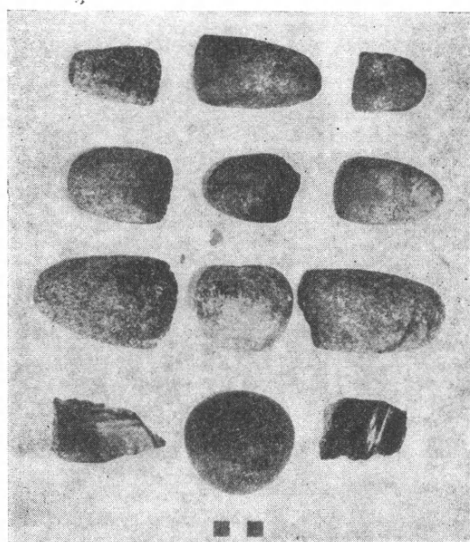
Πᾶσαι αἱ κατασκευαί, καὶ τῆς κυρίως οἰκίας καὶ τοῦ περιβόλου, εἶναι τελείως ἐπιφανειακαί, ἄνευ θεμελιώσεως, καὶ εὐρίσκονται εἰς βάθος ὀλίγων ἑκατοστῶν ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ τόπος (κορυφὴ ὑψώματος) ἦτο ἀπρόσφορος πρὸς δημιουργίαν προσχώσεων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ εἶδους τῶν ἀνωτέρων μερῶν τῆς οἰκοδομῆς καὶ τοῦ μικροῦ ὕψους τῆς. Οὕτω προέκυψε τὸ παράδοξον νὰ εὐρίσκωνται τὰ λείψανα τῆς παναρχαίας ζωῆς ἐκεῖνης σχεδὸν ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ ἐπιπέδου, καίτοι ἀποτελοῦντα καθαρῶτατον καὶ ἀμιγῆς νεολιθικὸν στρώμα. (Κακῶς ἀνεγράφη εἰς *Archaeology in Greece*, J.H.S. LXXIV σ. 166, ὅτι εἰς τὴν οἰκίαν εὐρέθη καὶ *some barbotine ware*). Ἡ καθαρότης αὕτη τοῦ στρώματος ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ποτὲ πλεόν ἀπὸ τῶν νεολιθικῶν χρόνων δὲν κατωκλήθη τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς περιοχῆς. Ὁ μινωικὸς συνωικισμὸς καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἀνεπτύχθησαν παρὰ τὴν θάλασσαν.

Ὁ χῶρος τῆς νεολιθικῆς οἰκίας, ὁ ὁποῖος πέρυσιν ἀπέδωκε πλῆθος

κεραμεικῆς καὶ ἀρκετὰ λίθινα ἐργαλεῖα, ἀπέδωσε καὶ ἐφέτος δύο λιθίνους πελέκεις καὶ κεραμεικὴν. Ἐκ τῆς μελέτης τῆς κεραμεικῆς προκύπτει ὅτι ἡ

Εἰκ. 4. Ὅστρακα τῆς «μέσης νεολιθικῆς» περιόδου ἐκ τῆς οἰκίας Κατσαμπᾶ.

Εἰκ. 5. Νεολιθικοὶ πελέκεις, ρόπαλα καὶ πυρῆνες ὀψιδιανοῦ ἐκ Κατσαμπᾶ.
(Τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς οἰκίας).

οἰκία χρονολογεῖται κατὰ τὴν μέσσην νεολιθικὴν περίοδον, χαρακτηριζομένην κατὰ τὴν ταξινόμησιν τοῦ EVANS (Palace of Minos I σ. 36, εἰκ. 8), ἐκ τῆς πλουσίας χαρακτῆς καὶ ἐνθέτου διακοσμήσεως. Ὅτι πάντα τὰ κινητὰ εὐρήματα τῆς οἰκίας, κεραμεϊκὴ καὶ λίθινα ἐργαλεῖα (εἰκ. 4, 5), ἀνήκουν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν περίοδον δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, διότι πενιχρὰ καλύβη, ὥς ἡ παρούσα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατοικηθῇ ἐπὶ λίαν μακρὸν διάστημα. Ὡς πρὸς τὴν ἀπόλυτον χρονολογίαν πρέπει νὰ εἴμεθα ἐπιφυλακτικοί, κατόπιν τῶν γενομένων ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου συζητή-

Εἰκ. 6. Ἀνακτορικὴ κεραμεϊκὴ ἐκ τοῦ τάφου Z Κατσαμπᾶ.

σεων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. (Τὴν κατωτέραν χρονολογίαν διὰ τὴν μέσσην νεολιθικὴν περίοδον, 2700—2500, προτείνει μὲ ἐπιφύλαξιν ὁ HUTCHINSON, *Antiquity*, XXVIII, σ. 164).

Εἰς τὴν μινωικὴν νεκρόπολιν ἐγένεν ἐργασία πρὸς μεταφορὰν τῶν συνεσταλμένων νεκρῶν τοῦ τάφου Z εἰς τὸ Μουσεῖον. Εἷς ἐκ τούτων μετεφέρθη. Κατεβλήθη προσπάθεια πρὸς μεταφορὰν ἐκ τοῦ τάφου εἰς τὸ Μουσεῖον ὁλοκλήρου τοῦ ὄγκου τοῦ χώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσώζοντο τὰ ἴχνη ξύλου τοῦ «λευκοῦ φερέτρου». Ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν ἐτελεσφόρησε, συνεπεία τῶν καταρρακτωδῶν καὶ ὅλως ἀπροβλέπτων βροχῶν τοῦ ἐφρετινοῦ φθινοπώρου.

Περαιτέρω ἔρευναι διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ νέων τάφων ἐδυσκολεύθησαν μεγάλως λόγῳ τῆς τεραστίας ἐπιχώσεως. Οὐδαμοῦ συνηνητήθη βράχος μέχρι βάθους δύο μέτρων καὶ πλέον, πιθανὰ δὲ δάπεδα τάφων θὰ εὐρίσκοντο εἰς βάθος κάτω τῶν ἑξέ μέτρων. Ἀφ' ἐτέρου διεπιστώθη ὅτι ἡ περαιτέρω ἐπιφάνεια τοῦ ἐκ κούσκουρα πετρώματος τῆς κλιτύς, ὅπου πιθανῶς ἐλαξεύθησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τάφοι, εὐ-

Εἰκ. 7. Ἀνακτορικὸς ἀμφορεὺς μὲ παραστάσεις κρανῶν ἐξ ὁδόντων ἀγριοχοίρου.

ρίσκεται σήμερον ὑπὸ τὰ κτήρια τοῦ Ἀγροκτήματος Σκυλλιανᾶκη καὶ τῆς Γεωργικῆς Ὑπηρεσίας, ἀκολουθοῦσα κατεύθυνσιν πρὸς ΒΑ. Οὕτω οἱ τάφοι ἦσαν διατεταγμένοι ἡμικυκλικῶς ἐπὶ τῆς κλιτύς, ὥς εἰς τὴν νεκρόπολιν τῶν Καλυβίων (Monum. Antichi XIV, 1904, στ. 507—8 εἰκ. 2), καὶ τοῦτο καθιστᾷ δυσχερεστέραν τὴν ἔρευναν. Ἀντιθέτως φρονῶ ὅτι βασιμοὶ ἐλπίδες ὑφίστανται διὰ τὴν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ἐπέκτασιν τῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὁχθῆς τοῦ Καιράτου.

Μικρὰ δοκιμὴ ἐγένετο καὶ εἰς ἕτερον σημεῖον ἐν Κατσαμπᾷ (ιδιοκτη-

σία Χατζῆ Ἀνυφαντάκι), ὅπου ἦλθον εἰς φῶς ἄφθονα ὄστρακα καὶ πελεκητοὶ λίθοι. Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐπιβάλλεται νὰ γίνη συστηματικώτερα ἔρευνα.

Εἰς τὸ Μουσεῖον ἐπερατώθη ἡ ἀποκατάστασις τῶν εὐρημάτων, εἰκ. 6, ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου κ. Ζαχαρία Κανάκη, ὅστις ἀποκατέστησεν ἀριστοτεχνικῶς τὸν ἀμφορέα τῶν περικεφαλαιῶν (βλ. εἰκ. 7 καὶ σχετικὸν ἄρθρον μου εἰς *Antiquity*, XXVIII σ. 211 ἐξ.). Ὁ ἀμφορεὺς εἶχεν εὐρεθῆ εἰς κακὴν κατάστασιν διαλύσεως εἰς τὴν νοτιονατολικὴν γωνίαν τοῦ τάφου Ζ. Πολύτιμος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τοῦ ἐξαιρέτου ἀνιχνευτοῦ κ. Χαραλ. Παπαδάκη, ἀρχιφύλακος τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

29. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΟΝΥΘΕΪΓΟΥΛΕΔΙΑΝΩΝ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔδωσεν ἡ πρὸ διαιτίας ἀνεύρεσις τεμαχίων λίαν ἐνδιαφερόντων ἀρχαϊκῶν πίθων, μὲ παραστάσεις γρουπῶν, σφιγγῶν, ἐλάφων, λεόντων, ταύρων, ψευδοσπειρῶν μὲ ἀπόληξιν κεφαλῶν παρδάλεων, κεφαλῆς Μεδούσης κλπ. ἔλθόντων εἰς φῶς κατὰ τύχην εἰς τὴν περιοχὴν ἀγνώστου ἀρχαίας ἐλληνικῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν τινὲς ἐταύτισαν μὲ τὸν Ὀσμίδαν. Αὐτοψία γενομένη εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν πίθων ὑπ'

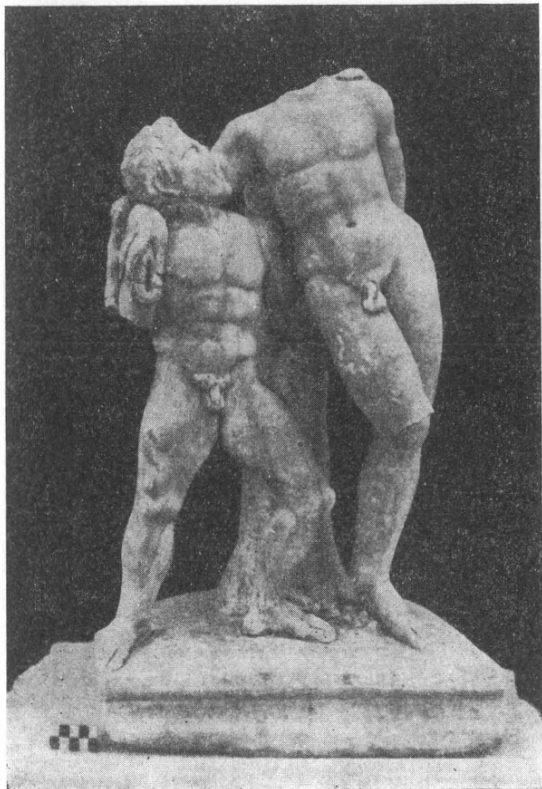

Εἰκ. 1. Ἡ ἐξ Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν χαλκῇ ἀνάγλυφος περικεφαλαία (6^{ου} π. Χ. αἰ.).

ἔμοῦ εἰς τὴν ὑψηλὴν θέσιν Ὀνυθέ, ἡμίσειαν ὥραν ΝΑ. τοῦ χωρίου Γουλεδιανῶν Ρεθύμνης, μὲ ἔπεισεν ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ ἐξερεύνησις τοῦ χώρου διὰ τῆς ἐρέυνης ταύτης πιθανῶς θὰ ἀνεκαλύπτοντο καὶ ἄλλα τεμάχια τῶν ἀναγλύφων πίθων καὶ θὰ ἤρχοντο εἰς φῶς τὰ οἰκήματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον οὗτοι ἀποτεθῆ καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἔδει νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν πρῶτον ἀρχαϊκὴν ἐλληνικὴν περίοδον. Ἡ σχετικὴ σύντομος ἐπὶ τόπου γενομένη ἀνασκαφικὴ ἐργασία κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1954 ἔσχε λίαν ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ὁ χώρος εἶναι κατ' ἐξοχὴν σημαντι-

κὸς διὰ τὴν μελέτην τῆς ἀρχαϊκῆς κυρίως ἑλληνικῆς περιόδου καὶ ὅτι ἐπομένως ἐπιβάλλεται ἡ περαιτέρω ἔρευνά του.

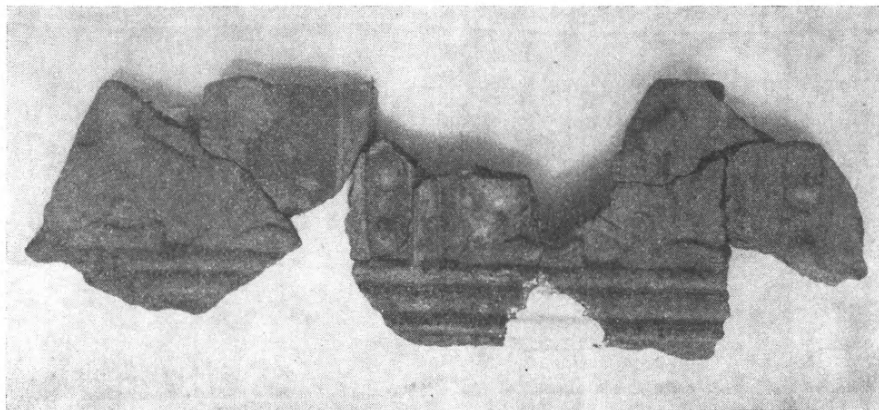
Ἐμελετήθη κατ' ἀρχὴν ἡ καθόλου φυσιογνωμία τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ τῆς δεσποζούσης ἀκροπόλεως· διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μεγάλου πλήθους οἰκημάτων, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι ᾠκοδομημένα μὲ μεγάλους λίθους· ἐμελετήθη ἐπίσης ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπὸ τῶν κατοίκων ἀποκαλυφθεῖσα ἀρ-

Εἰκ. 2. Σύμπλεγμα Διονύσου καὶ Σατύρου ἐξ Ἐλευθερνῶν.

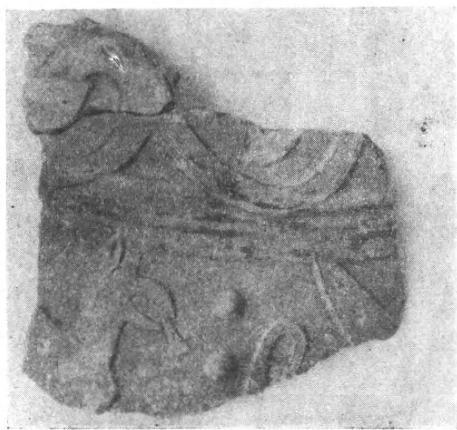
χαία κρήνη, ὅπου ἀνευρέθη τὸ εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης πώρινον ἄγαλμα καθημένης θεότητος τοῦ τύπου τῶν ἐπὶ τοῦ Πυλῶνος Πριναῖ· ἐσχεδιογραφήθη ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις μὲ τὸ τεῖχός της, τὸ ὁποῖον ἀνήκει, φαίνεται, εἰς τὸν 6^{ον} ἢ 5^{ον} π. Χ. αἰῶνα. Περισυνελέγησαν τὰ τυχαῖα εὗρήματα, ἰδίᾳ νεολιθικοὶ πελέκεις, τῶν ὁποίων εἷς μὲ ὅπην διὰ στερέωσιν στείλεοῦ, μινωικοὶ τινες σφραγιδόλιθοι καὶ χαλκοῦν, ἐπίσης μινωικόν, ζῳδιον· ἄλλο χαλ-

κοῦν μικρὸν σύμπλεγμα θηλάζοντος ζώου εἶχε πρὸ ἑτῶν κατατεθῆ εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐμελετήθη ἡ λαμπρά, εἰς τμήμα μόνον

Εἰκ. 3. Τεμάχια ἀναγλύφων ἀρχαϊκῶν πίθων ἐξ Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν.

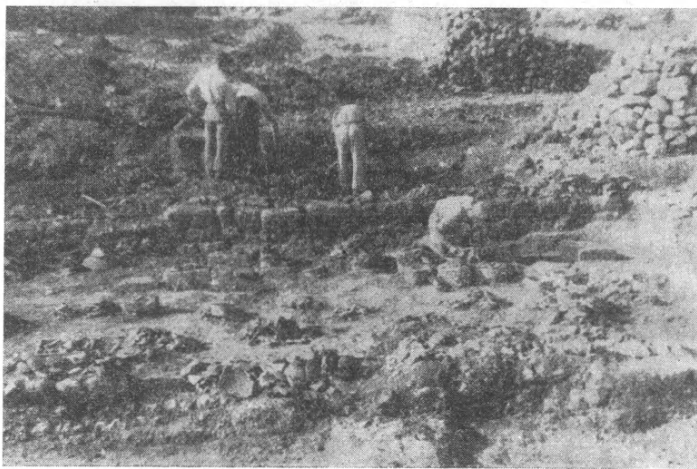
διασωζομένη χαλκῇ περικεφαλαία μετ' τὸ ἐλαφρῶς ἀνάγλυφον ἄρμα, ἡ κατατεθειμένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης καὶ προερχομένη κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις ἐξ Ὀνυθῆ (εἰκ. 1)· εἶναι ἐν τῶν καλυτέρων δειγμάτων τῆς ἑλληνικῆς τορευτικῆς καὶ χρονολογεῖται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῆς περιοχῆς Ἐλευθερῶν περισυνελέγη λίαν ἐνδιαφέρουσα στήλη ἀρχαϊκῶν ἐλληνικῶν χρόνων μετὰ παράστασιν ὀπλίτου (ἐλλιπὴς ἄνω) καὶ μαρμαρίνου σύμπλεγμα μεθυσμένου Διονύσου, ὑποστηριζομένου ὑπὸ Σατύρου, ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 2).

Εἰκ. 4. Τεμάχιον ἀναγλύφου ἀρχαϊκοῦ πίθου ἐξ Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν.

Ἀνεσκάφησαν ἀκολουθῶς δύο ἐκτεταμέναι οἰκίαι, ἀμφότεραι τῶν πρώιμων ἀρχαϊκῶν ἑλληνικῶν χρόνων, ἡ μία μὲν σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, ἡ δὲ ἄλλη κατὰ τοὺς περιμετρικοὺς μόνον αὐτῆς τοίχους. Ἡ οἰκία Α διασώζει μόνον

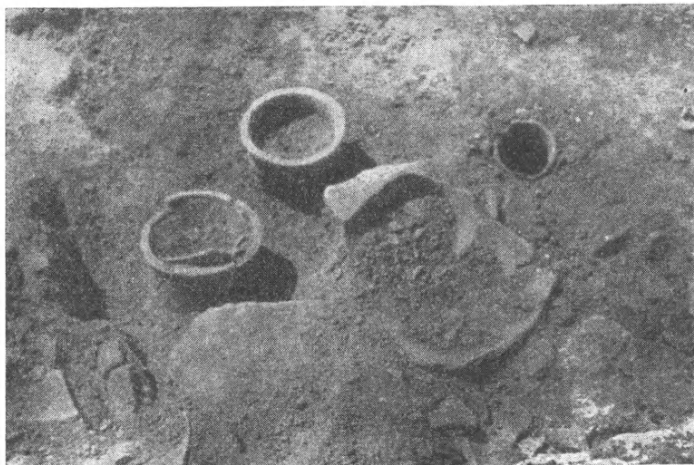
τὸ κάτω μέρος τῶν τοίχων τῆς καὶ τὰ δάπεδα καὶ εἶναι ἡ μεγαλύτερα μέχρι σήμερον ἐπὶ τῆς Κρήτης ἀνασκαφεῖσα οἰκία τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου. Ἀνεσκάφησαν ὁκτὼ εὐρύχωρα δωμάτια καὶ τὸ προαύλιον τῆς οἰκίας. Ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἀνάγλυφοι πίθοι (εἰκ. 3 καὶ 4) προήρχοντο ἐκ τοῦ δωματίου γ καὶ ἀνευρέθησάν τινα εἰσέτι, ἀτυχῶς ὀλίγα, τεμάχια τούτων· τὸ δωμάτιον β (εἰκ. 5) ὅμως ἦτο ὑπερπληρὲς πίθων, τῶν ὁποίων ὄχι ὀλιγώτεροι ἀπὸ εἴκοσιν ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στηριζόμενοι ἐπὶ πλακῶν ἢ κυβολίθων· οἱ περισσότεροι φέρουν ἀπλὴν διακόσμησιν ζωνῶν μορφῆς κορδονίων. Μικρότερα ἀγγεῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον στάμνοι, ἐστηρίζοντο εἰς κυλινδρικὰς πηλίνας βάσεις, τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν δώ-

Εἰκ. 5. Τὸ δωμάτιον β τῆς ἀρχαϊκῆς οἰκίας Α Ὀνυθὲ Γουλεδιανῶν.

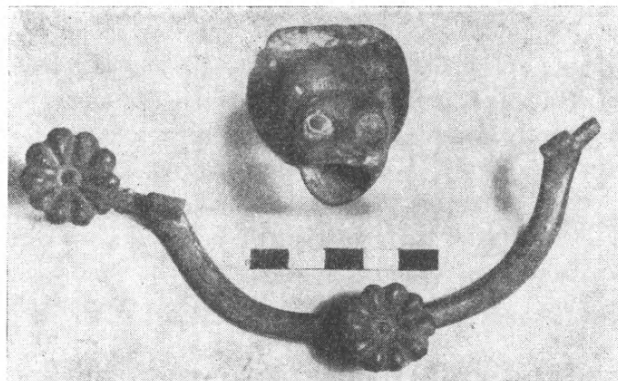
δεκα (εἰκ. 6). Οἱ πίθοι ἀπετέλουν σειρὰν κατὰ μῆκος τῶν τοίχων, μὲ τὰ μικρότερα ἀγγεῖα πρὸ αὐτῶν. Τὰ δωμάτια Β καὶ Γ εἶχον τέσσαρας βάσεις κιόνων ἀσφαλῶς ξυλίνων, ἐνθυμιζόντων τοὺς μινωικούς. Πίθοι ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰ ἄλλα δωμάτια, εἰς μικρότερον ἀριθμόν· ἐν τούτων, τὸ ε, εἶχε κατὰ τὴν γωνίαν κρηπίδωμα ἐντὸς περιφράγματος, ἐστρωμένον διὰ δύο μεγάλων πλακῶν. Ἐν δωματίον ἀπέδωσε μέγα πλῆθος σφηνοειδῶν πελεκητῶν λίθων, ἴσως προερχομένων ἐκ καμάρας. Ἐκ τῆς οἰκίας προήλθον τρία ἀξιόλογα ἀντικείμενα: προχοὴ χαλκῇ καταλήγουσα εἰς κεφαλὴν λέοντος χαίνοντος, λαβὴ ὀριζοντία τοξοειδῆς σκεύους μὲ τρεῖς ὀλόγλυφους ρόδακας (εἰκ. 7) καὶ τμήμα μαρμαρίνης λεκάνης μὲ πρόχυσιν εἰς μορφὴν λεοντοκεφαλῆς. Καὶ τὰ τρία φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν ἀρχόμενον 6^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

Ἡ οἰκία Β, ὅχι εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν πρώτην, παρηκολουθήθη καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν περιμετρικῶν τῆς τοίχων· ἡ μία πλευρά

Εἰκ. 6. Κυλινδρिकाὶ βάσεις εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ δωματίου β τῆς ἀρχαῖκῃς οἰκίας Α 'Ονυθῆ Γουλεδιανῶν.

τῆς, κατὰ μῆκος τῆς ἐκεῖθεν παρερχομένης ὁδοῦ, ἀνεσκάφη εἰς μῆκος ὅχι μικρότερον τῶν πεντήκοντα μέτρων, ἐσωτερικῶς δὲ ἀνευρέθησαν δύο σει-

Εἰκ. 7. Χαλκῇ προχοή καὶ λαβὴ ἐκ τοῦ δωματίου β τῆς ἀρχαῖκῃς οἰκίας Α 'Ονυθῆ Γουλεδιανῶν.

ραὶ παραλλήλων δωματίων, ἄλλων μεγαλυτέρων καὶ ἄλλων μικροτέρων. Πιθανῶς δὲν πρόκειται περὶ μιᾶς μόνον οἰκίας, ἀλλὰ περὶ δύο παραπλεύρων.

Ἄλλως θὰ εἴχομεν πρὸ ἡμῶν μίαν μοναδικὴν εἰς μέγεθος οἰκίαν, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ πρόκειται περὶ δημοσίου οἰκήματος. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔρευνα δὲν ἐπεξετάθη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δωματίων ἀνευρέθη κατὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν τοίχων ἱκανὸς ἀριθμὸς πίθων εἰς τεμάχια, τῶν ὁποίων δύο ἢ τρεῖς ἀξιόλογοι (εἷς μὲ ἐμπιέστους ρόδακας καὶ ἀνθρώπινα πρόσωπα ἐπὶ τῶν λαβῶν). Τὰ δωμάτια τοῦ συγκροτήματος τούτου δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν δέκα, ὑπάρχει δέ, φαίνεται, καὶ εὐρὺς περίβολος. Ὡς καὶ ἡ προηγουμένη οἰκία ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ 7^{ου} καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς πόλεως καὶ πρὸς τὸ νότιον κράσπεδον τοῦ ὑψηλοῦ ἀνευρέθη ἐκτεταμένη γωνιακὴ κρηπὶς ἐκ μεγάλων πελεκητῶν πωρολίθων ἄριστα συνηρμοσμένων. Ὑπετέθη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἦτο κρηπὶς ναοῦ, ἡ περαιτέρω ὅμως ἔρευνα δὲν ἐπεβεβαίωσε τὴν ὑπόθεσιν, διότι δὲν ἀνευρέθη ἡ συνέχεια τῆς κρηπίδος. Ἡ κρηπὶς αὕτη παρὰ ταῦτα ἐνθυμίζει κρηπίδας ἀρχαϊκῶν ναῶν, ὡς τῆς Γέλας. Εὐρυτέρα ἐξερεύνησις ἐπιβάλλεται.

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνακάλυψις ἐκτεταμένης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς μετὰ μωσαϊκῶν, ἀτυχῶς λίαν κατεστραμμένης. Αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ διασέλου καὶ πλησίον τοῦ τόπου ἔνθα ἀνιδρύθη μεταγενεστέρα ἐκκλησία τῆς Κερᾶς· ἐν τουρκικὸν μετόχιον φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποίησεν ὕλικὸν ληφθὲν ἐκ τῆς βασιλικῆς. Εἶναι τρίκλιτος, ἔχουσα μῆκος πλεόν τῶν 36 μέτρων καὶ πλάτος περίπου 17 μ. Δὲν ὑπάρχει ἐγκάρσιον κλίτος, διαχωρίζονται δὲ σαφῶς τὰ δύο παστοφόρα καὶ τὸ ἱερόν, τὸ ὁποῖον εἶχεν εὐρείαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον καταστραφεῖσαν, ἀψίδα. Ἐπὶ μέρους τοῦ ἱεροῦ καὶ χρησιμοποιοῦν μέρος τῆς κόγχης ὡς ἀψίδα ὑπάρχει μεταγενέστερον ἐκκλησίδιον, ἀνήκον, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν δευτέραν Βυζαντινὴν περίοδον. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐπερατώθη. Ἀπεκαλύφθησαν ὅμως τμήματα τῶν μωσαϊκῶν τῶν δαπέδων, καλῶς διατηρούμενα κυρίως εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος, ἐνῶ τὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ βορείου παστοφορίου ἔχουν κατὰ μέγα μέρος καταστραφῆ· τὸ νότιον παστοφόριον καὶ τὰ πλάγια κλίτη δὲν εἶχον μωσαϊκὰ καί, ὡς φαίνεται, ἦσαν ἐστρωμένα διὰ τεμαχίων κεράμων. Τὰ θέματα τῶν μωσαϊκῶν εἶναι καθαρῶς διακοσμητικὰ μὲ σχετικῶς λεπτὰς ψηφίδας πολλῶν χρωμάτων (ζῶναι κισσοφύλλων, διατεμνόμενοι κύκλοι σχηματίζοντες τετράφυλλα, συναπτόμενοι ρόμβοι μὲ κύκλους, πλοχοὶ κλπ.). Τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα ἐπανεκαλύφθησαν πρὸς προστασίαν. Ἀτυχῶς δὲν διεσώθησαν τεμάχια τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ οὔτε ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἡ βασιλικὴ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ζωὴ τῆς ἀρχαίας πόλεως παρετάθη μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} μ. Χ. αἰῶνος· τοῦτο ἄλλως ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλων λειψάνων καὶ ἐκ τῶν περισυλλεγέντων ὁστροάκων παλαιοβυζαντινῶν ἀγγείων.

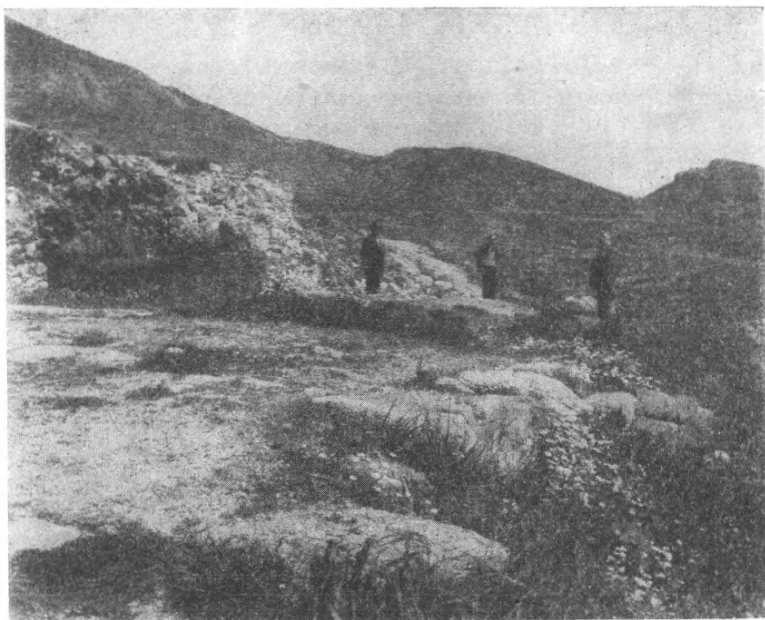
ΑΙ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΕΚΤΕΛΕΣΘΕΙΣΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ ΑΡΧΑΙΩΝ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Ἐπικουρούσα εἰς τὸ Κράτος, ὅπερ διαθέτει δι' ἀναστηλώσεις σχετικῶς γλίσχρα κονδύλια, ἀνέλαβεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1954 τὴν δαπάνην δρχ. 237,000 διὰ τὰ κάτωθι ἀναστηλωτικὰ ἔργα, γενόμενα διὰ κρατικῶν ὁργάνων εἰς τὰ ἑξῆς μέρη :

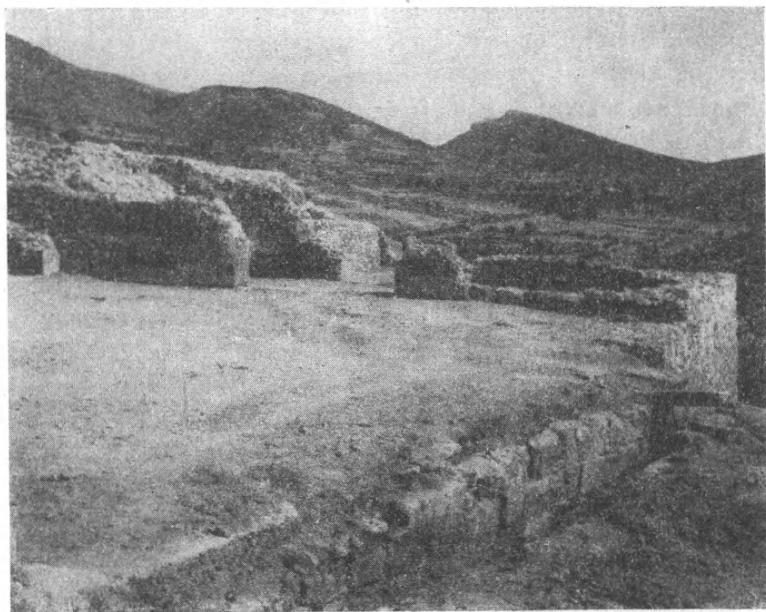
1) *Ἐν Μυκήναις*, αἵτινες εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἐγκαταλειφθῆ, εἰργάσθη ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα εἰς τρία σημεῖα ἦτοι α) εἰς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως μέγαρον β) εἰς τὰ νοτίως τῆς πύλης τῶν λεαινῶν τεῖχη καὶ γ) εἰς τὸν ἔξω τῶν τειχῶν, πρὸ τριετίας ἀποκαλυφθέντα δεῦτερον κυκλικὸν ταφικὸν περιβόλον.

Καὶ εἰς μὲν τὸ μέγαρον, τοῦ ὁποίου τὸ νότιον ἡμισυ εἶχε κρημνισθῆ ἐντὸς τῆς παρακειμένης χαράδρας, κατεσκευάσθη, κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον, πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς νότον ἰσχυρὸν ἀνάλημμα, ὅπερ συνεκράτησε τὰ χῶματα τοῦ συμπληρωθέντος ὀρθογωνίου χώρου τοῦ μεγάρου (εἰκ. 1, 2). Ἐπειτα συνεπληρώθησαν ἐν μέρει καὶ ἐστερεώθησαν πάντες οἱ τοῖχοι τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ μεγάρου, οἵτινες ἠπείλουν πτώσιν ἢ εἶχον σχεδὸν τελείως ἀποσαθροθῆ. Ἐκαθαρίσθησαν ὡσαύτως καὶ ἐστερεώθησαν σωζόμενά τινα τμήματα τοῦ δαπέδου ἐξ ἐγχρώμου κονιάματος καὶ ἀλαβάστρου καὶ συνεπληρώθησαν πύργοι τινὲς τῆς δυτικῆς προσβάσεως τοῦ μεγάρου.

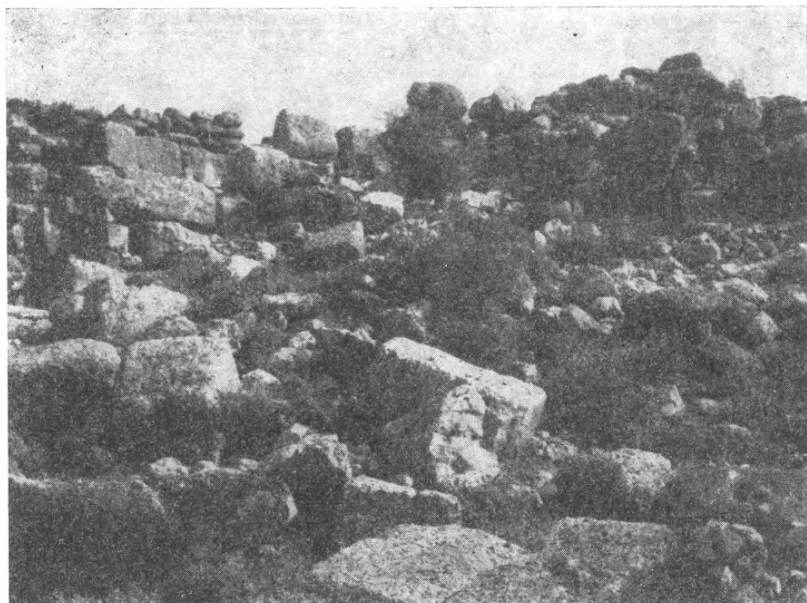
Ἀπὸ τὰ πρὸς νότον τῆς Πύλης τῶν λεαινῶν τεῖχη ἀφηρέθη ἡ μεγάλη ἐπίχωσις, ἣτις τὰ ἀπέκρυπτε, προερχομένη κυρίως ἐκ τῆς ἀπορρίψεως τῶν χωμάτων, τῶν ἐσωτερικῶς τοῦ τείχους κατὰ καιροῦς γενομένων ἀνασκαφῶν. Τὸ εἰρημένον τεῖχος ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος ἄνω τῶν 100 μέτρων καὶ εἰς ὕψος κυμαινόμενον ἀπὸ 5 μέχρις 7 μέτρων. Καὶ τμήματα μὲν αὐτοῦ ἰδίᾳ τὰ κατώτερα εἶναι κατεσκευασμένα κατὰ τὸ κυκλώπειον σύστημα ἄλλα δὲ πάλιν μέρη του, προερχόμενα ἐξ ἐπισκευῆς γενομένης κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, εἶναι ἐκτισμένα κατὰ τὸν πολυγωνικὸν τρόπον (εἰκ. 4). Καθ' ὅμοιον τρόπον εἶναι ἐκτισμένος κατὰ τὴν Β. Δ. αὐτοῦ ἀπόληξιν καὶ ὁ δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ πύργος τῆς πύλης, ὅστις πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐργασιῶν ἦτο τελείως κεκαλυμμένος ὑπὸ ἀτάκτων λίθων ἢ χωμάτων (εἰκ. 3) πλὴν τῆς βάσεως τοῦ Δ. ἄκρου αὐτοῦ, ἣτις, ἐκτισμένη διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων λίθων, συνεπληρώθη κατὰ δύο ἀκόμη δόμους διὰ λίθων εὐρεθέντων ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως. Αἱ εἰκόνες 3 καὶ 4 παρέχουσι τὴν ὄψιν τῶν τει-

Εἰκ. 1. Ὑποψὶς τοῦ μεγάρου τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ Δ. πρὸ τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως καὶ ἀναστηλώσεως.

Εἰκ. 2. Ὑποψὶς τοῦ μεγάρου τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ Δ. μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως καὶ ἀναστηλώσεως.

Εἰκ. 3. Ἀποψὶς τοῦ παρὰ τὴν πύλην τῶν λεαινῶν τείχους
τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαλύψεως αὐτοῦ.

Εἰκ. 4. Τὸ νοτίως τῆς πύλης τῶν λεαινῶν ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ τείχους
τῶν Μυκηνῶν καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ ἀναστηλωθεὶς ὀρθογώνιος πύργος.

χῶν πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως αὐτῶν, διὰ τῶν ὁποίων ὁ περίβολος τῆς ἀκροπόλεως ἀνέκτησε κατὰ μέγα μέρος, τὸν ἀρχαῖον, ἡρωικὸν του χαρακτῆρα.

Τέλος εἰς τὸν ἔξω κυκλικὸν ταφικὸν περίβολον ἐστερεώθησαν οἱ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου ἀποκαλυφθέντες λακκοειδεῖς τάφοι, τῶν ὁποίων ἐξησφαλίσθη καὶ ἡ στεγανότης, ἐκαλύφθη δὲ διὰ δικλινοῦς στεγασματος ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος, ἀποκρυβέντος διὰ χώματος, ὁ μετὰ δρόμου καὶ θαλάμου κεκαλυμμένου κατὰ τὸν τριγωνικὸν ἐκφορικὸν τρόπον σπουδαιότατος τάφος (ᾶρα σχετικῶς σ. 246 ἔ.).

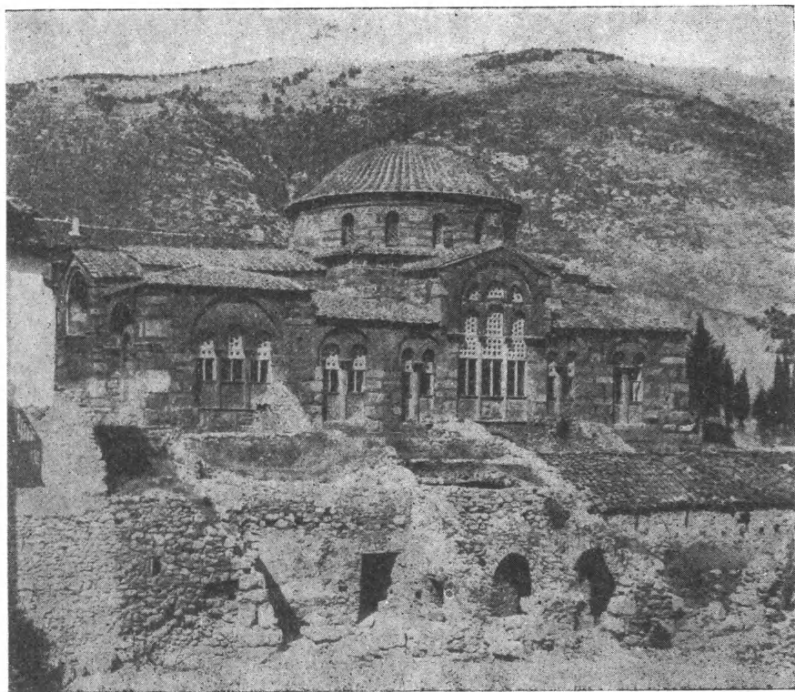
2) *Ἐν τῇ Μονῇ Ὁσίου Δουκᾶ* τῆς Φωκίδος ἐξετελέσθησαν ἐφέτος εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τοῦ καθολικοῦ καὶ στερεώσεως τῶν καταρρεόντων σπουδαιοτάτων ψηφιδωτῶν αὐτοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐστ. Στίκα τῇ συμπράξει τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου καὶ τοῦ ἐφόρου Βυζ. ἀρχαιοτήτων Μ. Χατζηδάκη. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξεφράχθησαν πάντα τὰ παράθυρα τῆς νοτίας, δυτικῆς καὶ βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχον φραχθῆ διὰ πλινθοδομῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21, ὅποτε τὸ καθολικὸν ἐχρησίμευσεν ὡς ἀμυντήριον (εἰκ. 5). Τὰ ἀνοιχθέντα παράθυρα συνεπληρώθησαν συμφώνως πρὸς σωζόμενα μικρὰ τμήματα τινῶν ἐξ αὐτῶν, κάτω μὲν διὰ μαρμαρίνων ἀναγλύπτων τεμαχίων ἄνω δὲ διὰ κιονίσκων καὶ διατηρήτων, κατακόσμων βυζαντινῶν φεγγιτῶν ἐκ λευκοῦ σιμέντου σχεδιασθέντων συμφώνως πρὸς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Αἱ εἰκόνες 5 καὶ 6 παρέχουσιν ἀπόψεις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως. Διὰ τῆς κατασκευῆς τῶν νέων ὑαλοστασίων τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθολικοῦ κατέστη πολὺ φωτεινότερον, δύναται δὲ τις πλέον νὰ διακρίνῃ ἀκόπως τὰς κοσμοῦσας τοὺς τοίχους καὶ τοὺς θόλους τοῦ ἐσωτερικοῦ σπουδαιοτάτας ψηφιδωτάς παραστάσεις.

Πλὴν δὲ τῆς πρὸς τὰ παράθυρα φροντίδος ἡ προσοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐστράφη καὶ περὶ τὴν στερέωσιν τῶν ψηφιδωτῶν, ἰδίᾳ τῶν τοῦ νάρθηκος, ἅτινα εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἀποκολληθῆ καὶ ἐν μέρει κατέρρεον. Οὕτω δι' εἰδικοῦ συνεργεῖου ἐστερεώθη κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ὑπὲρ τὴν βασίλειον πύλην ψηφιδωτὴ προτομὴ τοῦ Χριστοῦ, ἔπειτα τὰ κατὰ τὴν ἄντυγα τῶν τόξων κοσμήματα καὶ παραστάσεις καὶ τέλος ἡ κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον σύνθεσις τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, ἥτις παρουσίαζε μέγα ρῆγμα (εἰκ. 7), ὅπερ φραχθὲν συνεπληρώθη τελείως, ὡς ἡ εἰκὼν 8 δεικνύει.

3) *Ἐν Βραυρῶνι* παρὰ τὸ Μαρκόπουλον τῆς Ἀττικῆς ἀνελήφθησαν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασι-

Εἰκ. 5. Ἡ Ν. πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὁσ. Λουκᾶ πρὸ τοῦ ἀνοίγματος τῶν παραθύρων.

Εἰκ. 6. Ἡ Ν. πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὁσ. Λουκᾶ μετὰ τὸ ἀνοίγμα τῶν παραθύρων.

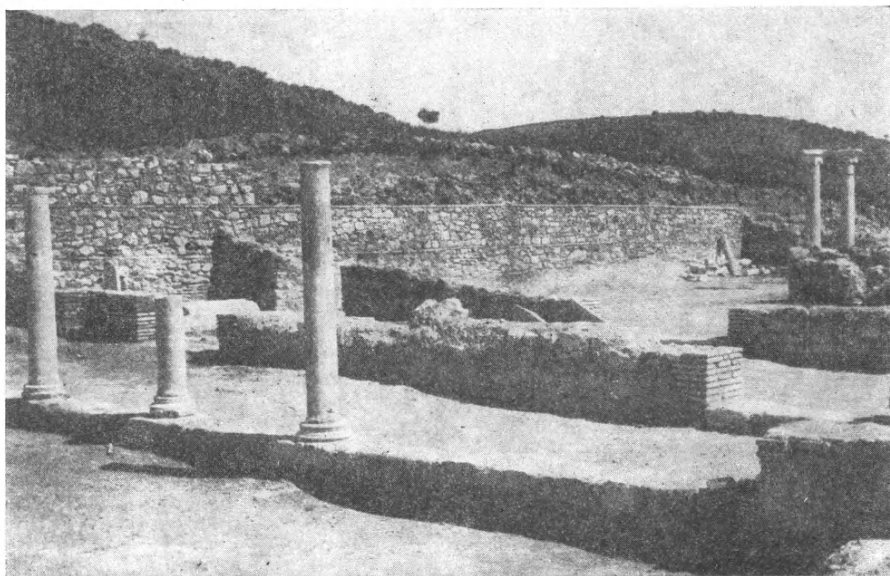

Εἰκ. 7. Ἡ ψηφιδωτὴ παράστασις τῶν Ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης
πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ρήγματος.

Εἰκ. 8. Ἡ ψηφιδωτὴ παράστασις τῶν Ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης
μετὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ρήγματος.

λικὴν τοῦ 6^{ου} μ. Χ. αἰ. διὰ τοῦ αὐτοῦ κ. Στίκα, ὅστις πρὸ τριετίας καὶ τὴν ἀπεκάλυψε. Τῆς βασιλικῆς ταύτης ἀνεστηλώθησαν εἰς τὰς οἰκείας θέσεις δύο μαρμαρίνοι κίονες τοῦ βορείου στυλοβάτου ἦτοι αἱ βάσεις, οἱ κορμοὶ καὶ τὰ μετ' ἐπιθήματος ἰωνικὰ κιονόκρανα (εἰκ. 9). Ἀνεστηλώθησαν περαιτέρω οἱ πέντε ἐκ τῶν ἕξ μικρῶν κίωνων τοῦ ἑξωνάρθης (εἰκ. 9), τῶν ὁποίων αἱ μὲν βάσεις εὐρέθησαν εἰς τὴν παλαιάν των θέσιν, οἱ δὲ κορμοὶ ἐντὸς τῶν χωμάτων κατακεκλιμένοι ἕκαστος πρὸ τῆς οἰκείας βάσεως. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἔτυχον καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ τε κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ πρὸς

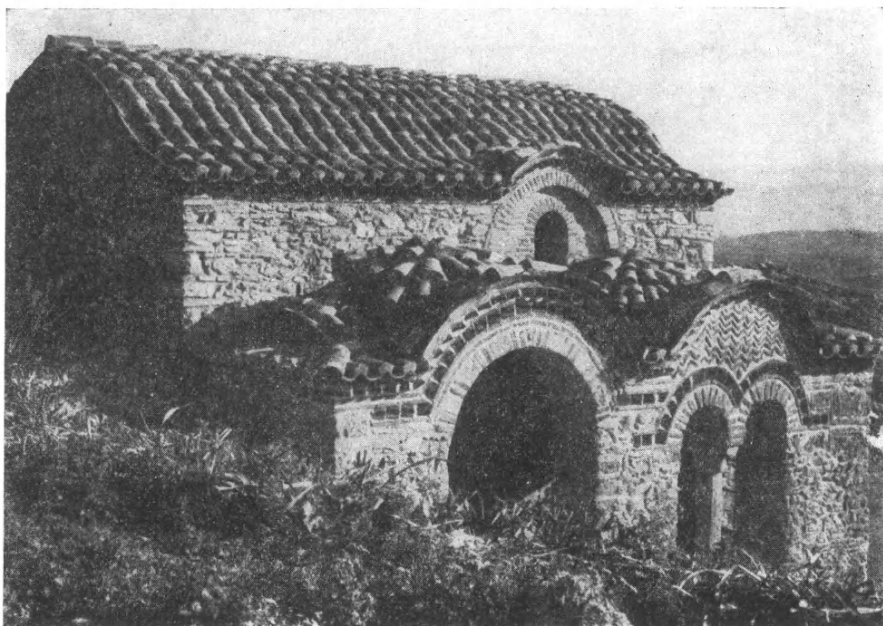
Εἰκ. 9. Ἀποψὶς τῆς βασιλικῆς τῆς Βραυρῶνος μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος καὶ τὴν στερέωσιν τῶν τοίχων.

νότον προσηρτημένου βαπτιστηρίου, οἷτινες ἐσώζοντο ἢ συνεπληρώθησαν εἰς ὕψος φθάνον ἐνιαχοῦ τὰ 3 μ. Οὕτω διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τοίχων ἀνεδείχθη ἀνάγλυφος ὁ χώρος τῆς βασιλικῆς, ἥτις δύνатаί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν καλύτερον μέχρι σήμερον σωζομένην ἐκ τῶν ἀνασκαφεισῶν ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

4) *Ἐν Μυστρᾷ* ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου τὴν ἀναστήλωσιν τῶν μνημείων τῆς σημαντικωτάτης νεκρᾶς πόλεως τῶν Καντακουζηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων. Οὕτω κατὰ τὸ 1954 συνετελέσθη ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ἐν Κάτω Χώρᾳ ἡρειπωμένου

Εἰκ. 10. Ὅψις τοῦ ἡρειπωμένου ναῦσκου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

Εἰκ. 11. Ὅψις τοῦ ναῦσκου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν.

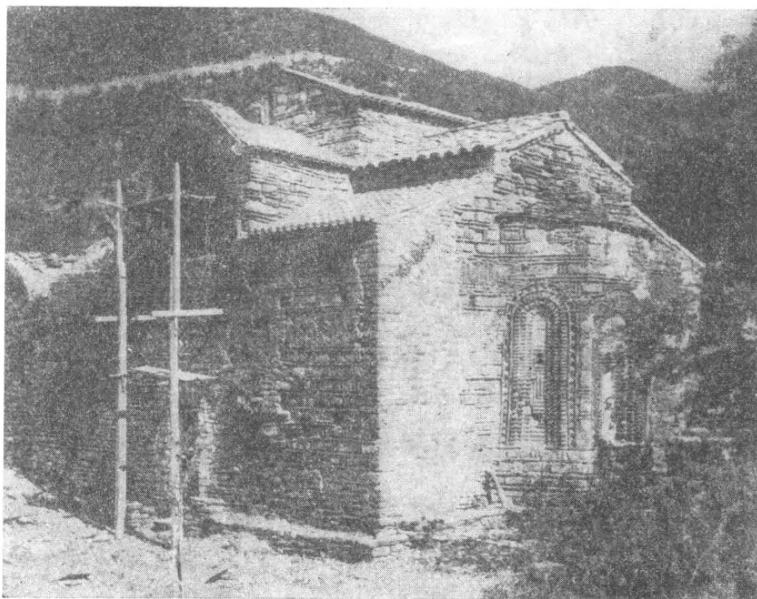
(εἰκ. 10) ναῖσκου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, κειμένου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἄγει ἀπὸ τῆς Μαρμάρας πρὸς τὴν Περιβλεπτον. Τοῦ μονοκλίτου τούτου ναῖσκου ἀποκατεστάθη ἡ καλύπτουσα αὐτὸν κυλινδρική μετὰ σφενδονίων (arcs doubleaux) καμάρα, ἥτις ἐφωτίζετο μόνον διὰ δύο ὑψηλὰ κειμένων καὶ διεισδυόντων εἰς τὸν κύλινδρον τῆς καμάρας τοξωτῶν παραθύρων (εἰκ. 11). Ἀνεστηλώθησαν ὡσαύτως καὶ οἱ θόλοι τοῦ κομποῦ νοτίου παρανάρθηκος, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἐγίνετο καὶ ἡ εἴσοδος, ἡνοίχθη δὲ καὶ τὸ δίλοβον πρὸς νότον καὶ τὸ μονόλοβον πρὸς ἀνατολὰς παράθυρον αὐτοῦ. Ἡ εἰκὼν 10 δεικνύει τὴν ὄψιν τοῦ ναῖσκου μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς κεραμώσεως καὶ τῶν πλουσίων κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων τῆς νοτίας πλευρᾶς.

Πλὴν δὲ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἤρξατο καὶ ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ἐπὶ τοῦ δρόμου, ὅστις ἄγει ἀπὸ τῆς Μαρμάρας εἰς τὴν Μητρόπολιν, εὐρισκομένου, μονοκλίτου ὡσαύτως, ναῖσκου τοῦ Ἀγ. Χριστοφόρου, περιέχοντος ἐνδιαφέρουσας τοιχογραφίας τοῦ 14^{ου} αἰῶνος, αἵτινες ἐκινδύνευον νὰ καταστραφῶσιν ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

5) Ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ στερεώσεως ἐγένοντο ὡσαύτως καὶ εἰς τινὰ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ νομοῦ Ἀρτης διὰ τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ἡλία Χουλιάρα, κατόπιν ὁδηγιῶν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου. Οὕτω εἰς τὸν ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Ἀρτης βυζαντινὸν ναὸν τῆς Παρηγορητίσσης ἐγιναν στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τοὺς δυτικούς τρουλλίσκους τῆς στέγης, ὡς καὶ εἰς τὰ τόξα τῶν παραθύρων, τὸν νάρθηκα καὶ τὸ Β. παρεκκλήσιον. Ἐφράχθη ὡσαύτως δι' ὑαλίνης ὀροφῆς καὶ ὁ κάτωθεν τοῦ κιονοστηρίκου τρουλλίσκου τῆς προσόψεως χῶρος, οὕτω δὲ παρημποδίσθη ἡ εἴσοδος τῶν ὀμβρίων ὑδάτων εἰς τὸ ὑπερῶν τοῦ νάρθηκος, ἥτις τοσοῦτον εἶχε μέχρι τοῦδε βλάβει τὸ σεβάσιμον μνημεῖον. Ἐκτὸς δὲ τῆς πόλεως Ἀρτης ἐγένοντο εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς Παναγίας Βελλᾶς (65 χλμ. ἀπὸ τῆς Ἀρτης) ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ ἀνασυνθέσεως κατεστραμμένων τμημάτων τοῦ ναοῦ, καθὼς καὶ ἀνασυγκροτήσεως τῆς στέγης (εἰκ. 12).

Ἐπίσης ἐκαθαρίσθησαν καὶ συντηρήθησαν αἱ ἀγιογραφίαι τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ Ἀγ. Δημητρίου τοῦ Κατσούρη, κειμένου πρὸς νότον τῆς πόλεως Ἀρτης, πέραν τῆς ἱστορικῆς γεφύρας. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογοι εἶναι αἱ ἐν τῷ διακονικῷ τοῦ ναοῦ τούτου ἀποκαλυφθεῖσαι τοιχογραφίαι τοῦ 12^{ου} αἰῶνος, αἱ εἰκονίζουσαι εἰς μὲν τὸν κυλινδρικὸν θόλον τῆς κόγχης τὸν Ἅγιον Ἀχιλλεῖον, εἰς δὲ τὸ Β. ἡμισυ τῆς πρὸ αὐτῆς καμάρας τὴν Φιλοξενίαν τοῦ Ἀβραάμ εἰς δύο σκηνάς, ἥτοι α) τὸν Ἀβραάμ γονυπετῇ πρὸ τῶν τριῶν ἀγγέλων εἰκονιζομένων ὀρθίως καὶ β) τοὺς τρεῖς ἀγγέλους καθημένους εἰς τὴν τράπεζαν καὶ διακονουμένους ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ. Τέλος εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο κάτωθεν τόξων διάστημα ἀπεκαλύφθη ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀγ. Ἀλφειοῦ.

6) *Ἐν Κρήτῃ* ἐκτελοῦνται ἀπὸ διετίας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος, δαπάναις τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας, στερεωτικαὶ καὶ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὰ τρία μινωικὰ μέγαρα τῆς Τυλίσου. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἀποκατεστάθη ἐφέτος σημαντικὸν τμῆμα τῶν οἰκιῶν Α, Β καὶ Γ, τόσον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν. Εἰς τὴν οἰκίαν Α συνετελέσθη ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἀνατολικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῶν παρὰ τὸ κυρίως μέγαρον δωματίων, συνεπληρώθη ἡ κλιμαξ ἐπικοινωνίας τῶν ἀποθηκῶν μὲ τὴν Δ. πτέρυγα (εἰκ. 13) καὶ ὠλοκληρώθη τὸ δάπεδον τῆς

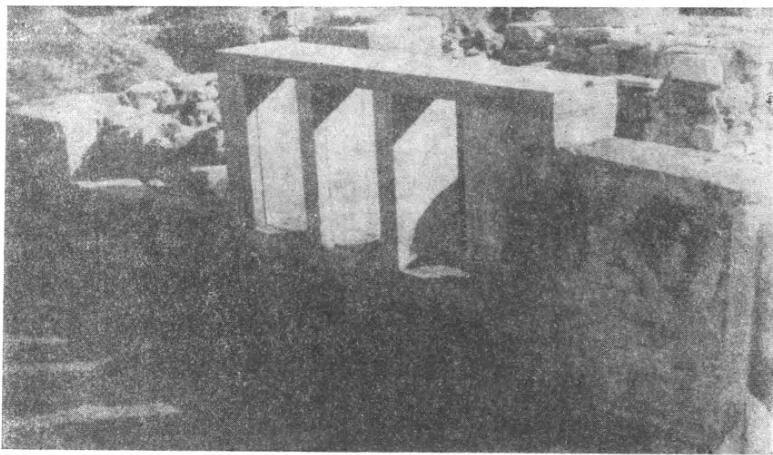
Εἰκ. 12. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Βελλᾶς παρὰ τὸ Βουργαρέλι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπισκευῶν.

εἰσόδου. Εἰς τὴν οἰκίαν Β ἀποκατεστάθη τὸ διαχώρισμα τοῦ κυρίως μεγάρου. Τέλος εἰς τὴν οἰκίαν Γ ἀποκατεστάθη ἡ ὁδὸς προσπελάσεως, τὸ δωματίον τῆς ἱερᾶς κρύπτης καὶ τὸ πρόσθετον ἐξωτερικὸν δωματίον, ἔνθα συνεπληρώθη ἡ κλιμακίς τοῦ κυρίως δωματίου κατοικίας ἥτοι τοῦ πολυθύρου μεγάρου, τοῦ συναφοῦς πρὸς αὐτὸ λουτροῦ, τοῦ τριπλοῦ παραθύρου τοῦ γειτονικοῦ δωματίου (εἰκ. 14) καὶ τοῦ ἀποχωρητηρίου μετὰ τῆς θύρας του, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθετήθη τὸ ἀνευρεθὲν ὑπέρθυρον. Ἐστερεώθησαν ἐπίσης τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιχρισμάτων τῶν τοίχων καὶ ὑπεστηρίχθη τὸ μέγα, μεταγενέστερον κατώφλιον.

Κατὰ τὰς γενομένας εἰς τὰ ἔξωθεν τῶν οἰκιῶν πλακόστρωτα ἐργασίας ἀπεκαλύφθησαν καὶ νέοι ἐκτεταμένοι πλακόστρωτοι χώροι, ἐκτεινόμενοι δυ-

Εἰκ. 13. Ἀποψὶς ἀναστηλωθέντων τμημάτων καὶ κλίμακος τοῦ μινωικοῦ μεγάρου Α τῆς Τυλίσου.

Εἰκ. 14. Ἀποψὶς ἀναστηλωθέντος τριπλοῦ παραθύρου τῆς μινωικῆς οἰκίας Γ τῆς Τυλίσου.

τικῶς καὶ βορείως τῆς πλατείας τοῦ Βωμοῦ, καθὼς καὶ μικρὰ στοὰ παρὰ τὴν αὐτὴν πλατεῖαν.

Αἱ ἐργασίαι αὐταὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος τῆς Τυλίσου νέαν αἴγλην καὶ ἀκριβεστέραν ὄψιν.

8) Προφυλακτικὸν στέγασμα κατεσκευάσθη καὶ ὑπεράνω τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος ἑλληνιστικοῦ τάφου τῶν **Λευκαδίων Ναούσης** πρόκειται δ' ἐφέτος νὰ ἐπιληφθῇ ἡ Ἑταιρεία δι' εἰδικοῦ συντηρητοῦ καὶ τῆς στερεώσεως τῶν ἐν αὐτῷ ἀποκαλυφθεισῶν τοιχογραφιῶν καὶ πλαστικῶν διακοσμήσεων, περὶ τῶν ὁποίων βλέπε ὅσα ἐγράφησαν ἐν σελ. 178-180 καὶ 184.

9) Ἀναφέρομεν ἐν τέλει ὅτι ἐν Δωδώνῃ ἀνηργέθη παρὰ τὸν χώρον τῆς ἀνασκαφῆς τὸ εἰς τὴν φωτογραφίαν ἀπεικονιζόμενον ἀρχαιολογικὸν φυλάκιον, χρησιμεῦον συνάμα καὶ ὡς οἰκίσκος διαμονῆς τοῦ ἐνεργοῦντος τὰς ἀνασκαφὰς κατὰ τὸ θέρος.

Εἰκ. 15. Τὸ νεόκτιστον ἀρχαιολογικὸν φυλάκιον τῆς Δωδώνης.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ 5ΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω εἰς Ὑμᾶς ὅτι ἐπέστρεψα προχθὲς ἐκ Γαλλίας ἔνθα ἀντιπροσώπευσα τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν εἰς τὸ ἐν Αἰξ τῆς Προβηγκίας συγκροτηθὲν ὄν Διεθνὲς Συνέδριον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας. Αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου τούτου διήρκεσαν ἀπὸ τῆς 13ης μέχρι καὶ τῆς 19ης Σεπτεμβρίου 1954, ἐπηκολούθησαν δ' ἐπιστημονικαὶ ἐκδρομαὶ εἰς μνημεῖα καὶ μουσεῖα σχετικὰ πρὸς τὰ δύο κύρια θέματα, ἅτινα ἀπασχόλησαν τὸ συνέδριον, ἥτοι τὸ τῶν βαπτιστηρίων καὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν σαρκοφάγων μετὰ συμβολικῶν ἀναγλύπτων παραστάσεων. Οὕτω ἐκτὸς τῶν μνημείων καὶ τοῦ μουσείου αὐτῆς ταύτης τῆς ἑδρας τοῦ Συνεδρίου (Αἰξ) οἱ σύνεδροι ἐπεσκέφθησαν τὸ Ἀρελᾶτον (Arles) καὶ τὰς πόλεις Brignoles, Gayol, Riez, Fréjus, Μασσαλίαν καὶ τὴν νῆσον Lérins.

Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου εἶχον ἀποστείλει, κατ' αἴτησιν τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ συνεδρίου, λεπτομερὲς ὑπόμνημα περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 1938 (ὅτε συνεκροτήθη τὸ 4ον Συνέδριον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας) μέχρι τοῦ 1954 γενομένων ἐν Ἑλλάδι παλαιοχριστιανικῶν εὗρημάτων μετὰ σχετικῶν σχεδίων. Ἡ ἔκθεσις αὕτη πολυγραφηθεῖσα διανεμήθη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ συνεδρίου εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ. Εἰδικὴν ἀνακοίνωσιν ἔκαμα εἰς τὸ Συνέδριον κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῶν ἐργασιῶν του (13 Σεπτ.) περὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν βαπτιστηρίων τῆς Δωδεκανήσου, τῶν ὁποίων προέβαλα τὰ σχέδια καὶ τὰς φωτογραφίας, τῆς δαπάνης δι' ἀμφοτέρω καταβληθείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὴν δὲ Τετάρτην (15ην Σεπτ.) ἐξελέγην ὁμοφώνως καὶ πρόεδρος τῆς συνεδρίας.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου διεξήχθησαν εἰς τὰ νεότευκτα κτήρια τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Αἰξ, μετέσχον δ' αὐτοῦ καὶ πολλοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ Βατικανοῦ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὁποίου, ἀντιπροσωπευθέντος ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου DE BRUYNES, ἐτέλει τὸ Συνέδριον. Ὡς εἶναι φυσικὸν τὴν πλειοψηφίαν εἶχον Γάλλοι ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τοὺς Ἀκαδημαῖκους CARCOPINO, ὅστις καὶ ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ συμβολισμοῦ τῆς ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν τάφων εἰκονιζομένης ἀξίνης καὶ I. ZEILLER ἀντιπροέδρου τοῦ συνεδρίου. Τὴν ἐπιστημονικὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν εἶχε μετὰ τοῦ Κοσμήτορος τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Αἰξ κ. PALANQUE καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Collège de France κ. A. GRABAR, ὅστις καὶ ὠμίλησεν εἰσαγωγικῶς περὶ τῶν προβλημάτων,

ἄτινα παρουσιάζει ἡ μελέτη τῶν παλαιοχριστιανικῶν βαπτιστηρίων. Ἀνακοινώσεις ἔκαναν οἱ Γάλλοι FR. BENOÎT, ἔφορος τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, ὅστις καὶ προθυμότητα ἐξήγει κατὰ τὰς ἐκδρομὰς τὰ μνημεῖα τῆς Προβηγκίας, ὁ I. THIRION, ὁ H. STERN (περὶ τῆς διακοσμήσεως τῶν βαπτιστηρίων), ὁ R. LOUIS (περὶ τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Εὐρωποῦ), ὁ M. LEGLAY (περὶ τῶν βαπτιστηρίων τῆς Ἀλγερίας), ὁ P. FÉVRIER (περὶ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Προβηγκίας), ὁ F. DARSY (περὶ τῶν θυρῶν τῆς Ἀγ. Σαβίνης), ὁ P. BOURGUET (περὶ τινων ὑφασμάτων θεωρουμένων κοπτικῶν καὶ ἀποδιομένων εἰς τὸν 7ον αἰῶνα), ὁ M. COURCELLE (περὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Κασσιοδώρου), ὁ P. BURLIAT (περὶ τινων μεροβιγικανῶν ἀγ. τραπεζῶν τῆς Σεπτιμανίας) καὶ τέλος ὁ E. DELARUELLE (περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ S. Sernin).

Τὴν Συρίαν καὶ τὸν Λίβανον ἀντιπροσώπευσεν ὁ πατὴρ MONDÉSERT, ὅστις καὶ ἐπέδειξε τὰ νέα αὐτόθι γενόμενα εὐρήματα. Τὸ Ἰσραὴλ ἀντιπροσωπεύθη διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ἑβραϊκοῦ Πανεπιστημίου Ἱεροσολύμων AVI-JONAH, ὅστις ἐπέδειξε τὰ πρόσφατα σημαντικὰ εὐρήματα ψηφιδωτῶν καὶ βασιλικῶν τῆς Παλαιστίνης. Τὴν Γερμανίαν ἀντιπροσώπευσαν ὁ TH. KEMPE, ὁμιλήσας περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Τρεβήρων καὶ τῆς Κολωνίας, ὁ E. GERKE (περὶ τῆς Λεομένης εἰς τὴν γλυπτικὴν τῆς Κωνσταντινείου ἐποχῆς) καὶ ὁ F. VOLLBACH, ὅστις καὶ προήδρυσεν κατὰ τὴν συνεδρίαν τοῦ Σαββάτου 19 Σεπτ., τὴν Αὐστρίαν ὁ R. NOEL, ἐπιδείξας τὰ νεώτερα ἐν τῇ χώρᾳ του γενόμενα παλαιοχριστιανικὰ εὐρήματα, τὴν Ἰσπανίαν οἱ PEDRO DE PALLOL καὶ ὁ H. SCHLUNK (περὶ τῶν νεωστὶ ἀποκαλυφθεισῶν βασιλικῶν καὶ τάφων ἐν Ἰσπανίᾳ), τὴν Δανίαν ὁ E. DYGGE, πραγματευθεὶς περὶ τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ Σάλωνος, τὴν Ὁλλανδίαν οἱ L. GRONDIJS καὶ VAN ESSEN, τὴν Ἀγγλίαν ὁ καθηγητὴς J. WARD PERKINS, ἐπιδείξας τὰ νεώτερα παλαιοχριστιανικὰ εὐρήματα τῆς Λιβύης. Πολυπληθής, ὥς πάντοτε, ὑπῆρξεν ἡ ἰταλικὴ ἀντιπροσωπεία μὲ ἐπὶ κεφαλῇ τὸν πολὺν CECHELLE, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης, ὅστις ὠμίλησε περὶ μιᾶς ὁλοκληρωτικῆς μελέτης τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν βαπτιστηρίων, καὶ τοὺς AGNELLO (πατέρα καὶ υἱόν) ὁμιλήσαντας περὶ τάφων τῶν Συρακουσῶν, τὸν MIRABELLI-ROBERTI περὶ τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Πόλας, τὸν P. ZOVATTO, B. BAGATTI, APOLLONI-GHETTI, A. BELLUCCI, P. TESTINI, G. LUGLI, RUSCONI, ANSALDI, περὶ διαφόρων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Ἰταλίας. Τὴν Γιουγκοσλαβίαν ἀντιπροσώπευσαν ὁ MANO ZISSI, πραγματευθεὶς περὶ τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων ἐν Τσαριτσὶν Γκράδ καὶ Νύσση τῆς Π. Σερβίας καὶ ἡ Ka NICOLAJEWITCH-STOIKOVITCH, ὁμιλήσασα περὶ ἐργαστηρίου διακοσμητικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος ἐν Σερβίᾳ. Ἡ Τουρκία ἀντιπροσωπεύθη

διὰ τοῦ A. MUFID - MANSEL, τοῦ ὁποίου, μὴ δυνηθέντος νὰ προσέλθῃ, ἐπέδειξεν ὁ κ. GRABAR τὰ ἐν Σίδῃ τῆς Λυκαονίας γενόμενα σπουδαιότατα εὐρήματα τριῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καὶ ἡ Ἀρμενία διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος A. KHATCHATRIAN, ὁμιλήσαντος περὶ τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Νισίβιος. Τέλος ἡ Ἀμερική ἀντιπροσωπεύθη διὰ τῶν καθηγητῶν R. KRAUTHEIMER, πραγματευθέντος περὶ τῆς μετ' ἐγκαρσίου κλίτους βασιλικῆς, καὶ τῶν E. KITZINGER καὶ ΣΙΡΑΡΠΙΑΣ DER NERSESSIAN τοῦ Dumbarton Oaks.

Μεθ' ἐκάστην ἀνακοίνωσιν ἐπηκολούθει λίαν διδακτικὴ συζήτησις.

Τοὺς συνέδρους ἐδεξιώθησαν κατὰ τὰς ἐσπέρας: ἡ Διεύθυνσις τῶν ἑορτῶν τοῦ Αἰχ, ὁ Πρύτανης τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Αἰχ καὶ τὸ Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον τῆς Μασσαλίας.

Γενικῶς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου ὑπῆρξαν γοιμώτατα καὶ διδακτικώτατα, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ τὰ θέματα τῶν βαπτιστηρίων καὶ τῶν σαρχοφάγων, τῶν ὁποίων ἐδόθη πλήρης καὶ διαφωτιστικὴ εἰκὼν καὶ ἡρμηνεύθησαν ἢ συνεξητήθησαν πλεῖστοι τεχνικαὶ καὶ τεχνοτροπικαὶ λεπτομέρειαι.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ 2ΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Τὸ Δεύτερον Διεθνὲς Συνέδριον Κλασσικῶν σπουδῶν, ὀνομασθὲν Συνέδριον I. N. Madvig, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁμωνύμου μεγάλου Δανοῦ φιλόλογου, συνήλθεν ἐν Κοπεγχάγῃ ἀπὸ 23 μέχρι 28 Αὐγούστου 1954. Κατ' αὐτὸ τὴν Ἑλλ. Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν ἀντεπροσώπευσεν ὁ καθηγητὴς κ. Σπ. Μαρινᾶτος, ἀντιπροσωπεύσας συγχρόνως ταύτην καὶ παρὰ τῇ Fédération Internationale des Associations d'Etudes Classiques, ἧς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τυγχάνει μέλος.

Τὸ Συνέδριον Madvig, ἂν καὶ φιλογολικὸν γενικῶς, προσέλαβε σχεδὸν κύριον χαρακτῆρα συνεδρίου ἀρχαιολογικοῦ, διὰ τε τὰς φλεγούσας ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνακοινώσεων. Τὸ σχετικὸν τμήμα συνεκέντρον καθημερινῶς πολυπληθεῖς ἀκροατήριον. Εἰς τὸν κ. Μαρινᾶτον παρεχωρήθη ἡ προεδρία τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τὴν Τετάρτην 25 Αὐγούστου, καθ' ἣν ἐγένοντο ὁμιλίας καὶ συζητήσεις ἐπ' αὐτῶν. Ὁμιληταὶ ἦσαν οἱ κ. κ. AMANDRY (Γαλλία), ARIF MÛFID MANSEL (Τουρκία), H. THOMPSON (Ἀμερική) καὶ B. ASHMOLE (Ἀγγλία). Τὴν Παρασκευὴν 27 Αὐγούστου ὁμίλησεν ὁ κ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ Ἑλληνιστί, διανείμας συγχρόνως Γερμανικὴν περίληψιν τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον Mykenentum und Griechentum. Neue Forschungsergebnisse aus Pylos. Τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας περιελάμβανε τὴν συνέχειαν μεταξὺ Μυκηναϊκοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ εὐρημάτων τῶν τάφων ἐν χώρᾳ Τριφυλίας, παρὰ τὸ νεωστὶ ἀνακαλυφθὲν «ἀνάκτορον τοῦ Νέστορος». Τὰ ἐκεῖ ἐρείπια ἐταύτισεν ὁ κ. Μαρινᾶτος πρὸς τὴν «Παλαίπυλον», ἧς ἀνάμνησιν ἀόριστον διετήρησεν ὁ Στράβων. Τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν τίτλον PALAEPYLOS εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ νεωστὶ ἐκδοθέντος περιοδικοῦ «Das Altertum» τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου (σ. 140-163).

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1954

Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28ῃ Φεβρουαρίου 1954, ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 9.45' π. μ. ἀκριβῶς, συνήλθον ἐν τῷ Ἀμφιθεάτρῳ τοῦ Πανεπιστημίου, Σόλωνος 57, οἱ Ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τό τε Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἔτος 1954, ἀκούσωσι δὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1953 ὥς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1953.

Παρήσαν ἑταῖροι τεσσαράκοντα ἑπτὰ. Γενομένης φανερᾶς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Κωνστ. Γεωργακόπουλος, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Γεώργιος Μυλωνᾶς, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Νικ. Τωμαδάκης καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Κωνστ. Κτιστόπουλος.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Κωνστ. Κτιστόπουλος ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ ἔτος 1953, ἥ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἔτος 1954 οἱ κκ. Δ. Κ. Δημητρακάκης, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Κ. Κτιστόπουλος, Μιλτ. Πουρῆς καὶ Μιχ. Χριστόπουλος.

Εἶτα ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδος ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1953 μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας γενομένων ἀνασκαφῶν.

Β' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 7ῃ Μαρτίου 1954, ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 10 π. μ. ἀκριβῶς συνῆλθον οἱ ἑταῖροι εἰς δευτέραν τακτικὴν συνέλευσιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀντιπροέδρου τῆς Συνελεύσεως κ. Γεωργίου Μυλωνᾶ καὶ προέβησαν, κατὰ τὸ ἄρθρον 10 τοῦ Ὁργανισμοῦ, εἰς μυστικὴν διὰ ψηφοδελτίων ἐκλογὴν τοῦ νέου Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν τριετίαν 1954-56. Ἐψήφισαν ἑταῖροι ἐνενήκοντα πέντε (95), ἐξελέγησαν δὲ μέλη διὰ τὴν τριετίαν 1954-56 οἱ κ.κ. Ἀντώνιος Ἑμμ. Μπενάκης διὰ ψήφων 90, Παναγιώτης Πουλίτσας διὰ ψήφων 88, Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος διὰ ψήφων 87, Βασίλειος Αἰγινήτης διὰ ψήφων 66, Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρῆς διὰ ψήφων 88, Γεώργιος Ν. Βέλτσος διὰ ψήφων 92, Δημήτριος Εὐαγγελίδης διὰ ψήφων 88, Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος διὰ ψήφων 80, Σωκράτης Κουγέας διὰ ψήφων 62, Ἀριστ. Κούζης διὰ ψήφων 77, Γεώργιος Μπαλῆς διὰ ψήφων 78, Ἀριστοτέλης Πέππας διὰ ψήφων 90, Κωνσταντῖνος Ρωμαῖος διὰ ψήφων 67, Γεώργιος Σωτηρίου διὰ ψήφων 82.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Τὸ οὕτω ἐκλεχθὲν ὑπὸ τῶν Ἑταίρων νέον Συμβούλιον συνελθὼν τῇ 11ῃ Μαρτίου τοῦ 1954 εἰς συνεδρίαν πρὸς πλήρη καταρτισμὸν αὐτοῦ, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ τροποποιηθέντος ἄρθρου 10 τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἐξέλεξε μέλη τοῦ Συμβουλίου τοὺς κ.κ. Σπυρίδωνα Μαρινᾶτον, Ἰωάννην Παπαδημητρίου καὶ Χρῆστον Καροῦζον, Πρόεδρον δὲ τὸν κ. Ἀντώνιον Ἑμμ. Μπενάκην. Ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Παναγιώτην Πουλίτσαν καὶ Γραμματέα τὸν κ. Ἀναστάσιον Ὁρλάνδον.

Ἀποβιώσαντος τῇ 31ῃ Μαΐου 1954 τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου Ἀντωνίου Ἑμμ. Μπενάκη, συνῆλθεν εἰς συνεδρίαν τὸ Συμβούλιον τῇ 2ᾳ Ἰουνίου 1954 καὶ ἐξέλεξε σύμβουλον, εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἀποβιώσαντος, τὸν κ. Κωνσταντῖνον Κτιστόπουλον. Ἐν συνεχείᾳ τὸ Συμβούλιον ἐξέλεξε παμψηφεί Πρόεδρον τὸν κ. Παναγιώτην Πουλίτσαν καὶ Ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Γεώργιον Ν. Βέλτσον.

Παραιτηθέντος τοῦ κ. Κωνστ. Κτιστοπούλου ἀπὸ μέλους τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἐξέλεγε κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ ἄρθρου 34 τοῦ Ὁργανισμοῦ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 1/11/54 μέλος τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ὁ κ. Νικόλαος Καπερώνης.

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1954
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οί υπογεγραμμένοι αποτελούντες την Έξελεγκτικήν Επιτροπήν της Έταιρείας διά τὸ ἔτος 1954, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 281 τῆς 30ῆς Ἀπριλίου 1955 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Έταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1954, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμειακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα :

Μ Ε Ρ Ο Σ Ι .

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον.

α) Χρ έ ω σ ι ς :

1. Ἀπὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ κατὰ τὴν 31.12.1953, ἀνερχόμενον εἰς	δρχ.	129.223.10
2. » ἔσοδα Γ. Προῦ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/54	»	14.175.452.50
3. » ἀναλήψεις παρ' Ἑθνικῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν	»	9.212.145.60
4. » προκαταβολὰς	»	402.500.—
5. » κρατήσεις Φ. Κ. Προσόδου	»	4.360.75
6. » » Χαρτοσήμου	»	2.423.95
7. » ὁμολογίας Παραγωγ. Δανείου 1954, κληρωθείσας εἰς τὸ ἄρτιον	»	14.686 50
8. » ἐγγυοδοσίας	»	170.000.—
9. » διαφόρους Λ/σμούς	»	5.992.—
10. » ἔξοδα ἐπιστρεφόμενα	»	62.563.50
11. » ἔξοδα προϋπολογισμοῦ	»	1.300.000.—
12. » μέγαρον τῆς Έταιρείας	»	6.100.844.15
13. » ἐκκρεμεῖς Λ/σμούς	»	147.000.—
<i>Σύνολον δρχ.</i>		<u><u>31.727.192.05</u></u>

β) Πίστωσις:

1. Εἰς ἔξοδα Γεν. Προϋ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/54 . . .	δρχ.	8.039.681.75
2. » ἐγγυοδοσίας	»	170.000.—
3. » καταθέσεις παρ' Ἐθνικῇ Τραπεζῇ καὶ Ἀθηνῶν . . .	»	5.391.550.50
4. » ἔξοδα προϋπολογισμοῦ	»	62.563.50
5. » ἐκδοθεῖσας Ἐπιταγὰς	»	147.000.—
6. » κρατήσεις Φ. Καθ. Προσόδου	»	5.710.—
7. » » Χαρτοσήμου	»	3.184.—
8. » ὁμολογίας 6.666 Παραγωγικοῦ Δανείου 1954 . . .	»	999.900.—
9. » προκαταβολὰς	»	385.500.—
10. » κατὰθ/σιν εἰς τὸ ὑπ/μα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ὁδ. Ἀργεντινῆς	»	207.240.—
11. » διαφόρους Λογαριασμοὺς	»	162.256.—
12. » περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας	»	16.145.844.15
ὑπόλοιπον Ταμείου 31/12/1954	»	6.762.15
Σύνολον	δρχ.	<u>31.727.192.05</u>

Β' Ἀνάλυσις Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ.

α) Ἑσοδα:

1. Ἀπὸ μερίσματα καὶ τόκους	δρχ.	957.392.05
2. » ἀντίτιμον δημοσιευμάτων	»	60.698.—
3. » » » «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	»	14.335.50
4. » εἰσφορὰς ἐταίρων	»	420.—
5. » συμμετοχὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὰς εἰσπρά- ξεις τῶν κρατικῶν Λαχείων	»	4.394.895.—
6. » πώλησιν ἀχρήστου ὑλικοῦ κλπ.	»	—
7. » ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	»	2.484.—
8. » ἔσοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	227.95
9. » περισσεύματα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν . . .	»	8.745.000.—
Σύνολον	δρχ.	<u>14.175.452.50</u>

β) Ἐξοδα:

1. Εἰς μισθοὺς καὶ ἐπιδόματα προσωπικοῦ	δρχ.	94.829.—
2. » ἔξοδα γραφείων	»	69.699.85
Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	<u>164.528.85</u>

	Ἐκ μεταφορᾶς	δρχ.	164.528.85
3. Εἰς ἔξοδα βιβλιοθήκης	»		53.477.85
4. » ἐπιπλώσεις καὶ ἐπισκευὰς αὐτῶν	»		10.045.—
5. » ἀνασκαφὰς καὶ μελέτας	»		656.008.90
6. » ἀναστηλώσεις ἀρχαίων μνημείων	»		237.279.60
7. » ἀνέγερσιν, ἐπισκευὴν καὶ ἀνασυγκρότησιν Μουσείων καὶ φυλακείων	»		549.205.—
8. » δημοσιεύματα	»		167.774.—
9. » δημοσιεύματα «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	»		4.285.—
10. » συνδρομὰς εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολ.	»		2.250.—
11. » ὑποτροφίας καὶ ἔξοδα εἰς συνέδρια	»		26.850.—
12. » διδασκαλίαν	»		490.—
13. » διάφορα ἔξοδα	»		26.186.90
14. » εἰσφορὰν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ I. K. A.	»		18.234.15
15. » ἔκτακτα δημοσιεύματα τῆς 100ρίδος	»		10.405.—
16. » διάφορα ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»		11.777.35
17. » ἀμοιβὴν ἀρχιτέκτονος Ν. Μεγάρου	»		51.563.85
18. » ἔξοδα ἀνεγέρσεως Ν. Μεγάρου	»		5.903.643.30
19. » » συσκευασίας καὶ μεταφορᾶς εἰς ν. μέγαρον	»		2.730.—
20. » ἔξοδα ἐπιβλέψεως καὶ ἐπιστάσις ν. μεγάρου	»		142.947.—
	Σύνολον	δρχ.	8.039.681.75
Περίσσευμα χρήσεως 1954 Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων	»		6.135.770.75
	Σύνολον	δρχ.	<u>14.175.452.50</u>

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1954.

Α' Ἐνεργητικόν.

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1954 ἀνήρχετο εἰς	δρχ.	<u>23.448.659.25</u>
ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:		
1. Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/1954	δρχ.	6.762.15
2. » τὸ ν. μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (τὰ μέχρι τοῦδε δαπανηθέντα)	»	9.746.805.90
3. » ἀκίνητα κτήματα	»	17.80
Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	<u>9.753.585.85</u>

		Ἐκ μεταφορᾶς	δρχ.	9.753.585.85
4.	Ἀπὸ 349 μετοχὰς τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς (ἐξ ὧν 10 δωρεᾶς Ρώμα)	»	1.636.202.—	
5.	» 760 μετοχὰς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος	»	432.772.50	
6.	» 405 ὁμολογίας Ἑθν. Δαν. 1889, 4 % Πάγιον	»	88.—	
7.	» 75 » Ἑθν. Δαν. 1890, 5 % Σιδ. Λαρίσης	»	20.—	
8.	» 121 ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. 1907, 5 % Ἀμύνης	»	8.—	
9.	» 235 ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. 1914, 5 % 500 ἐκ.	»	243.—	
10.	» 1 » » » 1893, 5 % Κεφαλαιώσεως καὶ ἀπόδειξ. φρ. 140	»	1.—	
11.	» 30 ὁμολογίας Ἑθν. Δαν. Πατριωτικοῦ	»	1.—	
12.	» 25 ὁμολ. Ἑθν. Δαν. 1914, 7 % Προσφυγικοῦ	»	25.70	
13.	» 180 μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπεζῆς	»	40.35	
14.	» 1000 ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. 1919, 1929, 1931, Ἀπαλλοτριώσεως	»	1.—	
15.	» 155 ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. Κτηματ. Πίστεως 1930	»	205.60	
16.	» 95 ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. Κτηματ. Πίστεως, 1927	»	126.—	
17.	» 150 ὁμολ. Ἑθν. Δαν. Ἑλληνοβουλγαρικῆς Μεταναστεύσεως	»	1.—	
18.	» 250 μετοχὰς Ἑλλ. Ἡλεκτρ. Σιδηροδρόμων	»	12.556.70	
19.	» 6564 ὁμολογίας Ἑθν. Δαν. Παραγωγικοῦ, 1954	»	985.213.50	
20.	» 50 ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	»	50.—	
21.	» κατάθεσιν παρὰ τῷ ὑποκαταστήματι Ἑθνικῆς Τραπ. ὁδ. Ἀργεντινῆς	»	207.240.—	
20.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπ. Ἑθν. καὶ Ἀθηνῶν	»	10.210.397.60	
23.	» κρατήσεις Φόρου Καθ. Προσόδου	»	475.65	
24.	» » Χαρτοσήμου	»	140.80	
25.	» προκαταβολὰς	»	53.000.—	
25.	» διαφόρους λ/σμοὺς	»	156.264.—	
Σύνολον		δρχ.	23.448.659.25	

Β' Παθητικόν.

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1954, ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 23.448.659.25

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἐξῆς :

1. Τὸ Κεφάλαιον.....	δρχ.	9.755.642.10
2. Κεφαλαιοποίησιν ἀντιτίμου πωλήσεως ἀκινήτων »		1.290.10
3. Εἰσπρακτέα τοκομερίδια τ. 50.....	»	50.—
7. Διαφόρους Λίσμοις.....	»	80.692.—
9. Περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας.....	»	12.707.341.75
6. Ἔξοδα Προϋπολογισμοῦ χρ. 1954.....	»	903.643.30
Σύνολον.....	δρχ.	<u>23.448.659.25</u>

Δ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Περιουσία τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1954 ἀνῆρχετο ἐπίσης εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. **23.448.659.25** ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἰδίων ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἑνεργητικῷ ἀναγραφομένων μερίδων.

Ἡ διαχείρισις τοῦ ἔτους 1954 παρουσιάζει εἰς τὸ Παθητικόν τῆς ἀναγεγραμμένην τὴν μερίδα «Ἔξοδα Προϋπολογισμοῦ» ἐκ δραχμῶν 903.643 καὶ 30 %, ἣτις εἶναι ἡ πραγματοποιηθεῖσα ὑπέρβασις τῆς ἐν τῷ προϋ/σμῷ τῆς ἐν λόγῳ χρήσεως ἀναγεγραμμένης πιστώσεως δρχ. 5.000.000 ἐν Κεφ. Δ' ἀρθρ. 2, ἐδ. 1, δι' ἔξοδα ἀνεγέρσεως Ν. Μεγάρου, ἅτε μὴ ἐπαρκεσάσης τῆς ἐν λόγῳ πιστώσεως καὶ χορηγηθείσης συμπληρωματικῆς τοιαύτης, πρὸς κάλυψιν ἀνειλημμένων ὑποχρεώσεων.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι ἡ διαχείρισις τοῦ ἔτους τούτου παρουσιάζει μείωσιν τῶν Ἑσόδων ἐν συγκρίσει πρὸς προηγουμένας χρήσεις καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τοῦ περισσεύματος Ἑσόδων καὶ Ἑξόδων.

Περαίνουσα τὴν ἐκθεσὶν τῆς ταύτης ἡ Ἐπιτροπὴ προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν τε Ἰσολογισμὸν καὶ τὸν Ἀπολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1954 τῆς Ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἀθῆναι τῇ 9 Μαΐου 1955.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ

Δ. Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ
ΝΙΚΟΛ. ΚΑΠΕΡΩΝΗΣ
Κ. Δ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΙΑΤ. ΠΟΥΡΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΙΙ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔλεγχον τῆς διαχειρίσεως Δωρεῶν, Κληρονομιῶν, Κληροδοτημάτων, προκύπτουσι τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων :

1. Κληροδότημα Ἰωάν. Μαργοπούλου.

Τοῦτο παραμένει εἰσέτι ἀπὸ τοῦ 1944 ἄνευ Ἑσόδων, ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἑξῆς :

1. Καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ . . .	δρχ.	1.—
2. » Κεφαλαίου » » » » . . .	»	1.—
3. Ὁμολογία Ἑθν. Δαν. 1922, 6½% τεμ. 4083 . . .	»	4.083.—
4. Εἰδικὸς λ/σμός προσωρινῆς Ἀναγωγῆς . . .	»	672 917.20
Σύνολον . . .	δρχ.	<u>677.002.20</u>

2. Κληρονομία Φοῖβου Φαρμά.

Ἡ χρῆσις τῆς κληρονομίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ 1/4/53—31/3/54, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς διαχειρίσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ λογι-στοῦ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς βιβλίων.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ Φ. ΦΑΡΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1953 - 54

Π Ρ Ο Σ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Λαμβάνω την τιμήν να υποβάλω πρὸς τὸ Συμβούλιον συνημμένως πίνακα τοῦ Ἀπολογισμοῦ τῶν Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ χρ. 1953/54 (1/4/1953 - 31/3/1954) τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμά, μετὰ τοῦ Ἰσολογισμοῦ τῆς Περιουσίας, νὰ γνωρίσω πρὸς αὐτό, ὅτι ὁ Ἀπολογισμὸς τῆς ἐν λόγῳ χρήσεως παρουσιάζει περίσσευμα μεταξὺ Ἑσόδων — Ἐξόδων.

Ἑσοδα Προϋ/σμοῦ	Γρ. Διατ.	90.270.10	Δρχ.	18.054.020.—
Ἐξοδα »	» »	1.940.80	»	388.160.—
Περίσσευμα . .	Γρ. Διατ.	88.329.30	Δρχ.	17.665.860.—
ὅπερ συμποσούμενον μετὰ τὸ περίσσευμα προηγούμενης χρήσεως				
1952/53, τὸ μεταφερόμενον. .		558.727.55	»	111.527.880.—
εἰς τὴν χρ. 53/54 δίδει τὸ γεν. περίσσευμα	Γρ. Διατ.	647.056.85	Δρχ.	129.193.740.—

Τὸ γενικὸν τοῦτο περίσσευμα προέκυψεν ἂφ' ἑνὸς μὲν διότι δὲν ἐλήφθησαν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρῆσιν ποσὰ διὰ τὴν ἀνασκαφὴν Μυκηνῶν, ἂφ' ἑτέρου δὲ διότι δὲν ἐπραγματοποιήθησαν ἄλλαι δαπάναι, πλὴν μόνον διὰ τὴν προμήθειαν καὶ ἔξοδα ἀλληλογραφίας κλπ. διὰ τὰς ὁποίας μᾶς ἐχρέωσεν ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν — Ἀλεξανδρείας, ἐν ὅλῳ Γρ. διατ. 1.940.80 Δρχ. 387.160. Αἱ δαπάναι αὗται ἐτακτοποιήθησαν διὰ πράξεων συμψηφισμοῦ μετὰ ἔσοδα ἐκ Τραπέζης Ἀθηνῶν — Ἀλεξανδρείας, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ Ταμείου τῆς 31/3/54, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ συνυποβαλλομένου πίνακος τῆς Κινήσεως τοῦ Ταμείου, παραμένει τὸ αὐτὸ μετὰ τὸ τῆς χρήσεως 1952/53 (31/3/53) ἥτοι γρ. διατ, 79.346.45 δρχ. 15.651.590.

Τέλος, ὥς ἐκ τοῦ πίνακος τοῦ Ἰσολογισμοῦ ἐμφαίνεται τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ ἀνέρχεται εἰς Γρ. Δ. 2.089.447.75 δρχ. 487.703.540, εἰς τὸ αὐτὸ θὰ ποσὸν ἀνέρχεται καὶ τὸ Παθητικὸν τῆς Κληρονομίας.

Ἀθῆναι τῇ 30 Ἰουνίου 1954.

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀπολογισμὸς ἐσόδων ἀπὸ 1/4/1953 — 31/3/1954.

α') Τακτικά Ἔσοδα.

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Προϋπολογισθέντα εἰς δραχ.	Εἰσπραχθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Εἰσπραχθέντα εἰς δραχ.
Κεφάλ.	Ἀρθρ.					
		1ον Τακτικά Ἔσοδα				
Α'	1-9	Πρόσοδοι χρεογράφων	59.529.—	11.905.800	88.372.—	17.674.400
Β'	1-2	Τόκοι καταθέσεων	1.000.—	200.000	1.438.—	287.600
Γ'	1	Διάφοροι Πρόσοδοι . . .	25.000.—	5.000.000	—	—
		2ον Ἑκτακτά Ἔσοδα				
Α δὲς	1-2	Καθυστερ. προσ. χρεογρ.	—	—	—	—
Β δὲς	1	» τόκοι	400.—	80.000	460.—	92.020
Γ δὲς	1	Διάφορα καὶ ἔκτ. ἔσοδα	50.—	10.000	—	—
Δ δὲς	1	—	—	—	—	—
Ε δὲς	1	—	—	—	—	—
Ζ'	1	Πλεόνασμα προηγουμένης χρήσεως 1952/53	558.727.55	111.527.880	558.727.55	111.527.880
		3ον Κίνησις Κεφαλαίων				
Ζ'	1	Προῦδ' ἐκποιήσεως χρεογράφων	—	—	—	—
	2	Ἀνάληψις καταθέσεων	—	—	—	—
		Σύνολον 1, 2, καὶ 3 κεφαλαίων	644.706.55	128.723.680	648.997.65	129.581.900
Πραγματοποιηθέντα Ἔσοδα			Γρόσ. Δ.	648.997.65	δραχ.	129.581.900
» Ἑξοδα			» »	1.940.80	»	388.160
Περίσσευμα χρ. 1953/1954			Γρόσ. Δ.	<u>647.056.85</u>	δραχ.	<u>129.193.740</u>

Ἀπολογισμὸς ἐξόδων ἀπὸ 1/4/1953 — 31/3/1954.

β') Τακτικὰ Ἔξοδα.

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Προϋπολογισθέντα εἰς δραχ.	Δαπανηθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Δαπανηθέντα εἰς δραχ.
Κεφάλ.	Ἄρθρ.					
		1ον Τακτικὰ Ἔξοδα				
Α'	1 - 7	Ἔξοδα διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως	16.000.--	3.200.000	—	—
Β'	1 - 3	Ἔξοδα συντηρήσεως τῆς περιουσίας	17.000.--	3.400.000	1.940.80	388.160
Γ'	1	Ἔξοδα Ἀνασκαφῶν . . .	500.000.--	100.000.000	—	—
	2	» δι' ἐργαλεῖα, ὄργανα	—	—	—	—
	3	Ἔξοδα διὰ σχεδιαγραμμάτων	—	—	—	—
	4	Ἔξοδα διὰ φωτογραφίας	—	—	—	—
Δ'	1	Ἐκτέλεισις ὑποχρεώσ.	3.423.60	684.720	—	—
		2ον Ἑκτακτὰ Ἔξοδα				
Α δις	1 - 5	Ἔξοδα Διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως	1.250.—	250.000	—	—
Β δις	1 - 4	Ἔξοδα Συντηρήσεως περιουσίας	107.032.95	21.188.960	—	—
		3ον Κίνησις Κεφαλαίων				
		Ἔσοδα Προϋπολογισμοῦ Κεφ. Ζ' ἄρθρ. 2	—	—	—	—
		Τὰ μεταφερθέντα	—	—	—	—
		Σύνολον	644.706.55	128.723.680	1.940.80	338.160

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Ἰουνίου 1954

Ὁ Ταμίας
Ν. ΠΟΤΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Λογιστὴς
ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον

α) Χρέωσις :

	Γρ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
1) Ὑπόλοιπον Χρήσεως 1952/53 . . .	79.346.45	15.651.590
2) Ἀπὸ ἔσοδα Γ. Προ/σμοῦ 1/4/53 — 31/3/54	648.997.65	129.581.900
3) Ἀπὸ ἀναλήψεις καταθέσεων Τραπε. Ἀθηνῶν—Ἀλεξανδρείας	1.940.80	388.160
<i>Σύνολον</i>	<u>730.284.90</u>	<u>145.621.650</u>

β) Πίστωσης :

	Γρ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
1) Εἰς ἔξοδα Γ. Προῦ/σμοῦ χρ. 1953/54	1.940.80	388.160
2) » Περίσσειμα χρ. 1952/1953 . .	558.727.55	111.527.880
3) » Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ — Ἀλεξανδρείας	90.270.10	18.054.020
4) Ὑπόλοιπον Ταμείου 31/3/54 . . .	79.346.45	15.651.590
<i>Σύνολον</i>	<u>730.284.90</u>	<u>145.621.650</u>

Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1953 - 54.**Ἐνεργητικόν :**

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας Φαρμᾶ τὴν 31/3/54 ἀνήρχετο εἰς
Γρ. διατ. 2.089.447.75 δρ. 487.703.540.—.

Ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς :

	Γρὸς. Διατμ.	Δραχμαὶ
1. Ὑπόλοιπον ταμείου 31/3/1954	79.346.45	15.651.590.—
2. Ἀπὸ 702 Μετοχᾶς Aléxandrie Press. Co	869.557.—	176.912.450.—
3. » 532 » Soc. An. de Net. et Pressage de Cotton	656.488.—	133.956.375.—
4. » 6 ὁμολογ. Crédit Foncier Égy- ptien 1911	10.524.—	2.147.422.—
5. » 49 Ὅμολ. Οὐλεν Ἀθηνῶν 1925	—	63.700.000.—
6. » Ὑπόλ. βιβλιαρ. Τραπ. Ἀθηνῶν (κληροδότημα)	3.423.60	698.585.—
7. » Τράπεζαν Ἀθηνῶν - Ἀθηναί - Κα- ταθέσεις	46 117.50	9.223.500.—
8. » Κατ. Τραπ. Ἀθηνῶν - Ἀθήνας £ Ἀγγλ. 1.457.9.4.	142.248.70	28.449.740.—
9. » Κατ. Τραπ. Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρείας	281.742.50	56.473.878.—
10. » Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	—	490.000.—
Σύνολον	2.089.447.75	487.703.540.—

Παθητικόν :

	Γρὸς. Διατμ.	Δραχμαὶ
1. Κεφάλαιον	1.438.967.30	357.321.215.—
2. Κληροδότημα εἰς συγγενῇ τοῦ διαθέτου. .	3.423.60	698.585.—
3. Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	—	490.000.—
4. Περίσσειμα χρήσεως 1953/54	647.056.85	129.193.740.—
Σύνολον	2.089.447.75	487.703.540.—

Ἀθῆναι τῇ 26 Ἰουνίου 1954.

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1954

Κε- φάλ.	Προϋπο- λογισμοῦ	Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολο- γισθέντα	Εἰσπραχθέντα	Διαφορὰ	
					Ἐπὶ πλεόν	Ἐπὶ ἑλαττον
A'	1-1-17	Μερίσματα καὶ τόκοι	862,000.—	957,392.05	95,392.05	—
	2-1	Μισθώματα	—	—	—	—
	3-1	Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων	50,000.—	60,698.—	10,698 —	—
	3-2	Ἀντίτιμον δημοσ. « Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεία τῆς Ἑλλάδος »	15,000.—	14,335.50	—	664,50
B'	1-1	Εἰσφοραὶ ἐταίρων	500.—	420.—	—	80.—
	2-1	Συμμετοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν Κρατ. Λαχείων	5,000,000.—	4,394,895.—	—	605,105.—
Γ'	1-1	Ἐκ πωλήσεως ἀχρήστου ὑλικοῦ κλπ.	25,000.—	—	—	25,000.—
	1-2	Ἐξ ἀπροβλέπτων ἐσόδων	1,500.—	2,484.—	984.—	—
	1-3	Ἐξ ἐσόδων κεκλ. χρήσεων	1,000.—	227.95	—	772,05
Δ'	1	Ἐκ περισσευμάτων παρελθόντων οἰ- κονομικῶν ἐτῶν	8,745,000.—	8,745,000.—	—	—
			14,700,000.—	14,175,452.50	107,074.05	631,621.55

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Α', ἄρθρου 3.

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	Δραχ.	36,135.—
2) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	14,186.—
3) Π. Καββαδία - Γ. Καβερᾶν. Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως, 1906 - 7.	»	300.—
4) Γ. Παπαβασιλείου. Περί τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910.	»	90.—
5) Χρ. Τσοῦντα. Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσακλου. 1908	»	480.—
6) Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	»	30.—
7) Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος κλπ. 1920	»	60.—
8) Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	»	270.—
9) Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου. Γραπταὶ Στῆλαι Δημοτηριάδος - Παγασῶν. 1928	»	360.—
10) Ἰωάνν. Γενναδίου. Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. 1930	»	60.—
11) Ἰωάνν. Χατζιδάκη. Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	»	15.—
12) Γεωργίου Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	»	300.—
13) Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	»	140.—
14) Ἀνδρ. Συγγοπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950	»	252.—
15) Φοῖβον Σταυροπούλου. Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	»	40.—
16) Κων. Θ. Συριοπούλου. Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	»	108.—
17) Κων. Ρωμαίου. Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	»	800.—
18) Μαρκέλλου Μισοῦ. Ἀρχαιολογικὴ Προσωπογραφία. 1952	»	192.—
19) Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημ. Θ/κης. 1952	»	3,250.—
20) Α. Κ. Ὁρλάνδου. Εὐλόστεγος βασιλικὴ τῆς Μεσογ. Λεκάνης Α' τόμ. 1953	»	3,630.—
21) Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	»	7,504.—
22) Κ. Κουρουνιώτου. Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος. 1936 (ἀγγλιστί)	»	1,357.50
23) Ν. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	»	5,474.—
Σύνολον	Δραχ.	75,033.50

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1954

Ὁ Ταμίας
Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣὉ Λογιστὴς
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1954

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικά πιστώσεις	Δαπανηθέντα	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον
Κεφ.άλ.	Ἄρθρον						
Α'	1-1-8	Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα	200,000.—	—	95,018.—	94,829.—	105,171.—
	2-1-2	Ἔξοδα Γραφείων	160,000.—	—	69,699.85	69,699.85	90,300.15
	3-1-1	Ἔξοδα Βιβλιοθήκης	200,000.—	—	57,903.85	53,477.85	146,522.15
	4-1-1	Ἐπιπλὰ καὶ ἐπισκευαὶ αὐτῶν	20,000.—	—	10,045.—	10,045.—	9,955.—
Β'	1-1	Ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται	700,000.—	—	715,700.—	656,008.90	43,991.10
	1-2	Ἀναστηλώσεις ἀρχαίων μνημείων	1,000,000.—	—	237,443.—	237,279.60	762,720.40
	1-3	Ἀνέγερσις, ἐπισκευὴ καὶ ἀνασυγκρότησις Μουσ. καὶ φυλακείων	3,000,000.—	—	551,725.—	549,205.—	2,450,795.—
	1-4	Διὰ πλουτισμ. Βιβλιοθ. τῶν Μουσ.	50,000.—	—	—	—	50,000.—
Γ'	2-1	Δημοσιεύματα	600,000.—	—	170,774.—	167,774.—	432,226.—
	2-2-4	» «Ἀρχ.τόπ καὶ Μουσ.τῆς Ἑλλ.»	140,000.—	—	4,285.—	4,285.—	135,715.—
	3-1	Συνδρομαὶ εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολ.	30,000.—	—	2,250.—	2,250.—	27,750.—
	3-2	ὑποτροφίαι	250,000.—	—	26,850.—	26,850.—	223,150.—
Δ'	4-1	Διδασκαλία	10,000.—	—	490.—	490.—	9,510.—
	1-1	Διάφορα ἔξοδα	200,000.—	—	28,666.90	26,186.90	173,813.10
	2-1	Εἰσφορὰ τῆς Ἑταιρ. εἰς τὸ Ι.Κ.Α.	80,000.—	—	18,234.15	18,234.15	61,765.85
	3-1	Διὰ τὰ ἔκτακτα δημοσ. τῆς 100ίδος	150,000.—	—	10,405.—	10,405.—	139,595.—
Ε'	4-1	Διὰ διάφορα ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	50,000.—	—	11,777.35	11,777.35	38,222.65
	1-1	Ἀμοιβὴ ἀρχιτέκτονος νέου μεγάρου	100,000.—	—	51,563.85	51,563.85	48,436.15
	2-1	Ἔξοδα ἀνεγέρσεως νέου μεγάρου	5,000,000.—	1,300,000	5,903,643.30	5,903,643.30	896,356.70
	2-2-3	» συσκευασίας καὶ μεταφορᾶς	2,100,000.—	—	2,730.—	2,730.—	2,097,270.—
Ε'	3 καὶ 4	» ἐπιβλέψ. καὶ ἐπιστ. ν. μεγάρ.	160,000.—	—	142,947.—	142,947.—	17,053.—
	1-2	Ἀποθεματ. μεταφ. εἰς τὸ Κεφ. Δ' 2-1	500,000.—	—	—	—	—
			14,700,000.—	1,300,000	8,112,151.25	8,039,681.75	7,960,318.25

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Β', ἄρθρου 1.

Πιστώσεις	
Διατεθεῖσαι	Ἀδιάθετοι
1) Ἀνασκαφαί, μελέται καὶ ἀπαλλοτριώσεις	715,700.— 59,691.10
2) Ἀναστηλώσεις	237,443.— 163.40
3) Ἐπισκευαὶ Μουσείων καὶ Φυλακείων	551,725.— 2,520.—
	1,504,868.— 62,374.50

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων

Α' Ἔσοδα	Δραχ.	14,175,452.50
Β' Ἔξοδα	»	8,039,681.75
Περίσσευμα τῆς χρήσεως	»	6,135,770.75

Σημ. Αἱ συμπληρωματικαὶ πιστώσεις ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἀποθεματικῶν καὶ ἐκ τῶν περισσευμάτων παρελθόντων ἐτῶν.

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1954

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) Ἀν. Ὁρλάνδου, Ξυλόστεγος Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης	
Τόμος Α'. 1953.....	ἀντίτυπ. 1000
Τόμος Β'. 1954.....	» 1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν
1883	2	240	480	Ἐκ μεταφ.	31		7.440
1884	2	240	480	1903	1	240	240
1885	1	240	240	1904	4	240	960
1886	1	240	240	1905	3	240	720
1887	1	240	240	1906	4	240	960
1888	3	240	720	1907	2	240	480
1889	2	240	480	1908	2	240	480
1890	2	240	480	1	300	300	300
1891	3	240	720	1909	4	240	960
1892	3	240	720	1	300	300	300
1893	4	240	960	1910	1	240	240
1894	3	240	720	1	300	300	300
1895	1	240	240	1911	1	240	240
1896	1	240	240	1	300	300	300
1897	1	240	240	1912	1	300	300
1902	1	240	240	1913	1	300	300
				1914	1	300	300
				1915	1	300	300
				1916	2	240	540
					300		
Εἰς μεταφ.	31		7.440	Εἰς μεταφ.	63		15.660

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφ.	63	—	15.660	Ἐκ μεταφ.	86	—	22.095
1917 α' & β'	—	120		1931	2	240	
	1	240	660		1	300	780
	1	300		1932	2	240	
1918 δ'	—	75			1	300	780
	2	240	855	1933	1	240	
	1	300			1	300	540
1919	1	300	300	1934/35	2	240	
1920	1	300	300		1	300	780
1921	1	300	300	1936	1	240	
1922	1	300	300		1	300	540
1923	1	300		1937α	1	480	480
	1	240	540	1937β	3	480	1440
1924	1	240		1938	3	240	720
	1	300	540	1939/41	3	240	720
1925/26	2	240	780	1942/44	3	240	720
	1	300		1945/47	4	240	960
1927/28	1	240		1948/49	5	240	1200
	1	300	540	1950/51	17	240	4080
1929	1	240			1	300	300
	1	300	540				
1930	2	240	780				
	1	300					
Εἰς μεταφ.	86		22.095	Σύνολον	139		36.135

2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρά τόμων	Πολυθύν- τες τόμοι	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Πολυθύν- τες τόμοι	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν
1853/59	1	12	12	Ἐκ μεταφ.	34		2.026
1859/60	1	12	12			50	
1860/61	1	12	12	1921	7	80	550
1861/62	1	12	12			100	
1862/63	1	12	12	1922/24	1	50	370
1865/66	1	12	12		4	80	
1869	1	12	12	1925/26	1	50	370
1870	1	12	12		4	80	
1874/75	1	80	80	1927	1	50	450
1876	1	80	80		5	80	
1878	1	80	80	1928	1	50	290
1879	1	80	80		3	80	
1880	1	80	80	1929	1	50	390
1890	1	80	80		3	80	
1891	1	80	80		1	100	
1892	1	80	80	1930	1	50	470
1910	2	50	130		4	80	
1911	1	50	50		1	100	
1912	2	50	130	1931	1	50	310
1914	1	50	50		2	80	
1915	3	50	230		1	100	
		80		1932	1	50	390
1916/19	4	80	310		3	80	
		100			1	100	
1920	5	50	390	1933	1	50	310
		80			2	80	
		100			1	100	
Εἰς μεταφ.	34		2.026	1934	1	50	470
					4	80	
					1	100	
				1935	1	50	390
					3	80	
					1	100	
				1936	1	50	310
					2	80	
					1	100	
				Εἰς μεταφ.	100		7.096

2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν	
Ἐκ μεταφ.	100		7.096	Ἐκ μεταφ.	126		9.066	
1937	1	50	310	1945/48	1	50	1.010	
	2	80			12	80		
	1	100		1949	1	50	1.170	
1938	1	50	310		14	80		
	2	80	1950	1	50	1.350		
	1	100		15	80			
1939	1	50	370	1951	1	100	1.590	
	4	80			1	50		
1940	1	50	530		18	80		
	6	80			1	100		
1941/44	1	50	450					
	5	80						
Εἰς μεταφ.	126		9.066	Σύνολον	191		14.186	

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				
Αὐτῶν ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθέν ποσὸν
1	Π. Καββαδία - Γ. Καβεράου. Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως 1906/7	1	300	300
2	Γ. Παπαβασιλείου. Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων 1910	1	90	90
3	Χρ. Τσούντα. Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	2	240	480
4	Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	1	30	30
5	Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος κλπ. 1920	5	12	60
6	Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου. Γραπταὶ Στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	1	360	360
7	Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	2	60	270
8	Ἰωάνν. Γενναδίου. Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. 1930.	2	75	270
9	Ἰωσήφ Χατζιδάκι. Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου 1931	1	60	60
10	Γεωργίου Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	1	15	15
11	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	1	300	300
12	Φοίβου Σταυροπούλου. Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	1	40	140
13	Ἀ. Ξυγγοπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου 1950.	2	50	140
14	Κων. Θ. Συριοπούλου. Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951.	1	40	40
15	Κωνστ. Ρωμαίου. Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	1	112	252
16	Μαρκέλλου Μιτσοῦ. Ἀργολικὴ Προσωπογραφία. 1952	1	140	252
17	Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης 1952 κείμενον καὶ λεύκωμα	1	48	108
18	Ἀν Ὁρλάνδου. Εὐλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης Α' τόμ. 1953	1	60	108
		5	160	800
		2	96	192
		15	200	3,000
		1	250	250
		7	100	700
		8	120	960
		4	150	600
	Α' καὶ Β'	2	400	800
	» » »	1	320	320
	» » Β'	1	250	250
	Εἰς μεταφορὰν	72		10.377

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				
Λύξων ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμή σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	72		10,377.—
		5	46	230.—
19	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.	26	45	1,170.—
		109	56	6,104.—
		9	45	405.—
20	N. Κουρουνιώτου. Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος. 1936 (ἀγ- γλιστί καὶ ἑλληνιστί)	16	56	896.—
		1	56.50	56.50
		23	36	828.—
21	N. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Ἀθήλου. 1950. . .	102	45	4,590.—
		1	56	56.—
	Σύνολον	364		24,712.50
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ				
1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	δεχ.	36,135.—	
2	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	14,186.—	
3	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας	»	10,377.—	
4	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	»	14,335.50	
	Σύνολον	δεχ.	75,033.50	

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς		2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1937 β'	1	1915	1
1938	2	1920	1
1939/41	2	1921	1
1942/44	3	1922/24	1
1945/47	3	1925/26	1
1948/49	3	1927	1
1950/51	3	1928	1
		1929	1
		1930	1
		1931	1
		1932	1
		1933	1
		1934	1
		1935	1
		1936	1
		1937	2
		1938	2
		1939	3
		1940	3
		1941/44	3
		1945/48	5
		1949	5
		1950	4
		1951	4
Σύνολον . . .	17	Σύνολον . . .	46

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) Διάφορα Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας		
Αῦξον ἀριθμός	Ἑπιγραφή Συγγράμματος	Ἐξαχθέντες τόμοι
1	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία 1901	1
2	Χ. Τσουντα. Αἱ προϊστορικοὶ ἀκροπόλεις Διμηγίου καὶ Σέσκλου. 1908.	1
3	Ἄντ. Κεραμοπούλλου. Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917 . . .	10
4	Β. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920.	1
5	Ἄ. Κεραμοπούλλου. Ὁ ἀποτυμπανισμός. 1923.	10
6	Γ. Μυλωνᾶ. Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	1
7	Ἄντ. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.	11
8	Κ. Kourouniotes. Eleusis 1936	1
9	Γ. Π. Οἰκονόμου. Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938	3
10	Ν. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	1
11	Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1952.	3
12	Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (κείμενον καὶ λεύκωμα) 1952	2
13	Ἄν. Ὁρλάνδου. Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειτικῆς Λεκάνης τόμ. Α', 1953	16
14	τόμ. Β', 1954	81
		142

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1954)

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἴτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1954 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἐκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεὺς].

1. **Ἀλεξίου Στυλ.** : Κρητικὴ ἀνθολογία. Ἡράκλειον Κρήτης. 1954.
2. » » : A Guide to the Historical Museum of Crete. 1954. (Ἐτ. Κρητ. Ἰστ. Μελ.).
3. » » : Ὁδηγὸς Ἱστορικοῦ Μουσείου Κρήτης. 1953. (Ἐτ. Κρητ. Ἰστ. Μελ.).
4. **Ἀφιέρωμα στὸν κ. Ἀντ. Δημ. Κεραμόπουλλο** : 1954 (Κεραμόπουλλος).
5. **Ἀρχεῖον Πόντου.** τ. 18 : 1953 (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν).
6. **Ἀριστοτέλους Πολιτικά.** Βιβλ. Α' καὶ Β' (Φροντιστήριον Ἀ. Κεραμοπούλλου) : 1932 (Κεραμόπουλλος).
7. **Bennett E. J.** : The Mycenae Tablets. With Introduction by A. J. B. Wace : 1954. (A. J. B. Wace).
8. **Βιβλιόφιλος.** Ἔτ. 8 : 1954. (Ζαμπάκης).
9. **Blegen C.** : Revealing the Palace of Homer's Nestor. Ἀπ. : «Illustr. London News», 1954, σ. 86 - 89. (Γραφεῖον Πληροφ. Λονδίνου).
10. **Boats of the Sun.** Ἀπ. «New York Times», 20 Ἰουν. 1954. (B. Ἑλλην. Πρεσβεία Washington).
11. **Bulletin [du] Conseil International de la philosophie et des sciences humaines.** 1951 (-53). (Unesco).
12. **Bulletin de l'Unesco à l'Intention des Bibliothèques.** Vol. VIII : 1954 (Unesco).
13. **Ἐκθεσις πεπραγμένων** τοῦ προσωρινοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν. 20 - 1 - 1952. (Ἐτ. Κρητ. Ἱστορ. Μελ.).
14. **Ἐκθεσις πεπραγμένων** τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν κατὰ τὸ ἔτος 1953. (Ἐτ. Κρητ. Ἰστ. Μελ.).
15. **Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς** τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Περ. 2, τ. 4 : 1953 - 54. (Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν).
16. **Εὐαγγελίδης Δ. Α.** : Ἡ Παναγία τῶν Χαλκέων. Θεσσαλονίκη 1954. (Ἐτ. Φιλ. Βυζ. Μακεδ.).

17. **Festschrift** für Friedrich Zucker zum 70. Geburtstage: 1954. (Deutsche Akad. d. Wissenschaften).
18. **Γαϊτάνος Ἰ.**: La Société Archéologique sera logée dans un cadre digne d'elle. Ἐν: «Le Messenger d'Athènes». No 8232, 7-4-1954 (Γ. Βέλτσος).
19. **Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου**: Ἀθῆναι 1953, (Κεραμοπούλλος).
20. **The Greeks had a Word**. Ἀπ.: «New York Times». 9 Apr. 1954. (R. Greek Embassy N. York).
21. **Halkin F.**: George et Marie Sotiriou. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. 1952 [Κρίσις].
22. **Ὁ ἐορτασμός τῆς 85ετηρίδος Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου**: 1954. (Κεραμοπούλλος).
23. **Kahrstedt U.**: Das Wirtschaftliche Gesicht Griechenlands in der Kaiserzeit. Bernae: 1954.
24. **Καλλέρης Ἰ. Ν.**: Les anciens Macédoniens. T. 1: 1954. (Coll. de l'Inst. Fr. d'Ath. 81).
25. **Καραγιώργη Ι. Β.**: The Ancient Cypriot Dialect. Ἀνάτ.: «Δελτίον Κυπριακῶν Σπουδῶν», τ. 17. 1953. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου 1954.
26. **Καζαβῆς Γ. Ν.**: Ἡ Νίσυρος. 1-2. Νέα Ὑόρκη, Ἀπρ. - Ὀκτ. 1954.
27. **Κεραμοπούλλος Ἀντ. Δ.**: Οἱ βόρειοι Ἕλληνες κατὰ τὸ Εἰκοσιένα. Ἀνάτ.: «Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν» 1938.
28. » : Τὰ ὀνόματα «Ἀλβανός» καὶ «Ἀρβανίτης». 1954.
29. **Knox, Sanka**: Briton's Work shows Early Greeks had Ability to write. Ἀπ.: «New York Times» 9 Apr. 1954. (R. Greek Embassy N. York).
30. **Κτιστόπουλος Κ. Δ.**: Statistical data of Minoan Words. Ἀπ.: «Minos» Vol. 3,2.
31. **Κυπριακαὶ Σπουδαί**. T. 17, 1953: 1954. (Ἐτ. Κυπρ. Σπουδῶν).
32. **Λαογραφία**. T. 14. - 15,1: 1952 - 53 (Λαογραφικὴ Ἑτ.).
33. **May soon find Agamemnon's Killer's Tomb**. Ἀπ.: «Wash. Evening Star» 18-1-1954. (B. Ἑλλην. Πρεσβ. Οὐάσιγκτον).
34. **Μισοῦς Μ. Θ.**: Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀθηνῶν VII. Ἀθῆναι 1953. Ἀπ.: «Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου».
35. » » : Εἰς ἐπιγραφὴν ἐξ Ἀργολίδος. Ἐν Ἀθήναις 1953. Ἀπ.: «Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ.» 23.
36. » » : Inscriptions from Athens IV. Ἀπ.: «Studies D. M. Robinson» 1951, σελ. 349 - 352.
37. **Mitteilungen** des Instituts für Auslandsbeziehungen. Jg. 4, 154,1/2. (Inst. für Auslandsbez.).
38. **Μυλωνᾶς Γ. Ε.**: Ὀμηρικὰ καὶ μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς. Ἀθῆναι 1954. Ἀνάτ.: «Ἐπιστ. Ἐπ. Φίλοσ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν» 1953/54.
39. **Ὀγδοηκοστὴ Ἐπέτειος** τοῦ Καθηγητοῦ Κωνστ. Ἰ. Ἀμάντου: 1954. (Κ. Ἰ. Ἀμάντος).
40. **Ὀρλάνδος Ἀ. Κ.**: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογει-
κῆς λεκάνης. τ. 2. Ἀθῆναι: 1954. (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
41. » : Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Συΐας. Ἀπ. «Κρητικὰ Χρο-
νικά», τ. 7.

42. **Πάγκαλος Γ. Ε.** : Ὑπόμνημα ἐν εἵδει διαμαρτυρίας. 1953.
43. **Πάλλας Δ. Ἰ.** : Ὁ ἐπισκοπικὸς ἔξω θρόνος καὶ τὸ ἀσπαστικὸν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐν Ἀθήναις: 1953.
44. **Παπαγιαννέπουλος - Παλαιός** : Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. 1953.
45. **Παῦλος Βασιλεὺς** : Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς Παῦλος ἐπίτιμος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι: 1954. (Ἐθνικὸν Ἱδρυμα).
46. » Speeches delivered by H. M. the King of the Hellenes during the State Visit to U. S. A. 28 Oct. - 3 Dec. 1953. (Ἐθνικὸν Ἱδρυμα).
47. **Παυσανίας Περιγηγῆς**. Pausanias Beschreibung Griechenlands. Neu übersetzt... von E. Meyer, 1954. (E. Meyer).
48. **Picard Ch.** : N. M. Contoleon, Ὀδηγὸς Δήλου. Athènes 1950 [Κρίσις], (Ch. Picard).
49. **Πλάτων Ν.** : Βιβλιοκρισίαι. Ἀπ. : «Κρητικὰ Χρονικά» Η'.
50. **Polacco L.** : Un ritratto di filosofo Greco in Cirene. Padova : 1954. Ἀνάτ. : «Mem. d. Accad. Patavina : Classe di scienze morali, lettere ed arti». Vol. 66 (1953 - 54).
51. **Πολέμων**. Τ. Ε' (1952 - 53) τχ. 1 - 2. (Ὁ Διευθυντής).
52. **Research Work**. Nr. 18 : Dec. 1953. (Almqvist - Wiksel).
53. **Ῥωμαῖος Κ. Α.** : Τὸ ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας. Ἐν Ἀθήναις 1954. Ἀνάτ. ἐκ τοῦ εἰς μνήμην Οἰκονόμου τόμου, Μέρος Α'.
54. **Sedgwick A. C.** : Ventris explains his Work in Identifying Minoans as Actually Greek. Ἀπ. : «New York Times». 13 Ἰουν. 1954. (Β. Ἑλλην. Πρσβεία Οὐάσιγκτων).
55. **Σπυριδάκης Γ. Κ.** : Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἀνάτ. : «Ἐπετ. Λαογραφικοῦ Ἀρχείου» τόμ. Ζ' (1952).
56. » Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων. Ἀνάτ. : «Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου».
57. **A Statue by Phidias**. Ἀπ. : «Wash. Evening Star». 21 - 1 - 1954. (Β. Ἑλλην. Πρσβ. Οὐάσιγκτων).
58. **Statue Excavated at Pompeii**. Ἀπ. «Wash. Evening Star». 16 - 1 - 1954. (Β. Ἑλλην. Πρσβ. Οὐάσιγκτων).
59. **Statuts [de la] Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques** (Unesco).
60. **Stonehenge from Mycenae**. Ἀπ. : «Washington Evening Star». 12 - 1 - 1954. (Β. Ἑλλην. Πρσβ. Οὐάσιγκτων).
61. **Symbolae Osloenses**. Fasc. 30 : 1953.
62. **Ζινευράκη - Λεκανίδου, Μαρίνα** : Ἐκ τοῦ Ἀρχείου Ἰωσήφ Γ. Λεκανίδου. Ἀλληλογραφία τῆς ἀπελευθερωτικῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης 1895 - 1898.

Ἀγοραὶ καὶ ἀνταλλαγαί : Εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1954 ἔξ ἀγορᾶς 168 νέοι τόμοι καὶ ἔξ ἀνταλλαγῆς 228.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 - 1957)

Δραχμαί

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς* 1837 - 1956 (ΑΕ 1-95: πβ. πινάκιον παρὰ
(Β. Λεονάρδω), Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον.
Περίοδος Α': τόμος 1-16 (1837-1860).
1-7 (1837-1843): τεύχη α'-ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεύχος ιε' ἴδιον δὲν
ἔξεδόθη), ιζ'-κθ' 8-16 (1852-1860): τεύχη λ'-νε' πωλοῦνται
τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ' ἕκαστον τεύχος 14.—
Περίοδος Β': τόμος 17-21 (1862-1874).
17 (1862): τεύχη α'-ιβ' (τὰ τεύχη θ'-ιβ' ἔξεδόθησαν τῷ 1863) ἕκαστον τεύχος 14.—
18-21 (1869-1874): 18 (1868): τεύχος ιγ' 19 (1870): τεύχος ιδ' 20
(1872): τεύχη ιε' καὶ ιε' (τὸ ιε' ἔξεδόθη τῷ 1873) 21 (1874): τεύχος
ιζ' ἕκαστον τεύχος 14.—
Περίοδος Γ': τόμος 22-62 (1883-1923).
22-62 (1883-1923): εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγ-
κείμενος) ἕκαστος τόμος. 300.—
Περίοδος Δ': τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).
63-75 (1924-1936): 1924, 1925/26, 1927/28, 1929, 1930, 1931, 1932,
1933, 1934/35, 1936: εἰς τόμος κατ' ἔτος ἕκαστος τόμος. 300.—
76 (1937): πανηγυρικός τόμος ἐκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἰ-
κοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων α' καὶ β' μέρος ἕκαστον 600.—
γ' μέρος 150.—
77-91 (1938-1952): 1938, 1939/41, 1942/44, 1945/47, 1948/49, 1950/51,
1952: ἕκαστος τόμος 300.—
92/3 (1953/54): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' Μέρους 350.—
καὶ Β' Μέρους (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). —
94-95 (1955-1956): 1955, 1956 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). —
2. *Ἐδρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ*
Ἀλεξάνδρου Δαμπροπούλου τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον,
σελίδες η' + στῆλαι 550, 1902. 240.—
3. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 1837-1953 (ΠΑΕ 1-110: πβ.
πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).
(Περίοδος Α'): τόμος 1-13 (1837-1848/9).
1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' - Γ' συνε-
δριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἐκδοσις 1η).
Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
4 (1839/40): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρ-
χαιολογικῆς Ἐταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί.
Σχῆμα 16ον, σελίδες, 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
5 (1840/1): Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις

Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Ἐκδοσις 1η) Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται).	—
6 (1841/2): Πρακτικά τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται).	—
7-11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως.	—
1-11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἐκδοσις 2α). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πῖναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται).	—
12 (1847/8): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται).	—
13 (1848/9): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται).	—
Περίοδος Β': τόμος 14-25 (1858/9 - 1869/70).	
14 (1858/9): Συνοπτικὴ ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859. (Δὲν πωλεῖται).	—
15-25 (1859/60 - 1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/67 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον ἕκαστον τεύχος.	15.—
Περίοδος Γ': τόμος 26-74 κέ. (1870/1 - 1916 1919).	
26-74 (1870/1 - 1919): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ. - 1902, 1903 κέ. - 1906 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ. - 1915, 1916/1919 Σχῆμα 8ον ἕκαστος τόμος.	100.—
Περίοδος Δ': τόμος 75 κέ. (1920 κέ.).	
75-107 (1920 - 1952): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/1924 (εἰς ἓνα τόμον), 1925/1926 (εἰς ἓνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/4, 1945/8, 1949, 1950, 1951, Σχῆμα 8ον ἕκαστος τόμος.	100.—
108: 1952.	250.—
109: 1953.	100.—
110: 1954.	—
3Α. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 19ον, σελίδες 8. 1876. (Τεύχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεύχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεύχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεύχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται).	—
4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15 δὲν	

	Δραγμαὶ
πωλεῖται), 2ον : 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον : 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκότερον . . .	15.—
5. <i>Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας</i> ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται).	—
6. <i>Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί</i> , κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 . . .	15.—
6A. <i>Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινα</i> , ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χοῦσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται).	—
7. <i>Εὐθύμιος Καστόρης</i> . Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879 . . .	15.—
7A. <i>Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας</i> . (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται).	—
8. <i>H. G. Lolling</i> . Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου τόμος 1ος· Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαῖκα ἀναθηματικά ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899	54.—
9. <i>Π. Καββαδίας</i> . Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἰς τοπογραφικὸς. 1900. (Δὲν πωλεῖται) . . .	—
10. <i>Π. Καββαδίας</i> . Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900	15.—
10A. <i>Ὁ Βαλέριος Στάης</i> . Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (= AE 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11	22.—
11. <i>Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, 1ère session : Athènes 1905</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . .	27.—
12. <i>Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος</i> τόμος 1ος· Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται· <i>Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters</i>). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906	120.—
13. <i>P. Canvadias + G. Kawerau</i> . <i>Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890</i> . - <i>Π. Καββαδίας + Γ. Καβερᾶν</i> . Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906-7 . . .	300.—
14. <i>Χρῆστος Τσουντας</i> . Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι ιε' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908. . .	300.—
15. <i>Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου</i> . Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 . . .	90.—
16. <i>Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης</i> . Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911. . .	30.—
16A. <i>Ὁ Βασίλειος Λεονάρδος</i> . Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφὴ. Σχῆμα	

	Δραχμαὶ
4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
16B. <Βασίλειος Δεονάρδος>. Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος. Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915.	45.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδίκας. Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915.	4.50
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος. Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917	15.—
20. Βαλέριος Στάης. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920	15.—
21. Georgius P. Oeconomus. De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatatis. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921.	18.—
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος. Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λυσογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι 1923	30.—
23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος. Γραφαὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοὶ 10. 1928	450.—
24. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς. Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928.	75.—
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος. Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1400-1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κϛ' + 257, πίνακες 5. 1930	75.—
26. Ἰωσήφ Χατζιδάκης. Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες, 74. 1931	18.—
26A. Γεώργιος Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931.	300.—
27. <Γεώργιος Π. Οἰκονόμος>. Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938	40.—
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος. Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικός τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς ἑκατονταετηροῦς. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14	10.—
28A. Λεύκωμα τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937-1952].	—
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκόνων 1. 1949	50.—
30. Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος. Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950.	50.—
31. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος. Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950.	140.—

	Δραχμαὶ
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος . Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 131, εἰκόνες 8. 1951	60.—
33. Κωνσταντῖνος Α. Ῥωμαῖος . Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον σελίδες F' + 144, εἰκόνες 76. 1951	200.—
34. Μάρκελλος Μιτσός . Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952	120.—
35. Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου . Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952	250.—
36. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος . Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες 605 + κη' καὶ εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β: Τόμ. Α' 1952 Τόμ. Β' 1954 Εὐρετήριον τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' τόμου 1956. (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).	150.— 250.— —
37. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος . Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 154. 1955	
38. Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος . Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956	100.—
39. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς . Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. Σελίδες ιε' + 135, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι. Α + Β. Σχῆμα 4ον. 1957	250.—
40. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος . Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Σχῆμα 4ον, 1957 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	

Νέα σειρὰ ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸν τίτλον:
Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος.

1. Ἀντόνιος Δ. Κεραμόπουλος . Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935	56.—
2. Κ. Κουρουνιώτης . <i>Eleusis. A. Guide to the Excavations and the Museum</i> . Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936.	56.—
3. Νικόλαος Μ. Κοντολέων . Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950.	45.—

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1. Βασίλειος Λεονάρδος . Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901	56.—
--	------

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Πανεπιστημίου 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (110ος) τόμος τῇ 20ῇ Σεπτεμβρίου 1957.